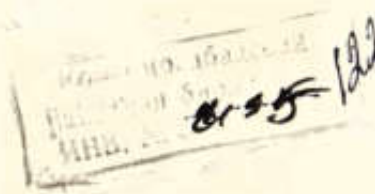

320466

ФАЗЛИДДИН
МУҲАММАДИЕВ

АСАРҲОИ МУНТАХАБ
ИБОРАТ АЗ ДУ ЧИЛД

ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ

АСАРҶОИ МУНТАХАБ

ИБОРАТ АЗ ДУ ҶИЛД

НАШРИЕТИ „ИРФОН“ ДУШАНБЕ, 1980

МУАСССАИ ҶАВЛАТИ	
КЊИТОХОНАИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН	
320466	899.550-3

Мухаммадиев Фазлиддин.

М 95 Асарҳои мунтахаб. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 2.
Душанбе, «Ирфон», 1980. Қисса, роман.

504 саҳ.

Ҷилди дуюми «Асарҳои мунтахаб»-и Фазлиддин Мухаммадиев аз асарҳои машҳури ӯ «Дар он дунё» ё «Қиссаи ҳаҷи акбар» ва романи «Палатаи кунҷакӣ» фароҳам омадааст.

Мухаммадиев Фазлиддин.

Избранные произведения. Том 2.

Тоҷик 2

М $\frac{70403-013}{М 501(13)-80}$ —80

© Нашриёти «Ирфон», 1980.

000839343

ДАР ОН ДУНЬЁ

КИССАН ХАЧЦИ АКБАР

Мо ба ИЛ—18 савор шуда ба ҳаҷ меравем.

Мо ҳамагӣ 18 нафарем: 17 нафар муллоҳон имом, хатиб, мударрис ва мутаваллӣ, ҳажаҳуминаш банди фақир, духтури терапевт. Ба иборати дигар гӯем, 17 нафар ҳодими дин ва миёни мурдаҳо шахид, як нафар намоёнди илм.

Ҳар сол дар арафои иди қурбон як гурӯҳ мусулмонон ба зиёрати Макка ва Мадина мераванд ва ба савоби ин саёҳат гуноҳгон худро дар он ҷо партофта ӯновони ҳочиро бардошта меоянд. Ҳар сол ба эшон як ё ду нафар духтур ҳамроҳӣ мекунад. Имсол мебоист духтури дигар ҳамсафари ҳоҷиҳо мешуд. Аммо ӯ дар айни арафои сафар ҳудаш нотоб шудааст. Ноомади қори он бечора сабаб шуду маро шарафи ҳамроҳӣ қардан ба барҷастатарин намоёндагон мусулмонҳои мамлакат насиб гардид.

Дар самолёт ба ғайр аз мо тахмин сӣ нафар артистони цирки Хитой, ки барои гастроль ба Судон равонаанд, боз чанд нафар судониҳо, боқимондагон — мутахассисони советӣ ва аҷнабиёне, ки то Коҳира мераванд.

Қариби соати сеи саҳар аз аэропорти Шереметьево парвоз кардем. Ҳоло самолёт ба баландии даҳ ҳазор метр барои гирифтааст. Аз тирезаҳои гирда фақат осмони тираи пурситора менамояд.

Дар паҳлуи ман мутаваллини масҷидҳои Уфа Исрофил нишастааст. Дар бадали панҷ рӯзи пеш аз сафар, ки мо, ҳоҷиёни оянда, дар як ҷо мезистем, дар байни ману Исрофил қаробате пайдо шуд.

— Духтур, номи шумо чист?— пурсид ӯ худи рӯзи якум.

— Курбон,— гуфтам ман.

— Курбон, Курбон...— такрор кард ӯ.— Номи хуб, номи ид, нағз дар ёд мемонад. Номи ман Исрофил.

— Номи шумо ҳам машҳур. Фардо рӯзи киёмат ҳазрати Исрофил аз ҳама пештар хеста, карнаи бузурги худро менавозанд ва бандагони худро аз хоби абадӣ бедор карда, аз оғози рӯзи махшар хабар медиҳанд.

Исрофил табассуме карда, ба аломати ризо сар чунбонид. Дар дилам гуфтам, ки дар штати Арши Аъло ҳам вазифаҳои барзиёд будааст. Ҳазрати Исрофил, масалан, миллионҳо сол бекор-бекор мегарданду фақат рӯзи киёмат як бор карнай менавозанд...

Моторҳои пуриктидор мунтазам гурӯс мезананд. Стюардессаҳои хушандому хушкалом кори худро анҷом дода, ба истироҳат рафтаанд. Аксари чароғҳоро хомӯш карда, дар ҳар салон як-дуютро фурузон мондаанд. Сардори ҳайати хоҷиён бо тарҷумон дар салони дигар, дар ҷойҳои нишастаанд, ки бароҳаттар шуморида мешаванд. Ба ИЛ—18 ё ТУ—104 чил бор савор шудаам, гӯям муҳобот намешавад. Дар роҳҳои ҳавоии дохили мамлакатамон ҷойҳои мусофирнишини самолётҳо ба хубу нохуб тақсим намешуд. Фақат барои занҳои кӯдакдор ё яқта-нимта одамони носихат имтиёз буд. Ҳарчанд ин самолёт ҳам моли ҳудамон аст, дар он билетҳои дараҷаи I ва дараҷаи II будааст ва қимату мартабаи аввалааш аз дуввумаш баландтар будааст. Соҳибони билетҳои дараҷаи I дар салони ором ва камшавкунтари самолёт менишастаанд ва ҳақ доштаанд, ки назар ба мо, мусофирони дуввумдараҷа, ҷомадонҳои калону вазнинтар бигиранд.

Рейс, ки хориҷист, ба қондаву низоми он насимаке аз анъанаҳои хориҷа вазидааст...

Моторҳо якзайл гурӯс мезананд. Ҳама курсиҳои худро то ҳадди имкон ба пас хобонида, ба хоб рафтаанд. Исрофил муддате ба торикии беруни ҷашм дӯхта нишасту ниҳоят монда шуд ва хобаш бурд.

Ҳислати ҳаринае дорам, ки дар вақти парвоз хоб карда наметавонам. Кушед, ки хобам намебарад. Хайрият, ки ҳавопаймоҳои тезпарвоз баромадаанд. Ҳафт-ҳашт сол муқаддам тайёран мусофиркаш масофаи байни Душанбе ва Москва ро дар ҳар ҷо дам гирифта, бензин гирифта ва ҳатто дар нисфи роҳ экипажи худро иваз

намуда, дар ду рӯз тай мекард ва камина ба ҷон он ки баробари қадам ниҳодан ба хоки пойтахт дарҳол аз пай кору бори худ шавам, ё ба дидани рафикони пазмоншудаам бишитоам, ё кӯчаву хиёбонҳои дӯстдоштаамро ақаллан соате сайр кунам, маҷбур мешудам, ки ба ғӯшае лӯнда шуда бихоам ва каллан аз беҳобӣ тамои хушк ва холигаштаамро андаке пур кунам.

Хайр, доло хоб набарад, баръакс, беҳтар аст. Охир маро барои хизмат кардан ба ғурӯҳи хоҷиён ба ин сафар шарик кардаанд. Рост, ки ҳамсафарони ман аз комиссияҳои синҷакори тиббӣ гузашта, аз бемориҳои сироятӣ, ки дар ҳориҷа ҳаст, масалан, аз обила, вабо, тоун, вараҷан тропикӣ эм карда шудаанд. Бо вучуди ин хушбӯр бояд шуд. Яке аз ҳодимони идораи динӣ дар Маскав хеле мулоимона ва ба тарзи маданӣ таъкид карда буд, ки «барои зиндаву саломат баргаштани ҳар як хоҷа бо сари худ ҷавобгар ҳастед». Пас, худо накарда, касофате шавад, ҳафт сар дошта бошам ҳам, ба ҷарима боз камӣ мекунад. Маълум, ки аз замони қадим ҳар яке аз уммати расули худо орзу дошт, ки дар зиндагии ҷашмаш макони муқаддасро ақаллан як бор зиёрат кунад ва ҳар шахсро, ки ё аз касалӣ ё аз қашшоқӣ дар остонаи хонаи шарафношиёнаи парвардигор «ҷон ба ҷонофарин месупурд» ҳамчун банди мӯътабарии худо, ё ҳатто зоти азиз ва авлиё шӯҳрат медоданд.

Кӣ медонад, мегуфтаам ман худ ба худ ханӯз он рӯзҳое ки бо ҳамсафарон шинос нашуда будам, рафту яке аз ҳамроҳон бо хила ё тақале ба ҷашми духтурҳо ҳок пошида, аз комиссияи тиббӣ сихат-саломат, дурусттараш, носихат ва носаломат гузашта бошад? Магар кам воқеъ шудааст, ки мо, муҳофизони сихатии мардум, гоҳо ба роҳхати курортӣ ё бюллетени бемории касоне имзон муборак мегузorem, ки эшон агар кӯхро зананд, талқон мекунанд?

Ҳо, ана ду катор пештар аз курсии мо, ҳазрати Наримон сари тосаширо дар шуои ҷароғ ялаққос занонида ва хурроки марғуладору хуштакомези худро ба садон моторҳои ҳавопаймо ҷӯр карда хобидаанд. Агар ба ҷои духтурҳои шаҳри ин кас* ман мешудам, эшонро

* Аз сабаби нозукиҳои муносибате ки байни мо ва ҳодимони дин ҳаст, маҷбурам, ки аз кадом шахр ё республика будани баъзе аз ҳамсафарони рағӯям.

ба зиёрати Арабистони Суудӣ он тараф истад, ҳатто ба саёхати оддии кишвари ҳудашон ҳам аз даҳ фарсах наздиктар наместондам. Дили ҳазрати Наримон то андозае озурдаву иллатӣ шуда мондааст, ки помидораки суп-сурхи пухтарасида ва аз расида ҳам хело гузаштаре ба хотир меорад.

Ба ин гуна помидор бо нӯки ангушт сахл расиданатон кифоя аст, ки... Хайр, он тарафашро нагӯем, ҳам мешавад.

Мо пеш аз сафар дар яке аз меҳмонхонаҳои Выставкаи комъебҳои хочагии халқ, дар тарафи рости проспекти Сулҳ истикомат доштем. Рӯзи дуввум ҳафт-ҳашт нафар хочаҳои оянда якдигарро аз рӯи ришу фаш ва саллаву чома шинохта, ба як хона чамъ омада сӯхбат мекарданд. Камина ҳам он ҷо будам ва аз маврид истифода бурда кори ҳудро мекардам, яъне бо ҳамсафарон шинос шуда, ному насаб, синну сол, маълумоти мухтасареро дар бораи касалиҳои аз сар гузаронидаашон ба дафтарчаам аз рӯи эҳтиёт қайд карда, таассуроти аввалинамро дар бораи ранги рӯю дараҷаи эҳтимолӣ саломатиашон навишта мемондам.

Ногоҳ як хизматгори меҳмонхона бо шаст ворид шуда, дар ҳолате ки аз воҳимаю изтироб қариб нафасаш мегашт, пурсид:

— Духтури шумо кай? Як бародаратон... дар он ҷо... берӯй аҳволаш бад...

Ана ҳамин ҳазрати Наримон дар хонае рӯи кати симин нимбеҳушу нимхушъер меҳобиданд. Набзашонро дидам, ки дили бечораашон дили қабӯтар барин ба бозӣ даромадааст. Ба ҳамсафарони ҷавонтарам, ки аз паси ман давида омада буданд, фармудам, ки тирезаи хонаро калон кушоянд. Яке аз онҳо ҷомадони дорувор ва асбобҳои маро аз хонаам бардошта омад.

Ҳазрат баъди ғимм соати сӯзандору кардан ҷон ғирифта ва нимҳез шуда, ба кат нишастанду ба нутқ даромаданд:

— Ҷанобони мӯхтарам! — гуфтанд ҳазрат ва ҷанд сония ба чехраҳои мо зеҳн монда, аз афти қор, мулоҳиза карданд, ки оё нутқашонро ба ҳамин оҳанг давом диҳанд мешавад, ё на. Пас, ба ҳулосае омаданд, ки мешавад ва суҳанро идома доданд: — Ҷанобон! Ман аз шодӣ ҷӣ гуфтанимро наметонам. Не нагӯед, наметонам. Ман бисъер мамнунам, ки шарикони ҳудро дар ин сафари муборак дида истодаам. Банди худон таоло

беҳисоб аст, аммо ин гуна шараф насиби ҳар кас намешавад. Не нагӯед, намешавад.

Хуш аз сарам парид. Наход ҳамин одам бо чунин дили иллатӣ озими сафари дурударози душвор шуда бошад?

— Чаноби духтур,— изҳор намуд ӯ дар ҷавоби саволи ман.— Ман аз авлоди хоҷаҳо ҳастам, яъне ҳафтад пуштам асилзода гузаштааст. Не нагӯед, гузаштааст. Ба қавли ман бовар кунед, ки хоҷа Наримон мисли асп бардам ва бақувват аст. Не нагӯед, бақувват аст.

Ба «чаноб» гуфта ба ман мурочиат карданаш эътироз кардан меҳостам. Аммо тарзи суханронии ба ӯ-шам чунон ғайриоддӣ мерасид, ки эътирозам аз хотир баромад.

Хамон рӯз дар яке аз шӯъбаҳои Совети Вазирони СССР ҳамаи ҳоҷаҳо қабул карда, сӯҳбате орошанд. Ба мо дар бораи Ҷумҳурии Муттаҳиди Араб, Ҷумҳурии Судон ва Арабиёи Суудӣ, ки ба он ҳоҷа сафар хоҳем кард, муҳтасар нақл карданд. Гуфтанд, ки ҳаҷҷи ҳарчанд ҳодимони дин ҳастанд, аммо граҳданҳои Мамлакатҳои Советӣ ҳисоб мебаранд ва бинобар ин ҳар ҳоҷа ки набаранд, бояд таърифи рафтор кунанд, ки муносиби ин ном баранд.

Ман аз маврид истифода бурда, дар бораи касалии ҳазрати Наримон хабар додам, изҳори таъҷуб кардам, ки чӣ гуна ин одам бо дили дардманд ба чунин сафари сарташвиш иҷозат гирифтааст. Сардори мо Қорнака маро тарафдорӣ намуданд ва гуфтанд, ки ҳаҷҷи ки то сафар фурсат ҳаст, духтурҳои Маскав саломатии эшонро дурусттар бисанҷанд. Лекин ҳазрат бо ҳаҷҷи хуш аз ҳоҷа барҷаста, дастони дарози худро дар ҳаво ҷавлон дода ва ҷашмони калон-калонанро ба ҳаҷҷи тараф ҳаҷҷи қонунӣ, ба аҳли маҷлис хабар доданд, ки эшон аз ҳоҷаҳои асил мебаранд ва ҳафтад пушташон покиза гузаштааст ва қавли ҳоҷа Наримон ин аст, ки аз ғайри ҳам саломату бардамтаранд ва ба ҳаҷҷи не, садто сафари гирифтаи ҳаҷҷи метавонанд тоб оваранд. Агар ҳаҷҷи ба аҳли маҷлис ин ҳаҷҷи ҳаҷҷи расоидани бошад, чунон дуои бади дастабаринӣ насибаш хоҳад шуд, ки дар ду дунё як рӯзи некро надида, то абад тӯлман азоби шикаҷаҳои ғайриқонунида хоҳад гардид. Не нагӯед, гуфтанд ҳазрат дар охири суханашон, тӯлман азоб хоҳад гардид.

...Касе такъягоҳи курсиро чунбонида, маро аз даръён хаёлот беруи овард.

— Духтурчон, як тамоку кашем.

Ин марди лӯндаи фарбеҳ яке аз ҳамсафарони мо — хатиби масҷиди шаҳри М. Мулло Уроқака буд. Панҷ рӯз мешавад, ки ӯ дар тамокукашӣ ба ман шарик аст.

Пачкаи сигаретаро аз халтачан такъягоҳ бароварда, ҳамроҳи гӯгирд ба ӯ дароз кардам.

— Раҳмат, гӯгирд дорам,— гуфт ӯ ва сигаретаро оташ гиронида, як-ду қуллоб дудро ба шифти салон сар дода, ба ман табассуми меҳрубонае эҳсон карду ба ҷои худ рафт.

САФАР БЕХАТАР БОДО!

Исрофил бедор шуда, маро нихтакунон ба беруи ишора намуд. Домани шарқии осмон кабуд шуда буд. Тулӯи хуршед наздик мерасид.

— Аҷабо, холо дар кучо бошем?

Ҳангоме ки дар аэропорт будем, мӯйсафеде пурсид, ки кай ба манзил мерасем. Ходими аэропорт гуфт:

— Баъди панҷуним соат ба Қоҳира ва пас аз се соати дигар ба Хартум мерасед.

Яке аз русидонҳо ҷавоби ӯро ба таври зерин тарҷума кард:

— Худованди раҳим меҳрубонӣ кунад, панҷуним соат парвоз карда, иншооллох, ба шаҳри муаззами исломия — Қоҳираи муборак мерасем ва агар парвардигори карим сафарамонро беҳатар гардонад, боз се соати дигар парида, ба манзил хоҳем фаромад. Оллоҳи таоло дар паноҳи кибриёни муаззамаш нигоҳ дорад!

Ҳама «омин!» гӯён даст ба рӯй кашидем.

Агар рӯз мешуд, стюардессаҳо ҳар замон эълон мекарданд, ки ба фалон ҷо омадем, ҳарорат фалон дараҷа аст ва ҳоказо. Холо ҳама дар ҳоб. Ба тахминам, ҳозир мо бояд дар осмони Юнон бошем.

Ман аввалин бор ба хориҷа меравам. Яқин медонам, ки ҳар чизе аз имрӯз эътиборан мебинам, барои ман ғайриоддӣ, аҷоиб хоҳад буд. Оламе ки ба он қадам мениҳам, аз дунёе ки солхон сол бароям шиносу наздик буд, аз дунёе ки аз он ман аст, тафовут хоҳад дошт.

Ииро яқин медонаму бо вучуди он ояндаи ноаён дар вучудам изтиробе бедор кардааст. Чӣ хоҳад шуд? Чӣ рӯзхое ба сарам хоҳад омад?

Росташиро гӯям, ба ходисаи бароям ғайримунтазир ханӯз дар хоки худамон дучор омада будам. Бори нахуст дар умрам чомадонҳои маро дар аэропорт кушода такурӯ карданд. Ман ду чамадони хурд дорам, дар яке сарулибосу захираи сигарет ва канду чои кабуд, дувумаш пур аз дорувор ва асбобҳои тиббӣ, ки дар ҳар қадам лозим хоҳанд шуд. Як нафар одами ҷавон, ки аз афташ, ходими бочхона буд, ҳар як куттичаи доруро даст-даст карда медид, мағзи тӯбчаҳои докаи ҷароҳатбандиро кушода нигоҳ мекард. Аз чомадони дигар пачкаҳои сигаретаро гирифта, ҷандҳои онро тахминан ҷудо карда, вазнашонро бо дасташ санҷид. Пачкаи қанди бурида (рафинад)-ро даронида дид. Ба ҳаман ин ором нигоҳ карда меистодам. Ҳарчанд мефаҳмидам, ки ин расмияти зарурист, дилам ғаш мекард. Дар хонае ки дар ҳузури шумо ягон чизи қимматбаҳо гум шудааст, ҳудро ҳамин гуна носозу ноҳинҷор ҳис мекунад.

Ходими бочхона фотоаппарати маро ба даст гирифт, ғилофашро кушод ва ба ин сӯву он сӯяш нигоҳ карда, ба ҷояш монд. Пас се ғалтак фотоплёнкаи захиравии ба коғазӣ снѐх печонда мондаамро ба даст гирифт.

— Плёнка?— пурсид ӯ.

— Ҳа.

— Нав?

— Ҳа.

Ғалтакҳои коғазпечро андешамандона даст-даст карда диду якеро кушоданиш шуд, аммо накушод ва боз пурсид:

— Ҳеҷ кадомаш аксе надорад?

Дар ин лаҳза намедонам маро чӣ чини қачалак зад, ки дигар тоқатам тоқ шуд. Худам нафаҳмида мондам, ки чӣ тавр хун ба сарам зада ва аз шиддати изтироб суп-сурх шуда, бо овози ларзон қариб фаръѐд кашидам:

— Нав гуфтам-ку! Ба гумони шумо, ман кистам? Ман духтури советӣ ҳастам. Советӣ, фикмидед?

Зоҳиран, бори якум набуд, ки ходими бочхона ин гуна муомиларо медид. Вай ба сӯям як нигоҳи таасуф-омезе афканда, аз наздам дур шуд...

Самолѐт ҳамчунон ором роҳ мепаёмояд. Гоҳ-гоҳе ягон кас аз экипажи он ба ин сӯву он сӯи салон гузашта, ба мусофирон назар мекунад. Ба хаёлам, ба ҳамса-

фарони саллаву чомадори ман назар ба дигарон бештар менигарад.

Ана, хазрати Наримон бедор шуда, аз ҷой бархостанд ва ба рохрави мобайн баромада, ҳамёёза кашида-нӣ ҳастанд. Аммо шифти на ҷаъдон баланди салон ба иҷрои нияти хазрат монёе шуда истодааст. Ин ҳел қад баланд, дасту поҳои дароз-дарози бебаркашро ман тахмин панҷ сол пеш аз ин дар ҳайати командаи баскетболбозони кадом як республикаи назди Балтика дида будаму бас.

Ба пеши хазрат рафтам.

— Дил ҷӣ тавр, хазратам?

— Хуб аст. Муташаккирам, ҷаноб, муташаккир.

Мулло Ҷроқака аз дур маро дида шитобон омад.

— Якта луд кунем, ука.

Аз ҷои нишастам сигарета ӯварда додам.

— Мебахшед, гӯгирд ҳам он ҷо мондааст.

Гӯгирд ҳам ӯвардам. Баъд аз сар то думи самолёт гашта, ҳамсафарони худро аз назар гузарондам. Аксарият меҳобид.

Ҳаво ба дараҷае равшан шуда буд, ки замин акнун хуб менамуд. Ростӣ, он ҷизе ки менамуд, замин не, баҳр буд. Оби сермавҷ аз ин масофа ҷун паҳлуи пулакчадо-ру симобранги шӯрмоҳӣ метофт.

Исрофил бедор шуд.

— Қурбон, наҳобидӣ?

— Не.

— Ҷаро?

— Нашуд.

Исрофил «ҳм» гуфту боз ҷашм ба тирезачаи пеши худ дӯхт.

Мо ду рӯз боз ба ҳамдигар «ту» меғӯем. Ман аз ин бағоят хурсандам. Дар ин ҷанд рӯзи қабл аз сафар бисёр мешуд, ки дар ҷамъияти ҳамсӯҳбатони навам худро бениҳоят танҳо ва ғариб меиддам.

Ба Маскав омада шаби аввалро дар меҳмонхонаи Выставка ҳамроҳи бухгалтери яке аз колхозҳои Кубань ва як механизатори эстон гузаронидам. Бухгалтер шохмӯт ёфта омад, секаса то нисфи шаб бозӣ кардем. Одамони хушчақчаки кушодарӯй буданд.

Рӯзи дигар аз кӯча бевакттар баргаштам. Дар пешгоҳи хона ду нафар аз ҳамсафарони ояндаам ҷойнамоз густурда рӯй ба девори ғарбии хона намози хуфтан меҳонданд. Пас гашта ба рохрав баромадам ва аз нав-

батчй пурсидам, ки ҳамхонаҳои дирӯзаам ба кучо рафтаанд? Охир онҳо дар ин ҷо боз як дафтаи дигар зистани буданд-ку?

Маълум шуд, ки бо фармони касе ҳоҷихоро аз дигарон, яъне аз номусулмонон, чудо карда, дар 5—6 хона якҷоя кардаанд. Ин тадбир барои намозхонӣ ва ҳӯроку ҳуфту ҳоби онҳо шароити соҳ фароҳам меовардааст.

Ҳамхонаҳои навам ханӯз рӯи ҷойнамоҳ нишаста, тасбеҳ мегардониданд. Охиста ба як ғӯшан кати худ нишастам. Аз тиреза биноҳои баланди проспекти Сулҳ менамуданд. Лавҳаи неонии кинотеатри навбунёди «Космос» дар ҳавои софу серуни баҳорон чун ёкути сабз мекурахшид. Аз он лавҳа чашм кандан душвор буд: ҳарфҳои калон-калони ба як паҳлӯ ҳамида бо ҷило ва ларзиши саҳл аёни худ диққати касро хоҳу ноҳоҳ ҷалб мекарданд.

Аз тиреза рӯй тофта, ба шифти хона нигоҳ кардам. Аммо бо ин ҳам нашуд. Акнун ғӯе пичирроси исроркоронаи ҳарфҳо ба ғӯшам мебаромад, ки «космос... космос» ғӯён мағзи маро қитиқ мекард, ҳаёламро ба ким-кучоҳо мебард.

Ҳамхонаҳо ҷойнамоҳро ғундошта бархостанд ва ман тозон рафта, пардари ба рӯи тиреза пӯшидам...

Бомдодон овози Темурҷонқорӣ маро бедор кард. Вай қуръон тиловат мекард. Дар паҳлӯяш Оллоҳназарқорӣ ба зону нишаста, ба зарби қироат калла меҷунбонид ва пичир-пичир мекард.

Темурҷонқорӣ ҷавони хушрӯй, хушқаду баст ва тануманди 23-сола аст. Вай дар курси нӯҳуми мадрасаи Мири Араб меҳонад. Ҳо, маҳз ҳамон мадрасаи динии Мири Араби Бухоро, ки Садриддин Айнии мо дар охири асри гузашта хатм кардааст. Темурҷон ханӯз ду сол мукаддам қорӣ шуда буд, яъне қуръонро аз ёд ҳонда метавонистагӣ шуд. Имсол баъд аз ҳаҷ таҳсилро ба поён расонида, ба ягон вазифа таъин хоҳад шуд.

Оллоҳназарқорӣ мадрасаи мазкурро панҷ сол қабл аз ин тамоҳ кардааст. Вай дар яке аз шаҳрҳои қадиман Осӣён Миёна имомии масҷиди ҷомеъ мебошад.

Ғоҳ мешавад, ки кас аз ҳоҳ бедор шуда, воқеияти атрофи худро дарҳол дарк карда наметавонад. Ман чанд лаҳза дар ғумон будам, ки ханӯз дар ҳоҳ ҳастам. Ин ҷо меҳмонхонаи Маскав аст, меғуфтам худ ба худ. Ман духтури тоҷик Қурбон Маҷидов. Ҳайр, киву ҷи-қора будани ман дар ин ҷо ҷӣ аҳамият дорад?— ме-

пурсидам боз аз худ. Ҳа, меҳостам бигӯям, ки ин ҷо Маскав аст ва ман дар меҳмонхонаи Маскав хобидаам, мо пагоҳ-фардо ба ҳаҷ меравем, ҳамхонаҳои ман намоз меҳонанд.

Меҳостам бигӯям, ки ман бедорам.

Чандин соли умри ман дар Маскав гузаштааст. Дар кӯчаву магазинҳои Маскав не, дар лабораторияҳои институт ва клиникаҳои ин шаҳр, дар ҳузури духтурҳои ботачриба, дар сӯҳбати донишмандони илми тиб. Чашмамо ро бандед ҳам театру музейҳо, залҳои концертӣ, кӯчаҳои ҳамеша ботаровати ин шаҳрро ба осонӣ пайдо карда метавонам. Бисёр шудааст, ки дар ягон ғӯшаи кишвари худ мегаштаму банохост шамоли нарму хушбӯи вестибюльҳои метро ба димоғам мезад ё садон поездӣ ба тоннелъ даромада рафтаистодан он ба ғӯшам мерасид.

Ҳарчанд кирдору ҳулку аъвори ҳамсафарони ояндаамро ба худ дахҳо маротиба тасаввур карда будам, ҳоло шунидани тиловати қуръон маро як дараҷа гаранг карда буд.

Бародари ман коркуни радио аст. Боре бо коре ба пеши ӯ ба студияи радио рафтам. Вақт ба концерти пешинии барои коркунони хоҷагии кишлоқ наздик шуда буд. Ҳофизон, созандагон дар зали студия ҷақ-ҷақ карда менишастанд. Тасодуфан яке аз дарҳои студияро кушода дидам, ки ҳофизӣ миёнсӯле дар мобайни апаратҳои нави идоракунадан овоз, мошинҳои мукаммали овознависӣ ба рӯи қолини фарш газетаеро паҳн карда намоз меҳонад.

Ин манзара маро ба хайрат андохта буд, вале на ба ин дараҷае ки ҳоло тамом моту мабхут гаштаам.

Темурҷонқорӣ ва Ҷалоҳназарқорӣ ба бистарҳои худ даромада хобиданд. Ман ба кӯча баромадам. Мошинае кӯчаҳоро рӯфта тоза мекард. Ягон-ягон роҳгузарон ба назар мерасиданд. Як села зогони сиёҳ дар болои гунбади сабзи калисои кӯҳна қар-қаркунон болафшонӣ мекарданд. Ин ҷо даҳ-поздаҳ сол муқаддам, аз афти қор, деҳан оддӣ назди Маскав будааст ва онро аз ҷи сабабе Малая Москва, яъне Маскави Хурд мегуфтаанд. Ҳоло биноҳои меҳмонхонаи Выставка, хонаҳои истикоматӣ бо майдону хиёбонҳои барҳавояшон ҳама ҷойро банд кардаанд. Фақат ҳамин калисои сабз дар мобайн ҷуи ёдгории замони гузашта мондааст.

Ба проспект баромада, пиёда сайркунон гаштам. Он

рӯз 22 апрель буд. Мардум рӯзи таваллуди Лениро кайд мекунанд. Пионерони мактаби ҳафтуми Душанбе он рӯз писарчаи калони маро ба пионерӣ қабул мекарданд.

Вақте ки ба хона баргаштам, ҳамсафаронам машғули ношто буданд. Оллоҳназар рӯймоли миёнбандашро ба рӯи миз паҳн карда, миқдоре қанди бурида ва кулчаҳои аз хона овардаашро рехта буд. Нону қанду чой тановул мекарданд.

Хочихо то даме ки дар Маскав буданд, аз хӯроки буфету ошхонаҳо истеъмор намекарданд. Субҳ ва шом дар хонаҳои худ нону чой мехӯрданд. Таоми нисфирӯзиро ё ба ресторани «Ўзбекистон» рафта мехӯрданд, ё ба ресторани «Боку». Ба қавли онҳо фақат дар ин ду «ошхонаи мусулмонӣ» хӯроки ҳалолу покиза будо бас.

Ман ҳам аз буфет чурғот ва тухми чӯшондагӣ овардам. Якҷоя тахтӯл кардем, вале сӯҳбати мо шира намегирифт.

●Ре, то қаробат пайдо кардан бо Исрофил ман дар гуруҳи ҳаждаҳнафарӣ худро танҳо ҳис мекардам. Аз ин сабаб «ту» гуфта мурочнат кардани муллои Уфа ба гӯшам гуворо мерасид.

Нури офтоб ақибун хуб паҳн шуда, баҳр ранги ниллобии сабзтоб гирифта буд.

Аз пеш гӯшаи гарбитарини Осиё намудор гардид. Пас, баъди 10—15 дақиқа ба осмони Африко дохил мешавем. Қайҳоннавард нашуда ҳам дар ним соат замини се қитъаи бузургро дидан мумкин будааст.

Дар поён — канали Сувайш. Гӯё ба рӯи коғазӣ зарди нақшакашӣ ҷадвали кабудеро ниҳодаанд. Дар ҳар ҷо-ҳар ҷои ҷадвал нуқтаҳои сафеду сиёҳ метобанд. Инҳо, яқин, киштиҳоянд, ки роҳбаладони мисрӣ аз канали худ мегузаронанд. Агар мудохилаи давлати мо наmeshуд, ҳафт сол пеш аз ин бо баҳонаи ҳамин канал ҳам ҷанги калоне сар шуда мерафт, хуни ҳазорон, ё эҳтимол, миллионҳо нафар мардуми бегуноҳ мерехт. Олимон ҳисоб кардаанд, ки дар таърихи башар понздаҳ ҳазор маротиба ҷанг шуда, ҷамъ дуним миллиард одам талаф гардидааст. Хамеша зӯр камзӯрро азоб меод, ҳақиқат дар ҷониби касе буд, ки ҳамёни ғафстаре дошт. Дар ҳамин даҳ соли охирин ҳам чанд бор шуд, ки мудохилаи сулҳҷӯёнаи халқи мо дастони ба хунрезӣ омодаи ҷангталаборро аз ҷинойт боздошт. Гӯё дунё то ба ҳамин қарибӣ хонаи пур аз писарбачаҳои худсари

чангара буд, ки ба чуз дарафтидан ба ҳамдигар «дил-хуширо» намедонистанд. Ба ин хона акиун марди хирадманд ва тавоное қадим ниҳода, бачаҳоро бародар ва мураббӣ шудааст.

ОИД БА ХОБ, АБАДИЯТ ВА ДИГАР МАСЪАЛАҲОИ МУҲИМ

Ханӯз ба замини Қоҳира нафаромада, сардорамон гуфтанд, ки ба ҳар тараф парешон нашуда, дар як ҷо нишинем. Марди ғафси чорпахлӯе, ки аз фармонфармоняш амалдори аэропорт буданаш аён буд, моро ба пешгоҳи зали қалоне ҳидоят намуд.

Қориқа пешопеши гурӯҳ мерафтанд. Ин кас марди хушандомӣ сафедруӣ буда, қад аз миёна баландтаре доранд. Саллаи сафеди абрешимини басо хушрӯй ва нозук басташуда, ҷоман нави зарбофт бо шими ҷучунҷаи наботиранг ва туфлии лоқии нафисашон ба ҳам шинам афтада, ба қиёфани роҳбари мо ҳам савлати ҳоси рӯхониёни тақводор, ҳам андаке тобиши олуфтаёнаи ҳозиразамона додааст.

Аз дунболи он кас тарҷумони гурӯҳ, донишманди забон, адабиёт ва таърихи араб Абдусамадақа, баъд чор нафар мӯйсафедони саллаву ҷомадор ва аз паси онҳо хоҷиёни миёнсол мерафтанд, ки либоси ҳозиразамону қадимаро ба ҳам омехта дар бар қарда ва тӯпихон ҷустӣ, гулдӯзӣ ё маҳмалии қазонӣ пӯшидаанд.

Бори нахуст буд, ки ин қадар аҷнабиёни гуногунзабонро якбора меидам. Азбаски ҳама аз фуруд омадани самолёти советӣ огоҳ буданд, ба ҳамсафарони ман бо назари синҷакоронаи тааҷҷубомез менигаристанд. Фақат ба қамини касе аҳамият намедод, зеро мӯйсардоштам, ба қитфаи фотоаппарат овехта будам ва дар танам ҳамон либосе буд, ки одатан дар Душанбе мепӯшам.

Дар атрофи Қориқа халқа гирифта нишастем. Қориқа бори саввум ба ҳаҷ мераванд. Миср, Лубнон, Сурия ва Арабистони Суудиро хуб медонанд. Холо дар бораи Ал-Азҳар — донишқадани динии Қоҳира нақл мекунад, ки дар он зиёда аз ҳаштод ҳазор кас меҳонад. Ал-Азҳар бузургтарин мадрасаи динии олами ислом аст ва барои ҳамаи мамлакатҳои исломия ҳодимони дин тайёр мекунад. Тарҷумони мо Абдусамадақа чанд сол

пеш хамин донишкадаро хатм карда, мударриси Мири Араб таъин шудааст.

Мулло Ӯроқака аз паҳлӯ омада, нмо кард, ки ба кано́ра бароям.

— Якта нашъа кунем,— гуфт ӯ хангоме ки аз дав-
ра дур шудем.

Хар ду сигарет дуд кунонидем.

— Дар хузури Қориака тамоку кашидани ман нағз намешавад,— шарҳ дод ӯ.— Аммо ба шумо чоиз аст, шумо духтур,— фатво дод мулло Ӯроқака пас аз дақи-
қае.

Сонӣ хомӯш мондем.

— Айрапӯрташон бачо будааст,— гуфт ӯ баъди муд-
дате.

— Ҳа бечо не.

Боз сукути давомдоре ба миён омад.

Хайрият, ки Исрофил омад. Вай аз бағалам гирифта, таклиф кард, ки ақаллан залҳои аэропортро сайр кунем. Қориака аз ҷоятон наҷунбед, гуфта буданд. Лекин ҳамроҳи Исрофил гаштан мумкин, чунки вай муовини сардори гуруҳ интиҳоб шудааст. Ханӯз дар Маскав бо тавсияи Қориака интиҳоб карда будем. Дар ягон номаъқули сардор шарикатон бошад, шуморо ҳеҷ бало намезанад.

Дар дӯконе хар гуна чизҳои ёдгори, дар дигараш — рӯзнома, китобчаву суратҳои ранга мефурӯхтанд. Дар паси тавораи шишагии ходимони флоти хавоии Республикаи Муттаҳидан Араб нишастаанд. Дар пешаи буфет европониён ва якта-нимта аз мардуми Осиё ва Африқо рост истода, ё ба курсҳои баланд нишаста, қаҳва, май ва коктейлҳои гуногун менӯшанд. Ману Исрофил аз пули инҷой як мири ҳам надорем, ки лоақал оби мева бинӯшем.

Дар шафати буфет дӯкончан сарроф воқеъ гаштааст. Мардаки қавихайкали сиёҳчурда бо шогирди худ пул шумурда даста мекунад. Дар болои пештахтан дӯкон лавҳаеро рост мондаанд. Ин наرخисмаест, ки қиммати нисбии пули Мисро нисбат ба доллар ва фунту франку маркаю лирахон Европа ва динору риёлу рупияву курушу дигар навъ пулҳои Осиё ва Африқо муқар-
рар мекунад.

Сарроф аз ҷӯту коғазҳои рӯи мизаш сар бардошта, ба мо салом дод.

— Русия?

Бале, гуфтем мо, аз Иттифоқи Советӣ.

— You are nice people,*— гуфт сарроф табассумкунон ва дасти росташро аввал ба лаб ва баъд ба фарки сараш расонида табрик кард, аз афташ, хуш омадед, қадаматон болон сар гуфтани буд.

Хайрият, ки дар вақташ забони англисиро зӯр зада, бо машаққате андак омӯхта будаам ва ҳоло то даме ки сӯхбат аз мавзӯҳои оддӣ берун наравад, бо азобе бошад ҳам, саволу ҷавоб карда метавонам.

Мо ба сарроф изҳори миннатдорӣ кардем ва дар навбати худ гуфтем, ки мардуми мо ба аҳли Республикаи Араб басо хайрхоҳанд. Мо толиби дӯст ва дӯстӣ ҳастем.

— Одами нағз будааст,— гуфт Исрофил, ҳангоме ки ба назди ҳамсафаронамон бармегаштем.

— Аз кучо донистӣ?

— Аз муомилааш. Ситорааш ҳам гарм.

Шояд одами хуб бошад, мегуфтам дар дилам. Аммо ҳислати аҷоиб доштааст. Худашро арӯси давлатманди асри миёна барин бо зару зевари бисъёре оро додааст. Занҷирчаи сари синааш тилло, чанд ангуштарини болон ҳам ба ангуштони сергӯшт гузаронидааш, ҳатто тугмаҳои остину пуччаки галстукаш тилло. Ҳамаи ин тугмаҳои пуччаку ангуштарину занҷирчаҳо аз лаълу зумуррад ва алмосу забарҷад нигинҳои гаронбаҳо доранд, ки агар ба пул иваз кунад, бахузур як табобатхонаи кори қалони ҳозиразамон сохтан мумкин.

— Чаро ба ҳаёл рафтӣ?— пурсид Исрофил.

Ман ҳаёли худро гуфтам.

— Ба ту монанд, рӯи оламро аз табобатхона пур кунӣ.

— Табобатхона нафъ дорад. Воқеан, нафъи вай аз дуою тӯмор камтар набудагист.

— Ман дар умрам ягонта тӯмор нанавиштаам.

— Хайр-дия, баъди ҳаҷ ту ҳам менависӣ.

— Эҳтимол. Лекин тӯмори аввалинро ба ту менависам.

Эълон карданд, ки таваққуфи мо ба охир расид. Ба берун баромадем.

Офтоб, зоҳиран, ба китъаи Африқо меҳри махсусе доштааст. Аз бетони сахти аэровокзал хаври оташин бармехост. Хавои тафсон меларзид ва мавҷ мезад. Дар водии Вахши ҳудамон баъзе рӯзҳои саратон гармо ба

* Шумо одамони хуб ҳастед (англисӣ)

40—45 дараҷа мерасид ва ман дар он ҷо ҳафтаҳо ва моҳҳои бидуни оху воҳу шикваю шикоят гузаронидаам. Аммо дар ин ҷо ба нафасгардон шуданам кам монда буд.

Холо ба Хартум меравем, ки вай якуним ҳазор километр дар ҷанубтар ва ба хатти устуво наздиктар аст.

Нури офтоб ба дараҷае равшан ва ҷашмбаранда аст, ки ношукртарин банди худо ҳам ба ихтироҷкунандаи айнаки сабз ҳамду сано меҳонад.

Боз ба ҳаво барои мада будем, ки стюардессаҳо нахорӣ оварданд. Барои артистони цирки Хитой ва ҷанд нафар европоян, ки дар самолёт боқӣ монда буданд, ба қадаҳҳо якҷуръагӣ коньяк оварданд. Ба мо, ҳочин, наоварданд. Қориқа ба духтаракон гуфтаанд, ки ҳочихо шароб наменӯшанд.

Хеле хуб. 17 ҳоҷӣ нанӯшад, ихтиёраш. 18-умаш менӯшад. Шояд ки ҳоби гурезон пас ояд.

Ба буфет, ба назди стюардессаҳо рафтам.

— Нозанинҳо, ҳаққи маро бидиҳед.

Як қадаҳ шароб ва барои газак гӯшти яхӣ ва як чизӣ лӯбиёмонанди сабз ҳам доданд.

— Метавонед ҳаққи шариконатонро ҳам бинӯшед,— гуфт яке аз духтарон, ки аз ҳама шӯҳ ва бебоктар ме-намуд.

— Раҳмат. Ба се шиша шароб нӯшидан таҷриба даркор.

— Шум магар ҳоҷӣ нестед?

— Ҳоҷӣ, духтури ҳоҷихоям.

— Пас шароб нӯшиданатонро ба сардоратон хабар диҳам-ҷӣ?— ҳазломез гуфт духтарак.

— Салом намебинам. Пагоҳ-фардо — иди Якуми Май. Агар сардоратон ғаҳмад, ки ба хабаркашӣ ва ҷанг андохтани мусофирон ҳавас доред, аз мукофоти идона маҳрум мешавед.

... Дар поён биёбони Либия домани хушкашро паҳн кардааст. Баъди соате биёбони Нубия оғоз хоҳад шуд. Биёбон аз паси биёбон. На дарахте ба мадди назар мерасад, на кӯле ва на дарьёе. Замони пеш мешуд, эҳтимол, ягон қорвони уштурҳоро дидан мумкин буд. Ин маҳалҳо ҳазорон сол инҷониб, ҳатто аз ҳазорон соли пеш аз милод то ба ҳамин қарибиҳо майдони муҳорибаҳои ҳуни буд. Мисриҳо, ҳабашҳо, қабилаҳои Судони ҳозира, лашқари пайғамбарамон ва сонитар англисҳо ба ин ҷо, барои замин, барои ҳокимият тохтутозҳо кар-

да, хуни якдигарро мерехтанд. Бо баҳонаи чори наму-
дани дини нав, паҳи кардани мазҳаби нав, бо баҳонаи
дигар кардани султон ва ғайра ва ҳоказо. Дар ин биё-
бонҳо давлатҳои гуногун пайдо шуда, ҳароб гаштаанд,
шаҳрҳо, воҳаҳо ба вучуд омада, боз ба коми таърихи
пир ғайб задаанд.

Ҳар гоҳ ки ҳаёл ба сайри кӯчаи дурударози таърих
рафт, хатман аз он кӯча ҳам гузашта, худро ба роҳҳои
аз он калону ношиностар меандозад, ки он роҳҳо Умри
қоннот ё Абдиқадир ном доранд. Баъд як замон хушёр
шуда мебинед, ки ба тангкӯчаи сарбастан торикӣ даро-
мада мондааст ва роҳи баромадро наёфта, чун моҳии
аз об берун афтада, ба худ метапад.

Аммо ман Искандар ном ҷӯраи ҳамкасаба дорам;
ки аз ҳамин гуна тангкӯча ҳам роҳ меёбад. Тобистони
гузашта ӯ мзро ба саёҳати он сӯи қаторкӯҳи Хисор бур-
да буд. Ҷӯшаҳои беодами кӯхистони ҳақиқиро бори ав-
вал меидидам. Дар роҳ худро дар домани як кӯҳи сар
ба осмон кашида, дар байни анбӯҳи харсангҳои ки ҷус-
саи онҳо аз пайкари ман миллионҳо маротиба калонтар
ва ғиртаранд, дида, вучудамро салобати ваҳмомезе фа-
ро гирифт. Мани дар водӣ таваллудёфта ва ба воя ра-
сидаро азамат, ҳашамат ва маҳобати кӯхсор, манзараи
ин музеи ғарбиро табиат тамои моту мабхут ғардо-
нида буд.

Искандар бошад, аз муҳити одатии худ ба шавқ ома-
да, дар бораи умри бесару анҷоми қоннот, дар бораи
абдиқадир сухан мекард.

— Ту ба девор гап зада истодаӣ,— гуфтам ман.

— Ту ростгӯӣ ҳастӣ,— гуфт ӯ қох-қох хандида.— Ман
тӯро барои ҳамин хислатат дӯст медорам.

— Налақ. Ман дар ин мавзӯҳо бисёр чиз хонда
ва шундидам. Лекин аз як ҷӯшам мебарояду аз дигар
раш мебарояд. Чизе дар мийям таҳшин намешавад.

— Чаро?

— Ҷунки ҳама гапҳои умумӣ ва ягон тасаввуроти
анику муайян нест.

— Э бечораяк! Чӣ будани абдиқадир ба худ тасав-
вур карда наметавонӣ?— гуфт ӯ бо оҳанги муаллими
аз қор хасташудае, ки баъди дарс бо шогирди қафо-
мондааш машғулияти иловагӣ мегузаронад.— Хайр, би-
гӯ ки чанд соли таърихро тасаввур карда наметавонӣ?

— Чанд сол? Гирем, панҷ-шаш ҳазор солро.

— Баракалло, ҳоло ҳам дурустӣ,— гуфт Искандар.—

Ин панҷ-шаш ҳазор солатро ба як сӯ мону як ҳавзи... не, ҳавз не, як стадиони сад ҳазор ҷой доштаро ба пеши назарат биёр...

— Стадион ба ин масъала чӣ дахл дорад?

— Корат набошад, ба пеши назар биёр гуфтам — биёр.

— Хайр, ана овардам.

— Акнун тасаввур кун, ки ҳамин стадионро лаболаб аз арзан пур кардаанд. Шуд? Хӯш ки бошад, акнун фараз кун, ки дар ҳар сад ҳазор сол як мӯрчяке омада, аз ҳамин хирмани муаззам фақат якта дона гирифта мебарад. Шуд?

— Шуд.

— Ана акнун ҳисоб кун: муддате ки мӯрча ба ҳамин тариқа ҳамин арзани стадионро кашонида тамои мекунад, дар пеши абадиат ҳамчун як донан рег аст дар биёбони Қароқум ё чун катран об аст дар Укёнуси Ором. Фаҳмидӣ?

— Ҳа, — гуфтам ман дар ҳолате ки аз гулӯям базӯр овоз мебаромад ва ҳис кардам, ки диплому аттестату шаҳодатномаҳои дар хона ҷамъкардаамро гӯё бо меҳнати ҳалол не, балки бо роҳи ба шаъни одам номуносиб ба даст оварда бошам.

Афсӯс ки ҳоло Искандар дар пешам нест. Вай бошад, кас зик намешавад.

— Исрофил!

— Ҳа.

— Сер нашудӣ аз хоб?

— Ҳм-м.

— Расо уммати хоб будай-дия. Мо бо ту чӣ аҳд карда будем?

— А? Дуямон ҷӯра мешавем, гуфта будем.

— Набошад, рӯятро ба ман гардон, гап зан.

— Ҳозир.

«Ҳозир» гуфта пахлӯ гашта, чашмонашро боз пӯшид. Ба умеди он ки хоб барад, шароб нӯшида будам. Набошад дар ҷамъияти уламон ислом ба ин гуна густоҳӣ ҷуръат намекардам. Бе ин ҳам ба папироскашӣ, ба мӯй-сарам, ба фотоаппарат бардошта гаштанам қач-қач нигоҳ мекунам. Арвоҳ знад ин касалии ҳаринан маро! Агар ҷомадонҳо дар шиками самолёт намешуд, ба худам ягон чизи хобовар уқол мекардам. Ҳартум шаҳри аммакалонам нест, ки баробари фуруд омадан ба гӯшае гелида, алами беҳобиро биситонам.

— Исрофил!
 — Чӣ?
 — Нигоҳ кун, биёбонро бубин.
 — Ана дидам, чӣ шудааст?
 — Тухми ҳамсӯхбат анқо шудааст. Чорта гап зан, мегӯям. Ту аз Хайём чизе хондай? Гӯш кун, вай гуфтааст:

Дар хоб будам, маро хирадманде гуфт:
 К-аз хоб касеро гули шодӣ нашукуфт.
 Чизе чӣ кунӣ ки бо аҷал бошад чуфт?
 Бархез, ки умрхот мебояд хуфт!

Мазмунӣ рубоиро ба қадри тавонам тарҷума кардам. Исрофил гуфт:

— Маълум шуд, ки дар хоб ҳам ҳикматҳои аҷоиб шунидан мумкин будааст. Бихоб, азизам.

Ман дар ҳаёли дарди худ, мулло ба фикри қоши ман, — гуфта будааст як зани бемор.

ХУЧРАЕ ДАР РӯИ НИЛ

Дар аэропорти Хартум моро сафири СССР дар Республикаи Судон рафиқ Силин ва дигар ходимони сафоратхона пешвоз гирифтанд. Ин агар, тақи гапро козем, зухуроти эҳтироми расмӣ ҳукуматамон буд нисбат ба эътиқоди динӣ мардум.

— Мо ҳам одами чакана набудаем, — аз рӯи одаташ маро аз зерӣ бағал гирифта роҳравон гуфт Исрофил. — Сафир ҷонишини Раиси ҳукумат ҳисоб меёбад. Ман ҳамин хел шунӣда будам.

— Баъди ҳаҷ мартабаат бо ба баландтар мешавад. Он гоҳ тӯро эҳтимол, ҳудӣ раис пешвоз бигирад.

Исрофил як оҳ қашида монд.

Аэропорти Хартум назар ба фурудгоҳи Қоҳира хурдтар, камшукӯҳтар, аммо ҳамин гуна нав ва хушнамо буд. Ба пешайвон, саҳни вокзал ва болохонааш судонӣҳои бисёре баромада моро тамошо мекарданд*.

Ба яке аз залҳо даромада нишастем. Ходимони сафоратхонаамон паспортҳои хориҷӣ, авиабилет ва шаҳо-

* Солҳои аз ин пеш гурӯҳи ҳоҷини советӣ аз роҳи Қоҳира ба Димишқ ба Арабистони Суудӣ мерафтанд. Соли 1963 аввалин бор аз Судон гузашта рафтанд.

датномаҳои тиббии моро бардошта рафтанд, то ки аз қайд ва дигар зинаҳои расмӣ гузароянд.

Сафир ва Қориака аз пешгоҳ ҷой гирифтанд. Мо дар пеши онҳо давра нишастем. Бо ишораи сафир ҷой оварданд, яке аз хизматгорони буфет ба пиёлаҳо шакару ҷой мерехт, дигаре аз паси ӯ кузаҷае дар даст ҳозиронро давр зада, ба болои ҷой шир илова мекард.

— Одатӣ ин ҷо ҳамин: ба меҳмон аввал ҷой меоранд, — шарҳ дод сафир.

Одатӣ мо, тоҷикон, барин будааст, гуфтам дар дилам. Лекин ба ҷои ман беҳуда шир андохтанд. Сарам калу дилам нозук гуфтагӣ барин, ман ширро бахудаву беҳуда нӯшида наметавонам.

Ходимони сафоратхона дар бораи Республикаи Судон, ҳалки он, урфу одатҳои мардумаш ҳикоят мекарданд.

Судон аз ҷиҳати вусъати хокаш дуввумин давлати калони Африқост. Бештар аз дувоздаҳ миллион аҳоли дорад. Мамлакати ҷандон тараққӣ нокардае буда, асосан бо хоҷагии кишлоқ машғул аст. Мардумонаш пахтаи маҳиннах, арзан, гандум, ҷуворимаққа, ҷав, чормағзи заминӣ ва хурмо парвариш мекунад. Чорводорӣ хуб тараққӣ кардааст. Фақат аз уштур дуним миллион сармавҷуд аст.

Судон дар экспорти шилми дарахт, ки дар соҳаи тибкор мефармоянд, дар олам ҷои якумро ишғол мекунад.

Саноат ҳанӯз дуруст инкишоф наёфтааст. Вай аз корхонаҳои майдаи пахтадозакунӣ, хӯрокворӣ, ҷӯбу тахта, боғандагӣ, қонҳои каммаҳсули тилло ва намак, станцияҳои ғлавии электр, устохонаҳои таъмири роҳи оҳан, автомобилъ ва авиационӣ иборат аст.

Дар ҳаёти сиёсии мамлакат ду ҷараён, ду гурӯҳи динӣ иштирок мекунад: ҷараёни ҳатмӣ ва ансарӣ. Роҳбарони ҳар кадоме аз ин ҷараёнҳо дар маъруза ва маълумотҳои расмӣ таъкид мекунад, ки нӯҳ миллион мусулмонони мамлакат пайрави онҳост ва ҳол он ки мусулмонон ҳамагӣ нӯҳ миллион нафаранд*. Тақрибан се миллиони боқимонда — аҳолии ҷануби Судон — қабилаҳои нилиҳо, шелутҳо ва ғайра қисман эътиқоди насронӣ доранд, қисман раъду барқ, қарқадан ва даръё барин ҳудоҳои ибтидоӣ-қадимии худро ситонӣ мекунад.

* Ин иштибоҳ шояд қисман аз он сабаб ба вуқӯъ омада бошад, ки дар мамлакат ҳанӯз статистикаи саҳеҳе нест.

Маориф ба воситаи се хел мактаб қорӣ мегардад: мактабҳои соф динӣ, давлатӣ ва хусусӣ. Дар Хартум дорулфунун, институти политехникӣ, омӯзишгоҳҳои ҳунаромандӣ ҳаст. Ба забонҳои арабӣ ва англисӣ якчанд рӯзномаи калон нашр мешавад. Азбаски ҳамаи ин қадмаҳои аввалини маданияти нави миллӣ, ҳоло 95 ғоизи мардон ва 98 ғоизи занҳо бесаваданд.

Солҳои сол аз рӯи шариат ба ивази арӯс қалин гирифтани боиси бадбахтии иловагии бисёр хонаводаҳо мешуд. Мардҳо тамоми умр қор қарда, пулу мол ғундоранд ҳам, аз ӯҳдан қалин додан барои наметавонистани ва умрашон безану фарзанд мегузашт. Ба наздиқӣ ҳукумати республика қарор баровардааст, ки падару модарон аз рӯи шариат қалин бигиранд, майлашон, лекин арзиши он аз 30 фунт (қунайди)-и Судон* набояд зиёд бошад.

Дар мамлакат анъанаҳои аҷоиб қорӣ мебошанд, ки ҳуққи қонунро доранд ва ба соҳаи ахлоқу одоб дахл мекунанд. Масалан, дурӯғ гуфтан баробари дуздӣ қиёсати саҳт ба шумор меравад. Ё агар зан ё шавҳар ба паймони занушӯӣ хиёнат қунад, сарашро мебуранд. Агар илоҷи сабуқ ғардонидани қазо бошад, ақаллан дасташро аз тан қудо мекунанд.

Аммо ҳамқун дар дигар давлатҳои мусулмонӣ ҳар марде ки қолу пули бисёр дорад, бо риёи қонда ва қонунҳо ҳудро побанд қарда наметинад. Яке аз қорводорони давлатманд, ки зиёда аз сад қазор сар уштур дорад, ҳар сол қанд духтари қазонро ба занӣ мегирад. Занро мегираду муддате бо ӯ зиндагонӣ қарда, баъд ба ихтиёри вай миқдоре уштурро бо хизматқорон меқупорад. Зан уштуронро ба қарогоҳҳои дур бурда, қаронда пас аз як сол бармегардад ва ба қатори занҳои суғии бой дохил мешавад.

Ҳоло шумораи занҳои он бой ба 93 нафар расидааст. Республикаи Судон бо мамлақати мо робитаҳои ҳуб дорад, ки ба минбаъда авҷ гирифта, ба нафъи тарафайи муқтаҳам шудани он қашм доштан мумкин аст. Бо қӯмақи муқтаҳассисони мо дар Судон элеваторҳои бузург, заводҳои қалони қонсерван мева, сабзавот ва шир соҳта хоҳанд шуд. Муқтаҳассисони советӣ бо тадқиқи баҳри Сурх машғул мешаванд, то ки имқонияти ба роҳ монда-

* Як фунти Судон баробари 2 сӯму 59 тини мо.

ни сайди моҳӣ ва сохтани заводи консерви моҳӣ музӣян карда шавад.

Сафир ба мо маҳсулоти хунардмони маҳаллиро нишон дод. Дар гирдогирди зале ки мо менишастем, ҷевонҳои оннақорӣ гузошта шуда буданд. Дар рафи ҷевонҳо зарфҳои мисин, қорд, ханҷар ва шамшерҳои даму дастаҳои қандақорӣ қардашуда, қапҷуқ ва портфелҳои аз пусти бабр, тимсоҳ, ё морҳои қалони афӣи дӯхташударо ба намоиш гузошта буданд.

— Холо шуморо ба меҳмонхонаи қалонтарини шаҳр — Гранд Хотель мебаранд, — гуфт сафир. — Дар пеши он ҳар бегоҳ бозори ин гуна чизҳо барпо мегардад.

Сипас сӯҳбат ба мавзӯи давоми сафари мо ба Арабиёни Суудӣ гузашт. Самолётҳои мо аз Хартум пас гашта, ба Москва мераванд. Мувофиқи аҳдномаи байналхалқии байни Аэрофлоти мо ва ширкатҳои ҳавопаймоии хориҷа моро ақнун ба Арабиёи Ҷанубӣ бояд ё самолётҳои Судон бибаранд ё азони ҳуди Арабиёи Ҷанубӣ. Дар арафаи иди Қурбон мо бояд дар Макка бошем, вагарна шартӣ ҳақ вайрон мешавад ва ҳамаи қадар ташвиш барбод меравад. Рост, ки то арафа ҳоло панҷ рӯзи дигар ҳаст, лекин як-ду рӯз барвақттар рафта манзил гирифта хуб мешуд, чунки Макка шаҳри муқаддаси мусулмонон буда, ғайри умма-аль-қуроъ, яъне модари шаҳрҳои номанд ҳам, шаҳри маъдак аст ва дар он дар арафаи ид тақрибан як миллион мусофир ҷамъ мешудааст. Дар чунин шароит сарпаноҳе ёфтан аз қорҳои сабук нақоҳад буд.

Аз ҳуди Судон низ ба Ҳиҷоз мардуми бисёре меравад. Фақат дар аэропорти Хартум панҷ ҳазор кас ба нақбат навишта шудааст. Ақсарияти онҳо ҳама аз сол пеш ҷои ҳудро дар самолёт банд қарда мондаанд. Вале мо нақбаи ташвиш қашем, зеро сақоратхона ҳамаи қори аз дасташ меомад ақиро ҳоҳад қард, то ки мо дар сари вақт ба зиёратҳои бирасем.

Ба мошинҳои сақоратхона савор шуда, ба сӯи Гранд Хотель роҳ гирифтаем.

Рост, офтоб ба ин қитъа меҳри маҳсусе доштааст. Ҳатто бо сабзайнак ба осмони беақр ё заминҳои беғиёҳи атроф ниғаред, қашмонати сити мезананд. Аз тирезаҳои мошин гӯё ҳаври танӯр ба сару рӯй мезанад. Гоҳо чунин менамояд, ки бӯи дуд ба димоғ мерасад.

Ба ман аз «Победа»-и котиби сафоратхонаамон Тавфиқ ҷой расид. Чавони тахмин бисту ҳафт-бисту ҳашт-солаи хушқаду комат ва хушандомест ӯ.

Мошинҳо дар ин ҷо аз тарафи чап кӯча мегаштаанд. Рулашон дар тарафи рост. Ронандагони мошинҳои мо аз ин ҷиҳат нороҳатанд: худ дар тарафи чап нишаста, нишораҳои роҳпаймоиро ба мошинҳои аз пасу пеш оянда бояд аз дариҷаи рост бидиҳанд. Шаҳри якҷашма рав, якҷашма шав, мегӯяд мақоле. Аммо якҷашма шудан ба гуфтаи осон.

— Сафоратхонаи мо ана дар ҳамин ҷо,— гуфт Тавфиқ як иморати атрофаш деворпеч ва дарахтзорро нишон дода. Баъдтар, хангоме ки ба маркази шаҳр наздик шудем, ӯ ба мо сафоратхонаҳои дабдабаноки Штатҳои Муттаҳиди Америка, Британия, Франция ва чанд давлати дигарро нишон дод. Бинои ҳафтошӯёнаи сафоратхонаи Америка аз ҳамаи дигар иморатҳо баландтар менамуд. Эҳтимол, соҳибонаш хурсанд бошанд, ки дар мамлакати дури Африко ҳам мавқеи аз ҳама баландтареро гирифтаанд.

Гранд Хотелъ бинои калони дукабата будааст. Дар пешаш ба дарозии иморат пешайвони барҳавое тӯл кашидааст, ки дар он барои истироҳати меҳмонон мизҳо ва курсиҳои бофтаи ҳасин гузоштаанд.

Меҳмонхона дар соҳили Нил воқеъ гаштааст. Оби каб-кабуди дарьёи куҳан ботамкии дар ҷараён аст. Аз байни меҳмонхона ва дарьё роҳи асфальтпӯш мегузарад. Мошинҳои бисёре, ки аксарашон таксиҳои зарди истеҳсоли Германияи Ғарбӣ мебошанд, дар рафтуоянд. Поёнтар аз роҳ, ба соҳили дарьё ду кишти мусофиркашон ба паҳлӯи ҳам ҷафе шуда истодаанд.

Дар кӯзачаҳои яхдор оби хунук оварда, ба стаконҳои баланди конусшакл рехта доданд. Аз рӯяш гардам, об чизи хуб аст, аммо ба шиками сер. Мо пас аз тахтӯли сабуки пагоҳӣ дигар ҷизе нахӯрдаем. Дар ресторани назди меҳмонхона вақти таъми пешинӣ гузаштааст. Ақнун то шом тоқат бояд кард.

Соате гузашт. Ханӯз ҷойҳои моро муайян накардаанд. Боз оби хунук оварданд.

— Бинӯш,— мегӯяд Исрофил.— Нил наздик аст.

Ниҳоят, маълум шуд, ки дар меҳмонхона ҷаҳат барои ҷаҳор кас ҷой будааст. Сардорамон, тарҷумон ва ду мӯйсафедро ба қабати дуввум гусел карданд. Боқимон-

дагонро аз филиали меҳмонхона — аз хучраҳои ҳамон ду кишти ки ба соҳил ҷафс истодаанд, ҷой медиханд.

Баъзе аз хоҷиён аз ин хабар парешон шуданд. Банда кӯдаквор шодӣ мекардам. Шабу рӯзҳои бисёреро дар меҳмонхонаҳои гуногун гузаронидам, вале дар хучраи кишти ҳеҷ гоҳ назистаам. Табиати одамӣ, ки ҳамеша худро ба оғӯши ҷизҳои нави ношинос мезанад, чаро ба камина бегона бошад?

— Қадом хучра азони мост?

— Бисёрнаш ҳолӣ, интиҳоб карда гиред.

Ин тавр бошад, боз ҳам хуб. Лекин аввал хучраи бароҳаттаре пайдо карда, ҳазрати Наримонро бояд ҷойгир намуд. Бар заъфи дили эшон кӯфтагии роҳ зам шуда, ҷашмонашон беҳолона роғ рафта истодаанд. Ҳазрат бояд ана ин ду таблеткаро — якеро ғавран ва дигареро баъди ҳӯроки шом истеъмол фармоянд. То фардо набояд аз ин ҷо қадаме бичунбанд. Агар боз худсарӣ кунанд, масъалаи минбаъд дар сафар ҳамроҳӣ кардани он дар пеши сардорон бори дигар, вале ин дафъа хеле қатъӣ гузошта хоҳад шуд. Гап якта.

— Хуб шудааст, ҷаноб, — дар ҷавоб изҳор доштанд ҳазрати Наримон. — Ман, ҷаноб, хоҷаи асил ҳастам, ҷаноб, ва дар ҳузури ҳар кас узрҳои кардани ман шониста нест. Не нагӯед, шониста нест. Лекин аз шумо узр мецоҳам. Воқеае ки дар Маскав шуд, ҷаноб, дигар тақрор намешавад. Не нагӯед, намешавад.

Исрофил маро дар роҳрави киштии якум дида ҳайрон шуд.

— Э, ту дар кучо будӣ?

— Нутқи хоҷаи асилро дар кошонаи ҳазрат гӯш мекардам.

— Афсӯс. Ман бо ҳамшахриам як каютаро банд кардем. Гумон кардаам, ки ту бо калонҳо дар он бино мондаӣ.

— Агар аз рӯи мансаб ҷой тақсим мекарданд, он ҷо мебоист ту мемондӣ, ки муовини сардор ҳастӣ.

Ҷомадонҳои худро ба яке аз каютаҳо даровардам. Каюта ҷаҳор кати дутой болон ҳам ҷаспонидашуда дошт, ки ҳам дар шаклу ҳам дар вусъат таҳтакатҳои паҳлуни вагонҳои қадимаро ба хотир мерасонид. Дар муқобили кат ҷевонҷаи либосовезӣ, дар ду гӯша ду дастурӯйшӯяки оинадор ва дар болон онҳо яктой вентилятор. Вентиляторҳо хело бузург буданд ва ба дастгоҳҳои пурзӯри

алавпуфкунии ошхонаҳои калон, ки дар пеши оташдонҳо шинонида мешаванд, шабоҳат доштанд. Лекин ҳаври сӯзоне ки аз боми каюта ба тан мезад ва аз бадан беист обу арақ мефишорид, гувоҳ буд, ки ҳамин дастгоҳи бузург ҳам чандон бузург нест.

Кассири гурӯҳамон Ҳочӣ Абдухалилака хабар овард, ки пас аз ним соат ба сайри шаҳр меравем, сари роҳ ба масҷиди ҷомеъ даромада, намози шомро меҳонем. Имрӯз ҷумъа аст ва ҳоҷиҳо бисёр афсӯс меҳӯранд, ки пешинӣ дар ягон масҷиди Хартум хондани намози ҷумъа муяссар нашуд. Бинобар ин меҳоханд, ки ақаллан намози шомро дар масҷид хонда, савоби иловагиро соҳиб бишаванд.

Абдухалилакаро бесабаб ҳоҷӣ намегӯянд. Ин кас се сол қабл аз ин ҳоҷӣ шуда баргаштаанд. Ана ҳамин фазилаташон сабаб шуду ин касро ҳамчун шахси ҷаҳондида вакили ҳарч интиҳоб кардаем ва ҳамаи маблағҳои худро дар шакли долларҳои америкой ба дасти эшон супурда мондаем.

Хабари кассир овардаро ба Исрофил гуфтани шуда, ба тақи дари хучрааш омадам. Вай бо ҳамшаҳриаш мулло Зулфиқор намози аср меҳонд.

Ба панҷараи киштӣ такя карда, ба атроф назар андохтам. Дар оби софи Нил села-села моҳиҳо шино мекунанд. Хо дар он ҷо, тахминан ним километр болотар аз киштиҳои мо Нили сафеду Нили қабуд ба ҳам рехта ва омехта, Нили қабирро таркиб медиҳанд: хо, Нили қабир, ин меҳнаткаши кӯҳан, маҳз дар ҳамин ҷо таркиб меёбад ва бо ҳамин номи қадимаш то баҳри Миёназамин ҷорӣ мегардад.

Дар соҳили муқобил майдончаҳои холии регзор, тӯда-тӯда дарахтони хурмо ва қарағай ба назар мерасанд. Дар сафҳои осмон параҳае абр нест. Аз болои кӯпуки роҳи оҳан, ки аз ин ҷо баръало менамояд, ғоҳ-ғоҳе самолётҳо паст парида, ба сӯи аэропорт меҳаманд.

Рост мегӯянд, ки гарданда дарьёро монад, нишаста бӯрьёро. Дирӯз дар ҳуди ҳамин асно дар яке аз ошхонаҳои Маскав ҳамроҳи ҷӯраам Искандар менишастам. «Эҳтиёт шав, ба дарьён Нил оббозӣ накуна, — насихат мекард ӯ. — Худо накарда, тимсоҳе фуру барадат, мо аз имконияти як каф хок ба қабри муборакат партофтаи маҳрум мешавем».

Ман ҳам ба рафиқам маслиҳат додам, ки аз салома-

тин худаш бепарво нашавад, дар ҳавон кушод мўлтар гардад, чунки соле ёздаҳ моҳ дар кабинети торики рентген ништастан ба ақлаш таъсири номатлуб расонида истодааст...

Исрофил аз хучрааш баромад.

— Ту намоз нахондӣ?

— Ман? Ман... хондам.

— Чаккон будай. Магар дар намоз суръати кори зарбдоронро чорӣ кардай?

— Сабр кун, ягон рӯз мефаҳмӣ.

— Метарсам, ки чандон муддати мадид намегузарад.

— Хайр-дия, боз бехтар.

Ба сайри шаҳр баромадем. Барноман саёҳат қаблан эълон шудааст:

а) Намози шом дар масҷид хондан.

б) Шиппаки махсуси ҳоҷихоро пайдо кардан.

в) Микдоре аз доллархоро ба пули судонӣ иваз кардан, то ки агар мабодо сафарамон ба Арабистон таъхир ёбад, барои харчи майда маблағе дошта бошем.

Пиёда гаштан ҳам дар ин ҷо санъатеро талаб мекардааст. Баъзе кӯчаҳо пайроҳан пиёдагардӣ надоранд. Маҷбур мешавед, ки аз як канори роҳи мошин қадам занед. Мошинҳо бошанд, такрор мекунам, аз тарафи чап мегарданд. Аз кадом канора нагардед, гумон мекунад, ки худӣ ҳозир боиси ятим шудани бачаҳои худ ва зиндабева мондани зани ягон шофер мешавед.

Агар кӯча пайроҳа дошта бошад, ба рӯяш як қабати гафс реғи сурхи дурушт рехта шудааст. Ман, ки кафши тобистонии пасу пешаш яла пӯшидаам, дар ҳар бист-сӣ қадам аз роҳ монда ва якпоя истода, аз тақи поям реғ меафшонам.

— Моҳи нав! — фаръёдкунон хабар дод қорини ҷавон Темурҷон.

Ҳама аз гаштан монда, ба осмон ҷашм дӯхтанд. Яке аз мӯйсафедон даст бардошта, дуон дурударозе хонд. Илоҳо, гуноҳи бандагонатро биёмурз, имони мусулмононро комил бинамо, ба дунё тинҷию амонӣ ато кун, сафари моро бехатар гардон!

Ҳилоли нозук бачаи дар аргунҷак бароҳат хобидагӣ барин оромона овезон буд. Ҳарчанд дар ин маҳал ин гуна вазъият доштани ҳилол аҷобате надошт, ҳамсафарони ман саҳт мушавваш шуда буданд.

Ба ман ҳам аз кӯдакӣ меғуфтанд, ки моҳи нав тинҷ

бошад, яъне агар ҳилол якпахлӯву уреб нанстода бошад, пас бандаҳои худо нотинҷ мешаванд, дар давоми ҳамон моҳ ба сари мардум нохушие, касофате хоҳад даррасид.

Моҳи тинҷро дида, ба даргоҳи парвардигор муноҷот меҳондем, чашмакони худро бо илтиҷо ба осмон дӯхта, оятҳои медонистагӣамонро бо эҳтирос пичирросзанон тақрор мекардем, барои ҳснавода, барои падар ва модар хайрият металабидем.

Моҳ «нотинҷ» бошад, боиси шодмонӣ ва шавқуну сурони беғамона мегардид.

Моҳ-момо кулча те,
Кулча нате, ука те.—

гуфта хавлию кӯчаҳоро ба сар мебардоштем.

Дар вучуди ҳамсафарони ман ҳамон тарсу ваҳми айёми кӯдакӣ ҳанӯз зинда аст. Балки ин тарсу ваҳми давраи бачагӣ ҳам нест? Балки ин тарсу ҳарос аз айёми кӯдакии бани одам, аз қаъри бист-сӣ ҳазор соли инкишофи ҷамъияти одамии то ба имрӯз расидааст?

Ҳоло аз сидки дил, аз тамоми дилу ҷон меҳостам, ки мӯъҷизае шавад. Оре, мӯъҷизае шаваду дар ин ҷо, дар кӯчаи нимторики Хартум баногоҳ як телескопи бағоят азиме пайдо гардад ва ин одамон мушаки кайҳоннигарди моро бо тамған СССР, бо ситораи сурхаш дар рӯи ноҳ бубинанд ва аёни дарк намоянд, ки иқтисори беинтиҳон одам ба рӯи ҷароғи худованд ҳам нақши худро гузоштааст.

Вақти дигар мешуд, ҳамроҳи ҳамсафарон ба масҷид мерафтам. Ҳоло худро ҳатто маҷбур карда натавонистам.

Ман одами бепартиявӣам. Агар намоз хонам, касе маро таъна ё маломат намекунад. Дар диёрам агар аз ҳешовандон ё ошною ақрабо касе вафот кунад, дар хонаводаи ӯ як ҳафтаи аввали баъди дафн, пас рӯзҳои бистум, чилум ва яксолагӣ дуою фотиҳа мекунанд. Банда ҳарчанд афсонаи соф будани нақлу ривоятҳои онд ба арвоҳ, он дунё, бихишту дӯзах ва ҳоказоро хуб медонам, дар ин маросимҳо иштирок мекунам, баробари ҳама даст ба фотиҳа мебардорам ва ғайра. Аз афташ, умри ман ба ҳамин тариқа мегузарад. Бо ақлу фаросат ба ҳулоъае омада бошам ҳам, дастонам бо амри савки табиӣ ҳаракат мекунанд.

Ман дар бачагӣ як-ду маротиба мор куштаам. Морро бо каланд ё теша ду тақсим мекунад, аммо ду мори

нимтагӣ мустақилона ба ду тараф меравад. Нафрати ба ҷӯш омадаатон дастони шуморо боз ба ҳаракат меоранд. Морро даҳ, бист, чил тақсим мекунад, вале ҳиссачаҳон душмани захирагез ҳамчунон меҷунбанд, меҳазанд ва метапанд ва чунин менамояд, ки дар ҳамин ҳолат ҳам ба шумо таҳдид мекунад.

Беҳуда намегӯянд, ки гӯсола мурад ҳам алогин чашмаш намеравад.

Ё аз таъсири муҳити ҳанӯз тамоман, то охир наву коммунистӣ нашудае ки ман дар он зиндагӣ мекунам, ё аз тинати шахси худам майли созиши зоҳирӣ бо хурофот дар вучуди ман боқӣ мондааст.

Ҳамсафаронам ба тангкӯчае даромада, ба сӯи масҷид равона шуданд. Дар ин шаҳр манораҳои баланди муаззинӣ аз дур намоёнанд ва ёфтани масҷид кори душвор нест.

Қае пеш рафта ба бозори шабона расидам. Моҳи апрель, зоҳиран, дар ин ҷо айни авҷи тобистон мешудааст. Бозор пур аз тарбузу харбуза, банъёну афлесун, себу нок ва дигар меваҳои рангоранги ин кишвар, ки барои ман ношиносанд ва на таъмашонро медонам, на номашонро.

Мевафурӯшон фонусҳои карасиниро ба токи дӯкониҷаҳо, сутуни пештахтаҳо овехта савдо мекунад. Дар як гӯша зане бо писарчаҳоиаш ба рӯи бўрьёчае нишаста, дар болои оташдони сайёр қаҳва пухта мефурӯшад. Чавони дигар онсӯтар ба ҳамин гуна оташдон дар як зарфи кӯзашакл таоме пухта мефурӯшад. Хӯрандагон дар атрофи ӯ баҳузур нишаста, аз он чизи атоламонанд харида меҳӯранд.

Ин ҳел манзараро дар зодгоҳи ман ҳам дар ибтидои солҳои сиёҳи дидан мумкин буд. Давлати Советӣ ҷавон буд, дар Осиёи Миёнаи мо вай боз ҷавонтар буд ва ҳаман соҳаҳои истехсолот ва таъминоти халқро ҳанӯз ба дасти худ нагирифта буд. Ҳар бегоҳӣ дар ялангии назди маҳаллаи мо бозори ош барпо мегардид. Занҳо, пирамардон дар болои манқалдонҳои аз сатилкӯҳна сохташони оши угро, мантии серпиёз ё нахӯдшӯрак мефурӯхтанд.

Дехқонони аз деҳот омада бегоҳон якта-якта аз қорвонсаройҳои атроф ба ялангӣ ҷамъ шуда, аз он ошҳо харида, дар ҳуди ҳамон ҷо диққак нишаста меҳӯрданд.

ва боз ба ҷои хоб ва савдою салони худ пароканда шуда мерафтанд.

Баъдтар бозорҳои ошӣ кӯчагӣ нест шуданд, мусофирон ба ошхонаҳои озода одат карданд. Аммо дар замони ҷанг оташдонҳои сайёр боз ба сари кӯчаву майдонҳо баромаданд, боз палавпазҳои кӯчагӣ сояи равшанро ба дегҳо аз дур нишон дода, ба ивази таъм ва ғизои хуш ошӣ худро бо зардҷӯба ҳусни зоҳирӣ мебахшиданд.

Пас, ошӣ кӯчагии судонӣ низ манзараи даргузар аст. Ба ҷеҳраҳои кушод, дастони меҳнатдидаи мардуми Хартум нигаред, пай мебаред, ки онҳо аз мевани озодӣ ва истиқлол акнун мечашанд.

Ҳамсафарон аз тангкӯчаи масҷид баромаданд ва ман аз дунболи онҳо равон шудам.

Имрӯз аксари дӯконҳо маҳкам, зеро косибон ва тоҷирони мусулмон шаби ҷумъа дӯкон намекушоянд. Якта-нимта магазинҳои яла ба юнониҳо, арманиҳо ва дигар намоёндагони дини насронӣ тааллуқ доштааст. Хеле роҳ паймуда, дӯкони пойафзолро пайдо кардем. Қассирамон барои ҳама якҷуфтӣ шиппаки резинӣ харид ва микдоре долларро ба пули судонӣ бадал карда, ба ҳар кас сечунайдӣ кисахарҷ тақсим кард.

Боиси шабона шиппакҷӯй кардани мо ин аст, ки мувофиқи тариқати ҳаҷ ҳоҷӣ бояд ба хоки Арабистони Суудӣ дар либоси махсусе қадам монад, ки ба ҳеҷ ҷои он сӯзани дастӣ ё мошинӣ нарасида бошад. Шиппаки ҳоло харидан мо аз резин яклухт рехта шуда буд ва ҳеҷ бахъя надошт.

Аз гуруснагӣ ва пиёдагардӣ ба ҳоле расида будем, ки дигар тоқати рафтор надоштем ва таклифи кадоме аз ҳамсафарон дар бораи такси савор шудан тарафдорӣ гарму ҷӯшон пайдо кард.

Се такси мор• ба меҳмонхона овард. Ман коғазӣ сечунайдиро аз киса бароварда, ба ронандаи худамон додам. Вай ним каф тангаи сафед баргардонид.

Дастае аз ҳамсафарони мо дар пеши такси дуввум ҷамъ шуда, дар ким-кадом масъалае мунозира мекарданд. Ҳамин ки анбӯҳи одамонро дидам, одатаи, ба он сӯй мешитобам. Рафту худо накарда ҳодисае рӯй дода бошад ва кӯмаки духтур лозим бошад? Маълум шуд, ки ронандани дигар пули майда надоштааст ва ба коғазҳои сечунайдӣ шарикони мо бақия дода натавонистааст. Чун ман «Чӣ гап? Чӣ шуд?» гӯён ба давраи онҳо дарома-

дам, шофер дар дасти ман пули майдаро дида хурсанд шуд ва тангаҳои сафеди маро гирифта, ним каф пули сурхи мисин дод.

Мо пароканда шудем.

— Ҳа, чӣ воқеа?— пурсид Исрофил, ки маро дар он тарафи кӯча мунтазир буд.

— Ҳеҷ. Латифа гуфта истодаанд.

— Латифа? Дар кӯча латифа мегӯянд?

— Ҳа. Мегӯянд, ки рӯзе Хоча Насриддин дар хона меҳобндааст. Ногоҳ аз кӯча садои ғалмағали одамон баланд шудааст, он гоҳ зани Афандӣ гуфтааст: «Хезед, мардак, баромада хабар гиред, кани чӣ воқеа». Афандӣ чомаро ба сар гирифта мебарояд. Он ҷо се дузд ғанимат тақсим мекардаанд ва яке аз онҳо аз тақсимот норозӣ будааст. Сардори дуздон Афандиро дидан замоно чомаро аз сари ӯ ҷанг зада мегирад ва ба шарикӣ норозинаш медиҳад. Дуздон ба ифоқа омада, ба роҳи худ мераванд. Афандӣ ба хонааш бармегардад.

— Ҳа, чӣ ҷанҷол будааст?— мепурсад занаш.

— Э напурс,— мегӯяд Афандӣ,— ҷанҷол дар болои чоман ман будааст.

СУФИТӢ, МАРҲАБО!

Азбаски дина аз сайри шаҳр бевақт омада будем, дар ресторани меҳмонхона ба ҷуз мо каси дигар набуд. Имрӯз пагоҳӣ моро аз се зали васеи ресторан гузаронида, ба хонаи пешгоҳи он бурданд. Ҳозирон, тоҷирҳо, мутахассисони европӣ хӯроки худро лаҳзае қатъ карда, нигоҳи кунҷковона бар мо дӯхтанд. Мо дунболи ҳамдигар қатор шуда аз байни мизҳои хориҷӣ нишастагӣ гузашта пеш мерафтем.

Аксарият, гӯё дар боғи истироҳат мегашта бошад, ором ва ботамкин қадам мезад. Фақат Оллоҳназарқорӣ роҳравон биниашро мекофт.

Мабодо одамҳои советинаш ҳамин хел мешудааст, гуфта хулоса бароранд-а, бо хавотир аз дил мегузаронидам. Не-е. Чин зад магар? Ҳазор аҷнабӣ, ҳазор мухлиси «дунёи озод» бошад ҳам, медонад, ки гурӯҳе ки мебинанд, чандон намунаи одамони советӣ нестанд.

Қориака баъди ноштар доданд, ки шаҳрро давр занем, аммо то намози пешин ба меҳмонхона ҳозир бишавем, зеро эҳтимол ҳаст, ки тайёра шавад ва мо ба

Арабистон парвоз кунем. Ба ғайр аз ин зинҳор ҳама як-
ҷоя шуда гардем, ки воқеан нохуше рӯй надихад.

Худам ҳам шундаам, ки дар хориҷа ба сари ҳамва-
танони мо гоҳо ҳодисаҳои ғалатӣ меоянд. Чандин маро-
тиба мусофирони моро дуздида, дар ҷое пинҳон дошта,
маҷбур мекардаанд, ки аз ватанашон даст бикашанд ва
ниро расман эълон карда, бигӯянд, ки ихтиёрӣ ба хиз-
мати фалон давлат мемонанд. Қадом сол киштии нафт-
каши мо «Туапса»-ро нӯкарони Чан Кай-ши аз роҳ дош-
та, дарёёнавардони моро қариб ду моҳ қину азоб дода
буданд, ки аз ватани худ рӯй тобанд.

Аҷаб одамоне будаанд дар дунё. Аз рӯи кирдори як-
ду махлуқи ношуд, зоҳиран, дар бораи ҳама хулоса ме-
бароранд. Қадом одами солимақл аз ватани худ даст
мекашад? Ватан набошад, ба кас боз чӣ мемонад? Оила,
хона, хизмат ва ғайраву ҳоказо бидуни Ватан, дур аз
Ватан ё бар хилофи Ватан чӣ маъное дорад?

Бо ҳамин қадар таъкид ва таъиноти Қориака ҳамса-
фарон маро танҳо монда рафтанд. То фотоаппаратам-
ро аз ҳучра гирифта баромадам, ки дар кӯча касе аз
хоҷиён наменамояд. Исрофил ҳамроҳи тарҷумони гурӯҳ
бо коре ба аэропорт рафтааст. Агар вай мешуд, маро
танҳо гузошта намерафтанд. Ё дар шумур хато карда-
анд, ё будану набудани камина дар назари уламо як-
ранг аст.

Хайр, ҳеҷ воқеа изшудааст. Росташиро гӯям, дар бай-
ни гурӯҳ мисли ғусфанде дар рама гаштанро наменан-
дам. Дар хусуси эҳтимоли ҳодисаи нохуш бошад, рӯй до-
дани он аз бисёр ҷиҳат ба худӣ кас ҳам вобаста. Сонӣ,
ин хел ҳодисаҳо дар мамлакатҳои ба мо кинаву адоват
доштагӣ рӯй медиҳанд. Агар рафту ягон касофат шуд,
охир ман ҳам ҷон дорам...

Кӯчан соҳили Нил аз сояи дарахтони баланди сербарг
хушнамуд ва серун будааст. Тахмин ду километр бо ин
кӯча гашта, ба дасти рост тоб хӯрдам.

Хартум аслан аз се шаҳри мустақили пештара тар-
киб ёфтааст: шаҳри Омдурман, худӣ Хартум ва Хартуми
Шимолӣ. Холо ман дар Хартуми Шимолӣ гаштаам, ки
навтарин қисми шаҳр ҳисоб меёбад. Либоси судониҳо аз
куртан дарози сафед, салла ва кафши сабук иборат бу-
дааст. Куртан баъзеҳо то бучулаки пояшон мерасад, ам-
мо бо вучуди ин велосипедро бо як чолокӣ ва эҳтимоли
хайратангезе меронанд. Салларо тунук ва паҳн карда

мебастаанд. Хизматчиёни маъмури бошанд, либоси сабуки европой дар бар кардаанд.

Аз қиёфаташ шинохтани араби судонӣ кори мураккаб нест. Ҳамаи онҳо — пиру барно, зану мард — дар рухсора аломати қабिला ё авлоди худро нақш кунонидаанд. Ба рӯи ҳар яке ба дарозӣ ё кӯндаланг, ё якто, ё дуто-сето хатти рост ё қач ё нимдоира кашида шудааст. Нишонан қабилавии баъзеҳо дар пешониашон нақш бастааст. Аломатҳоро, аз афти кор, ҳанӯз дар овони кӯдакӣ мегузоранд, ки рафта-рафта дар синни балоғат ба изи ҷароҳати бурида монанд мешудааст.

Дар мулки бегона кас худро деҳотии аввалин бор ба шаҳр афтода барин ҳис мекардааст. Чашм аз ин лавҳа ба он лавҳа, аз ин бино ба онаш медавад. Баъзе аз навиштаҷоти лавҳаҳо, рӯи асфальти чорраҳаҳоро хонда маънояшро нимкола сарфаҳм меравам. Охир, дар забони адабии мо калимаҳои арабӣ бисёреранд, аз забони форсу тоҷик ҳам ба арабӣ дар давоми қарнҳо бисёр калимот дохил шудааст.

Ба маҳаллаи тоҷирон расидам. Дар ҳар ду тарафи кӯчаҳо шаҳрҳои қадимаи мо барин, дӯкон ва магазинҳои ӯзуқа ва ашёҳои гуногун, устохонаҳои хусусӣ ҷой гирифтаанд. Дар дӯконе доруҳои тайёр мефурӯхтаанд. Нархи дорувор назар ба нархи аптекаҳои мо хеле гарон. Арзиши хинин ва пенициллин барин доруҳои маъмул, агар ба воситаи нархи ӯзуқа муқоиса кунем, аз мо ҷаҳор-панҷ баробар гаронтар.

Дар як дӯкон ашёҳои мактабӣ мефурӯшанд. Соҳиби дӯкон аз ман чизе пурсид, ки нафаҳмидам. Ба саволи дуюмаш ҳам ночор сукут кардам. Дар андоми ӯ аломати таассуф ва дар чеҳраи ман нишонан таъҷҷуб нақш баст. Чанд дақиқа дар ҳамин ҳолат истодем.

— Форсӣ! — гуфтам ман сонӣ.

— Ло*, — гуфт ӯ.

— Туркӣ?

— Ло.

— Англис?

— Ло, — гуфт ӯ ва ҳатто андаке рӯй турш кард.

— Пас чӣ бояд кард? — пурсидам ман аз ӯ ва аз худам ва аз ин қорам хандаам омад.

— Русӣ? — гуфтам ин дафъа бидуни ҳеҷ умеде ки ӯ забони русиро медониста бошад.

* Ло — не (арабӣ).

— Эйва, русй, русй! Билод — Русия? Иттиҳодият-
аль Суфитй?— якбора қатор кард мард.

— Ҳа, билод — Русия. Ман — суфитй*.

— Мошоллох! Мошоллох! Алҳамдулиллох! Суфитй,
мархабо!— гӯён мардак маро аз даст дошта, аз зинаи
дӯконаш боло баровард ва ба пешгоҳи дӯкон рӯй оварда
фаръёд кард:— Абдулмачид!

Дар як он ҷавони навхате ба рӯи лаълӣ қанду ҷой
овард. Сӯхбати мо гоҳ бо имову ишора, гоҳ бо ёрии як-ду
калимаи арабие ки ҳар як тоҷики босавод медонад, муд-
дате давом кард. Вақти ҳайрухуш дӯкандор ба ҳолам
нагузошта, як дафтари серварақ ва як дона қалами ран-
га тӯҳфа намуд. Ман ба ӯ якта нишони сарисинагии
сулхро бо акси кабӯтар ва тарҳи кураи замин тақдим
кардам.

Аз растан косибон мегузаштам, ки кори устон курси-
боф диққатамро кашид. Дар паҳлӯи дари дӯкон қарор
гирифта ба дастони ҷобукаш зеҳн мондам. Вай аз навда-
ҳои кадом як дарахт тақъии курсии сабукеро мебофт.
Дар дарунтари дӯкон ду нафари дигар сабадҳои нафис
мебофтанд. Аз дари пешгоҳ касе баромад, ки назар ба
либосаш сарқори ҳамаи онҳо буд. Ӯ ба ман наздик шуд.
Салом додам. Алек гирифта табассум кард. Зоҳиран, са-
ру либосам ба мусофириям равшан гувоҳӣ меод. Со-
ҳибкор пурсид, ки аз кучо омадаам. Ин дафъа саволи
арабиро зудтар фаҳмидам.

Суфитй будани бандаро фаҳмида, ҳама кори ҳудро
қатъ карданд. Муддате дар атрофам гун шуда, чунон
ки ҷисми аз осмон афтодаро тамошо мекунам, ба андом,
сару либос, фотоаппарати ман бо мароқ менигаристанд.
Яке курсӣ оварда ба мобайни дӯкон гузошт ва ба ни-
шастан таклиф намуд.

— Чой? Қаҳва? Кӯкола?— мегуфт соҳиби дӯкон. Вай
мепурсид, ки меҳмон ба кадоме аз ин нӯшокиҳо майл
дорад. Кӯкола, яқин, талаффузи арабишудаи кока-колаи
америкой буд.

— Ло,— гуфтам ман.— Шукран.

Боз ба ризояти ман нигоҳ накарда, яке аз шогирдо-
ни дӯкандор аз кӯча ба рӯи лаълие чанд пиёла ҷой ва
қаҳва овард. Ба зудӣ дари дӯкон аз одам пур шуд. Аз
дӯконҳои ҳамсоя барои дидани сайёҳи советӣ косибон

* Суфитй — талаффузи арабии калимаи советӣ

меомаданд. Шогирдбачан чой овардагй як шахси миёнасоли либоси европой пӯшидаро кашола карда овард. Вайро барои тарҷума кардани он чизе ки банда ба англисӣ медонам, оварда буданд.

Аз ман номи диёрам, аҳволи саломатии Ю. А. Гагарин, номи худам, чанд зану фарзанд доштанам, чӣ қадар маош гирифтани духтурҳо, чанд нафар будани гурӯҳи хоҷиёро мефурсиданд. Дар СССР озод вучуд доштани дин ва муассисаҳои динӣ баъзеҳоро хурсанд мекард, баъзеи дигарро ба ҳайрат меандоخت. Калонсолон бештар аз масҷиду бозор савол медоданд, ҷавонон — дар бораи мактабу маориф, иқлим ва кайҳоннавардони мо.

Пас аз ним соат ман аз саволу ҷавоб ончунон монда шудам, ки ҷарроҳ баъди операцияи мушкилу мураккабе мешавад. Аз гӯшаҳои мийи дар гармон ғайриоддӣ гиҷшуда бо зӯру кӯшиши зиёде кофта ёфта баровардани калимаҳои даркорини забони бегонае ки хеле сатҳӣ медонед, он қадар кори шавқовар набудааст. Аҳволи тарҷумон ҳам аз ҳоли ман беҳтар набуд. Бо ҳозирон хайрухуш намудам, аммо тарҷумон, Муҳаммадини Мисрини дарздӯз, маро қариб бо зӯр ба дӯканаш кашола карда даровард.

Қабл аз сафар ба забондониям бовариам басо қавӣ буд. Охир, забони англисиро дар мактаби миёна ва дар институт чамъ панҷ сол омӯхта будам. Ҳоло, ки аз санҷиши аввалин ба ҷӯйбори обу арақ гӯтида базӯр баромадам, бинон эътимоди худ ба худ сохтаам раҳнаи намоёнаке пайдо карда буд. Ба замми ин забони хориҷиро дар муддати як моҳ қомилан омӯхта, озодона муқолима ва муқотиба карда тавонистани баъзе одамон ба ёдам мерасиду эътироми ба шахси худ доштаам боз ҳам мекоҳид.

Бо ин ҳама хурсанд будам, ки ба сайри шаҳр танҳо баромадам. Ҳаргиз ҷашм надоштам, ки дидани як нафар одами оддин кишвари ман барои мардуми ин мамлакат ин қадар воқеан ҳаяҷонбахш аст.

Модоме ки кор чунин аст, каме дам гирифта, боз ба мобайни мардум хоҳам рафт.

Рости гап, мавриди таваҷҷӯҳи одамони бисёре гардиан ба кас мефоридааст. Ман акнун равшан фаҳмидам, ки ҷаро одамони дуппа-дуруст, ҳатто одамони хело хирадманд ба парастии шахси худ чандон бардавом муқобилат карда наметавонистанд.

Тахмину таваккалкунон роҳ рафта, ба майдони ва-
сее баромада мондам. Кӯчаҳои бисёре дар ин ҷо ба ҳам
мерасиданд. Дар миёни дутои аз ин кӯчаҳо иморати ка-
лони секунчашакле менамуд. Вай бинои банки миллии
Судон будааст. Дар зери айвони дарози паҳлуи банк ба-
чаҳо қатор нишастаанд. Яке пойафзол тоза мекунад,
дуюмӣ коғазро ба замини сангфарш паҳн карда, со-
бун мефурушад. Сеюмӣ суратеро ба мобайни шиша ва
картон гузошта, ба атрофаш зеҳи латтагин мечаспо-
над, яъне суратро барои овехтан ба девор тайёр меку-
над.

Собунфуруш бо овози баланди чарангосӣ «Собун!
Собун!» гуён кӯчаро ба сар бардоштааст. У маро дидан
ҳамон ду кулча собуни ироқиро ба сӯям дароз кард. Бо
имову ишора ба собун эҳтиёҷ надоштанамро фаҳмони-
дам. «Пас аксамро бигир!» — низ ба ишора гуфт бача
ва собунхоро ба замин гузошта, қоматашро рост карда
ва гарданашро ёзонида, дандонҳои садафии худро на-
моён кард. Наранҷад гуфта сураташро гирифтам.

Бачаҳо аз Иттифоқи Советӣ будани маро фаҳмида
бо шодиву хурсандӣ чунон ғавғое барпо намуданд, ки
ман даступо гум карда, ба атроф парешонҳолона нигоҳ-
ҳо меафкандам, ки оё ба ин ғавғо роҳгузарон ва полис-
ҳои дар тақи дари банк истода ҷӣ мегуфта бошанд.

Чавони лавҳагар маро ба сандаличаи худ нишониди,
бисоташро намоиш додан гирифт. Бисоти вай аз як даста
гравюраҳои ранга иборат буд, ки дар онҳо саҳнаҳои чу-
догонии опера ва драмаҳои классикии англис ва ҳинд
акс ёфтаанд.

— Кувайис, кувайис*, — гуфтам. — Боракалло.

Калимаҳои арабиро шунида, бачаҳо боз фаръеди шо-
дӣ баланд карданд. Лавҳагар ба ман маънидор чашмак
зада, аз сандукчаи худ боз як даста коғаз баровард ва
аз байни онҳо суратеро гирифта ба ман дод. Сурати ран-
га аз кадом як журнал бурида гирифта шуда буд ва дар
он Леонид Ильич Брежнев дар миёни як тӯда судониҳо
акс ёфта буд.

Аз чавон пурсидам, ки ин суратро чаро оина наме-
бандад. Ин аз онӣ худам, гуфт ӯ, намефурушам.

Бачаҳо сухани ҳамдигарро бурида сафари порсолаи
Л. И. Брежневро ба Республикаи Судон таъриф мекар-

* Кувайис — хуб, нағз.

данд. Яке суханҳои хуб гуфтаниро тавсиф менамуд, дигаре мегуфт, ки худаш мардаки хушрӯй аст, абрувони базеб дорад ва иро бо ҳаракати дасту абрувонаш нишон меод.

Оре, оннаи ҳассоси самимиятанд бачаҳо. Бо вучуди он ки таҷрибаи рӯзгор надоранд, аз калонҳо пештар ва беҳато мефаҳманд, ки дар муомилаи кӣ чӣ андоза самимият ҳаст. Дар олам давлатҳои ҳастанд, ки барои намояндагони онҳо болидан аз қуввати ҳарбии худ анъана шудааст, ё ҳамёни ғафси худро ба камбағалон нишон дода, беғамона худситой кардан наштае мебахшад. Аммо соддалавҳтарини бачаҳо ҳам иро дарҳол пай мебаранд. Онҳо ба чунин шахс ҳеҷ гоҳ собуни арзони худро ҳадя кардани намешаванд, ўро хошо ва калло гуфта маҷбур намекунанд, ки кафши бе он ҳам тозаашро беподош, фақат ба хотири эҳтиром ва меҳмондӯстӣ равшан молида, тоза кунанд.

Муомилаи гарм, истиқболи меҳромез ва пур аз самимият, ки дар бозори Хартум дидам, дар лавҳаи хотирам то зинда ҳастам, хоҳад буд. Дар диёри ман фақат ягон олими мўъҷизакор, ё шоири бузург ё шахси бағоят бонуфузи мўътабарро ин қадар иззату икром мекунанд. Суфити будани банда аввал дар растан қассобон маълум шуда, ба ҳаёлам, бо суръати ҳақиқатан барқосо дар сар то сари бозори калон паҳи гардид. Фурушандагон, харидорон, атрофамро ҳалқасон печонида саволборонам мекарданд. Дар ҳар ҷо тарҷумоне ёфт мешуд. Дар пеши як фурушанда ду дақиқа наистода, фурушандаи дигар «Суфитӣ, мархабо!» гӯён маро ба ҷои савдои худ гирифта мебурд, ба курсиаш менишонид, аз мардуми ба гирдам ғуншуда хоҳиш менамуд, ки онсӯтар бинистанд, то ки пеши шамолро нагиранд. Яке ба ман ҷои гарми хуштам дароз мекард, дуҷуми яҳоб, сеҷуми афлесун ё банъенеро пӯст канда ба дастам мекашонид, чоруми тарбузи калонеро қалам карда мегуфт, ки агар онро нахӯрам, аз ман меранҷад. Дар ин ҷо ҳам дере нагузашта, боз як деҳқони дигар маро аз даст дошта, ба растан худ мебурд ва ҳамин тавр бо иззату икром аз ҷои худ менишонид ва бо ҳар чизе ки дар бозор мавҷуд буд, зиёфат кардани мешуд.

Ҳангоме ки меҳмони равшанфуруш будам, як харидор илтимос кард, ки ба зарфи ӯ равшани зағирро маҳз табиби суфитӣ бо дастӣ худ ҷен карда бирезад. Бо тарозуи дастие ки ба ҷои як паллааш равшанкадуи ҷуммак-

дор овехта буданд, ним хукка* равған баркашида, ба шишан он мард андохтам. Мардак хеле хушнуд ва масъуд буд.

Ман аз бепул будани табобат дар СССР, бисъёр будани мактабу омӯзишгоҳ ва институту университетҳо, дар бораи республикаҳои Оснён Миёна нақл мекардам. Дар андоми сомонӣ гоҳ аломатӣ ҳайрат, гоҳ ифодаи таҳсин ва тақвият хувайдо мегардид. Баъзе аз шунавандагон садое намебароварданд ва ба ҳаёли амиқ фуру рафта, хомӯш меистоданд.

Вақти намози пешин наздик мерасид. Таъиноти Қориакаро ба ёд оварда, бо шиносони бозориам хайрухуш кардам. Онҳо низ дӯкон, велосипед, ароба ва молҳои ба фуруш овардаи худро дар ҷой-ҷояш гузошта, ба сӯи таҳоратхона ва масҷидҳо равон шуданд.

ЛАББАЙКА, ОЛЛОҲУММА, ЛАББАЙК!

Ҳамсафаронам як соат пештар аз ман баргашта, намози пешинро хонда, ҳоло дар зерин айвони меҳмонхона мунтазири хӯроки нисфирӯзӣ менишастанд. Мулло Уроқ-ака, ғайр аз хӯрок маро ҳам мунтазир будааст, ки сигарета бикашад. Аз афти қор, танҳо вай аз дурин камина зарар дида буду бас.

Исрофил гуфт, ки имрӯз муҳайё шудани тайёра ба гумон будааст. Иншооллоҳ, пагоҳ албатта ба мо тайёра меодаанд.

Хизматгориҳои ресторани моро ба таом тақлиф карданд. Онҳо мисли дигар судониҳо либос пӯшидаанд, тафовут фақат дар ин ки аз болон қабои худ фӯтае бастаанд. Хизматгориҳои ёрдамчи фӯтаҳои сабз, сарқоронашон — фӯтаҳои сурх.

Ресторани таомҳои болаззат тайёр мекардааст. Аз ҳар гуна шӯрбо, қабоб, шавла ва меваҳои шикамсерӣ меоранд, аммо нонро ниҳоят кам медиҳанд: ба назди ҳар кас фақат яктоӣ қулчаи майдаи сафедӣ қамнамак мегузоранд. Барои одаме ки аз иштиҳо ғила надорад, қулчаашон ним даҳон мешаваду бас.

Аз буфети ресторани гӯгирд харидам. Пули мисине ки дорам, фақат ба гӯгирду об барин чизҳо мерасид. Дар

* Хукка — ченаки вази дар мамлакатҳои араб, ки баробари 1240 граммӣ мост.

буфет ба хотири меҳмонони европӣ машрубот мефурӯшанд, аммо нархаш бисёр гарон. Як шиша ром харидани бошад, пули як ӯсфанди бӯрдокиро медиҳад. Давлат аз фурӯшандагони машрубот қасдан андози калон меситонад, то ки ҳаваси қорӣ қардани ин чиз дар дилашон ҷандон реша надавнада.

Исрофил дар як ӯшаи фойе маро мунтазир буд:

— Рафтем,— гуфтам ман.

— Андак сабр кун,— гуфт ӯ.— Ана ба вай мардак нигоҳ кун.

Марде бо либоси сафеди тобистонӣ, ки шалвораш агар ғайрат кунад ба зону мерасид, дар паси сутунҳои фойе ба курсии нарм нишаста, ҳар ду пой сермӯи худро ба рӯи миз гузошта буд. Дар муқобили ӯ шахси дигаре нишаста, рӯзнома меҳонд. Одамони бисёре аз пеши онҳо гузашта, даро-баро мекарданд. Лекин мардак парвоя надошт, поҳои худро ба он ҷое ки одатан чизҳои хӯрдани ӯ нишидани мегузоранд, бахузур дароз карда менишаст.

— Биё, гарав мебандем,— таклиф кардам ба Исрофил.— Ман аз касе нопурсида, миллати ӯро ба ту мегӯям.

— Ёфти аниқро, қучоӣ будани ӯро бе ту ҳам медонам,— эътироз кард Исрофил ва лаби поёнашро кашол карда, илова намуд:— Одамҳои ғалатӣ.

Ин гуна саҳнаро ман пештар ҳам дида будам. Боре ману Исқандар ба Маскав омада, аз меҳмонсарони «Украина» ҷой гирифта будем. Он рӯзҳо анҷумани Ҷамъияти умумитифоқии матлубот (Центросоюз) мегузашт ва дар меҳмонсаро аҷнабиён, хусусан меҳмонони хориҷии анҷуман бисёр буданд. Як бегоҳӣ ману ҷӯраам аз хонаи худ баромада, ба тарафи лифт мерафтем, ки айнаи ҳамин гуна манзараро дидем: дар адл миёнаи фойеи лифтҳо мизи мудавваре меистод. Ба рӯи миз эълонномаҳои ранга ба рангаи Аэрофлот ва ширкатҳои ҳавопаймоии хориҷа паҳн карда шуда буд. Як мардаки хушлибосу хушандомӣ савлатдор ба курсии нармӣ чуқур нишаста, эълонномаҳоро меҳонду поҳояшро ба ҳамин тарақаи рӯи миз гузошта буд.

Ман намедонам, ки оё дар Америка ин қор одати умум аст, ё онро яқинан зотҳои ба шахси худ ғавқуллода мағрур эб мебинанд. Ба ҳар ҳол, ин қирдор ба назарам бисёр хунук расид. Гӯё ба дастархон, ба рӯи нон пой дароз карда бошанд.

Искандар ҳам дақиқае хаёломез ба ин манзара нигоҳ карда истоду сипас ба ман:

— Андак сабр кун, бо ин ҷаноб камтар чақ-чақ кунам,— гуфта ба назди вай рафт.

— Мебахшед,— гуфт Искандар ба он мард салом дода.— Ман духтур ҳастам.

Меҳмони хориҷӣ аз ин тарзи нодираи шиносшавӣ таҷҷубкунон лаҳзае чинҳои пешонаашро ба боло ронда, вазъияти тани худро тағйир надода, ба ҳайати Искандар нигоҳ карда истод, баъд гӯё ногаҳон чизе ба ёдаш расида бошад, лабҳанде карду хитоб намуд:

— О'кей, доктор! Марҳамат, бинишинед. Аз сӯхбати докторон ҳамеша хушам меояд.

— Ташаккур. Шумо хеле меҳрубон ва илтифоткоред,— ба суханорой даромад ҷӯраи ман.— Афсӯс, ки фурсат надорам ва ба ҷаноби шумо, агар малоли хотир нашавад, як маслиҳат меодам.

Ман аз каноре гуфтугӯи ин ду нафарро бо изтироб гӯш карда меистодам. Меҳмон, бешубҳа, аз нияти рафиқи ман пай бурда буд, ки меҳост ба ӯ мулоим карда бифаҳмонад, ки пояшро аз болои миз бардорад. Ин ҷо галаҷазираи Филиппин ё меҳмонхонаи Чомбе нест. Аммо мардак бо вучуди ин вазъи худро тағйир надода, рост ба ҷашмони рафиқам писхандомез нигоҳ карда меистод. Дилам дар хавотир буд, ки ҷӯраам дар ин мунозираи зоҳиран баодобонаю ботинан тезутунд мулзам нашавад.

— Балки,— суханаашро давом дод Искандар,— ба маслиҳати ман ҳоҷат нест ва ҳуди ҷаноб нағз медонанд: ҷисми одам тавре сохта шудааст, ки ҳар кадом аъзоаш дар баландӣ бошад, қисми тозаи хун аввал ба ҳамон ҷо меравад. Ана ҳозир шумо, ки ба ин тарзи номӯътадил истироҳат мекунад, хуни тоза ба поятон рафта истодааст, яъне, ҳучайраҳои поятон аз ҳучайраҳои саратон хубтар кор карда истодаанд.

Ифодаи ҳавобаландонаи тамасхуромез аз чехраи меҳмон дар як он парид. Сару рӯяш то бунӣ гарданааш супсурх шуда рафт, вале ӯ, аз афти кор, дарҳол худро ба даст гирифта, коҳ-коҳ хандид ва пояшро аз рӯи миз фаровард. Сонӣ ҳамчунон хандакунон аз ҷояш бархост ва ба китфи Искандар тап-тап зада гуфт, ки доктор балоча будааст, бурд азони ӯст. Сипас коғазчаеро аз киса бароварда, рақами хонаашро навишта ба Искандар дод ва ӯро ба меҳмонӣ даъват кард. Ҳар ду «О'кей» ва «Олл райт» гӯён аз ҳам чудо шуданд.

Воқеан, номи шаҳр ва мавзеъҳои Арабистонро минбаъд зинҳор бо иловаи сифати муносиби онҳо ба забон мегирем. Масалан, бандари баҳрӣ ва ҳавони Ҳинҷоз — шаҳри Ҷаддаро Ҷаддан муборака мегӯем. Макка — Маккаи мукаррама, Мадина — Мадинаи мунаввара. Ин тақозои одоби мусулмонист.

Хуб шудааст, ҳамин тавр мекунем. Бо таърифи мо обрӯӣ ё ободии мавзее меафзуда бошад, марҳамат.

Мусоҳибаи таълимӣ онд ба ҳаҷ ба поён расид. Сӯҳбати озод сар шуд. Яке аз кориҳо дар бораи ҳислатҳои неки пайғамбар ҳикоят сар кард. Расули худо бисёр одами раҳмдил будаанд. Рӯзе бо саҳобаи худ менишастаанд, ки гурбае номаълум омада, бар домани ҷомашон хобидааст. Вакте ки ба хестан зарурат меафтад, ҳабиби парвардигор он ҷонварро ташвиш додан ва ба хоби вай ҳалал расонидан нахоста, домани худро бурида аз ҷой меҳезанд.

Ман аз шунидани ин ривоят кайф кардам. Раҳмдилини расули худо дар ҳақиқат сазовори таҳсин будааст. Лекин агар ҳамин ҳимматро ба фарзанди инсон ҳам раво медиданд, кори сара мешуд-дия. Он гоҳ дар айёми пурушӯби ҷорӣ кардани дини мубораки ислом сари ҳазорон-ҳазор одамони бегуноҳ аз танашон ҷудо намешуд. Баъдтар, дар замони халифагии ҷорӣ ёри бо-сафо — Абӯбакру Умару Усмону Ҳайдар ҳам садҳо шаҳрҳои обод, деҳаҳои ҷаннатосо ба макони бумҳо ё майдони асптозиҳои лашкари ислом табдил намерфт. Он гоҳ шояд тифлони навзоди одамони гӯлу гарангери, ки дини исломро фавран қабул накарданд, дар гаҳвораҳо, дар сини гарми модаронашон бо «шамшерӣ адолат» қалам намекарданд.

Хайр, меҳри касеро ба чизе мавриди айб ва нуктагирӣ қарор додан хуб нест. Одамии-дия, яке ба гурба дилбастагӣ дорад, дигаре ба саг ё асп, саввумӣ аз ҳамаи мавҷудоти олам бани башарро мӯътабар мешуморад. Дил-дили Зайнаб...

Афсӯс, ки бо ҳаёл банд шуда, аз маълумоти нодидае бенасиб мондам. Азбаски гурба аслан ҳайвони бахосият будааст, кадоме аз пайғамбарон тахтапушти вайро аз рӯи меҳр бо навозиш сила карда будаанд. Аз шарофати ҳамон навозиш гурбаро ҳоло аз баландӣ ё ҳатто аз болои маноре чаппа карда, подарҳаво партоед, ба замин боз роста шуда, яъне бо пояш мефаромада-

аст. Мани гаранг нафаҳмида мондам, ки чунин некиро дар ҳаққи ин қонвар маҳз кадом пайгамбарамон кардааст.

Бачаҳои ман ҳам як гурба доранд. Мисли аксарияти гурбаҳо, номаш Мошон. Хеле муғамбир, чолок ва то андозае доно бошад ҳам, ба ҳар ҳол бесавод. Бесавод ва аз ривоятҳои аҷоиб беҳабар ки ҳаст, намедонад, ки ба ивази ин гуна имтиёзи аҷоиб доштаниш бояд ба арвоҳи ҳамон ҳазрати нақӯкор шукрона бигӯяд. Чунки, охир, аз ҳама қонварҳои дигар дида, ба вай бештар аз боме ба боме, аз даре ба деворе, ё аз рафе ба рафе ҳаллос задан лозим меояд.

Мунозираи уламо ба мавзӯи хӯрокворӣ гузашт. Аз мавқеи нон ва гӯшт сӯҳбати илмӣ сар шуд. Донишмандон ба чанд гуруҳ тақсим шуданд. Яке мегуфт, ки дар ҳангоми палавхӯрӣ гӯшти ошро ба рӯи нон ё нонпорае монда реза кардан қоиш нест, зеро болотар аз нон чизе мондан мумкин нест. Дигаре мегуфт, ки рост, болотар аз нон чизе мондан аз савоб нест, аммо гӯшт пора кардан қоиш бувад. Саввумӣ ақидани худро возеҳу муайян нагӯяд ҳам, аз ким-кадом маъҳазҳо чанд ҷумла иқтибос оварда, мавқеъ ва мартабаи ҳар кадоми ин чизҳоро алоҳида таъкид мекард ва бо ҳамин васила изҳори фазл менамуд.

Исрофил, ки мисли ман дар гӯшае хомӯш нишаста гӯш меод, аз қой бархост ва ба роҳрави киштии рафта истоду ба ман нигоҳ кард. Оҳиста хеста ба наздаш рафтам.

— Биё, ба кӯча мебароем, — таклиф кард ӯ.

— Майли ноиб-ур-раис қонун аст. Рафтем.

Исрофил чизе нагуфт. Аз вазоҳаташ пай бурдам, ки ҳоло ба ҳазлу шӯҳӣ майл надорад. Роҳравон пурсидам, ки дар бораи мубоҳисаи ҳамкасбонаш фикри ӯ чист. Исрофил аз роҳ бозистода, чашмони мешини худро ба замин дӯхта ва тугмаҳои куртан маро ҳаёлмандона бозӣ доронда истод ва ниҳоят, бо як оҳанги гарони ҳузнмез гуфт:

— Ба мубоҳисаҳо ҳуш надорам.

Аз зинаи киштии ба соҳил фаромада, аз зинаи сангини соҳил ба боло, ба кӯча баромадем. Исрофил оринҷ-ҳояшро бар панҷараи канори кӯча гузошта, муддате чароғи дарёро тамошо карда истод.

— Бошқирҳо як мақол доранд, — гуфт ӯ лабҳанде карда. — «Менда мулла, сенда мулла, атга пичан ким

сала?» Аз ҳамкасабаҳои ман чортаашон ба як ҷо ҷамъ шаванд, гайр аз мунозираю муҳокимаи ана ҳамин ҳел гапҳо дигар қореро намедонанд.

Оре, гумони мубҳами камина ки дар вучуди мутавалли Уфа як чизи амиқтар аз шуури муқаррарии муллоёна ҳаст, тадричан тасдиқ мегардид.

— Ҳар рӯз аз даҳони сад кас мешунавем, ки ҳоло асри бистум аст, вале ҳеҷ не ки маънои ин ҳақиқати оддӣ ба шуури мо бирасад,— илова намуд Исрофил пас аз фосилае.

Ман чизе нагуфтам.

Одамонро ба дарёҳо ташбеҳ диҳанд ҳам мешудааст. Хислати баъзеҳо нахрҳои тезҷараёну пургулгулаи кӯҳистони моро ба хотир мерасонад. Як қабилӣ дигар ба ана ин Нил барин дарёҳои ороми саҳроҳои васеъ монанданд. Аммо, дарёҳои низ ҳастанд, ки зоҳиран ором намоянд ҳам, дар тактари ҷараёни худ тохтутозе доранд, мавҷҳо, гирдобҳои ниҳоние доранд.

Исрофил ҳам, ба ҳаёлам, дар замири дил ана ҳамин гуна мавҷҳо, печутобҳо дорад, ки ҳудаш медонаду бас.

Бегоҳиҳо ба сахни пеши меҳмонхона мизу курсиҳои бисёреро бароварда мемондаанд. Хориҷиён дар ин ҷо нишаста, ҷою қавҳа, ё шароб нӯшида, истироҳат ва сӯхбат мекардаанд. Ману Исрофил наздиктар ба кӯча аз сари мизе ҷой гирифта, ба пешхизмат оби мева фармудем. Нӯшобае овард, ки аз он таъми махлути афлесун, шафтолу ва ҳандалак меомад.

Тарҷумонамон Абдусамадака рӯзномае дар даст омада, ба назди мо нишаст. Илтимос кардем, ки рӯзномаро хонда, ба мо тарҷума кунад. Дар он ҷо ба Судон омадани цирки Хитой ва хоҷиёни советӣ навишта шудааст. Нисфи рӯзнома аз эълон иборат буд: эълон дар бораи қабули хонандагон ба ким-кадом курс, оид ба фуруши ҷой, резини автомобилъ, иҷораи хона ва ҳоказо.

Дар сахни киштии мубоҳисаи илмӣ, зоҳиран, ба охир расида буд, ки дар он тарафи кӯча ду нафар аз шариксафарони мо пайдо шуданд ва пушти худро ба панҷараи соҳил такъя дода, ҳар ду баробар ба биниковӣ даромаданд.

Исрофил ин манзараро муддате муонна карда нишасту баъд, аз афти қор, сардори дуҷуми гуруҳ будани худро ба ёд оварда бархост ва ба он сӯи кӯча гузашт.

Пас аз гуфтугӯи мухтасари ӯ он ду нафар биниковиро катъ карданд.

— Чӣ гуфти ба онҳо?— пурсидам баъди баргаштанаш.

— Духтур фармуд, ки гуфтам, биниковиро бас кунед, чунки аз як тараф, хавфи тунук шуда аз пахлу сӯрох шудани девораи бинӣ ба миён меояд, гуфтам, аз тарафи дигар мумкин аст, ки тамошобинони хориҷӣ аз рӯи кирдори шумо, худо накарда, ба одоби мардуми мо баҳо диҳанд.

— Хуб кардӣ, ноиб-ур-раиси мӯхтарам, лекин минбаъд аз номи худат гап зан. Шариконро бо ман тез наку. Бе ин ҳам ким-чӣ хел қач-қач менигаранд.

— Сафсата! Қасе ба ту бадхоҳ нест.

— Бадхоҳ нагуфтаам. Гӯе шубҳаомез менигаранд.

— Ҳаргиз. Андак истиҳола мекунанду ҳалос. Худат медонӣ, ки байни духтур ва мулло камтар тафовут ҳаст.

— Ҳа, рост, камтар ҳаст.

Исрофил хандид ва гуфт, ки имрӯз таъам хиратар аст. Ба хучрааш рафта ба истироҳат мекунад. Рафтани буд, ки аз пеш корбаронаи ҳазрати Наримон пижамаи рах-рахӣ ласин дар ҳаҷри байни одамон пайдо гардид. Исрофил баъди рафта дурудароз гап зад. Аммо аз дастчубонӣ ва вироҳати ҳазрат маълум буд, ки ба дурустии рафтори худ исрор мекунад. Баҳс тӯл кашид. Дикқати мардуми бегона ба онҳо ҷалб мешуд. Ба назди Исрофил рафтам. Дарвоқеъ, ҳазрат авлоди поки худро ҳамчун далели матиҷаснод оварда мегуфт, ки ӯ кӯдак нест ва намегузорад, ки ҳар халафу нохалаф ӯро одоб омӯзад. Лекин Исрофил, тарҷумон ва ман секаса шуда ҳазратро базӯр ба таъбири либос розӣ кунонидем.

Уф-ф. Бо ходимони дин қабл аз ин сафар ахён-ахён дучор мешудам. Ҳеҷ гоҳ ба муддати мадид ба ҷамъияти эшон наафтада будам ва ҷамедонистам, ки ин мардум ин қадар одатҳои аҷибу ғариб доранд.

Худоё, кай ин сафар ба поён мерасад?

Чорае нест. Тоқат бояд кард, то ки имрӯз фардо бишавад ва фардо — пасфардо ва ҳоказо.

Тавфиқ омад ва бо тарҷумони гуруҳи мо сӯхбат оғоз кард. Ин ҳар ду забони араб, урфу одатҳои халқи арабро хуб медонанд ва дар ин мавзӯҳо сӯхбаташон

авҷ мегирад. Тавфиқ ба ғушаҳои дури Республикаи Судон борҳо сафар карда, бисёр чизҳоро дидааст.

— Дар ҷануби Судон қабилани фаллотҳо зиндагонӣ мекунад,— нақл мекунад Тавфиқ.—Порсол дар мулки пешвои онҳо Султон Маерна Белла меҳмон будам. 80 хазор фаллоти сиёҳпӯсти мусулмон дар раияти султон аст. Киштзори беинтиҳо, чорвои бешумор дар ихтиёраш. Дар як ғушаи қасраш зиндон ҳам созондааст. Худаш ҳам султон, ҳам ҳоким, ҳам қозӣ. Аз ҷаҳор зан 15 фарзанд дорад. Тобеонаш ҳанӯз аз дур ба зону афтода, дар ҳамин ҳолат масофаи калонро тай карда, ба Ҳузурӣ ӯ меояд, баъди гирифтани фармонишӯи султон ҳамчунон ба зону қафо гашта, баромада мераванд...

Дар боми киштӣ ба ҳараке нишастам. Исрофил дар хучрааш меҳобад. Ҳарораташро санҷиданӣ шудам, намонд. Ташвиш нақаш, ҳозир мегузарад, гуфт.

Бекорӣ ба дилам зад. Китобе нест, ки бихонам. Аз хона як-ду ҷилд китоб гирифта будам, дар аэропорти Маскав ба Искандар супурдам. Сардорони гурӯҳамон барои ҳадя кардан дар ин мамлакатҳо як тӯда куръони нави чопи Тошканд ва альбому расми масҷиду мадрасаҳоро гирифтаанд. Ҳар як альбом нӯх кило вазн доштааст. Борамон ки аз ҳар гуна меъёр гузашт, Қориқа фармуданд, ки чизҳои вазнини на чандон заруриро дар Ватан бимонем ва ҷомадонҳоро сабуктар бикунем. Мо чунин кардем. Ман ғайр аз китобҳои худам ба андозаи ду килои иловагӣ грелка ва тағорачаи шприҷшӯшонӣ барин ашёҳои дарқориамро аз ҷомадон бароварда ба Искандар додам.

Намедонам, аз чӣ сабаб пагоҳӣ боз як мисраъ шеър дар нӯки забоҷам ҷарх мезанад:

Падарам равзан ризвои ба ду гандум бифурӯхт...

Ҳарчанд мекӯшам, мисраи дуумаш ба ёдам намерасад. Яқин шоир ба хатои падари падарон — ҳазрати Одам ишора мекунад, ки ба васвасаи шайтони падарқурсур даромада, чизи дар бихишт мамнӯъ, яъне гандумро тановул карда ва барои ин гуноҳи азим аз ҷаннат ронда шуд.

Ин мисраро беихтиёр зам-замакунон такрор мекардам, ки ба сурудҳои гузашта рафтаамро нафаҳмида мӯндам. Сурудҳои манзараи шабонаи Нилро, шаддаи ҷароғҳои соҳили онро ки ба шакли нимдоирае ка-

шол шуда рафта, дар паси дарахтони Омдурман аз назарҳо ғойб мегардид, тамошо мекардам. Ҳар замон аз мобайни даръё киштии чароғони мусофиркаш ё ягон катери баржанок мегузашт. Он гоҳ истиқоматгоҳи мо гаҳворасон ба чунбиш мебаромад. Мавҷҳо ба девораи киштиҳои мо ва ба сангҳои соҳил бархӯрда, баланд-баланд шалаппос мезаданд ва қатраҳои оби ширгармро ба ҷаҳор сӯйи пош мефиданд.

Шарфани пои касеро шунида ба паси нигоҳ кардам, ки мулло Уроқака меояд.

— Духтурҷон, шуморо кофта-кофта, расо ба як ҳол расидем-ку!

— Бубахшед, ки аз бомбарониям шуморо огоҳ накардаам.

— Ҳеҳ,— гумон кардед, ки ба бом баромада, ҳалос мешавад? Не, укаи ширин, ба осмон бароед, аз поятон, ба замин дароед, аз ғушатон мекашам. Ҳа-ҳа-ҳа, астаффируллоҳ, астаффируллоҳ, ноҳост хандаам гирифтааст.

— Хотирҷамъ бошед, муллоака. Барои осмонбарой мартабаам камӣ мекунад, барои ба замин даромадан — гуноҳам.

— Киноя мегӯед-дия, аз афташ. Майлатон, майлатон, аз духтурҷо бисёр одамҳои шӯҳ мебаромадаанд. Оббо, укаҷоне, хайр ҳар чӣ гӯед ҳам, аз ҳамаи сигаретаҳои зарҳалхати булғорӣ яқта дуд кунем. Раҳмат, раҳмат, укаи ширин, ман боз се-чортаи дигар гираму шуморо нисфишабӣ озор надихам. А, лаббай? Ҳа, ба-ле.

Мулло Уроқака ҷуссаи гарони аз фарбеҳӣ ноҳинҷор гаштаашро бо зӯр аз зинапои танги кишти гузаронида, ҳаш-ҳашкунон фаромада рафт.

Боз чи гуна ба сурудҳои машғул шуданамро нафаҳмида мондаам. Ногоҳ касе аз китфам дошта чунбонид.

— Ашӯла нахонед, духтур,— гуфт ӯ омирона.— Айб аст. Дар остонаи шарифи ҳаҷ истодаем.

Ин Оллоҳназар буд, ҳамаи қорини ҷавоне ки дар меҳмонхонаи Маскав ҳамхонаам карда буданд.

Аз ин фармон, аз ин оҳанг, аз ин мувоҳидаи ногаҳонӣ, ҳулоса аз ин гуна як зухуроти одоби ба ман ношинос ҳангам канда, чӣ гуфтаниро надонида мондам. Оллоҳназар мисли хурӯси дар ҷанг ғолибона ба ғолиб қадим партофта, фаромада рафт.

...Нисфишабӣ мулло Зулфиқор маро аз хоб бедор карда, ба ҳучраашон бурд. Исрофил дар таб месӯхт. Азбаски бегоҳирӯзӣ маро диданӣ намонда буд, хеле қаҳрамамад, ва ба забони модариам ҳар қадар дашном медонистам, дар сари болинаш гуфтам.

Пешинӣ дар ҳавои гарм яҳоб нӯшида, ба дарди гулӯ гирифторм шудааст. Аспирин додам, ки ҳарораташ паст шавад, баъд тетрациклино ба об ҳал кунонда, маҷбури ба гулӯаш рехтам.

Аз таъсири таби баланд ким-чиҳо мегуфт. Калимаҳои «ҷаннат, ҷаннати шариф»-ро бештар ба забон меронд.

— Натарс,— гуфтам ба ӯ оташинона.— Ҷои ту ҷаннат аст. Агар ба он ҷо ту баринҳоро надароянд, ҷаннат ҳолӣ мемонад.

Мулло Зулфиқор даҳонашро ба гӯшам наздик оварда пичиррос зад:

— Ҷаннат номӣ занаш, духтур. Шариф — писараш.

Баъди он ки гулӯи беморро ба пахтаи спиртолуд баста берун баромадам, ҳамшаҳриаш қисси онлаи ӯро гуфта дод.

Бечора Исрофил. Дар миёни ду санг монда будааст, ки ҳар замон ба чеҳраи вай абри андӯҳ соя меафкандааст. Ягона писараш олимӣ физик будааст. Дар оилаи рӯҳонӣ ин аз нишонаҳои хушбахтӣ нест. Ба ҳамин қарибӣ, аввали моҳи рамазон занаш ҳам дар набудани Исрофил «ман аз ҳоли Шариф хабар гирифта меоям» гӯи мактубчае навишта монда, ба Ленинград, ба пеши писараш рафтааст. Шариф ба падаре ки мӯҳтоҷи кӯмаки моддӣ нест, мисли пешина ҳар моҳ пул мефиристад, мактуб менависад. Аммо мактубҳо дигар пештара барин нестанд, фақат дуои салом ва изҳори орзуи саломатии падар ва ҳешу табор. Акнун писар на таъбири касб кардани падарро талаб мекунад, на аз илму техника, шеърӯ фалсафа сатре менависад. Дуои салом, модар ва ман сиҳат-саломатем. Саломатии тӯро хоҳонем. Вас-салом.

— Ҷаннат занӣ хонанишин буд?

— Не-дия, дар касси вокзал билет мефурӯхт. Зан, ки кӯчагарду коркун шуд, оқибат ҳамин,— изҳори ақда кард мулло Зулфиқор.

То саҳар, то рафъ шудани таби Исрофил дар сари болинаш нишастам.

«ЭЗОР МУБОРАҚ!»

Субҳи рӯзи дигар фармониши сардор эълон шуд, ки аз меҳмонхона як қадам дур наравем. Ҳар дақиқа мумкин аз аэропорт навид бирасад, ки тайёра омодаи савор кардани мост.

Ранги рухсори Исрофил аз таби имшаба андак коста бошад ҳам, худаш ба андозае сихат ёфта буд, ки метавонист бемалол гаштугузор кунад. Вале азбаски ҳисси ниқор дар дили банда ханӯз қонех нагашта буд, маҷбураш намудам, ки аз хучра берун набарояд. Пешхидмати меҳмонхона хӯроки ўро ба ҳамон ҷо овард.

Пас аз наҳорӣ Абдусамадака аз газетаҳои онрӯза як-ду хабари майда хонда дод. Дар газета бештар аз ним саҳифа расми ходимони цирки Хитой ҷоп шуда буд: яке чамбаракбозӣ мекард, ду нафар табакчаҳоро ба ҳамдигар ғурронида, дар ҳаво дошта меғиританд, сеюмӣ аз даҳонаш оташ мебаровард.

Шиддати гармо тадриҷан меафзуд.

То пешин аз тайёра дараке нашуд.

Ин ҷо мамлакати бегона бошад, мо чӣ кор ҳам карда метавонем? Дар Ватани мо барои кӯмаки тиббӣ расонидан ба ягон бемор тайёраи махсусро ба садҳо, ҳатто гоҳо ҳазорон километр мефиристанд. Пахтакорон, коргарҳо ё духтурҳо, ё худ артистҳо гурӯҳеро ташкил дода, ба республикаи якдигар рафтани шаванд, даррав тайёраи алоҳида муҳайё. Оби дари хона кадр надорад. Фаровонӣ ва бе малолу миннат ба хизмат омода будани тайёраҳои бисёр як ҳолати оддӣ шуда мондааст, ки аз аробаи урфӣ ба ҳар ҳол фарқ доштани тайёраи ҳозиразамон на ҳамеша ба шуурӣ кас мерасад.

Тайёраҳои Судон бошанд, ҳамагӣ аз хориҷа харида шудаанд. Аз чизҳои харида фаровонӣ сохтан амри маҳол. Агар Исрофил барин ба қуввати дуо эътиқод медоштам, ҳоло аз дилу ҷон ба оллоҳ ибодат бурда, дархост мекардам, ки ба кори давлати ҷавони Судон—ба мамлакати ин мардуми кушодарӯи меҳнатдӯст низ авҷу барор ато кунад, то ки зудтар соҳиби корхонаҳои калону тавоно бишаванд, ки шартҳои нахустини истиқлоли ҳақиқист.

Чӣ хуш ки на ~~ба~~ дуои ман эҷтиёче ҳаст, на ба дуои Исрофил. Халқ соҳиби тақдирӣ худ бошад, ҳатман ба мақсад мерасад. Ана, дар Республикаи Муттаҳиди Араб ҳоло мушакҳои пурқувват сар медиҳанд, ки ка-

батҳон болои осмонро тадқиқ мекунад. Бо ёрии мутахассисони мо бузургтарин оббанди ин қитъаро бино мекунанд.

Кориака аз хучраи худ баромаданд. Аз байни мо панҷ нафар, аз ҷумла каминаро интихоб намуда, гуфтанд, ки ба назди сардори департаменти онд ба корхон динии Республикаи Судон меравем.

Қабули расмӣ бе ҳеҷ карруфару ҳашамат гузашт. Моро дар рӯи ҳавлии департамент истиқбол гирифта, ба хузури сардор ворид карданд, дар пеши мизи сардор, ки мардаки такрибан чилсолаи ришу мӯйлабтарошидаи ҳалиме буд, давра гирифта нишастем. Чанде аз хизматчиёни идора дар канораҳои хона рост истода, ба пеши мо оби мева, сигаретаву гӯгирд мегузоштанд.

Сӯҳбат асосан байни Кориака ва мизбон мегузашт. Сардори мо ба арабӣ хуб ҳарф мезананд. Умуман одами оқил ва ҷаҳондидаанд. Холо тарзи суҳанронӣ ва муомилаи ин шахсро дида, дар дилам афсӯс меҳӯрдам, ки агар эшон рӯхонӣ намешуданд, ақаллан ба дараҷаи вазири ягон соҳа, ё олиме ки номаш ба сар то сари Иттифоқ машҳур гаштааст, ходими давлат, ҷамъият мешуданд.

Ходими дин ҳам ба мардум лозим аст, аммо на барои имрӯзу фардои мардум, балки ба хоҳири эҳтироми дирӯзи гузаштаи онҳо. Аҷиб, ки ҷамъияти инсонӣ ҳам табиат барин нозу карашма ва шӯҳихо доштааст. Табиати ширинкор, масалан, дар тани одам узвҳои офаридааст, ки ба ҷӣ лозим будани он маълум нест, аммо ҳамоно аъзои бенафъ ҳам гоҳ-гоҳе арзи вучуд мекунад.

Аз гуфтушуниди арабӣ чизе намефаҳмидам ва ба андешаи худ банд менишастам. Дар Маскав гумон мекардам, ки тарҷумони гурӯҳаҳои дар ин гуна мавридҳо моро аз мазмуни сӯҳбат мухтасар бошад ҳам, огоҳ хоҳад кард. Лекин қондаҳои гурӯҳи рӯхонӣ аз дигар навъ мусофирон тафовӯт доштааст, аз афти кор.

Мизбонон таърифи Темурҷонқорино шунида, аз ӯ хоҳиш карданд, ки каме қуръон тиловат кунад. Вай ин супоришро бо хурсандии тоҷад кард. Темурҷон, ки овози бақуввату ширадори фораеи дорад, ба назарам, ҳамеша ҷӯи мавриди муносибест, ки санъати худро намоиш бидиҳад. Воқеан, тақозои хунаринамӯй кардан ва тавсифу ҳасанот шунидан касалии он қадар ҳам нодира набудааст.

Даме ки мо бо қабули расмӣ банд будем, дар меҳ-

монхона мухбири сураткаши рӯзномаи «Ас-савра» мунтазирамон будааст. У ҳамаи гурӯхро ба боғчаи меҳмонхона бароварда, қатор гузошт ва Қориакаро дар мобайн монда расм гирифт.

— Ана,— гуфтам ман ба Исрофил, ки ўро ба ин муносибат худам аз хучрааш даъват карда овардам.— Акиун номи мутавалли Уфа дар мамлакатҳои араб ҳам машҳур мешавад.

— Ҳар чи шавад, бо хости худо мешавад,— гуфт ў.

— Ҳа, албатта,— гуфтам дар ҷавоби ў ва дар дилам ҷилова кардам, ки дар айни ҳол аҳамияти иродаи муҳарири рӯзнома ё каси дигаре ки суратгирро ба ин ҷо фиристодааст, аз иродаи худованд заррае камтар набудатист.

Намедонам маро дар ботин чӣ ҳодиса рӯй дода истодааст. Пештар агар бишнавам, ки касе тақдирӣ худ ё қореро ба хости худо ҳавола мекунад, ба ҳоли он шахс муддате дилам месӯхту баъд сухани ў ва худӣ ўро фаромӯш мекардам. Ҳоло дар ҳар ҷой ки аз ин мавзӯи ишорае шавад, дилам якбора танг шуда, фишор меҳӯрад ва дар вучуди худ як хоҳиши рафъилопазире хис мекунам, ки бо тамоми овоз фаръедкунон бигӯям: «Ҳой бас кунед! Бас аст! То кай бо шаклу шамоили дуппа-дурӯст дар лойхонаи худатон кофтагӣ беҳуда даступо мезанед ва ҳол он ки даст ёзонед онро ҳазорон хайрҳои шумо бо шодмонӣ мегиранд?!»

Гумон доштам, ки дар сафари ҳаҷ бо таъсири муҳит дилам ба меҳри парвардигор моил нашавад ҳам, ба онҳое ки ўро мепарастанд, аз пешина нармамтар хоҳад ашуд. Ҳайхот! Баръакси чашмдоштам шуда истодааст. Акиун ҳар дафъа маро зӯру кӯшиши фавқуллодае лозим меояд, ки худро даст бигирам, аз додгӯён ба ҳамсафарон муроҷиат кардан худро боздорам.

Ҳозир ҳам сухани ҷӯраи навамро бо овози баланд тасдиқ карда, фикри худро дар дилам изҳор мекунам. Ҳм, сафари муборак ба ман риё парварад, аҷиб мешавад-ку. Аммо тадбири дигар нест, ман наметавонам, ки ақидаамро ба мулло Исрофил ошкор гуфта, ин ягона ҳамдаму ҳамсӯҳбати мусофириамро низ аз худ дур созам.

Қариб намози аср дигар аён гардид, ки имрӯз ҳам тайёраи наmeshавад.

Қориака дидтанг шуда, ба сафоратхонаи худамон рафтанд.

Акнун соате дар гирду атроф давр задан мумкин. Исрофил намоз хонда омад ва мо ҳамроҳ ба тамошони боғи ҳайвонот рафтем, ки дар паси Гранд Хотель воқеъ гаштааст. Дар ин боғ низ ҳамон ҷонвароне буданд, ки дар боғҳои ҳайвоноти ҳудамон дидаем. Вале ба назари ман онҳо чандон аҷоиб наменамуданд, зеро лаҳзае фаромӯш карда наметавонистам, ки каркадан ва тимсоҳҳои бузург, зарофа ва паррандаҳои садранга гарчи дар боғи ҳайвонот истиқомат доранд, дар ватани худ мебошанд. Аз Хартум баромада, чанд фарсах ба ҷануб ё ғарб биравед, дар кӯлу дарёё, дашту ҷангалҳои кишвар ҳамаи ин ҷонваронро мебинед. Албатта, ба шарте ки майли дидан дошта бошед, вагарна орзуи рӯ ба рӯ шудан бо тимсоҳ ё каркадан дар дили на ҳар кас ҷӯш мезадигист.

Аммо озодагии боғ ҷолиби диққат буд, хусусан, ки ин боғи ҳайвонот буд. Ханӯз ҳангоми мулоқот сафирамон гуфта буд, ки дар Судон бо вучуди сафедпӯш будани аксарияти аҳолиаш касеро бубинед, ки гиребонаш чиркин ё ягон ҷои қабояш доғдор аст, бидонед, ки ӯ судонӣ нест, мусофир аст.

Сафир рост гуфта буд. Ман на дар меҳмонхона, на дар кӯчаҳо, ҳатто дар боғи ҳайвонот магасеро надидам. Ҳоҷати ғап нест, ки чунин ҳолат ба ходими тиб то ҷӣ андоза гуворо аст.

Пешинӣ, баъди суратгирӣ дар саҳни меҳмонхона менишастем, ки маъмури он ба назди мо омада, аҳволпурсӣ кард. Кориака ба ӯ аз ризоияти аҳли гурӯҳ хабар дода, илова карданд, ки ба мо ва хусусан ба духтури мо набудани магас маъқул афтадааст.

— Не, не,— бо ҳарорат эътироз намуд маъмур.— Магас ханӯз бисёр аст: ҳуди ҳозир дар зали калони таомхӯрӣ як магасро дидем, ки ба дошта гирифтаниш қариб як соат вақти ҷаҳор кас сарф шуд.

Бо Исрофил ба кофтукови дӯкони наздиктари китобфурушӣ рафтем. Ба ман ягон хел дафтарча ё блокнот лозим буд. Дафтари калами дина дӯкандори араб ҳадякардари кассирамон Ҳочӣ Абдуҳалилака дида, хеле таъриф кард ва маро ба ҷуз тӯҳфа кардани он дигар илоче намонда буд.

Дӯкони китобфурушӣ гӯшан дури музей барин бекасу соқит буд. Вай ғайр аз як канораш, ки дар он ҷо ашъён мактабӣ ва авторучкаҳои харрангаи гаронбаҳо мефурушанд, аз остона то пешгоҳаш пур аз комиксҳо ва

дигар китобҳои ба ҳамин монанд буд, ки онро дар мамлакати мо адабиёти бульварӣ меноманд. Ҳатто аз ӯн-вон ва расмҳои рӯи муқова маълум шуда меистод, ки дар ин китобҳо ғайр аз тасвири кушокушӣ, рақобати хунии барои мерос ё маъшуқа, барои пешдастӣ дар ғорати фалон миллионер дигар чизе пайдо кардан мушқил аст.

Мо ним соат рафҳо ва лавҳаҳои магазинро тамошо кардем ва ҳамин қадар дар тақӣ дари он истодем, вале дар ҳамаи ин муддат харидореро надидем. Дар дилам ба ноширони ин адабиёт қонил шудам, ки бо вучуди он ки дар як мамлакати дури араб чандпула обрӯӣ доштани китобҳои дардисаровари худро медонанд, онро бо чунин як исроркорӣ ва матонати шоистаи қори судманд паҳн кардани мешаванд.

Исрофил намози шом қазо нашавад гуфта, дилашро меҳӯрд ва мо дав-давои ба манзили даръёи худ баргаштем.

Дигарон ҳам дар ин ду соат шаҳрро сайр карда омадаанд. Мулло Абдурозиқҷонака дар саҳни киштии дуюм, ки ҷои анъанавии ҷамъомадҳои мо шуда буд, хариди худро намоиш меод. Вай якта эзори сафеди америкӣ харидааст.

— Қучои ин эзор ба шумо маъқул шуд? — тоқат карда натавониста пурсидам.

— Э, духтурҷон, шумо ғалатӣ-ку! Ба нифааш як зеҳн монед, ба нифааш.

Ба нифаи эзор ду қабат резинкаро болову поён чин-чин карда дӯхта буданд. Лекин ба хоҳири чини хушнамои нифа барои аз як мамлакат ба мамлакати дигар эзор харида бурдан завқи ғавқуллода ғалатӣ доштан лозим.

Ба ҳар ҳол ҳамсафари мо чизе нава харида буд ва шартӣ одоб тақозо менамуд, ки табрикаш кунем:

— Эзор муборақ!

Аз ҳоли ҳазрати Наримон хабар гирифта, ба хучраи худ рафтам. Аммо то соатҳои 10—11 шаб, то тамои бартараф шудани тасфи бом дар хучра истодан азоби нақд аст.

Китобе надорам, ки бихонам. Зотан, ба шахси ба ҳаҷраванда ғайр аз китобҳои динӣ чизе дигар хондан мумкин нест.

Сарондан мумкин нест.

Хандидан мумкин нест.

Латифа ё хикояте гуфтану шунидан мумкин нест. Эҳтимол, радио шунидан манъ набошад. Дар думи киштии мо сартарошхонаи хотелъ чой гирифтааст. Сартарош дар он чо ҳам кор мекунад, ҳам иқомат дорад. Ба назди ӯ меравам, радиоприёмники хурдаки дастӣ дорад. Вай марди нармуомила аст ва мисли ҳаман ҳамкасабаҳояш ба сӯҳбат мароқи калон дорад. Ин аз пайваста ба гӯш расидани овози ҳалқумии ӯ маълум. Аммо банда забони ӯро намедонам ва ба дарди ӯ даво шуда наметавонам.

Дастаҳои радиоприёмникро ҳарчанд тофтам, ғайр аз тиловати қуръон ва садои дикторҳое ки ахбори оддиро аз ҷӣ сабабе бошад, бо як оҳанги ҷанговарона меҳонанд, ҷизе наёфтам. Приёмникаш, зоҳиран, фақат аз шаҳрҳои гирду пеш мегираду бас. Қош ягон суруди форами арабиро мешунидам. Аз ҳамон сурудҳои зебои батаъсире ки ба туфайли фестивали ҷавонон дар Москва, баъд ба воситаи овози хуши Ботур Зокиров, Рашид Бейбутов ва Лайло Шарифова дар мамлакати мо ҳам паҳн шудааст.

Ба Тавфиқ дар ҳамин асно рашкам меояд, ки дар хонааш албатта радиоприёмники бақуввате доштагист. Хоҳад овози Боку, хоҳад садои Маскавро шунида менишинад.

Мулло Уроқака рост гуфта будааст, ки банда ба осмон бароям, аз поям мекашад, ба замин дароям — аз гӯшам. Баъди он ки маро аз кунҷи сартарошхона пайдо кард, ба ростқавли ӯ дигар шубҳа надорам.

Бо Мулло Уроқака ба хучра рафта, як пачка сигарета гирифта додам.

— Не, духтурҷон, ба ман ин қадараш лозим нест. Ман як тамокукаши ҳаваскор-дия, — эътироз кард ӯ. — Хайр, майлаш, шуморо нисфишабӣ ташвиш надихам гуфта мегирам. Майлаш, майлаш.

— Ташвиш кашидани ман аҳамият надорад. Шумо ташвиш накашед, шудааст.

— Ха-а-а, укаи ширин-е, киноя меғӯед-дия. Духтурҷо бисёр мардуми ҳазлқаш мешудаанд. Хайр, илоҳо дар ду дунё рӯи хориро набинед. Баробари қадатон шох нашканад. Омин!

Дуоро гирифта, аз тақдири худ дар ҳар ду дунё осуда шудам. Акнун хоб кардан мумкин.

ҲАБСИ ИҲТИЕРИ

Умед доштем, ки ин саҳар ниҳоят тайёра мешавад ва моро аз хоб бедор карда хушхабар хоҳанд расонид. Аммо ҳама чим-чит буд.

Боз дар ресторан нахорӣ хӯрда, дар пешайвони меҳмонхона нишастем. Сокинони дигари хотель баъди нахорӣ ба муассисаҳои шаҳр ба кору бори худ баромада мераванд. Фақат мо ба курсиҳои бофта нишаста, пинак меравем, ё дар ҳар даҳ-поздаҳ дақиқа бо ҳамдигар якду калима радду бадал мекунем.

Муллоҳо ва имомҳо-ку ба ин тарзи зиндагонӣ одат кардаанд. Вале ба камина ин хел истироҳати машаққатовар аввалин бор насиб гардидааст. Исрофил тамом сихат шуд. Ғайр аз ҳазрати Наримон дигар ҳама бардаму бақувватанд. Чин занад! Агар душмане дошта бошед, ӯро азоб додан хоҳед, барои хобу хӯрокаш шароит муҳайё кунед, нагузored, ки бо касбу кори худ машғул шавад. Ба ҳаёлам, ин яке аз ҷазоҳои саҳттарин хоҳад буд.

Хӯш, ин чӣ ҳодиса: ҳамсафарони ман аз фойеи меҳмонхона даста-даста рӯзнома бардошта меоянд. Ҳа, дар тақи коса нимкоса будааст. Дар шумораи имрӯза расми дина гирифтаи суратгир ҷоп шудааст. Афсӯс, ки расм хело хира баромадааст. Ба дараҷае хира, ки ҳар кас танҳо тарҳи ҷуссаи худро шинохта метавонаду бас. Ин ҳам ба шарофати он ки одам бо тарҳи қомати худ ба ҳар ҳол каму беш шинос аст.

Ба ҳаминаш ҳам шукр. Дар Судон матбуоти миллӣ нав, матбаа нав, суратгирию суратсозӣ акнун ба маҷрои муайян даромада истодааст.

Аз рӯзнома ман ҳам барои ёдгории як шумора харидам.

Исрофил ба ҳучрааш рафт.

Бо чӣ кор машғул шавам?

Қай тайёра мешуда бошад?

●датан гузаштани ҳар як рӯз бесамар набошад ҳам, касро то андозае ғамгин мекунад. Дақиқа аз паси дақиқа, соат аз паси соат, рӯз аз паси рӯз мегузарад. Дод гӯед ҳам мегузарад, вой гӯед ҳам. Гоҳо акли кас аз ин гашти бебозгашт моту мабхут мешавад. Хайрият, чизҳое ҳастанд, ки одамро таскин медиҳанд, вагарна мурури замон, ки огозу интиҳое надорад, ба назар чизӣ оддӣ намояд ҳам, дар асл аз чизҳои тасаллиовар нест.

Ё ман муболиға мекунам? Ё ин фақат ба назари мо, табибон, ҳамин тавр менамояд, ки аксаран бо дардмандон сару кор дорем?

Рост меғуфтаанд, ки мурури замон ҳам бо хотири чамъ ба идрок меғасада. Ҳозир барон ман гӯё чархи соат аз ҳаракат мондааст. Гӯё ҳар соат аз дақиқа неву ҳар дақиқа аз соатҳои дурудароз таркиб ёфтааст.

Дар саҳни поёни кишти се-чор нафар хизматгори меҳмонхона рӯи бӯрьёе нишаста қартабозӣ мекунанд. Салом дода, дар паҳлӯяшон муддате рост истодам. Бознашон бароям ношинос буд, чизе нафаҳмидам. Яке аз онҳо чилими найдарозеро оварда тамоку андохт, оташ дод ва ду-се қуллоб кашида, баъди пок намудани нӯки наияш бо домани қабо чилимро ба ман дароз кард. Барон он ки мабодо «аз чилими мо ҳазар мекунад» гуфта фикр накунад, як қуллоб кашидам, вале дуди тези тамокуи арзон синаамро сӯзонид. Бо чашмони пуроб чилимро ба соҳибаш баргардонидам.

Аз саҳни поён ба боло зинапои танге мебарад, ки дастдораки мисин дорад. Ман акнун ба поғундаи якум қадам гузоштани будам, ки касе аз боло хитоб кард:

— Духтур, набароед.

Дар боло мулло Абдурозиқҷонака меистод ва бо лунҷҳои дӯнг даҳон мечунбонид. Қадом вақте ки ин шахсро набинам, ҳамеша даҳонаш мечунбад. Ҳеҷ набошад, дар лунҷаш обаки дандон ҳаст, ки макида мегардад. Даме таваққуф кардам, то ки даҳони ӯ холи шавад. Мулло шаддае банъён дар як даст, бо дасти дигар яке аз онҳоро пӯст канда, ба даҳонаш метиққонид.

— Чӣ меғӯед?

— Илоҳо барака ёбед, калиди хучраи маро оварда диҳед. Дар дасти Оллоҳназарқорӣ мондааст.

— Оллоҳназар дар кучост?

— Он ҷо, пеши меҳмонхона нишастааст.

Ҳеҷ ба шуурам намерасид, ки чаро мулло Абдурозиқҷонака овардани калиди хучраашро ба ман мефармояд. Ба ҳаёлам намерасид, ки ӯ маро дастъёри оддин худ барин кор фармуданисту бас.

Боло баромадам. Дар рӯ ба рӯяш қарор гирифтам. Ришу мӯйлаби сип-сиёҳи гуллиаш ба ордаки банъён олуда буд. Чашмонаш аз қаноат ёфтани нафс, аз лаззати мева масрурона милтос мезаданд.

— Ҳозир худатон аз ҳамон ҷо омадед-ку?

— Фаромӯш кардаам.

Ҳис кардам, ки дил дар синаам ба ларза даромад. Як тоифа одамон ҳастанд, ки агар бо эшон муомилаи нарм кунед, эҳтиром кунед, хулосае мебароранд, ки шуморо полон зада, савор шаванд ҳам, итоат мекунад. Кошкӣ ӯ ақаллан дар синну сол аз ман калонтар мешуд, ё нотоб мебуд, ё бо кори заруре банд мешуд, ки фармоишаш асосе пайдо мекард.

Ба рӯяш, ба ришу мӯйлаби ордаколуд, ба лабони шираолудаш писхандомез нигоҳ карда истоданамро дида, мардак телба шуд. Шаддан банъенро ба кисаи халтаосо васеи яктаҳи сафедаш ҷо кард, лабу лунчи худро бо даструмол пок карду гуфт:

— Агар бемалол бошад-дия, духтурҷон.

Аз кори худ пушаймон шуда истодани мулло Абду-розиқҷонро пай бурда, хандаам гирифт. Ба худам хандаам меомад, ки чанд лаҳза қабл аз ин аз кирдори ҳамин шахс қариб, ки оташин шавам. Магар меарзад?

— Эзори дируз харидаатонро пӯшидед?— пурсидам хандаомез.

— Ҳа, чаро напӯшам?

— Пӯшед, насиб кунад, лекин шитоб кардаед.

Аз пешаш гузашта бо раҳрав ба сӯи хучраи худ равон шудам. Ба дари хучра расида, ба пас нигоҳ кардам, ки ҳанӯз бо даҳони яла ба сӯи ман нигоҳ карда истодааст.

Дар хузури Кориака ҳамаашон худро фаришта метарошанд, бо сари ҳам, бо қиёфани зоҳидона ба сухани ҳамдигар гӯш медиҳанд, хангоми роҳ рафтан макоми ҳамдигарро мувофиқи синну сол ва мартаба риоя мекунанд. Сардори худро дур бинанд, дар кӯчаи калон бинӣ мекованд, дар сари дастурхон деғҷаи таомро қариб, ки аз дасти якдигар ҷанг зада бигиранд.

Дар хучра ғарқи ҳаёлотӣ гарон менишастам, ки хабар омад:

— Эҳром бандед, тайёра мунтазир аст!

Ҳама ба чизғундорӣ, шустушӯйкунӣ даромаданд. Ман ҳам аз душ баромада; бо кӯмаки Исрофил эҳром басам. Лекин домани «юбкаи» ман гоҳ аз ҳад беруи танг мешуду ба қадамгузорӣ ҳалал мерасонид, гоҳ васеъ мешуду ягон ҷои поям намудор мегашт, ки ин ҳам хилофи шарият буд.

Ниҳоят ҷомадон ва сумкахоро бардошта, бо азобе бо юбка қадамҳои аввалинро монда, ба сари кӯча ба-

ромадам. Баъзе аз одамони маълиф моро эҳром дар бар дида ким-чиҳо гуфта табрик мекарданд. Баробари дар автобус ҷойгир шудан Ҳочӣ Абдухалилака фаръёд кашид:

— Лаббайка, оллохумма, лаббайк! ло шарика лака, лаббайк!

Мардум ин калимотро ним соат инҷониб зери лаб ё бо овози паст такрор мекарданд. Акиун ҳама ба фаръёд кашидан оғоз карданд.

— ...Иннал ҳамда ван-неъматa вал-мулк! — то овоз дошт бонг мезад Ҳочӣ Абдухалил. У чунон аз тахти дил фаръёд мекашид, ки гӯё сафари минбаъдан мо, ояндаю истиқболи ҳудаш ва ҳаман мо маҳз ба қуввати овози ӯ вобаста бошад.

— Ло шарика лак! — баробар дод мегуфт аҳли автобус ва аз ин наъра бому девори оҳанин автомобил ҷарангос мезад.

Майдони пеши аэропорт аз марду зани сарлучу эҳромбатан пур буд. Дар байни анбӯҳи ҳоҷиён фақат ягон-ягон ходимони полис ё хизматчиёни аэропорт ба назар мерасиданд, ки бо машаққате ба худ роҳ кушода мегаштанд.

Мо аз автобус фаромада, дар офтоби майнасуз ҳайрон менстодем. Хайрият, коркунони сафорат ва консулхонаамон пайдо шуданд ва бо мадади маъмурони аэропорт ба мо аз миёни издиҳом роҳ кушоданд. Хангоме ки аз як зали калон мегузаштем, тақрибан сесад нафар занони судонӣ, ки онҳо чӯ менишастанд, ба табрики мо баробар даҳон кушоданд. Табрики онҳо барои камина чунон ғайриоддиву ногаҳонӣ буд, ки лаҳзаи аввал дар ҷоям шах шуда мондам: ҳаман занҳо баробар бо овози борику ҷарангосии худ қийғоси гӯшкаркунандае кашид, бо кафи даст ба даҳони худ мезаданд. Дар натиҷа садон фосиладори ваҳмангезе ҳосил мешуд, ки аз афти кор, ба бонги хатари нахустин қабилаҳои одамони ибтидоӣ шабоҳат дошт.

Ҷомадонхоро ба аробаҷаҳо бор карда, берун бароварданд. Ним соат, як соат гузашт. Вале ба савор шудан ҳанӯз ишора набуд.

Пас аз ду соат гуфтанд, ки тайёра нест. Ва имрӯз намешавад. Тайёраи Арабистони Суудӣ, ки мебоист моро савор мекард, дигаронро савор карда, ба Чаддан муборака рафтааст. Аз гуфтушуниди атрофиён ҳамин

кадар фаҳмидам, ки сафари онрӯзан мо тӯъман кадом як найранге шудааст.

Бо автобуси дигар маъюсу хомӯш ба хучраҳои худ баргаштем. Акиун, ба иборае, ҳабси ихтиёрии хонагӣ сар шуд. Баъди бо нияти ҳаҷ баستاني эҳром онро кушодан мамнӯъ будааст. Агар касе бо зарурати фавқул-оддае маҷбур ба кушодан шавад, дар арафани иди қурбон ба кафорани гуноҳ камаш як ғусфанди иловагӣ қурбонӣ мекардааст.

Ҳоҷӣ Абдухалилака эҳромашро кушода, ба ҳама эълон кард, ки рӯзи арафа, иншооллоҳ, як ғусфанди бӯрдоқӣ кушта, гуноҳи худро хоҳад шуст. Эҳром кушодани ӯ дарвоқеъ зарур буд, зеро вай ҳазинабон аст ва аз номи мо бо маъмурияти меҳмонхона, аэропорт ва ғайра муомилоти пулӣ дорад, бояд ҳамроҳи сардор дар шаҳр гардад.

Хӯроки нисфирӯзиро ба сахни киштӣ оварданд. Ба фарши тахтагӣ дастархон густурда, дар атрофи он аз матраҳои бекорхобида ҷойгоҳи нарме сохтем ва дузону нишастем. Бо эҳроми юбкашакл дигар хел нишастан мумкин ҳам набуд.

Пас аз таом сӯхбати илмӣ сар шуд. Калонсолон ба ҷавонон аз фарзу суннати маросими ҳаҷ нақл мекарданд. То даме ки ҳоҷӣ дар тап эҳром дорад, набояд касеро ранҷонад, ба касе аз бинӣ боло гап занад, ҳатто мағасе ё кайкери куштан, гиёҳе, ҳатто барги дарахтеро ҳам кандан қатъиян мамнӯъ мебошад. Бо эҳтиёт нишасту хез, хуфту хоб кардан низ аз шартҳои муҳимтарин аст, то ки аз ноф то зонуи ҳоҷӣ ҳамеша пӯшида бошад (қаблан бояд эътироф кард, то даме ки эҳром дар танам буд, ғайр аз шартӣ охирин дигар ҳамаи шароитро дақиқона ба ҷо оварда тавонистам, чунки бо он ҳама эҳтиёткорӣ ва кӯшише ки ба қор бурдам, қомилан аз бар кардани санъати юбкапӯшӣ қаминаро муяссар нагардид).

Аз Исрофил пурсидам:

— Таърихи расм шудани эҳромбандиро медонӣ?

— Пайғамбарамон Муҳаммад мустафо саллаллоҳу алайҳи васаллам фармудаанд,— гуфт ӯ.

Бечора, ходими дин шуда истода, ҳаминро намедонад. Эҳромпӯшӣ ҳазор сол пеш аз пайғамбар расм шуда буд. Ханӯз вақтҳои расм шуда буд, ки заминро ҷароғҳои нимҷазираи Арабистон моли ҷамъият, яъне моли қабила ва авлодҳо буд ва ҳар касе ки аз қабилани дигар

меомад, водор буд, ки либоси махсус — эхром бандад ва ба ин восита маълум намояд, ки ӯ мусофир аст ва ба худои ин қабилла сари таъзим фуруд меорад; оре, эхром фақат либоси мусофир ё меҳмон буд ва боз барои он лозим буд, ки шахси эхромпӯш дар замин ё чарогоҳи бегона сайде шикор накунад, дарахтеро наафтонад, ба полезе бе иҷозат дохил нашавад ва ғайра ва ҳоказо.

Воқеан, чаро ман мулло Исрофилро таъна мекунам? Қайҳо маълум аст, ки агар аз таърихи дин ва маросимҳои динӣ касе камтар аз ҳама огоҳ бошад, пас он ҳам фақат ходими дин аст, ки аз китобҳои илмӣ таърих чун борут аз оташ ҳазар мекунад.

Ба мулло Исрофил акидан ба гуфти ӯ муҳолифро баён кардан ҳам намешавад. Мерамчад. Холо касеро озор додан манъ аст. Пули беҳуда надорам, ки сухани ҳақро гуфта, ба ивази ҳар як ҷумлаи он яктоӣ гӯсфанд ҷарима диҳам.

Бе ҳамдаму надим мондан рӯзи саҳт будааст. Аммо дар олам муаммие нест, ки илоҳи ҳаллаш ёфт нашавад. Парерӯз баъди он ки Оллоҳназарқорӣ ба ман сурудхониро манъ карда рафт, бо Искандар сӯхбат кардам. Бале, ғоибона бошад ҳам, сӯхбат кардам.

— Ин ҷо биё, азизам,— гуфтам ба Искандар.

— Чӣ мегӯӣ?—аввал овозаш ба гӯшам расид ва ҳамин ки чашмонамро пӯшидам, ҳудаш ҳам дар наздам ҳозир шуд.

— Маро сурудхонӣ намеронанд. Чӣ кор кунам?

— Чӣ кор мекардӣ? Тоқат кун, одамон як моҳу 19 рӯз дар укёнуси бепоён ба гуруснагиву ташнагӣ тоқат карда буданд.

— Ту чӣҳо гуфта истодаӣ?

— Зиганшину Поплавскийро гуфта истодаам. Фаромӯш кардӣ? Масъалаи суруд назар ба ин хеле, хеле сахл аст. Ҳеҷ нашавад, дар дилат саро.

— Сафсата нагӯӣ. Дар дил суруда намешавад. «Сер чӣ парвон гурусна дорад». Ту маро ба бало гирифтӣ кардӣ, худат кайф карда гаштай.

— Ба кадом бало?

— Хамин сафар-дия. Агар ҳамон рӯз маро ба Вазорати тандурустӣ кашола карда намебурдӣ, то алҳол намешинохтандам ва ба ин гуна сафарҳо тавсия ҳам намекарданд.

— Воҳима накун, ба сарат санги оснӣб нагаштааст.

— Ба ту гап задан осон. Эҳтимол худат ҳозир ши-
матро то зону барзада, лаб-лаби ягон наҳр шасту қал-
моқ бардошта гаштай...

Бегоҳӣ фаҳмидем, ки Қориака аз номи хоҷиён ба
шоҳи Арабистон Аълоҳазрат ибн Сауд барқия (телег-
рамма) фиристода, аҳволи моро баён кардаанд. Гуф-
таанд, ки як гурӯҳ мусулмонони Иттифоқи Советӣ дар
ними роҳ эҳром ба тан, ташна ба зиёрати ватани азизи
пайғамбар мунтазирӣ тайёра нишастаанд. Аълоҳазра-
ти ҳумоюн, дастӣ ёрӣ ба сӯи мо дароз кунед.

Ба ғуруби офтоб каме монда буд, ки фотоаппаратро
бароварда сурати курси офтобро гирифтам. Лекин ҳу-
дам намедонам, ки барон чӣ. Гоҳе аввал ягон кореро
мекунеду баъд андеша.

Дар ин диёр ҳаво зуд торик мешудааст. Дар кишва-
ри кӯхистони мо пеш аз тулӯъ ва баъди ғуруби хуршед
камаш як соат ҳаво равшан аст. Душанберо пазмон шу-
дам. Боғчаи озодаи институти тиббӣ, биноҳои ғарқи ни-
ҳолони сарсабзи шаҳрчаи тиббӣ ҳар замон пеши наза-
рам меоянд. Оби шӯху кафколудан наҳри Душанберо
гӯё баръалоина мебинам.

Таҳмин дусад метр болотар аз мо киштие омада, ба
соҳил ҷафс шуд. Дар атроф ғалмағале барпост. Дар
сахни поён чанд мотори электр кор карда, ба меҳмон-
хона об мебарорад. Малахҳои бисёр дар байни алаф-
зори соҳил руст шуда, бефосила чиррос мезананд. Дар
ҳар хучра дутогӣ вентилятор ғурросзанон давр мезанад
ва ҳавои гарми хонаро пеш карда, аз берун ҳавои тоза
мекашад. Вале, хайҳот, ҳавои берун заррае серунтар
нест. Нафас мекашеду гумон мекунад, ки хаворо не,
атолаи ширгарми симоб барин вазнину ғафсоро ба да-
рун мекашад.

Дар Арабистон ҳоламон чӣ мешуда бошад? Агар хи-
қояҳои Ҳоҷӣ Абдухалилака рост бошанд, дар регистони
тафсонӣ биёбони араб аз имтиҳони ҷаҳаннам хоҳем гу-
зашт.

...Рӯзи дуюми ҳабси ихтиёрии мо даррасид. Ҳама си-
ҳат саломатанд. Фақат дар пешояни кӯҳансолтарини
ҳамсафарони мо—қорӣ Мушарраф пуччаке баромада-
аст. Ҳамроҳи худ махлули гипертоникӣ нагирифтаам.
Аз ҳама гуна дорувор кам-кам гиред ҳам, охир, як ва-
гон мешавад. Марҳаме сохта молидам ва аз болаяш
латтаи часпак часпонидам.

Лекин дар назди худам ду муаммои мушкил пайдо шудааст, ки пагоҳи инҷониб ором наместонад. Яктааш — муаммои дандоншӯяк. Солҳои сол аст, ки аз ордаки дандоншӯяк истифода мебарам. Холо эҳром бастаам. Ба шахси эҳромдор нохун гирифтани, риш ё мӯйсар тарошидан, собун задан мумкин нест.

Аммо дар хусуси дандоншӯяк касе аз уламо чизе нагуфт. Дар маъхазҳои динӣ ҳам аз ин нукта ҳарфе гуфта нашудааст.

Исрофилро чеге зада, аз ӯ савол кардам. Дақиқае сарашро таънаомез ҷунбонида истода, гуфт:

— Нағз не, ҷураҷон, ин тавр накуни.

— Чӣ нағз не? Чӣ тавр накунам? — хайрон шудам ман.

— Ту сафари муборакамонро бояду шояд эҳтиром намекуни.

Таъни Исрофил аз чӣ сабабе хира менамуд. Ӯ баъди ҳамаи шаби касал шуда, алоҳи гуфтаниаш хеле тағъир ёфта буд.

Маҷбур шудам, ки ҳамаи санъати суҳанпардознамо ба қор андохта, ҷиддияти саволи худро ба ӯ фаҳмонам. Ниҳоят, нонб-ур-рансамон гуфт, ки дандоншӯякро ба қунҷи ҷомадонат партофта мон.

Худамро коҳиш мекардам, ки бечо ба ӯ ин саволро додам. Агар аз рӯи мантиқи қондаҳои ҳаҷ фикр мекардам, ҷавобро худам ҳам пайдо мекардам. Рост-дия, модоме ки собун задан, нохун гирифтани, риш тарошидан мумкин набояд, тозагии дандону даҳон ба кӣ лозим? Ҳар қадар бештар ба ҷирку қарқ огушта шавед, ҳамаи қадар хуб аст, яъне ба худон таоло ҳамаи қадар равшантар аён мешавад, ки шумо ҳатто ҷисму ҷони худро фаромӯш кардаед ва дар каллаатон фақат фикру зикри худованд асту расули барҳақи ӯ.

Лекин, аз рӯи инсоф гӯем, гуноҳи ман ҳам ҷандон азим нест. Пешакӣ як аниқ қунам гуфтам-дия. Ҳазрати ибн Ҳанбал*, масалан, қабл аз он ки тарбуз хӯранд, ҷанд рӯз ҳадиси пайғамбарро варақ зада, аз уламои дигари олам пурсуҷу карда, фаҳмидани шудаанд, ки оё Муҳаммад мустафо саллаллоҳу алайҳи вассалам дар вақташ тарбуз тановул карда буданд ё на. Чун аз ин мева ҷашидан ё наҷашидани он ҳазратро муайян карда

* Аҳмади ибн Ҳанбал — яке аз асосгузори шариаи ислом, соли таваллудаш 780, вафоташ 855-и мелодӣ

натавонистанд, яъне дар ин бобат нишораи анике пайдо карда натавонистанд (он вақтҳо «Қисас-ул-анбиё» ва «Қобуснома»-ҳо ҳанӯз ба дунё наомада буданд), як умр тарбуз нахӯрда аз олам гузаштанд. Ҳамин ҳел зоти дақиқкор буданд ҳазрати ибн Ҳанбал. Ман бошам, меҳостам, ки мавқеи дандоншӯякро муайян кунам.

Магар ин гуноҳ аст?

Модоме ки саволи якумам боиси озои хотири чӯраам шуд, қарор додам, ки саволи дуввумам дар дилам пӯсида равад. Акнун мегӯям, ки муаммои дигар дар бораи қатли хомӯшак буд. Саҳарӣ яке аз хомӯшакҳое ки дар соҳили Нил бисёр будааст, дар вақти хобам пешониамо газидаст. Ман онро хоболудона зада куштаам. Пурсидани будам, ки оё ғайри ихтиёр куштани хомӯшак гуноҳ мешавад ва ба ҷаримаи он гӯсфанд куштан зарур аст, ё худ дар хоб буданам ҷинояти маро сабук менамояд?

Бигузор акнун ин муаммо то абад ҳал нашуда монад.

Нахорнамонро дар саҳни киштии тановул кардем. Баъзеҳо бо овози паст бо ҳам аз ину он сӯҳбат мекарданд, кӯҳансолон дар ҷои нишасташон пинак мерафтанд.

Исрофил аз ман дур нишастааст. Аз афташ, қасдан худро ба канор мегирад. Наход масъалаи дандоншӯяки зормонда ўро ҳамин қадар ранҷонида бошад? Ё шояд ягон сабаби дигар будагист?

Оллоҳназар дар ҳар панҷ-шаш дақиқа бо овози баланд баногоҳ «алҳамдулиллоҳ!» гуфта пинаки ҳамаро мепарронад. Аммо ба ў касе ғап намезанад, зеро ба худ ҳама гуфтан савоб аст, агарчи ҳамчун ҳамин дигар корҳо бояд маврид ва меёр дошта бошад.

Моро ғайр аз тамошои Нил ва якта-нимта одамоне ки ба пешини панҷараи соҳил меоянд, дигар коре нест... Киштиҳои дина бегоҳӣ омада, аз мо болотар лангар андохта буд, аз он «Ҷамъияти шиноварони ҷумҳурияи Судон» будааст. Қариби пешини аз паҳлӯи вай заврақчаи моторноке ҷудо шуда ба мобайни дарё роҳ гирифт. Аз паси заврақча судонидухтари хушпайкари зебодар либоси шиноварӣ ресмонеро дошта савори лижаи обӣ рӯй-рӯи дарё медавид.

Аз ман пурсиданд, ки ин чӣ ҳунарист? Дар бораи ин намуди спорт лекциячае хондан лозим омад.

Хама аз чойхон худ бархоста сокитона духтаракро тамошо мекарданд. Оре, касе лом намегуфт. Дар рӯи даръе духтари қариб тамом бараҳнаи мусулмон варзиш мекард. Ва ин ҷо «мамлакати мусулмонобод» буд. Дар сари давлат — якбора ду партияти динии ислом.

Зоҳиран, ҳар яке аз ҳамсафарон дар ин дақиқа фикр мекард, холо соли 1963 аст, асри бистум аст.

Бале, мурури замон чизи зӯрест. Вай шамшери пӯлодиро ҳам чунон суда мекунад, ки рафта-рафта дар пеши ресмоне очиз монад ё аз он наъл сохта ба пой маркабе бизананд.

Фарроши меҳмонхона як рафиқашро ба пешам овард, ки бубинам ва давое ба ӯ таъин кунам. Парерӯз худӣ фаррошро дида будам. Гурдааш иллат доштааст. Ин аз варами пой ва халтачаҳои зерӣ чашмонаш аён буд. Дар ин ҷо на лабораторияе дар ихтиёри ман ҳаст, на ягон асбоби дурусте. Имконияти таҳлили мукамалтар кардан нест. Ночор ба санҷиши сатҳӣ таъия карда, миқдоре аз доруворе ки дорам, ба ӯ додам. Рецепт навиштан суд надорад. Моҳонае ки ӯ мегирад, ба ин қорҳо чандон мувофиқ нест. Таъин кардам, ки акнун хӯроки бенамак хӯрад.

Рафиқи фаррош ба замми маишати ноқис чилимкашӣ карда, роҳи нафасашро қариб бастааст. Ба ӯ низ дору додам ва гуфтам, ки агар боз чанд сол зинда мондан хоҳад, аз кайфи чилим гузар кунад. Ҳар ду як соати расо изҳори миннатдорӣ карданд. Ҳатто Абдусамадака аз тарҷуман калимоти-шукронаи онҳо тамом хаста шуда рафт.

Боз муддате онҳо дар ҳучраи ман монда, таъзим ва тавозӯкунон ким-чиҳо мегуфтанд.

— Алҳамдулиллоҳ! Алҳамдулиллоҳ! Тайёран мо омад! — шунида шуд аз берун садои Оллоҳназар. Шитобон берун баромадам.

— Қанӣ тайёран мо?

— Ҳозир аз болон кӯпрӯк гузашта, ба тарафи аэропорт нишеб рафт.

— Чӣ хел шинохтед?

— Думаи сурх, азони мо-дия.

— ИЛ—18?

— Не-е-е. Азони Суудия.

Тавба. Тайёран Арабистон ба ӯ аллакай «азони худамон» шудааст. Имом-дия. Аҷаб нест, ки Маккаи му-

каррама барои вай маркази коинот бошаду Мадинаи мунаввара— нофи замин.

Роҳраву сахни ду киштиро бо қадам чен мекунам. Поён мефароям, ба Нил чашм медӯзам. Боло мебароям, мардуми дар кӯча гаштаро аз дур тамошо мекунам. Эҳромам имрӯз ба танам нағз часпида истодааст. Чунки аз бекорӣ дар пеши оинаи ҷевон чанд бор кушода, аз сари нав бастам. Дирӯз хангоми роҳгардӣ як дастам дар нифа буд. Чист, ки зодаи одам наомӯзад?

Имрӯз дар Ватан—арафани ид. Пагоҳ—Якуми Май. Хар шаби арафани Якуми Май зану бачахоямро гирифта, ба тамошони шаҳр мебаромадам. Шаҳрхон мо дар арафани идҳо сайргоҳи афсонавӣ барин мешаванд. Одамон, биноҳо, кӯчаву хиёбонҳо, ҳатто автобусу троллейбусҳо худро мисли арӯсу домод оро медиҳанд.

Дар гуруҳи мо касе аз Якуми Май даҳон намекушояд. Барои ҳочиён арафа пасфардо меояд. Саввуми май иди Қурбон аст, иди он рӯзест, ки ҳазрати Иброҳим писари худ ҳазрати Исмоилро дар роҳи ризоняти худованд сар заданӣ буданд, аммо парвардигори раҳмон ҳазрати Ҷабраилро бифиристод, ки ба Иброҳим бигӯ даст нигоҳ дорад. Садоқати вай ба мо аён шуд. Барои он ки шасташ нагардад, ана ин ғусфандро бурда бидеҳ ва бигӯ ки ба ҷои фарзандаш бикушад. Мо розӣ ва қонеъ мешавем.

Аз рӯзе ки ман ин қиссаро шунида будам, ба ҳазрати Ҷабраил меҳри махсусе мепарварам. Ҳазрати Ҷабраил масофаеро, ки одамон дар 500 ҳазор сол мебоист мепаймуданд (яъне масофани байни заминни пургуноҳ ва Арши аълоро) ва ҳудашон ҳам дар мавридҳои дигар дар хеле фурсат тай мекарданд, он рӯз дар як лаҳза тай намуданд ва дар сари вақт расида омада, ба дами корди ҳазрати Иброҳим, ки ба гулӯи ҳазрати Исмоил меронданд, бо қаноташон якта фароварданд ва кордро кунд карданд. Агар ҳазрати Ҷабраил форигболи карда, намеомаданд, чӣ мешуд? Хар сол дар рӯзи иди Қурбон писаркушӣ расм мешуд, чунки қореро ки пайғамбаре кардааст, мо, мусулмонон, ҳақ надорем, ки накунем. Он гоҳ арӯсон бедомод, домодон бе бародар, бародарон бе додар мемонданд. Эҳтимол, маро ҳам холо шарафи ҳамроҳӣ кардан ба гуруҳи ҳочиён насиб намегардид, зеро ё маро падарам ба даргоҳи худованди раҳим қурбон мекошт, ё инҳоро—падаронашон.

Ана аз ҳамин сабаб, ҳар гоҳ ки рағи мусулмонӣ ба ҷунбиш омада намоз хонам, савоби онро нарезонда, начакконда, аввал ба унвони ҳазрати Ҷабраил равона мекунам.

МОШОЛЛОҲ! МОШОЛЛОҲ! БОЗ МОШОЛЛОҲ!

Мо дар Ҷаддаи муборақ!

Акнун маълум шудагист, ки чаро ба даргоҳи худованд беист сано мегӯем? Мо ба ватани пайғамбари охирзамон — Муҳаммад мустафо саллаллоҳу алайҳи вассаллам расидаем.

Имрӯз саҳарӣ тайёра шуд ва мо доду фиғони парерӯз дар роҳи аэропорти Хартум кардаамонро бо овози баландтар такрор намуда ба он савор шудем. Дар се соат ба Порт-Судон расидем. Аз Порт-Судон боз парвоз карда ва аз болон баҳри Сурх гузашта дар як соат ба ин ҷо расидем.

Муҳайё шудани тайёраҳо мӯйсафедони мо аз шарофати барқияи ба аълоҳазрат ибн Сауд фиристодан Кориака медонанд. Лекин ман пеш аз парвоз ханӯз дар Хартум фаҳмидам, ки сафирамон рафиқ Силин ҳам даст болон даст монда, бекор нанишаста будааст. Вай ба воситаи сафоратхонаи дар Хартум будаи Арабистон ба ҳукумати аълоҳазрат баъзе масъалаҳоро фаҳмонида додааст. Дарвоқеъ, охир мамлакати моро-ку мамлакати бединҳо, фалон-беҳмадон гуфта, аз субҳ то шом, балки алаҳдавом карнай менавозанд. Агар 17 нафар мусулмонони ба нияти ҳаҷ камарбастан онро бо як духтураш аз ин зиёрат бо баҳонаи тайёра маҳрум созанд, баодобона карда гӯем, кори айб намешавад?

Ҳар чӣ набошад, мо дар Арабистон.

Камини мехостам баробари фуруд омадан ин воқеаро бо дуд кардани як сигарет хотирнишон кунам, вале тамокукаширо инчунин манъ карданд.

— Эҳром дар тан папирос кашидан мумкин нест! — гуфтанд якбора чанд нафар аз ҳамсафарон.

Хуб, хуб, мумкин набошад, мумкин набудааст. Мо ҳам чандон гӯлу гаранг нестем ва медонем, ки дувоздаҳ аср инчунин дар олами ислом баъди ибори «мумкин нест!» чуну чаро намегӯянд.

Аз майдони тафсони аэропорт моро ба зали бочхона дароварданд. Хангоме ки аз рохрави танги тахтагин мегузаштем, аз ду тарафи он ходимони бочхона ва полис қатор истода, ба андоми мо чашм давонида, гӯё чигуна одам будани моро фаҳмиданӣ мешуданд. Зали бочхона бозорҳои болаш пӯшидаро ба хотир мерасонид. Тафовут дар ин буд, ки дар болои тахтаҳо ба ҷои озуқаву сангу тарозу ҷомадону халтаҳо қатор гузошта шуда буданд ва дар паси тахтаҳо хизматчиёни хашминнигоҳи бочхона рост истода, даруни ҷомадонҳоро тақуру карда медиданд.

Баробари дохили зал шудани мо марди солхӯрдан қаддарозе аз қадом дар пайдо шуда омад. Ӯ курта ва яктаки сафеди дароз пӯшида, ба сараш қарси сафедеро партофта буд. Қалонсолони гуруҳ бо ӯ гарму ҷӯшон вохӯрӣ карданд. Ин мардро Абдуллои Бухорӣ меғуфтанд ва ӯ қайҳо боз яке аз сутунҳои Ҷаддан муборака будааст.

Абдуллои Бухорӣ дар ин ҷо ҳамчун дар хонаи худ озод ва омирона қадам мегузошт. Бо овози баланди ҷарангосӣ дастгирони худро садо мекард, ба ҷустуҷӯи таксӣ ва одамони дарқориаш мефиристод. Аввал ӯ ва Қориака ба қаноре баромада пичир-пичиркунон гуфтушунид карданд. Сипас Бухорӣ аз қассир микдоре пул гирифта, ҳамроҳи яке аз сардорони бочхона — араби шикамқалони сиёҳчехра ба гӯшае ғойб шуда рафт.

Баъди баргаштани онҳо тафтиши ҷомадонҳо сар шуд. Араби шикамқалон баъзе ҷомадонҳоро ҳатто даст нарасонда, имо кард, ки бардоранд. Аммо дар тафтиши як қисми дигари ҷомадонҳо, аз ҷумла ашёи қамина ҳаман дақиққорини худро намоиш дод. Дорувори маро даст-даст карда, пурсид, ки оё афъюн ё нашта надорам? Гуфтам, ки афъюн дорам, вале на барои истеъмол ба он тарзе ки ӯ дар назар дорад, балки барои инъекция* дар мавриди зарурӣ. Ба ӯ ампулаҳои шишагинро нишон додам. Абдусамадақа шарҳи маро аз будаи зиёдтар карда тарҷима намуд. Мардак қонё шуд.

Аз ҷомадони дигарам ҳамон фотоплёнкахон қозғалачро бароварда бӯй кард.

Тафтиш тамом шуд. Ба ҳавлии аэропорт баромадем. Бинои аэропорт қорашёна будааст. Қабати поёниро

* Ба воситаи сӯзан ба бадан фиристодани дору.

дар як самт агентҳои муваққатӣ* флоти ҳавоии Эрон, Афғонистон, Ироқ, Туркия ва дигар мамлакатҳо иҷора гирифтаанд. Дар сари идораи ҳар агентӣ байраки миллиаш овезон. Дар самти дигар дӯконҳои баззозӣ, чарчинфурӯшӣ. Дар як тараф ошхона ва идораҳои маъмуриҳои аэропорт.

Абдуллои Бухорӣ дар болои сандуки кадом як мусофир нишаста, аз кеса қаламу дафтар баровард ва ба ҳисобу китоб шурӯъ кард. Аз ҳар кадоми мо 50 доллари гирифта ба бочхона месупурдаанд. Ин андози карантин, ҳаққи роҳ ва бочпулӣ будааст, ки аз ҳар як ҳоҷи меситонидаанд ва бюджети ватани пайғамбар ҳар сол ана аз ҳамин андоз ташкил меёфтааст.

Пирамард ба рӯнхат кардани мо сар кард. Ҳоҷиҳои мо ба ду гурӯҳ тақсим шуданд: мусулмонони республикаҳои ҷануб тошкандӣ лақаб гирифтанд, бошандагони шимол ва Озарбойҷон—қазонӣ. Камина тошкандӣ шудам, Исрофил — қазонӣ.

Абдуллои Бухорӣ менавишту гап мезад, ман аз дастони ӯ чашм намекамдам. Қаф ва пушти ҳар ду дасташ аз ҷароҳат шудгор буд. Ҳатто аз мағзи докаи печонидааш фасоди хунолуд метаровид. Яқин буд, ки дарди хориш расида, аз ҳад гузашта рафтааст. Қонл ман, яке аз сутунҳои Ҷаддаи муборака ба дарди худ даво наёбад, вай ба ҳоли дигарон.

Қориака аз нигоҳи ман пай бурда, ишора карданд, ки ба ҷароҳати дасти пирамард давое навишта диҳам. Чӣ нависам? Муолиҷаи хориш осон нест, вай моҳҳо, ҳатто солҳои дароз кашол меёбад. Ба ҳар ҳол ба коғазе барои дорухона супориш навишта додам. Хайрият, ки ақаллан забони касбии духтурон ва дорухонаҳои дунё як аст.

Се таксии сурх—сайёраи сабукрави америкой омада, дар саҳни ҳавлӣ қатор шуд. Ман ҳанӯз дар ҳаёл будам, ки оё ин таксиҳо барои мо бошанд ё на. Аммо ҳамсафарон ба талоши ҷой афтоданд. Ҳар таксӣ ҳафт нафарро мегирад, яке дар паҳлӯи ронанда, се нафар дар курсии мобайн, се каси дигар дар курсии охири, ки рӯ ба қафои мошин сохтаанд.

Исрофил ба мошини дигар нишаст. Ҳанӯз ҳудро аз ман дур мегирад. Дили одамизод барин ҷинкуҷаи печ

* Муваққатӣ аз он сабаб, ки фақат дар давоми мавсими ҳаҷ кор мекунанд.

дар печ набудааст-дия дар олам... Хайр, намурем, ягон рӯз аз ин асрор ҳам воқиф мешудагистем.

Ронандаи сайёраи мо ҷавони сиёҳчурдаи араб, ки ба сар қарси сафеди шоҳӣ партофта, аз болон он чан-бараки сиёҳи зарҳалқорӣ гузоштааст, дар гирди сайёра мунтазири ишораи сардорон қадам мезанад. Вай ба сӯи мо назарбаландона, ҳатто безътиноёна нигоҳҳо меафканад. Вачоҳаташ мисли қассобони давлатманди қадимаест, ки аз бозор як рама гӯсфанд харида ба гӯшае бароварда мондаанду акнун дар гирди рама ҷарх зада, аз сарвати худ савлате доранд.

Аҷаб муносибате ба меҳмон.

Қиёфани ӯ ба табъам нафорида. Ман ҳам қиёфани писхандомезе сохта, кӯшиш кардам, ки муносибати худро ба ин ҷавони ҳавобаланд фаҳмонам. Дид, аз афташ. Бо тамкини ғозона чанд қадами дигар гузошта, ба паси мошин омад ва дари нисфаш шишагини моро яла карда гуфт:

— Таваҷҷӯх.

Пас қнопкаеро пахш кард. Тиреза поён рафт. Қнопкаи дигарро пахш намуд. Тиреза маҳкам шуд. Ронанда гӯё «дидӣ давлати моро» гӯён аз ҷашмонаш шарораи ғурур пошида, якта кош парронид. «Оббо, гуфтам дар дилам, зӯр бинон ифтихор доштаӣ. Аз мошиннаҳои мамлақати бегона фаҳр мекуӣ. Мо ҳам қнопкаи ҷунон мошини аппаратхоро зер карда ба қор меандозем, ки тагон он сӯи укёёнусиат дар хоби шабаш ҳам надидааст».

— Сайёра Амрико?—гуфтам таваккалкунон.

Саволамо фаҳмид. Ҳа, амрикой, гуфт.

— Мамлакат суфитӣ,—гуфта бо дастам тахмин ба самти офтоббаро ишора кардам,—мильён-мильён сайёра, тайёра мавҷуд. Кулли сайёра, кулли тайёра суфитӣ.

Гӯё акнун ҷизе нафаҳмида бошад, китф ба ҳам кашида дур шуд.

Абдусамадака ва як амалдори араб ба сари мошини мо омаданд. Амалдор ҷизе гуфт ва тарҷумон онро ба ўзбекӣ гардонд:

— Ин қас меғӯянд, ки агар дар байни шумоён ягон қас коммунист бошад, аз мошин фарояд. Хушӣ ба хушӣ ба ватанаш мефириستم.

Хомӯшии гароне ба миён омад. Аҷаб як саволе. Ин имому қориҳо қувову коммунизм қучо? Ё соҳибони мамлакат маро дар назар доранд? О, агар, духтури комму-

нистро фиристодан лозим мешуд, духтурхон аз ман дахчанд зӯртарро монда, маро мефиристоданд? Мантик ҳам чизи хуб.

Шунида будам, ки дар масъалаи муносибат ба олами социализм Арабистони Суудӣ филиали таппа-тайёри Штатҳои Муттаҳида аст. Дар ин ҷо Бюрои федералии тафтишоти фаъолияти зиддиамерикой набошад ҳам, шахбозоне ҳастанд, ки аз мутахассисони он Бюро сари мӯе мондани надоранд. Ҳамаи ин гапҳо рост барин ме-намоянд.

Ба тарҷумон гуфтам:

— Абдусамадака, ба ин ҷаноб боб карда ҷавоб гардонед. Барака ёбед, ба вай фаҳмонед, ки аз сари коммунист тилло презед, ки ба ҷои нохонда қадам намемонад.

— Лозим не, духтур. Мо бояд ҳар чизро ба дил нагирем. Ин як расмият асту бас.

Баъд тарҷумон ба мансабдор чизе гуфт ва ҳар ду ба сари мошини дигар рафтанд.

Зор монад, кадри тамоку гузашт. Ман-ку аз ин пеш муддатҳо тамоку нақашада, тоқат карда будам. Аммо муҳит дигар буд. Ҳар лаҳза бо қиёфа ё таклиф ё саволҳои гочӣ худ ба асабатон расидан гиранд, девона мешавед-ку!

Ниҳоят, Абдуллои Бухорӣ даст бардошта фотиҳа хонд ва мо омिंगӯён аз ҳавлини ҷоҳмонанди аэропорт берун шудем.

АЗ МИЕНАИ АСР БА АСРИ МИЕНА

Дар замони мо ҳам фақат якчанд соат кифоя мекардааст, ки аз миёнаи асри XX ба асри миёна кӯчед.

Сайёрани америкой моро дар кӯчаҳои қачмақачаки Чаддан муборака гирифта метозад, ки банда таърифи ин гуна маҳаллаҳо, растаҳои серодами тангу торро фақат аз афсонаҳо шунидаам. Гоҳо аз пеши роҳ хараробае мебарояд ва сайёрани мо почор аз паси вай меҳазад. Гоҳо дар ягон тангкӯча тамбан аробаю мошинҳоро дида пас мегардад ва мо пасноки хеле масофаро тай карда, ба роҳи дигар мебароем.

Дар кӯчае дар тақи дарвозаи боҳашамате қарор гирифтем. Ронанда ба ҳавли даромада, чанд дақиқа гонб шуд. Сонӣ ҳамроҳи зани ҷодирӣ сиёҳпӯше баромад.

Зан аз курсии якум аз пахлуи ронанда нишаст, ки он чоро қаблан барои ӯ нигоҳ дошта будааст.

Боз чанд гоҳе дар чинкӯчаҳо давр зада, ба роҳи асфальтпӯши калонтар баромадем. Ҳукуматдорон ба аҳволи санитарии маҳаллаҳо, зохиран, коре надоштаанд. Кӯчаҳо ифлос, дар тақи дару дарвозаҳо, дар пешн дӯконҳо тӯда-тӯда ахлот меҳобад. Бӯи ғализи меваю сабзавоти пӯсида нафаси касро кӯрдуд барин танг мекунад. Анбӯҳи тираи магас дар фазо озодона дар сайругашт аст.

Роҳи байни Чаддан муборака ва Маккаи мукаррама аз дашти санглохе мегузаштааст, ки дар ду тарафаш теппаҳои начандон баланди сангӣ вомехӯранд. Хамин ки ба роҳи калони аэропорт шоссеи бандари баҳрии Чадда ҳамроҳ шуд, ҳаракати сайёраҳо афзуд. Ин гуна мошинаҳои аҷоибу ғаронбро дар умрам надида будам. Автомобильҳои боркашро ба мусофиркашонӣ мувофиқ карда, ба ҳар тарафаш барои зинат панҷараҳои кунгуракории оҳанӣ ва тунукаҳои ранго-ранг часпонидаанд ва аз радиатор то чароғи қаблӣ сайёра он қадар рангҳои гуногун молидаанд, ки автомобили бечора ба хурӯстутии ҳазорранган Сарандеб шабоҳат пайдо кардааст.

Шояд аз сабаби бисёрнии мусофирон ва норасоии нақлиёт бошад, ки ба ҳар кадом автомобил ду-се баробар зиёдтар аз гунҷишӣ мукаррарии он хоҷиён часпида гирифтаанд. Хатто ба боми кабинаи сайёрае ки ҳаҷман ба «ГАЗ-51»-и мо баробар аст, камаш чаҳор кас савор шудааст. Баъзеҳо поҳои худро бар болон оннаи кабина дароз карда нишастаанд.

Аз канораи роҳ ҳар замон тахтаҳои эълон намудор мешаванд, ки ба забони арабӣ таъми хушу ғизои фаровони кока-кола, пепсикола ва дигар нӯшокиҳои америкониро таъриф мекунанд.

Дар ҳар чанд километр садде (шлагбаум) аз пеш мебарояд ва ронандаи сайёра имаш адад паспорти хориҷии моро, ки дар аэропорт ба ӯ супурда буданд, ба даст гирифта, ба будкаи полис меравад ва дар он ҷо ба навбат истода, ё агар аз ходимони полис шиносе дошта бошад, бе навбат ҳуччатҳои моро аз қайд мегузаронад ва ба идомаи сафар иҷозат гирифта бармегардад.

Пас аз чорьяк соат роҳ гаштан ба садди наве мерасем ва сайёраи мо аз думи қатори дарозии сайёраҳо ҷой

мегирад. Дар яке аз ин гуна истгоҳҳо дидам, ки одамони эҳромпӯш низ тамоку кашида истодаанд. Пас чаро ман аз ҳамин ягона дилхушии боқимонда даст бикашам? Магар ман аз мусулмонони Покистон ё галачазиран Малайя ҳам зиёдтар мусулмонам? Ба ин нукта ҳатто худам шубҳа дорам-у. Пас гап дар ин ки муллоҳои такводори мо дар риояи қоида ва қонунҳои шарият меҳоянд ҳамаро ба як нӯл зананд.

Оллоҳназар снгарета кашидани маро дида, ба рӯям нигоҳи дурударозе дӯхт. Дар нигоҳаш аз хисси бародарӣ ва ҳайрхоҳӣ, ки сафари муборак бояд ба ҳар як хоҷаи талқин мекард, нишонаи чандон фаровон набуд. Ман ба эҳромпӯшони хориҷие ки дар қанори роҳ ё дар болон сайёраҳо нишаста тамоку мекашиданд, ишора кардам. Оллоҳназар ночор туфашро фуру бурду рӯй аз ман тофт.

Худоё, ҳеҷ умед надоштам, ки дар ин сафари шариф ту маро бо ин қадар мураббӣҳои донишманду саҳтгир ихота мекунӣ, ки вазифаи душвори тарбияи бандаро ба дӯши худ гирифтаанд. Лутфу марҳамати ту дар ҳақиқат поён надоштааст.

Аҷаб коре кардам, ки ба ин сафар баромадам. Дар ватан ҳоло ид. Намониши идона тамом шуд. Одамон байраку шиору транспарантҳои ба мошинҳо бор карда, хандаву бозикунон ба хонаҳои худ ё ҳамдигар ба шабинишинӣ мераванд. Ҳамкасабаҳои ман ҳар сол дар ин рӯз баъди намоиш бо оилаҳои худ ба саҳро мебароянд. Дар ягон ҷои хушманзараи даран Варзоб ё соҳили Қофарниҳои палос партофта, то бевактии шаб сӯхбат ва дилхушӣ мекунанд. Искандар гуфта буд, ки дар охириҳои апрел ба Душанбе рафта, идро ҳамроҳи бачаву качаҳояш мегузаронад. Агар рафта бошад, ҳозир қадаҳ дар даст ҷоғ зада истодагист: «Хомӯш, бачаҳо! Медонед, ин қадаҳро барои чӣ менӯшем?»... Ман ки нестам, палавро ягон нӯноки бедаступо пухта, таби ошро ду ангушт манқал кардагист...

Шикам аз гуруснагӣ, ҷуноне меғӯянд, танбӯр менавозад. Дар ҷомадон қанд ва кулчаҳои ғилдирак дорам. Аммо ҷомадон дар боми сайёра. Нон дар нондон, калидаш дар осмон.

Аз дур манораҳои шаҳр намоён шуд. Ба остонаи Маккаи мукаррама расидем. Ба остонаи шаҳре расидем, ки асрҳои аср лакидарлак мусулмонон орзуи ҷусти кардани хоки онро дар дил мепарвариданд, вале ин

шарафи нодира фақат насиби якта-нимта давлатмандон ё шахсоне мегардид, ки дар матонат ва суботкори ба худ кам андар кам ҳамто доштанд.

Хайхот! Дидори макони худованд, аз афти кор, ба осонӣ муяссар нахоҳад шуд. Кӯчаҳои Маккаи мукаррама аз сайёраҳо, хоҷиёни пиёдаву харсавор ва ғайра чунон пур шудааст, ки гӯё касе бо қасди кӯчаҳоро тамба задан бо домани бузурге ба сари ин манзил мусулмони рӯи оламро оварда рехта бошад.

Қасе намедонад, ки роҳ кучосту пайраҳа кадом аст. Ҳама ҷо пури одам. Пиру ҷавон, марду зан, пиёдаву савора ба маркази шаҳр, ки зиёратгоҳ ва меҳмонхонаҳо дар он ҷо воқеанд, худро зада, бо сару синаву китфу бозу роҳ мекушоянд.

Сайёран мо гӯё заррачае буд ва дар ин баҳри пурвалвалани одам беному нишон гум шуда рафт. Полисҳои шаҳр, ки ба тақлиди низомиёни америкой либоси хокиранг пӯшида, таппончаҳошонро аз пеши тасма овехта буданд, дар миёнаи издиҳоми бесару сомони хоҷиён очизона даступо мезаданд. Садои хуштаки онҳоро ба ҷуз ҳудашон касе намешунид. Дар майдончаҳое ки дусе кӯчаи шаҳр ба ҳам мепайвастанд, автомобильҳои серодам аз ҳар сӯ ба муқобили якдигар расида, гӯсолаҳои гарданшахи чангҷӯй барин сар ба сари ҳамдигар гузошта дар ҳамин ҳол шах шуда монда буданд. Сайёраҳои дигар аз паси онҳо ба масофаи чандин километр қатор ва ба пушти якдигар ҷафс шуда, то қувват доштанд, гудок мезаданд ва ба худ роҳ талаб мекарданд.

Сигнали якҷояи садҳо, ҳазорон мошинаҳои гуногунмаркаро тасаввур кардан лозим. Боз инро ба назар гирифтани лозим, ки аксари мошинаҳо сигналҳои ашӯлаҳои доранд, яъне фақат бо «ғат» ё «гут» карда садо баровардан қаноат намекунанд. Ҳамин ки ронанда тугмаи сигналро пахш кард, аз карнаи автомобиль як порча нағмаи бадҳайбате берун меояд. Сайёран бузурги сурхи боркашоне ки ҳатто бар боми брезентпӯшаш мусофироии бӯғчаю қачовадор часпида менишастанд, аз дунболи сайёран мо истода беист гудок меод ва карнайҳои вай гӯё ба ҳавои «Чорбоғи боло, чорбоғи боло» ашӯла мекарданд.

Астағфируллоҳ, дар ҳолате ки аз шӯру валвалани атроф мағзи одам қариб таркам меғӯяд, боз хандан кас меояд.

Соати аввал маро тамошон чехраҳои намояндагони халқҳои се китъа машғул медошт. Сонӣ ҳис кардам, ки сарамро дарди сахте фаро гирифтааст. Ин дард аз зӯри ғалмағале буд, ки аз он фазои модари шаҳрҳо ба ларза афтада буд. Доду ғиғони роҳгузарони маҳаллӣ, бонгу фаръеди ронандагон, гудоки сайёраҳо, ҷанги кӯча, дуду дудғӯлаи дӯконҳои хӯрокпазии атроф... Ёд дорам, ки калонсолон ҳангоми афсона гуфтан чунин ибораеро нисз кор мефармуданд: «Фалонӣ ба кӯча баромад ва дид, ки шаҳр дуд мерафт». Дар бачагӣ ин ибораро мешунидам, сарфаҳм намерафтам. Акнун фаҳмидам, ки шаҳри қадимини машриқзамин чӣ гуна метавонад дуд биравад.

Сокинони Макка ба ин ҳангома, аз афташ, одат кардаанд ва аз доду шавкуни зиёд лаззат мебаранд, ки бо гудоки сайёраҳо қаноат накарда, ба велосипедҳои оддӣ ҳам сигнали автомобилӣ шинондаанд.

Аз сумкаи дастнам як дона пирамеин ёфта, беоб фуру бурдам. Порчаи пахта гирифта, саҳт лӯнда карда ба ғӯшҳоям хастам.

Дар ҳар ним соат бо ҷанҷолу ҳанҷоли зиёди ҷорикунандагони тартибот порчае роҳ яла мегардид ва сайёраи мо ҷанд қадам пеш мерафт. Ним соати дигар дар ҷоямон менстодем ва баъд ҷанд қадами дигар ба пеш меҳазидем.

Боз мегӯям, ки мурури замон барин мӯъҷизакоре набудааст. Ду километр масофаи байни қанори шаҳр ва меҳмонхонаи «Арафот» то намози шом, ниҳоят тай шуд ва мо ҳамсафарони худро дар он ҷо ёфтем.

Аммо лунчи ҳамсафарон овезон буд. Дар меҳмонхонаи «Арафот» ҷои ҳолӣ набудааст. Солҳои гузашта ҳоҷиёни аз мамлакати мо омада дар ҳавли Зайний Кӯшак ном санди давлатманд манзил мегирифтаанд. Ҳавли Зайний Кӯшак ба ҳарам, яъне ба қаъбатуллоҳ наздик бошад ҳам, мусофирон аз ҷои хоб, хӯрокиву нӯшоки ҷандон розӣ намешудаанд. Бинобар он сардорони гурӯҳи мо меҳостаанд, ки имсол дар ҷои бароҳаттаре маҷзил бигиранд. Қасе аз ошноҳои инҷонашон ҳанӯз як моҳ муқаддам ба Тошканд, ба идораи динии мусулмонии Осиёи Миёна барқия фиристода, гуфта будааст, ки имсол барон ҳоҷиёни советӣ аз меҳмонхонаи навбунёди «Арафот» ҷой банд карда мемонад. Соҳибони «Арафот» бошанд, аз рӯи мақоли «ҳозирро ҳузур, ғоибро маъзур», амал кардаанд.

Акиун дар ин деги бузурги одамҷушак моро ба ҷуз паноҳ овардан дар зерин бомҳои Зайниддини Кӯшак илоче нест.

Хангоме ки сайёраҳои кироӣ омодаи роҳ мешуданд, Исрофил ба назди ман омада гуфт:

— Ман ҳамроҳи ту бошам?

Вай гӯе ҳамаи куввати рӯҳии худро гирдуғун карда, дар чехрааш ифодаи таваллоомезе сохта буд.

— Марҳамат. Ман ба ту хайрон, Исрофил. Чаро ме-пурсӣ?

— Не, ман дигар чиз гуфтани будам. Хайр, майлаш.

Ноиб-ур-раиси мо ба як тарзе ки ба унвони балаи-даш намеζεбид, гарданаширо қач карда, бо вазъияти гу-наҳкорона ба зерин пояш менигарист. Симои Исрофили бечора холо мурғи парӯ болрехта ва ба зами ин ба об афтадаеро ба хотир мерасонид. Чӣ шуд ба ӯ? Наход мағали мардуми мошинаҳо ва кӯфтагии роҳ ӯро ба ин ҳолат расонида бошанд?

Кариби говғум ба ҳавлии Зайнӣ Кӯшак расидем. Аз байни ду қатор қатҳои яккасан ҷӯбин, ки эҳромпӯшонӣ бисёре дар болон онҳо менишастанд, гузашта ба до-лонии торике ворид шудем. Аз долон ба роҳраве ва аз он ҷо ба хонае дароварданд, ки деворҳои аз ҷирку дуд сиёҳ ва дар се тарафаш нимсуфайи камбаре дошт. Сохи-бонии ҳавлӣ бо Қориака ва Ҳоҷӣ Халил чун ошноҳои де-рина гарм пурсупос мекарданд.

Дар пойғаҳи хона самоворе дудкунон мечӯшид. Дар онсӯтар примусе варрос мезад ва дар болон он низ дар қумғоне об мечӯшид. Аз роҳрав, ки дар як гӯшааш та-ҳоратхонаи ба рӯяш парда кашндашуда воқеъ гашта буд, бухори гарм ва дилбехузурқунандан ҷирқоба ба димоғ мерасид.

Дар рӯи хона дастурхон партофтанд. Ҳама аз суфа-чаҳо бархоста, ба гирди дастархон дузону нишастанд. Исрофилро ҳарчанд ба боло кашола мекарданд, ки аз рӯи мартабаву ришу фаши худ ҷой бигирад, ӯ аз пах-лӯи ман нарафт.

— Агар ҷой истиқоматамон ҳамин бошад, ба ҳоли шумо дилам месӯзад,—гуфтам ба ӯ.

— Чаро факат ба ҳоли мо? Худат чӣ?

— Чунки ман ба ин бӯю бухор бисёре тобоварам, ягон соати дигар тоқат карда метавонам. Сонӣ бетабиб мемонед.

Исрофил даст ба даҳонаш бурда, хандаи худро пинҳон кард.

Якпнѐлагӣ чурғот ва нимкосагӣ вермишельшӯрбо оварданд. Фотиҳа хонда бархостем ва берун баромадем. Марди қоқинаи сиёҳандоме ки яктаҳи сиёҳи сандона дар бар карда буд, китобчае дар даст ба пешӣ қатор гузашт ва ба забони вайрони туркӣ гуфт, ки иншооллоҳ ба тавофи каъба меравем ва ҳарчи ӯ гӯяд, мо бояд тақрор кунем.

— Аузу биллоҳи мин-аш-шайтони ар-раҷим!—бонг зад ӯ ва мо, ки баъди чурғоту вермишель андаке куввати тоза ҷамъ карда будем, ин калимотро аз ӯ баландтар тақрор кардем. Ӯ роҳравон дуои духули каъба, дуои нияти тавоф ва ғайраро ҷумла-ҷумла зикр мекард, мо—тақрор.

Аз кӯчаи танги қачмақачак мерафтем. Дар ду тараф дӯкониҳои баққоли, нонвой, каллапӯшфурӯшӣ ва ғайра воқеъ гашта буданд. Мардуми зиёди эҳромбаста ба ин сӯву он сӯ ҳаракат мекард ва мо барои роҳгум назадан аз доман ё дастӣ якдигар дошта, турнақатор пеш мерафтем. Аз кӯчаи танг берун шуда будем, ки издиҳомӣ одамоне зичтар гардид. Ақнуи садони дуохонии роҳбад ба охири қатор намерасид ва пасояндагон ҳар чизе ки аз атроф ба забони арабӣ шунида мешуд, бо ҳуши парешон ва сари гич тақрор мекарданд. Ҳамин гуна шаддаҳои зиёратгарон аз ҷану рост, аз пешу дунболи мо низ ҳаракат мекарданд. Саидҳои мутаваффо (рахбари тавоф) аз рӯи китобчаҳои дар дасташон буда оятхоро меҳонданд, мардум тақрор мекарданд. Автобильҳо, аробаҳо, ҳаракҳои бо доду фаръед дар кӯчаву майдон талоши худро барои қадам ба қадам пеш рафтани давом медоданд. Қатори моро чанд бор мошинҳо бурида, ба ду тараф ҷудо карда гузаштанд ва мо то ҷон доштем нони якдигарро ғирифта фаръед мекашидем, ки ҳамдигарро дар ин валвала гум накунем.

На Исрофил, на ман ва на дигар ҳамсафарони ба ин ҷо аввалин бор омадан мо намедонистем, ки бояд ҷӣ қадар роҳ паймоем ва қай ба зиёратгоҳ мерасем. Кӯр-кӯрона, мисли ғӯсфандоне ки ба тарафи кашиши ресмон қадам мегузорад, роҳ мепаёмудем. Як вақт фармуданд, ки кафшҳои зиёратии худро бикашед. Фақат дар ҳамин асно пай бурдем, ки мо ба хонаи худо расидаем. Ба пеш нигариста, тарҳи аз сурати китобҳои қадима ва аз нақлу ривоятҳо шиносии каъбаро дидем.

Майдони кушоди атрофи каъба аз фонусҳои калони электр мунаввар буд. Дар гирди майдон айвони васеъ ва пурнакшу нигори давра ва дар атрофи он боз як айвони аз он баландтар ва бошукӯхтари мураббаъ сохта буданд. Мо ба як гӯшайи ана ҳамин иморати айвоншакли берунӣ будем. Як зани ҳиндисимо кафшҳои моро барӯй қарсон чиркини худ тӯб қарда гуфт, ки то омадани мон онҳоро нигоҳбонӣ мекунад.

Аз айвони мармарфарши дохилӣ ба сӯи каъба пайроҳаҳои ҳамин гуна мармарфарш мебарад. Ба заминии байни пайроҳаҳо реги сурх рехтаанд. Зери ҳар ду айвон, регистони байни пайроҳаҳо пур аз одам. Тахмин 10—12 ҳазор кас дар ин ҷо рӯй ба марказ, ба каъба гардонида, дар болои ҷойнамозҳои худ машғули ибодат буданд. Машкобҳои бисёре дар миёни издиҳомӣ ҳаҷи гашта ва дар ҷоҳои махсусан тикилинҷ аз болои китфу сару пушти ҳамидан онҳо ҳаҷи гузашта, «Зам-зам! Зам-зам! Ишриб зам-зам!» гӯён фаръёд мекашиданд.

Саиди мутаваффо моро дақиқае дар пеши каъба нигоҳ дошта, оятеро такрор кунонид, сонӣ аз дунболи худ ба тавофи хонаи худованд бурд. Баръакси гашти мили соат дар атрофи каъба ба ҷарх задан даромадем.

Дар гӯшайи ростии девори шарқии каъба дари тиллокорие намудор аст. Поёнтар аз остонаи баланди ин дар сӯроҳе сохта ҳаҷаруласвад, яъне санги сиёҳи муқаддасро ба он ҷо гузоштаанд. Сӯроҳ ба қадрест, ки одам битавонад сари худро дароварда, ба санг наздик барад ва онро бўса кунад. Аммо дар ин издиҳом ҳадди қасе нест, ки дар бораи бўсидани санги парвардигор инъом қарда ақаллан орзуе намояд. Фақат пурзӯртарикини мардхоро муяссар мегардад, ки так-таки девори ҷанубии каъба соате якқадамӣ пеш рафта ниҳоят ба сари он сӯроҳ бирасанд ва дастӣ худро ақаллан ба ягон гӯшайи он расонида бибӯсанд ва ба ҷашмонашон бимоланд.

Басе қиссаҳои хунии бо таърихи ин санг вобастаанд. Баъди вафоти пайғамбар низ дар ҳар сад-дусад сол исьёнгаре пайдо мешуд ва бо зӯри аслиҳа Маккаи мукаррамаро забт қарда, санги сиёҳро аз хонаи худо дур меандоخت ва мегуфт, ки ба санги оддӣ сачда қардани банди худо хуб нест. Сарқардаҳои Макка, шайхҳо, сайдон (яъне авлоди пайғамбар) мегуфтанд, ки ин санг санги оддӣ нест, балки фариштаест, ки як вақтҳо парвардигор аз осмони ҳафтум ба заминии пурнуксонӣ мо роҳӣ қарда буд, вале вай дар роҳ сӯхта, ба ҳамин

шакл ба ин ҷо афтодааст. Саркардаҳо боз қувват ҷамъ карда, исьёнгарон ва ислохотчиёро кофир эълон мекарданд. Дар мобайн хуни бандаҳои бегуноҳ мерехт. Бори охир асри гузашта ваҳобиён, яъне аҷдодони шоҳи ҳозираи Арабистон аълоҳазрати Сауд хуруҷ карда, санги муқаддасро бардошта ба замин заданд ва он кимчанд пора шуд. Солҳо гузаштанд. Сангро боз ба ҷояш баргардониданд, ҷоҳои шикаставу қафидан онро бо ҷанбаракҳои нуқрагин печонида ва дарбех карда, дар ин сӯроҳӣ гузоштанд, то ки хоҷиёни аз дуру наздик омада ба рӯи он бӯса зада, таскин ёбанд.

Мо давр мезанем ва ҳар боре ки ба муқобили санги муқаддас мерасем, даст бар ҳаво бардошта ба сӯи санг меафшонем. Гӯё онро аз дур мебӯсем. Ғайр аз дастафшонӣ оятеро аз паси саиди роҳбалад зикр карда, «оллоҳ акбар!» гӯён хитоб мекунем. Таомул чунин будааст.

Азбаски ба девори шаркӣ то дусад нафар хоҷиёни махсусан маҳкамэтиқод доимо часпида меистанд, ҳамин тарафи майдон хеле танг гаштааст ва мо ба худ бо зӯр роҳ кушода, то гузаштан аз ин ҷо дар атрофи тирӣ худ чанд бор ҷарх мезанем. Гоҳ пой аз замин канда мешавад, гоҳ поёну гоҳ болон эҳром яла мегардад, меафтем, меҳезем ва ниҳоят, пас аз 15—20 қадами пурмашаққат боз ба ҷои кушодтар баромада, ҳамроҳонӣ худро мечӯем ва гӯш медиҳем, ки мутаваффо кадом қалмаҳоро зикр мекунад.

Ба зиёрати қаъба ба нияти шифо бисёр шалу калу кӯр ва ҳатто беморони барҷоманда омадаанд. Хизматгориҳои кироя инҳоро ба занбар андохта ба сари киф бардошта дар гирди қаъба давр мезанонанд. Ба қадом сӯе нанигаред, ҷеҳраҳои заҳир, ҷашмони шилпуки фурурафта, рӯйҳои ранҷури хушкида, устухонҳои барҷастаро мебинед. Тирифторони дарди трахома аз ҳам бештар. Аҷабо, мегӯям ба худ, ҷӣ тартибот, ҷӣ низо-мест дар мамлақати онҳо, ки одамони дардмандро ба ин аҳвол ба сафари дурӣ хориҷа, боз ба ҷуний як деги оламҷӯшак иҷозат медиҳанд, ки агар қас андаке форигболӣ кунад, дар як рӯз ҳафтоду ҳафт дарди ногаҳонӣ ба доманаш мечаспад?

Мардум оятҳоро ҷаҳркунон тақрор намуда, аспӣ ҷувоз барин ба гирди хонаи худ ҷарх мезананд. Занбарсаворон дар болон сари пиёдаҳо алвонҷ хӯрда, низ ҳар қадоме мувофиқи ҳолу тавони худ таомули таввофро бачо меоранд. Қатори одамоне ки дар тақи дари зар-

ринкорин каъба ба навбат истодаанд, торафт зичтар, ғафстар мегардад. Фишори сахти дар қафо будагон баъзе заифтаронро аз байн зада мебарорад ва онҳо аз тарси он ки меҳнаташон барабас меравад, ба бозу, эҳром, ҳатто ба риш ё гӯши дар қаторбудагон сахт мечаспанд. Дар қаторбудагон ҷавобан ба ин шахси часпандаро тела дода дуртар меронанд, то ки ӯ онҳоро низ аз паси худ кашола карда набарорад.

Дар остонаи дари тиллокории хонаи худо ду сарбоз истода, онд ба қоидаҳои бародарӣ дарси аёнӣ меҷаҳанд: дар дасти ҳар кадоме—яктой дарран тобдор. Аз боло истода ба каллаву китфи онҳое ки дар пеши остонаи табаррук лаҳзае дертар мондан меҷаҳанд бо дарраҳои худ беамон мекубанд. Гарчи дарраҳо аз матои пахтагӣ тофта шудаанд, вале аз садои шартошурти ба сару гарданҳои бараҳна бархӯрдани онҳо маълум аст, ки қори қардаистодани сарбозон аз навозиши бародарона хелояк тафовут дорад.

— Чанд давр шуд?—мепурсад аз ман Исрофил, ки аз домани эҳроми сахт дошта ғирифтааст.

— Акнун сею.

Ду девори нисбатан озодтари қаъбаро низ эҳромпӯшон бо либоси худ сафед кардаанд. Як қатори хоҷиён дар поён, ба пояи девор диққат нишаста, мармари сайқалзадаи онҳоро оғӯш мекунамду мебӯсанд. Қатори дуюм аз болои онҳо тани худро ба пеш ёзонда, девори аз тасфи офтоби рӯзона ханӯз гармро бо оби дахону дидагони худ тар мекунамд.

Осиё... Китъаи бузурги ман...—беихтиёр ин қалимаҳо аз дахонам мебароянд.—Як вақтҳо ту барои инсоният оннаи ибрат будӣ, ғахворан тамаддун будӣ. Магар якумин алифбо, нахустин қилку ҳома, аввалин мисраҳои шеър ва нақшаҳои меъморӣ аз парвози фикри фарзандони ту ба дунё наомадаанд? Магар нахустин теги ҷарроҳӣ, аввалин китоби илми тиб ихтирои писарони ту набуд? Ҷаро побанди сеҳру ҷоду ғаштӣ? Хоби гароне ки асрҳои аср дар оғӯшаш будӣ, ба кӣ лозим буд? Оё доруи хоби ҳазорсолаи тӯро дар атрофи анаҳамин деворҳои табаррук ҳам тайёр накардаанд?

Рост, ки айёми хоб гузаштааст, дар рӯи замин субҳи тозае дамида, нисфи ҷаҳонро мунаввар сохтааст, аммо даме тавачҷӯх букун, ханӯз фарзандони ту ба ин ҷо бо талаби давои хобу дуои хоб меоянд.

Муҳаммади Иқбол ҳам фарзанди ту буд, ки хитобан
ба ҳамватанонаш, ба ҳамаи мухлисони хоб гуфтааст:

Номуси азалро ту аминӣ, ту аминӣ,
Дорон ҷаҳонро ту ясорӣ, ту яминӣ,
Эй банди хокӣ, ту замонӣ, ту заминӣ,
Саҳбон якин даркашу аз дайри гумон хез,
Аз хоби гарон, хоби гарон, хоби гарон хез!
Аз хоби гарон хез!

Аммо писарони ту ҳамчунон гахвораи хоби гаронро
оғӯш мекунанд, агарчи заррае гуноҳ надоранд ва худ
тӯъман гуноҳи касонанд, дар ин ҷо аз ин сангу аз он
санг талаби омӯрзиш мекунанд.

Осиё... Сарзамини бузурги ман, кишвари куҳан ва
ҷафодидан ман...

— Чанд давр шуд?— боз савол мекунад Исрофил.

— Даври охирин монд, азизам.

Исрофил бо хайрат ба рӯям менигарад, то бифаҳ-
мад, ки чаро бо оҳанги риккатомез ўро «азизам» ме-
гӯям.

Тавофи қаъба ба охир расид. Дар муқобили дари
заррин мақоми ҳазрати Иброҳим воқеъ гаштааст.

Мақоми Иброҳим чизест монанди минбари воиз,
ки дар масҷидҳо мешавад. Вай боз ба зинае шабоҳат
дорад, ки дар аэродромҳо барон савор шудани мусо-
фирон ба таки дари ҳавопаймо мебаранд. Дар болои
ин зина тахтасанге ҳаст. Дар вақташ ҳазрати Ибро-
ҳим ба он пой монда, дар атрофи санги муқаддас де-
вори қаъбаро бардоштаанд. Сонӣ ҳамроҳи писари аз
қурбонӣ зиндамондашон ҳазрати Исмоил қаъбаи
худашон сохтаре нахустин бор тавоф кардаанд. Баъд
худованд гуфтааст: аё эй халили мо, яъне ҳой дӯсти
самимии мо, ту ва писарат кори сара кардед. Аммо
танҳо тавоф карданатон хонаи моро кифоя нест. Ди-
гаронро низ ба тавофи хонаи мо ҷеғ занед. Он гоҳ ҳаз-
рати Иброҳим бар болои ҳамон тахтасанг дубора ба-
ромада, ҷор мекашанд, ки ҳой халонк, ба Макка би-
шитобед, ва хонаи парвардигорро зиёрат кунед! Дар-
хол аз мағрибу аз машрик, аз кутби шимолию кутби
ҷанубӣ бандагонӣ худо хитоб мекунанд: «Лаббайка,
оллоҳумма, лаббайка!»

Яъне ки лаббай, худоё худовандо, лаббай. Ана мо
ба хизматат ҳозир шудем.

Иборан «лаббайка, оллоҳумма!» аз ҳамон рӯз бо-
қӣ мондааст...

кист. Акнун ҳамон ҷои шаттахӯрда ва суп-сурх шуда бардамида низ, бешубҳа, табаррукист.

Саиди рохбалад ба марди обдор чизе гуфт. Аз афташ, гуфт, ки мо меҳмонони алаҳхусус муътабарем. Меҳри мизбонии мардак ба ҷӯш омад ва ӯ ҷараёни обро ба сари гурӯҳи мо паҳн карда пошид. Вай хеле вақт об мепошид ва ҳамсафарони ман аз оби зам-зам ва ин бахти кам-дар-кам саршор гашта, ба ваҷд омаданд ва баланд-баланд шукронагӯён дар зери сели муборақ муддаон табъ болиданд.

Банда пачкаи сигарета ва гӯгирдеро, ки дар мағзи чинҳои эҳром пинҳон медоштам, дудафта аз об муҳофизат карда, зӯр мезадам, ки зудтар аз тақи ғаввора дур шавам. Аммо Исрофил домангирам буд ва намегузошт, ки аз дигарон тезтар ҳаракат кунам.

Ниҳоят, берун баромада, аз зани хиндисимо кафшҳои худро гирифта, ба даст бардоштем. Ҳазинабонамон як доллар ба ӯ бахшиш дод. Баъдтар доништам, ки дар хонаи худованд садҳо нафар ин гуна зану мардони мусофир ҳастанд, ки бо кафшбонӣ пул ёфта, барои кути лоямут ва роҳкироӣ худ маблағе меғундоранд.

Аз болон ҷойнамозҳои паҳнии ҳоҷиён, аз болон сару пушти онҳо ҷаҳида ба каноле баромадем. Пас ба зерин айвони баланди дарозе дохил шудем. Ин ҷо яке аз ҷаҳор тарафи ҳамон айвони дуошъёнаи навбунёд буд. Кӯҳҳои Сафо ва Марва дар тақи ҳамин бинои баланданд. Дар як гӯшааш кӯҳи Сафо, дар гӯшаи муқобили он — кӯҳи Марва. Агар он кӯҳҳо низ мукаддас намебуданд, онҳоро сангтеппаи на ҷандон баланд гуфтан мумкин буд.

Сафову Марва ҳам касса дорад. Қасе онро надонад, нахоҳад донист, ки аз ҷи сабаб ҳазорон нафар ҳоҷиёни нимбараҳна байни ин ду кӯҳ давутоз мекунанд.

Ҳазрати Иброҳим Халилуллоҳ ду зан доштанд. Қалоннашон ҳазрати Бибӣ Соро, хурдиашон ҳазрати Бибӣ Ҳочар. Ҳазрати Бибӣ Соро ҳарчанд қаробати ба оллоҳи таоло доштаи шавҳарашон ва ҳудашонро хуб медонистанд, лекин аз кинаву адоват ба палончи соҳибҷамолӣ худ ба ҳеҷ ваҷҳ ҳалос шуда наметавонистанд. Аждаҳои рашк ба сини ҳазрат пайваста ҳамлаҳо мекард ва эшон бар сари Халилуллоҳ ҳар шаб ғавғаю мочарон нав мебардоштанд. Бибӣ Соро оқибат дӯсти оллоҳро маҷбур карданд, ки зани дуввумашон-

ро ба биёбон пеш кунанд. Халилуллоҳ гардани хор-хорон Бибӣ Ҳочарро ба биёбони байни Ҳиҷоз бароварда монданд ва гуфтанд:

— Илоҷи дигар надорам, азизам. Бирав, паноҳат ба худо.

Бибӣ Ҳочар хомила буданд. Баъди сарсониву саргардонии чандрӯза кӯдак таваллуд шуд. Ҳазрати Бибӣ кӯдакро ба матое печонида, ба рӯи замин гузоштанд ва худ ба чустуҷӯи об даромаданд. Ба сари кӯҳе баромада диданд, ки об нест, аммо аз тарафи кӯҳи дигар садое ба гӯш мерасад, ки «ана об, об дар ин ҷост!» мегӯяд. Пас ба сӯи он кӯҳ давиданд, диданд, ки дар ин ҷо ҳам об нест, аммо ҳамон садои умедбахш акнун аз кӯҳи аввала мерасад. Пас гашта ба он сӯ давиданд, баъд боз ба ин сӯ давиданд...

Аз ривояти маъхазҳои муқаддас маълум намешавад, ки зани навзонаро маҳз кадом беағзи бетамиз фиреб дода, ба ин сӯву он сӯ метозонид. Лекин ҳаминаш маълум аст, ки ҳазрати Бибӣ Ҳочар ҳафт маротиба ба ин кӯҳу он кӯҳ баромада фаромадаанд. Боз инаш аниқ аст, ки он кӯҳҳо маҳз ҳамин сангтеппаҳои Сафо ва Марва будаанд.

Ҳазрати Бибӣ аз даводавин бефоида шалпар шу-да, маъюсу ноумед ба сари кӯдак бармегарданд ва мебинанд, ки аз таки кӯдак об баромадааст. Ҳазрат аввал гумон мекунанд, ки писарашон бори якум эзор тар кардааст. Аммо чун дурусттар зехи мемонанд, мефаҳманд, ки аз таки пой ҳазрати навзод чашмаи фаввора мезанад. Аён мешавад, ки кӯдак дар набудани модар бекор нахобида, бо пойчаякони худ реги дар такаш бударо ин тарафу он тараф пош додааст ва дар натиҷа ҷоҳе ба вучуд омада, аз он об баромадааст*.

Бале, ана ҳамин оби зам-зама ки ҳоло сар то пой мо аз намини бобаракоти он баҳраманд гаштааст, самаран почакзании ҳазрати Исмоил-пайғамбари нав ба дунёомада будааст.

Саиди роҳбалад оятҳои зиёрати Сафову Марваро меҳонад, ҳама бо овози гирифта такрор мекунанд. Ма-

* Баъзе шаккҳои мегӯянд, ки ҳамаи пайғамбарони мо аз ҳазрати Одам кашида, то пайғамбари охирзамон Муҳаммад Мустафо ба меҳнати ҷисмонӣ аз паси панҷа менигаристанд. Ин воқеа гувоҳи меҳнат, ки шаккҳои муболиға мекунад, ҷуки на ҳамаи пайғамбарон меҳнатгӯрез будаанд.

софани байни ду теппа тақрибан сесад метр меояд. Маршрути завҷан олимақоми пайғамбарро тақроркунон ҳафт маротиба ба ин кӯҳу он кӯҳ баромада мегароям. Дар ҷое ки ҳазрати Бибӣ охиста гаштаанд, мо низ охиста мегардем, дар ҷое ки тохтаанд, метозем ва дар ҷое ки на тохта ва на охиста гашта, балки йӯрға кардаанд, мо ҳам йӯрға мекунем.

Ҳочиёни дардманди бепоро дар ин ҷо аз занбарҳо фароварда, ба аробачаҳои дучарха ё серчархан беморнишини савор кардаанд. Чуноне дар табобатхонаҳо мекунанд, аробачаро пеш андохта меронанд. Хайрият, ки ба рӯи харсангҳо махсус барои ин аробачаҳо аз тахта пайроҳае сохтаанд, вагарна аз бардорозани рӯи сангҳои ноҳамвор саёҳати шарифи ҳочиёни бемор ба саёҳати вопасин мубаддал мегардид.

Ҳамон байти шоирро, ки дар Хартум мисран дуҷумаш ҳеҷ ба ёдам намерасид, бениҳтиёр тақрор мекунам:

Падарам равзан ризвон ба ду гандум бифурӯхт,
Нохалаф бошам агар ман ба ҷаве нафрӯшам.

— Курбон, чӣ мехонӣ?— мепурсад Исрофил.

— Оят мехонам.

— Ҳа-а. Ба гӯши ман калимаҳои забони дигар барин расид.

— Гӯшат нағз кор мекунад. Ба забони худам мехонам. Мехоҳӣ, тақрор кунам?

— Қанӣ, бигӯ.

Байтро тақрор кардам.

— Ин чӣ маъно доштааст?

— Баъд тарҷума мекунам. Ба ҳавои яккаҷорҳез давида, оят тарҷума кардан он қадар қори бароҳат нест.

— Урусӣ гап назанед!— касе аз пас бонг зад ба сари мо.

Ин кас Мулло Абдурозиқҷонакан мич-мичдаҳон буд. Ман дар дилам ба ӯ ин лақабро инъом кардаам. Даҳонаш доимо чунбида меистад. Ҳатто дар роҳи Маккаи мукаррама савори такси мерафтему ӯ аз ҳалтааш чизе бароварда меҳонд.

— Урусӣ гап назанед!— тақрор намуд ӯ, аз афти қор, барои он ки фармони худро бештар қувват диҳад.

Лаҷоми маҳсумро ақаллан саҳле кашида мондан хуб мешуд, то ки аз табақ нағеланд. Аммо дар ин ҷо муноқиша қардан мумкин нест. Масҷид ҷои ҳар гуна кори ношоям нест, таъкид мекунад мақоли халқ. Қабатуллоҳ бошад, масҷиди масҷидхост. Ғайр аз ин ҳар кас дар мавсими ҳаҷ баҳсу мунозира кунад, ҷарима медиҳад. Ба замми ҳамаи ин — дувоздаҳ аср аст, ки баъди шундани фармониши уламо, агар ҷои ширин бошад, ҷуну ҷаро намегуянд.

Бо ҳамин мулоҳизаҳо лом нагуфтем, дӯғи маҳсумро бардоштем.

Тавофи якум ба поён расид. Мутававвоф дарҳол музди хизмат талабид. Бо ишораи Қориақа ҳоҷи Абдуҳалил ба ӯ сӣ доллар дод. Роҳбалад норозиёна сар ҷунбонид ва гуфт, ки ӯ мутававвофи оддӣ нест, балки санд аст, яъне аз авлоди пайғамбар аст. Боз чанд доллар додандаш. Санд боз ҷизе гуфт, ин даъфа дурудароз. Ӯ ба забони вайрони туркӣ ҳарф мезад. Ман ки дар қанори давра будам ва фазо аз шӯру валвалаи ҳоҷиён меларзид, аз сухани ӯ ҷизе нафаҳмидам. Ниҳоят, бори саввум пул гирифта ба қиса андохту даст ба дуо бардошт.

Аз дари дигари ҳарам ба кӯча баромадем: Ду тарафи ин кӯча ҳам аз дӯкониҳои баққолий, заргарӣ, баззозӣ пур буд. Дар пеши дӯконе чанд курсии ҳолӣ ёфта нишастем. Қориақа фармуданд, ки кока-кола биёранд.

Кока-кола нӯшокии бад набудааст. Қорчаллонҳо рекламаи тарғибкунандаи онро аз ҳар гуна ҳаду ҳуд гузаронида, ин оби хуштаъмро бадном кардаанд.

Ману Исрофил ҳам оби яқон шишаро аз гулӯяш ба гулӯямон рехта ҳолӣ кардем. Кока-колари дар ин ҷо ба ҳамин тариқа менӯшидаанд.

Темурҷонқорӣ ва Оллоҳназарқорӣ оби мева на-нӯшиданд.

— Ҷаро шумо наменӯшед? — пурсид Исрофил.

— Мо зам-зам нӯшидем! — муддаиёна гуфт Оллоҳназарқорӣ. Исрофил оҳанги маломатомези ӯро зуд фаҳмид. Яъне ки мусулмони комил дар ҷое ки зам-зам ҳаст, аз ҳама гуна шарбати дунё рӯй метобад.

Қамина гусса меҳӯрд, ки ба ҳамсафарон зам-замро камтар нӯшед, гуфта наметавонам. Солҳои гузашта аз истеъмоли ин оби муборак бисёр ҳоҷиён аз

остонаи Маккаи мукаррама берун нарафта, дар ҳамин ҷо пой дароз мекарданд. Ҳатто бе микроскоп, бо назари оддӣ ҳам аз ранги тира ва бўи начандон хуши он пай бурдан мумкин аст, ки дар ҳар як ҷуръаи он тухми чандин дард ниҳон аст.

...Соҳибони манзил арз карданд, ки барои мо ду хона чудо кардаанд: яке ҳамон хонаи бадбӯи сиёҳ, ки хӯроки шом хӯрда будем, дигаре дар ошӯёнаи сеюм. Сардор фармуданд, ки ҷавонтарон ба ошӯёнаи сеюм бароянд, зеро барои мӯйсафедон барову фаро захимати изофист.

Хонаи боло дар сохт монанди хонаи поён буд, фарқаш ин ки нимсуфаҳои атрофаш баландтар, ҳавояш тозатар ва дар сақфаш бодбезаке овозон буд.

То баромадани ману Исрофил нимсуфаҳоро шарикон банд карда буданд. Болинҳо ва кӯрпачаҳо низ тақсим шуда буд. Мо дар рӯи хона ҳайрон мондем. Пас аз муддате як дона болин оварданд ва мо ҳар ду ба он сар монда, дар рӯи қолини нимдошти бепат дароз кашидем.

— Дар ин сафари муборак ҳар қадар зиёдтар азоб кашем, ҳамон қадар савоб мегирем,— ману худро таскин меод Исрофил.

«Ин гапҳоро худам ҳам медонам,— гуфтам дар дилам.— Ёд дорам, ки қуръони мачид мегӯяд: «Зиндагонии ин дунё саргардонии беҳуда, ҳубу ҳаёл асту бас, аммо ҳаёти ин дунё барои бандагонӣ порсо подош муносиб хоҳад буд». Ба ин мазмун ояти бисёреро медонам, лекин бо вучуди он дилам хичил. Чунки қавли уламон мо одатан як асту қорашон дигар. Саркардаҳои лашкари ислом вақте ки Осиёи Миёнаи моро забт карда, дини навро ҷорӣ мекарданд, ба ғӯши мардум шабро шаб, рӯзро рӯз нагуфта талқин менамуданд: «Ҳой бандаҳои осӣ, бидонед, ки моли ин дунё бако надорад. Ҳазор боғу бӯстону тахту тоҷу хазинаву анборатон ба як коса шарбати ҳавзи қавсар намеарзад». Аммо вақти баргаштан ҳар чиз ки ба назарашон афтод, мулоим карда ғӯем, ба яғмо мебурданд. Саркарда як сӯ истад, ҳар як сарбози қатории араб аз тохтутозҳои динҷорикунӣ андарьяк ба маблағи 30 ҳазор динор молу пули ғанимат меовард...

Ин андешаҳоро фақат аз дил гузаронидам, вале ба мулло Исрофил гуфтам:

— Қаромат кардӣ, ноиб-ур-рансам!

Пас латтаеро аз меҳи девор кашида, лӯнда карда аз болон болии гузоштам. Болин бисъёр сахт буд ва сахтии бадани зочаҳоеро ки ба дарунаш аррамайда андохта шибба мекунанд, ба хотир мерасонид.

Ба зудӣ хоб наомад. Искандарро ба сӯхбат чег задам.

— Наздиктар биё, азизам, ту дар кучой?

— Ана ман, ҷӯраҷон. Чӣ мегӯӣ? Эҳ-ҳа, ба дугтарошӣ омода шудай-ку.

— Намерӯӣ, ки як мусофири дурафтодаро ақаллан бо ид табрик кунам...

— Идат муборак, ҷӯра. Ту балоча. Имрӯзу пагоҳ бароят иди бахор. Баъд иди худат, яъне иди мубораки Курбон.

— Иди бобоят, иди момоят.

— Маро овардӣ, ки бо ман ҷангу ҷанҷол кунӣ?

— Бирав, бихоб!

— Не, акнун намеравам. То ҳаман гапамро нагӯям, намеравам. Ту ҳозир дар пойтахти дини мубораки мо гаштай. Бояд, ки аз ин мавриди муносиб нағзакак истифода барӣ.

— Чӣ кунам?

— Якта-нимта саволҳо дорам, ки ба онҳо фақат дар Макка ҷавоб ёфтан мумкин.

— Маккаи мукаррама бигӯ.

— Бубахш, Маккаи мукаррама.

— Акнун гап зан.

— Бисъёр касон доништан меҳаханд, ки чӣ тавр шуда ривоятҳои Тавроту Инҷил ба китоби шарифи мо, мусулмонон, кӯчидаанд? Ҳатто номи фариштаҳои осмонӣ, пайғамбарон ва шарикӯ пайравони онҳо кӯчидааст. Масалан, ҳазрати Одаму Хавво, Сулаймон, Довуд, Нӯҳ, Исо, Мӯсо, Иброҳим, Марьям, Исҳоқ, Исмоил, Ильёс ва дигарон. Фақат ҳамин қадар тафовут ҳаст, ки насронихо ва яҳудиён Соломон мегӯянд, мо — Сулаймон, Марияи онҳо ба мо Бибӣ Марьям, Авраам ё Абраами онҳоро мо Иброҳим, Ильёро — Ильёс, Нойро — Нӯҳ мегӯем ва ғайраҳо.

— Искандар, ба ту чӣ шуд? Меҳахӣ ки ман аз ин масъала ба касе савол дода, пеш аз мӯҳлат ба ҳузури Мункару Накир ҳозир шавам? Ба саволат худам ҷавоб медиҳам, чунки дар ин ҷанд рӯзи бобаракот ба туфайли сӯхбатҳои уламо маълумотам дар ин соҳа дучанд боло шудааст. Оё медонӣ, ки бахт гуфтани чиз аксаран

номукаммал мешавад? Яъне касе агар аз чанд чихат хушбахт бошад, аз як-ду чихати дигар албатта норасоне дорад. Хап исто, чои баҳс не, ин ба ҳама маълум. Ана пайғамбари мо ҳам дар вақташ аз бисъёр чихат хушбахт буданд, лашкаркашу нӯкару надимонашон ҳама одамони пухтаю кордида буданд; ҳазрати Алӣ барин домоди зӯр доштанд. Давлату савлаташон таъби дилашон буд. Ҳар духтаре ки ба назарашон хуш расид, дарҳол ба ақди никоҳашон мебаромад, ё ин ки... Хулласи калом, аз ҳар чихат хушбахт буданду аз як тараф норасой доштанд. Дар атрофашон аз тарҷумонҳои забардаст ақаллан ду-се нафар набуд, ки дар аснои тарҷуман ривоятҳои машҳур он қадар ҳам банди ҳарф нашуда, озодтар, ба иборати дигар гӯем, эҷодкорона тарҷума кунанд, то ки баъд касе ин ривоят аз фалон ҷо, ин ҳикоят аз фалону беҳмадон китоб айнан гирифта шудааст, гуфта хурдагирӣ накунад...

— Ҳе ду-се адиби мумтоз набудааст, ки ба Тавроту Инҷил назаре накарда, ба сари худ ҳикоят ва ривоятҳо бофад.

— Боракалло.

— Пас, чӣ мешавад? Рӯзе расаду мардум аз таърихи пайдоиши ривоятҳои муқаддас пай баранд, чӣ мешавад, мегӯям. Ёд дорӣ, боре гуфта будӣ, ки худованд дар қуръони маҷид нависондааст, ки қисси Юсуф ва Зулайхоро мо эҷод кардаем?

— Бале, суран дувоздахуми қуръон аз достони «Юсуф ва Зулайхо» иборат аст, ки аз Таврот айнан бардошта шудааст. Ба Таврот бошад, аз афсонаҳои қадима даромадааст. Аммо дар ояти саввуми ин сура гуфта мешавад: «Ин беҳтарини қиссахост, ки мо (яъне худованд) дар қуръони худ кашф фармудаем».

— Дар он тарафҳо калимаи латинии *plagium* ё плагиат, ки маъноаш асардӯзист, аз афти қор, маълум нест?

— Ғайр аз қуръони маҷид ва ду-се китоби дигари динӣ асаре набошад, ба асардӯзӣ кӣ қор дорад?

— Хайр, азизам, шабат хуш. Фардо ба кӯҳи Арафот ва рӯзи арасот меравӣ ва туро ҳоло истирохат лозим аст...

АРАФАИ АРАФОТ

Кабл аз намози бомдод ба ҳарам рафтем. Атрофи каъба ҳамчунон аз одам лиқ пур буд. Оби зам-зам дар талош. Байни Сафову Марва юриши ҳочиён идома дорад, садон сайдон ва ҳочиён дар сақфи айвонҳои бузург печ меҳӯрад. «Аспи чувоз», ки як вақтҳо пайғамбарони серҳавсала ба ҳаракат андохта буданд, ҳамчунон дар гардиш.

Овози муаззин ва имомро хангоми намоз бо радиодинамикҳои пурқувват трансляция мекардаанд. Динамикҳо дар ҳар ҷои айвонҳои даруну берун, дар манораҳои баланди сари ҳарам устувор карда шудаанд.

Имом оятҳоро бо овози муқаррарӣ меҳонад, вале ҳамин ки «оллоҳу акбар» гуфт, муаззин ин ду калимаро аз нав такрор мекунад. Бо овози баланд, ба оҳанги кашишдори кадом як суруди-ҳазини туркӣ дароварда такрор меҳонад. Бидуни оҳанги маҳзунона ҳам дар иборан «оллоҳу акбар» эътирофи очизонаи қувваи илоҳӣ ифода ёфтааст. Оҳанги кашолу печу гардишдор ва дар анҷом тадриҷан паст шударавандан муаззин ба ин калимот боз тобиши илтиҷову тавалло, эътирофи то ба дараҷаи ниҳоят нотавону очиз будани инсонро илова мекунад.

Дили одам, яқин, бузургтарин зарфест дар олам. Шодӣ ё хузнеро, ки гоҳо ба дил мегунҷад, ҳеҷ зарфе ёрон гунҷониш надорад.

Вақте ки ба манзили худ бармегаштем, дӯконҳои таиғкӯчан мо, ба ҷуз дӯкони нон, баста буданд. Дар ду тарафи таиғкӯча катҳои ҷӯбини яккаса қатор гузошта шуда буданд. Мусофирон адон намоз карда, ба давом додани ҳоби саҳариашон омода мешуданд.

Ҳамсафарони ман ҳам ҳар яке дар гӯшан худ дароз кашиданд.

Хоб гурехт. Берун баромадам. Ростӣ, ин ҷоро берун ҳам гуфтан намешавад. Хавлиҳои серошъёнаи араб сохти аҷоибе доранд: ҳамин ки аз дарвозаи хавли даромадед, рӯи осмонро факат аз тиреза мебинед. Бо зинаи ҳокӣ ё хиштӣ боло мебароед, баъди ҳар 4 — 5 поғунда зина ба дасти рост печ меҳӯрад. Дар ҳар печи он ё дари таҳоратхона, ё дари ошхона, ё хонаи истикомат воқеъ гаштааст. Дар гӯшан таҳоратхона аз цемент ҳаммае сохта онро аз об пур карда мондаанд. Обро ятимон аз ким-кадом маҳалла аз ҷоҳи артезианӣ

бо кашшак мекашонанд. Хамин гуна ҳаммаи об дар пойгаҳи хонаи истиқомат низ ҳаст, вале аз поёни он чурмаки обгирӣ шинонидаанд. Оби партов так-таки девор бо ҷўякҳо ҷорӣ шуда, ба яке аз таҳоратхонаҳо рафта мерезад.

Ба гардишгоҳи зинаи мобайни қабати се ва ҷаҳорум баромада тамоку кашидам. Дар девор сўроҳе ҳаст, ки хизмати тирезаро адо мекунад ва аз он нисфи шаҳр намоён аст. Дар аксари ҳавлиҳои ин ҷо тиреза нест, ё ҳасту онна надорад. Дар зимистон ҳам сармо намешудааст, бинобар ин ҳочат ба тиреза набудааст.

Шаҳри ҳазорсола ҷоман кўҳнаро монанд мешудааст, ки аз порчаҳои матон нав дарбеҳи фаровоне дорад: дар ҷое бинои 6 — 7 ошйёнаи нави сурху сафед қад бар-афростааст ва тарҳаш виллаҳои давлатмандони америкони ба ёд меорад. Дар атрофи вай — ҳавлиҳои пасти якқабата ё болохонадори нимҳаробу нимвайрон. Насими пагоҳӣ дар тирезаҳои виллаи боҳашам пардаҳои абрешимиро алвонҷ медиҳад; дар ҳавлии пасти шўрҳои деворҳои афсурдаро парешон карда, либосҳои кашшоконаи ба тор овезонро шамол медиҳад.

Афсонаҳои «Ҳазору як шаб», шаҳрҳои замони Ҳорунарашид ба ёдам мерасанд. Зоҳиран, зиндагонии мардуми Маккаи мукаррама ҳанӯз ба ҳамон тарзест, ки ҳазор сол қабл аз ин буд. Фақат овози муаззин бо радиодинамикҳои америкой трансляция мешавад, масҷидҳо ва хонаҳои давлатмандон аз ҷароғи электр мунаввар. Ба ҷои уштур ва аспу ароба дар кўчаҳо сайёраҳои америкой дар давутозанд.

Ҳо, ана дар он ҷо ҳавлии фатароте намоён аст, ки осори ҳаёт зоҳир намекунад... «Шоҳзода бедор шуда, худро дар вайронае дид. Дар паҳлўяш, дар кунҷи хона сандуки зебое меистод. Шоҳзода қулфи сандук даршикаст ва дид, ки духтари моҳпайкаре оғўштаи хоку хун андаруни сандук меҳобид. Аз ҳар тарафи сандук сикҳои пўлодин ҳалонида, ҷисми латифи духтарро ба девораҳои он дўхта буданд. Оре, ин маъшукан ӯ буд. Шоҳзода мадҳуш гардид....»

Эҳтимол, ин гуна воқеаҳо дар ин ҷо ҳоло ҳам рўй диҳанд. Кӣ медонад... Тартиби зиндагонӣ ҳамон аст, дин ҳамон, мазҳаб ҳамон. Ҳатто баръакс ҳам ҷи-басо кўҳна ва пир шудааст. Иллат дар тани пи-тар мешавад ва умед ба шифои он камтар.

Мулло Ҷроқака бедор шуда омада, сина

— Хоби шумо вайрон будааст, духтурчон,— гуфт ӯ як куллоб дудро аз сӯрохии девор ба берун пуф карда,— ман ҳайрон, духтур шуда истода, тадбири хоби худро намекунад.

— Дар шафати хонаи худо зиндагонӣ мекунем.

— Рост, дар паҳлӯи хонаи худо зиндагонӣ мекунем,— тақрор намуд мулло Ҷоҳақа боз бештар рӯҳ гирифта.— Ҷӯд ба қарами оллоҳи қарим мебандему ҳалос. Хайр, биёед, вақти ношто шуд. Имрӯз, иншооллох, ба Арафоти бузург мерафтаем.

Нон, мураббо ва андак тухмбирӣён оварданд. Ба ҳар қасе ки ҷолоктар буд, тухмбирӣён расид. Ману Исрофил одоби сари дастурхонро ҳанӯз фаромӯш накарда будем, ночор аз нону ҷой нафсро як навъ ором сохтем.

Ношто ба охир нарасида, шахси навҷан лоғар ва сиёҳандоме омад. Ба забони вайрони туркӣ худро шиносонид:

— Ман шайхи зам-зам ҳастам. Ҳаҷ муборақ!

Табрики ӯро ҷавоб гуфта, ҳудахро бо эҳтиром аз боло нишониданд. Шайхи зам-зам ҷашми тезбине дошт. Гуё он ҷашм набуду як ҷуфт бигиз буд, ки ҳар қас ё ҷизи ба мадди назараш афтадаро сӯроҳ карда мегузашт.

Шайх шаф-шафи бисъёр нагуфта, зуд ба сари мақсад омад. Вай аз авлоди кӯҳани шайхҳои асил ва мӯътабар будааст, ки ҷашман мубораки хонаи ҳудовандро бонӣ мекунанд. Бинобар ин ҳар як мусулмони ба зиёратомада бо ҳадъе хурсанд қардани ӯро барои худ ҳам савоб медонистааст, ҳам шараф.

Ҳоҷиён ҷомадонҳои худро яла қарда, яке рӯймол, дигаре ҷанд газ матоъ, саввумӣ қалӯш ҳадъе қарда, соҳиби савоб ва шарафманди дуо ғардиданд.

Ҷомадонкушоии ҳамсафаронро дида, ба хотирам расид, ки дер боз аз ҳоли доруҳои худ хабар нагирифтаам. Бо ин ният ҷомадонро мекушодам, ки шайхи зам-зам аз пешгоҳ ҷобуқона бархоста, ба унвони банда дуохонон ба сарам расид. Дар ҷомадон яке аз шишаҷаҳои йод қисман рехта, қаме доқаро тар қарда буд.

— Шумо аз мамлакат ба мо қизе наовардед?— гуфт шайх ба ҷомадони пур аз доруо асбобҳои тиббӣ норозиёна нигоҳе афканда ва дар паҳлӯям диққат нишаст.

Шайхеро ба ин дараҷан ғустоҳиву шилқинӣ надида

будам. Фикр кардам, ки ин нусхаи нодиран бани одам дар ҳақиқат меарзад, ки чизе инъомаш кунед. Ду пачка қанд ва ду лӯнда чои кабудро, ки барои хӯрокии худ гирифта будам, бароварда ба ӯ додам.

Аммо дуои насоби ман шуда аз дуохон гурру ғафс набуд.

Якта-нимта муҳоҷирон омадан гирифтанд. Инҳо одамоне буданд, ки 35—40 сол муқаддам ё ҳудашон ё падаронашон хоки ватанро ҳар қадам ба ҳар тариқа тарк карда, ба Афғонистон, ё Қошғар, ё Эрон рафтаанд. Пас аз солҳои дароз шаҳр ба шаҳру деҳа ба деҳа гаштан ба Арабистон омадаанд.

Аз дар даромада салом медиҳанд, бо ҳама аз як сар вохӯрӣ мекунанд. Пас дақиқае таҳаммул карда, мепурсанд, ки оё дар байни мо ҳамшаҳрӣ ё ҳамдиёри онон ҳаст ё не. Андиҷонӣ, бухорӣ, намангонӣ, қазонӣ, тошкандӣ, хучандӣ ва самарқандихоро бештар мепурсанд.

Пирамарде омада хучандихоро пурсид.

— Дар гурӯҳи имсола хучандӣ нест, вале камина ва ана ин кас, духтури мо, ҳар ду аз Тоҷикистонем,— моро шиносонид шариксафари ман Мулло Тешабой.

Пирамард бо мо гарм пурсупос кард. Номӣ вай мулло Иброҳими ҳоҷӣ будааст. Мулло Тешабой аз идораи онд ба қорҳои динии назди Совети Вазирони Тоҷикистон як даста мактуб оварда буд. Аз он даста мактуберо ҷудо карда ба пирамард дод.

Мо дар як кунҷи хона се кас рӯ ба ҳамдигар менишастем. Дигар ҳамсафарон низ бо муҳоҷирони ҳамдиёрашон ҳамин тавр доирачаҳои хурд сохта, ба сари худ сӯхбат мекарданд.

Мулло Иброҳим мактубро бо дасти ларзон гирифта, як ба рӯяш наздик бурд, эҳтимол, меҳост онро ба ҷашмонаш бимолад, аммо бо мулоҳизае аз нияташ гашт, конверти кабудро ба сари синааш пахш намуда, дар ҳамин ҳолат муддате ба замин нигоҳ карда нишаст. Ҳангоме ки мактубро меҳонд, оби ҷашмонаш шашқатор шуданд. Ҳар замон ашқи ҷашмонро бо пушти дастонаш пок карда, мактубро хонда ба поён расонид, боз як маротиба аз назар гузаронид. Сипас аз ҷой бархоста, «Илоҳо барака ёбед, илоҳо барака ёбед» гӯён бадар рафт. Вақти омадани пирамард ба назарам ҷисман тануманд, рӯҳан бардам намуда буд. Ҳоло дасту поҳояш аз изтироб меларзиданд, аммо аз

кӯмаки мулло Тешабой, ки мехост аз бағалаш гирифта, ба фаромаданаи аз зинаи дароз ёрмандӣ кунад, даст кашид ва деворро дошта-дошта фаромада рафт.

Роҳбалади дирӯзаи мо дар тавофи каъба омада гуфт, ки ба шахсе ёри духтур лозим аст. Тарҷумонро ҳамроҳ гирифта, ба поён фаромадам. Марди тахмин 42 — 43-солае дар тақи дарвоза ба рӯи замини тар (соати обкашонии хизматгори буд) дасту поҳояшро ёзонид, паҳн шуда мехобид. Як ҳамсафараш ба рӯи вай об мепошид. Мард афғон будааст. Абдусамадака дар ин ҷо лозим набудани хизмати тарҷумонии худро пай бурда баргашт.

Аз рӯи нақли ҳамсафараш марди бемор хамин ҳоло аз тавофи каъба баромада, бо пой худ ба ин ҷо расидаасту ногоҳ беҳуш шуда афтадааст.

Набзи мардак қариб тамом гум шуда буд. Қиёфааш ба шахси ҳафтаҳо напрезае наҷашида монанд буд. Дарвоқеъ ҳам аз аввали моҳи рамазон инҷониб рӯза медоштааст. Шунда будам, ки мусулмонони маҳкамэтиқод агар нияти ҳаҷ дошта бошанд, аз аввали моҳи рамазон то рӯзи иди қурбон, яъне зиёда аз се моҳ рӯза медоранд.

Баъди кофени фиристодан ба рағаш набзи бемор андаке аёнтар шуд.

Мутаввофи мо, саид Абдулкарим, ки яке аз додарони соҳиби хона саид Зайниддини Кӯшак будааст, гардани хор-хорон фармуд, ки чизу чораҳои беморро аз ошъёнаи якум ба яке аз хучраҳои ошъёнаи дуюм кӯчонанд, барои вай зуд хӯроки гарми обакӣ тайёр кунанд. Аз захираҳои ҳудамон ба бемор як қуттича поливитамин оварда додам. Ба саид Абдулкарим таъкид кардам, ки агар зинда мондани беморро хоҳанд, бояд камаш як ҳафта ўро бо хӯроки серғизои сабук парво кунанд. Саид ба осмон ишора карда, чизе гуфт ва ба кори худ рафт.

Боло баромадам, ки шахсе маро мунтазир нишастааст.

— Шумо аз Душанбе будаед-дия,— гуфт ў пас аз салому алек ва пурсупос.— Қорӣ Мирсироҷ гуфтани бародари ман дар ҳамон ҷо зиндагонӣ мекунад. Намешиносед?

— Афсӯс, ки не.

— Баъзеҳо қорӣ Шакар мегӯянд.

— Корӣ Шакар? Медонам, дар хонаи тағоям ўро чанд бор дидаам. Дар пеши комбинати газвор истиқомат мекунад?

— Чӣ? Дар кучо гуфтед?

Ман дарҳол саҳви худро пай бурдам. Ин мардак калимаи «комбинат»-ро аз кучо донад?

Пас аз саволу ҷавоби зиёде ҳар ду қаноат ҳосил кардем, ки шахсе ки ман медонам, яъне ҳамон корӣ Шакар бародари зондан ўст. Ва ҳуди ин одам Қўлдошхочаи ҳалвогар будааст.

— Хай-хай, чӣ хуб шуд, ки шуморо дидам. Ҳамту не?— ба гап даромада рафт ҳалвогар.— Порсол ҳам аз Душанбе як кас омада буданд, синнашон аз шумо калонтар, бисъёр одами сара, лекин ба ҷиянам, духтари қорӣ Шакар камтар савғотӣ дода фиристонам, якта ҷиҳакро нарасонидаанд, кори хуб накардаанд. Ҳамту не?

— Чиро нарасонидаанд?

— Ҷиҳак, ҷиҳак. Яъне ки шерозӣ барин як ҷиз мешавад. Ба курта ё пойчома мешинонанд. Ҳамту не?

— Кори хуб нашудааст. Аммо шояд, ки гум шуда бошад.

— Намедонам. Хайр, ҳеҷ воқеа не. Ҳамту не? Хай-хай, чӣ хуш, ки шумо омадед. Иншооллох, бо шумо холо бисъёр сўҳбатҳо мекунем. Ҳамту не? Порсол он касро ба кулбаи фақиронаам таклиф карда будам. Омаданд. Ҳар чи дар бисот буд, баровардам. Шукр худоро, ба худам тинҷ ҳастам, даст дароз кунам, ба як ҷо мерасад. Аз ширбиринчу шўрбо то меваю ҳалвою дигару дигар нуклу наво ба пешашон кашидам. Одами хушчакчақ будаанд. Ҳамту не? Локин якта ҷиҳакро нарасонидаанд. Бародарам қорӣ Мирсироч, яъне қорӣ Шакар дар мактуби табаррукнашон ҳамту гуфта андохтанд. Бародарам ҳеҷ гоҳ дурўғ намеғўянд. Чин зад-мӣ? Эҳтимол, гуфти шумо дуруст бошад, яъне ки гум шудагист. Роҳи дур, охир. Ҳамту не? Акнун моли Маккаи мукаррама — табаррукӣ гуфта фиристодам-дия. Духтарбача, шукр ба дувоздаҳ қадам монд, пага-бега тўй мешавад, гуфта фиристодам. Бародарам охистаяк фотиҳашро гирифта, пояшро банд карда мондаанд. Ҳамту-не?

Қўлдошхоча тез-тез, охири калимахоро хонда гап мезад. Ҳар замон риши сираки мошубиринчаш, абрўвони маҳинашро бо ангуштони борики занонааш молида мемонд.

— Худоро шукр, бандан фақир ба худам бисъёр тинч ҳастам. Дар ин ҷо ду ҳавлӣ дорам. Яктааш ҳам кифоя гуфта мегаштам. Лекин як ошноям ба Риёз кӯчида рафт. Ар-Риёз — пойтахти шарифи Суудия аст. Медонед, албатта. Ҳамту не?

— Ҳамту, ҳамту, хабар дорам.

— Як кас ба ана ҳамон шахри шариф кӯчида рафт, илтимос кард, ки манзилаш бегона нашавад. Ба сад тилло харидам. Сад динор. Мо динор мегӯем. Пули моро дидагистед. Ҳамту не? Ҳа, бале. Ана аз ҳамон риёл чилтааш як динор мешавад. Ҳамту не? Ба сад динор харидам. Муфт-дия. Дар Тоифи муборак як ҳавлини олампаҳо дорам. Ҳар сол тобистонро дар он ҷо мегузаронам. Ба Тоифи муборак иншооллоҳ шумо ҳам меравед. Ҳоҷихон мамлакат ҳар сол меравад. Ҳамту не? Ҳай-ҳай, ҷӣ хуб ки шумо омадед. Иншооллоҳ ба Тоифи муборак меравед, баъд ба Мадинаи мунаввара. Дар Мадина як ҳавлини калон дорам. Акаи миёнаам истиқомат мекунад. Қорӣ Шакар — аз ҳама калонӣ, ман хурдӣ, вай — миёна. Боз як ҳамшира дорем. Дар ҳамин ҷо, дар Маккаи мукаррама. Ҳай-ҳай, ҷӣ хуш, ки шумо омадед! Агар ягон чиз харидуфурӯш кардан лозим бошад, бандан фақир ба хизмат тайёр. Ҳамту не?

— Чизе барои фурӯш наовардаам.

— Инту гӯед? Хайр, ягон чиз хариданӣ бошед, ман ёрмандӣ мекунам. Охир мо ин ҷо муқимӣ-дия. Ҳамту не?

— Ҳамту, ҳамту... хуб, боз ҳамдигарро медидагистем?

Кӯлдошхоҷа ҳаракатхон маро, ки аз ҷой бархостани мешудам, гӯё намедид, ишораҳои маро гӯё намефаҳмид. Дар бораи ҳавлиҳояш, чанд зан дошта, аммо бефарзанд буданаш ҳамчунон бо рағбати том ҳикоят мекард.

Ҳамсафаронам ва муҳочирони меҳмон кайҳо ба кӯча рафта буданд. Фақат як нафари муҳочирон дар пешгоҳи хона баҳузур нишаста, ду чашм аз мо намеканд. Бештар ба ман зехи монда, нигоҳ мекард.

Ниҳоят, он мард омада, дар қарибни мо нишаста ва пайти лаб фурӯ бастанӣ додари қорӣ Шакарро ёфта, савол дод:

— Чаро кам шумоён?

— Кам? Яъне ҷӣ гуфтан меҳоҳед?

— Аз Туркия сӣ ҳазор кас омадааст. Аз Эрон — бисту чор ҳазор. Аз шумо ҳамагӣ ҳаждаҳ нафар.

— Ҳа, агар ин хел муқоиса кунед, мо кам,— гуфтаам.

Чӣ гӯям ба ӯ? Сабаби камии шумораи ҳоҷиёро чӣ гуна фаҳмонам?

— Маскав иҷозат намедихад-дӣя?— пичинг парронид мардак.

Хандаам гирифт. Мард абрӯ чин кард. Худдорӣ карда натавониста, хандидам. Мард бархоста, бо оташинӣ доман афшонида бадар рафт. Мавриди дигар мешуд, аз саволи ӯ қаҳрам меомад. Акидае ки ӯ дорад, фақат аз ғофилӣ сар мезанаду бас. Агар ин ҷо Арабистон намешуд, ба ӯ навъе карда мефаҳмондам, ки дар мамлакати мо дин озод аст, аммо озоди ба ҳалокат маҳкум. Ҳукумат ба дин ё диндорон коре надорад, баръакс дар мавридаш кӯмак мерасонад. Масалан, дар ҳар республика, дар Маскав Совети онд ба корҳои динӣ ҳаст, ки ҳуқуқи диндоронро муҳофизат мекунад, робитаи намоёндагонии динҳои мусулмонӣ, насронӣ, яҳудӣ ва буддоиро бо мамлакатҳои хориҷа, саёҳати онҳоро ба он ҷойҳо ташкил мекунад, ба нашри адабиёти динӣ ёрӣ мерасонад ва ҳоказо. Пас мусулмонони мо ҳам чун гражданини СССР ҳамаи ҳуқуқҳои доранд, ҳам чун шахси диндор аз имтиёзоти иловагӣ истифода мебаранд.

Аммо гуноҳи касе нест, ки дин рӯз то рӯз аз заминан худ бештар канда мешавад. Мусобикаи илм, санъат, техника ва умуман ҳаёти навбунёд аз як тараф ва дину хурофот аз тарафи дигар давом дорад. Гарчанде дар ин мусобика тарафҳо баробар ҳаққи вучуд доранд, вале қувваҳо нобаробаранд. Охир, инсоф кунед, магар баъди парвози даҳҳо мушакҳои фалакпаймо ва киштиҳои кайҳоннавард аз афсонаи дин, ки осмонро мисли гунбази пурхайбати чун тағораи ҳамир ба сари олам парӯ кардашуда таъриф мекунад, таъсири бисёр боқӣ мемонад? Магар дар пеши мӯъҷизае ки масалан, мо, духтурҳо ҳар рӯзу ҳар соат ба ҳазорон одамон нишон медиҳем, тӯмору тилисмбаду даму дуои муллои кӯрсавод таъсири худро бетағйир нигоҳ дошта метавонад?

Ҳар мусулмоне ки дар диёри худам ба назди ман меояд, дигар бо ақидани мустаҳкамшуда ба илми тиб меояд. Вай то ба табобатхона омадан бешубҳа, шаб-

ҳои бисёре ба даргоҳи худованд бо талаби шифо илтиҷо бурда буд. Пас эътиқоди ӯ ба ёрии худованду дуои мулло ба якбора суст нашуда бошад ҳам, ақаллан рахнае пайдо кардааст. Мо ӯро дар ду-се моҳ аспбарин бақувват карда, ба ҳаёти муътадил бармегардонем. Воқеан, ӯро дида, мулло боз каромат мекунад, ки худо шифо додааст. Духтур фақат сабаб шудаасту бас.

Ана ҳамин гуна мусобиқа қариб ним аср инчониб давом дорад. Охир, дар бадали даҳҳо сол одам тағйир наёфта намоёнад-ку. Одамони мо китобу журнал мехонанд, танбалтаринашон ҳам ақаллан радио гӯш мекунанд.

Меғъянд, ки дар мамлакати мо 15 миллион мусулмон ҳаст. Агар ҳаман ин мардум ба дараҷаи мардуми Туркия ё Арабистон аз дунё беҳабар мешуд, албатта, шумораи ҳоҷиҳои мо имрӯз ба 24 ҳазор не, балки ба 30 — 40 ҳазор ҳам мерасид. Касе ки имрӯз дар шаҳри ман аз масҷид, калисо ё синагога ба кӯча мебарояд, бардавом набошад ҳам, ақаллан чанд дақиқа дар ин замин ва замонаи аҷиб, ки ҳаётро бо суръати бемиSOLE пеш меронад, худро ноҳинҷор ҳис мекунад.

Агар ҷои дигар мешуд, ҳаман ин гапҳоро ба он марди бадқавоқ рӯнрофт мегуфтам. Афсӯс, ки ростгӯӣ на дар ҳама ҷо як хел натиҷа меорад.

....Қариби соати 20 ба намози пешин рафтем. Ҳо, вақту соати Арабистон ба худаш хос аст. Ҳарчанд ки офтоб ба қиём акнун наздик мешавад, ҳарчанд ки соати кишварҳои дар ин ҳатти тӯл воқеъгашта ҳозир 13 аст, дар Маккаи мукаррама соат 20 шудааст. Ман аҳд кардаам, ки чуну чаро нагӯям.

Ривояте ҳаст, ки нимаи рӯзи 10-уми моҳи муҳаррами соли 61-уми ҳиҷрӣ, яъне рӯзи кушта шудани имом Хусайн (писари ҳазрати Алӣ ва Бибӣ Фотима) гӯё 72 соат кашол шуда бошад. Агар ба касе гӯед, ки ҳой мусулмон, ин гап дуруст нест, ҳеҷ гоҳ рӯзу шаб ба муносибати таваллуд ё вафоти касе дарозу кӯтоҳ нашудааст ва намешавад; қонуни айём фақат ба низоми ҳаракати ҷисмҳои коинот мувофиқ аст; ҳамин тавр гӯеду қандатонро занед. Шумо суҳанатонро ҳанӯз таъмом накарда, мебинед, ки кайҳо шуморо кофир эълон карда, сангсор карда куштаанд.

Аммо сангсор шуда мурдан дар нақшаю нияти ман нест. Банда на фақат худамро бояд саломат ба ватан бирасонам, балки кӯшиш кунам, ки ҳаман ҳамсафа-

рон низ саҳат-саломат бо номи балаңди ҳоҷӣ ба масҷидҳои худ баргарданд.

Қориақа пеш аз дохил шудан ба қаъба дуои духули қаъбатуллохро такрор карданд. Баъд кафшро кашида ба даст гирифтанд. Ҳама чунин карданд.

Қориақа гуфтанд:

— Дӯстон, ҳозир иншооллох, боз як мӯъҷизаи оллоҳи таолоро шохид мешавед. Бар сафҳаи осмон нигаред: чӣ қадар мурғони ҳаво дар сайранд. Инҳо ҳама ҷонварҳои табарруки манзили мунаввар мебошанд.

Мо ба осмон нигаристем ва дар ҳақиқат кабӯтар, мусича ва гунчишкони бисёеро дидем.

— Холо қадам аз остонаи шарафшӯёнаи ҳарам ба дарун мениҳем,— гуфтанд боз роҳбарамон,— ва шумо, иншооллох, хоҳед дид, ки чӣ гуна ҷонварҳои бебабон аз болон хонаи парвардигор ҳудро ба канора кашида мегузаранд. Ҳеҷ ҷонзоде дар болон қаъба ҷуръат карда, бол намеафшонад. Ин аз мӯъҷизаҳои бузургӣ соҳибамон аст.

Хайхот! Баробари ворид шудан чизи аввалин, ки дар болон қаъба дидем, як ҷуфт кабӯтар буд, ки густохона болзанон аз болон бинои снѣхпӯши қаъба мегузафт. Баъд як села гунчишк, сипас боз як кабӯтари танҳо аз тарафи мо ба он сӯй парида гузафт.

Ман рӯй ба дигар сӯй тофта, ҳудро ба нофаҳмӣ андохтам. Искандар ҷӯраам мегуфт, ки одами баодоб хатман он нест, ки ош ё масалан мурабboro ба дастархон нарезонда хӯрад; балки он аст, ки ба дастархон ош резонидани касеро бинаду ўро хичил накунад.

Вақти намоз, ҳангоме ки муаззин иборан «оллоху акбар»-ро ба оҳанги кашоли суруди мотам такрор мекард, ба ман лаҳзае чунин намуд, ки кайҳо мурдааму дар он дунё дар тақи дарвозаи ҷаҳаннам ба навбати худ мунтазир истодаам. Ҳазрати Азроил ва Мункару Накир дар тақи дарвозаи дӯзах, дар кабинете ки ҷиҳозаш кабинетҳои истинтоқкунии гестапо ро ба ёд меорад, кадом як мусулмони бечораро қин мекунанд.

— Ҳой нобакор!— бо як овоз баробар дӯғ мезананд Мункар ва Накир.— Оё фаромӯш кардӣ, ки дар айёми зиндагиат, яъне 1111 сол муқаддам, дар намози асри рӯзи душанбе ҳафтаи саввуми моҳи шаъбон ду рақъат камтар аз фарзу суннат намоз хонда будӣ?

— Не, дарду балон саратонро гирам, садқан ҳамон дастан гурзи гаронатон шавам, фаромӯш накардаам,—

бо овози хиррӣ мегӯяд мусулмони бечора лабҳои беҳунашро базӯр ҷунбонида, дар ҳолате ки ҷашмони ҳаросонашро илтиҷоомез ба гурзи гарони Мункар ва Накир дӯхтааст.— Раҳм кунед, он рӯз ягона фарзанди дилбандам касал ва дар дами марг буд. Бинобар ин...

Ҳазрати Азроил буруташро мечунбонад. Мункар ва Накир — дукаса гурзи гаронро бардошта ва дар болои сарашон ҷарх занонида:

— Ана ба ту ҷазою сазои «бинобар ин», маҳмадонии ҳаромӣ!— гӯён ба фарқи сари мусулмон ҷунон мезананд, ки ҷисми вай гард-гард шуда ва пош хӯрда то ба ҳафт иқлим парешон мешавад. Малонкаҳо заррачаҳои пайкари ўро дар як он ҷамъ меоваранд, садое аз боло ба гӯш мерасад, мусулмон аз нав ба шакли пештари худ бармегардад.

Мункар ва Накир саволи худро такрор мекунанд, аммо он мардака ин дафъа ба ҷон посух «Тавба! Тараххум» гӯён ба тарзе ки муаззини каъбатуллоҳ мекунад, ин калмаҳоро ба зарби сусти суруди мотамоҳанге кашол дода месарояд...

Аз гармон тоқатфарсо ва нафаси одами бисъёри арақин маро ғанаб бурдааст. Каъбатуллоҳ аз фарш то ба нӯки манораҳо ҳама аз санги мармар аст. Дар ин даққи ҳаво ҳарам ба як воситаи аёнӣ ривоятҳои оид ба ҷаҳаннам мубаддал мешудааст.

Тағониям мегуфт, ки дар каъбатуллоҳ санги муаллақ ҳаст. Бо қудрати худо дар миёни замину осмон муаллақ меистад. Пагоҳӣ ҳаҷаруласвад, яъне санги муқаддасро дидам, ки дар тоқчаи худ аз бўсан фаровони ҳоҷиён болида, боҳаловат меҳобид. Пас, санги муаллақ дар кучо бошад, гӯён ба ҷаҳор тараф ҷашм медавондам. Баъзе мегуфтанд, ки санги муқаддас не, балки ҳуди каъба муаллақ меистад. Аммо дар ҳайати хонаи худо чизе набуд, ки ин даъворо тасдиқ кунад.

Аз Исрофил пурсидам.

— Худам ҳам зехи монда гаштаам,— гуфт ў ва дигар чизе напурс гуфтагӣ барин карда, гӯш ба сӯи радио дошт.

Шахсе ним соат ба арабӣ ваъз гуфт. Ҳуди воизро касе намебинад, фақат овозаш бо радио ба саҳни ҳарам ва атрофи он паҳн мешавад. Ҳамсафарони пири мо агарчанде ба ягон ҷумлаи нутқ сарфаҳм намерафтанд, ба риққат омада, мунтазам калла мечунбонданд ва оби дида мерехтанд.

Баъд муфтии аз Туркия ба ҳаҷ омада ба забони худаш дар бораи вазифаҳои олами ислом маъруза кард. Овозаш бисёр ширадор буд, вале аз мантиқи нутқаш бӯи мағор меомад. У ба ҳамаи оҳанг суҳан мекард, ки 42 сол муқаддам лашкаркаши ислом Анвар пошшо аввалҳо дар суҳбати ҷадидони шаҳри Бухоро, сонитар дар ҷамъомадҳои контрреволюцияи Бухорои Шарқӣ маърузаҳо мекард.

Ман ин нуктаро ба Исрофил гуфтам.

— Баъд Анвар пошшо чӣ шуд?

— Падару бародарони мо аз дидори амиру пошшоҳо сер шуда буданд. Пошшои нохондари низ пеш карданд. Аммо ӯ нарафт ва дар ҷанг кушта шуд.

Муфтии турк таҳмин як соат гап зад. Муллои бошқирд суҳбати ӯро хуб мефаҳмид, аммо ҳар қадар бештар шунавад, чехрааш ҳамаи қадар тиратар мегардид ва беқаророна ба ин сӯву он сӯ менигарист, ки ин имтиҳони ғайринабатӣ кай ба нтҳои мерасида бошад.

Ба манзил омада, вермишельшӯрбо тановул кардем. Кассир ба дастӣ ҳар қадомамон панҷ долларӣ пул дода гуфт, ки дар дӯкони сарроф ба пули Арабистон иваз карда гирем. Исрофил пули худро дар як дӯкон иваз намуда, дарҳол якта тасбеҳи саддона харид. Ман ба саррофи дигар пул иваз кардам ва ӯ ба ман як риёл зиёдатар дод. Мо фаҳмидем, ки қимати пул ҳам ба инсофи сарроф вобаста будааст.

Ба рӯи ҳамаи пулҳои Арабистон — чи қоғазӣ ва чи танга акси дарахти хурмо ва дар заминаи он ду шамшерӣ ба таври ҷилликӣ рӯи ҳам гузошташуда нақш ёфта буд, ки ин тамғаи давлат будааст. Дар як давлати хурди тараққӣ нокарда ин қадар нишонаҳои ҳайбату салобати ҷангҷӯёна... Барои тарсонидани одам-ку якта шамшер ҳам кифоя аст. Рост-дӣ, агар одам буздиш набошад, ба рӯи пулатон, байрақатон, дару деворатон расми ҳазор шамшерро кашед ҳам, ақаллан абруёш ҳам намехӯрад.

— Исрофил, чаро тамғаи инҳо якбора ду шамшер дорад?

— Чаро аз ман мепурсӣ?

— Аз кӣ пурсам? Ту муллоӣ, китобҳои диниро бисёр хондаӣ...

— Ман ба ҳар ҳол граждани СССР ҳастам.

— Тавба, ҳеҷ кас тӯро фуқарои Португалия ё Иттифоқи Ҷануби Африка нагуфтааст.

- Ту қариб, ки ҳамин тавр гӯй.
- Девори намкаш будай.
- Аммо ҳафтафаҳм не.
- Ана халос!

Дар байни растаҳо муддате хомӯш кадам мезадем. Сайёрагонҳои ин ҷо аҷаб мардуми бебоқанд. Дар кӯчаҳои тангу тори қачалак, ки аз хараробаҳо, велосипедронон, машқобҳо, пиёдаҳои кӯзаву сабад бар сари бепарво рафтуоқунанда пуранд, бо суръати камаш 45—50 километр-соат парида мегузаранд. Гоҳо сайёраи сабукрави давлатманде аз пиёлаи чой ё чилими фавворазанон дуд бароварда истодаи ягон наҷъаманд дар масофаи як қадри гӯгирд паррон гузашта меравад. Рост, ки гоҳ-гоҳе кӯзаи машқоб пора-пора шуда ҳамроҳи обаш ба рӯи пой кайҳо боз собунро надидани ӯ мерезад. Ё велосипедроне аз зарбаи ногаҳонии қаноти сайёра худ ба ҷонибе, велосипедаш ба ҷониби дигар парида меравад. Вале шӯру ғалмағали доимии раставу бозор фаръеди якта-нимта ба таки сайёра мондари дарҳол фуру бурда, ба рӯи фоҷиа пардан фаромӯши мекашад.

Баъзе хоҷиёни давлатманд бо ҳар ҷаҳор зани худ омаданд. Мард қоз барин савлатқунон пешопеши онҳо меравад. Зани қалонӣ аз бари эҳром ё дастӣ шавҳар доштааст. Зани дуюм аз як гӯшаи ҷодирӣ зани қалонӣ, саввум аз паси дуюм ва ҷаҳорум дар поёни қатор. Дар Душанбе, дар қарибии хонаи мо пеш артели инвалидҳои нобино буд. Ҳар гоҳ ки онҳо ба кӯча бароянд, ҳамин тавр аз доману дастӣ яқдигар дошта, қатори шуда мегаштанд.

Дарвозаи қалонери дида, Исрофилро ба он сӯ кашола қардам, то бубинам, ки дар он ҷо ҷи ҳаст. Дар ҳавли саройшакле ҷизе ба монанди қаҳвахона ҷойгир шуда будааст. Рӯи сарой, зери ду айвони дароз аз мизҳо ва курсиҳои оҳанӣ пур буд. Ҷои ҳолӣ ёфта нишастем.

Дар як гӯша тақрибан панҷоҳ адад қилим гузошта буданд. Қилимҳои хурду қалон, қилимҳои оддӣ аз қаду сохташуда ва мисии кунгуракӯрӣ. Баъзе қилимҳо ба ҷои наи дудқашӣ рӯдаҳои дарози резинӣ доштанд. Ин гуна қилимро оташ дода дар мобайни давра мемонанд ва аҳли сӯхбат рӯдаро бо навбат ба даҳон гирифта тамоку мекашанд. Дар ин диёр, ки қилу мараз ҳар сол умри мардуми бисёреро қазон мекунад, ин ҳел қилими давранг бешубҳа, ёрдамчии ҳуби ҳазрати Азронл будагист.

Мо чой фармудем. Дар Арабистон чои ширини фомил менӯшидаанд. Шакарро ба чойник андохта меоранд.

— Ман дида истодаам, ки ба ҳамаи ин чизҳо хуш надорӣ,— ногаҳон ба гап даромад Исрофил. Қошу қавоки ӯ ҳамчунон овезон буд.

— Ба кадом чизҳо? Ту чиро гуфта истодаӣ?

— Давоми ҳамон гапро. Аз ду шамшер савол дода будӣ-ку.

— Э ака, ту ҳам гапро кашол кардӣ-ку. Думи гурба порсол сӯхту бӯяш имсол омад.

— Не, ука, акнун гӯш мекунӣ. Ҳамин қадар одамро монда, ман домани туро дошта гаштаам. Ту ана ҳаминро ягон бор мулохиза кардӣ ё не?

Исрофил пиёлаи дар дасташ бударо ба рӯи миз монда, ба дигар тараф рӯй гардонид.

«Тарошан дағал! Кундан гаранг!» — худро дашном меодам ман. Аҳволи оила, ботини пуризитироби чӯраамро фаромӯш карда, боз ўро озор додаам. Дили ин мардаки шӯрбахт аз он ки ман тасаввур мекардам, бисе нозуктар будааст.

— Исрофил, бародар, бубахш маро. Ба худо ки равон озоратро надорам. Дар таки девори қаъба нишастаем. Бовар кун.

— Хайр, ба гузашта салавот,— гуфт Исрофил пиёларо ба даст гирифта ва ҳаёле табассумкунон илова намуд: — Ҳарчанд, ки барои ту чӣ қимате доштани девори қаъбаро фаҳмида истодаам.

Аз сайри раставу бозор баргашта, қариб ба манзил расида будем, ки ҳамшахрии Исрофил аз пасамон ҳарсасзанон омад.

— Андак сабр кунед,— гуфт ӯ.— Шумо ба пули ин чо сарфаҳм меравед ё не?

— Кам-кам.

— Маро мевафурӯш фиреб дод, аз афташ. Нигоҳ кунед, ба вай як қоғазн даҳриёӣ додам, чор дона афлесун гирифтам. Ана ин қадар бақия гардонид.

Дар дасти Мулло Зулфиқор чаҳор риёлу чор қуруш * пул буд. Ўро расо ба панҷ риёл фирефтаанд. Дар даст пул дошта бошедӯ чӣ қурбе доштани онро надонед ҳам, савдон мушқил будааст. Ё шояд сахв шуда бошад: даҳриёлиро панҷ риёл пиндошта бошанд?

Мудохилан мо суде наовард. Ҳарчанд бо имову ишо-

* Қуруш — пули таंगा. Бист қуруш — як риёл.

ра осмон, девору манораҳои каъбаро нишон дода, вичдо-ни мевафуруширо ба чунбиш овардани мешудем, таъсири набахшид. Баръакс дӯкандорони дигар ба сарамон чамъ омада, баъзеашон моро ба нодонӣ, баъзеи дигар ба тӯх-матгарӣ айбдор мекарданд.

Дар олами савдо қонуне ҳаст: мол, чек ё бақияи пу-латонро аз фурушанда дур нарафта шуморед. Вагарна додатонро ба худо гӯед. Ҳоло дӯкони мевафуруши муғамбир дар тақи дарвозаи каъбатуллоҳ воқеъ гашта бошад ҳам ва арзу эътирози Мулло Зулфиқор ба ғуши парвардигор, бешак, расида бошад ҳам, натиҷае ҳосил нашуд.

Ману Исрофил аз ин воқеа сабақ гирифта, ба омӯзи-ши забони арабӣ, алаҳхусус шумора ҷиддӣ машғул шу-дем.

— Воҳид, иснен, салоса, арбаа, ҳамса, ситта...—гӯён аз як то даҳ такрор мекардем. «Аз худат эҳтиёт бош, ҳам-сояро дузд мадор» — мегӯяд мақоли халқ. Ин ҷо шаҳри Уфа ё Душанбе нест. Агар дуздни дуздери ба субут ра-сонида натавонед, ба ҳолатон маймунҳо хоҳанд хандид.

Дар «хона» маро мулло Иброҳими Ҳоҷӣ мунтазир будааст. Пирамард гуфт, ки имрӯз бегоҳӣ вай низ ба Арафот меравад. Ӯ ҳар сол ҳаҷчи худро такрор мекунад. Баъди Арафоту Мино сари қадам ба Маккаи мукаррама даромада, пас ба Мадинаи мунаввара бармегардад. Хо-нааш дар он ҷост. Мо, ки нишооллоҳ ба оромгоҳи пай-ғамбар рафтем, Мулло Иброҳим боз ба сӯҳбатамон хо-зир хоҳад шуд. Ҳоло илтимос мекунад, ки дар бораи диё-раш ба ӯ камтар нақл кунам.

Ман ба Ленинобод ду сол пеш рафта будам. Он чи ки ба хотирам расид, ба мӯйсафед хикоят кардам. Маъ-лум буд, ки ба ӯ дар бораи Хучанди собиқ ҳар сол ҳоҷи-ҳои мо нақл мекунанд. Лекин вай аз хикоят дар бораи ватани худ ҳеҷ сер намешуд, аз афти қор. Ё шояд дар ягон ғушаи дилаш шубҳае дошт, ки дар замони ҳокимия-ти советӣ шаҳрҳои қадим хароб нашуда, балки обод ме-шуда бошанд. Охир, маълумоте ки муҳочирон соли дароз аз радиои «Садои Америко» мегиранд, маҳз ҳамин гуна манзараро тасвир месозанд.

— Бозорҳо манъ карда шудаанд, мегӯянд...— охишта савол дод пирамард, то ки ба нафси ман нарасад.

Қаср-бозори нави Панҷшанбеи Ленинобод — яке аз зеботарин, бошукӯхтарин бозорҳои колхозии Иттифоқи Советиро ба ӯ тасвир кардам. Дар бораи қасри мӯхташа-

ми колхози «Москва», комбинатҳо, заводҳо, конҳо, театр, табобатхона, институт ва мактабҳои ин шаҳр нақл кардам. Дар бораи шӯхрати ҳамшаҳриёни ӯ — ҷарроҳони хунарманд Комил Тоҷиев, Зокир Хочаев ва духтурони дигар нақл кардам. Гуфтам, ки ҳамшаҳрии ӯ Султон Умаров президенти Академияи фанҳои Тоҷикистон аст. Бобоҷон Ғафуров дар Маскав роҳбари Институти халқҳои Оснӣ шуда кор мекунад. Китобҳои нависанда Раҳим Чалил ба бисёр забонҳои СССР ва хориҷа чоп шудаанд...

Боз оби дидагони мӯйсафед ба рухсори серочингаш, ба ришу мӯйлаби сафедаш ҷорӣ гашт. Ин ашки ормон буд, ашки хичрон, ашки чудой аз ватан. Ин катраҳои талх маҳсули ҳамон хатое буд, ки умрбод ислохнопазир хоҳад монд. Шаҳси ҷалон ватаншуда аз ҳар мамлакати дигар метавонад ба ватани худ баргардад. Бо ҳазор азобу укубат бошад ҳам, илоҷи баргаштан ҳаст. Ҳатто аз Испанияи Франко, аз Иттифоқи Ҷануби Африка бо тадбире баромада, ба ватан баргаштан мумкин. Аммо аз ин ҷо не.

Афсонае ба ёдам мерасад, ки дар бачагӣ падарам гуфта буд. Дар кадом як гӯшаи дунёе шаҳре будааст, ки ба он ҷо омадан ҳасту рафтан нест. Зан мурад, шавҳари зиндаашро ҳамроҳ ба қабристон мебаранд, шавҳар мурад, зани зинда мондаашро. Қонуни шаҳр фақат ҳамин қадар раҳм мекунад, ки ба ҳамсари зинда барои чил рӯз озуқа ва об оварда, дар паҳлӯи қабри шарикаш мемонанд. Қас агар аз ин диёри шум фирор кардани шавад, аъзои баданаш мисли тор кашол шуда рафтан мегирад, то тамому адо шудан. Ана ҳамин дарди ҷонкоҳи қуфлу кишанест дар пой ҳар касе ки аз тақдири мудҳиши худ гурехтан мехоҳад.

Оре, ҳеҷ афсона бидуни асосе, ки дар зиндагонӣ дошта бошад, бофта намешавад. Ҳар муболиғаро дар ҷаҳон оғозе ҳасту анҷомест.

АРАФОТ

Сумка, термос ва ҷатрхоро бардошта, ба автобус савор шудем.

Лаълин сурхи офтоб ба уфуқи серчангу губор фуру менишаст. Силсилаи бесаруохири ҳамон сайёраҳои рангабарангае, ки парерӯз кӯчаҳои Маккаи мукаррамаро

тамба зада буданд, холо чанги роҳхоро ба осмон бардошта, ба сӯи кӯҳи муқаддаси Арафот мешитобиданд.

Аз дарун ва боми сайёраҳо садон ҳочиён ба гӯш мерасид, ки дуоҳои ҳаҷро бо овози баланд зикр мекарданд. Темурҷонқорӣ дар автобуси мо оятеро сурудвор меҳонд.

Ҳаво торик шуд. Аз водии Мино мегузарем. Сар то сари водии васеъро ҷодирӯ хаймаҳои ҳочиён фаро гирифтааст. Ҳазорон ҷодир, ҳазорон хаймаҳои нақшин ва рангоранг. Ҳочиҳо пасфардо ба ин ҷо омада, се шабу се рӯз бо тоату ибодат машғул хоҳанд шуд. Ин хаймаҳоро соҳибони меҳмонхонаҳо, ба ибораи ин ҷо гӯем, соҳибони такьяҳо, устувор карда, ба ҳамин тариқа ҷойи ишғол карда мондаанд. Хайма назананд, ҷой нест. Ба мо, ки чанд рӯз инҷониб эҳром баста, роли мурдагон ва ба даргоҳи худованд ҳозиршудагонро мебозем, талош барои як порча замин аҷиб менамояд.

Аз қанори шаҳрчаи дуҷуми ҷодирзор мегузарем, ки ин ҷо кӯҳи муқаддаси Муздалифа аст. Баъди Арафот як шабро бо тоату ибодат дар домани ин кӯҳ гузаронидан фарз аст.

Соате дар байни хаймазори шаҳрчаи саввум қароргоҳи худро кофтуков мекунем. Одамони Зайний Кӯшак ҷойро бармаҳал ишғол карда бошанд ҳам, то холо фақат ду хайма рост ҷардаанду халос. Дар хаймаи хурд, ки як тарафаш яла буда, шакли айвонро дорад, сардор бо мӯйсафедон ҷой гирифтаанд. Хаймаи калонтари дуввумро меҳмонони ямани Зайний Кӯшак бо занҳои банд ҷардаанд.

Мо дар зери осмони кушод ба рӯи як қабат палоси кӯҳна меҳобем. Ба ҳодае фонуси қарасинӣ овехтаанд. Ману Исрофил кулчаҳои аз Маскав овардаамонро бароварда, бо ҷой хӯрдем. Термоси ман хушрӯи нафис бошад, ҳам фақат ҷаҳор пиёла ҷой мебарад. Хайрият, Исрофил термоси дулитрий ҳарида будааст. Гӯе медонистааст, ки дар он дунё ҳам эҳтиётқорӣ аз шартҳои зарурӣ рӯзгор аст.

— Имрӯз дуввуми май,— гуфтам ман.

— Ҳа, дуввуми май,— охи сабуке кашида гуфт Исрофил.

— Дар Тоҷикистон дарахтони мева аз гул фаромаданд. Сабзаи дашту саҳро, барги дарахтон зумуррад барин тоза, ботароват.

— Ҳа-а,— мад кашида гуфт Исрофил ва тасдиқку-

ноҳ сар чунбонид.— Сахрову ҷангали диёри ман ҳам хо-
зир бисъёр дилрабо шудагӣ.

— Чӣ хосияте ҳаст, ки дар ин ҷо бӯи замин ба ди-
моғ намерасад. Дар Душанбе, хусусан баъди борони
баҳорон, бӯи замин каоро масту махмур мекунад.

— Урусӣ гап назанед! — бонге баланд шуд аз он сӯи
палоси мо. Ин овози мулло Абдурозиқҷонака буд.

Исрофил нимхез шуда, зоҳиран, чизе гуфтани буд ва
андеша мекард, ки чӣ бигӯяд.

— Нонб-ур-раиси мӯхтарам,— гуфтам ҳамчун ба за-
бони русӣ қасдан ба ҳама шунавонида,— қондан ҳаҷро
онд ба озор надодани шахси дигар ман чанд рӯз инҷо-
ниб рӯя мекунам. Аммо баъзе ҳамсафарон рӯя наме-
кунанд. Ту бояд чорае биандешӣ.

— Урусӣ гап назанед, мегӯям! — амри худро чуноне
ки дар қабатуллоҳ қарда буд, бо иддао ва ҳашм тақ-
рор намуд Махсуми мичмиҷдаҳон.

Бо ҳамсафарони бошқирд, қазок ва тоторам ба ру-
сӣ гуфтугӯ накунам, ба даҳонам куфл занам? Таки да-
ри тиллоқорин худо ҷои баҳс набуд. Аммо ҳоло ба мах-
сум ҷавоб бояд дод. Оё рӯбони машҳури ибни Синоро
дар бораи доноӣ ҷоҳил бихонам? * Ғайр аз тотору
бошқирдҳо дигар ҳамаи инҳо забони тоҷикиро мефаҳ-
манд, чунки омӯзиши осори шоирони бузурги форсу то-
ҷик дар пропраммаи мактабҳои динӣ ҳам ҳаст.

Не, нагуфтаи беҳтар аст. Духтур шуда истода, асаби
ҳамсафаронро вайрон қардан дар ҳақиқат аз инсоф
нест.

— Чаро русӣ гап назанем? — аз ҷоям хеста, рӯ ба он
тарафи палос оварда пурсидам.

— Намедонед «чаро»?

— Не.

— Забони кофирҳо буданашро намедонед?

— Биступанҷ-сӣ сол пеш ҳамин хел як гапро шуни-
да будам. Фаромӯш шудааст. Дигар донишмандеро ҳам
вонахӯрдаам, ки хотиррасон кунад.

— Фаромӯш накардан даркор-дия.

— Имрӯзҳо сарам факат бо фикру зикри ҳаҷ банд

* Духтур яқини рӯбони зерини Абуалӣ ибни Синоро дар назар
дорад:

Бо ин ду-се нодон ки чунон медонанд.
Қаз ҷаҳл донои ҷаҳон эшонанд.
Хар бош, ки ин ҷамоа аз фарти харӣ
Хар к-ӯ на хар аст, кофираш меҳонанд.

аст. Ҳама андешаҳои дигарро фаромӯш кардаам. Ба ғайр аз як чиз, мулло Абдурозиқҷонака, ба ғайр аз ҳамин ки боз чанд рӯз мегузараду ба Ватани худамон бармегардем. Дар он ҷо, худоро шукр, Ҳокимияти Советӣ ҳаст, озодӣ гуфтани чиз ҳаст.

Арвоҳ занад, як маънои озодӣ ҳамин ки хоҳед ба забони молдаванӣ гап мезанед, хоҳед ба қирғизӣ. Он ҷо миллаттароширо бинои салтанат не, ҷиноят мешуморанд.

Ман торафт оташ гирифта гап мезадам. Исрофил аз домани юбкаам кашида, нишондани мешуд.

— Чанобон,—нимҳез шуда ба гап ҳамроҳ шуд ҳазрати Наримон,—чанобони мӯхтарам! Имрӯзҳо баҳсу мунозира кардан гуноҳ аст. Не нагӯед, гуноҳ аст.

— Рост мегӯянд, нағз не, духтурҷон,—луқма партофт Мулло Уроқака.

— Ман сар накардаам.

— Абдурозиқҷонака, шумо одами қизиқ. Чӣ лозим ҳамин гапҳо? — ба ҳарифи ман рӯй овард Мулло Уроқ.

— Акнун ки гап кушода шуд, боз як чизро гуфта монам,—нутқи бемаҳаламро давом медодам ман.—Шумо медонед, ки ман тоҷикам. Забони модарнам тоҷикист, забони Рӯдакӣ, ибни Сино, Ҳофиз, Қамол, Фирдавсию Хайём аст ва ба он забон даҳҳо миллион мардум ҳарф мезананд. Ман аз ин фахр мекунам, лекин касе дар ҳақи ҳар як забони дигар бадгӯй кунад, бадтарини кофирҳо медонам. Абдурозиқҷонака, ман ба шумо гуфта истодаам, минбаъд ҳам бо ҳар ки хоҳам, ба забони русӣ гап мезанам. Аз ин забон ба кӯрнамактарини инсонҳо ҳам фақат шарофат расидааст, аммо барои фаҳмидани ин ҳасади ҳолӣ кифоя нест.

Маҳсум ҷинойро ночор фуру бурд ва дам назад. Дигарон низ луқма намерепартофтанд, соқит ва ночунбон бо сари ҳам гӯш карда менишастанд. Дар Ватани худамон чӣ қимате доштани миллаттарошӣ хело бамаврид хотиррасон шуда буд. Аз хаймаи сардорон тарҷумон баромада, ба сӯи мо чанд қадам гузошт ва Мулло Абдурозиқро ном гирифта гуфт, ки Қориёка ҷеғ мезананд. Ду-се дақиқаи дигар дар хомӯшини гарон гузашт. Баъд Темурҷонқорӣ, Оллоҳназарқорӣ ва ҳазрати Наримон низ хеста ба он сӯй рафтанд.

Сумкаро ба таки сарам монда, дар паҳлӯи Исрофил дароз кашидам.

Осмони пурситора хеле наздик менамуд. Гӯё даст

ёзонеда, якбора ба чанд ситора мерасида бошад. Аммо аз он ки даст ба осмон бирасад, сад бор авлотар аст, ки ба дӯст, ба рафиқи ҳаммаслаке расад.

Лаънат ба касе ки аз ватан канда шавад,
Афтад ба ғарибӣ, ба касе банда шавад,

— гуфта мешавад дар як суруди халқӣ. Ба муҳити фосиде афтода, аз ҳар ҷару кӯру сангу кулӯх ғап шунидан аз бандагӣ тафовути бисёр надоштагист.

Агар имкон бошад, кас дар сафари хориҷа ягон нишонан мамлакати худро доимо бардошта гардад. Ҳар махлук шуморо дидан замонро фавран ба ёдаш расад, ки шумо аз Иттифоқи Республикаҳои Советӣ ҳастед, 72 миллати Ватанатон бо ҳаман иқтидори худ, бо мушаққон ҷаҳонпаймон баллистикнаш пушту ланоҳи шумост. Вагарна замин ҳоло бисе зотҳоро бар дӯши худ бардошта давр мезанад, ки забони мантиқ ё сабақҳои таърих дар назари онҳо ҳама барин қурб надорад; эшон фақат дар пеши неруи аслиҳа ё қудрати ҷисм сари эътироф ҳам мекунад.

Ба чӣ гуна ҷамъияте афтодаам?

Эҳтимол, камини аввалин граждани СССР бошам, ки аз ҳаёти ҳамсафарони худ фахр намекунам. Аҷаб як ҳаққи пешқадамӣ насибам шудааст.

— Қурбон, хафа нашав, пагоҳ ман бо Қорнака гуфтугӯ мекунам.

— «Бо Қорнака гуфтугӯ мекунам». Худат ҳам сардор-ку! Чаро дам намезанӣ? Агар он ҳомии шарият бори дигар ин фармонашро такрор кунад, худо занад, ки қор ба ҳушӣ нахоҳад анҷомид!

Аз хайман сардор то ҳеле вақт овози Қорнака ба гӯш мерасид, вале чиҳо гуфтани ӯро аз ин ҷо фаҳмидан душвор буд.

Нисфи танам дар рӯи палоси камбар, нисфи дигараш дар рӯи реги саҳро буд. Поҳон худро ба дарунтар, ба қабати гармтари рег тикқонида ба хоб рафтам...

Арафани иди қурбон аз намози бомдод оғоз ёфт. Ҳар рӯз баъди намози аввал ҳақиқатан як-ду соати дигар меҳуфтанд. Имрӯз аз саҳар ибодат сар шуд ва бефосила давом мекард.

Қурси офтоб баланд шуда буд, ки ба наҳорӣ ҷеғ заданд. Аз ин пеш ба сари дастурхон омада «андак онсӯтар нишинед» гӯён ё чизе нагуфта, худро ба миёни ҳамсафарон тикқонида, ба худ ҷой мегирифтам. Имрӯз ба-

робари намоён шуданам каминаро бе гапу калоча ҷой доданд. Оё таъсири нутки дишабаам бошад? Ё натиҷаи он ки Қориака Мулло Абдурозиқҷонака ва муллоакаҳои дигарро ба пеши худ оваронида, аз афти кор, ба эшон панду насиҳат хондаанд?

Дар рӯи дастурхон чанд бурда нони обаш гурехта ва дар табақа таоми идона — чизе ба монанди ҳалвон тари маросимии мо буд. Вале азбаски аз ҳалвон тар ба димоғ бӯи рағани чаладоғ мерасид, бо як бурда нон ва як пиёла ҷои фомил қаноат кардам.

— Духтурҷон, аз таом марҳамат кунед. Савобаш бисёр калон — таклиф кард Мулло Уроқака.

— Ташаккур. Хӯрдани чизе савоб аст, ки дил мекашад.

Ба ҳар ҳол, ҳузури камина барои баъзе ҳамсафарон торафт ногувортар мегардид. Дар нигоҳи Абдурозиқҷонака ин пагоҳӣ тобиши адоватангезро баръалоина дидан мумкин буд. Чанди дигар бо чехраҳои табассумомез нарма муомила мекарданд, вале аён буд ки дар паси ин нармаӣ ва табассумҳо як чизи сохтае ниҳон аст.

— Ҷанобони мӯҳтарам! — ба сухан даромад ҳазрати Наримон, — бо иҷозаи шумо арз кунам, ки савоби ин таом дар китобҳои маъруф қайд шудааст. Не нагӯед, қайд шудааст. Ҳазрати мукарраман Бибӣ Фотима...

Ҳазрати Наримон дар боран санъати таомпазии завҷаи олимақоми шеро худо ботафсил ҳикоя кард. Ривояти машҳури аз қайроқи оддин сиёҳ хӯрок пухтани Бибӣ Фотимаро низ гуфта дод ва қайд намуд, ки шалғам аз қаромоти ҳазрат ба дунё пайдо шудааст. Не нагӯед, гуфт ҳазрати Наримон, шалғам аз ҳамон ҷо пайдо шудааст.

Ҳазрати Наримон беҳуда исроф мекард, зеро касе ба ӯ эътироз ҳам кардани набуд. Ҳамаи ин уламо аз мулло Мушаррафқорӣ кашида, то қорини ҷавон Темурҷон заррае шубҳа надоштанд, ки шалғам мевани қаромоти Бибӣ Фотима аст. Биринчро аз дандони пайғамбар сохтаанд. Гандумро ҳазрати Одам аз осмони ҳафтум овардаанд. Муш аз бинии ҳук ва гурба аз даҳони паланг дар вақти атса задани онҳо баромадаанд...

Соҳибони хона аз кучое се гӯсфанд оварданд. Гӯсфандонро ба пули Қориака, қассирамон Абдухалилака ва намедонам боз кадоме аз мӯйсафедон харида овардаанд. Онҳоро ҳозир кушта қурбонӣ хоҳанд кард. Аслан рӯзи қурбонӣ пагоҳ аст. Имрӯз онҳое ки ҳанӯз дар Хар-

тум эхромн худро кушода, кондан ҳаҷро ночор вайрон карда буданд, ба тариқи ҷарима қурбонӣ медиҳанд.

Хизматгори хонаводаи Зайнӣ Кӯшак — ҳабаши бузургҷуссае пайдо шуда омаду аз ғардани яке аз ғӯсфандон дошта, дар ҳолате ки пичирросзанон оятеро меҳонд, ҷонварро бо як даст ба ҳаво бардошта, ба замин зад ва ҷаҳор пои ғӯсфандро ба зерн пои рост гирифта, бо дасташ дар рег ҳавзҷае сохту бо як ҳаракати корди калони ялаққосӣ сар аз тани ҷонвар ҷудо намуд. Тахмин дар ним соат ҳабаши ҳар се ғӯсфандро аз каллаву почва ва пӯсту рӯда ҷудо карда, ба дасти ошпаз супурд.

Қассоберо ба ин ҷолокӣ надида будам ва қори ўро бо марок тамошо мекардам. Ў аз кӯдакӣ хизматгори зархариди ин хонавода будааст. Умраш дар ғарибӣ бе зану ҷ арзанд, бе хонаву ҷой дар хизмати беподош мегузаштааст. Воқеан, баҳон умре ки ў гузаронидааст, дар мӯи сари ханӯз ҷингилаи бармаҳал сафедашудааш, дар ҷинҳон амиқи пешонӣ ва ғирди лаб, дар ҷашмони фуруништаи маҳзуннигоҳаш акс ёфта буд.

То ба ҳамин наздикиҳо дар Маккаи мукаррама рӯзҳои иди қурбон бозори ғуломфурушӣ авҷ мегирифт. Тоҷирони қорҷаллон аз қабилаҳои мусулмони зангиён, ҳабашҳо ва барбарийи Африқо ғумроҳони зиёдеро ба баҳонаи ҳаҷ ба ин ҷо меоварданд. «Хонаи оллоҳро зиёрат кунӣ, аз биҳишт ҷой мегири» гуфта меоварданду ба ягон санди давлатманд фурухта меафтанд.

Ҳоло ғуломфурушию ғуломдорӣ дар рӯи олам расман манъ шудааст ва ҳукумати аълоҳазрат низ тантанавор эълон кардааст, ки ин гуна бешарафӣ дар Арабистон ҷой нахоҳад дошт...

Моро ба зиёрати кӯхи мукаддаси Арафот бурданд. Роҳбаладамон санд Абдулқарим қуттии холии консерва-ро ба нӯки ҳодае бардошта, ба пеши ғуруҳ афтод. Барон он ки мардум дар зиёратгоҳ роҳгум назананд, ҳар як роҳбалад ё ҷатр, ё рӯймол, ё пӯстакеро байрақвор ба сар бардошта меравад, то ки ҳидоятшавандагон ливои ғуруҳи худро аз дур ҳам дида тавонанд ва бо ҳоҷиёни дигар наёмезанд.

Байрақи ғуруҳи мо қуттии консерваи ананас буд, ки аз Индонезия омадааст.

Нидоҳои «лаббайка, оллоҳумма, лаббайк!» ва дигар калимот дар фазои дашти пурхайма ғулғула меандоخت. Аз дур, тақрибан дар масофаи се ҷақрим силсилаи теп-пакӯҳе намудор буд. Дар домани он теппае буд, ки

мо ба сӯи он мерафтем. Мувофиқи накли донишмандон, як вақтҳо ҳазрати Одам ва завҷаи эшон — ҳазрати Мо-мо Ҳавво баъди чандин ҳазор соли ронда шуданашон аз ҷаннат дар болои ҳамон теппа ба висоли якдигар раси-даанд.

Роҳи васеи асфальтпӯш аз равуокунандагон, аз ода-монӣ навҳакаши обу арақ пахшкарда ба андозае пур буд, ки дар баъзе қитъаҳо ҷуноне ки дар атрофи қаъба мекардем, қитъзанон ва аз дасту домани якдигар кашо-лакунон ба худ роҳ мекушоем. Бо вучуди ин тикилинҷ мошинҳои ёрии таъҷилии истеҳсоли ШМА, Германияи Ғарбӣ ва ғайра, ки ба ҳоҷиёни Туркия, Покистон ва ди-гар мамлакатҳо вобаста шудаанд, сигнали воҳимаангези сиренашонро мунтазам навохта, анбӯхи одамонро ба ду тараф пароканда сохта, бо шаст гузашта мераванд. Дар ҳайрат будам, ки онҳо ба кучо мешитобанд. Охир дар ин ҷо на радиотелефон буд ва на телефони муқар-рарӣ ва касе наметавонист, ки ба кӯмаки худ ин моши-наҳоро бихонад.

Аз домани теппакӯхи муқаддас то болои он, то он ҷое ки сутуни сафеди сангин меистод, чашмаҳои сунъӣ, намозгоҳҳои бешуморе воқеъ шудааст. Ҳоҷиён аз ҳар ка-доми ин чашмаҳо, ки оби оддӣ ҷоҳ ҷорӣ буд, ҳатман шикамсерӣ нӯшиданро савоби фавқуллода медонистанд. Дар ҳар қадам одамони солхӯрдаи лоғару заифро дидан мумкин буд, ки аз такрор ва бо зӯрӣ нӯшидани оби бисёр бо ранги канда ва сару тани арақшор беҳолона ништаанд.

Ба Қориака наздик шуда гуфтам, ки ба қадри имкон аз истеъмоли оби ноҷӯшида худдорӣ кардани аҳли гурӯҳ хуб мешуд. Сардор ҳамаро гун карда гуфтанд, ки андо-заи савоб ҳаргиз ба андозаи оби нӯшида вобаста нест. Барои савоб фақат як-ду ҷуръагӣ нӯшидан кифоя бувад. Баъди фатвои Қориака таъиноти духтур шакли қонунӣ гирифт ва қомилан набошад ҳам қисман риоя карда шуд.

Ҳоҷиён ба харсангҳои тираи кӯхи Арафот часпида оҳиста-оҳиста ба фарозу нишеб меҳазиданд. Онҳое ки қисман заифтар буданд, дар роҳи ноҳамвор афтодаву хеста, ғелидаву ҷӯлида, бо дасту поҳои хуншор барме-гаштанд.

Аз дидани ин гуна манзараҳо кас одатан изо мека-шад, аммо гоҳо алам мекунад, ки асрҳои аср инчониб олами равшан ба ихтиёри бани одам дода шудаасту ҳа-нӯз қисми зиёди он ба по нахестааст, дар қим-қадом роҳ-

ҳон мавҳум мисли ҷонварҳои нобинои қадима метападу меҳазад ва ё ба зону афтода «гавак мекашад». Дар олами равшан истода, гӯё дар мағораи тираву торе бошад, дар кофтукови баромадгоҳ тақопӯе дорад...

Ногоҳ Искандар ба пеши назарам омад.

— Ҳой ҳочӣ, чаро ин ҷо баҳузур нишастай? — мепурсид ӯ.

— Намабинӣ, бо фикру хаёл бандам?

— Ку, бигӯ, чӣ андеша дорӣ?

— Ту қиссан аҷдоди аҷдодонатро медонӣ?

— Одаму Ҳавворо?

— Ҳазрати Одам ва ҳазрати Момо Ҳавворо.

— Медонам. Онҳо дар ҷаннат зиндагонӣ мекардаанд.

Рӯзе ба гапи шайтони лаин даромада, аз мевани мамнӯъ тановул кардаанд, яъне ду дона гандум хӯрдаанд. Сохибамон дар ғазаб шуда, ҳар ду бандан лачомгусехтаашро аз бихишт рондааст.

— Хӯш, давомаш?

— Давом надорад. Ҳамааш ҳамин. Лекин гуфтан лозим, ки парвардигор онҳоро барои ду гандум на аз ҳасисӣ рондааст, балки барои... ба ту чӣ навъ карда фаҳмонам... ба хотири принцип. Ба касофати нафси бад ва кунҷковии аҷдодон мо ҳам аз ҷаннат маҳрум шудаем. Вагарна ҳоло дар бихишт кайф карда, хурмову анҷир хӯрда, дар лаби ҷӯйҳои салқине ки аз яке шир ва аз дигаре мураббо...

— Шарбат...

— ...Ҳа, аз дуввумӣ шарбат ҷорӣ аст, шиками худро хорида, меҳобидем.

— Не, Искандар. Аввал ин ки агар ҳазрати Одаму ҳазрати Ҳавворо аз ҷаннат намеронданд, ту ҳам ба дунё намеомай. Чунки дар ҷаннат одам аз одам таваллуд намеёбад. Дар он ҷо мардро аз лой, занро аз қабурғи мард месозанд. Ҳаминро ҳам бидон, ки мардро худӣ худованд месохтааст, аммо азбаски занбозори гузаро будааст, сохтани занро ба ҳазрати Ҷабраил мефармудааст.

— Ин тавр бошад, хуб шудааст, ки аз ҷаннат рондаанд. Аз лой бино шудан ба ман он қадар маъқул не. Бе ин ҳам гоҳ-гоҳе ҳис мекунам, ки як гӯшани мийяи баъзе зотҳои ханӯз аз лой ҳолӣ нашудааст.

— Хайр, давоми қиссаро шунидан меҳохӣ ё не?

— Бо ҷону дил. Вақтҳои охир ту ҷунон маълумотиҳои тозаи обнорасида ёфта мегӯӣ, ки ҳуш аз тарки са-

рам меканад. Боз ту, ношукрро, як бор «нимои поликлиника» гӯям, қаҳрат омада буд.

— Бас кун, лаккӣ. Гӯш андоз. Ҳазрати Одаму ҳазрати Момо Ҳавво аз он қадар масофа, бешубҳа, аз ҳам чудо меафтанд ва дар бадали чандин ҳазор сол ҳамдигарро ҷустуҷӯ мекунанд...

— Бечораҳо!

— ...ва, ниҳоят ана дар ҳамин кӯҳ ба дидори ҳамдигар мерасанд.

— Хеле гурусна мондагистанд?

— Набошад чӣ? Ба ривояте — 21 ҳазор сол, ба ривояте — 40 ҳазор сол якдигарро мечустаанд.

— Хуб баҳавсала будаанд. Лекин аз ғояти гуруснагӣ хангоми мулоқот барон бӯсу канор ҳам мадор надоштагистанд?

— Эҳтимол. Мегӯянд, ки ҳазрати Одам хеле аз ҳол рафта будаанд, аммо ҳазрати Момо Ҳавво, ки аз воҳӯрӣ ҳашт ҳазор сол пеш якта мавиз ёфта хӯрдаанд, назар ба шавҳарашон бардамтар будаанд.

— Мавизро аз кучо ёфтаанд?

— Инашро намедонам, чӯра. Шояд аз коми ягон фаириштан даҳоньяла афтодагист. Дар ривоятҳои муқаддас бисёр нуктаҳо ҳастанд, ки ба фаҳмиши онҳо қудрати мийяҳои лойолуд намерасад.

— Рост. Файр аз ин пайғамбар ҳам фармудаанд, ки бандан мӯъминоро кунҷовӣ намезебад.

— Не, инро ҳуди парвардигор гуфтааст. Вай дар қуръони маҷид нависондааст: «Бандаҳои мӯъмин, аз нуктаҳои ки агар ошкор созамашон, нороҳат мешавед, ҳаргиз мапурсед!»...

Санди роҳбалади мо қуттии ананасро дар болои ҳодаҷӯб ҷарангосзанин аз пешам гузашт ва ман ҳам аз дунболи ҳамсафарон ба роҳ афтодам.

Шаш нафари моро аз хаймаи ҳочиёни ямаи ҷой доданд. Дар хайма ду ҷавони тахмин 24—26-солаи ямаи бо занҳои худ ҷой гирифта буданд. Аз миёни хайма тор кашид, нисфи онро бо латтаи рӯйҷомонанд пӯшида, ба ҳарам табдил додаанд.

Яке аз ҷавонон муаллим будааст ва ба забони англисӣ ҷаланимкола гап мезадааст. Ҳамгап шуда, ному насаб, касбу қор ва диёри ҳамдигарро фаҳмидем. Муаллими ямаи аз ҳарамии худ як шадда баньён бароварда дод, ки бихӯрем. Исрофил онни ҳамсоягиро рӯи қарда, ба ӯ як қуттича ҳалваи pistaғӣ дод. Муддате аз паси

парда мунозираи ду зану ду шавҳар ба гӯш мерасид. Сипас муаллим ба «нимаи советин» хайма гузашта, куттичаи ҳалворо нишон дода пурсид:

— Чаро дар ин ҷо расми сагро кашидаанд?

Ба ҳалво ханӯз даст нарасонида буданд. Аз қиёфани ҳамсоямон пай бурда мешуд, ки ӯ аз ороиши зарфи ҳалво чандон хушнуд нест.

— Ин сурати Лайка ном саг аст. Нахустин ҷонваре ки ба осмон... э-э ба киннот парвоз кардааст.

— Ҳо? Лайка? Саги космонавт?— бо хурӯше гуфт ӯ ва дар ҳолате ки ба чехрааш як мароки шодномези кӯдакона акс ёфта буд, шитобон гӯшани пардаро бардошта, ба ҳарамаш даромад.

Ҳаво дақиқа ба дақиқа гарм ва дим мешуд. Реги биёбон тасфида, ҳаври сӯзоне мебаровард. Аз сакфи хайма низ чараёни гармо фуру мерехт. Аз радиодинамикҳои дар ҳар ҷо ба нуки ҳодаҳо устувор кардашуда тиловати қуръон шунида мешуд.

Радио хомӯш шуда буд, ки ямани ба назди мо баромада, вазифаи муаллимиро ихтиёри ба ўҳда бигирифт ва ҳаҷномаро бо овози баланд хонда, фармуд ки ҳама аз паси ӯ такрор кунанд. Ҳама такрор мекарданд. Аз хаймаҳои атроф ҳамин гуна садон ибодат ба гӯш мерасид.

— ...ва оқибати умрро ҳаргиз аз ёд набарем,— меҳонд муаллими ямани.

— ...ва оқибати умрро ҳаргиз аз ёд набарем,— тўтнвор такрор мекардем мо.

— ...ва пайваста дар ғамин имон бошем,— меҳонд ӯ,

— ...ва пайваста дар ғамин имон бошем,— дод мезадем мо.

Сони аз радио касе дар бораи ҳаҷчи имсола ваъз гуфт. Маълум шуд, ки ҳаҷчи имсола ҳаҷчи одди не, ҳаҷчи акбар, яъне ҳаҷчи кабир будааст. Дар ҳар ҷанд сол, ҳамин ки санаи даҳуми моҳи зулҳиҷҷа, яъне рӯзи иди қурбон ба рӯзи ҷумъа рост омад, ҳаҷчи акбар мешудааст.

Ба Исрофил гуфтам, ки ман дар рӯзи иди қурбон таваллуд ёфтаам. Ба шарафи ид маро Қурбон ном додаанд. Ин хабар ба ҷӯраам таъсири аҷиб бахшид. Ё, ки то ҳоло дар паҳлӯям нишаста буд, аз ҷо бархоста, аз рӯ ба рӯям ба зону нишаст, муддате табассумкунон ба андомам нигоҳ карда истод, сипас наздиктар омада аз

китфҳоям сахт оғӯш кард ва аз хайма баромад. Аз зуху-
роти ногаҳонни меҳри мулло гаранг шуда мондам.

— Ҳой нонб,— фаръед кардам аз пасаш,— аз сан-
дон бипурс, ки имрӯз хӯроке медиҳанд ё на.

Аммо ӯ нашонид. Банда сахт гурусна будам. Обу
араки сару рӯямро бо як гӯшан эҳром пок карда, берун
баромадам. Агар авлодони пайғамбар моро боз чанд рӯ-
зи дигар ба ин сон парво кунанд, агар қондан «ҳар ки
чолок бувад, аз ғами нон пок бувад» дар сари дастархо-
ни гурӯҳи мо боз як ҳафтаи дигар ҳукм ронад, «он
дуньёе» ки мо ҳоло барои савоб муваққатан меҳмонаш
шудаем, ба манзили доимиамон табдил хоҳад ёфт.

Дар байни хаймаҳо роҳ ёфта қадам мондан маҳорати
маҳсус талаб мекунад. Хаймаҳо аз ҳамдигар зиёд бошад,
ба масофани ду-се газ рост карда шудаанд. Дар ҳар қа-
дам чандтои меҳи чӯбин кӯфта, таноби хаймаҳоро рӯи
ҳам кашидаанд. Ё аз болои танобҳои ба ҳам печида ме-
чаҳед, ё даст ба реги сӯзон ғӯтонида чорпои шуда аз та-
каш мегузаред. Ин кор аз марди юбкапӯш чолокии ва
матонате талаб мекунад.

Ҳар як ё ду хайма таҳоратхона ҳам дорад: дар ҳа-
мон як каф замини холимондан байни хаймаҳо чор хо-
даро рост карда, матоеро ба гирди онҳо печонидаанд.
Барои таҳорат ва эҳтиёҷи дигар паноҳгоҳе ба вучуд ома-
дааст, ки одам ба зӯр мегунҷад. Дар ҳавон гарм бӯи
таҳоратхонаҳо ба атроф паҳн шуда, ба азоби гармо ило-
ва мегардад ва хизмати сад чӯби болои мурдари адо
мекунад.

Курӯни шариф мегӯяд, ки фардо киёмат, яъне дар
рӯзи маҳшар ҳамаи мурдаҳои наву кӯҳна аз бонги шай-
пури ҳазрати Исрофил як қад парида меҳезанд. Азоб ва
сарсониву саргардонии рӯзи маҳшар чунон фаровон аст,
ки бародар бародарро нахоҳад шинохт, падар писарро
ва модар духтарро.

Инак, боз як аломати он дуньёро дар сари кӯча ме-
бинам: дар он ҷо мошини цистернадоре қарор гирифта-
аст. Аз ҷурмаки кафон он ба хоҷиён об таксим меку-
нанд. Садои дашном, ҷарангосу тақарроси ба ҳам хӯрда-
ни зарфҳои тунука ва мисин ба осмон печидааст. Тало-
ши об дар сари ҳавзи кавсар аз ин зиёд намешудагист.

Каминаро ба хаймаи сардорон даъват мекунам, ку
биравам, ҷӣ мегӯянд.

— Мулло Қурбон, марҳамат!

— Кайи, духтурҷон, аз ин сӯ, аз пешгоҳтар гузаред.

Аз кабоби гӯсфандҳои курбонӣ чанд табақ кашида оварданд.

— Шумо банди хушбахт будаед, ҷаноб,— гуфт ҳазрати Наримон,— дар рӯзи ҳаҷчи акбар таваллуд шудаед. Не нағӯед, таваллуд шудаед. Боз ҳаҷчи акбари дигар дар пешоннатон будааст.

Ман, ки ба нозукиҳои солшумории ҳичрию шамсӣ ва қамарӣ чандон сарфаҳм намеравам ва аз ин қадар одами табарруқӣ будани худ хабар надоштам, мутаҳайирона ба андоми ҳамсафарон назар мекардам. Ҳама баробар маро табрику таҳният мегуфтанд. Ҳатто дар андоми Махсуми миҷмиҷдаҳон, ки аз ҳама пеш як илики калони сергӯштеро аз табақ бардошта буду ришу мӯйлаби худро ба равшан олуда меҳонд, лаҳзае як тобиши хайрхона дидам.

— Раҳмат, ташаккур,— мегуфтам дар ҷавоби табрикҳо.

Тафаккури одамизод ба тарзи аҷиб сохта шуда будааст. Як ҳикматро шунида мепиндоред, ки ба маънои он дарҳол сарфаҳм рафтаед. Лекин солҳо мегузаранду як рӯз мебинед, ки он ҳикмат чанд паҳлӯи дигаре ҳам доштааст, ки калонтару боқилтар шуда дарк мекунед. Дин афъюн аст,— гуфтани гапро ханӯз дар мактаби ҳафтсола аз девори зали мактабамон, аз шнори ба рӯи алвон дӯхтан духтаракон хонда будам. Баъди чанд соли он шубҳае надоштам, ки ҳамаи ҳикмати ин се калимаро бо тамоми таъриҳаш фаҳмидаам. Ҳоло мебинам, ки маънои ин гап так надорад. Басе умр дидан, ҷаҳон гаштан, ҳаёти рангоранги мардуми гуногунро муоина кардан лозим будааст, то кас манзараеро бубинад, ки ин ҳикматро ба дунё овардааст.

Ҳоло маро акамуллоҳо табрик мекунанд, меғӯянд, ки банда хушбахтам. Рост меғӯянд. Агар хушбахтӣ худро шинохтан, қарзи инсонии худро доништан ва дар роҳи адон ин қарз кӯшидан бошад, ман хушбахтам. Одам мувофиқи қонун кулли табиат ба дунё меояд, аз дунё меравад. Оре, фикри мурдан, рӯзе аз рӯзҳо абадӣ ва бебозгашт аз олам ҷашм пӯшидан аз ҷизҳои гуворо нест. Ана ҳамин нукта сабаб шуда, афсонаи таскинбахши он дунёро бофта баровардаанд.

Як рӯз ҳаёт дар пеши ҳар кас масъаларо, ҷуноне меғӯянд, кӯндаланг мегузорад, ки афсонаи ширинро меҳаҷӣ ё ҳақиқати талхро? Ҳақиқати талх ин ки ба ту фақат як умр додаанд. Мард бошӣ, онро сазовори номи

нисон мегузаронӣ. Даҳ, бист, сӣ ҳазор сол муқаддам рӯзгор бениҳоят саҳт буд. Садҳо наслҳои гузашта барои сабук кардани зиндагонии худ ва ҳаёти ту саҳм гузоштаанд. Ҳам нафси худро ором кардаанд, ҳам ба ту хизмати неке кардаанд. Бале, даҳ ҳазор сол қабл аз ин ҳам аҷдодон ба қадри ҳоли худ ба ту хизмат мекарданд, сад сол пеш ҳам дар байни миллионҳо мардум одамоне буданд, ки умри худро, ҳамаи қувват ва қобилияти худро барои бехбудии имрӯзаи ту сарф кардаанд. Ту бояд ҳам қарзи авлодӣ, ҳам вазифаи аҷдодиро ба ҷо оварӣ: ҳам барои худ бизнҳӣ, ҳам барои иморати фардо ақаллан хиште бигузорӣ.

Бале, дар ин умри бебозгашти даргузар фирефтаи афсонаи ширин нашудан ҳам бахт аст...

— Духтур, бисъёр ҳаёл мекунед-дия шумо,— гуфт ҳоҷӣ Абдухалилака.

— Ҳа, ба ҳаёл рафтаам. Ман ҳозир фикр мекардам, ки одамизод аҷиб маҳлуқест, ки ҳудаш бар энди ҳудаш хеле чизҳо ихтироъ кардааст.

— Ҳамааш бо хости худованди қарим,— луқма партофт яке аз мӯйсафедон.

— Шумо аслиҳаи ҷангро меғӯед?— пурсид дигаре.

— Ҳам онро, ҳам баъзе чизҳои дигарро. Масалан, шароб ва афъюнро. Ҳарчанд кас медонад, ки зарар дорад, ба ивази ҷанд лаҳза сайр кардани олами ҳаёлот ба истеъмолаш ризо мешавад. Хусусан афъюнро меғӯям, ки навиҳои ҳалокатовар дорад.

Мусоҳибон ризомандона сар ҷунбониданд.

...Аз биёбон дигар ҳамчун аз танӯри тафсон ҳаври оташии бармехост. Ҳаракати ҳоҷиён дар роҳҳои байни кӯҳи Арафот ва водии хаймазор сирактар гардид. Акнун бештар сайёраҳои ёрии таъҷилии давутоз мекарданд. Аз шавқуни дилхароши сиренаи онҳо касе ақаллан як дам пинак рафта наметавонист. Қариби бегоҳӣ фаҳмидам, ки давутози онҳо бо вазифаи аслиашон заррае муносибат надоштааст: сайёраҳои ёрии таъҷилии хизмати таксиро ба ҷо оварда, пул қор мекардаанд.

Муаллими ямаи дуои арафотро ба мо бори саввум такрор кунонида, ба ҳарамаш даромад. Поҳои худро ба ҳар тараф ёзонида — азбаски девори хайма такъягоҳи шуда наметавонад — ба пушти арақшори ҳамдигар такъя карда менишастем. Нафаскашии аксари мо ба нафасгирии мурғони ташналаби дар офтоби даққ аз ҳолрафта шабоҳат дошт.

Гадое аз даромадгоҳи хайма сар халонида, ба забони арабӣ дуои дурударозе кард ва садақа пурсид. Исрофил тангае дод. Муаллими яманӣ аз паси пардааш даст бароварда, ду дона банъён дод. Аз сахар инчониб тахмин шаст-хафтод нафар гадо омада буд. Садақа мегирифтӯ мерафт. Ин зот бошад, то даме ки хама як чиз садақа накарданд, вазъияти худро таъбир надода ва бо навбат ба ҳар кадоми мо чашми талаб дӯхта истод. Ба ман, ки ду куруш дода, акнун хотирчамъона сигарета мекашидам, ишора намуд, ки ба ӯ низ сигарета бидиҳам. Дик-как нишаста сигаретаро оташ гиронид ва як қуллоб дудро рост ба рӯи ҳамсафарони ман пуф карда, чизе гуфт. Мо нафаҳмидем. Саволашро такрор намуд. Муаллими яманӣ аз паси парда ҷавоб гардонид ва ман аз байни як ҷумла фақат калимаи «Русия»-ро фаҳмидам.

Гадо чун ҷавоби ӯ бишунид, бо ғазаб аз ҷо бархоста, нафратолуд ба сӯи мо доман афшонид. Мо даҳонҳои худро яла карда мондем.

— Русия?— ришхандомез гуфт гадо ҳаман моро бо даст нишон дода.

— Русия! — хитоб кард Исрофил ҳам бо иддао ба ӯ рӯй оварда.

— Русия,— такрор намуд гадо ва ба худ киёфани турши ҳазаромезе гирифта, сигаретаро ба ҳаво бардошта ба замин зад ва бо ҳаракати асабонии пойҳо онро лағадмол намуд.

— Гум шав! — фаръёд кашид Исрофил дар ҳолате ки аз ҳаяҷон меларзид.— Дафъ шав-е дар...— мутаваллини масҷидҳо дашноме дод, ки аз даҳони ӯ шунидани чунин ҳақорати ҷаҳорашёнаи пардознокро ҳаргиз чашм надоштам.

Гадо тамасхуромез хандид ва ба дӯғу даранги Исрофил эътиборе надода, бо имову ишора тасвир намуд, ки Русия як чизи ҷангҷӯй аст ва милтик дар даст дораду ба ҳар тараф тир меандозад.

— Русия,— мегуфт ӯ,— пах-пах-пах! Русия — ганда.

— Аҳмак! — гуфт ба ӯ Исрофил ва гӯё бо вай гадо неву бо мо баҳс карда бошад, ба мо рӯй оварда дод гуфт:— Русия — такъягоҳи сулҳ, Русия — ватани бародарӣ ва баробарист!

Дар ин асно муаллими яманӣ аз ҳарамаш баромада, гадоро ба берун тела дода баровард ва аз пасаш як лағад фаровард. Гадон таҷовузкор ба мобайни меҳу танобҳои бисъёре дароз кашид, ба зудӣ ба по хеста натаво-

нист. Бародарони Зайнӣ Кӯшак, ки фаръеди Исрофил ва гадоро шунида омада буданд, ўро зада-зада пеш карданд. Пас аз фурсате Кӯшаки миёна — савид Абдулло ба хайман мо даромада, ба забони вайрони туркиаш гуфт, ки чаро бо девона баҳс мекунем?

— Бу киши ноқисулақл, — мегуфт ў. — Бу дивана бизники маҳаллада. Биласиз-мӣ?*

Чанд дақиқа дар хомӯшӣ гузашт. Исрофил ҳамчунон саҳт-саҳт нафас мегирифт. Изтиробаш ҳанӯз пасанда нашуда буд.

Ногоҳ хандам гирифт. Азбаски баланд хандидан мумкин набуд, сар ба домани эҳром печонида, нафасгардон шуда меҳандидам.

— Чӣ меҳандӣ? — ба сарам наъра кашид Исрофил. — Маймун пасашро ба ту тамошо дод?

— Хай дарего! — гуфтам, — чӯран ман дар мамлақати бегона як бор баҳс кушод, маълум шуд, ки мубоҳисаш чинӣ будааст.

Исрофил ҳам аз ғазаб фаромада хандид.

ТАБИБИ ЛАНГ

Баъди намози аср радио хомӯш шуд. Соҳибхонаҳо ба хаймагундорӣ, хоҷиён ба тараддуи роҳ афтоданд.

Мо акнун то кӯҳи Муздалифа пиёда рафта, шабро дар он ҷо хоҳем гузаронид. Ним соат бо ҳазрати Наримон кашокаш карда, оқибат эшонро розӣ кунонидем, ки ҳамроҳи соҳиби хона мошинсавор бираванд.

— Чанобон! — гуфтанд ҳазрат қомати баланди худро рост гирифта ва мӯйлабҳояшонро тоб дода. — Чанобони мӯхтарам. Ман барон пиёда рафтан ва соҳиби савоби азим гардидан, шукр оллохро, қуввати кофӣ дорам. Не нагӯед, дорам. Лекин мебинам, ки таклифи чаноби духтур аз хайрхоҳӣ ва нақўкорист. Бинобар ин, чанобон, қабул мекунам. Не нагӯед, қабул мекунам.

Ҳар се роҳи асфальтпӯши ба ҳам мутавозӣ сохташуда аз қатори мошинҳо ва қитъаҳои байни роҳҳо аз хоҷиёни пиёда ва хару уштурсавор пур буд. Вале касе ҳаракат намекард. Ба мо шарҳ доданд, ки сари қофиларо сарбозон нигоҳ дошта истодаанд. Ҳамин ки вақту соати юри-

* Ин одам аз ақл бегона аст. Ин девона аз маҳаллаи мост. Мефаҳмед?

ши муборак даррасид, тўпҳо баробар тир ҳолӣ карда, шиллик медиҳанд. Он гоҳ қофила ба ҳаракат хоҳад омад.

Ба сари роҳ баромада, аз дунболи як гурӯҳ ҳочиёни хиндисимо қарор гирифтем. Исрофил ҳамаро ғун карда, шуморид ва эълон кард, ки як кас намерасад. Яке аз қорихон пирамон гум шуда буд. Қои мулоқотро таъин карда, муддате ба ҳар сӯ пароканда шуда, қорӣ Мушаррафро ҷустуҷӯ кардем. Дар издиҳони садҳо ҳазор ҳочиёне ки ҳама сарлучанд ва як хел либос пӯшидаанд, каси гумшударо ёфтан осон набудааст. Аммо пирамард ёфт шуд. Бечора аз мӯл истеъмол кардани кабоби имрӯза ба дарди шикам гирифтор шудааст. Ҳамдиёри ман мулло Тешабой ўро аз паси як бўҷкаи партови зангада ёфта овард.

Ба дарди шикам, воқеан, нисфи гурӯҳ гирифтор шуда буд ва банда ҳар замон сумкаро кушода, ба хоҳишмандон синтомицину фталазол тақсим мекардам.

Ё садон тўп дар ин валвала ба гӯши мо нарасид, ё тўпчиён кайҳо роҳи Муздалифаро пеш гирифта буданд, ба ҳар ҳол садон шилликро нашунида, ишора ба ҳаракат доданд.

Қориака даст бардошта дуо карданд:

— Илоҳо, номаи омоли маро қабул фармой! Парвардигоро, дар қатори сиддиқон, шаҳидон охирати моро низ обод кун! Омин!

— Омин, оллоху акбар.

Шӯре буд, ки дар водии Арафот барпо шуд. Ҳаман сайёраҳо ба замми ғурроси гӯшкаркунандан моторхошон бо тамоми қувват гудок мезаданд, ҳаман хару уштурсаворон дар талаби роҳ фаръёд мекашиданд.

Дар водии Арафот фаҳмидам, ки миллион нафар одам ин қадар бисёр мешудааст. Абри сиёҳи чангу ғубори биёбони регистон дар як зум рӯи осмонро пӯшонид. Сафҳаи осмон ба дараҷае пӯшида шуд, ки дар кадомин тараф будани офтобро ҳатто тахминӣ пай бурдан ҳам мушкил буд.

Эҳтимол, дар ин мусобиқаи девонавори сайёраҳо, саворҳо ва пиёдаҳо ягон ҷиҳати савоб будагист, ҳаёл мекардам ба худ. Вагарна ин масофаро оромтар ҳам тай кардан мумкин. На ронанда аз пахш кардани пирамардонӣ нотавон андешае дошту на пиёдаи ҳаросон аз ҳавфи ҷалпак шудан дар зерини чархҳои гарони автомобиль.

Бачаҳои хурдсол дар пушти модархошон, модарон аз паси шавҳарони худ аз канори роҳҳо, аз регзори байни роҳҳо афтону хезон медавиданд. Харҳо, уштурҳои зангӯ-

ладори чулу полонхошон ҳошиянок аз ин ҳангомаю дордор маст шуда, кафк аз даҳон пошида лӯк-лӯккунону чорхезгирон метохтанд.

Хусусан автобусҳои дабанг ва автомобилҳои калон-калони боркаши Туркия бо ғурришу тақарроси баланде ва бо шастии зиёд гузашта мерафтанд. Ба боми автобус, паҳлӯҳои сайёраҳои боркаш аз се-чаҳор то ҳафт-ҳаштогӣ бўҷкаҳои оҳани обу бензин баста буданд. Ба пешу паси аксари автобусҳои Туркия бо ҳарфҳои латинӣ ва арабӣ «Раис оғлу» навишта мондаанд. Яқин, ҷаноби Раис оғлу дар он ҷо соҳиби ягон ширкати калони нақлиёт будааст.

Аз болои рег, аз байни буттаҳои явшону янтоқ қадам мондан душвор аст, бинобар ин Исрофил ҳар замон ба канори роҳ мебарояд ва ман ўро аз бераҳа пас мекашам.

— Ҷўраҷон, аз нуктаи назари тиб, ба тақии пои уштуре мондан авлотар аст, назар ба тўмаи чархи автомобиль шудан. Ҳарчанд, ки автомобиль моли оғои олинасаб Раис оғлуст.

— Рост мегўй, ҳоҷӣ. Ба хона зинда баргаштан аз ҳама афзалтар аст.

Ҳаво торик шуд, осмон аз паси пардаи ғафси ғубор ҳамчунон ба назар наменабуд. Ба дарае расидем ва ҳамаи савораҳо пиёда шуданд ва дар саҳрои торик пароканда гардиданд. Ба мо низ гуфтанд, ки барои маросими фардоина сангча бичинед. Дар Минои муборак се ҳайкали шайтони лаин ҳаст. Аз рӯи қонуни ҳаҷ хоҷиён аз ҳамин дара ҳар кадоме 63 донагӣ сангча чида, дар давоми се рӯзи дар Мино буданашон бо он сангчаҳо ба сари нблис мекўбанд.

Дар торикӣ заминро палмоскунон сангча мечидам, ки садои Искандар ба гўшам расид.

— Ҳой духтури хизматнишондода, иҷозат диҳед аз шумо як чиз бипурсам.

— Марҳамат, эй гўшанишини хонаҳои торикӣ рентген! Эй донишманди беназири устухонҳо ва эй тадқиқотчин бузурги санги масонаву сангчаи ҷигарҳо! Марҳамат, бипурсед.

— Лутфан, бигўед, ки дар ин торикӣ чаро бо бинии мубораки худ ба замин хат мекашед?

— Хат накашидаам, олим арҷманд, заминро палмос мекунам. Камина бояд аз ин санглох 63 дона сангча бичинам, то ки пагоҳ, фардо ва пасфардо онро ба сари шайтони малъун бизанам.

— Пас чаро сустӣ мекунед? Магар аз ин замини серсанг як каф сангча бардоштан ин қадар душвор аст?

— Донишманди соҳибистеъдоди қабурғаҳо! Чанд рӯз аст, ки камина диққати шуморо ба нозукиҳои процесси ҳаҷ ҷалб мекунам. Маълум мешавад, ки меҳнати банда барабас меравад.

— Умедворам, ки гуноҳи каминаро бубахшед. Номӣ баланди ҳоҷӣ, агар саҳв накунам, шуморо минбаъд бо омурзиши кӯтоҳҳои одамон, хусусан рафиконатон, аз пешина бештар ӯҳдадор мекунад.

— Чӣ илоҷ? Бахшидам. Пас доништа бошед, ки ба маросими мубораки сангпартоӣ ба шайтон на ҳар гуна санг муносиб аст. Мучтаҳидон, яъне заковатмандтарини уламон ислом, инчунин азизон ва авлиёҳои мӯътабари гузашта ва ҳозира фармудаанд, ки сангча набояд аз нахӯд хурдтар ва аз донаки хурмо калонтар бошад. Бинобар ин коре ки ҳоло камина мекунам, эҳтиёт ва дақиқкории фавқуллоддари талаб мекунад. Шод бошед!

— Ба коратон барор меҳоҳам. Агар имкон бошад, аз номи рафики дурафтадаатон низ якчанд сангчаи иловагӣ бигиред ва фардо ба фарқи сари фитнакори иблис бизанед, ки нороҳатиҳои банда аз васвасои ӯст.

— Осуда бошед, агар хоҳед, ҳамаи 63 дона сангро барои интиқоми шумо ба каллаи иблис хоҳам зад.

— Муташаккирам. Бори дигар эътимод ҳосил мекунам, ки тухми одамони нақӯкор ҳам дар рӯи олам хеле паҳн шуда будааст...

Исрофил, ки дар паҳлӯям хокро бод мекард, ба оринҷам даст расонида, пурсид:

— Ба ман чизе гуфти?

— Не.

— Ба ҳаёлам гурунг-гурунг мекардӣ.

— Дуо мехондам.

— Ҳа-а.

Пас аз дақиқае боз пурсид:

— Чӣда шудӣ?

— Чӣдам, вале нашумурдам.

— Бишумор.

— Кам ё зиёд бошад, намешавад?

— Намешавад.

Сангчаҳоро ба домани эҳром баста, ба роҳ даромадем.

Нисфи шаб водии Муздалифа намоён шуд. Ин ҷо ҳам мисли водии Арафот чароғон буд. Ҳоҷиён дар рӯи

палосҳо нишаста, хӯроки ба таъхир афтодан шомро ме-
хӯрданд ва бо тоату ибодат машғул мешуданд.

Дар даромадгоҳи лагери навамон дар роҳи санглох қалтис по монда, бучулаки пои чапамро лат додам. Бо азобе худро лангон-лангон ба ҷои интихобкардан Саид Абдулкарим расонидам.

Аҳволи Мулло Уроқака пас аз юриши дуру дароз дар роҳи ноҳамвори торик аз ҳоли ман бехтар набуд. Вай ки марди фарбеҳ асту ба пиёдагардӣ одат накардааст, дар нимаи дуввуми роҳ мисли занҳои ҳомилан рӯзашон будшуда қадам мемонд. Лингҳои фарбеҳаш аз совиш пӯст партофта, суп-сурх гӯшт шудааст. Ба вай қадаре марганцовка додам, ки ба об ҳал карда, ба лингаш молад. Худам аз вазелинҳо марҳаме сохта ба поям бастам.

Якпорагӣ нон тақсим карданд. Ҳар кас ки дар термосаш ҷой ё об монда буд, нӯшид.

Дарди пои гӯшташ дарида варамкардаам ва ташнагӣ азият меод. Бар болон ин имшаб ҷои хоби дуруст ҳам надоштем. Ба ҳабдаҳ нафар ҳоҷӣ ва роҳбалад фақат якта шоли камбари кӯҳна буд. Аз ин хобгоҳ каминаро танҳо ба андозае ки гурбаи начандон калон ме-гунҷид, ҷой расид. Баъди атрофро дар ҷустуҷӯи оби нӯшӣ давр зада омаданам, аз ҳамон як каф ҷой ҳам маҳрум шудам.

Аз ду тарафи қароргоҳи мо автомобили боркаши Ироқ ва сайёраи сабукрави ёрии таъҷилии Сомалӣ менсод*. Пуштамро ба сайёраи сабукрав такъя дода, фикр мекардам, ки дар болон санглохи луч бо пои дардманд чӣ гуна бихобам. Хайр, мегуфтам боз худ ба худ, хоб ғалаба кунад, ба рӯи санг бо тани бараҳна ҳам мебарад, ва ҳол он ки ман дар тан як қабат эҳром дорам.

Дастӣ касе ба мӯи сарам расид. Шофёри сайёраи сабукрав, ки дар боми он меҳобид, маро бо имову ишора ба пешӣ худ таклиф мекард.

Дар даруни мошин ду зани фарбеҳи сомалӣ меҳобиданд. Эҳтимол, эшон аз оилаҳои обрӯманди кишвари худ буданд. Ман он шабро дар боми сайёра дар паҳлӯи шофёри раҳмдори сомалӣ гузаронидам. Пеш аз хоб ӯ аз кучо будани маро пурсид ва чун «суфитӣ» буданамро фаҳмид, аз боми автомобиль фаромада, дар байни мар-

* Дар паҳлӯ ё паси аксари автомобильҳои ба Арабистон омада, номи ширкат ё соҳиби хусусии онҳоро бо ранг ё бўр навишта буданд.

дум ғонб шуда рафт ва пас аз ним соат ба ман болишти резинӣ, ки бо пуф дам мекунад ва ним шиша кока-кола овард.

Ту некӣ мекуну дар Дачла андоз,
Ки эзид дар биёбонат дихад боз.

— гуфтааст шоир.

Ҳамватанони ман дар республикаи Сомалӣ госпитальҳо, иншоотҳои обӣ ва корхонаҳо месозанд. Мардуми сомалӣ ба одамони советӣ барои ёрии бегаразу беминнат, барои дастгирӣ кардани муборизаи онҳо дар роҳи истиқлол ва тараққиёт ҳусни таваҷҷӯҳ доранд. Инак, аз эҳсосоти миннатдоронаи онҳо дар ин ҷо, дар биёбони кишвари тамоми дигар камина баҳра мебарам.

Айёми аҷоибест асри бистум. Сокинони дурдасттарин гӯшаҳои дунё ҳам акнун дарк кардаанд, ки тақдирӣ онҳо ба тақдирӣ ҳамаи аҳли олам вобаста аст. Одамон дар қазри ҷангал ва биёбонҳои фарох, дар болои кӯҳҳои осмонбӯс асрҳои аср беҳабар аз олам ва аз ҳамдигар умр ба сар мебардаанд. Акнун муносибат ва муомилоти онҳо аз доираи танги пешина ба арсаи муаззами шаш қитъаи ҷаҳон баромадааст.

Субҳидам ҳамсафарон намози бомдодро аз ҳама пеш хондаанд. Хонда шуданду аз домани кӯҳи Муздалифа, аз паси манораи масҷид садон тӯп баромад. Маълум шуд, ки намозро барвақт хонда будаанд. Бори дигар, дар қатори ҳама намоз хондан лозим омад.

Оре, муллоҳои кишвари мо дар риояи расму оини мазҳаб чунон саъю кӯшиш ба қор мебаранд, ки баъзан аз пешқадамтарини такводорон ҳам пеш гузашта мераванд.

Водии Муздалифа ба ҷунбиш омад. Ҳама чулу пӯс-таки худро бардошта, ба сӯи водии Мино раҳсипор мешуданд. Мо мунтазири автобус менишастем. Саид Зайниддини Кӯшак мувофиқи ваъда мебоист ба мо автобус мефиристонд. Ронандаи сайёраи сомалӣ таклиф намуд, ки маро то ба Мино барад. Вале ман розӣ шуда наметавонистам. Бошишгоҳи ҳамсафаронамро дар қароргоҳи бесарунӯки ин қадар мусофирон чӣ гуна пайдо мекунам? Чуноне ки дар Арафот буд, дар водии Мино ҳам кӯчан муайян, маҳаллаи ному нишондори аниқе нахоҳад буд.

Муздалифа аз одамҳои ҳалӣ шуд. Яке аз нӯкарони Зайнӣ Кӯшак хабар овард, ки автобус намешавад, зеро дар роҳҳои Мино сайёраҳо тамба задаанд ва то гашти пешин илочи роҳ рафтани автомобил нахоҳад шуд.

Исрофил аз хукуки ноиб-ур-раиснаш истифода бурда, чомадони доруворро ба яке аз қорихои ҷавон боркард. Аз кучое ба ман навдаи хушки хурморо оварда дод, ки асо созам. Сумкаи маро ҳам ба китфи худ партофт ва аз бағалам гирифта, табиби бемаврид лангшударо ба роҳ андохт.

ШАЙТОНИ РАЦИМ

Чоштгоҳи калон ба Минои муборак расида, дар айвони бўрьёпӯши яке аз ҷойхонаҳо дам гирифтем. Сардор гуфтанд, ки духтур ин ҷо монда истироҳат кунанд, дигарон ба бозор рафта, ғусфанд мехаранд ва оини қурбониро ба ҷо оварда, ба шайтонкӯбӣ мераванд. Қорнака яке аз хизматгорони мизбонро хоҳанд фармуд, ки омада гилемкӯҳнаро бардорад ва маро ба бошишгоҳи инҷочи Зайнӣ Кӯшак ҳидоят кунад.

Ҳама рафтанд, вале фурсате нагузашта Исрофил пас омад.

— Ҷаро баргаштӣ?

— Сонитар меравам,— гуфт ӯ рӯй ба дигар сӯй тофта. Зоҳиран, аз танҳо гузоштани маро пушаймон шуда аз роҳ баргаштааст.

— Раҳмат, ҷӯра. Лекин ба маросими қурбонӣ мабодо дер монӣ.

— Не. Дарди поят сахл ором гирад, ҳамроҳ меравем. Бозори қорво ва ҷои қурбонӣ наздик будааст, аз дур нишон доданд.

Дар кӯча сайёраҳо ҳамчунон ночунбон меистоданд. Дар ҳар 20—25 дақиқа қатори онҳо панҷоҳ-шаст қадам ба пеш мехазид ва боз таққӣ меистод. Ронандагон бо ғурриши ғӯшкаркунандаи сигналҳо қаноат накарда, сари худро аз дарҳои мошин бароварда, ким-киҳоро, ки ғӯё сабабгори банд шудани роҳ гаштаанд, саҳт дашном меододанд.

Дар ду тарафи кӯча — қатори дӯконҳои муваққатӣ. Дӯконҳои ошпазӣ, заргарӣ, баққоӣ, ҷарчинфурӯшӣ, базозӣ, саррофӣ, ҷойхона, обфурӯшӣ дунболу паҳлӯи ҳамдигар воқеъ гашта, машғули савдо буданд. Фурӯшандагоне ки қудрати дӯкон кушодан надоштанд, дар ҷоҳои холии васати дӯконҳо ҷатре бар болон сар бардошта ва бисоташонро ба рӯи коғазе ё матое паҳн карда менишастанд.

Дар паҳлӯи мо писарбачаи даҳ-дувоздаҳсолаи араб оби мева мефурӯхт. Дар онсӯтар пирамарде дар кӯзаи мисин, ки болон оташдони сайёр гузошта буд, ҳалвон тар мепухт.

— Ишриб борид!*— дод мегуфт писарча бо овози ҷарангосиаш, вале роҳгузарон ба фаръеди ӯ эътибор намедоданд.

— Кукола, персикола, маринда! — номи обҳои мевагиро қатор карда, фаръед мекашид бача.

— Ҳой писар,— бо забони бошқирдиаш ба ӯ хитоб кард Исрофил. Бача нигоҳ кард.— Маҳ як риёл, персикола бидех.

Ҳангоме ки аз дасти бача нимшишаҳои даҳонаш яла кардашударо мегирифт, пурсид:

— Исм?

— Иброҳим! — гуфт писарак бо оҳанге ки гӯё номи худро не, балки сарлашқари машҳур будани падарашро хабар медод.

Исрофил боз савол дод:

— Мактаб?

Писарак китф дарҳам кашида нишон дод, ки нафаҳмидааст.

— Мадраса? Таҳсил?— такрор намуд Исрофил.

Бача боз нафаҳмид. Ҳарчанд ин калимаҳо арабӣ буданд, эътимол талаффузашон чандон бурро набуд. Он гоҳ Исрофил кафи дасташро ба ҳам ҷафс карда, ба китобхонӣ тақлид кард, пас ҳаракати хатнависиро нишон дод.

Писарак мақсадро фаҳмид ва «ло» гуфта, бепарвоёна ҷавоб гардонид ва ҷавоб додан замон ба кӯча рӯй оварда, аз пештара ҳам баландтар дод гуфт:

— Маринда, маринда, маринда! Ишриб борид!

Зоҳиран, дар майдони назди бозор қурбонӣ дар авҷ буд. Ҳоҷиёни нодоро ва камбағалони маҳаллӣ аз он тараф гӯсфандҳои кушта ва ҳанӯз пӯстнокандаро кашолаву пушторақунон меомаданд. Аксари одамон сон ё дасти серлаҳми гӯсфандро дар ҳолате ки аз он ҳанӯз хуноба метаровид, бардошта мебурданд. Баъзеҳо ҷашмгурснагӣ карда гӯсфанди бутунро то ними роҳ меоварданд, вале дар офтоби сӯзон ва издиҳоми одамон аз кори худ пушаймон шуда, аз ғанимати бардошташон фақат ду сонро бурида мегирифтанд ва боқимондан онро ба

* Оби хунук нӯшед!

паси ягон дӯкон, ё худ дар сари роҳ, ё ба таки ягон сайё-
ран азроҳмонда партофта мерафтанд.

Ин манзара ҳаёламро ба ким-куҷоҳо бурд. Дар кадом
як китоби таърихи дунёи қадим сурати одами ибтидоии
ҳамин гуна нимбараҳнаро дида будам, ки як пой ҳайво-
ни калонеро бо чашмони аз шодӣ дурахшон рӯй-рӯи за-
мин кашола карда мебурд. Кас дар дунёи васеъ гардад,
чӣ воқеаҳо, чӣ одат ва анъанаҳоеро намедидааст!

Исрофил бо бари эҳромаш ба сари синан худ шамол
зада менишаст.

— Акиун оҳиста-оҳиста равам мешавад,— гуфтам.

Исрофил ба пушти чойхона гузашта пас аз муддате
ба ман асои нав овард. Асои нав дарозу бакуваттар
менабуд ва ба он вазни пой лангро беиба партофтаи
мумкин буд.

Гилемкӯҳнаи Зайнӣ Кӯшак ва сумкаву термосхоро
дар пеши чойхоначӣ гузошта, ба сӯи бозор равон шу-
дем. Дар бозори ғусфанд аз бисёрин мол ва харидор
ҳатто барои одами сиҳат роҳ рафтаи душвор буд. Ис-
рофил танҳо рафт. Чатрамро ба сар гирифта, дар ғӯшае
нишастам.

Ҳочиён аз бозор ғусфанд харида, кашолакунон ба
ин ҷо, ба майдони қурбонӣ меоварданд. Дар майдон
пахлуи ҳам чанд хандаки дароз ва чуқур кофта шуда
буд. Қассобони махсус таъинкардаи маъмурияти идғоҳ
дар лаби хандакҳо рост истода, ғусфанди ҳочиёноро бо
навбат қабул карда мегирифтанд ва ба ивази назре ки
ба ҳиммати ҳоҷи вобаста аст, ғусфандро сар зада ба як
тараф мепартофтанд. Ба ҳар кас ғӯшт лозим бошад, аз
тӯдаи ғусфандҳои сарзадашуда ба миқдори дилхоҳаш
бардошта мерафт.

Талабгорони ғӯшти қурбонӣ дар нимаи аввали рӯз
бисёр буданд, аммо ҳоло ҳама сер шуда буданд ва
теппаҳои назди қассобон дар андак фурсат баланд ме-
шуд ва онҳо чанд қадам дуртар, ба ҷои ҳолӣ рафта, аз
ғусфандҳои навхарид теппаҳои нав месохтанд.

Ҳамин ки сар то сари замини назди хандак аз пуш-
таҳои моли кушта пур мешуд, қассобон ба хандаки ди-
гар мегузаштанд ва он ғоҳ чанд бульдозери зарди аме-
рикой, ки дар каноре моторҳои худро хомӯш накарда,
мунтазири кор менистоданд, ба ҳаракат медаромаданд ва
аз як лаби хандак теппаҳои ғӯстро ба поён тела дода,
аз канори дигараш бар болон он хок мерехтанд.

Ба қавли китобҳои муқаддас, ҷонварҳои қурбоншуда

фардо қиёмат ба соҳибонашон хизмати хубе хоҳанд кард. Ҳар кадоми онҳо шахси қурбонкардари аз байни лаки дар лак мусулмонони ба даргоҳи парвардигор ҳозиршуда шинохта мегирад. Сонӣ соҳибашро савор карда, аз пули сирот, аз болон оташи дӯзах ба тарафи ҷаннат гирифта метозад.

Пули сирот аз қил борику аз дами шамшер тезу аз оташ сӯзонтар будааст. Дар ҷунин шаронт қувваи ҷисмонӣ ва рӯҳияи ҷонвари саворӣ роли муҳимме бояд бозад. Зеро ба замми он ки роҳ борику хатарнок аст ва дар поён дар қаъри қаҳаннам миллионҳо мору кайду аждаҳо даҳони худро мунтазири лутқаҳои болаззат кушода бетокатона ин сӯву он сӯ меҳазанд, ба замми ин роҳ бениҳоят дароз аст: мусулмони аз гурзи Мункар ва Накир, аз шаттаву шаллоқи ҳазорон малонкаҳо ҳалосхӯрда бояд акнун даҳ ҳазор сол бо пули сирот рӯ ба фарозӣ роҳ паймояд, баъд даҳ ҳазор сол рост биравад ва даҳ ҳазор соли дигар рӯй ба нишебӣ фарояд.

Дар «Меъроҷнома» — дар ин достони саргузашти пайғамбар ва азобу уқубати рӯзи маҳшар гуфта мешавад, ки ҳар як рӯзи он дунё ба ҳазор соли ин дунё баробар аст.

Ман бо ҷӯбчае ба замин хат кашида, ин 30 ҳазор сол, яъне ҳамаи муддати ғусфандсаворию ба ҳисоби рӯзу моҳи ин дунё гардондам. Мусулмони бечора аз болон пули сирот савори ғусфанд 3.996.750.000.000 рӯз роҳ мепаймудааст. Се триллиарду нӯҳсаду наваду шаш миллиарду ҳафтсаду панҷоҳ миллион рӯзи роҷеулнақд!

Кайф кайфи одами бесавод ё чаласавод, ки ҷӣ будани ин рақамро намедонад. Агар ӯ медонист, ки дар ин дунё заррае гуноҳ содир накунад ҳам, дар он дунё ҳатман даҳ миллиарду нӯҳсаду панҷоҳ миллион сол ғусфандсаворӣ мекунад, ханӯз ба олами равшан намода, аз дидори ҳар ду дунё безор мешуд.

Исрофил омад, пурсидам:

- Ғусфанди харидаат бақувватакак буд?
- Бечо не. Тахмин ду пуд ғӯшту равшан дошт.
- Ҳа, дуруст будааст.
- Чаро мепурсӣ?
- Ҳеч, ҳамин тавр.

Тамбан сайёраҳо гашти пешин барҳам хӯрд. Акнун баръало дидан мумкин буд, ки роҳҳои асфальтӣ ва канораҳои онон, паскӯҷаҳои ки ду кӯчаи калони ба ҳам мутавозин Миноро ба ҳам мепайвастанд, аз пусти кал-

лаву рӯдаву шикамбаи чорво пур шудааст. Гоҳо сайёрае рӯдаву шикамбаи пури ғусфандро пахш мекард ва ахлоти даруни он ба сару либоси рохгузарон пош хӯрда, боиси ошӯб мегардид. Аз ин пасмондаҳо бӯи ғализи ғароне ба ҳаво бархоста, шушу дили одамро гӯё аз ҳаракат бозмедошт. Аммо барои тоза кардани кӯчаҳо касе ақаллан нохун ба нохун намезад. Фақат гоҳ-гоҳе ходимони маъмуриятро дидан мумкин буд, ки як аппарати минометшакли серғавғои дудандозро ба китф бардошта, ба мобайни издиҳоми одамон, ба даруни дӯконҳои таомпазӣ дуди дезинфекция сар дода мегаштанд. Аён буд, ки ин гуна дезинфекцияи сатҳӣ бисёр нафъ кунад, фақат тасаллои хотир шуда метавонисту бас.

Манзараи шайтонкӯбӣ лавҳаи хузнангезе буд. Эҳтимол, ба дили кас дар аснои шунидани ҳарза ва дидани ҳаракатҳои берабтӣ ягон шиноси наздикаш, ки нохост ба касалии рӯҳӣ гирифтोर шудааст, ана ҳамин гуна эҳсосот роҳ ёбад.

Атрофи санги сафедеро, ки ҳайкали шайтони будааст, бо қалъачаи мудавваре ихота карда буданд. Дар гирди девор тахмин панҷсад каси эҳромпӯш чамъ омада, аз паҳлу ва болон сари ҳамдигар ба сӯи ҳайкали иблис сангча мегуррониданд. Як қисми ҳоҷиён ҳафт дона сангро гурронида, оромона ба сӯи ҳайкали дуввуми шайтон мерафтанд. Як қисми дигар ҳангоми шайтонкӯбӣ монанди дуохонҳои девонаавзоъ ба шӯр омада, сару китфу бозувони худро ба як тарзи ҷунономез ҷунбонида, сангчаҳои дар зерӣ по парешон шуда хобидаро мушмушт бардошта, ба ҳайкал меандохтанд ва агар бо ин ҳам ҳисси интиқомашон қонеъ нагардад, кафшҳои худро кашида, ба сари қалъа мегуррониданд.

Оиҳое ки дар сафи пеш буданд, ба девори қалъа бо дасту пой, ҳатто бо калла ва оринҷҳои мезаданд ва дар айни замон ҳар чизе ки аз дашному ҳақорат дар бисоташон буд, бо ҷӯшу хуруши тамои ба қор меандохтанд. Бо ишораи сарбозе ки дар баландӣ, дар паҳлӯи ҳайкали иблис рӯи суфачаи тахтагине дар зерӣ сели сангча рост меистод, аз қанори издиҳом як-ду сарбози дигар омада, одамони ҷунонашон авҷгирифта ва дасту пою сару гарданашон хуншоршударо бо зӯр кашола карда ба ғӯшае мебароварданд.

Даруни қалъа аз сангча пур шуда, аз лаби деворҳои мешорид ва дар тақи пои одамон пош меҳӯрд. Ҳоҷиён сангчаҳои рехтаро дубора бардошта, ба сари қалъа

мезаданд. Аз ҳар кучон теппан сангчазор кафшҳои резинии сурху кабуду сабзу сафеди ҳоҷиён намудор шуда меистод.

Тахмин панҷоҳ қадам дуртар аз ҳайкали якум ҳайкали дуввуми шайтон ва боз дар ҳамин қадар масофа ҳайкали саввум воқеъ гашта буд. Қалъаҳои дуввуми саввум шакли секунча ва мураббаъ доштанд, вале издиҳомӣ дар атрофи онҳо ғуншуда, ғавғою талотум ва доду фиғони ҳоҷиён айнан ҳамон гуна буд.

Дар замоли зиндагии ҳазрати Иброҳим дар ин ҷо на ҳайкали шайтон будо на қалъаи он. Китобҳои муқаддас ривоят мекунамд, ки дар он айём ҳуди шайтон дар ин ҷойҳо, чуноне меғӯянд, фаъолияти худро раванку ривоч дода мегашт.

Ҳазрати Иброҳим Халилуллоҳ зани ҷавонашон Бибӣ Ҳоҷарро ба биёбони сӯзон пеш карда бошанд ҳам, ўро тамом аз ёд набароварда буданд. Ҳар сари чанд гоҳ аз ҳазрати Бибӣ Соро рустӣ ба биёбон баромада, бо модари ҳазрати Исмоил камтар ҷақ-ҷаку дилхушӣ карда бармегаштанд. Дӯсти худованд бошанд ҳам, одамизод-дия.

Рӯзе аз рӯзҳо аз осмон садо омад, ки:

— Аё Халили мо, бигӯ, ки фарзанди дилбандат кадом аст? Исҳоқ аст, ё Исмоил, ё дигараш?

— Исмоил,— ҷавоб доданд, дӯсти меҳрубони худованд.

— Пас ўро барои мо қурбон мекунӣ.

— Ба ҷону дил, ин хизмат аз мо бошад,— гуфтанд ҳазрат ва зуд Исмоили дувоздаҳсоларо пайдо карда, ба водии Мино, маҳз ба ана ҳамон ҷое ки ҳоло хандақҳои бузургро аз ғӯшти чорво пур карда истодаанд, кашола карданд.

Ҳазрати ҷавон аз нияти падар воқиф гашта, бениҳоят хурсанд шуданд. Магар ин бахти каму андак аст, ки ҷавони наврасро падараш ба роҳи худованди қарим сар мезанад?

Лекин шайтони бекафшу маҳсӣ аз кучое пайдо шуда омаду ба сурати одам даромада, ҳазрати ҷавонро аз роҳ заданӣ шуд.

— Дада,— гуфтанд ҳазрати ҷавон ба Халилуллоҳ,— ана ин мардака бинед, ба ман «аҳмақӣ накун, зудтар гурез аз ин ҷо, набошад муфт мурда меравӣ» гуфта истодааст.

— Ғӯш накун,— насиҳат карданд Халилуллоҳ.

Аммо шайтон шайтониашро мекард. Ў дар се ҷой се

маротиба пайдо шуда, ҳазрати Исмоилро аз роҳ баровардани шуд. Ҳазрати ҷавон иблисро бо санг зада пеш мекарданд.

Оқибат Халилуллоҳ писарашонро ба майдоне оварда, хобониданд ва кордро ба гулӯяш ронданд. Корд набуррид. Чунки дар ин вақт ҳазрати Ҷабраил номаълум омада ва ба дами корд бо қаноти худ зада, онро аллакай кунд карда буданд. Халилуллоҳ се бор корд ронданд, набурид, охир оташин шуда, онро ба замин бардошта заданд.

— Ту мегӯӣ ки бибур. Худо мегӯяд, ки набур! — дар ҳашм шуда гуфт корд. Аз ҳашм қариб монда буд, ки корди бечора дод занад: «Қаллаи маро гаранг кардед-ку!» Аммо аз мақоми баланди ҳар ду фармондеҳ андеша карда, ғазаби худро фуру нишонид*.

Ана барои ҳамин ҳоло қассобони мусулмон ҷонвареро куштани шаванд, аввал кордро ба гулӯи он се бор молида мегиранд, фақат баъди ин дами кордро дурусттар пахш мекунанд. Барои ҳамин ҳам дар ин ҷо дар водии мубораки Мино дар се ҷой ҳайкали шайтони лангро сохта мондаанд, то ки мусулмонон ҳар сол як бор ҷамъ шуда, се рӯз интиқоми Халилуллоҳ ва писари он ҳазратро биситонанд.

Муаррихон мегӯянд, ки одати сангпартоӣ ба шайтон беҳуда расм нашудааст. Ин аёнана ҳанӯз дар ҷамъияти ибтидоии инсон буд. Он вақтҳо шайтону дева чинро бо сангу кулӯх, ҳатто бо саргин зада пеш мекардаанд. Чунончи, зани араб баъди вафоти шавҳараш як сол азо медошт, яъне одати ифтидодро бар ҷо меовард. Пас аз як сол аз таги дари хонааш истода ба самти офтобфаро саргин мегурронид. Бале, он вақтҳо охир китоб набуд, илм набуд, бевазани бечора гумон мекард, ки дар гирди чайлааш арвоҳи шавҳар ҳанӯз парвоз карда гаштааст ва ўро рондан лозим, то ки ба шавҳари нав ё худӣ ў офате нарасонад.

Камина шодам, ки бо мурури замон мо, одамон, баъзе урфу одатҳои кӯҳнаро ба ҳар ҳол фаромӯш мекунем. Як вақтҳо дар қabilaҳои қадимӣ барои ҷавонони наврас имтиҳони балоғат гуфтани одат буд. Ҷавони наврасро

* Хонандан мӯхтарам гумон мекунад, ки корди сухандон меван ҳаёлотӣ духтур аст. Не. Ин воқеа дар асари олими машҳури асри XIV ислом ҳазрати Рабғозӣ «Қисас-ул-анбиё» айнан ҳамин тавр баён шудааст.

аввал хатна мекарданд, баъд се-чор адад дандонашро зада мешикастанд, то бифаҳманд, ки марди болиғ шудааст ё не, ба дарди ҷонкоҳ мардона тоқат карда метавонад ё не.

Мо, мусулмонон, ва яҳудиён ба одати хатна маҳкам часпида, онро то алҳол эҳтиёт карда омадем. Лекин одати дандоншиканӣ, худоро шукр, фаромӯш шуда рафт. Уҳ, ўҳ, тасаввур кунед, ки ин онн ҳоло ҳам зинда ва барқарор бошад.

Шояд духтурҳо ва техникҳои дандон аз мурда рафтани он одат маъюс бошанд. Аммо банда ҳаргиз хафа нестам.

...Исрофил тасбеҳи саддонаашро гардонида, ба сари синааш чашм дӯхта сокитона роҳ мерафт. Аз ӯ пурсидам, ки чаро ба ду ҳайкали аввали иблис санг партофта, ба саввумаш кордор нашуд. Ҷавоб надод. Саволамро, аз афташ, нашунид, гуфта дубора пурсидам.

— Ҳозир аз ман ҳеҷ чиз напурс, азизам,— маҳзунона гуфт Исрофил узрхоҳона ба рӯям чашм дӯхта.

Ночор то манзили навамон, ки дар доманаи кӯҳ воқеъ гашта буд, хомӯш омадем.

Аз хайманишинӣ ҳалос шудем. Як хонаро бо айвонаш барои гурӯҳи мо чудо кардаанд. Дар хонаҳои дигари ҳавлӣ низ меҳмонони Зайнӣ Кӯшак мезистаанд.

Ҳамсафарон бо мӯйсартарошӣ, ғусл, эҳромкушоӣ ва либоспӯшӣ машғул буданд. Ҳазрати Наримон, аз ҳама пеш тағйри либос карда, ба танааш куртан дарозии арабӣ пӯшида буд.

— Ҷаноби мӯхтарам,— баробари маро диданаш наздик омада, аҳволпурсӣ кард ҳазрат ва аз рӯи одат ба нутқ даромад: — Аз ман хавотир нашавед, ҷаноб, аҳволам басо хуб аст. Медонед, ҷаноб, падари ман хоҷа Қаҳрамон то дами вопасинаш аз ҳамин дӯхт кӯрта мепӯшид. Не нагӯед, мепӯшид. Илоҳо, ҷояш ҷаннат шуда бошад, савоби ин кӯрта, ҷаноб, махсус аст. Шумо ҳам якта гиред, ҷаноб. Ҳамагӣ бисту панҷ риёл.

— Раҳмат. Мебинем. Шояд мо ҳам бигирем. Одами-зод пешомадашро намедонад.

— Бале, ҷаноб, намедонад. Не нагӯед, намедонад.

Ҳангоми риштарошӣ дар ҷаҳкаам ҷанд тора мӯи сафед дидам, ки пеш набуд. Дар синни сивупанҷсолагӣ як тора ҳам мӯи сафед надоштани ман боиси рашки ҳамсолонам буд. Акнун онҳо ҳам ором мешаванд.

Навбати об ба мо расид ва ману Исрофил ба сари

якдигар об рехта, чангу ғубори мубораки Арафотро аз баданҳо дур кардем.

Баргашта либоси одамиёнаи ин дунёро пӯшидан ғӯе як мукофоти ногаҳонӣ буд.

КАСБИ ТОЗА

Субҳидаи панҷуми май маро саид Абдуллои Кӯшак бедор карда гуфт, ки даррав хезед, беморе ҷон меканад.

Аз ҳавлии манзил гирифтани мо то сари кӯча хаймаҳои рангоранг рост карда буданд. Дар даромадгоҳи яке аз ин хаймаҳо марде рӯи бӯрӯе меҳобид. Зани ҷодарпӯше дар сари мард нишаста, фик-фик ғирья мекард. Дили бемор кайҳо аз қор монда буд. Зуд аз сари бемор бархостани маро дида занак фаръеди дилхароше баровард. Дар сукувати саҳаргоҳ фаръеди ӯ басо даҳшатангез буд.

— Ҷӣ шудааст? Ҷӣ тавр аҳволаш?— пурсид саид Абдулло.

— Дер шудааст.

— Худо раҳмат кунад.

Аҳволи қорӣ Мушарраф дина ҷандон сабук набуд. Дарди шикам дар ду рӯзи гузашта ӯро тамои бемадор карда буд. Ман аз марғи ҳоҷин бегона ба ташвиш афтада, ба сари болини ҳамсафари пир шитофтам. Хайрият, имрӯз чеҳрааш равшантар менамуд. Аз таомӣ нобоб парҳез карданаширо тақроран таъкид намудам. Бо саид Абдуллои Кӯшак низ сӯҳбати дуру дарозе карда, ӯро ба пазондани хӯроки алоҳида барон бемор розӣ кунонидам.

Мо акнун бо либоси худ мегаштем ва ҳоҷиёни дигар моро аз ғӯппиҳоямон шинохта, ҳамгап мешуданд. Ҳамроҳи Исрофил дар растан тоҷирон сайругашт мекардем, ки яке аз ҳамватанони собиқ салом дода, пурсупос кард ва ҳар дуямонро ба ғӯшае кашола карда гуфт:

— Якта соат харидам, ҳаминро як медидед...

— Мо соатсоз нестем-ку,— ҳайрон шудем мо.

— Соатсоз будан шарт не, ҳамту бинед мешавад.

Мард аз бағалкисааш соати тиллои мардонро бароварда, ба дасти мо дод. Исрофил ба ҳар тарафи он зехн мемонд.

— Соати хуб, писари ман ҳамин хел соат дорад. Бисъёр нағз мегардад,— гуфт ӯ ва ҷуноне ки қабл аз ин ҳам

писари худро ба ёд оварда, хотираш ҷарешон мешуд, чехрааш тира ва нигоҳаш андӯҳгин гардид.

— Нағз гаштанаширо худам ҳам дида истодаам. Шумо гӯед, ки тиллон асил аст ё не. Ана ин ҳарфҳои майдан фарангиро мо хонда наметавонем.

Соат аз маркаи «Полёт» буд. Ба мардак фаҳмондем, ки онро заводи соатсозии Маскав баровардааст, тиллон ҳақиқист, хотирчамъ бошад.

Гуруҳи моро яке аз собиқ муҳоҷирон Абдулло Фатҳии намангонӣ ба меҳмонӣ даъват кард. Ба хайман ӯ рафтем. Дастурхон кушода, обу мева, нону чой оварданд. Абдулло Фатҳӣ додар ва бародаронашро шиносонид. Қорнака ҳар яки моро ба мизбонон алоҳида-алоҳида шинос карданд. Бародари мизбон, ки дар паҳлӯи ман менишаст, бо ифтихор гуфт, ки писари калони ӯ тайёранон аст, писари хурдиаш Абдулазиз омӯзишгоҳи полисро ҳамин сол тамоми мекунад. Ман гуфтам, ки падари чунин фарзандони қобил бояд хушбахт бошад.

— Алҳамдулиллоҳ, шукри бешумор ба даргоҳаш!— гуфт ӯ ва каме таваққуф карда бидуни робитае бо он чи ки қабл аз ин гуфта мешуд, пурсид:

— Хӯш, дар мамлакати шумо мубориза бар муқобили хурофот чӣ тавр аст?

— Бад нест. Дар ҷое ки иморати нав месозанд, боқимондаҳои иморати фарсударо одатан рӯфта мепартоянд.

— Ашъори Низомии Бедил ва Саъдии Навоӣ чизии нодаркор нест-ку?

— Бубахшед, вале ин гапи шумо ҳам нав нест. Кӣ гуфт, ки осори Саъдии Навоӣ ва дигар бузургони гузаштаи мо боқимондан нолозимест? Кӣ гуфт, ки ашъори онҳо хурофот аст?

— Дар мамлакати шумо ҳамин тавр мепиндоштаанд...

— Тоҷикон мақоле доранд: «Ман аз оснӯб омадам, ту мегӯӣ ки дӯл холӣ». Фирефтаи дурӯғ шудани кас мумкин, аммо наҳод, ки дахҳо сол гузараду дар бораи ҳаёти собиқ ватани худ ҳақиқатро фаҳмидан ин қадар душвор бошад?

Саволи мизбонро ба Қорнака такрор кардам. Азбаски дар ин сӯҳбат ҳама мулло буду ман духтур, меҳостар, ки ин мардака аз забони шахсе ҷавоб бигирад, ки бечуну чаро мӯътабараш медонад. Қорнака табассумкунон гуфтанд, ки оре, хондани осори шоирони бузурги

гузаштаро касе манъ накардааст, баръакс, омӯхтани он-ҳо ба программаи таълими ҳатмӣ ҳам дохил шудааст.

Сонӣ ман илова кардам, ки девонҳо, куллиётҳои шоирон ва мутафаккирони гузаштаро ҳоло нашриётҳои боиктидор ҳар дафъа ҳазорон-ҳазор нусха нашр меkunанд ва дар дӯконҳои китобфурӯшӣ ба забони бисёр миллатҳои мамлакат бо нархи арзон мефурӯшанд.

Воқеан акнун ба ёдам расид, ки қисми серташвиштарӣ ҳаҷдина баробари эҳромкушоӣ хотима ёфта буд. Ҳоҷиён ва мизбонони онон барои сӯҳбату нақлу ривоят акнун фурсати озод пайдо карда буданд. Ба ҳамсафарони ман, ки эшонро аз каллапӯшҳошон дарҳол мешиносанд, дар кӯчаву бозор ҳамгап шуда, ҳар гуна саволҳо меоданд, ҳар хел чизҳо нақл мекарданд.

Ба Темурҷонқорӣ, масалан, дина бегоҳӣ савол додаанд:

— Дар мамлакати шумо занҳо умумӣ будаанд. Ингитҳои мусулмон ба ин аҳвол чӣ гуна тоқат меkunанд?

Кори чавон ин воқеаро нақл карда мегуфт, ки ба дарафтоданаи ба он марди даҳонбефаровез сахл монда буд. Баъд бо мулоҳизаи он ки пурсанда он саволи аблаҳонаро аз кадом як манбаи беруна дарк кардааст, аз ғазаб фаромада, оромона чавоб додааст.

Ба ҳоҷии дигарӣ мо хабар додаанд, ки гӯё мо аз деги умумии маҳалла хӯрок меҳӯрдаем, яъне рӯзе ду маротиба табақу косаҳои худро бардошта, ба сари деги маҳалла метохтаем, ки дар он ҷо ҳукумати шӯро барои ҳаман аҳли гузар қарамшӯрро мепахтааст.

Қамина медонам, ки сарчашмаи ҳаман ин овозаҳои радиои «Садони Америка», «Европаи озод» ва ғайра аст. Аз ин гапҳо бӯи мағор ва ҷанги шӯраҳои кулбаи фарсудани ташвиқоти зиддисоветӣ меояд. Ҷаъде пеш дар Москва протоколҳои комитети адлияи сенати ШМА нашр шуда буд. Ҳанӯз моҳҳои февралу март соли 1919 адиби тараққипарвар Чон Рид, зани ӯ Луиза Брайант, Раймонд Робис ва дигар америкониҳои ба Россияи советӣ сафаркардари дар зеринтиноқ мачбур мекарданд, ки ба газета ва радио баромад карда бигӯянд, ки дар Мамлакати Советҳо занҳо умумӣ шудаанд, ҳама аз як дег ош меҳӯранд, дар тақӣ як кӯрпа меҳобанд ва ғайра ва ҳоказо.

Оре, ин гапҳо ҳамагӣ кӯҳнаву мағорзадаанд, лекин ҳаминаш алам мекунад, ки «Садони Америка» дар барно-

маҳои русиаш ин кабил хабарҳои ошкоро аблаҳонаро қайҳо боз намешунавонад, аммо ба забони форсӣ ҳамчунон қор мекашад ва чуноне ки аз ин дурӯза сӯҳбатҳо маълум мегардад, ба забони арабӣ ҳам мешунавонидааст.

Дар бозгашт аз хайман Абдуллои Фатҳӣ ману Исрофил боз ҳаками заршинос шудем. Шахсе як чуфт дастпонаи тиллои занонаро, ки бо нигинҳои ёкут ва алмосаш тақрибан ҳафтод-ҳаштод грамм вазн дошт, ба мо нишон дода, илтимос кард, ки ҳарфу рақамҳои маҳаки онро хонда, чӣ гуна тилло буданаширо гуфта диҳем. Исрофил ин вазифаро ба хубӣ иҷро намуд ва соҳиби дастпона аз харидаш хотирҷамъ шуда, моро дуогӯён дур шуд.

Хангоми хӯроки пешинӣ дар сари дастархон аз савобу вубол сухан мерафт, ки гуфтам:

— Ману домолло Исрофил ҳам ду рӯз инҷониб аз савоб баҳравар мешавем. Ба бозори Минон муборак аз «Ювелирторг»-и мо соату дастпонаҳо ба фуруш омадааст. Мо ба харидорон тиллои асил будани ин чизҳоро таъкид карда, хотирашонро ҷамъ мекунем.

— Хӯш, савоби ин дар кучояш будааст? — пурсид яке аз қорихо.

— Магар ба тиҷорати ҳамсафар кӯмак кардан ҳама савоб нест?

Дигар касе ҳарфе нагуфт. Ҳама чашм аз сафҳаи дастархон наканда, луқмаҳои ба даҳон гирифтаашонро хомӯшона меҳондаид. Албатта, на ҳамаи ҳамсафарони ман ба бозори ин ҷо тилло овардаанд, аммо аксарашон, ба назарам, аз сирри шарикони бо як тир ду нишонзада вокиф буданд.

Ба тоҷирони ҷиҳонкор чӣ ҳам мегӯед? «Изон мӯъмин ҳаром» гуфтаанд, хусусан ки мо ҳамагӣ пеш аз парвоз дар аэропорти Шереметьево ба варақаҳои расмӣ боҷхонаи советӣ имзо карда, тантанавор қавл дода будем, ки заррае пули тилло, ё қоғазӣ, ё ашъён гаронбаҳоро ҳамроҳи худ аз сарҳад берун намебарем. Бале, савганди тантананок ёд карда будем, ки мо фақат ҳочибем, на контрабандист.

Дами камина ба дарун афтодааст. Ба ин ҳодиса то андозае худам гунаҳгорам. Мани худбин иззати нафсам коҳид гуфта, ба ходими боҷхона чӣ тавр фаръед карда будам? Вай фотоплёнкаи қоғазпечро санҷида, вазифаи муқаррарии худро адо менамуд, ман бошам, инро ба қадру қимати худ таҳқир дониста, ба сараш дод задам,

ки ман духтури советӣ ҳастам. Гӯе чӣ дараҷа советӣ будани одамро дар пешониаш нақш кардан мумкин бошад.

Агар дар аэропорт ба он тариқа маҳмадоной намекардам, шояд ҳалтаву ҷомадон ё кисаву кафшу махсиҳои насеу боҳаловати баъзе ҳамсафаронро дурусттар меиданд. Арвоҳ занад анъанаҳои шахшудамондари, охир бе ин ҳам ходимони милиция, адлия ва дигар муассисаҳои ба ин монанди мо ба хотири иззати эътиқоди динии мардум ба ходимони мо ба назари аз ҳад зиёд эҳтиромкорона нигоҳ мекунад: «дин масъалаи бисёр нозук» гуфта, дуруст фикр намекунад, ки ходими он то чӣ андоза бо масъалаи нозукаш машғул асту чӣ андоза бо масъалаҳои дигар.

Хайр, муште ки баъди ҷанг ба ёд омад, бояд ба сари худ зад. Ҳаман ин аз камтаҷрибагист... Ҳм, одамизод, аз афташ, то дами вопасин аз камтаҷрибагӣ нолад ҳам, айб нест. Шоиरे гуфта будааст, ки:

Аз машомам наравад одати тифлӣ ҳаргиз,
Ғар ба тобут равам, ҷунбиши ғахвора кунам...

Ба тамошони шайтонкӯбӣ рафтам. Издиҳомии атрофи қалъаҳои шайтон ҳеҷ кам намешудааст. Ҳоҷиён 21-донагӣ сангчан ба ин рӯз пасандоз кардаашонро се тақсим карда, ба сари сангҳои безабон мезаданд. Онҳое ки таҳқири ба унвони Халилуллоҳ ва писари он ҳазрат кардан иблисро ба дилҳои мутаассири худ басо наздик гирифта буданд, мисли дирӯза бо фаръёду фиғон ва дашномҳои болохонадор қалъаи шайтонро мушту лагадкорӣ карда, интиқоми пайғамбаронро мегирифтанд.

Аз тӯдаи атрофи қалъаи охирии ногоҳ ду марди араб чудо шуда баромада, ба ҳам дарафтоданд. Аз сару либосашон маълум буд, ки ҳар ду аз хонаводаҳои давлатманди ҳамина кишвар ҳастанд. Яке лоғари навча, дигаре — миёнақади пуррабадан. Аввалин — марди миёнасол, дуввумӣ — ҷавони ҳаждах-нуздаҳсола. Тарафайн то ҷон доштанд, ҳамдигарро муштакорӣ мекарданд. Ниҳоят, ҳар ду ба замин афтоданд ва бо навбат ба синаи якдигар савор шуда, ҳарифи ҳудро мушту лагадкорӣ кардан гирифтанд.

Ҳайкали иблис агар ҷон медошт, бешубҳа дар қиёфаи ӯ аломати хушнудӣ дидан мумкин буд. Оре, шайтон шайтоннашро мекард: мусулмонони се қитъа ду рӯз боз ба сари ӯ бо сангу кафш, бо мушту лагад мекуфтанд, то ки дигар васвасаро бас кунад ва одоб омӯзад ва банда-

гонн мӯъминро аз роҳи рост қач накунад, вале он нобакор аз қабҳат даст намекашид.

Аз гирдомадагон ба ҷудо кардани он ду нафар қасе накушид. Поҳоям як-ду маротиба маро беихтиёр ба сари он хангома наздик бурданӣ шуданд, вале худро бо зӯр нигоҳ доштам. Қорнака чанд бор таъин карда буданд, ки дар ин гуна мавридҳо зинҳор ба ҷанҷоли мардум дахл накунем. Таъиноти сардорамон ба назарам маъқул менамуд. Дар ин мамлакат ягон нафар намояндаи дипломатӣ, ё тичоратӣ, ё ягон хели дигар вакили давлати мо нест. Рафту ба ҷанҷоле биёмезӣ, қасе намедонад, ки оқибат чӣ хоҳад шуд. Он гоҳ ба наҷоти ҳаками бегуноҳ, ки дар байни ду қас фақат сулҳ оварданӣ мешуд, кӣ хоҳад кӯшид? Ҳатто аз тартиби зоҳирии ин ҷо пай бурдан мумкин аст, ки аз тасодуф ба мочарое биёмезӣ, додат, хайҳот, ба ҷое нахоҳад расид.

Якумин бор дар умрам ҷидоли ду нафарро аз дур назора мекардам. Хайрият, сарбозон пайдо шуда омада, марди навҷаро ба як сӯ ва ҷавони ҷангҷӯро ба сӯи дигар пеш карданд. Обкашҳо, ҳаммолон ва дӯкандорони гирду пеш сару либоси хоқолуд ва порашудан асилзодаҳои ҷангараро бо тамасхур тамошо карда, байни худ лабхандкунон сӯхбат мекарданд.

Дар роҳи манзил як ҷавони тақрибан биступанҷсолан хеле ботамкин бо ман ҳамгап шуд.

— Шумо аз мамлақати тоҷикон омадед?— пурсид ӯ.

— Бале, аз Тоҷикистон.

— Оё рост аст, ки сардори гурӯҳатон Қорнака ҳастанд?

— Рост.

— Дирӯз як ғуломам мактуб овард. Қадоме аз ҳамшахриҳо додааст. Ду рӯз боз ҷон истатонро мековам.

— Мо меҳмони Зайнӣ Кӯшакем.

— Маро ҳамроҳатон мебаред.

«Маро ҳамроҳатон мебаред». Хукми қатъӣ ва эроднопазир. Аз оҳанги илтимос ному нишоне нест. Бо ғӯшан ҷашм ба андомаш нигаристам. Ҳо, аз қабилӣ Оллоҳназар ва Махсуми миҷ-миҷдаҳони мо. Меван подиратаъми худӣ ҳамон муҳит, ҳамон одоб. Ғулом доштанаширо беибо мегӯяд. Давлатмандони ин ҷо асрҳои миёна ва айёми аз он пеш барин ғулому канизҳо доранд. Аммо на ҳар қадомашон иро ошқоро ба гардан мегеранд, чунки давлаташон расман эълон кардааст, ки аз ин пастӣ дар мулки онҳо осоре намондааст. Ҳоло барон

ни ҷавонмард аз хӯрдани ғами обрӯи байналхалқии давлаташ дида, таърифи савлату сарвати худаш авлотар аст. У эътимоди кулл дорад, ки соҳиби гулом буданашро гуфта, эътибори худро дар назари як мусофир чанд зина баландтар бардоштааст.

Ҳамроҳи нав номи маро пурсид, ман ҳам аслу насаби ўро пурсидам. Вай Исохоҷаи тоҷир будааст. Оилаи ў пас аз Революцияи Октябр ба Қошғар фирор карда будааст.

— Баъди он ки дар Хитой коммунистҳо хӯчанн шуданд, мо ба ин сӯ омадем,— нақл мекард Исохоҷа.

«Оқилона кор кардаед,— гуфтам дар дилам.— Хайрият, ки аз Хитой ба Вьетнам ё Куба нагурехтаед, вагарна боз як бор кӯч бардоштанатон лозим меомад».

Исохоҷа дар Маккаи мукаррама, дар Тоифи муборак дӯконҳои баззозӣ ва баққолӣ доштааст. Соҳиби кимчандто автомобиль, гулом ва ҳавлиҳо будааст.

— Дар мамлакати шумо як амакзодаам мондааст,— гуфт Исохоҷа.— Меҳоҳам ба ў сайёра тӯхфа кунам.

— Нияти хуб.

— Агар пулашро аз ин ҷо диҳам, ба ў аз он ҷо сайёра медиҳанд?

— Дар масъалаҳои савдо балад нестам. Хуб мешуд, ки ин ҷизро аз Қориака, ё тарҷумони мо Абдусамадака бипурсед.

Саволу ҷавоб тамом шуд. Исохоҷа боз қиёфани пештараашро гирифт. Қиёфани аз виқору салобат саршори шахсе ки ҳатто бо одами ҳаммартаба ҳарфе гуфтанро ормедонад. Қиёфани одамоне ки коматашонро ҳамеша рост дошта, чун хайкали ифтихор қадам мезананд ва агар дар умри худ боре табассум кунанд, гумон мекунанд, ки нави башар аз илтифоти онҳо бояд ақнуи то абад миннатпазир бошад.

Дар назди даромадҳои манзили Зайний Қӯшак ў абрӯи худро саҳле ҷунбонида, бо ҳамин ишорат хайрухуш кард.

— Кист ин амралмӯъминин?— пурсид Исрофил, ки дар болои зинаи манзилгоҳамон маро мунтазир менишаст.

— Исохоҷа, собиқ ҳамватани мо, ки ҳоло дӯкон, автомобиль, зан ва гуломи бисъёре доштааст.

— Ҳа-а. Ин хел по партофтани бехуда набудааст-ку.

Дар сояи иморат даме нишастем. Аз тарафи кӯча

Қорнака, се пирамард ва аз ҳама қафо тарҷумону Оллоҳназарқорӣ намоён шуданд. Сарвазир амир Файсал ду рӯз боз дар Минои муборак будааст ва инҳо ба қабули ӯ рафта буданд.

Оллоҳназар дар пеши мо каме таваккуф карда, аз маросими қабул ҳикоят кард.

— Амири аъзам бо дигарон ду-се дақиқагӣ сӯхбат мекарданд. Аммо ба мо дувоздаҳ дақиқа бахшиданд,— гуфт ӯ. Аз чашмони қорӣ барқи шодӣ бармечаст.

Дар сари пайроҳа акнун ҷуссаи гарони мулло Уроқака намоён шуд.

— Курбон,— гуфт Исрофил,— меҳохӣ як пешгӯӣ кунам?

— Ку, бубинам.

— Мулло Уроқака баъди як дақиқа ба назди мо мерасад ва аввалин чизе ки хоҳад гуфт, ин аст: «Духтурҷон, якта дуд кунем...». Ана мебинӣ! Хоҳӣ, гарав мебандем.

— Бе гарав ҳам маълум.

— Пас чаро гап намезанӣ?

— Меҳоҳам бифаҳмам, ки оё рафта-рафта худаш бас мекунад ё не.

— Содда. Ту гап назанӣ, ман мегӯям.

Мулло Уроқака ба пояи зина расида буд ва якта-якта қадам монда, тӯши бузурги арақшорашро бо азо-бе аз поғундаҳои зина боло мекашид. Ростагро гӯям, дар ин даҳ рӯзи сафар ба сигаретан ман шарик шудани ӯ он қадар маъқул набуд. Лекин ба гуфтан рӯям намешуд. Ба ҳар ҳол, мулло аст, синнаш ҳам аз ман калон. Аз ҷомадонам барои ҷаҳор рӯзи Арафоту Мино аз эҳтиёт ҳашт пачка сигарета гирифта будам, дина бегоҳӣ тамом шуд. Ҳоло аз ночорӣ сигаретан қиматбахони «Кент» мекашидам, ки нархи як пачкааш ба арзиши ду кило қанд ё биринҷ баробар аст. Аз пуле, ки барои обу мева методанд, сарфа карда, сигаретан гаронбахони америкой меҳаридам.

Мулло Уроқака як даста ҷуроби мардона, рӯймол, як қолинчаи деворини италийӣ бардошта меомад. Харидашро ба гӯшае гузошта, аз паҳлӯи мо нишаст ва араки сару рӯяшро пок карда гуфт:

— Духтурҷон, якта нашъа кунем.

Исрофил пиккӣ карда хандид.

— Додарам, ба чӣ меҳандед?

— Ҳамту, як воқеа ба ёдам расид.

— Мо ҳам шунавем, охир.

Исрофил хикоят кард. Носкаше будааст, ки як умр аз носкадун дигарон нос мекашидааст. Боре як шиноси навашро дида мегӯяд:

— Э, ассалому алайкӯм, нағз ҳастед, бардам ҳастед, аҳли байт, хешу табор — ҳама бардам-бакувватанд? Канӣ, як кадуя гиред.

Шиносаш носкаду ро бароварда медиҳад. Фардон он рӯз он шахсро дидан замон боз мегӯяд:

— Э, ассалому алайкӯм, нағз ҳастед, бардам ҳастед, аҳли байт, хешу табор — ҳама бардам-бакувватанд? Канӣ, як кадуя гиред.

Шиносаш носкаду медиҳад. Лекин дафъан саввум, хангоми мулоқот он шахс ҳанӯз ба салому калом даҳон боз накарда, соҳиби носкаду мегӯяд:

— Ваалайкум ассалом. Нағз ҳастам, бардам ҳастам, аҳли байт, хешу табор — ҳама бардам-бакувватанд. Лекин агар нос хоҳед...

Соҳиби носкаду чизеро илова мекунад, ки ба тақрор кардани он эҳтиёҷ нест.

Мулло Уроака сурх шуд, баъд «Е тавба, ё алҳазар» гӯён гиребони худро дошту сипас хандида фирисот. Шиками бузурги худро ларзонида, бо завқи тамои меҳандид. Ниҳоят, аз ханда сер шуда гуфт:

— Е тавба, дар дунё одамҳои ғалатӣ бисёр-дия. Як гап мегӯянд, ки... Е тавба, ё алҳазар.

ҲАҚ МУБОРАҚ!

Аз кӯчаҳои нимҳои Мино гузашта, ба сӯи Маккаи мукаррама меравем. Мизбонони мо ба ҳисоби китоби хароҷот ва ситонидани доллару риёл устухон нашошта бошанд ҳам, кор ба сари хизмат расад, ҳаҷар мемондаанд. Худамон пиёда автобус меҷӯем. Хайрият, пойман сикат шуд ва бе асо гашта метавонам.

Савдогарон дӯкону хайма ва чатру палосҳои ро гундоштаанд. Акнун ба тамошон ҳусни идғох чизе ҳалал намерасонад. Ҳама ҷо, ҳар порои замин, ки ба мадди назар мерасад, пур аз пӯсту калла-поча, шикамбаву рӯдаи пӯсида ва тӯда-тӯда устухони ҳайвонот. Паскӯча ва пайраҳои байни ду кӯчаи калони мутаваззин Минои муборақ пур аз наҷосат. Эҳтиёт нашуда қадам гузоштан хатарнок аст ва кас маҷбур мешавад бо як

даст латтае ба бинии худ дошта, пайваста ба пеши по чашм дӯхта, чида-чида пой монад. Азбаски дасти дигар бо чатру сумка банд ва абри магас дар болои сар мунтазам ғуввос мезанад, кас водор мешавад, ки дар зйни замон каллаи худро ба ҳар сӯ афшонда ва тақон дода роҳ паймояд.

Шайтонкӯби саввум ва охирин сардакак гузашт. Зоҳиран, мазҳакаи маросим акнун ба идроки мардум, ниҳоят, расида буд.

Ба таъиноти боисрор нигоҳ накарда, яке аз қориҳои пир машқоби кӯчагиро нигоҳ дошта, об нӯшиданист. Дар Минои муборак ҳам се рӯз боз таъкид мекунам, ки аз кӯча оби хом нанӯшанд, чой ё кока-кола бинӯшанд. Ҳо, камина тарғиботчин кока-кола шудаам. Агар соҳибони ширкати кока-кола рӯзе аз ин қори ман огоҳ шаванд, эҳтимол, дар ягон ғӯша ба номи табиби советӣ ҳам лавҳаи миннат гузоранд.

Пои пиёда сайёра мечӯем. Дар ҳар ҷо автобусҳои ҳолӣ вомерӯранд, вале онҳоро вакилони гурӯҳҳои дигар банд кардаанд. Саид Абдулкарим ҳамроҳи мо меравад ва ҳар замон таскин медиҳад, ки иншооллоҳ ҳозир автобус ёфт мешавад.

Дар қанори роҳ боғчае намудор шуд, ки се-ҷор дарахти хурмо дошт ва заминашро пал кашида, пиёзу шивит ва як чизи кохумонанде кошта буданд. Мӯйсафедони мо гуфтанд, ки дигар пиёда гашта наметавонанд, биғузур Саид Абдулкарим пеш рафта, сайёрае пайдо намояд.

Саид гардани хор-хорон бирафт. Мо аз офтоби майнасуз ба сояи қулбаи қанори боғча паноҳ бурдем. Мусофирони дигар набототи бо оби ҷоҳ сабзонидан соҳиби боғро помол карда, аз сояи дарахтон ҷой гирифтагӣ мешуданд. Боғбон аз паси онҳо бо калтаки дарозе давида, ба кӯча пеш мекард. Аз даҳони ӯ лаҳзае дашному ҳақорат қанда намешуд.

— Ҳоҷӣ,— гуфт Исрофил.— Хушбахтиатро фаҳмида истодаӣ?

— Аз кадом ҷиҳат?

— Аз он ҷиҳат, ки забони арабиро намедонӣ. Намедонӣ, ки соҳиби боғ ҳоло, ба зану бачаи ин мусофирон ҷӣ сифатҳоеро раво мебинад.

— Ҳа, гап ин бошад, дар воқеъ хушбахт будаам.

Саид Абдулкарим автобус наёфта омад. Боз пиёда ба роҳ даромадем. Пешопеши мо гурӯҳи қалонтари хо-

чиёни дигар кишвар мерафт. Баъди муддате як автобуси ҳолӣ пайдо гардид. Ҳама баробар ҳудро ба дари автобус андохтанд. Ҳоҷиёни кишвари ҳамсоя бисёртар буданд, ба замми ин аҳлона амал мекарданд ва ба автобус аз ҳамсафарони мо пештар савор шуданд. Ману Исрофил қасдан аз ҳама қафо савор шудем. Лекин дар даруни сайёра талош барои нишастгоҳҳои бароҳаттар ҳанӯз давом дошт. Сумкаи термосдори ҳудро дар роҳрави танги салон ба сари китф бардошта, ба думи мошин равон будам, ки ноҳост таёке омада ба сари термосам бархӯрд ва шишаи нозуки он чингачинга шуда, ба даруни пӯстлохи маҷақшудааш рехт. Маълум шуд, ки зарбаи таёкро яке аз ҳоҷиёни кишвари ҳамсоя аслан ба сари Махсуми миҷ-миҷдаҳон равона карда будааст, ки бо ӯ дар болои қой кашмакаше доштааст. Термоси баланд бардоштаи ман монеъ шудааст, ки зарбаи таёқ ба ҳадафи аслиаш бирасад.

Димоқи Исрофил сӯхт. Ӯ на ба ман ва на ба каси дигар нигоҳ мекард, на гап мезад. Камтар бошад ҳам феъли ӯро омӯхтаам. Аз чизе ҳашмигин шавад, ба касе наменигарад, ба нуқтаҳои гуногуни осмон ё сакфи хона ғазаболуд нигоҳҳо афканда, паст-паст сулфа мекунад. Ҳоло ӯ ба ғайр аз сакфи салон ба чанд курсие ки дар қаторҳои паси автобуси дароз ҳолӣ монда буд, нигоҳҳои ҳашмомез мепартофт.

Ҳазрати Наримон аз қои нишасташ рӯ ба қафо тофта, изҳори ҳамдардӣ намуд.

— Чанобони мӯҳтарам, термоси хушрӯ ҳайф шуд-дӣ. Не нагӯед, ҳайф шуд.

— Баръакс хуб шуд, ҳазрат. Аз таъмири сари қафида термоси нав харидан камташвиштар аст, ҳазрат.

— Ин гап ҳам маъкул, чаноб. Не нагӯед, чаноб, маъкул.

Исрофил гуфтугӯи моро шунида, табассум кард, чехрааш яла шуд ва термоси пачақро аз сумкаи ман бароварда ба қанори роҳ ғурронид.

— Афсӯс серхавсала нестам.

— Мешудӣ, чӣ мекардӣ?— пурсид Исрофил.

— Термоси пачақро ба Маккаи мукаррама бурда, дар ягон ғӯша ба намонш мемондам. Бигузор чун муҷассамаи «бародарии» ҳоҷиёи меистод, ки ба якдигарин қадар бо ҷӯшу хуруш зоҳир мекунанд.

— Монданд, ки ту дар Маккаи мукаррама лавҳагузорӣ кунӣ. Ин қо кишлоки тағоят нест.

— Намонанд, ба масҷиди чомен Душанбе бурда ме-
мондам.

Исрофил кифт чунбонида чизе нагуфт.

Баробари расидан ба Маккаи мукаррама ба тавоф-
ал-видоъ, яъне тавофи видоии хонаи худо шитобидем.
Қисми асосии ҳаҷ бо ҳамин ба анҷом расид. Ҳама як-
дигарро бо унвони баланди ҳоҷӣ табрик мекарданд.
«Ҳаҷ муборақ!», «Номи баланд муборақ!» Мӯйсафедон
ҳатто ба оғӯши ҳамдигар афтада, як-ду қатрагӣ ашқи
шодӣ ва шукрона рехтанд.

Мувофиқи барнома акнун ба шаҳри мубораки Тоиф
рафта, масҷид ва мавзеъҳои муқаддаси он чоро меби-
нем, сипас ба Мадинаи мунаввара сафар карда, мақба-
ран пайғамбари охирзамон ва ҷойҳои муқаддаси онро
зиёрат мекунем. Ба ин ҳам ҳоло мо ҳоҷини комил шу-
даем, вале баъди зиёратҳои фардоина ба замми он ки
аз гуноҳҳои собиқ пок шудаем, боз соҳиби савоби изо-
фӣ хоҳем гардид.

Ҳамсафарон дар қаъба аз оби зам-зам то ҷои дош-
танд, нӯшиданд. Яке аз қорихони пирро, ки аз оби шифо
шикамаш дам карда, ёрон чунбидан надошт, аз бағал
бардошта, ба манзил расонидем.

Раставу бозорро давр зада, дар як ҷой қабоби аҷо-
ибро дидам. Таҳмин як пуд гӯшти лаҳро ба сикхи ка-
лоне зич карда гузаронида, дар наздикии оташдони
дарозрӯя рост монда буданд. Бузургӣ ва шакли гӯшт
бӯқкаи ҷӯбини дупудиро ба хотир мерасонид. Қабобпаз
барои ҳар як харидор мувофиқи пулаш аз тарафи оташ-
хӯрдан гӯшт бурида, дар тарозу бармекашиду ба мағзи
нон монда метод ва тарафи навбуридан гӯштро ба
оташдон мегардонид.

Сайри худро давом дода, ба канораи ғарбии шаҳр
баромадам. Ба ҳаёлам, аз ин пеш нагуфта будам, ки
маркази Маккаи мукаррама дар пастхамии ҳавзмо-
нанде воқеъ гардидааст ва қаъбатуллоҳ дар миёнаи
ҳамин ҳавза буда, аз гирди он кӯчаву тангкӯчаҳои
бисёре ба ҳар тараф ҳазида мебароянд. Қамина аз
баландӣ ба поён, ба қаъба нигоҳ карда, баноғоҳ асро-
ри «санги муаллақро» фаҳмидам. Аз омаданамон ин
ҷониб дар ҳар тавоф ба ҳаҷаруласвад ва худӣ хонаи ҷа-
ҳоркунҷаи қаъба бо диққат менигаристам, вале чизе
намедидам, ки аз муаллақ истодани ягон узви он ша-
ҳодат диҳад.

Каъба бинои чахоркунчаи сангин буда, ҳар яке аз тарафҳои баробараш тақрибан шаш метр ва баландиаш ҳафт метр меомад. Бар болои ин бинои мукаабшакл аз матои сиёҳи абрешимин чодаре партофта буданд, ки аз лаби бом қариб то ба таҳкурсии мерасид ва ба ҷуз дари каъба, ки сарбоз дар остонаи он истода, хоҳишмандони оғӯш қардани санги муқаддасро бо дарра мекуфтанд, дигар ҳама ҷои онро мепӯшид. Ин чодарро қисва меномиданд ва ҳар сол дар арафои иди Қурбон нав мекардаанд. Қисваи кӯҳнаи рангпаридаро ба савобталабон тақсим карда медодаанд, ки ҳар порчаи тӯморбобаш ба нархи як-ду сар ғусфанд паррон мерафтааст.

Якуним метр поёнтар аз лаби бом тахмин ба паҳноии як газ гирдогирди ҷомани сиёҳи каъбаро ба шакли лента аз оятҳое пур карда буданд, ки бо зарҳал ва хатти шикастаи арабии зич навишта шуда буд. Ҳоло дар ҳавои гарми пешинӣ, дар зерини шуои офтоби дурахшон ана ҳамин лентаи зарҳалкорини якгазӣ бо нури офтоб ба ҳам омехта буд, ва аз ин масофа агар чашмонатонро нимпӯш карда нигаред, ба назар ҷунон мерасид, ки ғӯё ҳамин ҷои чодари сиёҳ фазон холиет ва боми каъба ғӯё муаллақ истодааст...

Агар чашматонро нимкоф карда нигаред...

Хӯш, агар бо чашми боз нигаред? Ё бо сабзайнак нигоҳ кунед? Ё аз наздиктар рафта бубинед? Ё пеш аз тулӯи офтоб, ё баъд аз ғуруби он нигаред? Хайҳот! Дар ин сурат аз муоинани «мӯъҷизани муборақ» маҳрум мемонед.

Дар хона ҳамсафарон машғули сӯхбат менишастанд. Акиун ҳама дар як хонача истиқомат мекардем. Мӯйсафедон аз хонаи алоҳидан бадбӯи ошъёнаи якум ханӯз пагоҳии арафа даст кашида, чизу чораи худро ба боло кашонда буданд.

Қорихон қухансол аз ҳазрати Наримон илтимос мекарданд, ки рубоии дар хайман Арафот хондашонро бори дигар тақрор кунанд. Ҳазрат нозқунон нархи худро боло мебардоштанд. Чун таклифи қухансолонро Қоризақа тарафдорӣ намуданд, ҳазрат мулоим шуда, сатрҳои зеринро хонданд:

Ҷаҳон ҷому фалак соқӣ, аҷал май,
Халонқ боданӯши маҷлисӣ вай.
Халосӣ нест дар дунё касеро
Аз ин ҷому аз ин соқӣ, аз ин май.

Ба хоҷаи асил офаринҳо гуфтанд. Муддате бо таъсири шеър ҳомӯш монда, ба андеша рафтанд.

Дар ин асно Махсуми мич-мичдаҳон даромада омад, ва дар кафшкани хона истода, баланд оруғ дод. Дар дасти ӯ нимта тарбуз буд. Аз афти кор, нимтаи дигарашро тоқат накарда, дар ҷои харидааш хӯрдааст. Махсум тарбузро дар болои ҷевон гузошта, рӯяшро бо миёнбанди худ пӯшонид, баъд ба пойғаҳи хона гузашта, ба ҷобачокунини чизҳои харидааш машғул шуд. Инро дида, дигарон низ илҳом гирифтанд ва ба ҷобачокунини ашъҳои худ даромаданд. Ин кор ҳар рӯз аз тарафи ҳар як ҳаҷӣ камаш се-чор бор такрор мешуд, зеро ба қадри тӯл кашидани сафари муборак миқдори савғоти онҳо меафзуд. Аксари ҳамсафарон, ки бо дутой ҷомадон омада буданд, аз Маккаи мукаррама низ як-дутой ҷомадонҳои нав харидаанд.

Қори банда имрӯз барор кард: барон худ ҷойғаҳи алоҳида сохтам, ки имконият медиҳад аз оқибати талоши ҳаршабаи ҳамсафарон дар болои ҷои хоб эмин бошам. Пештоқи васеи тирезаро ки ба тангкӯча яла мешавад, ҳаҷӣ бо ҷомадону халтаву сумкаҳои худ банд карда буданд. Ман зарфҳои рӯи мизи дар кафшкани хона истодаро бар болои ҷевон ҷидам, ҷомадонҳои дар пештоқи тиреза бударо ба рӯи миз кӯчонидам. Акнун дар як тарафи пештоқ фақат пулсандуқи оҳанин саид Абдулло монд, ки онро ба ҷое кӯчонидан маҳол буд. Бо вучуди ин ба пештоқ рӯболо дароз кашидани пойҳоро ба болои пулсандуқ гузорам, ҷойғаҳи наҷандон бароҳат, аммо нисбатан тинҷтаре пайдо мешавад. Чӣ илоҷ? Дар касалхонаҳо беморони пояшон гачабаста дар ин ҳолат ҳафтаҳои дароз меҳобанд.

Лекин дар ҷойғаҳи нави ман ба шарте хобидан мумкин, ки дар хоб ҳам ғавқулодда хушбӯр бошед. Чоркӯбаҳои беиниан тиреза гӯе аз замони халифа Ҳоруннарашид боқӣ монда бошанд, ҷунон кӯҳнаву фарсуда буданд, ки андаке шамол вазад, ё Мулло Урок-ака, ё худ ҳазрати Наримон дар рӯи хона вазнинтар қадам партоянд, ба ҳазор мақом шақарросу шиқиррос мезаданд. Агар хангоми хоб ба тарафи чап сахле бигелам, ҳамроҳи чоркӯба то ба фарши тангкӯча бе ҳеҷ мамоннат парвоз хоҳам кард.

Ба ҳар ҳол аз қордонии худ хурсандам. Дар хонае ки майдони истиқоматбобаш бештар аз понздаҳ мураббаъметр нест ва дар он бояд ҳаҷдаҳ нафар ҳаҷӣ

хушқадубаст чой бигирад, гӯшан алоҳида доштан ғояти некбахтист.

Ҷойғаҳи банда боз як афзалият дорад, ки бояд махсус қайд карда шавад. Ҳамин хонаи танг ба ҷуз мо, ҳаждаҳ нафар ҳочиён, аз субҳи содиқ то як-ду поси шаб панҷоҳ-шаст нафар меҳмонони моро бо навбат гунҷоиш медиҳад, ки як-дую, ё гурӯҳ-гурӯҳ омада, муддаои табъашон сӯхбат карда мешинанд. Аксари меҳмонон муҳоҷирони собиқ ҳастанд, ки ё аз саргузаштҳои худ нақл мекунанд, ё ҷӣ гуна дар Иттифоки Советӣ фақат бо қарамшӯрбо зиндагонӣ кардани моро пурсида фаҳмидани мешаванд. Мувофиқи қонунҳои но-навиштан одоб, мо бояд иззати меҳмонро бар ҷо оварда ва аз пеши ӯ наҷунбида, гӯш ба даҳону ҷашм ба андоми ӯ дӯхта нишинем, то ки хотираш озор наёбад. Ҷойғаҳи навам имкон медиҳад, ки рӯзе ақаллан чанд дақиқагӣ аз давраи меҳмонон баромада, поҳон худро аз шиканҷан расму оин дам диҳам.

Қориақа мегӯянд, ки авлоди саид Зайниддини Кӯшак бо нисфи муҳоҷирон дар болои биноҳои вақф қозибозӣ карда, ногап шудааст. Хӯш, мегӯям ба ҳудам, агар Кӯшак бо ҳамдиёрон ҳешу табори худ аҳлона мезист, шумораи зиёратгарони мо ба чанд кас мерасид ва аз ҳамаи се-чаҳор соате ки ҳоло барои истироҳатамон боқӣ мемонад, боз ҷӣ қадараш сарфи мусоҳибаҳои мароқангез мегардид? Аз ин ҳулосае мебарояд, ки низоу нифок ҳам гоҳо судманд мешудааст.

Ошнои ҳалвогарам Қўлдошхоҷа омада, дарҳол ба қиссагӯӣ даромад: «баъди кулоқ шудан» гурехта дар Қаркӣ чанд сол бо ҳалвопазӣ рӯз гузарониданаш, пас соли 1934 ҷӣ гуна аз СССР фирор карданаш, ҷӣ тавр бо либоси жанда, дар сурати ҳезумкаши қашшоқ ба шаҳри Мазори Шариф* расиданашро нақл кард.

— Як андак тилло буд, мулло,— ҳикоят мекард ӯ.— То даме ки дар хоки мамлакат будам, онро қисм-қисм ба нифаи шалвор, ба миёнаи куртан так боб карда дӯхта будам. Ҳамту не? Ана сонӣ, ки аз сарҳад гузаштан лозим шуд, ба дилам гуфтам: «Эҳтиёт шав, Қўлдошхоҷа, мийяро нағзакак қор фармо, ки агар аз баданат тилло ёбанд, қорат ҷаток». Ҳамту не? Одами дилпур мешудагӣ аз сарҳад мегузаронидагӣ ҳам ёфт шуд. Ана сонӣ аз кунҷи қорвонсарой як полони ҷиғда-ҷиғдаро

* Шаҳре дар шимоли Афғонистон

ёфта, кафонда, тиллоро ба мағзаш чой кардам... Хайр, ин ҳама киссаҳои кӯҳна. Ҳамту не? Хай-ҳай, чӣ хуш, ки шумо омадед, мулло. Камина бисъёр хурсанд, бисъёр сарфароз. Шуморо дида, бародарамро дидагӣ барин шудам. Ҳамту не?

Ҳалвогар вақти рафтаниш Қориака, Темурҷон қорӣ ва маро ба хонааш таклиф кард.

— Иншооллоҳ пагоҳ меравем,— гуфтанд Қориака.— Қўлдошхоҷа таклиф мекардаанду чаро наравем? Чӣ гуфтед, Мулло Курбон?

— Албатта, албатта.

...Дар пештоқи тиреза нишаста, ба мардуми таиғ-кӯча назора мекунам. Нисфи шаб шуда бошад ҳам, дўконҳои баққоли ханўз яла. Ду нафар аз ҳамсафарони мо дар сари кӯча рост истода, бо шавқ бинӣ мекованд ва роҳгузаронро тамошо мекунанд. Аз рӯзе ки аз Хартум баромадем, ба биниковини онҳо дигар касе қор надорад. Дар ин ҷо ҳама бинӣ мекованд, дар кӯчаву бозор пижама пӯшида мегарданд, ҳатто пижама дар тан ба идоран ҳаҷ, идоран полис даробаро мекунанд. Дар сари роҳи қалон дар пеши назари мардуми бисъёре диққат нишаста таҳорат кардан ҷоиш аст. Мулло Уроқака дар Муздалифа паноҳгоҳи дурусте наёфта, ба тақи кузови автомобили Ироқ даромада таҳорат карда буд. Дар атроф зану кўдакон ҳам кам набуданд.

Дар пеши тиреза дар зеҳи девор се кабўтар меҳобад. Ман онҳоро шаби пеш аз Арафот ҳам дида будам.

Ғалмағали бемаҳали мардум ба кабўтарон ҳалал мерасонад ва онҳо ғур-ғурқунон ба ҳамдигар ким-чиҳо мегўянд, гоҳе бол афшонда, ҳамдигарро тела дода, чой иваз мекунанд.

Зиндагоние ки чанд рӯз инҷониб мебинам, ба назарам афсона барин менамояд ва ҳар гуна афсонахоро ба хотирам мерасонад. Гоҳ ба қаҳрамони афсона рашк мебарам. Агар ман ҳам қаҳрамони ягон матал мешудам, яке аз ин кабўтарон бо забони одаим ба ман муроҷиат карда, хизмати худро таклиф менамуд. Мактубе навишта ба вай меодам, ки ба ватанам бибарад. Аз оила ва дўстонам пайгоме биоварад...

Дар ошёнани дуввум пирамарде саҳт сулфа мекунад. Вай сартарош аст ва аз саҳар то шом ба ҷуз он дақиқаҳое ки чилим мекашад ё намоз меҳонад, бо адои касби худ машғул аст. Аксари ҳоҷиён ба ҳамин тариқа ҳаҷ мекунанд. Баъзеҳо, ки касбу ҳунари муайяне надо-

ранд, дар мамлакатҳои бегона солҳои сол ҳаммоли карда, пул меғундоранд, то ки дар роҳи хонаи худ тӯшае ва роҳкирое дошта бошанд. Гаронии музди мусофират дар тайёра, кишти ва сайёраҳо яке аз сабабҳои машаққати ҳаҷ аст. Ба маблағе ки сайёраҳои ин ҷо барои 10—12 ҳаҷрим меситонданд, дар мамлақати мо аз шаҳре ба шаҳре сафар кардан мумкин.

Пашшаҳои хомӯшак хобидани наместонанд. Ҷонварҳои ғаддор! Хомӯшаки боғот ё саҳрои мо ғингосзанон омада, ақаллан аз наздик шудани хабар меод. Аз овозаш ҷои нишасташро тахмин карда, як шаппотӣ фароред, аз хориш халос мешудед. Пашшаи ин ҷо аз хунатон сер шуда меваду фақат баъди он ҷои ғазидашро мефаҳмед.

Аламам меояд, ки ду ҳафтаи умрам ба ин тариқа гузашт. Агар ба ман месупориданд, ки афсонаи ҷанна-ту ҷаҳаннамро ту бибиф, ба ҷои тарозуи гуноҳбаркашӣ тарозуи рӯзбаркаширо ихтироъ мекардам. Вақти беҳуда гузаронида ва умри ба нафъи коре сарфкардаи одамонро алоҳида-алоҳида бармекашиданд. Ва андозаи ҷазою мукофот ҳам мувофиқи ҳамин таъин карда мешуд.

Дар ҷоғаи нави худ дуқат шуда, акнун хобидан меҳостам, ки Искандар ба сӯҳбат ҳозир шуд.

— Ҳоҷӣ,— гуфт ӯ.— Имрӯзҳо ҳавоят баланд шудааст. Чаро ба сӯҳбат ҷеғ намезанӣ?

— Ҳар кор вақту соат дорад.

— Ҷӯ, тароша барин дағал шуда истодаӣ-ку. Дӯғ назан, ҷӯраҷон. Ба тақдират тан деҳу кори савоб кун.

— Боз ҷӣ кор?

— Аз бозе ки ту дар бораи ғӯру қиёмат, Одаму Ҳавво лекция меҳонӣ, мароқи ман ба ин масъалаҳо меафзояд. Илтимос, боз ягон чиз нақл кун.

— Аз дӯзах ҳикоят кунам?

— Сар кун.

— Дар ҷаҳаннам дарае ҳаст, ки 70.000 бино дорад, дар ҳар бино 70.000 хучра ҳаст, дар ҳар хучра 70.000 мори сиёҳ мунтазири ману ту ҳалқа зада нишастааст. Дар шиками ҳар як мор 70.000 хум захри котил ҳаст.

— Хай-хай-хай! Бай-бай-бай!

— Ҷаҳаннам боз 40 ғӯша дорад, дар ҳар ғӯша 40 мор, дар шиками ҳар мор 330 кайдум ва дар неши ҳар

каждум он кадар захри халохил ҳаст, ки 330 хум пур мешаваду боз якчанд тағора мемонад. Либоси ҷаҳаннамиҳо аз миси гудохта аст, дар поҳошон кишани оташин. Мағзи сарашон билиқ-билиқ меҷӯшад. Худованди ғамхор Маликшоҳ ном малонкаашро сардори ҷаҳаннам таъин карда мондааст. Ҳар мусулмони гунаҳгор об гӯяд, Маликшоҳ косан оташинро аз хуну фасод пур карда медиҳад... Қалонин ҳар як зарран оташ дар ҷаҳаннам вертолёт барин аст ва гунаҳгорро ки ба оғӯшин оташ андохтанд, устухонаш таркида, мисли орди дубеза нарм мешавад, аммо худованди раҳим онҳоро боз ҷамъ оварда, ҷон мебахшад ва аз сари нав ба коми мору аждаҳою оташу санг меандозад...

— Қоил ман!

— Ба кӣ? Ба парвардигор ё ба ҳазрати Маликшоҳ?

— Ба ҳар сеяш: ба парвардигор, ба Маликшоҳ ва ба он касе ки ҳаёл ва тафаккури одамӣ барин як мӯъҷизан беназири табиатро ба ихтирон ҳамин ғаплро сарф кардааст.

— Хайр, конеъ шудӣ?

— Як дараҷа.

— Боз ҷӣ меҳоҳӣ?

— Саволе дорам.

— Ку, парто.

— Гӯе гуфта бошанд, ки ба яхтҳои ҳар марде ки ба ҷаннат дохил шуд, 75 ҳазор паридухтар ва 75 ҳазор париписар дода мешавад.

— «Гӯе гуфта бошанд», нагӯ минбаъд. Ин ваъда дар «Нодир-ал-мероч» аниқу равшан навишта шудааст.

— Боз хубтар, лекин ҷӣ гуна иҷро шудани ҳамин ваъда ба каллаи ман надаромада истодааст.

— Пас ҷои ту дӯзах аст.

— Сабр кун, азизам. Ман гуфтани ҳастам, ки барои ҷӣ дода шудани паридухтарҳо маълум. Хайр, писарбачаҳоро ҳам ба магазин барои папиросу гӯгирд, ё масалан барои овардани рӯзноман нав мефиристонӣ. Ё мефармой, ки зуд рӯдан водопроводно кашола карда, ба фалону фалон кӯчаҳо об пошанд. Хулоса, онҳо низ даркор мешаванд.

— Хӯш?

— Ман фаҳмидан меҳоҳам, ки 150 ҳазор духтари соҳибҷамол ва писарҳои хизматгорро якбора вобаста карда мемонанд, ё ба қадри пир шуданашон нав карда менстанд?

- Хафтафаҳм, дар ҷаннат касе пир намешавад.
- Пас, якбора оварда месупорандат?
- Инашро яқин намедонам.
- Ана ҳамин нуктаро аниқтар фаҳм. Мувофиқи шумидам, калонтарин донишмандони ин масъалаҳо дар Макка ча...
- Маккаи мукаррама!
- ...ха, дар Маккаи мукаррама чамъ шудаанд. Ту, азизам, саҳл нагир. Аз қор таъмин қардани 150 ҳазор малоика қори ҳазл нест. Ҳа! Аз таҷриба медонам-дия. Дар хотир дорӣ, боре ба пахтачинӣ рафта будем ва маро якруза сардори шумоён таъин қарданд? Ҳамон рӯз шумо, ноаслҳо, шири аз модар хӯрдаамро ба даҳонам оварда будед...

САҲАТ ДАР БОМИ «ФОРД»

Ҳамсояи Кӯлдошхочан ҳалвогар, марди бадкавоқи тирарӯе бо сайёран сабукраваш сахарӣ омада, моро савор қарда ба меҳмонӣ бурд. Дар роҳ аз кӯчан серодаме мегузаштем, ки ронанда ба суғ қардани суръати гашт водор шул ва аз ин ҳолат хеле оташин гардид. Иттифоқо ҳочне ба зери дасти ронанда афтод ва ӯ алами Исоро аз Мӯсо гирифт: марди заифе, ки аз андом ва шумурда қадам гузоштаниш дардмандиаш баръало хувайдо буд, сигналҳои тақрори ўро нашонид. Ҳангоме ки сайёра, ниҳоят, домани ўро лесида пештар гузашт ва пайқари ҳамидан он мард ба тирезаи ронанда рост омад, ӯ мобайни шонаҳои ҳочни мусофирро нишон гирифта, муште фаровард. Мусофир ба замин парӯ шуд.

Банда ба ғайри ихтиёр ба сӯи ронанда даст ёзонида, сайёраро нигоҳ доронданӣ будам, ки Қориака аз остинам маҳкам доштанд. «Вазнин шавед, духтур,— меғуфт нигоҳи маломатомези сардорамон — мудохила ба қорувори ин мардум аз вазифаҳои мо нест».

Аз тирезаи пас ба роҳ нигаристам, ки марди дардманд ҳамчунон дароз кашида меҳобид ва мардуми атроф шитобон ба сари он бечора чамъ мешуданд.

Аҷаб, маро чӣ қадар муддат лозим аст, ки ба мусофирин худ одат кунам ва пайваста дар ёд дошта бошам, ки ин ҷо Арабистони Суудист ва дар ин ҷо қоида ва қонунҳои ҳоси он кишвар қоринд?

Ҳалвогар ҳаман ҳунар ва сарвати худро дар рӯи

дастархонаш намонш дода буд. Аммо аз гулӯи ман чизе намегузашт. Мизбон аз барори касбу кор, аз ҳавлиҳои қатор, дӯкон ва занҳои худ беист мелаққид.

— Муллоҷон,— вақти гусел ба ман гуфт ҳалвогар.— Як бонка оби зам-зам ва як қолинчаи ҷойнамоз медахам, нишооллоҳ ба акаам мебаред-дия. Ҳамту не?

— Майлаш, мебарам. Лекин ҷойнамозатон бечихак-а?

— Бечихак, бечихак... Э шумо воқеан порсолая гуфта истодаед? Ба гузашта салавот, мулло, ҳамту не?

Агарчанде аз масофаи дувоздах ҳазор километр аз касе ба касе об кашонидан аз нуқтаи назари Аэрофлоти мо ғояти савоб нест, ваъда додам, ки савғотии ҳалвогарро ба Қорӣ Шакар мебарам.

Баъди аср дар тақи дари Зайнӣ Кӯшак автобусчаи форд пайдо шуд. Азбаски дигарон бо эҳтиёт кардани лашулуш ва қуфл кардани чомадонҳошон банд буданд, ману Исрофил ба сайёра аз ҳама пеш савор шудем. Аз боми сайёра, аз болои панҷараи бағочмонаки он ҷой гирифтем, то ки баъди чанд рӯзи дар гармо пухтанамон аз шамоли роҳ қадаре баҳра бардорем.

Роҳи Тоифи муборак аз идғохҳои дирӯза мегузаштааст. Дар Мино, Муздалифа ва Арафот акнун ҷонзоте набуд. Бод коғазу латтапораҳоро аз замин бардошта, дар осмони фарох сайр мекунонид.

Тоиф дар болои суфакӯҳе, ду ҳазору чаҳорсад фут баландтар аз сатҳи баҳр воқеъ гаштааст. То баромадан аз роҳи кӯҳии морпеч ду маротиба паспортҳо ва иҷозатномаҳоро тафтиш карданд. Дар Тоифи муборак яке аз лагерҳои ҳарбӣ мавҷуд будааст ва қисмҳои ҳавой ва кӯшунҳои заминӣ дар тахти назорати инструкторони ҳамаҷоҳозири америкой машқ мекардаанд.

Кӯҳсори Тоиф ҷо-ҷо қуллаҳои паст дошту дара надошт. Чунин менамуд, ки як вақтҳо кӯҳсори ҳақиқӣ будаасту баъд онро то нисфаш регу хок пахш кардааст ва акнун фақат нӯки қуллаҳо аз хок берун баромада истодаанд.

Як виллисӣ ҳарбӣ аз рӯ ба рӯ омада, дар баробари сайёраи мо қарор гирифт. Дар паҳлӯи шофёри виллис марде дар либоси низомӣ менишаст. Вай бо як даст пайкари чилими бузургеро нигоҳ дошта, бо дасти дигар ҳар замон мили резинии онро ба даҳон мебурд ва як-ду қуллоб дудро ба ҳаво сар дода, ронандаи сайёраи моро саволборон мекард. Ниҳоят, аз ҷавобҳои му-

фассали ӯ ки фақат калимаи Зайнӣ Кӯшак ба ман шинос буд, конеъ шуда, ба роҳи худ рафт.

Аз меҳмонхонаи «Доруссалом» ҷой гирифтем, ки ҷои дурусти хуфтухоб дошт. Маъмури меҳмонхона Ҷӯрақорӣ ном марди 32-солаи забондон будааст: туркӣ, форсӣ, арабӣ ва англисиро хуб медонистааст.

Қабл аз хоб ба долони меҳмонхона барои тамокукашӣ баромадам. Ҷӯрақорӣ маро аз пешни мизи кориаш нишонид, ба забони тозаи тоҷикӣ гуфт:

— Хуччатҳоятонро қайд мекардам, тоҷик буданатонро фаҳмида хурсанд шудам. Аз мулоқот басо мамнунам. Камина мухлиси адабиёти форсу тоҷик ҳастам. Алалхусус Фирдавсро дӯст медорам. Дар ёд доред:

Зи ширӣ шутур хӯрдану сусмор,
Арабро ба ҷое расидаст кор,
Ки тахти каёиро кунад орзу,
Туфу бар ту, эй чархи гардун, туфу!

Оре, дар «Шоҳнома» дар мактуби Рустам ба Саъди Ваққос — ба лашкаркаши бо нияти истило ба Эрон омадаи араб ин мисраъҳо ҳастанд. Лекин ман хайрон шудам, ки чаро ин мухлиси Фирдавсӣ аз саду бист ҳазор мисраи «Шоҳнома» маҳз ҳамин ду байтро меҳонад? Охир дар мамлакатҳои араб ягона чизе ки ҳар касе меҳост аз осори шоир ихтисор кунад, маҳз ҳамин мисраъҳоянд.

Мубоҳисаҳои ғаразнок ба дилам зада буданд. Нигоҳҳои шубҳаомез, муомилаи сарди гоҳо кинаварона, гоҳо таҳкирангез ба мусофири бегуноҳ бас набуд, ки ҳар сари чанд касе аз масъалаҳои сиёсӣ, ё иқтисодӣ, ё адабӣ мунозира кушода, кӯшиш мекард, ки ягон ҷиҳати зиндагонии моро наҳ занад ва ба он лаккае расонад.

Аз таърих ҳар чиз дар ёд доштам, ба қор андохта, гуфтам, ки шоирӣ ватандӯст ба ҳалқи араб кина ё адовате надошт. Бонси эътирози ӯро аз зулми халифаҳо ва он харобию мусибатҳои бояд донист, ки лашкаркашони онвақтан араб ба сари дигар кишварҳо меоварданд.

Шарҳи ман ба Ҷӯрақорӣ таъсире набахшид. Ҳазрати Аӣ, Амир Ҳамза, Саъди Ваққос ва дигар лашкаркашони ислом дар назари ӯ муаззамтарин симоҳои таърих буданд ва фақат қорӣ хайр мекарданд.

Пагоҳӣ шаҳрро давр задем. Шаҳрчан Тоиф барои сармоядорони кишвар хизмати манзили истироҳатро адо

мекардааст. Аз ҳамаи гӯшаҳои мамлакат дороён, ҳатто хонаводаи шох ба ин ҷо омада, моҳҳои гармӣ тоқатфарсоро мегузаронидаанд. Муносиби ҳамин аҳолии шаҳр ҳам фақат аз бой ва хизматгор иборат буд.

Исоҳонаи тоҷир моро аз кӯчаи дошта, ба хонааш ба меҳмонӣ бурд. Меҳмондорӣ ӯ аз як силсила намонш иборат буд: хизматгори қатори даст пеши сина ба тавозӯи ҳамида, ду автомобили ялаққоси дар тақи дарвоза гузошташуда, рангубори алобулои ҳавлии дуошъёна, курсиҳои кунгурадор ва зарҳалқори соҳти асри XVII, ки аз тахтӯлаи кадом як герцог ё барони шикастхӯрдани Европа ба ин ҷо омадааст, зарҳали асбобҳои рӯзгор ва ҳатто кафшҳои соҳиби хона ва ниҳоят, қиёфаи пурғурури ҳуди мизбон — ҳамагӣ ба ҳам омехта, гӯё аз якдигар пештар барҷаста, бо забони ҳол фаръёд мекарданд, ки ҳой мусофирон, бидонед ва огоҳ бошед, ки бахту иқбол, давлат ва савлат ин хел мешавад!

Аз бозииҳои ҳаёлати одамони гардам... Гоҳе аз одами дуппа-дуруст зоча сохта онро чунон масту масрур мекунанд, ки ҳудро мучассамаи саодат мепиндорад. Зоте аз шӯҳиҳои вай гофил монда, дар кӯлмакҳои лойка даступо мезанаду гумон мекунад, ки дар баҳри муаззами мусаффо частухезе, бо мавҷҳои муқтадир ситезе дорад. Дигаре дар банди ҷаҳл асир мондаасту ҳудро сарвари оқилон медонад. Саввумӣ тугмаи тирезаи сайёраеро пахш карда, онро болову поин мекунад ва эътимод дорад, ки ҷарҳи гардун ҳамин аст ва бо нишорати ӯ давр мезанад.

Ҳам эъҷозкори тавоно, ҳам бозингари ширинкор ва ҳам рақиби бешафқате будааст ҳаёли одамони...

Масҷиди ҳазрати Аббосро зиёрат карда, ба бозгаштан ба Маккаи мукаррама омода шудем. Ҳама меҳостанд, ки то тахт шудани ҳуччатҳо ва иҷозатномаи сафари Мадинаи мунаввара ду-се рӯзи интизорию дар ин шаҳрчан обу ҳавояш нисбатан сабук гузаронанд. Аммо хабар расид, ки ба Маккаи мукаррама ҳуди ҳамин рӯз баргаштан зарур аст. Дар он ҷо бегоҳӣ конгресси олами ислом барпо мешудааст ва Қорнака, Исрофил ва яке аз мӯйсафедон дар он иштирок мекардаанд. Чуноне ки дар Ватикан анҷуманҳои умумиҷаҳонии католикҳо, дар Лҳаса* ҷамъомади буддоиҳо барпо мешавад,

* Лҳаса — шаҳри муқаддаси буддоиҳо дар Тибет.

дар Маккаи мукаррама низ ин гуна анчуманҳои олами ислом мешудаанд.

Кориака аз таърихи Тоифи муборак ҳикояте гуфтанд.

Дар вақташ пайғамбари худо аз таъқиби кураишиҳо ва соири куффор гурехта, ба ин ҷо паноҳ оварда будаанд. Лекин дере нагузашта, касе ҳазратро шинохтааст. Он гоҳ кофирон бачаҳо ва девонаҳоро фармудаанд, ки расули худоро сангсор кунед. Пайғамбар аз сели сангу кулӯх гурехта ба мағзи ҳо ана он кӯх пинҳон шудаанд. Худованд ногоҳ аз тамошони бетарафона дилгир шуда, ҳазрати Ҷабраилро ба кӯмаки ҳабиби худ фиристодааст.

— Ё ҳабиби парвардигор! — гуфтаанд ҳазрати Ҷабраил дар як он аз Арши Аъло ба кӯхсори Тоиф расида, — маро халлоки олам фиристод ва фармуд, ки бо маслиҳати ту кор кунам: агар изи дихӣ, ҳоло ин кӯхҳои баландро ба фалак бардошта, ба сари ин қатлабонони кадрношинос биандозам ва димор аз рӯзгорашон дароварам.

— Лозим нест, эй сарвари малоикаҳо ва эй хусни беназири Арши Аъло, — ҷавоб додаанд пайғамбар ва ба дарунтари мағораи интиҳобкардаашон даромада, нағзтар пинҳон шудаанд.

Кориака нақл мекарданду мӯйсафедон роҳравон (мо дар ин асно дар кӯчаҳои Тоифи муборак мегаштем) ашки рикқат мерехтанд ва ба даргоҳи худованди қарим шукрона мегуфтанд. Банда ҳам ба олиҳиммати он ҳазрат таҳсин мегуфтам, ки боиси бутун мондани ин мавзё гардидааст. Дарвоқеъ ҳам агар ҳазрати Ҷабраил ба нозукии қанотҳои худ нигоҳ накарда, ҳамаи ин кӯхсори азимро аз беҳаш канда ва бардошта, аз баландии якчанд лак фарсах партофта мефиристодаанд, Арабистон аз ҳамин ягона гӯшаи серунаш ҳам маҳрум мегардид.

Оре, Ҳазрати Ҷабраил ба камина бисъёр маъқуланд. Қас ҷӯра дошта бошад, ана ҳамин ҷӯраи ҳамаи пайғамбарон барин ғамхору вафодор бошад. Ба пайғамбаре мадад лозим шавад, ҳазрати Ҷабраил дарҳол ба хизмат тайёр. Рӯзе ки Муҳаммад мустафо саллаллоҳу алайҳи васаллам наберадор шуданд, ҳазрати Ҷабраил аз боло ҳатто момодоя оварданд. Фикру андеша карданишастанд, ки охир фариштаҳо ҳама духтарони ҷаҳордаҳсолаи бокираанд ва ба пеши Бибӣ Фотимаи нав-

зоида ба сифати момодоя овардани онҳо чандон аз рӯи одоб намешавад. Аз қаноти яктааш маҳкам доштанду ба тарафи Мадинаи мунаввара кашола карданд. Рост, ки фариштаро касе надидааст, ва маъхазҳои муқаддас мегӯянд, ки ҳузури акушеркаи осмонӣ ҳамеша ба як тарзи бисёр нозук ҳис карда мешуд.

Ҳазрати Ҷабраил агар хавсала кунанд, барон адо кардани якта-нимта хизматҳои майда-чуйда ҳам роҳи 500-соларо баъзан дар чанд соат, баъзан дар як зум тай карда омадан мегирифтанд. Масалан, боре лӯнгии кадом як пайғамбарамонро ҳангоми хобашон шамоли кушода, ба як сӯ афкандааст. Ҳазрати Ҷабраил аз осмон махсус фаромада, лӯнгиро баста ва аъзон маҳрами пайғамбарро аз назарҳо пӯшида рафтанд. Гоҳо яке аз занҳои пайғамбарӣ охиризамон ба кучо мондани сӯзану ангуштпонаро фаромӯш карда, онро муддате бенатиҷа кофтуков мекард. Ҳазрати Ҷабраил дарҳол аз осмон фаромада, мушкилро осон мекарданд.

Аз Исрофил ҷӯраи ман ба кас гоҳо зарар мерасад. Вай дина шабона ба ҳамсафарон саёҳати болон боми сайёро таъриф кардааст. Имрӯз ҷои моро Махсуми миҷ-миҷдаҳон, мулло Уроқака ва қорихони ҷавон банд кардаанд. Нисфи ҳамсафарон ҳанӯз дар меҳмонхона буданду онҳо боми автобусчаро пешаки ишғол карда менишастанд.

Аз роҳи морпечи суфакӯхи Тоиф ба водӣ фаромада будем, ки ҳаво вайрон шуд. Шамоле бархосту осмон тира гардид. Дар ҳар ҷои биёбон сутунҳои бузурги гирдбод ба ракси девонавор даромад ва хомаҳои регро қабат-қабат бардошта, буттаҳои явшону янтоқро аз бунашон барканда ба осмон мебард.

Автобуса аз ҳаракат монд. Роҳро аз бери фарқ кардан мумкин набуд. Пайкари «Форд» аз ҳамлаҳои бод меларзид. Сангрехони калонтар ба тиреза ва девораҳои он бархӯрда ҷарангосзанон садо мебароварданд.

Ронанда қарашро ба сару рӯяш печонида берун баромад ва ҳамсафарони дар болон бом умба шуда хобидани моро як-як фароварда ба автобуса тикконид.

— Духтурҷон, ҷои шуморо гирифтм, ҷадлатон доштия,— гуфт мулло Уроқака лои кунҷи лаб ва ҷашмони худро бо рӯймол пок карда истода.— Хайр, хуб шуд, укаи ширин, дар шамоли бом тамоку кашанда намешу-

дааст. Кайи, аз ҳамон зарҳалдораи бароред, дафъи савдо кунем.

Чанде аз шарикон калима мегардониданд ва дар талаби тараххум ва омурзиш ибодат мекарданд.

Муддате ба ҳамин минвол гузашт. Баъд сутунҳои сиёҳи гирдбод чархзанон ба самти ғарбии биёбон, ба сӯи Маккаи мукаррама дур шудан гирифтанд ва мо дар миёни хокборон аз дунболи онҳо ба роҳ даромадем.

ДАР ВАСФИ ПУЛ

10 май нисфи шаб бедор карда гуфтанд, ки хезед, сайёра муҳайёст, иншооллох, ба Мадинаи мунаввара меравем.

Автобуси «студобеккер» дар сари кӯча мунтазар буд. Дар нӯҳ курсии дукаси катори чап 27 нафар судониҳо зич менишастанд. Дар ҳамин қадар курсиҳои камбари яккаси тарафи рост мо дукаси ҷой гирифтем. Дар ду пахлуи ронанда ду зани кӯдакдори ҷодирпӯш ба фарш шолча партофта нишастанд.

Ба сафари Мадинаи мунаввара се рӯз инҷониб омода будем. Алалхусус имрӯз. Ҳамсафарои ханӯз гашти пешин ҷомадонҳоеро ки дар хонаи Зайнӣ Кӯшак бояд амонат монда мерафтанд, гаштаю баргашта тақуру карданд. Қуфлҳоро санчида диданд. Сардорон бо соҳибони хона барои меҳмондорӣ дахрӯза дар Макка, Мина ва Арафот ҳисоби карданд. Барои ҳамон вермишельшӯрбо ва нахориҳои ҳастак-нестак, барои ҷои хоб ва хаймаҳои Арафот мизбонон он қадар пул гирифтанд, ки агар аз рӯи инсоф гӯем, ба маблағи якрӯзаи гирифтаи онҳо дар меҳмонхона ва рестораниҳои беҳтарини мо камаш як ҳафта зистан мумкин буд. Аммо аз қиёфати тарҷумон ва кассир хангоми ҳисобу китоб аён буд, ки ба мизбонони мо ҳазор далелу бурҳон як зарра таъсир надорад.

Аз ҳисоби дере нагузашта дар ҳамаи хонача ва ошхонаҳои бинои ҷаҳоршӯёна, ки оилаҳои Зайнӣ Кӯшак ва бародаронаш Абдулло ва Абдулқарим зиндагонӣ мекарданд, қиёмате барпо шуд. Аз доду фаръеди занону кӯдакон ва дашному ҳақорати мардон шӯрҳои деворҳо мерехт. Аз тарҷумон боиси ин шӯри моғохониро пурсидем, мухтасар ҷавоб дод:

— Музди хизмат тақсим мекунам.

Шарнат аз хона берун шудани овози зану духтаронро манъ мекард. Аммо дар ин ҷо ба таъиноти китобҳои муқаддас бо чунин ҳарорати тасвирнопазир таҳрир мебароварданд.

Ману Исрофил ба кӯча фирор кардем, то ки даме гӯшамон осуда бошад. Пас аз ду соат баргаштем, ки мубоҳисаи молиявӣ ҳанӯз ба поён нарасидааст. Боз ночор ба саёҳат рафтем. Фақат баъди намози хуфтан норозиён ба тақдир тан доданд ва оромӣ аз нав барқарор гардид...

Дар автобус ҷойгир шудем, соҳибони хона ба гусел баромаданд. Танҳо роҳбалади доимии мо саид Абдулкарим ба хайрухуш набаромад. Аз пули барон шустаргар додаам аз ӯ ҳанӯз ҳашт риёл бақия нагирифта будам. Бечора се рӯз инчониб мегуфт, ки коғазӣ дахриёлиро майда карда наметавонад.

Мизбонон дуо карда, ба сафар фотиҳа доданд. Студбеккер аз кӯчаҳои қачалаки торики Маккан муқаррама баромада, ба роҳи манзили охирии пайғамбари охирзамон афтод.

— Хайр, умм-аль-қуроъ, модари шаҳрҳо! — гуфтам дар дилам. — Агар бори дигар дидани ту насибам бошад, дар рӯзи некот бубинам. Мақоли қадимаи араб мегӯяд, ки қулли явмин бадтар, яъне аҳволи бани одам рӯз аз рӯз бадтар мешавад, ки беҳтар не. Таърихи кӯҳан шохид аст, ки ин гап дуруст нест. Пас рӯзҳои неки ту ҳам дар пешанд...

Ҳаво торафт серун мегардид. Либосҳои гармтарамонро дар Хартум монда омадаем. Хунук хӯрдм. Дуҳтури ланг як боби саргузашт буд. Акнун ҳамин намерасид, ки шамол хӯрда, касали рӯибистарӣ шавам.

Исрофил ду порча эҳромашро аз сафархалтан худ бароварда, якеро ба ман дод, ки ҷорқат карда ба китфам партоям:

— Ба ҳазор даро, Исрофил. Кошкӣ ҳамаи бародарон ту барин меҳрубон мешуданд!

— Хайр, ҳуб, бихоб.

— Бигӯ, ки ин порча қадом қисми эҳром аст: он ки юбкаат буд, ё он ки ба китф мепартофӣ?

— Чӣ фарқ дорад? Шуста намро худат дида будӣ-ку!

— Воқеан, акнун ба ёдам расид. Бубахш маро.

Дар Минон муборак гуфта буданд, ки эҳромро кушода, ба камбағале бахшидан савоб бувад. Ман ин

маслихатро бар ҷо оварда будам. Вале сонитар дидам, ки худӣ маслихатгарон, ҳатто Исрофил ҳам эҳромхо-шоиро ба ҷомадонҳо ҷой кардаанд.

Мулло Ҷурокака шарҳ дода гуфт:

— Эҳроми ҳоҷӣ як чизӣ табаррук аст, укаи ширин. Ба ватан бурда, каф баринашро ба ҷаҳор кас тақсим карда диҳед, тӯмор дӯхта сараш ба осмон мерасад. Ба худӣ ҳоҷӣ бошад, ҳам савоб мерасад, ҳам як чиз... уҳм, уҳм... яъне ки назру ниёз мерасад.

Искандар ҷӯраам бесабаб нагуфта будааст, ки агар хоҳӣ, аз ҳаҷ омада миллионер мешавӣ. Мартабаи хо-ҷиро баланд гуфта таъриф кардан — чизе нагуфтан аст. Дар ҳар қадамат соҳибэътиқодон — дошта бошанд, за-ру зевар, надошта бошанд, — ҷонӣ худро нисор меку-нанд. Як мулло соли баъд аз ҷанг аз ҳаҷ як шиша оби зам-зам оварда буд. Вай то ба ҳамин қарибҳо ба их-лосмандон оби шифо ҳадя мекарду назр мегирифт.

Дар аэропорти Душанбе иззату иқдоми хоҷишаван-даро бо ҷашми худ дида будам. Ман дар интизории соати парвоз дар гӯшае бо оила ва рафиқонам мени-шастам. Ба гусел кардани ҳамсафарам мулло Тешабой қариб панҷоҳ нафар мардҳо баромада буданд. Як қис-ми гуселкунандагони ӯро мешинохтам, ки ҷонвой, сар-тарош, фурӯшанда шуда қор мекунанд ё дар бозор аз номи колхоз ва колхозчиҳо бо харидуфурӯш машғул буданд. Тағои ман, ки бо аксари онҳо ҷӯра ва ба мул-ло Тешабой мурид барин як ихлосманд буд, дар байни ин ду гурӯҳ мокувор рафта меомад.

— Савобталабон ба мулло Тешабой даста-даста пул инъом карда истодаанд, — ҳам шуда ба гӯшам пичир-рос зад ӯ.

— Ҷаро?

— «Ҷаро» мегӯяд-а! Таомул ҳамин-дия. Ба шахси ба ҳаҷраванда ҳар кас мувофиқи қудраташ инъоми медиҳад, ки ба шарофати вай ба савоб дохил шавад.

— Ҳа-а-а.

— «Ҳа-а» мегӯяд-а! Агар ту ҳам одами дуруст ме-шудӣ, ба масҷид даро-баро карда меистодӣ, ҳозир қор-дат болои рағған буд. Ҷӯраҳои ту ҳама ҳо вай Искан-дар барин маҳмадоноҳон бебизоат. Дар кеса як тин несту такаббур бар осмон...

Ситораи тағоиям бо Искандар рост нгомада буд. Боре ҳар дуи онҳоро дар хона танҳо монда, ҷанд да-қиқа ба кӯча баромада будам. Гашта омадам, ки та-

ғоняи калӯшу маҳсиашро пӯшида, аз зина ғаромада истодааст.

— Ҳа, тағо, чӣ шуд? Чаро ҳестед?

— Э, мон-е, боз «чӣ шуд?» мегӯяд-а! Як одам катӣ мана ҳамган кардӣ, ки... О вай кофири таппа-тайёр будааст-ку!

— Шумо кизик, тағо,— гуфтаи ба ӯ.— То кофир шудани вай чанд муаллим хуни ҷигар шудагӣ шумо...

Тағояи барон ин эзоҳот бо ман ҳам як ҳафта нагаи шуда гашт.

Аммо дар аэропорт ӯ дар бораи фонди масҷидравӣ рост гуфта буд. Кориаки пеш аз сафар ҳаман хоҷахоро ба зиёрати масҷиди Маскав бурда буданд. Исрофил кашола кард, ман ҳам аз дунболашон рафтаи. То даме ки биноҳои масҷид, тӯҳфаҳои ба масҷид додан доктор Сукарно, Чамол Абдуносирро тамошо кардем, ба намози пешин мардуми бисёре ҷамъ шуд. Баъди намози имомии масҷид эълон кард, ки як гурӯҳ ба ҳаҷравандагон имрӯз меҳмони мо мебошанд.

Бо овози бақуввати таъсирнок ва талаффузи тозаи араби қуръон тиловат кардани Темурҷонқори дар болон бори тавсиф сарборӣ шуда, шӯхрати гурӯҳи моро то ба афлок бардошта буд. Дар рӯи ҳавли моро қавми масҷид иҳота карда гирифтанд. Як гурӯҳ мӯйсафедон беҳабар аз он ки ман дар байни ҳабдах ходими дин ягона хизматгори илм ҳастам, дастанамо бо навбат мефушурданд, ба сару рӯям бо навозиш даст мерасониданд, ба китфоям аз ҳар сӯ меҳрубона даст зада, ҳайрияти сафар ва роҳи сафед металабиданд. Ва дар айнаи замон қисаҳои худро кофта, пул дароз мекарданд. Ман ба исрои онҳо нигоҳ накарда, пулро намегирифтаи. Бо вучуди ин вақте ки худро бо азобе аз миёни издиҳом ворахонида, ба дарвозаи масҷид расонидам, аз қисаҳои паҳлуи пиджакам 22 сӯм ёфтаи.

Ба ман пули муфт ҳаргиз намефорад. Ин хурофот нест, гапи хушқу холи ҳам нест. Ин ҳулосаест аз таҷрибаи бисёрсола. Агар даҳ тини аз кӯча ёфтаамро ба қиса андозам, ҳатман аз сӣ тини ҳалоли худ ҷудо мешавам. Боре дар айёми студентӣ дар вақти таътили тобистонӣ барон камтар пул кор кардан аз тарафи станцияи санитарӣ-эпидемиологӣ ба район ба командировка рафта будам. Вақти ҳисоби бухгалтерии станция дар қисми хароҷот барон нақлиёт 25 сӯм (бо пули кӯҳна) зиёд навишт. Зор монад, ё пул ширинӣ кард, ё

ба чӣ хаёле рафтаму хап истодам. Рӯзи дигар фотоаппарати хаваскорни 180-сӯмаам (бо пули кӯҳна), ки он солҳо боиси ифтихорам буд, гӯъман дарёе шуд.

Бинобар ин 22 сӯми садақа гирифтаамро ба коғаз печонида, ба киса наандохта, то бегоҳ дар муштам фушурда гаштам ва ҳамин ки бегоҳӣ Искандар аз кораш баромад ва мо дар ошхона вохӯрдём, пулро ба пеши ӯ монда маслиҳат пурсидам.

— Барои чӣ гирифтӣ? — ба истинтоқ даромад ӯ.— Ман аминам, ки ҳамаи ин пули нафақа ё музди меҳнати ҳалол аст.

— Ман нагирифтаам. Худашон ба кисаам андохтаанд. Тикилинҷ буд, нафаҳмида мондам.

— Қаллаат дар кучо буд? Ба кисаат ягон чизи дигар ҳам андозанд, «нафаҳмидаам» гуфта, бардошта мегардӣ?

— Э, бисъёр оқсакколӣ нақун, лакқӣ! «Ман омадам ба дилхушӣ, аз пеш баромад гӯзакашӣ». Тавонӣ, ягон маслиҳат бидеҳ, натавонӣ аз фикри худам намонам!

Искандар як дашноми ду-се кулочиرو гуфту пулро гирифта ба сӯи буфет рафт ва як даста билети лотерея харида омад.

— Ин чӣ мақомат?

— Қорат набошад. Ба таки девори каъба ки расидӣ, нағзакак ибодат карда, аз худо илтимос кун, ки ба ин лотереяҳо бурдҳои калон-калон барорад. Баъди баргаштанат бозӣ мешавад. Сонӣ мебинӣ чӣ кор мекунам.

Дар таки девори каъба аз худо дархост кардани бурди лотерея аз ёдам рафтааст. Дар он ҷо камина дар ғами ҷони худам будам, ки мабодо, дар таки ҷои хоҷиёни ба хурӯшомада монда, ба зиёрати боргоҳи осмонии парвардигор ин қадар бармаҳал мушарраф нашавам.

...Чашми рӯз кафид ва мо дар истгоҳе қарор гирифтем. Чойхонаи истгоҳ ханӯз кор намекард, вале чойхоначӣ бедор буд. Чанде аз ҳамсафарон аз айвони чойхона офтобаҳои тунукагиро бардошта, ба сари чойхоначӣ рафтанд, ки барои таҳорат об бигиранд. Ман ҳам наздик рафтам. Чуноне ки дар Хартум, дар атрофи ронандаи такси шуда буд, хоҷиён дар гирди чойхоначӣ давра гирифта, баҳс мекарданд. Чойхоначӣ обро бепул додан намехост, ниҳо ба ӯ дар боран савоб ва шарофати нақӯкорӣ ваъз мегуфтанд. Ӯ гӯш мекарду не мегуфт.

Банда хичил шуда, як риёл аз киса бароварда додам ва мунозира ба охир расид ва шаш офтоба аз об пур шуд, ки ба ҳама расид ва зиёди ҳам кард.

Баъзе хароҷоти майда-чуйдаро гуфта ништастан, албатта, он қадар кори зебанда нест. Хусусан, ки дуним фунти судонии ба кирон такси, ҳафт-ҳашт доллари аз сигареткашӣи ҳамсафарон барзиёд харҷ кардаам, маблағи казoi нест. Аммо харчанд кӯшидам, ки ба сарфакорин баъзе ҳамсафаронам аҳамият надихам,— боз нашуд. Ғайри ихтиёрам ба ёд мерасад, ки пули сафари инхоро то як тини охиринаш идораҳои динии Осиёи Миёна, Қазоқистон, Озарбойҷон ва Тотористону Бошқирдистон додаанд. Камина ягона аъзон гурӯҳам, ки ба хароҷоти сафар пули меҳнати худро низ ҳамроҳ кардаам. Он маблағе ҳам, ки Вазорати тандурустӣ додааст, пули масҷид нест. Ғайр аз ин, охир, ман ягона касам, ки дар ин ҷо бекор нагаштаам, ба инҳо ба қадри ҳол хизмат мекунам, то ки чамадонҳои дучанд афзуну гаронгаштан худро саҳат-саломат ба хона бирасонанд.

Дар истгоҳи дигар моҳибирӣён харида, бе нон таҳтӯл кардем. Роҳи Мадинаи мунаввара дар як китъа аз наздикии соҳили шарқии баҳри Сурх мегузаштааст. Аз тирезаи автобус гоҳ-гоҳе халиҷҳои ба домани биёбон сардароварда, якта-нимта заврақҳои ба соҳил чаппа карда мондашуда ё бодбони қанқҳои дури моҳигирон ба назар мерасид ва зуд ғоиб мегардид.

Автобуси мо бағоят тез мегашт. Хар замон аз ягон форд, кадиллак ё мерседеси сабукрав* пеш мегузашт. Дар хусуси автобусҳои дигар бошад, ҳоҷати гап набуд. Мо аз онҳо чун ҳавопаймон реактивӣ аз тайёраҳои оддии винтумоторӣ гузашта мерафтем.

Зани ду кӯдакдори аз тарафи чапи ронанда ва зани як кӯдакдори аз дасти ростӣ ӯ ништа — хар ду занҳои вай будаанд. Зани тарафи рост ҷавонтар менамуд ва хар соат чашмбанди худро боло карда папирос мекашид ва ба шавҳараш низ папирос дуд кунонида меод.

Темурҷонқорӣ суруди арабиرو дар бораи ҷор ёри пайғамбар бо овози баланд замзама мекард. Махсуми миҷ-миҷдаҳон якта моҳин аз ношо изофӣ мондари ба рӯи зонуяш рӯмол паҳн карда хӯрд ва акнун халтачан халворо бароварда, «обаки дандон» мемакид. Ошнои

* Номи мошинҳои сабукрави хориҷа.

халвогарам дина «дар сафар меҳӯред» гӯён аз халвоҳои турши дандончаспаки корхонаи худ як халтачаи целлофанӣ ҳадя оварда буд. Махсум «бори духтурамонро сабук кунем» гуфта, ҳамон халтачаро ҳамроҳаш бардошта мегашт.

Роҳи асфальт ба самти ғарб майл кард. Бибони ҳамвор тамои шуда, аз ду тараф кӯхсори паст сар шуд. Кӯхҳои ин ҷо ҳамагӣ ҳамин хел паст-пастӣ теппамонанд будаанд. Бо аксари теппаҳо ё дараҳои хурди сари роҳ нақле ё ривояте алоқаманд будааст. Абдухалилакаи ду карат ҳоҷӣ ба сифати донишманди таърихи ин мавзеоҳо ҳар дам диққати моро ба ягон ҳарсанги аҷоибшакл ё хоктеппае равона карда, аз ҳадиси пайғамбар ё саргузашти ҳазрати Алӣ, ё худ Амир Ҳамза, ё аз душмани ашаддин онҳо Мусайлимаи кофири қаззоб* ривоятҳо мегуфт.

— Хӯ-ӯ ана ба он ҳарсанг нигоҳ кунед,— мегуфт ҳоҷӣ Абдухалилака ягон ҳарсанги азими дар қанори роҳ эҳтимол миллионҳо сол ин ҷониб ғелида ҳобидаро бо ангишт нишон дода.— Ана ҳамин сангро ҳазрати Алӣ — шеро худо аз кӯхи Қоф истода, ба фалаҳмони худ андохта, ба сари кофирҳо ғурронидаанд...

— Ана ин ҳавзе ки мебинед, ин суми Дул-дули шучоъ мебошад...

— Ҳо-о мана вай кӯхро Амир Ҳамза бо шамшер зада қалам кардаанд...

Одатан баъди ҳар намоз ё худ Кориака, ё Темурҷонқорӣ, ё касе аз қориҳои кӯҳансол муддате қуръон тиловат мекунанд. Имрӯз бомдод хангоми тиловат қорӣ Зулфиқор реғи пеши ҷойнамозашро бо ангишт тиг мекард, ки гӯшмоҳие баромад. Пас аз фотиҳа ӯ гӯшмоҳиро ба ҳоҷӣ Абдухалилака нишон дод. Ду карат ҳоҷии мо ривояте гуфтанд, ки мувофиқи он дар ҳамин ҷои намозхонаи мо ҳазору чаҳорсад сол муқаддам дар байни лашкари пайғамбар ва Мусайлимаи баддину бадкешу бадниҳод ҷанги хунине шуда будааст. Қофирон бисёр будаанд ва шикасти мусулмонон наздик расида будааст. Баногоҳ бо амри худо ба лашкари пай-

* Ханӯз дар айёми зиндагии пайғамбар Муҳаммад ибни Абдуллоҳ сардорони ҷанд қавми дигар низ аз ӯ ибрат гирифта, худро пайғамбар эълон карда буданд. Асвадудайи Мусайлима, Талайха бини Халид ва Сачах ном зани араб аз ҷумлаи онҳоянд. Даъвогарони дигар ва лашкари онҳо дар муҳорибаҳо бо кӯшунҳои Муҳаммад шикаст хӯрда буданд.

гамбар мадад расидааст. Осмон аз уфук то уфук тира гардида, моҳиёни дарёёхон ҳафт иқлим бол бароварда, ба майдони чанг парида омадаанд. Моҳиёни шучоъ бо каноту думу фукҳояшон ба чашми кофирони ғаддор ва уштурони лаънатин онҳо зада, дар як зум ҳамаро кӯр кардаанд. Лашкари ислом ҳаман кофиронро аз дамч теги адолат гузаронидааст. Инак, гӯшмоҳие ки корӣ Зулфикор аз мағзи рег кофта баровард, нишонаи мубораке будааст аз корнамони селаҳои моҳиёни паррончак, ки аз ҳамон вақт ба дуон расули худо мушарраф шуда будаанд.

— Ҳоҷӣ! Хой ҳоҷӣ!

Ин овози Искандар аст, ки маро аз биёбони ҳаёлот берун меафканад.

— Ҳа, азизам, чӣ мегӯӣ?

— Ду-се рӯз шуд, ки ба сӯҳбати шарифат даъват накардаӣ.

Ман чӣ гуфтам, ки дили нозукат озор гирифт?
Хотират аз мани бечора ба як бор гирифт?

— Ҷхӯ, шеър мехонӣ, димоғат чоқ менамояд-ку?

— Алҳамдулиллоҳ. Умедворам ту ҳам хуш ва аз сарнавишт розӣ ҳастӣ?

— Чунон розиам, ки забон аз тасвири андозаи ризониятам очиз аст. Дар сари ҳар намоз туро дуо мекунам, ки некии ба ман кардаат аз худованд ё ҳеҷ набошад, аз ягон фаришта баргардад.

— Хайр, бас! Дуоҳои туро медонам. Нақл кун, се рӯзи охир дар кучо, будӣ, чӣ корҳо кардӣ?

— Дар Маккаи мукаррама будам. Қоре накардаам. Ҳаман ҳамсафарон дар амонӣ ва офият буданд. Гоҳ-гоҳе беморони дигар наздам меомаданд, дида даво мекардам. Ҷомадони дорувор ним шуд, сабук шуд.

— Борақалло! Боз чӣ корҳо кардӣ? Наход дар ин се рӯз дар Макка...

— Маккаи мукаррама!

— ...ҳа, дар Маккаи мукаррама ягон қори ба назар намоён накарда бошӣ?

— Қори намоёнамон ин буд, ки бахшиш медедам.

— Бахшиш? Ба кӣ?

— Ба калоншавандаҳои идоратулҳаҷ, яъне идораи ҳаҷ, барои гирифтани рухсатномаи сафар. Ҳар рӯзи худо кассир, тарҷумон ҳамроҳи яке аз сандон ба он

идора мерафтанд. Баргашта меғуфтанд, ки дар идора-тулҳаҷ кадом як чархи аппарати ба руҳсатнома мӯҳр ме-задағиашон давр назада мондааст. Барои равған мо-лида ба кор андохтани ана ҳамон чарх ба маъмурон сари ҳар мусофир даҳриёӣ баҳшиш додан зарур аст. Азбаски кассаамон умумист ин нуктаро барои маълумо-тамон хабар меоданд, то ки баъд ведомости хароҷотро дида, ин пул ба кучо рафт, гуфта напурсем. Демокра-тия-да.

— Ҳа, фаҳмидам. Демократия бошад, маълум.

— Баъд бегоҳӣ низ баргашта меғуфтанд, ки рав-ғанпуӣ нарасидааст. Боз баҳшиш додан лозим, вале ин дафъа — ҳафтриёӣ. Таомул ҳамин бошад, чӣ чора? Розӣ мешудем. Дар хотират бошад, гуфта будам, ки ханӯз дар Чаддан муборака гурӯҳи мо ба ду таксим шуда буд: ба тошкандиҳо ва қазониҳо. Мо, тошканди-ҳо, дар бадали ду рӯз чаҳор маротиба баҳшиш дода, саҳат-саломат руҳсатнома гирифтем. Аммо шаш нафар қазониҳо рӯзи саввум ҳам боз сериёӣ баҳшиш доданд.

— Ин имтиёз ба чӣ вобаста будааст: ба табиати қазониҳо, ё фазилати маъмуроне ки ба онҳо вобаста шудаанд?

— Ба ҳаёлам, ин аз ҳамон асрори нозукеот, ки вақ-ту соати кашфаш нарасидааст.

— Шояд. Хайр Ҳоҷӣ, исто ки дар Арабистони Суудӣ будани худро дигар фаромӯш накардӣ?

— Ду бор фаромӯш шуд. Сабил монад, аз фаромӯш-хотирнам қариб буд, ки фоҷиае сар занад. Қалоншава-даҳо аз Тоифи муборак омада, ба конгресси олами ис-лом рафтанд. Дигарон — ба сайри кӯчаву бозор. Банд сигаретаро оташ дода, ба зина баромадам ва дар ҳамон ҷои муқаррарии тамокукашӣ ману мулло Ёроқ-ака рост истодам. Ногоҳ шарфани пой ба гӯшам расид. Ба боло нигаристам, ки ҷавонзана аз қабати чаҳорум мефарояд. Классикҳо дар шеърояшон дилбарони сарв-қомату симинтан, мохпайкару оҳуҷашмо таъриф кар-даанд-ку... Худи ана ҳамон ҷавонзани нозанин буд. Ман, ки бо ҳаёли Ватан, оила ва ёру дӯстонам банд будам, дар кучо буданамро лаҳзае фаромӯш кардаам. Охир дар мамлакатамон ягон духтар ё зани соҳибҷамолро буби-нӣ, ҷуноне ки ба асари зебои санъат ё ягон манзараи хушрӯи табиат бе ҳеҷ ғараз, бо хусни тавачҷӯх мени-гарӣ, аз тамошон вай даме баҳра мебарӣ, барои ин туро қасе маломат намекунад.

— Ғайр аз янғаҳо гуфтани ҳастӣ, албатта.

— Албатта, янғаҳо истисно... Банда, ки ханӯз дар қайди парешонӣ будам, беихтиёр ба ҷавонзан салом додаам. Ӯ бо ишораи сар алек гирифт. Аммо алек гирифтани замон ба худ омад ва рӯи худро ба ҷодираш панаҳ карда «киф» гӯён ба сарам дод гуфт. «Киф» ё «каф» гӯён дод мезаду ба поғундан зинаи хокӣ пой мекӯфт. Фақат баъди ҳамин ҳушам ба ҷояш омад ва нимсӯхтаи сигаретаро аз телбагӣ ба киса андохта, чолокона ба хона даромадам. Ба фаръеди ҷавонзан аз болову поён ду-се зани дигар тозон омаданд. Муддате ба қабри бобою модаркалонам ҳишт кашонида пароканда шуданд.

— Хайр, ҳеҷ воқеа нашудааст-ку.

— «Ҳеҷ воқеа нашудааст». Агар дар ҳамон асно ягон шариятшинос пайдо мешуд, ҷӯран туро аз хона кашонкашон бароварда сангсор мекарданд. Ё агар раҳм кунанд, ба зиндони адолаташон меандохтанд, ки бинобар таърифҳои ошнои ҳалвогарам, ҳатто ба як соли он ҳам ҳар навъ одами бақувват тоб оварда наметавонад.

— Ту бояд ҳафто нон ё як шиша коньяк худой кунӣ,— мегуфт Искандар.

— Рӯзи дигар дар қабатуллоҳ ҳазрати Наримон вақти намози пешин ба сачда рафта, дигар сар набардоштанд. Худат медонӣ, ки намози пешин даҳ рақъат мешавад, аҳволи ҳазратро дар Шереметьево дида будӣ. Азбаски ба саломатии ҳар як ҳоҷӣ бо сари худ ҷавобгар шудаам, ночор намозро вайрон карда, ҳайкали думетрии ҳазратро аз болон реги тафсон бо азобе ба сояи айвон кашола кардам. Намоз ба охир расида-норасида атрофамро ҳомиёни шарият печониданд ва ба дашному дағдаға даромаданд. Ҳазрати Наримон беҳолона ба сутун такъя карда менишастанд ва маҷоли ҳарфе гуфтан надоштанд. Банда калимаҳои тоҷикӣ, ўзбекӣ, русӣ ва арабию ба ҳам омехта, фаҳмонидани мешудам, ки мо аз зарурат тарки намоз кардаем. Ман табиб ҳастам, ин мард гарчи хоҷаи асил аст, қалбаш заиф ва худ мариз аст ва ғайра ва ҳоказо. Суде набуд. Гирдомадагон ҳамчунон дашном меоданд, ҳатто як араби пири кӯса, ки офтобон ҷўяни дар даст дошт, мушти қок ва офтобон гаронашро дар ҳаво таҳдидкорона алвонҷ меод ва гоҳ-гоҳе мушташро гӯё баноҳост ба сари китфу бозувонам мерасонид. Хоҷаи асилро бошад, дар айни замон бо лағад мезад. Хайрият, як ҳамшахрии муҳоҷирам, ки ба хонаи Зайнӣ Кӯшак омада мерафт, аз

кучое пайдо шуд ва ба мобайн даромада, хакикати ҳолро ба бародарони барошуфтаи мо фаҳмонида дод.

Аз бағали ҳазрати бемор дошта, сӯи манзил мерафтаму ҳикоятҳои тӯро дар бораи сели кӯҳистон ба ёд меовардам. Ту меғӯфтӣ, ки солҳои пеш ба деҳаи ту ҳар баҳор сел меомадааст ва боғу майдону хонаҳои ба сари роҳаш вохӯрдари ҳароб карда мерафтааст. Чуноне ки як вақтҳо худат дида будӣ, гаҳвора, самовор ва борҳои дар рӯи мавҷҳои кафҳои лаппас задаравандари ман ҳам гӯе дар пеши назар дидам.

— Боз ҳафт нони дигар худӣ мекуни. Таомул ҳамин аст, ҳаҷ, худат хуб медонӣ...

АЛ-МАДИНАТ-УЛ-МУНАВВАРА

Ин шаҳри чилҳазорнафарӣ сарфи назар аз хурдаш, сермасҷидтарини шаҳри олам аст, аз афти қор. Чунин менамояд, ки аз мӯрии ошхона дида, манору гунбази масҷид зиёдтар аст.

Яке аз хизматгорони Маҳмуд Султони самаркандӣ, дар истиғоҳи автобус моро пешвоз гирифта, бору бунамонро ба ҳарароба бор карда, худ ба пеш даромад. Мо дар ин шаҳр дар хонаи хӯҷанинӣ ӯ хоҳем зист. Вақте ки ханӯз дар Маккаи мукаррама будем ва ба иди қурбон тайёри мерафт, Маҳмуд Султон ба хонаи Зайнӣ Кӯшак сар ҳалонида бо Қорнака дар хусуси истиқоматҳои инчони мо аҳду паймон баста буд.

Маҳмуд Султон писари яке аз рӯҳониёни давлатманди Самарканд — Эшонӣ Султонхони машҳур будааст. Падараш дар арафои революция вафот кардааст. Писари зирак аз рафти шамол пай бурда рамаҳои қорво, молу мулки нақдина ва ҳаштод ҳазор таноб* киштзори падарро, ки дар сари роҳи Панҷакент, байни Пули Муғоб ва Боғи Зоғон воқеъ будааст, «ихтиёрӣ» ба ҳукумати нав супурда, бадар кандааст. Баъди сарсонии саргардонҳои дузола оқибат дар Озарбойҷон аз сарҳад гузашта, аввал ба Эрону Туркия, сони ба Арабистон омадааст.

Камина дар ватан гоҳо бо одамоне вохӯрд, ки мардум ба тавсифи онҳо ибораи «аз тақи дор гурехта»ро қор мефармуданд. Он ибора ба ҳар ҳол маҷозан

* Бист ҳазор гектар

истеъмол мешуд. Акнун шахси аз таки дори хакикӣ гу-
рехтаро бо чашми худ меидам.

Маҳмуд Султон мардаки 70-солан қадпасти бакув-
ват ва хело серҳаракату сергап будааст. Он рӯзҳо вай
800 нафар хоҷиёни Эрону Афғонистону дар хавлиҳои
худ ҷойгир кунонида, онҳоро аз хӯрок, ҷои хоб ва нақ-
лиёт таъмин менамуд. Шабу рӯз садон ҷарангосии мӯй-
сафед гоҳ аз кӯчаву гоҳ аз рӯи хавлиҳои даруну бе-
рунаш шунида мешуд, ки ҷаҳор зан, се писар ва хиз-
матгорони сершумори худро як нафас ором нагузошта,
кор мефармуд.

Мо дар хавлии беруни ӯ ба се хонаи хурди алохи-
дан ҳамшафат ҷо гирифтем. Дар хонаҳои дигари ошъё-
наи якум ва болохона хоҷиёни афғон ва эронӣ мезис-
танд. Баъди сафари роҳи панҷсадкилометрии ақаллан ан-
даке нафас рост накарда, ба зиёрати масҷиди набӣ, яъне
пайғамбар шитофтем, ки оромгоҳи ҳазрат низ он ҷо бу-
дааст. Дар кӯчаҳо — хоҷиёни се китъаи олам. Ҳамон шав-
куну сурон, ҳамон тикилинҷ ва ҳамон доду валвалае,
ки дар Маккаи мукаррама буд.

Масҷиди пайғамбар басо калон будааст ва бо саҳ-
ни беруниаш тақрибан се ҳазор касро мегунҷонидааст.
Бинои масҷидро аз хишти пухта беҳтарин намунаҳои
санъати меъмории шарқро истифода бурда сохтаанд.
Фарши масҷид ва суфаҳои онро бо мрамми тоза пӯ-
шида, ба рӯяш қолинҳо густурдаанд.

Моро ба ғӯшаи ҷанубу шарқии масҷид бурданд. Ин
ҷо макбараи дару деворҳояш куббакорӣ, кошинкорӣ ва
зарҳалкорӣ кардашуда ва аз нақшу навиштаҷоти гуно-
гун фаровони пайғамбар воқеъ гашта буд.

Маҳмуд Султон роҳбалад буд. Ӯ ба дари якуми мак-
бара рӯй оварда бо овози баланд гуфт:

— Ассалому вас-салот, эй нури пок!

Ҳама дар паси ӯ истода тақрор карданд:

— Ассалому вас-салот, эй нури пок!

— Ассалому вас-салот, эй хабибуллоҳ!

— Ассалому вас-салот, эй валиюлазим!

— Ассалому вас-салот, эй раисалуламо!

ва ғайра ва ғайруху.

Маҳмуд Султон дуое хонд, ҳама омин гуфтанд. Хо-
ҷиҳои кабл аз мо омада, ба муқобили дари дигар гу-
заштанд ва мо ҷои онҳоро гирифтем. Дар рӯ ба рӯи хар-
як дар «Ассалому вас-салот», дуохонӣ, фотиҳа ва омин-
гӯӣ тақрор мешуд.

Мутаввоф аз наздикии суфои табарруке ки дар вақташ расули худо бо саҳобагони худ нишаста, намоз меҳонданд ва тақдири қabilaҳои мусулмоншудаву ношударо аз ҳамин ҷо ба як имои бурут ҳал мекарданд, ҷойҳои карда дод. Сипас худ аз паи кораи рафт, то ки гурӯҳи дигари ҳочибиро дохили савоб бинамояд. Дар интизории намози шом қорихо зерин лаб пичирросзанон ба мурукиба рафтанд. Камина ороиши бои масҷидро тамошо мекардам.

Дар китобе дар зимни сухан гуфта мешуд, ки дини насронӣ дар таърихи духазорсолааш ба иисоният нафъ ҳам овардааст, яъне Рафаэль, Ҷорҷоне, Микеланҷело, Андрей Рублев ва дигар устодони бузургӣ айёми таҷаддудро ба эҷод кардани асарҳои ҷовидонии санъат дар мавзӯҳои динӣ илҳом бахшидааст. Ман масҷиди бузургӣ ҳазрати Аббосро дар Тоиф, масҷиди каъба ва ана ин масҷиди пайғамбарро дида, ба ҳулосае омадам, ки ҳамон фоидаи гуё ба санъат овардан дин ҳам баргашта ба худаш хизмат кардааст. Қасе ки ба ривояти эҳёи ҳазрати Исо, ба ҳикояти дар шаш рӯз қоннотро сохтани парвардигор ақаллан андаке бовар мекунад, баъди тамошои он шоҳасарҳои санъати тасвирӣ ё муддате ибодат кардан дар қалисоҳои ҳашаматнок — монанди қалисоҳои мӯхташами Париж, Маскав, Рим, Киев ё Лондон — дар эътиқоди динии худ боз устувортар мебардад.

Қасе ки ба ривояти дар як шамшер задан сари 200 қасро аз тан ҷудо кардани ҳазрати Алӣ — шери худо бовар мекунад, маҳобати масҷидҳои бузург ба ӯ айнан ҳамин гуна таъсир мебахшад.

Ҳофизони тоҷику ўзбек пештар савти Муноҷотро бо шеърҳои ба ҳудову расулу «дунёи охират» бахшидашуда месаронданд. Дар оҳанги мӯъҷизакори Муноҷот, ҳамчун дар осори Иоханн Бах*, он қадар ҷозибаву маъниҳои амиқи шӯрангез ва риккатомез ҳаст, ки агар онро ҳатто шахси дудилашуда ҳам мешунид, тавбагӯи худро баргашта ба пояи минбари воиз меандохт.

Аз шахсе ки ривоятҳои диниро бе лабханди ҳаҷвомез гуш карда наметавонад, савол кунад: оё дар масҷид ё қалисоҳои қалон будӣ ва агар буда бошӣ, ҷӣ гуна ҳиссиёте дар дилат пайдо шуд? Шахси ростқавл бошад,

* Иоханн Себастьян Бах (1685—1750) — бастакор ва аргунунавони машҳури немис, ки асарҳои ӯро дар қалисоҳои насронӣ бисёр иҷро мекунанд.

хоҳад гуфт, ки ба рикқат омадам. Оре, санъати меъморин ҳайратангези бинон масҷиду калисоҳои калон, оҳанги пурасрори мусиқӣ, ё хониш, ё тиловат, низоми ботамкини маросими ибодат — ҳамаи ин санъат аст, нури хиради худӣ ҳамаи инсонии эҷозкори заминист, ки беҳабар аз қудрати беинтиҳон худ ба кадом як қуввати мавҳум сачда мебарад...

Садон қашокашу фаръеди зане пинаки ҳамаро парронид. Ҳочиён аз муруқиба сар бардошта, ба пеш нигоҳ карданд, ки як ғӯда одамон дар тақи минбари нақшини воиз муноқишае барпо кардаанд. Ду зани ҷодирпӯш номаълум дохили масҷид шуда, то ба минбар расидаанд, ки дар тарафи ғарбии макбара, тахмин даҳ қадм дуртар аз он сохта шудааст. Занҳо зоҳиран ният карда будаанд, ки пайғамбари худоро аз наздиктар парастӣш ва сӯғворӣ кунанд, дар тақи минбари муборак намози шом бихонанд. Аммо хизматгорони масҷид аз ин сӯиқасди азим дар вақташ огоҳ шуда, занҳои ғустохро тела дода-тела дода аз ҳарам пеш мекарданд. Занҳо муқобилат нишон медоданд, дар бораи савоб, раҳму шафқат ҳар чизӣ доништашонро меғуфтанд, вале ҷаҳор марди тануманд бар ду зани муштипар ба осонӣ ғалаба карданд.

Пайғамбарамон аҷаб як тинати мураккабе доштаанд-дия. Ҳазрат кам не, зиёд ҳам не бисту ду нафар зану каниз доштанд, то охири умр аз хизмати зану канизакҳои сершумор розӣ буданд, бо вучуди ин дар қонун ва қондаҳои қашф кардашон назар ба ҷонварии оддин хонагӣ қадре баландтар гузоштани мартаба ва қадру қимати занҳоро ҷоиқ надонистаанд. Худи ҳазрат ҳам аз модар таваллуд ёфтаанд, аммо дар қуръони шариф бо ҳақи заррин навиштаанд, ки «зан аз ҷинси паст буда, дар назди илоҳӣ қурбу манзалате надорад».

Ё шояд мо, ворисони дури ҳикматҳои он ҳазрат ҳама мекунем? Шояд андозаи ранҷу озоре ки пайғамбар аз ҷинси занон дидаанд, аз ҳаловат ва хизмате ки аз ин ҷинс ба эшон расидааст, камтар набуд? Дар воқеъ, агар қуръони мазҳаб ва ривоятҳои муқаддасро бодикқаттар мутолиа кунед, хоҳед дид, ки занҳо ва ҳатто арӯсонии пайғамбар ба сари ҳазрат басо нороҳатӣ ва ташвишҳо овардаанд.

Боре ҳазрат дар либоси мураббаи домодӣ ба яке аз хонаҳои сершумори худ мерафтанд. Роҳравон рӯи худро бо панҷаҳо масрурони шона мезадаанд. Рӯи

ши хазрат он вақт аз мошубиринҷӣ гузашта, ба биринҷи сап-сафеди ягон-ягон мош омехта монанд шуда буд. Ҳазрат қадамзанон фикр мекарданд, ки ҳозир арӯси навашон, ки духтари яке аз муқаррабон буд, ҷи гуна эшонро бо навозиши латифи дилбарона пешвоз хоҳад гирифт.

Ба хонаи арӯс ворид шуда диданд, ки дар ҳақиқат ҳам дар муқобилашон духтари нозанине ба по рост истодааст. Аммо аз таъзиму тавозӯӣ дараке нест. Аз чашмони зебон арӯс нури меҳру садоқат не, балки оташи кинаву адоват меборад. Чуноне ки ҳазрат мепиндоштанд, духтарак кабӯтари маъсума не, модашери ғурро не буд.

— Чаро омадӣ? Зуд баро, тез бирав, ки суммоти шуматро набинам! — ин буд аввалин калимоте ки ҳазрат аз забони арӯси ошӯбгари худ ба ҷои навозиш шуниданд. Ҳазрати солҳон охир ба нусратҳо одаткардамон аз ин муомила шах шуда монданд.

— Ба риши сафеди худ боре назарат наафтод? Қайҳо наберадор шуданатро аз ёд бурдӣ? — ҳамчунон дӯғу дағдаға мекард арӯси исьёнгар ва дод меғуфт: — Оҳ, фалак! Ба ин кабохату ин разолат то қай тоқат мекуни?

Ҳазрат шитобон аз хона баромада, бо хотири парешон ба назди саҳобагонӣ худ равон шуданд, ки ҷумла дар ин ҷо дар рӯи ана ин суфай табаррукӣ менишастанд.

— Ҳазратам парешон менамоянд, — боодобона изхори андеша кард яке аз саҳобагон. — Магар арӯс маъкул наафтод?

— Арӯс бечо нест, — гуфтанд ҳазрат аз пешгоҳи суфа нишаста. — Моро бисъёр хуш пазирай намуд ва изхори муҳаббат кард. Аммо дӯстам Ҷабраил аз Арши Аъло ҳукми оллоҳи таолоро расониданд. Сохибамон фармудааст, ки расули мо бо ин очиза, ҳарчанд ки аз хонаводаи поку начиб аст, набояд омезад. Амри худованд ҳатто барои мо, ки ҳабибаш ҳастем, воҷиб бувад.

— Ҳаққо, ки амри оллоҳ воҷиб аст!

— Оллоҳу акбар, оллоҳу акбар! — аз ҳар сӯ баланд шум овозҳо.

— Киромиям Абӯбакр, — рӯй оварданд пайғамбар ба яке аз саҳобагонӣ худ, ки баъд аз сари ҳазрат халифани нахустини шуда буд. — Хоҳиши мо ин аст, ки шумо он духтарро ба хонаи падараш бирасонед.

Дарвозаи шаҳро бастан мумкину даҳони мардуми кунҷовро не. Пас аз чанд рӯз асли воқеа дар Мадинаи мунаввара овоза шуд ва одамон он духтарро ба номи Арӯси ошӯбгар шӯхрат доданд, ки бо ҳамин унвон ӯ ба ривоятҳо даромада, овозааш то ба рӯзҳои мо расидааст.

Бале, ин гуна воқеаҳо дар умри мубораки пайғамбар хеле такрор шудаанд. Қисси завҷаи ҳазрат Биби Оишаро намегӯед? Духтари Абӯбакр, яъне духтари яке аз чор ёри босафои пайғамбар ва зани никоҳин расули ҳудо шуда истода, ба Сафвон ном ғуломи ҳамсинни худ дил дода буд! Ишқварзани Бибӣ Оиша ва Сафвон аввалҳо аз чашии мардум пинҳон буд. Лекин баъди он ки ошику маъшука аз қорвони уштурҳо дар биёбони самти ҷануби Мадина ҷудо шуда, як шабонарӯз дар қадом ғӯшан дашт ғум шуда рафтанд ва сарбозони бисёре ба кофтукови онҳо баромаданд, ин қисса дигар ба даҳони мардум афтод.

Пайғамбарамон дар ғазаб шуда, пои ҳудро аз хонаи Оиша канданд. Ҳама ғумон карданд, ки акнун қор тамом, ҳабиби ҳудо Оишаро бароварда пеш мекунанд, сари ҳазрати Абӯбакр ба замин ҳам мешавад. Аммо Бибӣ Оиша зани соҳибҷамол буд. Пас аз ним моҳи ин ҷанҷол як сахарӣ одамон аз хонаи Бибӣ Оиша баромадани пайғамбарро диданд. Ин хабар ҳам зуд дар шаҳр паҳн шуд. Ҳамаи рӯз ҳабиби ҳудо ҳангоми сӯхбати пешини нигоҳҳои саволomezу қадаре норозиёнаи муқаррабонашонро пай бурда гуфтанд:

— Дина сарвари малонкаҳо ба назди мо омада буданд. Оллоҳи таоло ба Ҷабраил фармудааст: Бибӣ Оиша ғуноҳ надорад ва ба ароз қарда гаштани ҳабиби мо дигар эҳтиёҷ нест.

Эзоҳоти пайғамбарро шунида, ҳама нидоҳои таҳсини ва тақвият баланд карданд:

— Ҳамди бешумор бар оллоҳи акбар!

— Сано ба соҳиби раҳмону раҳими мо!

— Ҳаққо ки хости ҳудованд воҷиб аст!

Баъд пайғамбар ҳамин воқеаро бо шарҳу баёнаш, ба дувоздаҳ оят дароварда, ба қуръони маҷид дохил карданд, то ки ҳам даҳони бадгӯён баста шавад, ҳам ба наслҳои оянда сабақ гардад. Сабақ ба он маънӣ, ки шавҳарон минбаъд аз занҳо талаб кунанд, ки аз ҳамаи мардҳои номаҳрам рӯяшонро пӯшида доранд. Чодар, фаранҷӣ, парда, чапонча, чашмбанд ва ғайра аз

фармоншоти ана ҳамон оятҳо ба дунё омада, ба расму оини занҳои мусулмон дохил шудаанд ва аввал хо-тири пайғамбар, пас хо-тири мардони дигарро аз қасди бади Сафвонҳо, аз ишқ ва мухаббат барин чизҳо андаке чамъ сохтаанд...

Дар паҳлӯи қабри Муҳаммад намози шомро хо-нда, ба хонаи Маҳмуд Султон баргаштем.

Ҳоҷӣ Иброҳими хучандӣ ва ҳоҷӣ Исмоили қазонӣ ба дидани мо омаданд. Ҳоҷӣ Исмоил марди навҷан ко-бадан ва бузриш буд. Вай мисли арабҳо либос пӯшида, ранги пӯшташ ҳам аз боду офтоби гарми Арабистон мо-нанди арабҳо сиёҳгун шуда буд. Ҳоҷӣ Исмоил дар идо-раи чоҳҳои оби Мадинаи мунаввара нозир шуда кор ме-кардааст. Вай аз ҳамсафарони тотору бошқирди мо дар бораи Тотористон, Қазон, зисту зиндагонии ҳамдиёро-наш пурсуҷӯ мекард.

Ҳоҷӣ Иброҳим бошад, аз дидани мо шод будани худро изҳор дошту бо ҳамин хомӯш шуд. Пирамзрд аз қабилӣ одамоне будааст, ки онҳоро савол дода, ба гап меандозед. Аз саргузашташ пурсидам. Гуфт, ки со-ли 1932 аз ватан баромада, шаш сол дар Афғонистон зиндагӣ кардааст. 25 сол инҷониб дар Мадинаи мунав-вара мебошад. Фикри дубора хонадор шудан ҳеҷ гоҳ ба сараш наомадааст, зеро ёди зану фарзанд ва ҳешу ақрабояш як дам ўро тарк намекунад. Дар растан баз-зозони Мадинаи мунаввара бисту ду сол дӯкандорӣ ме-кард. Аммо се сол муқаддам тарки қасбу кор карда, холо ҳаман вақти худро дар ҳарам бо тоату ибодат ме-гузаронад...

Аз кӯфтагии роҳ барвақт хобидам. Ҳаман шаб хоб-ҳои берабти гӯш меиддам. Гӯё дар рӯ ба рӯи институти тиббӣ, дар сари кӯчаи ба номи Ленин — дар паҳлӯи дӯ-кони сабзавот ман ҳам дӯконе кушода, кока-кола ва персикола мефурухтаам. Искандар ба ман дастёрӣ ме-кардааст. Лекин падаркусур ҳам кӯмак мерасонидаасту ҳам вақте ки харидоре аз ҷумлаи духтурон ё студенто-ни шинос биёяд, ҷашми маро хато карда, номаълум ба гӯши онҳо: «Ана аҳволи ҳамкасабаатонро тамошо ку-нед» гуфта масҳара мекардааст.

Ман бошам, барои ҷалб кардани одамон қасдан ба забони арабӣ фаръед мекашидам:

— Ишриб борид! Кӯкола! Кӯкола! Маринда!..

Пагоҳии рӯзи дуюм ба автобусе савор шуда бо роҳ-намоии эшон Маҳмуд Султон ба зиёрати мавзёҳои му-

қаддаси Мадинаи мунаввара рафтем. Автобус аввал дар пеши девори пастаке қарор гирифт. Ин ҷо қабристонӣ машхури ин диёр Чаннатулбақия будааст. Дар таки девори похсагин тақрибан чил нафар ҳочизанон худро ба ҷодирхошон печонида менишастанд. Онҳо то даме ки пон мардҳои зиёратгар канда нашавад, дар ин ҷо навбати худро мунтазир менишастаанд.

Қабрҳои муқаррабон ва ворисони пайғамбарро як-як зиёрат кардем. Дар сари қабри халифаи саввум ҳазрати Усмон ва духтари пайғамбар ҳазрати Бибӣ Фоти-ма дуою фотиҳа махсусан куюк шуд. Аз таъсири муҳит ва нақлҳои эшонӣ Маҳмуд Султон ва ҳикоятҳои Кориа-ка ҳамаи ҳамсафарон зор-зор мегиристанд. Дар болои қабри ҳазрати Бибӣ Фотима, ки модари имом Хусайн ва имом Ҳасан мебошанд, як гурӯҳ эронӣҳо мӯйканону рӯйканон мегиристанд ва хоки қабристонро ба сар по-шида, баланд навҳа мекарданд. Камина худро дар ди-лам коҳиш мекардам, ки ин қадар сангдил ҳастам ва дар чунин як мавзеи муборак аз ҷашмонам заррае ашк намерезад.

Кориака дар сари яке аз қабрҳо таваккуф карда гуфтанд:

— Дар ин ҷо зани шарифае мадфун аст, ки меҳри пайғамбарамон Муҳаммад мустафо саллаллоҳу алай-ҳи васаллам ба ӯ тамоюли махсусе дошт.

Кориака дар ин ҷо низ дуою фотиҳа хонданду ам-мо номӣ он зани шарифаро ба забон нагирифтанд. Гап, дар бораи Зайнаб мерафт: одатаи падарони рӯхонӣ аз ин нукта сухан оғоз шавад, ба сӯхбат чандон бо рағ-бат ширкат намекунанд ва ҳол он ки қиссан Зайнаб ма-роқангез аст ва аз ин сабаб дар қуръони мачид низ дар чанд калима акс ёфтааст.

Гап дар ин ки боре пайғамбарамон ба хайман пи-сархондашон Зайд аз ҷӣ сабаб бошад, қаблан овоз на-бароварда дохил шуданд ва диданд, ки келинашон Зай-наб оббозӣ мекунад. Ҳазрат ҷавонзанеро ба ин соҳиб-ҷамолӣ ва боз бараҳна дида, дақиқае гаранг шуда мон-данд. Сипас хуши парокандашудан худро бо машаққате гирдуғун карда, ба худованд муроҷиат карданд:

— Ҳазор аҳсан ба ту, эй офаридгор, ки махлуке-ро ба ин гуна зебой ва фаттонӣ халқ кардай. Ба чунин мӯъҷиза фақат худат кодирӣ.

Дере нагузашта, пайғамбар писархонди худро розӣ

кунониданд, ки ба Зайнаб талок диҳад ва ўро ба акди никоҳи мубораки худ дароварданд*.

Ба кӯхи Уҳуд рафтем. Дар ин ҷо мақбаран 73 шуҳадо, яъне 73 нафар шаҳидон воқеъ гаштааст. Дар вақташ 120 нафар пайравони пайғамбар дар ин мавзеъ бо лашкари ҳазору дусаднафарии кофирон рӯ ба рӯ омада, 73 нафарашон шаҳид шуда бошанд ҳам, оқибат ғалаба кардаанд. Шамшери мӯъҷизаноки ҳазрати Алӣ — Зулфиқор ба ёдам расид: вай дар ғилоф бошад, ҳамагӣ ду газ дарозӣ доштааст ва агар шери худо онро аз наём баркашанд ва ба сари душманон ҷавлон диҳанд, то дусад газ бузург мешудааст ва дар ҳар зарба каллаи дусад кофирро аз тан ҷудо карда, ҷони онҳоро рост ба ҷаҳаннам ба командировкаи доимӣ мефиристондааст. Аспи ҳазрати Алӣ Дул-дули забондонии хирадманд ва шердил ба хотирам расид, ки лозим шавад, масофани байни Шому Чинро, яъне байни уқёнуси Ором ва Баҳри Миёназаминро дар як мижа задан тай мекардааст. Агар худо накарда аҳволи лашкари ислом ба танг ояд, ташаббусро ба дасту поҳои худ гирифта, худро ба фавҷи куффор мезадааст ва аз куштаҳои онон пуштаҳо месохтааст...

Дар гӯшаву канораҳои ҳар як зиёратгоҳ саррофон менишастанд. Мо риёлхоро ба онҳо дода, танга мегирифтем. Дар ҳар зиёратгоҳ то сад нафар садакаталабон буданд, ки аз як гурӯҳи хоҷиён ба гурӯҳи дигар давида ва онро халқасон печонида, то ҳамаи курушхоро наситонанд, хоҷиёро ба ҳоли худ, ё ба тоату ибодат намонданд. Пули майда аз кисаи бахшишталабон боз ба кисаи мисини сарроф мерехт ва риёлҳои қоғазӣ ба кӯлворчаҳои садақагирандагон. Аз садон «Бахшиш! Хачҷӣ, бахшиш!» гӯши ҳоҷӣ як дақиқа ором намешуд. Аз ин анъана ҳама судманд буданд: ҳам саррофон, ҳам бахшишталабон, ҳам хоҷиёне ки бори кисаҳои сабук гардад ҳам, боғи имонашон аз меваҳои таскиновар пурбор мешуд.

Дар паҳлӯи кӯхи Уҳуд ду-се дӯкони бакколӣ буд. Махсуми мич-мичдаҳон аз он сӯ як чизи кадушаклери ба сари синааш пахш карда, ҳар дам бо қачқорди худ аз он чиз як қаламӣ бурида, хӯрдаравон меомад. Чизе

* Дар нақле гуфта мешавад, ки пайғамбар писари худро ба ин ҷодом *маҷбур* намулдаанд. Ин ривоят ба ҳақиқат бештар мувофиқ бошад ҳам, оҳанги он аз одоби мусулмонӣ дур аст.

ки ӯ меҳӯрд, тарра будааст ва таъми бодирингро доштааст.

Исрофил инро дида, низ ба дӯкон рафта, як мушт резинкаи америкой харида омад. Пас аз дақиқае нисфи гуруҳи мо резинка меҳонд. Ин чиз ба ман маъқул афтод: хангоме ки ҷоғатон мечунбад, ҳар гуна фикрҳо аз сар дур ва дил аз ғусса озод мешудааст. Резинхой фақат ҳамин қадар ҷиҳати номатлуб дошт, ки аз чехран шахси кавшақунанда нури хоси қиёфай инсон андак дуртар мегурехтааст.

Кориака дар болон қабри Ваҳшӣ Мерган ривояте гуфтанд. Ваҳший кофир мергани басо мохир будааст. Ба тавсифи ӯ ҳамин қадар гуфтан қифоя будааст, ки масалан аз Мадинаи мунаввара истода, ҷашми чап ё рости мӯрчаеро ки дар кӯхсори Тоиф аст, бехато мезадааст. Як кофирзанае, ки писари ӯро сарлашқари ислом Амир Ҳамза кушта будаанд, ба Ваҳшӣ Мерган инъоми бисёёре дода, хоҳиш кардааст, ки сарлашқарро кушта ҷигари ӯро ба ӯ гирифта диҳад. Ваҳшӣ Мерган ҳамин тавр кардааст. Кофирзанак ҷигари Амир Ҳамзаро хом хӯрда, дили қасосталабашро таскин додааст.

Ҷашмони қорихои ҷавони мо хангоми шунидани ин ҳикоят аз барку шӯълаҳои ҷанговарона медурахшиданд ва худӣ қорихои ҷавон дар ҷои истодашон беқаророна пой мекӯфтанд. Агар дар он лаҳза дар ҳамин қарибҳолашқари қуффор мешуд, аминнам, ки ба набудани Зулфигор ва Дул-дул нигоҳ накарда худро ба майдони қорзор меандохтанд.

Он рӯз инчунин панҷ масҷидчан ба ҷои аввалин намозгоҳҳои пайғамбар паҳлуи ҳамдигар сохташуда ва масҷиди Куборо зиёрат кардем. Қабл аз ворид шудан ба масҷиди Кубо Кориака таъкид карданд, ки мартабаи ин мавзеи муборақ басо баланд аст ва онро фақат баъди қабатуллоҳ дар ҷои дуввум номбар кардан лозим аст.

Дар пеши меҳробӣ масҷид ду рақъат намоз хонда шуд. Ҷӯран ман Мулло Исрофил қуръон тиловат кард. Баробари аз ҷой бархостан имомин масҷид давои омада гуфт, ки баҳшише бояд бидиҳед, то ки ҳаҷҷатон қабул гардад. Азбаски риёи тамом шуда буд, ҳаҷҷ Абдуҳалилака ба ӯ чанд доллар дод. Дуо гирифтем.

Пас ходими дигари масҷид омад. Гуфт, ки ӯ мутаваллист. Ӯ низ чанд доллар гирифта, дуои ғафсе кард.

Хангоме ки аз зинаи Кубо мефаромадем, боз як хо-

димии масҷид пеши роҳамонро гирифт ва гуфт, ки ба хотири куръони шариф бахшиш бидиҳед. Далели ӯ ба со зӯр буд ва ҳамёни умумии гурӯҳамон боз андак сабуктар гардид. Хайрият, пешсафони гурӯҳ қадаммонӣ ашонро тезониданд, вагарна шумораи мансабҳо ва чизҳои муқаддасе ки сазовори бахшиш бошанд, дарвоқеъ ҳам аз пули дар кассаи мо монда калонтар буд.

Вале ҳуҷуми ҳақиқии бахшишталабон дар пеш будааст. Тақрибан 60 нафари онҳо ки аксарашон бачаҳои 12—13 сола буданд, ба гирди ҳоҷиён баробар тақсим шуда, ҳаққи худро талаб мекарданд. Агар пули тангаи пешакӣ тайёр кардаамон тамом шавад ва «куруш мафӣ», яъне куруш нест гӯем, онҳо ба ҳоламон нагузошта, ба сӯи сарроф кашола мекарданд.

Дар ин ҷойҳо олами капиталро «олами озод» меноманд. Дар олами озод Арабистони Суудӣ аз ҷиҳати сарват дар поёни рӯихат нест. Вай дар захираи нафт ҷои дуввумро мегирад. Ҳар сол ширкати Арамко* то 80—90 миллион тонна нафти ин кишварро кашида, бо кубурҳое ки аз ҷанубу шарқи нимҷазираи Арабистон то ба соҳили баҳри Миёназамин тӯл мекашанд, ба бандарҳои баҳрии Лубнон мекашонанд ва аз он ҷо ба киштиҳо бор карда, ба Европа бурда мефурӯшад. Як қисми пули нафт ба ҳамёни мубораки шоҳ меравад, қисми зиёдаш ба қисаи амакҳои аз он сӯи уқёнусомада. Бесабаб ҳам шоҳ Сауд пас аз миллиардерҳои ШМА дар номгӯи давлатмандтарин сармоядорони «олами озод» ҷои чаҳорумро намегирад. Аммо мегӯянд, ки ба аълоҳазрати шоҳ ҳам осон доништа намешавад. Дар хонаводаи ӯ фақат аз шоҳзодаҳои асил 350 нафар ҳастанд, ки агар шумораи автомобилҳои сабукрави ҳар кадоми онҳо, худо нокарда, аз даҳ адад кам шавад, рӯзи ҳамаро бо ҷанҷолу хархаша сиёҳ мекунанд.

Пагоҳӣ дар чорраҳаи марказии шаҳр ғалтаки тахтагини кабелҳои электрро дида, ҳамин чизҳо ба ёдам расида буд. Ғалтаки кабельро, ки дар мамлакати мо одадан шикаста ҳезум мекунанд, дар ин ҷо ба миёнаи чорраҳа рост монда, дар болояш чатреро устувор карда буданд. Ғалтаки кӯҳна мебоист вазифаи истгоҳи полис ва зинати маркази чорраҳаю адо мекард.

* Аз ихтисори калимаҳои «Арабико-Американи компани» — Ширкати нафти Арабистону Америка.

Акиун лавҳан бахшишталабиро дида, боз ҳамон рақамҳон иқтисодӣ ба хотирам омаданд.

Дар байни бахшишталабон мардҳои якдаста дида мешуданд, ки остинҳои холишонро дар шамол алвонҷ дода, аз ғӯдае ба ғӯдае медавиданд. Инҳо барои дуздӣ аз даст маҳрум шудаанд. Дар ин ҷо кас ба андозаи чорьяк динор (даҳ риёл) чизе бидуздад, кифоя аст, ки як дасташро бибурранд. Куръони мачид, агар фаромӯш накарда бошам, дар ояти чилудуввуми сураи панҷумаш фармудааст:

«Дастӣ дуздҳо, хоҳ марду хоҳ зан, аз оринҷ боло буридан шояд, то ки аз мо (яъне аз худованди раҳим) ба ӯ панде бирасад».

Агар дуздӣ такрор шавад, пандро ҳам такрор мекунанд, дастӣ дигарро низ мебурранд. Касе намерсид, ки чаро дуздидӣ, ҷӣ шуд, ки ба ин ҳоли табоҳ расидӣ? Қонун ҷу ғӯлод саҳт ва ҳамчу алмос тез аст:

— Меваи дуздидидаат чанд риёл арзиш дошт?

— Даҳуним риёл, ҷаноб.

— Пас, дастатро ана ба ин ҷо, ба рӯи кунда бигуздор. Ана ҳамту, ҳа, боракалло...

Солҳои пеш зиёда аз нисфи бенавоёне ки ба ин тариқа дарси тарбият мегирифтанд, ҳалок мешуданд. Ҷаллод дастро мебурриду ба он тарафаш коре надошт. Ё аз шоридани хуни бисёр гунаҳгор ҷон ба ҳақ таслим менамуд, ё ба ҷароҳати тоза ҷирке расида, боиси вайрон шудани хун ва ҳалокати серазоб мегардид.

Акиун бо маслиҳат ва кӯмаки бародарони америкӣ духтурон ба иҷрои ҳукм назорат мекардаанд. Дар як тарафи кундан қассобӣ ҷаллод истода даст мебуррад, дар тарафи дигар духтур истода йод мемолад ва ҷароҳатро медӯзад. Ин навигарӣ бори нахуст дар қаламрави ширкати «Арамко» таҷриба шуда буд, ки аксари бародарони америкӣ дар ҳамон ҷо гирд омаданд. Аз он ҷо ба дигар шаҳрҳои кишвар ҷорӣ шуда рафт.

Эҳтимол, ягон рӯз намоёндаи Штатҳои Муттаҳида аз минбари Ташкилоти Давлатҳои Муттаҳида ё ягон минбари баланди дигар баромада талаб кунад, ки ин некии онҳо низ дар феҳрасти нақӯкорихон ба халқҳои шарқ кардашон бо оби тилло кайд карда шавад. Аҷаб нест. Олами ҳодис, гуфтаанд...

Хаставу гурусна ба манзил баргаштем. Ҷӣ хуш ки шӯрбон сепгӯшти болаззате тайёр будааст. Аммо дар ин ҷо воқеае рӯй дод, ки дергоҳе аз лавҳи хотирам на-

мерафт. Ба мо, шаш нафар сокинони хучраи саввум, шаш коса шӯрбо оварданд. Лекин хизматгори чавон овардани қошукро фаромӯш карда буд. Се нафар ҳамсафарони мо дархол нонро шикаста, бо оби шӯрбо тар карда хӯрдан гирифтанд. Нон тар карда меҳӯрданду дам ба дам косаро бардошта, шӯрборо пуф мекарданд, то ки зудтар хунок шавад ва аз лаби коса хурт кашида тавонанд. Вале шӯрбо гарм буд ва лабу дахони хоҷиёро месӯзонид. Он гоҳ косаро хашмгинона ба ҷояш мемонданд ва бесаброна ба дари хучра нигоҳ мекарданд, ки хизматгор қай қошук меоварда бошад. Хизматгори ғаранг ҳам гӯё қасдан мекарда бошад, ба зудӣ наомад. Ниҳоят, вай пайдо шуд ва як даста қошукро ба рӯи дастархон ҳаво дод. Се хоҷа қошукҳоро бар ҳаво ҷунон устокорона дошта гирифтанд, ки яктоаш ба замин наафтид. Хизматгор аз ин саҳна завқ карда, қоҳ-қоҳ хандид ва хандакунон бадар рафт.

Исрофил аввал бо сараш ба сӯи онҳо нишора карда, ба ман табассум намуд «Хунаро дидӣ?» мегӯфт ӯ гӯё. Сонӣ чехрааш тира шуд, қошу қавақаш овезон гардид. Ба нону шӯрбо даст нарасонида, муддате ба шиғти хона нигоҳ карда паст-паст сулғакунон нишаст.

— Марҳамат карда бигӯед, ки,— оқибат ба сухан даромад Исрофил якбора ба ҳар сеи хоҷаҳои ҷобукдаст муроҷиат карда,— пеш аз сафар ба мо чиҳо таъин карда буданд? Ин чӣ коре буд, ки ҳозир қардед? Оё фикр накардед, ки вай бача дар ҳаққи мо чӣ мегӯяд?

Хоҷаҳо ба нутқи бағоят адабӣ ва боадабонаи нониб-ур-раиси худ бо сари ҳам гӯш дода, хӯрданро давом медоданд. Фақат Мулло Тешабой, ки яке аз он се нафар буд, лаҳзае аз болои коса сар бардошта, ба Исрофил бо тааҷҷуб нигарист ва дархол ҳам шуда, ба қори худ машғул гардид.

Исрофил баромада рафт.

То ба ҳамин қарибҳо дар болои хӯрок, ҷои нишаст ё хоб кӯдакони талош қардани ҳамсафарон, ё дар сари дастархону кӯчаи серодам баҳузур бинӣ кофта нишастани онҳоро дида ғусса меҳӯрдам. Чанд бор мудохила қардам. Суханам гӯё таъсир мебахшид ва авзон шунавандагон тағйир меёфт, аммо баъди соате медидам, ки боз ҳамон Аҳмади порина. Боз Маҳсуми миҷ-миҷдахон ё Мулло Тешабой яқтагӣ офтобаро ба тақи болинашон руст карда меҳобиданд, то ки бомдод аз ҳама пештар таҳорат кунанд. Боз ягон кас ё дар кӯча, ё дар хо-

на консерви ананас ё нимшишан кока-колари аз дасти шарикаш ҳанӯз ӯ ҳаққи худро нахӯрда, қариб чанг за-да мегирифт...

Акнун ин гуна ҳодисаҳо бинам, худро нодида во-намуд мекунам. Қориқа раиси гурӯҳанд. Исрофил — нонб-ур-раис. Ба ғайр аз ин, ҳар кадоме аз ин қориҳо дар диёри худ, дар музофоте, ё масҷиде худро омӯзгори одоб шуморида мегардад. Хайрият, ки дар байни мар-дум мақоли «Гуфтаи муллои куну кардаашро нақун» нағз паҳн шудааст. Дар бораи муллою эшонҳо боз ҳазорон мақоли дигар ҳаст. Агар аз сад як ҳиссаи ин зарбулмасалу мақолу ҳикмату латифаҳо ба ҳамкасаба-ҳои ман дахл медошт, то ҳоло аз нангу ғусса мекафи-дам. Сарашону рағнашон. Ҳамватанони ман дар Ва-тананд.

Бо ҳамин гуна мулоҳизаҳо мисли Исрофил ба ало-мати эътироз аз шӯрбо даст накашидам. Шӯрборо хӯр-да берун баромадам. Исрофил дар рӯи ҳавлӣ намена-муд. Вай дар чойхонаи назди ҳавли Маҳмуд Султон ба гӯшае нишаста, чою нон меҳӯрд. Ба пешаш рафта нишастам. Фармуд, ки боз як пиёла биёранд. Муддате соқит будем.

— Бачаҳо ятро ҳоло хурдсол гуфти-а? — ниҳоят пур-сид Исрофил.

— Ҳа, калонинаш дар синфи чорум меҳонад. Охи-р ту аз ман шаш сол калон, боз барвақт ҳам хонадор шудай.

— Писари ман иншоллоҳ олими калон мешавад. Аҷаб не ки аллакай олими калон ҳам шуда бошад. Намегӯяд-дия. Мумкин набудааст,— Исрофил дақиқае ба андеша рафт. Қадом як чизи гувороеро ба ёдаш оварда, худ ба худ табассум кард. Мӯйлаби маллатобашро хушҳолона сила карда монд ва гуфт: — Ҳамин қадар медонам, ки аз ким-чӣ хел як алангаи ҳарораташ бисёр баланд қув-ваи электр ҳосил карда, онро дар мушакҳои кайҳонна-вард истифода мекардаанд. Ту ҳамин хел як чизро шу-нидай?

— Айнан ин хелаширо не. Ман шунидаам, ки аз алан-гаи сӯзишвори маҳсули баландҳарорат қараёни электр-ро гузаронида, ба ин васила як навъ электромотори нав-ро ба ҳаракат мебароранд.

— Шояд ҳамон бошад. Ман аз ин гуна масъалаҳо кам воқифам... Худоро шукр, пагоҳ ба Чаддан

ка меравем, аз он ҷо ба Хартум,— банохост охи сабуке
кашида гуфт Исрофил.

Оре, зиёрати Мадина ба поён расид, пагоҳ ба Чад-
дан муборака меравем.

Ҳамсафарон ба ҳарам рафтанд. Ман дар ҳавлӣ мон-
дам. Зарур бошад, намозро дар ҳамин ҷо ҳам хондан
мумкин.

Дар сояи дарахти баланди хурмо, ки дар миёни ҳав-
лӣ расидааст, як мӯйсафеди афғон ба такаш дуто хишти
хом гузошта, чашмони аз биниш мондан худро бо кафи
даст пӯшида нишастааст. Вай дар болохона истиқомат
мекунад ва дар зарфи ин ду рӯз чанд бор дидам, ки аз
зинаи на чандон дароз палмоскунон то се-чаҳор мароти-
ба дам гирифта мебарояд. Бечора диққи нафас дошта-
аст. Хангоми зинабарой хиш-хиши гулӯяш то ба ҳавли-
ҳои ҳамсоя мерасад. Бо ҳамин аҳвол чандин ҳазор ки-
лометр масофаро тай карда, ба ҳаҷ омадааст.

Як рӯз бо телевизор занеро аз зали суд нишон дода
буданд. Вай ба мазҳаби Панҷохрӯзиёни дини насронӣ
ихлосманд шудаасту бо иродан сардори рӯхонии маз-
ҳаб писарчаи дусолаи худро ба қурбонӣ додааст. Ҳар
дафъа, ки банда ин қабил одамонро мебинам, фикр ме-
кунам, ки агар садоқати устувори ба ҳар гуна ғояҳои
мавҳум доштан бани одамро дар як муддати кӯтоҳ ба
ҷараёни дигар — ба ҷараёни барои ҳаёти имрӯза ва фар-
донии рӯизаминӣ судманд андохтан мумкин мешуд,
ҳамаи одамро дар як ҳафта ба гулистони Ирам табдил
додан мумкин буд. Аммо, хайҳот, зиндагонӣ як тӯда
зиддият асту бас.

Ҳоҷиёни афғону эронӣ дар рӯи ҳавлӣ ҷунбучӯле до-
ранд. Офтобахоро аз ҷалак ва хумҳо пур карда, ба
кунҷҳои ҳавлӣ, ба паси деворҳо мераванд ва таҳорат
карда омада, ба хонаҳо мебароянд. Ҳама гӯё дарди ҷон-
коҳе пайваستا озорашон мевода бошад, бо рӯйҳои турш,
қавокҳои овезон ба сари сина чашм дӯхта ва поҳои
худро гӯё базӯр кашолакунон мегарданд.

Кӯчаҳо ва майдонҳо, ҳавлиҳо ва растаҳо аз одам
пур, вале аз ягон гӯшае садон ханда, ҳазлу мутоиба,
хатто ашӯла баланд намешавад.

— Лабан! Лабан! Лабан! — фаръёд мекашад ҷуғ-
ротфурӯше дар кӯча. Аз онсӯтар ба ӯ фурӯшгори ди-
гаре ҷӯр мешавад, ки низ моли худро таъриф мекунад.

ВАЪДА БА ФАРДО

Пагоҳии 13 май вакилони мо ҳамроҳи Махмуд Султон ба идоратулҳаҷ рафтанд, ки барои сафари Чаддан муборака иҷозат бигиранд. Вале иҷозат набудааст. Сабабашро ҳам нагуфтаанд. Ваъда ба фардо додаанд.

Акнун ба ҷуз соатшуморӣ дигар коре нест.

Чоштгоҳ ҳоҷӣ Иброҳим омад. Як ҳамшаҳриашро ки дӯкони китобфурӯшӣ доштааст, ба назди Мулло Тешабой овард. Китобфурӯш барои хешовандонаш савғотӣ овардааст: як куттичаи пур аз дастпона, ангуштарин, бозубанди нуқра ва марҷон. Вай аз Мулло Тешабой илтимос мекард, ки ин чизро ба ватан бурда ба Ленинобод ба хеши ӯ бирасонад. Баъд ҳар ду дар бораи хусну қубҳи нашрҳои ҷопӣ ва дастнависҳои гуногуни Куръони мачид сӯҳбат сар карданд. Ману ҳоҷӣ Иброҳим ба ҷойхонаи назди ҳавлӣ баромада, соате ҷой нӯшида нишастем. Пирамард бағоят камгап бошад ҳам, бароям беҳтарини ҳамсӯҳбатон буд, ки дар ин кишвар дучор кардаам: ӯ ягона касе буд, ки меҳри ба ватан доштаашро, пушаймонии худро аз ғарибии ихтиёркардааш пинҳон наметошт; дар бораи ватани собиқӣ худ бадгӯӣ намекард. Равшан буд, ки ба ивази хатон содиркардааш аз он ки мувофиқи адлу инсоф ҷазо медиҳанд, сад маротиба зиёдтар азоб кашидааст.

...Дар хонаи сакфбаланди деворҳояш аз дуд ва гузашти замон сиёҳшуда, ки рӯзона ҳам гӯр барин торик аст, танҳо менишинам. Дар Судон ба сайри кӯча баромада, бо мардуми ношинос, вале кушодарӯю меҳрӯбони он ҷо ҳамсӯҳбат шудан ба кас нашъае мебахшид. Дар ин ҷо ба кӯча бароед, гуссамаргатон мекунанд. Ба мусофирон нарасондона муносибат мекунанд. Зоҳиран, ҳамеша дар ёд доранд, ки шашъяки аҳли дунё мусулмон аст, Маккаву Мадинаи онҳо маркази олами ислом ва ҳудашон пояҳои он мебошанд. Ба хоҷиёни беруна ҳамчун ба саҳроёни гӯлу гумроҳ безътиноёна нигоҳ мекунанд. Ба ин гуна муомила тоқат овардан мумкин, аммо саволҳои бемаъноӣ бӯхтономезашон ҳар навъ қосаи сабрро ҳам лабрез мекунанд:

— Ҷаро шуморо мачбур мекунанд, ки гӯшти ҳук хӯред?

— Ҷаро кас агар қаллапӯши айвончадор напӯшад, ба қор қабул намекунанд?

Ба ҳоказо.

То ҷавоб дода, ҳақиқатро ба мийян пурсанда ҷой мекунад, ки хуни ҷигар мешавад.

Баъзе пурсандаҳо баинсофтаранд. Аз саволи тӯҳматомез ба ҳаяҷон омада гап заданатонро дида, аз кори худ пушаймон мешаванд ва сулҳҷӯена узрхоҳӣ карда, аз дилатон бароварданӣ мешаванд. Дина як баққол пурсид, ки чаро дар СССР динро манъ кардаанд. Расо ним соат ҷоғ зада фаҳмонидам, ки манъ накардаанд, ҳар кас хоҳад ба масҷид меравад, хоҳад дар хонааш тоату ибодат мекунад. Динҳои мусулмонӣ, насронӣ, яҳудӣ, буддой ҳама баробар озоданд ва ҳар кадом ба сари худ вучуд дорад. Баққол мутаассирона гӯш карда истоду дар анҷоми сӯҳбат сарашро бо қаҳр ҷунбонида хитоб кард:

— Амрико хабис!

Ду рӯз боз хис мекунам, ки дар Мадинаи мунаввара аз паси аъзоёни гурӯҳи мо чанд кас назорат карда мегардад. Шояд дар Маккаи мукаррама ва Тонфи муборақ ҳам назорат мекарданд, вале камина пай намебурдам. Як кас ханӯз дар Макка гуфта буд, ки ҳар сол баъди ҳаҷ ва ба ватан баргаштани хоҷиён ҳукуматдорон ҳар шахсеро ки бо хоҷиёни мо ақаллан як бор ҳам сӯҳбат шудааст, чанд маротибагӣ ба идораҳои худ ҷеғ зада, истинток мекунанд: «Ту чӣ гуфти?», «Вай чӣ гуфт?» — гӯён пурсуков мекунанд. Баъзеҳоро, то се-ҷор моҳ ба ин сӯву он сӯ кашола карда, овора менамоянд.

Аҷабо, ба чӣ асос аз хоҷиҳои мо шубҳа мекунанд? Агар аз ман мепурсиданд, хотирашонро ҷамъ карда мемондам. Мегуфтам, ки хавотириятон беҳуда аст. Баръакс бояд шодию сарфарозӣ кунед, чунки ҳаман ин бародарон дӯстони шумоянд. Агар аз ин ҳам ошкоротар гӯем, гумоштаҳои идеологии шумоянд. Оё касе ки дар кишвари худ ғояҳои шуморо паҳн карда мегардад, оятҳои қуръон ва ривоятҳои ғарибро тарғиб мекунад, дӯсти бегумони шумо нест?

Аз шахси ман шубҳа кунед, гапи дигар. Афту андоми ман ба нозирон равшантар далолат мекунад, ки шахси камъятиқод ҳастам. Хусусан, ки баъди тамошони манзари Арафот, қурбонӣ ва сангандозӣ ба шайтон дигар худро ба намозҳои бо кӯшиши зиёде маҷбур мекунам. Яке аз сабабҳои аз ин хонаи торик начунбиданам низ ҳамин аст.

Аммо дар кунҷи нимторики хона ҳам аз назорат бебаҳра намондаам. Пешинӣ дафтарчаамро бароварда, доруҳои сарфшударо рӯйхат мекардам. Охир қисми зиё-

ди таблетка ва ампулаҳо ба табобати дардмандони дигар мамлакатҳо сарф шуд. Бухгалтерҳои мо одамони хуб бошанд ҳам, ба ҳар ҳол бухгалтер-дия. Ақаллан аз қадом кишвар ва вилоят будани беморони берунаро ба ҳар эҳтимол қайд карда мемонам, то ки агар рафту лозим шавад, рӯихати дурусттари расмӣ қадвалу хоначадор сохта, ба ҳисоботи худ илова кунам. Ана бо ҳамин кор банд будам, ки яке аз хизматгориҳои эшони Маҳмуд Султон омада ба наздам нишаст.

— Духтур, ин қадар навис-нависатон мӯл? — гуфт ӯ ва камина фаҳмидам, ки қайҳо боз ба қору бори ман мароқ зоҳир мекардааст. Метавонистам ба ӯ чӣ навиштанамро бигӯям, ё хонда, ё нишон диҳам, ки агар тавонад, ҳудаш хонда осуда шавад. Лекин қиёфаи ҷоплусона, дурахши маккоронаи чашмонашро дидаму гарданғафсиам даст дод ва қасдан гуфтам:

— Баъзе маълумотҳои муҳимро қайд карда мемонам, ки аз ёдам набарояд.

— Ҳа, ҳа, нағз, нағз, — гуфт ӯ сарашро тез-тез ҷунбонида ва дар айни ҳол чизеро фикр карда. Ба мийяш, аз афти қор, ягон саволи нави бамаънӣ наомад, ки хайр, гӯён баромада рафт.

Мани хомхаёл ба Арабистон фотоаппарат ҳам бардошта омадаам. Хайрият, ки онро аз кунҷи ҷомадон наҷунбондаам.

Ба хонаи ҳамшафат ҳамсафарон омаданд. Пештар ин ду хонаи ҳамсоя аз мобайн даре доштааст. Ҳоло ба ҷои дар зич тахта зада мондаанд. Матрацero ба такам партофта, аз матраци дигар болине сохта ба замин ёзидам ва аз бекорӣ ба сӯхбати калонсолон гӯш додам:

— Қорӣ, сақанқур харидед?

— Як бонка гирифтам. Лекин сабилмонда захри мор барин кимат будааст-дия.

— Канӣ, як бинам... Ҷх, ҷудо бадафт мешудааст-ку. Беҳтар ин ки кас талқонашро харад.

— Эшони Маҳмуд Султон гуфтанд-ку: нокӯфтааш тоза. Ба талқонаш ноаслҳо орд ҳамроҳ мекардаанд.

— Ҳа, дар воқеъ, ҳамту гуфта буданд.

Мароки хоҷиёни солхӯрдаи мо ба сақанқур ҳосили сӯхбати дишабан эшони Маҳмуд Султон аст. Дишаб соҳиби хона ба сӯхбати ҳамсафарони мо омада, аз саргузаштҳои худ шаммае нақл карда буд. Вай баъди сурдани молу мулки падар дар арзи ду сол дар сар то

сари Россия бо се паспорти харида оворагардӣ карда, хеле воқеахоро аз сар гузаронидааст.

Дар Аштархон ба духтаре ошиқ шудааст. Тоторкампири миёнарав ҳамёни ўро қариб ҳолӣ кардааст. Ниҳоят, баъди азобу шиканҷан думоҳа эшонзода ба висоли маҳбуба расидааст.

Эшони Маҳмуд Султон изтиробӣ дар он шабӣ яқум дар лаҳзаи вохӯрӣ бо маъшуқа аз сар гузаронидааш, хусни латифи духтарро аз миёни борик ва кокулҳои дарози муаттар то ба майда-чуйдаҳои дигар хеле ба-тафсил ҳикоят кард. Сомеон бо нидоҳои тақдиркунанда нақли ўро қуават меоданд.

Эшонзода аз бӯсу канор тамои сармаст шудааст. Дар он дақиқа ҳатто ба ҳаёлаш ҳам намеомадааст, ки бахти аз ин бузургтаре насиби ягон зодаи инсон шуда метавоништа бошад. Аммо маъшуқа бо итоб гуфтааст:

— Дар бисоти шумо ғайр аз бӯсу канор ягон чизи дигар ҳаст ё не? Чаккон бошед, ки кор дорам.

Эшонзодани камтаҷриба акнун фаҳмидааст, ки духтарро «фариштаи очааш мучҷӣ накардагӣ» гуфта таъриф кардани кампири далла фиреб будааст, фаришта қабл аз афтодан ба оғӯши ӯ камаш ба ҷиҳил гӯлаҳ отаи монда будааст.

Дар ин ҷои ҳикоя садон ханда баланд шуд. Чанде аз сомеон дар кучо будани худро фаромӯш карда, коҳ-коҳ меҳандиданд. Қорнака онҳоро хомӯш карданд.

— Хайр, охир, дигар фиреб нахӯрдед-мӣ, эшонака? — паст-паст хандакунон пурсид яке аз шунавандаҳо.

— Кӯр асояшро як бор гум мекунад.

Ва ба исботи он ки кӯр асояшро дигар гум накардааст, эшон боз як қиссаро нақл кард.

Пас аз он ки даму дуои мушқилкушои эшон дар байни аҳолии Мадинаи мунаввара ва мавзёҳои атрофи он шӯҳрат пайдо мекунад, як саррофи пири давлатманд ўро ба хонааш даъват карда, илтимос менамояд, ки зани бемори ўро аз шарофати дуои худ баҳравар гардонад.

Зани ҷавони сарроф дар мобайни хона рӯи ҷогаҳ меҳобидааст. Эшони Маҳмуд дар паҳлӯи ӯ нишаста дуо меҳонад. Дуохонон бо гӯшаи ҷашм мебинад, ки аз тақи пардаи сафедӣ ки ба рӯи зани бемор партофта шудааст, дасти сап-сафеду зебои ӯ намудор мешавад. Эшон овози худро баландтар карда, бо ҷаҳди дучандон хондан мегирад. Хангоме ки дасти нозуки ҷавонзан то сонд аз тақи

парда беруи меояд, ҳазрати эшон дигар тобу токатро аз даст дода, чобук аз ҷо барҷаста, аз тарқиши дар ба дахлез ва аз тиреза ба рӯи ҳавли назаре меандозад. Ва тозон ба сари болини бемор баргашта, пардaro аз рӯи ҷавонзан бармедорад ва дастони он соҳибҷамолро бӯсида хитоб мекунад:

— Эй хури бихиштӣ, ман қомати камони шавҳаратро дидан замоно фаҳмидам, ки дарди ту чӣ дардест. Савганд ба номи офаридгор, ки то туро аз ҷанголи дард наҷот надихам, фикру хаёли дигаре ҳаромам бод!

«Муолиҷан» зани сарроф шаш моҳ давом мекунад. Дар ин муддат ҷавонзан аз дарди рӯҳӣ ва дигар касалиҳо, ки бефарзандӣ яке аз онҳо будааст, низ раҳой меёбад.

Сомеон дар поёни қисса гӯяндаи онро бо нидохон таҳсинкунанда тақдир намуданд. То ин дам ҳамхонаҳои камина ҳам, ғайр аз Исрофил, ки зери лаб заҳрҳанда қарда менишаст, як-як ба он хона гузаштанд. Акнун сомеон мизбони хушчақҷакро саволборон мекарданд:

— Эшонака, чанд фарзанд доред?

— Дар ҳавлини худам шаш нафар. худоро шукр, се-тоаш дастёр шудааст.

— Аз аёлҳо?

— Чорта. Алҳамдулиллоҳ, чорта. Афсӯс ки ин ҷо зан қимат аст. Пеш нағз буд. Дар Миср ҳукумат дигар буд ва дар ҳар сафарам мӯл равад, бист-бисту-панҷ динор ҳарч қарда, як духтари олиҷаноб меовардам. Келини хурдиатон ҳабашдухтар аст. Арзон афтода буд. Арзон бе иллат несту қимат бе ҳикмат, меғуфтанд, дурӯғ будааст. Ё ғуломатон бандан бобахт будам, ки арзон афтода бошад ҳам, моли бебаҳо баромад.

Ва ҳазрати эшон аз гармии мизоҷи зани хурдии сиёҳпӯшташ ва аз корҳое ки бо ӯ дар бистари зановуӣ мекунад, ба ҳикоят даромад.

Худоё, меғуфтам худ ба худ ба кӯча баромада, бандаҳои бешуморатро гардам. Одамони гуногунро дида, нақлу ҳикоятҳои рангорангро шунида, то ҳоло надидаам, ки марде чунин нуктахоро дар бораи зани худ дар пеши одамони бегона бо лаззати тамои нақл қарда нишинад. Зотҳое ҳастанд, ки ягона тасаллои хотирашон рӯиҳати занҳои фирефтаашон аст. Номус ё шараф барин ҷизҳо барон онон сухани пучу садон холист. Аммо ҳамон махлуқҳо ҳам то ба ин дараҷа намерасанд.

Чӣ куввае хазрати эшонро водор мекунад, ки ин чизхоро хикоя кунад? Хоҳиши шунидани таърифи ҳам-касабаҳо? Ё очизии ақл, ки дар ин синну сол номаълум ба вучуди баъзе касон реша медавонад? Ё очизии тан, ки эшонро ба лаққигии фоҳиш тела медихад ва ба ҷои он ки ба ивази қуввати ҷисмонӣ ҳусни рӯҳонӣ бахшад, ба рӯи онҳо, ба чашмони онҳо як тобиши ғичиноваре нақш мекунад?

Ба хона баргаштам. Сӯхбати ҳоҷиён ҳамчунон дар авҷ буд. Эшони мушкилкушо акнун ба қисми рецепт-дихӣ, яъне маслиҳат гузашта буд ва мӯъҷизаҳои сақанкурро таъриф мекард. Сақанкур як навъи калта-калоси биёбонӣ будааст. Онро кушта хушк мекардаанд, сонӣ кӯфта, талқонашро меҳӯрдаанд. Ҳамчун дорое ки шахвати одамро меафзудааст ва ба пирон гӯё ҷавонии дубора мебахшидааст.

...Шабона Маҳмуд Султон дар рӯи хавлӣ бо хизматгоронаш давуғече дошт. Аз хавлии дарун овози ғирьяи писари хурди эшон ба гӯш мерасид. Кӯдаки панҷсола ба дарди трахома гирифтор буд.

Сигарета дуд кунонида ба рӯи хавлӣ баромадам. Аз болохона оху воҳи ҳоҷиёни пири дардманд шунда мешуд. Гох-гоҳе аз дуру наздик ҳангоси харе ё аккоси саре ба гӯш мерасид.

Ситораҳои осмони паст ва сип-сиёҳи Арабистон ғоригболона чашмак мезаданд. Дар адл миёнаи гумбази осмон — галаситораи Ҳафтододарон. Ситораи Тарозу гӯё ба навадан дарахти хурмо ҳамел шуда меистод. Ҳазрати парвардигор сохтмони коинотро ҳатман дар шаш рӯз ба анҷом расонам гуфта, шитобкунон ҳамаи мувоzanатро ба ҷисмҳои осмонӣ бахшидааст. Тарозуро ҳам ба осмон овехта мондааст. Ба Мадинаи мунаввара аз он фақат нури хираи сарде мерасаду бас.

Маҳмуд Султон ба пеши ман омад.

— Уф-ф, расо шалпар шудам-дия. Кайӣ, духтур, шумо катӣ якта тамоку кашем,— гуфт ӯ.

Албатта, ҳаштсад ҳоҷиро бо ҷои хобу ҳӯроку автобус таъмин кардан ва ба гурӯҳҳо таксим карда, ба зиёратгоҳҳо бурдан кори осон нест. Алалхусус имрӯзҳо ки давраи серчанҷоли ҳисобу китоб расидааст.

Имрӯз пагоҳӣ дар ин хавлӣ ғавғое барпо шуда буд, ки аз он то ҷӣ андоза осон набудани пулкоркунии хазрати эшон равшан мегардид. Як гурӯҳ афғонҳое ки дар кадом як хавлии дигари эшон истиқомат доштаанд, ба

сараш додгӯён омаданд, ки чаро онҳоро чанд рӯз инчониб дар ин ҷо беҳуда нигоҳ медорад.

Эшон гуфт, ки иҷозан сафар ба идоратулҳаҷ вобаста аст. Ҳоҷиёни афғон талаб мекарданд, ки мизбон бозгашти онҳоро ба ҳар навъ ки набошад, бояд тезонад, чунки онҳо барои истироҳат карда гаштан пули изофӣ надоранд. Эшон далели худро такрор мекард. Ҳалқани афғонҳо дар рӯи ҳавлӣ дар атрофи эшони танҳо торафт тангтар ва садон баҳсу мунозираи дашномомез торафт баландтар мегардид. Агар ҳазрати эшон устокорӣ карда, фарқи байни худ ва издихомро дар мавриди муносиб таъкид намекард, ба гумон буд, ки мубоҳисаи ӯ бо меҳмонони ба шӯр омадааш ба ҳушӣ анҷомад. Вай лаҳзае фикр карда истода, ба қиёфани муҳосиракунандагонаш зеҳн монду яке аз онҳоро, ки назар ба дигарон пурошӯбтар изҳори ғазаб ва эътироз мекард, интиҳоб намуда, ба сараш бонг зад:

— Ҳой, хар! Чашмонатро ин қадар калон нақун, ки касе наметарсад. Ин ҷо Арабистони Суудист!

Чӣ гуна мардуми боғурур ва нотарс будани афғонҳо маълум аст. Аммо калимаҳои сеҳрдор қори худро карданд. Ҳоҷиёни афғон гӯё дар паси ҳазрати эшон лашкари бекарон ё фариштаҳои ба хизмат омадан Ҷабраилу Азроилро дида бошанд, дигар ҳарфе нагуфта пароканда шуданд...

Эшони Маҳмуд дар муқобили ман истода тамоку мекашид ва низ ба осмон менигарист. Аз ноӯҳдабароёна тамоку кашиданаш аён буд, ки ин корро чун кафшерӣ сӯҳбат ихтиёр кардааст.

— Духтур, ба ман гуфтанд, ки ҳикояти маро аз он хона шумо ҳам шунидаед.

— Киссаҳои аҷоибатонро ҳама гӯш мекарданд, ман ҳам.

— Айб намекунед-дия.

Ман китф ба ҳам кашид, чизе нагуфтам. Эшон як оҳ кашид.

— Дину диёнат футур рафтааст. Чӣ гуфтед?

— Шумо, эшон амак, одами ҷаҳондида ва ботаҷрибаед. Ин гуна нуктаҳо ба шумо аёнтаранд.

Аз суҳанҳои эшон аз худтанқидкунӣ дида, бештар бӯи кунҷковӣ меомад. Қирдори хизматгорони ҷосуснамояш ба ёдам расид, ки се рӯз боз ҳар як қадами аъзоёни гурӯҳи моро таъкиб мекарданд.

Қорнака Маҳмуд Султонро фаръёд карданд. Ягона

бодбезаки электрӣ, ки дар хучран он кас буд, вайрон шу-
дааст. Хаво бағоят дим буд. Махсусан ҳавои беҳарака-
ти хучраҳо.

Хуроки марғуладору хуштакомези ҳазрати Наримон аз хучран мобайнӣ баромада, дар фазои ҳавлӣ паҳн мешуд. Оллоҳназарқори хоб намебурд магар, ки ҳар дам бо овози баланд «Алҳамдулиллоҳ!» гуфта мемонд. Ё шояд ӯ ҳамди парвардигорро дар хоб ҳам тарк намекард.

БОЗ ВАЪДА БА ФАРДО

Бале, субҳи рӯзи чаҳорум низ вакилони ба идора-
тулҳаҷ рафтаи мо бо чехраҳои ғамгин баргаштанд.

Қасе намедонист, ки аз чӣ сабаб моро дар ин ҷо нигоҳ медоранд. Ҳамсафароне, ки аксари вақти худро дар кӯчаву бозори шаҳри шариф мегузарониданд, ме-
гуфтанд, ки ба сӯи Ҷаддан муборақ рафтани қатор-
қатор автобус ва таксиҳоро бо чашми худ дидаанд.

Кориақа ҳамаро ба назди худ хонда, коҳишомез гуф-
танд, ки аз таъхир ёфтани сафар ғамгин шудани мо айб аст. Ҳар як соат ва рӯзе, ки мо дар ин диёри мӯътабар зиёда аз реча мегузаронем, аломати меҳрубонии худо-
ванди карим аст. Нафас кашидан аз ҳавои мубораки мавзёҳои муқаддас насиби фақат ҳамон бандаҳои пар-
вардигор мешавад, ки кадом як кор ё хислаташон ба ҳақтаоло хуш омадааст, гуфтанд Кориақа.

Баъди ин сӯхбати тасаллибахш дар хучра фикр кар-
да менишастам, ки маҳз кадом хислати камина ба офаридгори ҳаждаҳ ҳазор олам форида бошад?

Ҳазрати Наримон дар хонаи ҳамшафат нутқ эрод карда, таъкид менамуданд, ки ба хона бо савғотию тӯх-
фаҳои нағз баргаштан чӣ гуна аҳамияти бузург дорад. Ва дар айни замон, зохиран, савғотиҳои барои занашон харидаро намонш медоданд.

— Ҳа, чанобон,— мегуфтанд ҳазрат,— дили зан бо ҳадъяву тӯхфа зинда аст. Гӯш кунед, чанобон, ки шо-
ир чӣ гуфтааст:

Хоҳӣ, ки дили дилбари ту нарм шавад,
Аз парда бурун ояду бешарм шавад,
Зорӣ макуну зӯр мазан, зар бидех,
Зар бар сари ғӯлод инхӣ, нарм шавад.

Не, нагӯед, чанобон, нарма шавад.

Исрофил омада аз паҳлӯям нишаст. Пай бурдам, ки чизе гуфтанист.

— Курбон, ту ҳамшахрӣ буданатро ба соҳиби хона нагуфтӣ? — оқибат пурсид ӯ.

— Не. Магар ин шарт будааст?

— Надонам. Хайр, охир мегуфтӣ ҳам ҳеҷ зарар надошт-ку.

— Паспортҳои ҳамаамон дар дасти эшон. Худаш медонад, ки кадоме аз кучоём.

Исрофил, бешубҳа, сӯхбатеро шунидааст, ки дар бораи ман сухан мерафтааст. Лекин бо андешае наметуфт. Чин занад, аз русса хуни дил хӯрда нишастанам бас набуд, ки эшонӣ ҳамшахрӣ дар атрофи ман кимӣ гуна торхое танида гаштааст.

— Ин мардака ба ту маъкул аст? — пурсидам аз Исрофил.

— Ман тарафдори ту, парво накум, — самимона табассумкунон гуфт ноиб-ур-раис ва навозишкорона ба китфам зада монд.

— Ёд дорӣ, ханӯз дар Маккаи мукаррама будем, эшон ба хонаи Зайнӣ Кӯшак омада буд?

— Ҳа, ба ёдам ҳаст.

— Медонӣ, маро ба гӯшае кашида чӣ гуфт? «Ягон дору диҳед, духтурҷон, ришам сиёҳ шавад». Ба чанд даромадед, гуфтам. «Ба ҳафтад кадам мондам, лекин ниғаҳам ҷавон аст. Боз ягон ҷаҳордахсолаашро гирамӣ гуфта гаштаам».

— Медонам, Курбон, охир, дина қиссаҳоашро ба ҳама гуфт-ку.

— Чӣ кор кунам? Ҳамшахрӣ агар одами хуб бошад, аз сараш гардӣ, меарзад. Лекин аз ҳазрати эшон дар мулоқоти якум дилам монда буд.

— Ман бо ту ҳамфикрам, Курбон. Ғам нахӯр.

— «Тарафдори ту», «ҳамфикри ту»... Имрӯз тӯтӣ шу-дӣ магар?

— Хайр, азизам, мон ин гапхоро. Зор монад, зинадагонӣ ҳазл нест. Ма, сақичи америкой хой. Дар як дам ғаму русса фаромӯш мешавад.

Ду кас ба сақичхон сар кардем.

Тарҷумон хабар овард, ки Қорнака ба унвони аълоҳазрати шоҳ барқия фиристода, илтимос кардаанд, ки ба тезонидани бозгашти мо лутфан мадад кунанд. Дарвоқеъ, мо бояд панҷ рӯзи охирини сафарро дар Рес-

публикаи Муттаҳиди Араб гузаронем. Иҷозат ба зиёрати панҷрӯза дар паспортҳои хориҷиамон аз фалон то фалон рӯзи муайян бо мӯҳру штампҳои сафоратхонаҳо қайд карда шудааст ва ин мӯҳлатро риоя кардан шарт аст.

Аз Абдусамадака илтимос кардем, ки аз рӯзномаи Мадинаи мунаввара камтар хонда, тарҷума кунад.

Мавсими мубораки ҳаҷчи акбар ба ҳубӣ анҷом меёбад, хабар дода мешуд дар рӯзнома. Ҳукуматдорон ва дигар ашхоси ба ин маъракаи масъул бо як тартиби аълои беназир чараён кардани зиёрати садҳо ҳазор хоҷиёни расмӣ ва ғайрирасмӣ омадари таъмин карданд.

Дар хабари дигар гуфта мешуд, ки имрӯзҳо кӯшунҳои Арабистон ва Штатҳои Муттаҳиди Америка машқи якҷояи ҳарбӣ мегузаронанд. Дар машқҳо 70 тайёри ҳарбии реактивии Арабистон ширкат дорад.

Ин хабар, эҳтимол, дар дили хоҷиёни мусофир мебоист ҳисси амиқи эҳтиром ба давлати марказии исломия ва бародари тавонони онсӯиқуёнусин вай бедор мекард.

Исрофилу тарҷумон рафтанд. Дар хонаи нимторик танҳо мондам.

Дар Ватан ҳозир айни вақти концерти нисфирӯзии радио. Ба ягонта суруд зор шудам. Хоҳарам, Барно! Хоҳаронам Ҳанифа, Лайло...

Ба шунидани овози рӯҳнавози шумо муштоқам. Кош савте аз шумо ба ин ҷо мерасид ва ин гӯри нимторикро андаке мунаввар месохт.

Гоҳе ки кас мусиқии дӯстдоштаашро мешунавад, гӯмон мекунад, ки ўро бардошта ба осмонҳо мебаранд, гӯё вай як ҷисми бузургу тавоноест, ба андозае бузургу тавоно, ки он аз ҳадду имконияти инсонӣ берун аст. Гӯё ҳаман зебӣ ва нафосати олам ҷамъ шуда ва сураҳои навосро гирифта, ба вучуди ў дохил мешавад.

Дар хона савтҳои дилхоҳамро ба магнитофон навишта мондаам. «Гӯрӯғлӣ», операни дилпазири Ҷаҳир Ҳоҷибев аз он ҷумла. Дар охири он опера уфари шӯҳи шӯрангезе ҳаст, ки бо назокати худ ҳар касро тасхир мекунад. Уфари шӯҳи номаълум ба суруди муассири форсӣ гузашта меравад. Савтҳои ботамкини бемалоҳат гоҳе алмоспораҳои баҳампайваста барин паси ҳам барои оламо аз ҷилои дурахши форам пур мекунанд. Гоҳ дар пеши назаратон осмони софӣ аз шафақи субҳ андаке лолагун пайдо мешавад, ки дар қаъри он турнаҳо

болзанон ба сӯи ватани худ мераванд. Нохост атроф, заминро осмон, ҳамаи кинот аз хитоби шоир пур мешавад:

Соқӣ, ба нури бода барафрӯз ҷоми мо!
Мутриб, бигӯ ки кори ҷаҳон шуд ба қоми мо!

Оре, ин маҳз хитоб аст, хитобе ки дар он ҳам таанан дили озод, ҳам машаққатҳои ба хотири он касидаи шоир ифода ёфтаанд.

Мо дар пиёла акси руҳи ёр дидаем
Эй беҳабар зи лаззати шурби мудомӣ мо!

Эй беҳабар зи лаззати шурби мудомӣ мо... Шурби мудомӣ мо...

Қасе саҳт сулфа кард. Ин Исрофил будааст, ки қасдан барои ҷалб кардани диққати ман сулфа мекард. Исрофил дар болои сарам рост менестод. Дар тақи дари хучра хизматгори ҷосуснамон эшонӣ Маҳмуд Султон, диққат нишаста заҳрханда мекард. Аз паси тиреза Мулло Уроқака, Темурҷонқорӣ ва Мулло Тешабой бо ҳайрат ба қамина менигаристанд.

Худро фаромӯш карда, сурудро бо овози баланд хондаам. Арвоҳ занад ин маҳбусиро, ба асабҳои табири нагуворе расонидааст.

Арақи сару рӯямро пок карда, ба ҷойхонаи сари кӯча баромадам. Ҷой нӯшида, ба девори дағар-буғури сиёҳи ҷойхона менигарам, то ки ҳаёлам парешон шавад. Сақич мешуд, мехондам, ҳаёлиҳои азиятовар аз сарам даме дуртар мерафт. Ҳоло аз баққол як қиса сақичи америкӣ хоҳам харид. Аз афти қор, то ба ватан расидан бисёр лозим мешавад.

Дар қунҷи нимторики ҷойхона ду марди заҳирранг нишаста, қилим мекашанд. Тамоқуро ба сархона тар карда меандозанд, баъд то алав гирифта дуд баровардани он расо ним соат бо навбат қур-қурқунон бодӣ пур аз заҳро мекашанд.

Хизматгори ҷосуснамо ин воқеаро ба ҳуҷаинаш бешубҳа, бо шодмонӣ хабар хоҳад дод.

— Ҳоҷӣ магар дар Мадинаи мунаввара ашӯла меҳонад? — бо ҳарорат хоҳад гуфт нӯқари ҷосус. — Дар ин ҷо, лошак, гапе ҳаст.

Бале, гапе ҳаст. Банда дар хонаи худ баъзан магнитофон, радиоприёмник ва репродукторро ба ҳам васл карда, дар се гӯшаи хона мемонам. Пас худам дар мобайн нишаста, ягон мусиқии дӯстдоштаамро гӯш меку-

нам. Гарчанде аз ин хел мусикишунавӣ аксаран дилам обу абгор мешуд, баъди рӯзи кор, ки чандин беморро дар поликлиника ва табобатхона дида муолиҷа мекардам ва ҳаста шуда ба ҳона меомадам, ин тадбир аз беҳтарин навъҳои истироҳат буд.

Боре Искандар ба ҳона омада, маро дар ин ҳолат дида, қариб як соат дар паси сарам сокит нишастааст.

— Хайр, сер шудӣ охир? — гуфтани ӯ маро ба худ овард.— Ба омада, дар ин ҷо нишастанам як сол шуд.

— Бубахш нафаҳмидам.

— Ҳеҷ девонаеро надидам, ки ба ин минвол мусиқӣ шунавад.

— Варианти девонаҳо низ бешумор аст. Ҳазорон барги як дарахт, ё сангрезҳои зери як дарёе барин.

— Ман пагоҳ ба Ализода меғӯям.

Ализода ҳамкасби моост. Духтури асаб. Дар ҳақиқат Искандар ба ӯ манзараи дидаашро нақл кардааст.

— Вай, баръакс, туро таъриф карда, маро коҳиш кард. Ба хизмат — тӯҳмат, — бо лунҷи овезон хабар дод рӯзи дигар Искандар.

— Хуб шудааст. Сазои сари хабаркаш ҳамин.

«САФАР МАФӢ»

Субҳи рӯзи панҷум овоза шуд, ки дар аэропорти Чаддаи муборака парерӯз, яъне 13 май панҷоҳ нафар ҳоҷӣ мурдааст. Хамин қадар мусофирон дар бандари баҳрӣ низ шаҳид шудаанд. Баъзеҳо мегуфтанд, ки вабо омадааст ва бечораҳо аз он балон ногаҳонӣ мурдаанд. Дигарон мегуфтанд, ки офтоб куштааст: одамони ба тайёра ва киштиҳо мунтазир ҷунон бисъёр будаанд, ки аз офтоби майнасуз сарпаноҳе ёфта наметавонистаанд.

Дар андоми ҳамсафарон аломати мотам сикка зад.

Болон сӯхта намақоб, ҳоҷӣ Абдухалилака нақл мекард, ки солҳои пеш дар маросими ҳаҷ ҳазорон-ҳазор ҳоҷиён ба ҳар гуна дардҳо гирифтор шуда ё офтоб зада мемурданд.

Дар Минои муборак ҳар рӯз хабари ғавти чанд ҳоҷиро мешунидем. Он гоҳ ҳамсафарон мегуфтанд, ки «одами мурдагӣ батолеъ будааст. Дар остонаи Маккаи мукаррама ё Мадинаи мунаввара мурдан ғояти хушбахтист». Ҳоло ин овоза боиси хурсандӣ нашуд. Аз аф-

таш, бародарон акнун ба шахид шудан чандон шитоб намекарданд.

Эшони Маҳмуд Султон шахсан омада маро таклиф намуд, ки ҳамроҳаш ба идоратулҳаҷ биравам.

— Кӯчаҳоро тамошо карда меоед. Дар кунчи хо-на зиқ шуда мешинед-мӣ? — гуфт эшон.

Ман Исрофилро кашола кардам ва секаса ба кӯча баромадем. Аз саволи дирузан Исрофил ба дилам ташвиш афтада буд. Мабодо, мегуфтам, дар зери ко-сан илтифоти ҳазрати эшон нимкосае бошад.

Эшон пешопеши мо чобукона қадам партофта, номи маҳаллаҳо, масҷидҳои сари роҳро гуфта мерафт. Дар хиёбончае ки ниҳолҳои ду-сесолан нимпажмурда дошт* ва алафи зери ниҳолҳоро мусофирон дар талоши соя поймол карда буданд, ҳазрати эшонро як гурӯҳ хоҷиёни Эрон миёнагир карданд. Хамаи онҳо баробар аз тамом шудани кисаҳарҷи худ шикоят карда, зудтар ба сафар иҷозат гирифтани эшонро талаб мекарданд. Эшон бо ваъдан фаровон домани худро аз дасти мусофирон вораҳонида, боз ба роҳи худ давом намуд.

Бинои дуқабатаи идоратулҳаҷ аз одам лиқ пур буд. Дар мобайни роҳрави сӯйёнаи дуҷум марди бузургҷуссае истода, ба атрофиёнаш якҷайл ҷавоб меод — ба онҳое ки аз рӯзу соати сафар мепурсиданд:

— Сафар мафӣ, бас! — мегуфт.

Ба онҳое ки оё ягон хабари тоза ҳаст, гуфта савол меоданд:

— Хабар мафӣ, бас! — мегуфт.

Ҷавобгирифтагон аз пеши мансабдор навмедона дур мешуданд, ҷои онҳоро зуд навомадагон ишғол мекарданд. Мансабдор ҳам рӯи худро ғоҳ ба ину ғоҳ ба он сӯ гардонид, тӯтивор такрор мекард:

— Сафар мафӣ, бас!

— Хабар мафӣ, бас!

Ҳазрати эшон аз идоратулҳаҷ баромада, бо як тантана гуфт:

— Ман ҳозир шуморо ба як ҷо мебарам, ки кайф мекунад. Он ҷоро «Аз-зухур-ал-кузино», яъне кузинои нав мегӯянд.

Кузино** навашон боғчае будааст, ки аз сатҳи кӯ-

* Боғҳо ва ползҳои Мадина, ҳамчун дигар мавзӯҳои Арабистон, бо оби қашондан ҷоҳ сабз мешаванд.

** Аз калмаи франсавии казино, ки як навъ клуб ё қиморхона, ё ҷои истироҳат ва ҳар гуна бозихоро ифода мекунад.

ча такрибан се метр пасттар вокеъ гашта буду камтар аз ним таноб вусъат дошт. Дар як самти богча айвоне пӯшида шуда буд ва дар як гӯшан айвон мизи паҳни пинг-понг (тениси рӯимизӣ) меистод. Эшон ба ин миз ишора карда, бо ифтихоре гуфт, ки шабонгоҳ дар ин кузино ҷавонон ҷамъ омада, гоҳ-гоҳе пинг-понгбозӣ мекунанд.

Ин ягона бозии мадании спортӣ буд, ки дар бадали дуним ҳафтаи мусофират дар ин кишвар медидам. Дар мамлакате ки театр ё қасри маданият он сӯ истад, ақаллан ягонта кинотеатри майдаёке надошт, мизи пинг-понг дар ҳақиқат нишонае аз олами аҷоибот буд. Ханӯз дар Маккаи мукаррама як духтури дандон нақл карда буд, ки ду сол қабл аз ин додари аълоҳазрати шоҳ — шоҳзода Файсал, ки назар ба бародараш қадре тарафдори ҷорӣ гаштани маданияти нави ғарб будааст, аҳд кардааст, ки дар пойтахти Арабистон якта кинотеатр кушояд. Шайхҳо ва саркардаҳои қавму қабилаҳо аз нияти шоҳзода воқиф гашта, ошӯб бардоштаанд. Онҳо шоҳ Саудро вакилу номаборон карда гуфтаанд, ки агар нияти шоҳзода онд ба сохтмони «қадамгоҳи ибليس» рост ва ҷиддӣ бошад, пас дар ин сарзамини маҳбуби оллоҳи таоло ё Файсал бимонад ё онҳо.

Маълум ки амир Файсал аз сохтмони ягона кинотеатр ҳам даст кашидааст.

Дар зери айвони «Аз-зухур-ал-кузино» фурсате нишаста дам гирифтем. Ба ҷуз мо ва як хизматгор касе набуд. Вай ба зарфе яҳоб овард.

Дар бозгашт эшон моро бо роҳи дигар мебурд ва аз таърихи Мадинаи мунаввара ҳикоят мекард. Ногоҳ қадами худро сусттар карда, аз ман пурсид, ки дар қадом маҳаллаи Самарқанд таваллуд ёфтаам, падарам чӣ ном ва касбу ҳунар дошт. Гуфтам, ки дар маҳаллаи Яланбек таваллуд ёфтаам, касбу кори падарам, ҳатто аслу насаби бобоямро низ баён кардам.

— Яланбек... Яланбек... — ҳаёломез такрор намуд ҳазрати эшон. — Ҳамин хел маҳалла ҳам будааст-дия?

— Ҳаст, дар сари роҳи Панҷакент. Аз як тарафаш гузари Мирзопӯлод, аз дигараш — Дари Занҷир, аз саввумаш — Факеҳ Абӯлайс...

— Ҳа, ҳа, акнун ба ёдам омад. Ҷон нағз будааст. Худатон ҳам фарзанди одамони дуруст будаед, духтур. Илоҳо, ба камол расед, ҳузуру ҳаловати фарзандонашонро бинед, — дуо кард эшон ва даст ба рӯй кашид.

Исрофил низ омин гуфт. Ман ҳам даст ба рӯй кашида, дар айни замон ба чехраи эшон назаре афкандам. Аз қиёфаи ӯ ба чуз ифодаи некхоҳӣ ва самимият дигар чизе ҳонда намешуд.

Эшон ману Исрофилро дар ҷойхонае нишонида, худ «ҳозир меоям» гӯён ба кучое ғоиб гардид. Дар пеши ҷойхона истгоҳи таксиҳои сабукрав будааст. Дар байни сайёраҳои бисёре «Волга»-и худамонро дида, ба наздаш рафтам. Бейхтиёр ба қанотҳо, дару тирезаҳои даст расонида, дар гирдаш давр мезадам, ки соҳибаш маро мусофири ба ягон ҷойраванда пиндошта, давида омад. Пас аз саломуалек пурсидам, ки сайёра чӣ тавр аст, оё ба ӯ маъкул аст?

— Маъкул, ҳовва, кувайис сайёра, кувайис! — гуфт ронанда бо чехраи кушод. Вай ҳам ба кузов навозиш-корона даст расонида ким-чиҳо мегуфт, зоҳиран, пурдоштан ва дар ҳавои гарми биёбонҳои ин ҷо бенозунуш ва хуб қор қардани онро таъриф мекард.

Аз соҳибаш иҷозат гирифта, ба даруни сайёра даромадам. Пас аз лаҳзае Исрофил низ омада, аз паҳлӯям нишаст.

— Хонаро бисёр пазмон шудам, — гуфт ӯ.

Муддате ҳар қадомамон бо ҳаёли худ машғул нишастем. Бачаҳои ман ҳозир аз мактаб омадаанд. Эҳтимол, портфельҳои худро аз тақи дар ба миёнаи хона ғурронида, дар рӯи ҳавлӣ ба даводаву сурӯсур даромада бошанд. Модарашон гоҳ аз тирезаи ошхона, гоҳ аз лаби айвон сар бароварда онҳоро ҳар замон ба хона даъват мекунад, аммо бачаҳо «ҳозир» «худи ҳозир, бибиҷон» гуфта сурӯсури худро ҳамчунон давом ме-диханд.

Дар поликлиника чӣ гапҳо, чӣ навигариҳо бошад? Шумораи идонаи газетани деворино чӣ хел бароварда бошанд? Зор монад, худситой шавад ҳам, гуфтан дарқор, ки ману Искандар набошем, газетани деворӣ шавқовар намебарояд. Ягон қас аз газетаҳои республикавӣ сармақола ва як-ду шеърӣ дарозро гирифта, ба машинка ҷоп мекунаду мечаспонад, мемонад.

Искандар, яқин дар Маскав аст. Холо мӯҳлати таҷрибаомӯзнаш дар институти рентгенология ва радиология ба охир нарасидааст. Ҳозир, эҳтимол дар ягон кабинети торик нишаста, аз байни тарҳи хира ва ғакат ба рентгенчиён равшани сутунмӯҳра, ё устухони қосқон иллатнокро меҷӯяд. Ё акси гурда ё ҷигари беморе-

ро аз назар гузаронида «ҳм, ҳм, хӯш, хӯш» гуфта худ ба худ гап мезанад.

Дар пеши чойхона пайкари майдаяку симобвор серҳаракати ҳазрати эшон намоён гардид. Ману Исрофил аз «Волга»-амон баромада, аз дунболи ӯ равон шудем.

БАРОДАРИ ҚИЕМАТИ

Қариби хуфтан ба сафари мо иҷозат доданд. Маросими хайрбод бо эшони Маҳмуд Султон басо риққатангез гузашт. Ғайр аз камина дигар ҳама ҳамсафарони пиру чавон, ҳатто Исрофил чӯраи ман ҳазратро ба оғӯш кашида, хайрухуш ва изҳори миннатдорӣ карданд ва гуфтанд, ки онҳо акнун бо ҳамдигар бародарони қиёматианд. Қорихон пир оби дидан дар ин гуна мавридҳо тайёри худро пок мекарданд.

Дарвоқеъ, меҳмонон аз мизбонии ҳазрати эшон гилае надоштанд. Пас аз ду ҳафтаи зиндагонии нимсеру нимгурусна дар хонаю хаймаҳои Зайнӣ Кӯшак дар ин ҷо рузашон бад намегузашт: хӯрокҳои рангоранги болаззат дар вақташ муҳайё буд, ҷои хоб васеъ ва бароҳаттар; ҳатто зиёда аз он ки чашмдор буданд, рӯзе ду-се маротиба шарбати мева, нӯшокии қадимии милли худамон — гулоби ширин ва хуштаъм медоданд. Соатҳои барои сӯхбат боқимондаи ин чаҳор рӯзи гузаштаре ҳазрати эшон бо нақли корномаҳои дар ҳарамии худ ва аз онҳо дигарон кардашон зинат медоданд.

Дар хуни банда, аз афти қор, аз иштиҳоҳои якразҳагӣ зӯймӣ бисъёр будааст, ки бо ин ҳама меҳрубониҳо худро маҷбур карда натавонистам, ки ҳазратро ба оғӯш кашида видеоъ гӯям ва бародар ё падари қиёматӣ хонам.

...Автобуси мо бошаст медавид. Дар ҳар ду соат ронанда дар назди ягон чойхонаи сари роҳ қарор мегирифт. Дар зерин айвон ва гирду пеши ҳар як чойхона катҳои ҷубини яккасаи бисъёре ҳолӣ меистод, ки дар болои он дароз кашида, аз бардорезани роҳ дам гирифтани мумкин буд, аммо чойхоначиҳо то як риёи музди истироҳат надиданд, ба кат наздик шудани намеронданд.

Исрофил аз ин муомила дилтанг шуда, ба яке аз онҳо гуфт:

— Аз худо наметарсед, аз бандаш шарм намекунед? Ба ҳар чиз риёи, риёи, риёи гуфта манаҳ мезанед!

Исрофил ба забони бошқирдинаш гап мезад, аммо араб фаҳмид ва:

— Ҳовва, риёл! Риёл! Риёл! Риёл! — гуфта изтех-зоомез хандида дур шуд.

Ин дафъа ҳам сайёраи мо аз автобус ва сабукравҳои дигар бошаст пеш гузашта мерафт. Гӯё ронандаҳои мо қасдан шитоб мекарданд, гӯё ба онҳо касе қаблан таъин карда буд, ки то метавонӣ тезтар бирон, зеро ин тоифа гарчи хоҷиҳову қориҳоанд, аз ватани нахустин мушакҳои фалакпаймо омадаанд.

Баробари тулӯи офтоб ба аэропорти Чадда расидем. Пас аз фурсате яке аз шогирдпешаҳои Абдуллои Бухорӣ — ҷавони қадбаланди араб пайдо шуд ва дарҳол ҳамаи моро ба як ҷо ғун карда таъкид намуд:

— Зинҳор ба касе нагӯед, ки аз Иттифоқи Советӣ ҳастед. Агар пурсанд, бигӯед, ки аз Судон омадаед ва ба Судон равонаед.

Ҳм, қонл ман. Дар ҳамаи олами араб одами советиро бинанд, ягон азизу авлиёро дидагӣ барин шодмонӣ мекунад. Аммо дар ин ҷо, яқин, амаки америкой бо расму оину феълу ҳуяш нағзакак реша давонидааст. Рост мегӯяд мақоле: ту ба ман бигӯ, ки ҳамтабақонат кист, ман ба ту бигӯям, ки худат кистӣ.

Қадам як файласуфи дуньёи қадим, ба ҳаёлам, Диогени юнонӣ, аз инкишофи маданияту аз дигаргуниҳои олам ба танг омада, қарор додааст, ки ба аломати эътироз ба даруни хуме даромада зиндагонӣ кунад. Муддати дарозе ҳамин тавр ҳам кардааст. Як тоифа ходимони давлат будаанд, ки дар асри бистум ҳам хумро манзил кардаанд, вагарна ба ин дараҷа ғофил намонданд, дуньё дигар шудааст, дар ин замона ба ҷуз ҳамзистии осоишта дигар илочи зиндагонӣ нест.

Дар аэропорт гӯё замин кафида одам баромада буд. Бинои ҷаҳоршӯёнаи аэропорт, рӯи хавлӣ ва кӯчаву майдонҳои атрофи он пур аз мусофирон. Дар ҳар хонаи бетирезаи пешкушоди бино то 60—70 нафар ҳочиёни марду зан мунтазири навбати худ менишастанд, ё ба рӯи фарши бетонӣ чаппаву роста, по бар сару сар ба пои ҳамдигар ғелида меҳобиданд. Дар тақи девори роҳравҳо ҷӯяки оби партов сохта шуда буд. Ҳочиён дар сари ҷӯйчаҳо нишаста таҳорат мекарданд. Онҳое ки примус ё карасинка доштанд, дегчаеро монда, дар ҷои нишастии худ атола ё шӯрбо мепухтанд. Бӯи арақи бадан, бухори дегу дегчаҳо, пӯстлохи ба пӯсидан сар

кардан меваҳо ҳама якҷоя шуда дар ҳавои тафсонӣ ночунбон нафаси касро танг мекард.

Дар қабати якум, ки аз дӯконҳо, ошхонаҳо, идораи агентҳои ҳавопаймӣ иборат буд, савдо дар авҷ. Аз ҳар сӯ радиодинамикҳои серғавго фаръед кашида, рӯихати мусофирон ё омаду рафти тайёраҳоро эълон мекунанд.

Ҷомадонҳоро оварда доданд. Онҳоро Абдуллои Бухорӣ аз Макка оваронида монда будааст. Даруни ҷомадонҳоро дар ғайби мо такурӯ карда, чизеро кофтаанд. Банди коғазини куттичаҳои дору канда ва аз нав ширеш карда шуда буд. Чатри худро аз ҷомадон гирифта, ба кӯча баромадам. Дар кӯча ба ҳар ҳол мағал камтар, ҳавои тоза бисёртар буд.

Қай рафтанимон маълум нест. Дар ин аэропорт, аз афти кор, график ё қадвал гуфтани чизе нест. Ҳар гоҳе ки ходимони ширкат хостанд, ҳамоно вақт тайёра ҷудо мекунанд. Аз рӯзу соати сафар пурсед, амалдори идоратулҳаҷҷи Мадина барин, якта ҷавобро сад маротиба такрор кардан мегиранд:

— Сабур, сабур! Иншооллоҳ мешавад.

Ҳамсафарон аз ошёнани саввуми бинои тафсон ба рӯи ҳавлӣ фаромаданд. Аз ҷои соярав порчае заминро ишғол карда, бо навбат ба рӯи ҷомадонҳо мешинанд. Дигарон рост меистанд. Дар як ғӯшаи ҳавлӣ суфзаи баланди сангин ҳаст. Ҳамсафарон аҳд кардаанд, ки охишта-охишта, ба қадри ҳолӣ шудани ҷой ба тарафи суфа ҷунбида, онро ишғол намоянд.

Аз сару рӯи ҳама арақ мешорад. Ҳоҷиён ба бокҳои мондан риёлҳои худ оби зам-зам меҳаранд. Оби зам-замро тунукасоғони Маккаи мукаррама ба бонкаҳо андохта кафшер кардаанд. Холо нархи зам-зам арзон шудааст. Рӯзҳои аввали тавофи ҷаъба ду бонкачааш як риёл буд, акнун ба як риёл то шаш бонка мемиханд.

Хӯрокро дар ошхона меҳурем. Ҳар кас кӯшиш мекунад, ки ба гуруснагӣ нигоҳ накарда, сусттар даҳон ҷунбонад ва муддати хӯрокхӯриро ҳар чӣ бештар кашол диҳад, чунки дар ҳар ҷои зали ошхона ҳафт-ҳашт вентиляторӣ бақувват мондаанд, ки шаклашон прожекторҳои калони театр ё киностудияро ба хотир мерасонад. Ҳамин ки таоме фармудед, хизматгор яке аз вентиляторҳоро ба кор андохта, ба тарафи шумо менигаронад. Баробари ҳисоби кардан вентиляторашро хомӯш мекунад. Яъне ҳаққатон тамои шуд, ҷойро ҳолӣ ку-

нед. Касе агар ин ишораро нафаҳмад ё худро ба нофаҳмӣ занад, аз зери бағалаш гирифта, то ба таки дар гуселаш мекунад.

Онҳое ки ҳамёнашон ғафстар аст, дар ҳамин ҷой ҳам кайф мекунад. Турки фарбеҳи сурхмӯе бо аҳли онлаш яке аз мизҳои калони ошхонаро аз пагоҳӣ инҷониб банд карда пинак меравад.

Хизматгори ошхона ду вентиляторро то тафсидаш бо навбат ба кор андохта, чараёни шамоли ғарамро ба сӯи мизи ӯ равона мекунад.

То намози шом ҳамсафарони ман нисфи суфан сангинро ишғол карданд.

Аз тайёра имрӯз умедро кандан мумкин.

Дар кӯчаи пеши аэропорт бегоҳӣ бозори қолин барпо гардид. Фурӯшандагон ба қисми пиёдагарди кӯча қолинҳои туркӣ, эронӣ, ироқӣ худро паҳн карданд. Харчанд аз харидор дараке набуд, ҳар кадоме моли худро таърифкунон ҷор мезад.

Баъд кӯча аз ғавҷи сайёраҳои сабукрав пур шуд. Ҷанобони давлатманд хизмати рӯзонро анҷом дода, ба виллаҳои мервафтанд. Андом ва синну солашон ҳар хел бошад ҳам, киёфани ҳамашон якзайл ҷиддӣ, ҳатто қадаре андӯхгин менамуд. Гӯё дар кишвари онҳо фалокате сар зада бошад, ё вазъияти доимии ҳарбӣ эълон карда бошанд.

Дар як қисми сайёраҳои серкарруфар америкониён саворанд. Онҳо дар бандарҳои баҳрӣ ва ҳавони Ҷадда, дар заводи кока-кола ва ғайра хизмат мекунад. Онҳо фақат дар худуди ширкати «Арамко», дар пойтахт ва Ҷадда ҳукуқи истиқомат доранд. Лекин аз ин маҳдудият, ки барои ҳамаи номусулмонон умумист, ба назарам, чандон озурдахотир наменамоянд, чунки хуб медонанд, ки долларҳои онҳо ва феълӣ хӯяшон то ба Маккаи мукаррама ва Мадинаи мунаввара роҳ ёфтааст.

Шабона нисфи ҳамсафарон дар болон суфан сангин, боқимондагон ба ҳар ҷои ростода дароз кашида ба хоб рафтанд. Ман аз пеши дӯконе тои симпечеро сахле нисӯтар ғелонида, муддате бар болои нишастам.

Чун дидам, ки ба худсариям касе чизе нагуфт, ба рӯи тоӣ дароз кашидам. Аммо дар болон тои кулӯла хобидан аз қорҳои бароҳат набудааст. Гирехҳои сим ва таноб ба бадан меҳалиданд. Зинда аз ӯ соат ба як

холат хобед, бугумҳои сутунмӯҳра ба дард медароянд. Ба замми ин доду фаръеди радиодинамикҳо, ки аз рӯзона ҳам баландтар шуда буд ва садон мотори тайёраҳои фурудояндаву парвозкунанда ба чашм пӯшидан имкон наметод.

«Сабур! — мегуфтам ба худ, — сабур. Дар мусофират кӣ азоб нақашидааст?».

Пагоҳӣ калоншавандаи аэропорт ба вакили мо ҳамон ҷавоби дирузаро такрор кард:

— Сабур, сабур, иншооллоҳ мешавад.

Бо афзониши ҳарорат бӯю тафи нафасгардони ҳавлӣ боз шиддат мегирифт ва ман чатри худро бардошта аз ҳавлии серғавғо берун рафтам.

Дар ин ҷо ҳам соат аз дақиқа не, дақиқа гӯе аз соатҳои дароз таркиб ёфтааст. Рӯз мисли шабҳои ялдон зимистон кашол меёбад.

— Духтур, биёед, Қорнака ҷеғ мезананд, — хабар овард Оллоҳназар.

— Чӣ шудааст? Ҳама сӯхат-саломатанд?

— Аз Мадинаи мунаввара ҳазрати эшон омадаанд ва ба шумо кор доштаанд.

Пас, бародари қиёматнамонаи эшони Маҳмуд Султонро парерӯз бармаҳал видоъ гуфта будаем.

Ҳазрати эшон дар пеши суфа бо ҳамсафарони ман рост истода сӯхбат мекард. Маро дида, сардакак холпурсӣ намуд.

Қорнака гуфтанд, ки зани миёнаи ҳазрат баногоҳ касал шуда мондааст ва эшон ба Чаддаи муборака ба хонаи як табиби ошношон омадаанд.

Фарз кардем, ки ба ин ривоят бовар кардем, гуфтам дар дилам. Чаро ҳамин қадар солҳо ҳазрати эшон бо хизмати табиби шаҳри худ қаноат мекарданду имрӯз панҷсад километр роҳро барои маслиҳати табиби инҷой тай карданд. Хӯш, боз чӣ?

— Иттифоқо дар ин ҷо ду нафар ҳамгузари шуморо дида мондам, — гуфт эшони Маҳмуд Султон ба гап ҳамроҳ шуда. — Онҳо ҳоло дар кӯчаанд ва ба дидани шумо омадаанд.

Дар зери соябони дӯконе ду марди тақрибан панҷоҳсолаи мисли арабҳои давлатманд либоспӯшида моро мунтазир буд. Пас аз салому алек эшон моро шиносонид.

— Ин кас ҳоҷӣ Саъдулло, ин кас ҳоҷӣ Шукрулло — писарони мулло Мӯҳсини аттор, — гуфт эшон бародарон-

ро як-як нишон дода ва ба рӯям маънидор назаре афканда илова намуд:— Аз гузари Яланбеки шахри Самарканд.

Бародарон бо қиёфани чиддӣ ва бо назари ошкоро синчақорона афту андоми маро тамошо мекарданд.

— Ҳамгузарӣ будаед-дия,— гуфт яке аз онҳо.

— Ҳа, ман дар Яланбек таваллуд ёфтаам, лекин дар шонздаҳсолагиам аз он ҷо рафта будам.

— Падари моро намешиносед?

— Не. Соле ки падаратон вафот карданд, ман хеле хурд будам.

— Ба чанд даромадед?

— Снюпанҷ.

— Ҳа, ин тавр бошанд ҳақиқатан ёш будаед.

Ман то ин лаҳза дигар равшан фаҳмида будам, ки ин сӯхбат дар сари кӯча, дар пешни дукони баққоли барпо шуда бошад ҳам, монанди пурсиши шоҳидон дар маҳкамаи давлатӣ як навъ истинтоқи расмист. Бинобар ин ман бояд гарданшаҳӣ ва форигболии худро як сӯ гузошта, исбот кунам, ки ман худӣ манаму каси дигар не.

Холо сухан дар бораи обрӯю эътибори гражданини мамлакати ман мерафт, ки ҳазрати эшон меҳост, агар даст ёбад, ба номи вай доғе бигузорад.

— Ҳавлии моро медонед?— пурсид бародари калонӣ, ки ба ришу мӯйлабаш тораҳон сафед бештар афтада буд.

— Ҳо. Вай дар паскӯҷаи маҳалла, дар ҳудуди маҳаллаи мо ва гузари Дари Занҷир воқеъ гаштааст,— гуфтам ва қаноатмандона табассум кардани бародаронро дида илова кардам:— Ман бо хоҳари хурди шумоён дар як мактаб меҳондам. Дар як синф, дар як мактаб. Номаш Кубаро буд.

Дарвоқеъ, ман номи хоҳари инҳоро фаромӯш накарда будам, зеро ӯ хушхаттарини толибаҳон мактабамон буд ва дафтарҳои ӯро ба хонаи пионерон, ба намоишгоҳҳои ҳарсолаи шӯъбаи маорифи халқ бурда мемонданд.

Чехраи бародарон тамои яла шуд. Хусусан калонии онҳо ба эшони Маҳмуд Султон нигоҳи таънаомезе афканда, ба аломати тасдиқи суханҳои ман тез-тез сарчунбонида меистод. Бародарон аз аҳволи зиндагонӣ, касбу кори ҳозира ва ҷои истиқомати ҳамгузарон боз

чанд саволи дигар доданд. Саволҳо аксаран ба бойҳои собиқии маҳалла дахл доштанд, ки дар вақташ корхонаҳои калони хусусии чармгарӣ, бофандагӣ, ҳалвогарӣ ва ғайра доштанд. Сонитар барои гардан нафаровардан ба тартиботи нав бадарға шуданду пас аз чанд соли дигар ба ватан баргашта, бо меҳнати худ рӯз мегузарондагӣ шуданд. Дар бораи ин одамон ҳар чиз шунида будам, ба ҳоҷи Саъдулло ва ҳоҷи Шукрулло гуфтам.

То вақти хайрухуш қиёфани бародарони ҳоҷи тамоми дигар шуда буд. Бародарон роҳи сафед талабида, изҳори таассуф карданд, ки барои меҳмон шудан фурсат надорам. Аз гуфтори онҳо, хусусан аз сухани бародари калонӣ як оҳанги узрхоҳона пай бурда мешуд.

Эшонӣ Маҳмуд Султон ба хавлини аэропорт даромада, бо ҳаман ҳамсафарони ман бори дигар оғӯш кушода хайрбод гуфт ва аз ҳама охир ба назди ман омада, дастамро ба дасташ гирифта гуфт:

— Ана, мулло, акнун ба ватанатон меравед. Ба ҳамшахриҳо, ҳар кас шиносат, салом расонед.

Ба аломати ризо сар ҷунбонидам.

— Лекин сӯҳбатҳои каминаро ҷайб намекунад,— хоҳиши як бор дар Мадина изҳоркардан худро такрор намуд ҳазрат.— Меҳмонҳо зиқ нашаванд гуфта, чорта ҷаҷақ кардам-дия.

— Шумо бисёр меҳмоннавозед, эшонамак.

Лаҳзае ҷашмони ҳазрат тира гаштанд, кадом як мушаки рӯяш парид, вале даррав худро ба хушҳолӣ кӯдакона андохта гуфт:

— Дастам банд буд. Меҳмондорӣ қазой ҳам нашу-дааст.

— Не, чаро?— эътироз кардам ман.— Ғояти меҳмоннавозӣ ҳамин аст.

Ҳазрат дид, ки аз ин гуфтугӯ мурод ҳосил намешавад, дасти маро сар дода, рӯ ба ҳаман гурӯҳи мо овард ва барои сафар роҳи сафед талабида, дуо кард.

Ним соат нагузашта, ба мо тайёра доданд.

Аз рӯбохтозиҳои ҳазрати эшон аламам меомад. Ман чӣ кардам дар ҳаққи ӯ, ё дар ҳаққи Арабистони ӯ? Гуноҳам ин ки мӯйсар дорам? Ё ин ки мисли дигарон ободии масҷидҳои Маккаву Мадинаро ҳа гуфта таъриф накардаам маъқул наафтад? Охир аз рӯи мантиқи оддӣ тарин ҳам духтур аз қорию қорибачаҳо бояд тафовуте дошта бошад ё не? Агар ман ҳамроҳи инҳо намеомадам,

магар ҳазрати Наримон ва корӣ Мушаррафи ҳафто-дуҳаштсола, ки дар Минои муборак ба дарди шикам гирифтор шуда, рамаке ба чонаш монда буд, магар саҳат-саломат дар ин тайёра пинак рафта менишастанд?

Тайёра ба осмони баҳри Сурх баромада, ба роҳи Хартум дохил шуд. Аз кабинаи экипаж командири тайёра берун омад. Вай марди тануманди миёнсали америкӣ буд. Ба касе нигоҳ накарда, бо тамкин ва виқор қадам партофта, ба думи тайёра рафт. Абдусамадака гуфта буд, ки дар аксари киштиҳои обӣ ва ҳавоии мусофиркашонии Арабистон вазифаи капитан ё командирро америкониён ба ҷо меоранд. Тайёраҳои ҳарбии реактивиро бошад, ҷавононе меронанд, ки аз онлаҳон муҳочирони сиёсӣ баромадаанд. Аз ҷумла муҳочирони уйғур, ўзбек ва тоҷик. Баъди он ки тайёраҳои муқими кишвар чанд ҳавопайморо ҳамроҳи худ гирифта, ба мамлакатҳои мустақили араб рафтаанд ва паноҳгоҳи сиёсӣ талабида, дар ҳамон ҷо мондаанд, ҳамин гуна тартибот ҷорӣ шудааст.

Ин нуқта ҳоло барои камина тасаллои хотир буд. Дар кишваре ки ба фарзандони худ эътимод надоранд, чӣ ҷои тааҷҷуб, ки аз паси як мусофир ин қадар ҷосусро монда, лўттибозиҳо мекунанд?

Тасаддуқаш шавам, ҳаёт гоҳо касро ба муҳите меандохтааст, ки чанд рӯзе аз ҳавои он нафас кашида, чӣ гуна ба наҷобат ва ҳусни инсон шубҳа пайдо карданиро худатон нафаҳмида мемондаед. Худатон пай набурда мемонед, ки дар қалбатон ҷои эътимодро ба ҳамаҷоя ҷорӣ гардидани қоидаҳои неки баробарӣ ва бародарии навъи башар, ҷои эътиқодро ба ҳамаҷоя тавлид ёфтани инсонии бузургдигар некниҳод ва озодаву поксирӣ ким-чӣ гуна ҳиссиёти яъсомези қароҳатангезе мегирифтааст, ки аз муоинаи рӯй, кина ва адовати чанд намоёнандан ношудӣ ин навъи муаззам тадриҷан пайдо мешудааст.

Чӣ хуш ки ҳар имтиҳонро дар баробари нбтидо интиҳое низ ҳаст!

Вақтҳои буд, ки ба мамлакаҳои хориҷа сафар кардани рафикони ҳамкасбамро дида, ба онҳо ҳасад мебудам.

Дар орзуи рӯзе будам, ки ман ҳам ба ягон тарафи дунё рафта, чӣ будани капитализм ва ё феодализмашро

бо чашми худ бубинам. Ҳар бор ки аз таассуроти сафар, аз аҷонботи дар мусофиратдида бо шавқу завқ нақл кардани касеро медам, орзуям дар дилам бештар аланга мезад.

Ҳоло медонам, ки аксари он ҷаҳондидагон аз ширинкорӣ ба дили сомон тухми ҳавас мекоштаанд. Бале, аз ширинкорӣ.

Нақл мекунам, ки се ҷураи шӯху ширинкор дар хонаи касе меҳмон шудаанд. Соҳиби хона як табақ шавла оварда, ба хӯрдан таклиф кардааст, аммо нагуфтааст, ки эҳтиёт шавед, шавла гарми ҷонсӯз аст. Ҷураи якум даст ба таом бурда, баробари ба даҳон гузоштани луқмаи аввалин ашк дар чашмонаш ҷарх мезанад.

— Ҳа, чӣ шуд? — мепурсанд ду нафари дигар.

— Ҳеҷ, — мегӯяд аввалӣ. Вай меҳодад, ки асли воқеаро он ду ҷурааш дар таҷрибаи хеш бифаҳманд. — Ҳеҷ чиз нашудааст. Модаркалонам саҳт касал буд. Ҳоло ба ёдам расид.

Ҷураи дуввум луқмаи гармро бепарво ба даҳон мегузорад. Вақте ки чашмонаш аз об пур мешаванд, саввумӣ мепурсад:

— Хӯш, ба ту чӣ шуд?

— Ҳеҷ, — мегӯяд ӯ низ. — Ба ҷураам дилам сӯхт, ки аҳволи модаркалонаш бад будааст.

Вақте ки ҷураи саввум аз шиддати сӯзиши даҳон оби дидааш шашқатор мерезад, ду нафари аввала хандакунон мепурсанд:

— Ҳа, ҷаро мегирӣ?

— Ҷаро нагирям, — мегӯяд ӯ. — Падаркусури модаркалонатон мурд.

МУИ САФЕДИ МАН

Моро ходимони сафоратхонаамон пешвоз гирифтанд. Баъд оварда дар хучрахони кишти «Омдурман» ки ҳамчунон ба соҳили Нил ҷафс шуда меистод, ҷо ба ҷо карданд.

Ману Исрофил дар хучраи пештаран вай ҷой гирифт.

Аввалин бор дар давоми ду ҳафта дар пешии оннаи калони ҳақиқӣ, дар сари дастшӯяк риши худро тароши-

дам. Ба андомам нигоҳ карда, қариб буд, ки худамро нашиносам. Ранги рӯям, мисли он ки нав аз бистари беморӣ бархоста бошам, заҳир буд. Мӯи чаккаҳоям сафед шудааст.

Исрофил ба паҳлӯям омада истод. Вай либосҳои тоза пӯшида, саллан нави сафеди аз Арабистон харидаашро баста буд.

— Ман инро ҳар рӯз медидам,— гуфт ӯ ба чаккаҳои ман ишора карда.— Аммо аз гуфтан чӣ фоида?.. Ғам нахӯр, додарам,— илова намуд Исрофил бо навозиш.— Дар замони ҷанг дар бистудусолағнам боре мӯи сари ман сафед шуда буд. Сонӣ боз ба асли қадимааш баргашт.

— Ту дар ҷанг иштирок карда будӣ?

— Ҳа,— гуфт ӯ аз чӣ сабабе ҳиҷолатмандона сарҳам карда ва дар ҳамон ҳолат, ки сараш ба рӯи синааш ҳам буд, бо овози паст илова кард:— Аз аввал то охираш. Аз Курск то Вена. Як орден ва чор медаль гирифта будам... Хайр, ман рафтам,— баноҳост оҳе қашида гуфт Исрофил ва аз хучра баромад.

Ман ўро то сари кӯча гуселонидам. Вай ҳамроҳи Қориақа. Темурҷонқорӣ, чор қорин кӯҳансол ва Мулло Тешабой ба автобусҳои сафоратхонаамон савор шуда, ба қабули қозиюлқузоти Республикаи Судон ҷаноби Саидалӣ Мирғанӣ рафт.

Шабона ба боми «Омдурман» баромада, ҷароғҳои соҳил ва акси ларзони ба об афтадан онҳоро тамошо карда нишастам.

Пагоҳ ба Қоҳира меравем ва панҷ рӯз дар он ҷо мегузарем.

Дидани Қоҳира, мақбараҳои бузурги фиръавнҳои Мисри қадим аз овони мактабҳои орзуи ман буд. Аммо хуб мешуд агар ҳаман инро дар ду рӯз дида, ба Ватан баргардем.

Оллоҳназарқорӣ низ ба бом баромад.

— Духтурҷон, мумкин-мӣ дар пешатон як дам шинам?

— Марҳамат, ҷой васеъ.

Аз даме ки ҷарҳи тайёра аз замини Арабистон канда шуд, аз тарафи ҳамсафарон боз ҳамон муомилани нарми мӯътадилро мебинам, ки дар Маскав, дар меҳмонхонаи Выставка медидам. Акнун ба саволҳои табасумкунон ҷавоб медиҳанд, ҳангоми ҷавоб калимаҳои

«рахмат, духтур, ташвиш накашед» боз пайдо шудаанд. Чомадони доруворро, ки акнун хеле сабук шудааст, қорихон ҷавон бо ихтиёри худ мебардоранд.

Тағъири муносибат чунон баръалоина аст, ки баъзан ҳатто хандаи кас меояд. Имрӯз дар аэропорти Хартум аз тайёра фаромада дидам, ки воҳӯрии ҳоҷиёни саллаву чомадор ва ходимони сафорат ва консулхонаро аз як ғӯша шахсе табассумкунон тамошо карда меистад. У дар даст микрофончан сиёҳи чоркунча дошт ва ба китфаш тасмаи аппаратҳои овознависӣ ва суратгирӣ овозон буд. Маълум шуда меистод, ки ӯ мухбири ТАСС ӯ ягон рӯзномаи марказии ҳудамон аст. Азбаски як қисми ходимони сафоратхона бо пурсупоси аҳволи ҳоҷиён ва муайян кардани тафсилоти сафари фардоинаи Қоҳира банд буданду қисми дигар ҳуҷҷатҳои моро бардошта, ба маъмурияти аэропорт рафта буданд, ба назди он мард рафта салом додам ва хоҳиш кардам, ки аз навигарҳои мамлакатамон нақл кунад. Аз ҷи навъ гузаштани иди Якуми Май, ба қор даромадани ҳатти нави метрои Маскав, меҳмон шуда омадани Фидель Кастро мухтасар ҳикоят кард.

— Боз ҷи навигарӣҳо? — пурсидам.

— Чанд рӯз боз мусофиред? — ба саволам ҷавоб намода, пурсид мардак.

— Се ҳафтаву як рӯз.

— Хайр, ин тавр бошад, ҳозир боз меғӯям, — розӣ шуд мард ва тахмин ним соати дигар ҳикоят кард. Вақте ки ба ӯ миннатдорӣ баён карда, аз паси гурӯҳамон ба майдони паси аэропорт мебаромадам, Махсуми мичмичдаҳон ба паҳлӯям расида гуфт:

— Духтурҷон, шумо ки забони русиро медонед, қоратон осон-дия. Ана ҳозир бо он шахс сӯҳбат карда, дар як дам аз аҳволи мамлакат воқиф шудед. Забон доништан нағз-дия.

«Русӣ гап назанед!» гуфта ба сарам дод заданаш, «забони қофирҳо!» гӯён наъра қашиданаш гӯё дар ғӯшам аз сари нав садо дод.

Санъати ҳудро ба даст гирифтани ва фуру нишондани вазаби ба ҷӯш омадаро дар мусофират хеле такмил дода будам, ки дар ин ҷо қор дод.

— Мардуми Кавказ, — гуфтам, — як мақол доранд. Меғӯянд, ки умр агар парвоз диҳад, парвози уқобона диҳад, тақдир агар марг диҳад, марги мардона диҳад,

ва агар дӯст диҳад, дӯсти фидокору душман диҳад, душмани росткор диҳад. Яъне душмане дошта бошед, худо гӯед, ки номард набошад. Читу ҳамин мақол?

— Бечо не.

— Бечо набошад, гирех баста монед, даркор мешавад.

Махсум бо лунчи овезон ба сӯи сайёрае рафт, ки ба он Қориака савор мешуданд. Баъди хӯроки шом Қориака дар саҳни Гранд Хотелъ аз ҳаҷчи кардамон гап кушода, дар зимни сухан насиҳатомез гуфтанд, ки агар аз якдигар ранчида бошем, бояд ба дил нагирем, гуноҳ ё кӯтоҳии ҳамдигарро бахшоем. Сонӣ гуфтанд, ки духтурамон мулло Қурбон нағз хизмат карданд. Мо ҳама миннатдор хастем.

Як бародари дигарамон сухани сардорро қувват дода, илова намуд, ки хизмати хуби духтурро баъди баргаштан ба Ватан ба намояндаҳои ҳукумат гуфтаи даркор, то ки ба ҷои кораш маълум кунанд ва Вазорати тандурустӣ ҳам аз ҷониби ҳудах хизмати ёро тақдир намояд.

Бидуни ташаккур ва раҳматномаҳо ҳам камина ҳаҷчи акбари худро ҳаргиз фаромӯш нахоҳам кард. Ба фаромӯш кардани рӯзҳое ки мӯн сиёҳ сафед мешавад, ҳеҷ инсон қодир нест.

Ҳамсафарони ман ба Ватан бо унвони баланди ҳоҷӣ, бо мартабаи афзуда баргашта, оятҳои қуръон ва ҳадиси пайғамбарро бо ғайрати аз пешина бештар тарғиб хоҳанд кард. Нақлу ваъзҳои оғонро тағои ман, ҷӯраҳои ӯ, бародарону хоҳарони онҳо, миқозҳои диндори поликлиникаи мо акнун бо эътиқоди зиёдтаре гӯш хоҳанд кард.

Лекин банда низ акнун мисли пешина бепарво нахоҳам буд. Одамон, шайхҳо, эшонҳо, лавҳа ва воқеаҳои дидаамро дар ҳар ҷо ки набошад, ба кадом восита ки набошад, нақл хоҳам кард. Искандар як ҷӯран навишанда дорад. Ҳамаи ин қиссаро ба вай ҳам ҳикоят хоҳам кард. Бигузор ҳама бифаҳманд, ки ҳаҷ чисту ҳоҷӣ кист, ҳаҷчи акбар чисту ҳоҷии кабир кист.

1 + 17

Ду нафар духтаракони стюардесса ҳамонхое буданд, ки мо бисту шашуми апрель ҳамроҳашон то Хартум омада будем.

— Хӯш, духтур, ба хона мерафтаем-дия?— хандакунон гуфт духтари шӯх хангоме ки билети маро дар таки дари самолёт аз назар мегузаронид.

— Афсӯс ки фақат то нимаи роҳ.

— Хайр боке нест, дафъан дигар то хона мебарем.

— Коре карда ғариб намононед, мешавад.

Духтарак боз табассуми латифе кард. Ману Исрофил паҳлӯи ҳам нишастем.

— Гап зан,— гуфтам ба ӯ.— Ё боз хоб мекуӣ?

— Не-е, гап мезанам. Тавфиқ, бечора, дилаш ганда шуда монд. Мо ба зинаи самолёт мебаромадему вай дар таки қаноташ истода, ба дари самолёт ким-чӣ хел бо ҳасрат нигоҳ мекард. Чавон-дия. Аз ҳзми ходимони сафоратхона ва консулхона, ба назарам, чавонтарашон вай.

— Гап дар синну сол не.

— Набошад, дар чӣ?

— Намедонам.

— Надонӣ, ҳаппакак шину ба гапи калонҳо гӯш кун.

— Хӯш, канӣ калонҳо чӣ меғӯянд?

— Медонӣ агар ман ба ҷои раиси президиум мешудам, чӣ кор мекардам?

— Қадам президиум?

— Президиуми Совети Олии СССР.

— Ӯхӯ, чӣ хел ту ба ҷои раиси президиум мешудӣ?

— Масалан-дия, фарз кардем, ки раис маро ба пешаш ҷеғ заду гуфт, ки рав, Исрофил, туро як ҳафта ба ҷои худам раис таъин кардам.

Ман баланд хандида фиристодам.

— Чӣ меҳандӣ? Худат гап зан гуфта маҷбур мекунию...

Исрофил қаҳр карда, ба тарафи тирезачаи салон рӯй гардонид ва такъии нишастгоҳашро ҳобонида, чашмонашро пӯшид. Фақат баъди узрхоҳиву зориву таваллои бисёре аз нав меҳраш яла шуд ва мақсади худро баён кард:

— Дар курсии раис нишаста, ба котибҳо фармон меодам,— киёфани чиддии раисона гирифта гуфт Исрофил.— Канӣ, зуд рӯихати ходимони сафоратхонаҳо, консулхонаҳоро биёред, мегуфтам. Дар як зум меоварданд. Рӯихати шоферҳо, духтурҳо, тарҷумонҳо ва дигар хизматгорҳои сафоратро биёред, мегуфтам. Даррав меовар-

данд. Аз як сар ба ҳамааш номи Қаҳрамони Меҳнати Социалистӣ мебодам. Мукофоти баландтарини мо ҳамин нест магар?

— Ҳамин аст, азизам. Лекин чаро ба ҳама?

— Камтар муҳобот шуд. Ман гуфтани, ки на ба ҳама, яъне на ба ҳамаи мамлакатҳо, балки ба ҳамаи онҳое ки дар Арабистон барин ҷойҳо хизмат мекунам. Дар ҷойҳое ки муомилан одам бо одам бе баҳиш, бе риёлу динору доллар буд намешавад.

Фурсате хомӯш нишастем. Баъд Исрофил гуфт:

— Ту бо кори китобхонаҳо шинос ҳастӣ?

— Ба андозае ки як хонанда шинос шуда метавонад.

— Барои ман дар китобхона ягон кор ёфт мешуда бошад?

— Э, умрат дароз, Исрофил, аз курсии раиси президиум якбора ба китобхона фаромадӣ?

— Ман бешӯхӣ мепурсам.

— Ту чӣ гуна китобхонаро дар назар дорӣ?

— Масалан, китобхонаи калони Ленинград.

— Ҳа-а, дар он ҷо барои ту кор ёфт мешавад, бешубҳа. Ҳар гуна китобҳо, дастнависҳои арабӣ ҳастанд. Эҳтимол тарҷума ё рӯйнавис кардан лозим бошад.

— Писарам Шарифҷон як бор навишта буд, ки агар ба пешам биёӣ, аз китобхона кор ёфта медиҳам.

Исрофил ба ҳаёл рафта, ҳар замон худ ба худ табассум мекард, ва баноҳост, аз кори худ гӯё хичил шуда «ухм» гуфта гулӯ меафшониду табассумро аз рӯяш меронд ва ба атроф назар мепартофт.

Ба Қоҳира расидем. Моро ба ҳамаи зали калони аэропорт оварданд. Даре нагузашта маълум шуд, ки кори мо ҷаҳат аст: дар Қоҳира карантин эълон карданд.

Ҳар кас хоҳад, ки ба шаҳр дохил шавад, бояд аввал панҷ рӯз дар биёбон дар хаймаҳои санитарӣ истиқомат кунад, аз тафтиши тиббӣ бигзарад.

Ҳамсафарон маро миёнагир карда, дар бораи карантин саволҳо меоданд. Лексияи мухтасаре хондан лозим омад.

Қориқа ва тарҷумон ба ҳар сӯ медавиданд, ки илоҷе ёфта, бо сафоратхонаи дар Ҷумҳурии Муттаҳидан

Араб будаамон алоқа банданд ва дар ин кор ёрмандӣ пурсанд.

Аммо давуғечҳо суде надошт. Карантин агар истисное меошт, онро карантин намегуфтанд.

Маҷлиси машваратии гурӯҳ барпо шуд. Аксарият мехост, ки ин ҷо бимонад. «Панҷ рӯз ҳам як чашм пӯшида кушодан барин мегузарад, меравад» — мегуфтанд қорихон пир.

Аз Исрофил пурсиданд, ки чӣ фикр дорад.

— Аз мӯҳлати сафарамон ҳамагӣ ҳафт рӯз мондааст,— гуфт ноиб-ур раис.— Панҷ рӯзро дар хаймаҳои карантин гузаронем, он тарафаш чӣ мемонад? Ғайр аз ин барои хобу ҳӯрок дар хаймаҳо сари касе ҳаҷ рӯз ҳаҷор доллар мегирифтаанд. Ман ҳайрон...— китф ба ҳам кашида, суҳанаширо ба охир расонид Исрофил.

— Духтур чӣ мегӯянд?— Қорнака ба ман рӯй оварданд.

Ман аслан бисёр мехостам, ки шаҳри куҳани Қоҳира, Порт-Саиди қаҳрамонро бубинам, бо мардуми ин мамлакат, ки дар қитъаи Африқо аввалин шуда, ба роҳи озодӣ ва тараққиёт баромадааст, шинос шавам. Лекин ҳоло дигар тоқати мусофират надоштам. Дигар заррае тобу тавон ба ғарибӣ надоштам.

— Танҳо мебудам, ба хона мерафтам,— гуфтам ман.

— Аммо ҳоло ки танҳо нестед, чӣ мегӯед?

— Ҳоло ки танҳо нестам, мегӯям, ки фақат як нафар аъзои гурӯҳам. Лекин шумо сардори гурӯҳед, Қорӣ ака.

...Мо дар салони калони ИЛ-18 нишаста, ба сӯи Маскав парвоз мекунем. Ҳавопаймо дар баландии даҳ ҳазор метр аст.

Яке аз духтаракони стюардесса вақти ғундоштани зарфҳои наҳорӣ саҳле ҳам шуда гуфт:

— Бемалол бошад, ба салони буфет як сари қадам биёед.

Духтараки шӯҳ дар кунҷи буфет истода, микрофон дар даст бо мусофирон сӯҳбат мекард. Мегуфт, ки ҳоло дар болои гулӯғоҳи Босфор парвоз мекунем, берун аз борти самолёт ҳаво 25 дараҷа хуноқ. Сонӣ микрофонро ба ҷояш овехта, маро ба пешгоҳтари салони танги буфет гузаронид ва ба пешам патнусеро монд, ки дар болои як қадаҳ коньяк, як шиша лимонад, дар табақчае як дона афлесун гузошта буданд.

— Ҳаққи шуморо нигоҳ дошта будем,— гуфт ӯ шармгинона.

— Аз меҳрубониатон сарфарозам, лекин акнун ба шароб нӯшидан эҳтиёче нест. Раҳмат ба шумо, духтари нағз.

— Афсӯс,— ғамгинона гуфт духтарак ва саволомез ба дугонаҳояш нигарист.

Ҳанӯз аз Хартум пай бурда будам, ки духтаракон ба камина хайрхоҳона менигаранд. Эҳтимол, дар назари онҳо ман яке аз ҳамватанонашон будам, ки дар хориҷа вазифаи душвори худро, чунон ки коммунистон ва комсомолон мекунанд, ба хубӣ анҷом дода меоянд. Ҳочати эзоҳ нест, ки муомилаи хуши духтарон ба камина бисъ-ёр мефорид. Хайр, аз рӯи инсоф гӯем, аз муомилаи илтифоткоронаи духтарони зебои хушкалом кӣ намеболад?

Қарор додам, ки ҳар чӣ бодо бод, аз ин муносибати нағз истифода барам.

— Лекин аз шумо як чизи дигарро пурсиданиам,— гуфтам.

— Марҳамат, ба ҷону дил,— чеҳрааш аз нав яла шу-да, самимона гуфт сардори стюардессаҳо.

— Оё мумкин аст, ки кас аз ҳамин ҷо ба Маскав аз омадани худ хабар диҳад?

— Агар каси хабар меодагониатон телефон дошта бошад, мумкин. Ба кӣ хабар доданиед?

— Ба як рафиқам.

— Валя,— гуфт духтараки шӯҳ ба яке аз дугонаҳояш,— ба Аловуддин бигӯ, ки сеансаш тамои шавад, ба ин ҷо биёяд.

Валя рафт ва дақиқае нагузашта ҳамроҳи бортрадисти самолёт баргашт.

Радист ҷавони малламӯи мешчашми қадбаланде буд. Вай хушҳолона омаду ба духтарак ба таври низомӣ салом дода гуфт:

— Ғуломи ҳалқабаргӯшатон Аловуддин бо тамоми лашкари ҷину парихояш ба фармони шумост! Оё ме-хоҳед, ки дар ҳамин ҷо, дар қабати атмосфера бароя-тон дар як лаҳза қасри олиҷанобе бисозанд, ё амр медиҳед, ки то ба манзил расидан ҳаман гулҳои Мос-кваро даста карда, ба Шереметьево бор карда биёва-ранд,— бортрадист бо ҳамон оҳанги нимшӯху ним-

чиддӣ боз як тӯда мӯъҷизаҳоеро номбар кард, ки аз дасти Аловуддини сеҳргар меомадааст ва дар анҷоми суҳанаш як байт шеърӣ русӣ хонд, ки мазмунаш тақрибан: «Ман ба фармони дилам, дил ба фармони шумо» аст.

— Боряҷон,— гуфт духтарак,— шӯҳиатро монда исто. Ана ин кас ҳамон духтуре ки пагоҳӣ дар Хартум ба ту гуфта будам. Ин кас рақами як телефонро медиҳанд, аз порт ягон ошноят аз омадани ҳоҷиҳо хабар диҳад. Хуб?

— Миллион бор хуб, ҷонакам, сад миллион бор хуб.

— Хайр, хайр, яктоаш ҳам бас.

— Рафиқ духтур,— гуфт бортрадиёт ҳамчунон бо тантанан ҳазломез ба ман рӯй оварда:— Хоҳиши худро иҷрошуда ҳисоб кардан гиред. Аммо ман аз шумо як илтимоси калон дорам. Ба ин духтарак фаҳмонед, ки дил аз санг намешавад ва дар санҷиши...

— Хайр, хайр, шуд, акнун бирав,— гуфт духтарак аз китфи ҷавони аҷоиб навозишкорона ва андаке омирона тела дода.

Шукр, мегуфтам дар дилам. Ба хоки Ватан нарасида бошам ҳам, ба ҳавояш расидам. Боз мебинам, ки одамон ба ҳамдигар бе пул кӯмак мекунанд, бе гараз неки мекунанд. Боз мебинам, ки бо ҳам хушҳолона сӯҳбат мекунанд, табассум, ханда, ҳазлу мутоиба мекунанд.

— Боз русӣ шароб нӯшидӣ? — пурсид Исрофил ба рӯям ҷашм дӯхта.

— Ба ту гуфта будам-ку: майпараст нестам.

— Набошад, чаро лабонат аз ханда кашол?

— Ба Искандар ҳозир бо радио аз омаданам хабар медиҳад.

— Ту балоча будай. Хайр бинишин, дафтарчаатро барор, ба писари ман ҳам якта телеграмма навишта монем.

— Ба ҷону дил.

Қоғазу қалам гирифта, бо диктан Исрофил калиман Ленинград, рақами куттии почта, ному фамилияи писарашро навишта, ба рӯяш нигоҳ кардам. У, аз афташ, сухан намеёфт, ки бигӯяд.

— Навис,— гуфт Исрофил ниҳоят ва боз хомӯш монд.

— Бугӯ, охир чӣ нависам?

— Писарам, биё...— гуфт Исрофил ва овозаш ларзида, дар чашмаш об чарх зад. Дастрӯмолашро бароварда, оби чашм ва бинии банохост серобгаштаашро пок кардан гирифт.

Дақиқае хомӯш будем. Чун дидам, ки ба умеди вай кор буд намешавад, навиштам, ки падаратон аз он дунё баргашт. Биёед.

— Чӣ навиштӣ?

Хонда додам.

— «Аз он дунё...» Ҳм, чаро ин тавр навиштӣ? Э хайр, майлаш, гуфтан ту шавад.

Мулло Ҷроқака омада, якта сигарета гирифт ва дуртар аз назари Кориака — ба думи самолёт рафт.

— Қурбон, ҳамин ки ба Маскав расидем, аввал чӣ кор мекуӣ?

— Ба ҳаммом меравам.

— Ҳм. Чаро?

— Ҳабдаҳ сол пеш бори якум ба Маскав омада будам. Як ошноям дар вокзали Қазон пешвоз гирифта, чомадони фанерин маро бардошта, ҳамин саволи туро дода буд. Гуфтам, ки рост ба Майдони Сурх меравам. Ошноям гап назада, маро ба ҳаммом бурда буд.

Исрофил чизе нагуфт.

Бо овози баланд ба сурудхонӣ даромадам:

Сокӣ, ба нури бода барафрӯз чоми мо,
Мутриб,

бигӯ ки кори чахон шуд ба коми мо.

Мо дар пиёла акси рухи ёр дидаем,
Эй беҳабар эн лаззати шурби мудоми мо.

Нохост сурудро катъ карда, ба атрофам нигоҳ кардам.

Аммо касе чизе намегуфт, касе сурудхониро манъ намекард. Баръакс, Исрофил аз рӯи одаташ аз китфам меҳубонона оғӯш карда менишаст.

Стюардесса бо радио эълон кард, ки самолёт дар фазои Республикаи Советии Социалистии Украина парвоз мекунад. Дар Москва борони кӯтоҳмуддат борида, ҳоло ҳаво соф шудааст. Ҳарорат 16 дараҷа.

Аз тирезачаи гирда ба поён нигаристам. Рӯи заминро баҳри беканору сап-сафеди абрҳо пӯшонида буд. Вале ман акнун кишвари худро аз қабати абр ҳам нағз медидам.

Меғуфтанд, ки ҳар кас ҳаҷ кунад, дар кӯҳи муқаддаси Арафот шаберо рӯз кунад, ориф мешавад, яъне вучуди худовандро яқину равшан мебинад. Вучуди худованд дар назари банда пештара барин ноаён бошад ҳам, қобилияти тозае пайдо кардаам, ки чехраи Ватанамро аз ҳазорон фарсах дӣда метавонам.

Пас, ҳаҷчи камина ҳам қабул шудааст.

ПАЛАТАИ КУНЧАКӢ

РОМАН

Чароғи падарро фурӯзон дор.

Андарз

I

Иброҳимчон ба садоҳи борони баҳорон гӯш дода, номаълум ба хоб рафта буд.

Ҷисми ӯ, ба қавли ҳамхонаи наваш Ивон-амак, ҳавосанҷ шудааст: соате қабл аз раъду барқ ва борони сел ба тағи шонаҳояш, ба дасту поҳояш дард даромад, вале ҳамин, ки хиссаи аввали обҳои осмонӣ ба сари бому дару долу дарахт фурӯ рехт, дард пасанда шуд ва чашми ӯро ғанаб бурд.

Дақиқаҳои аввали бедор шуданаш фаҳмида наметавонист, ки ҳавои нимторики палата оё ҳавои шомгоҳон аст, ё бомдодон? Уро овози Носир Аббос бедор кард. Овози ҳо ана он беморе ки дар кати назди тирезаи дуюм меҳобид. — Балки намехобид, пояшро аз кат овезон карда, ба миёнчон хона рӯй оварда гап мезад.

Дар рӯи девор ва сақфи палата партави оташ мерақсид ва ҳавои хонаро ба як тарзи изтиробомез алвонҷ меод. Ин партави оташи ҷовидон буд, ки дар як гӯшани боғи истироҳат дар сари мақбараи шаҳидон афрӯхтаанд ва таҳмин дар шаст-ҳафтод қадам масофа дар он сӯи девори табобатхона воқеъ гаштааст.

«Ин одамро дар кучое дидаам... Дар кучо?» — ба худ савол дода, ҷавоб ёфта наметавонист Иброҳимчон.

— Оё дидаед, ки ба сари охири донан гӯгирд гоҳо чӣ ходисае меояд? — мепурсид Носир Аббос. — Донан охири, таъкид мекунам. Шумо дар саҳрои беканор ба сармон сахт ақаллан боре танҳо мондагистед?

Ба кӣ мурочиат мекунад ӯ? Ба Ивон-амак, аз афташ. Аммо Ивон-амак садое набароварда, гӯш медиҳад. Услуби муқаррарии сӯҳбати эшон ҳамин аст, зоҳиран.

— Фарз кунед, ки нимишабӣ миёни дашти нопад-каноре танҳоед. Ҳаво сард. Атроф — то чашм мерасад — биёбони барфпӯш. Дар таки девори оғили партове ё паси харсанге як порча қои шамолпанахро аз барф тоза карда, он қо шохчаҳои хушк, қоғазпора, хулоса, пешдаргирон ва ҳезуми гулханбоб тайёр карда мондаед.

Куттӣ гӯгирдро аз киса бароварда мебинед, ки дар он фақат донаи охирин мондааст. Ба чашмонатон бовар накарда, он донро боэҳтиёт ба даст мегиред ва куттиро ба гӯшатон наздиктар оварда меафшонед.

Не, садое барнамеояд.

Акнун ба гӯшатон ҳам бовар накарда, ду кунҷи куттиро, ҳамон қоеро ки қоҳо якдонагӣ гӯгирд дар қўякчаҳои канорӣ пинҳон шуда меҳобад, бо нохунатон қофта мебинед.

Не, дигар гӯгирд нест.

Донро маҳкам дошта, аввал ба атроф менигаред, мунтазир мешавед, ки шиддати бод пасттар гардад. Ҳамин ки ҳамлаи он пасанда шуд, гӯгирдро охиста, бо як эҳтиёткорӣ бузург ба паҳлуи куттӣ совида, доруи оташгирифтаро бо қофи дастонатон панаҳкунон ба қўи пешдаргирон мебаред.

Аммо қоҳи қоароӣ бод қувват мегирад ва шумо бо дили ба изтироб афтада панҷақоятонро қофстар карда, оташаки нимқони лаппандаи гӯгирдро дар мушти худ сахттар пинҳон мекунад. Вале, қайқот, оташак қоо ранги табиии худро гум карда, қабудтоб гаштааст, очизак, очизак, қариб қоаро шудааст ва қоӣ худӣ қамин лаҳза тамом қоуш қоҳад шуд.

Носир Аббос даме лаб фуру баст. Иброҳимқон низ ҳеста, ба қоӣ каташ нишаст ва қоҳояшро ба қоён, ба қоӣ курсии қоӣ дароз кард.

Нақли ин одам дар қоран оташаки нимқони гӯгирди охирин қооқи уро бедор карда, қарақтин баъди қоо аз вучодаш дур қохта буд. Мисли он ки суҳан аз тақдирӣ шаҳси қонос, қатто наздиқе қоарфта бошад, у ба давомӣ қопи Носир Аббос мунтазир шуд.

— ...Шумо қӣ қор мекунад? — савол дод қоқил ва дарқол худ қоавоб гуфт. — Шумо ба қоӣ он қоона қоанбаи қарорат ва равшанӣ беиҳтиёт парӯ мешавед. Қунои ки муру қангоми қатар бар қоои қоҳақояш худро парӯ месозад.

Гӯгирди алаваш қариб қоушгаштаро охиста-оҳиста, бақоят эҳтиётқорона ба паҳлу мегардонед ва қоқи-

мондан оташаки кабудшуда ва ба як тарафи гӯгирддо-на базӯр часпиданистодаро тоб дода, дар дил илтиҷо ме-кунед, ки хомӯш нашавад.

Зинҳор хомӯш нашавад.

Аз барои савоб, аз барои ҳаёт, аз барои ҳамаи му-қаддасот хомӯш нашавад.

Оташак сонияе аз лаппиш бозмемонад, ҳаёле ҷон мегирад, қад меёзонад, ба худ ранги зард — ранги му-қаррарии оташ, ранги офтобро мегирад. Баъд мадори тозае пайдо карда, ба ангуштонатон гармӣ ва ба атроф равшанӣ меафканад ва он гоҳ оташи аз нав зиндашу-даро бо умеди баргашта ба пешдаргирон наздик меба-ред.

Пас аз дақиқае навдаҳои ғафсу дурушт, шоҳу бутта-ҳо қасар-қусур садо дода, часар-чусур шарора пошида, ба сӯхтан оғоз мекунад...

Иброҳимҷон, ки аз ибтидои сӯхбат беҳабар буд, на-медонист, ки Носир Аббос ин суханҳоро ба чӣ муноси-бате мегӯяд. Бо нақли саргузашти гӯгирддонаи вопа-син чӣ гуфтанист? Иброҳимҷонро аз палатаи ҳамшафат ба ин ҷо имрӯз баъди пешин кӯчониданд. Вай бо соки-нони хонаи наваш зоҳиран шинос шуда бошад ҳам, аз хулқу хӯй ва фикру ҳаёлотӣ онон ҳанӯз воқиф нест.

Чӣ ҳодисае шудааст ба ҳофизан ӯ? Ҳеҷ ба ёд оварда наметавонад, ки ин одамро дар кучое дидааст. Кас ё чизе дар ягон ҷой дидааш, ё худ нақли шундаашро осон ба ёд меовард. Хайр, агар ягон теоремаи аз кито-би хандасан, фарз кардем, синфи нӯҳум хондаи кас пас аз муддати мадид, ба ёдаш наояд, аҷабе нест. Мағзи сари одам Роҳи Қаҳқашон нест, ки ба гуфти мунаҷҷи-мон, ҳадду ҳудудаш ноаён бошад. Худро аз бори барзи-ёд, хусусан аз сарбориҳо озод карда метавонад. Ҳа гуф-та, маълумоти тозабатозаро ҷой кардан гиред, яқта-нимта қамаҳамияташро аз шумо напурсида, оҳиста ба-роварда мепартояд.

Лекин ба Иброҳимҷон ҳанӯз ҷунин ҳоле рӯй надода-аст, ки дар кучо ва қадом вазъ дидани шиносро ба хо-тир оварда натавонида бошад.

— Дуруст,— Ивон-амак хомӯшӣи палатаро вайрон намуд.— Дуруст мегӯед,— андешамандона такрор кард ӯ.— Талош барои боздоштани ҷони бар лаб омада, та-лоше ки табибон ва дастъёронашон бар зидди марг ме-баранд, саргузашти ҳамин гуна охири донан гӯгирд-

ро ба хотир мерасонад. Боз маҳз дар дашти кушод, зерин ҳамлаҳои пайдарҳамаи бод.

Иброҳимҷон ақнуи фаҳмид, ки дар ҷӣ хусус суҳан мерафтааст. Суҳан аз мушкилию мураккабиҳои кори табибон, ранҷу машаққатҳои онон мерафта бошад, дар воқеъ рост меғӯянд. Дар бадали ҷаҳор ҳафтаи охир борҳо шудааст, ки ҷони ӯ низ мисли алаваки қабуди ҳамаи ғӯғирддона ба мӯе овезон буд. Гоҳо дар як онҳо воқид дар ҷисмаш табаддулоте рӯй меодод ба қосаҳои сараш ғӯё ба ҷои мағз сурби гарму гароне мерехтанд. Пас аз як лаҳзаи дигар ҳис мекард, ки на фақат сар, балки ҳамаи узвҳои банивоҳ сад маротиба, ҳазор маротиба гаронтар гардидаанд ва ҷуссаи ӯ онҷунон вазнин мешуд, ки қатро паҳш намуда, парҷини замин мекард, баъд аз фарш ҳам гузашта, мағз андар мағзи заминии сиёҳ даромада мерафт.

У меҳост фаръёд занад, ҳеҷ набошад, нидое бароварда, аз ҳамширани шафқат имдод талабад, аммо бо алам ҳис мекард, ки очиз аст, наметавонад, фурсат ҳам надорад. Қувваи рафънопазире ӯро беаҳамӣ ба қоми замин қашада меравад.

Фақат баъзан даст ба сӯи тугмаи сигнал бурдан мурасараш мебарид. Ақсаран бошад, ҳамхонаҳо аз тағйирӣ вазъи ӯ огоҳ шуда, духтурро ба ёри даъват мекарданд.

Ба ёд омада мебуд, ки ба дасту поҳои сӯзандору мекунанд, ба биниаш ниқоб пӯшонид, ба шушаш зӯран қислород тела мефиҳанд. Аввал пеши назараш як нави сафедаи қалаванди ақронанде пайдо мешуд, пас тафовут мекард, ки ин ақри сафед не, балки сақфи палата, қароғи қурашакли сафед, яқтаҳу қаллапӯшҳои сафедаи духтурон аст, ки дар гирдаш қамъ омадаанд.

Не, Иброҳимҷон қадриношинос нест. Медонад, ки қанд бор пояш ба лаби ғӯр расида баргаштааст. Ва ин мӯъҷизаро маҳз табибон ато қардаанд. Лекин ба ӯ барномаи қори минбаъдан духтураш маъқул нест. То ҳоло ҳамаи беморони ҳар ду қалатаи ҳамшафатро Алиҳон Зардодхон табобат мекард. Имрӯз Иброҳимҷонро ҳамроҳи қати функционош, яъне қати дарозу қӯтоҳ, пасту қаланд ва нишебу ҳамворшавандаш ба ин қалата қӯҷониқанду баъд Зардодхон гуфт, ки ду нафар беморро, яъне Иброҳимҷон ва он марди ҳушандомӣ ба мӯи сараш сафедаи афтада — Носир Аббосро минбаъд аз тадқиқоти махсус меғузаронад. Тадқиқот қарои қадом як муасси-

сан нави тиббӣ лозим будааст, ки онро ба қарибӣ кушо-
даанд, ё акнун мекушодаанд. Зардодхон духтури духу-
нара будааст. Чунон ки байни илмҳои физикаю химия
ё, масалан, химияву биология қайҳо инчониб физикан
химиявӣ ё химияи биологӣ барин фанҳои муштарақ пай-
до шудаанд, Зардодхон низ дар баробари терапевт бу-
дан бо муолиҷаи бемориҳои асаб машғул мешудааст.
Акнун ҳар ду бемор бояд аз таърихи касалии худ ба
духтурашон батафсил нақл кунанд. Таърихи касалӣ на
ба маънои расмиаш, на ба мафҳуми концевлярии клини-
киаш, балки ба он маъно, ки чӣ гуна воқеот, чӣ гуна
шароити моддӣ, маънавӣ ва ғайра ва ҳоказо боиси пай-
до шудани нахустин аломатҳои он беморие гардид, ки
вай онҳоро оқибат то кати бемористон расонид.

Зардодхон дар охир илова намуд, ки фардо аз кор-
ҳои ҷорӣ фориғ шуда, дар нимаи дуҷуми рӯз матлаби
худро муфассалтар арз ҳоҳад кард.

Носир Аббос аз ин хабар заррае малул нашуд. Баръ-
акс ғӯё ин гуна як навидро қайҳо боз чашмдор бошад,
зери лаб табассум карда монд.

Ҳӯш, мувофиқи речан духтур, Иброҳимҷон саргузаш-
ти худро ҳикоят мекунад. Табиби мӯхтарам ҳамаи қис-
саро ҳарф ба ҳарф навишта гирифта, сипас байни ҳам-
касбони худ дар конференсияҳои илмӣ, конгрессу сим-
позиумҳои дабдабалокаш нақл мекунад.

Иброҳимҷон боре китоби як донишҷӯи институти
тибро варақ зада буд. Дар сар то сари он китоб сура-
ти гирифторони бемориҳои рӯҳиро дарҷ карда буданд.
Яке ҷилди сафеди болиро ба шакли кулоҳи сегӯшан
фельдмаршалҳо кат карда ва ба сар гузошта, ба дас-
тан ҷӯби полшӯяк ҳамчун ба шамшери мурассан шоҳона
бо гуруре такъя карда нишастааст. Дигаре ба дарди
вахмак гирифтор будааст ва сару рӯи худро бо сачоке
печонида, ба таки кат даромада хобидааст.

Эҳтимол, ин тадқиқгари рӯҳи одамизод хоҳад, ки
дар ягон китоби тоза сурати Иброҳимҷони маъюс бо
ранги париди, чашмони нуррафта, гарданаки қач акс
ёбад ва ба зери он бо ҳарфҳои ғафси сиёҳ чунин навиш-
та шуда бошад:

«Бемор И. О. аз клиникаи духтур А. Зардодхон.

Намунаи патологияи* эҳсос».

Духтурҳо, бешубҳа, бояд тадқиқоту таҷриба гузаро-

* Патология — ҳолати ғайриоддӣ, ғайритабӣ.

нанд. Бе таҷриба илм пеш нарафтаасту намеравад. Дар замони қадим олимони тиб шабона пинҳонӣ бо нади-мон ва шогирдон ба қабристон рафта, мурдаҳои ҳамон рӯз дафишударо берун меовардаанд ва ба ғӯшае бурда, таҷриба мегузaronидаанд. Абӯалӣ ибни Сино, масалам, пули ёфтаашро ба ҳамин кори дар он айём мамнӯъ сарф мекардааст.

Ҳоло барои таҳқику тадқиқи касалиҳо ҳаман шаронт муҳайёст. Лекин табибони арҷманд маъзур медоранд, Иброҳимчон вазифаи калламуши таҷрибавиро ба зимма гирифта наметавонад. Барои ин хидмат ягон зоти сод-датарро ёфтаи лозим меояд.

Хм, ду каси ба як дард гирифтورشударо ба як пала-та, ба ду кати ба ҳам сар ба сар оварда хобонидана-шон бечиз набудааст. Дар урфият мегӯянд, ки харбуза аз харбуза гирад ранг, ҳамсоя зи ҳамсоя гирад панд. Агар, мабодо, яке аз изҳори дарди дил гардантобӣ ку-над, ё шарм дорад, дуҷумӣ ибрат мешаваду қор осон мегардад. Кӯдак дар боғча хӯрок нахӯрад, чӣ қорхое намекунад: ба паҳлӯяш бачаи пурхӯрро оварда мени-шонданд; худӣ мураббияҳо намунаи иштиҳои хубро на-монӣ медиҳанд. Зарур бошад, ҳатто зочаҳо бо завк шавла меҳӯранд.

Не, Иброҳимчон ба ин нақшаҳо розӣ нест. Қиссан беморнашро гуфта наметавонад.

У некиҳои табибонро ба ҷон эътироф мекунад. Хо-зир аст, сад бори дигар иқрор кунад, ки маҳз саъю кӯ-шиш, таҷрибаю дониши онҳо боиси зинда монданаи гаш-таанд.

Аммо чизҳое ҳастанд, ки ҳатто дар бадали хайри беамсол низ гузашт намекунад.

Қасе хеста, қароғро дарнамегиронид. Партави ота-ши ҷовидон акнун боз аёнтар гашта буд. Дар палатаи ҳамсоя палатаи дувоздахум, ки ўро аз он ҷо оварда-анд, ин партав намерасид: ҳар ду тирезаи он ба тарафи кӯча менигарист. Палатаи ҳозира — хонаи кунҷакист ва як тирезааш ба сӯи боғи истироҳат яла мешавад, дуҷо-маш ба кӯча.

2

— Ҳоло ман ба экранӣ кино ҳам мебароям? Хай-хай, чӣ истикболи дурахшон! — дандонҳои марворидсон сафеди ҷилодорашро нишон дода, бо овози қарангосӣ

аз тахти дил, самимона механдид Хиромон.— Лекин ман одами ба шӯхрат бепарво нестам. Росташро гӯед, барои дидани суратам кай ба кинотеатр тозам?

— То тайёр шудани журнали хроника ним моҳ мегузарад,— гуфт Иброҳимҷон.— Саросема наshawед.

— Не, саросема мешавам!—ҳамчунон хандакунон мегуфт Хиромон, вале ҳамсӯхбаташро маҷоли ҳарф задан набуд. Гӯе сеҳре сохта, забони ӯро ба колаш часпонида буданд.

Чӣ ҳолате рух дод ба вай? Ӯро дид, овозашро шунид, ҳамроҳаш дар майдончаи шағалзори атрофи маиноракрани борбардор қадам зада, матлаби худро баён намуду баногоҳ дарк кард, ки бадбахттарини одамони рӯи замин маҳз ӯ, Иброҳимҷон аст. Ӯ ҳис кард, ки ҳамаи умри биступанҷсолаи ӯ то ҳамаи рӯз ройгон рафтааст. Роҳе ки дар ҳаёти шахсияш тай кардааст, он роҳе набудааст, ки инсон соҳибқибол тай мекунад.

Ӯро тақдираш гумроҳ карда будааст.

— Хӯш?— гуфтани ҷавонзан ӯро ба олами воқеъ баргардонид.

Гуфт, ки бояд ҳамроҳи ӯ ба кабинаи кран барояд, дар ҳамаи ҷой, дар сари қор, байни дастаку фишангҳо аксабро ба навор бигирад. Аммо ҷавонзан гуфт, ки барои баромадан ба кабинаи кран иҷозати саринженери идораи монтажу истифодаи кранҳо ва механизмҳои сохтмон дарқор. Ӯ рухсати инженери инспекцияи давлатии назорати техникӣ. Ҳа, Иброҳимҷон барои иҷозат ақаллан ба дараи Лучоб биравад, рухсатномаи расмӣ биоварад.

— Ғайр аз ин,— гуфт Хиромон,— ба он ҷо баромадан аз поён сахл менамояд.— Ва боз ҳодисаеро ба ёд оварда, қоҳ-қоҳ хандид ва пас аз ғолиғ шудан аз ханда нақл кард, ки як вақтҳо, айёме ки ӯ дар курси крандорон таълим мегирифт, як шахси соҳибқиззате ба зинаи кран часпида, қариб то ба таги кабина расид ва ноҳост дар ҳамаи ҷой шах шуда монд. Аз афти қор, ба поён нигоҳ карда, тарсид ва дасту пояшро мадор тарк намуд. Хайрият, атрофи зина қафаса дошт.

— Муаллими мо баромада поҳои ларзони бечораро аз поён оғӯш карда, афтодани намонд ва бачаи навқадамро етак мекардагӣ барин поҳояшро бонавбат якта-якта ҳаракат дода, бо азобе фаровард.

Вақте ки Хиромон ин воқеаро хандакунон ҳикоят мекард, дар паҳлуи пояи кран буд, Иброҳимҷон бо амри

одат вазифаи худро ба ёд оварда, дархол чанд қадам пас рафт ва сари ду по нишасту пайкари ҷавонзанро ба объектив фароварда, дар ҳамон ҳолате ки гоҳ ба қафаси кран, гоҳ ба боло, ба сӯи кабина ишораҳо карда хандакунон ёддошт мегуфт, ба навор гирифт.

— Баъзе кинооператорон фотоаппарат ҳам бардошта мегарданд,— андаке таассуфомез гуфт Хиромон.

— Ҳа, баъзеҳо доранд, аммо чӣ лозим?

— Сурат мегирифтед. Барои ҳудам як-ду нусха меодед. Мегуянд, ки сурати репортёрҳо хуб мебарояд.

— Аз навори кино ҳам сурат бардоштан мумкин. Ҳатто беҳтар мебарояд. Чунки сурати кас ҳангоми ҳаракат, ба чандин вазъият, хеле табиӣ акс меёбад.

Дигар Иброҳимҷон дуруст ёд надорад, ки чӣ гуна ба комбинати бофандагӣ рафт, ҳамроҳи котиби ташкилоти партиявӣ дар фабрикаҳои сершумори он муассиса гашта боқимондаи наворашро аз акси навоварону ихтироъкорон пур кард.

Баробари расидан ба лаборатория ҳама корро монда, навори ҳамонрӯзаро кор кард. Порчаи Хиромон инъикосшуда, чунон ки ҳудаш ҳам пешакӣ ҳис мекард ва ҷашмдор буд, хушрӯйтарини порчаҳо буд. Ин ҳол аз зебоии фаттони персонажи мунъакис, аз ҷозибани маҳсуси ҷашмони шӯҳи ӯ, аз малоҳати ӯ, аз назоқати рафтор ва гуфтори ӯ ба вукӯъ пайваста буд.

Иброҳимҷон дари кабинеташро аз дарун қуфл карда, ба ҳамаи як даста қоғази бараши дувоздаҳу қадаш ҳаҷдаҳсантиметрӣ акси Хиромонро дар ҳолатҳои гуногун бардошт. Баъд ҳудаш ин суратҳоро гаштаю баргашта тамошо мекард. Дар биноҳои дигар бо коре машғул бошадуроғоҳ чехраи Хиромон пеши назараш ояд, тозон ба кабинеташ омада, аксҳоро боз аз назар мегузаронид ва боз ҳамон андеша ба сараш мепечид, ки инсонии хушбахт набудааст.

Рӯзи дигар нурҳои офтоби аввали тирамоҳ ҳанӯз паҳн нашуда, бист дона сурати хеле хуб баромадан Хиромонро ба лифофаи сиёҳи фотоқоғаз андохта, роҳи сохтмонро пеш гирифт, ки он ҷо Хиромонро даръёфта буд. Оре, ӯ ба фикру андешаҳои начандон возеҳ, ки онд ба Хиромон дар сараш пайдо мешуданд ва ҳанӯз шакли муайянеро нагирифта буданд, тадриҷан чуни ранге доданӣ мешуд, ки ин духтари ҷамиларо маҳз ӯ пайдо кардааст.

Вазъи ӯ мисли кайфияти ғаввоси гуҳаркаше буд, ки

баногоҳ аз пояи харсаиғи зери об донаи бузурги марворид дарёёфта, муддате инони хуш аз даст додааст. Ба замми ин аз шодии ногаҳонӣ ба дахону бинии ғаввос қадаре аз оби талху шӯр даромада сарашро ғич сохтааст.

Агар сари Иброҳимҷон гаранг намешуд, то расидан ба нимароҳи сохтмон ақаллаи боре фикр мекард, ки бист дона сурат ба Хиромон чӣ лозим аст?

Фақат дар қарибии сохтмон «Москвич»-ашро дар гӯшае нигоҳ дошта, нисфи суратҳоро ҷудо карда гирифта, ба когазе печонида эҳтиёт намуд. Ӯ гумон мекард, ки дахта сурат бубарад, Хиромон чизе нахоҳад гуфт.

Кору кирдори вай, гӯё ягон навъ шароби то ҳоло наҷашидаашро серӣ ошомида, ба махмури афтада бошад, бешуурона буд. Бо вучуди ин дар наздикии сохтмон, дар таки девори баланди тахтагини он бори дигар аз роҳ истода, аз дастан суратҳои интихобкардааш боз нисфи дигарашро гирифта, ба каноре гузошт.

Хиромон хеле хурсанд шуд. Вай тозон ба яке аз вагончаҳои бечархе рафт, ки дар он бинокорон истироҳат мекунанд, прорабу технику инженерон нишаста, бо маслихату ҳисобу китоби худ машғул мешаванд. Аз он ҷо чанд сӯм пул овард.

— Инаш лозим не,— бо нармаӣ гуфт Иброҳимҷон, ки хичолат мекашнд.

— Пула нагиред, сурата намегирам,— гуфт Хиромон. Аён буд, ки дар ин мавзӯё гуфтугӯ кардан барои ӯ низ чандон гуворо нест.

— Ҳамту ҳадья кардан меҳостам.

— Ба ҳадья гирифтаи одат накарда бошам чӣ?

— Ман ҳам ба суратфурӯшӣ одат накардаам.

Табассум аз лабони Хиромон дур шуд.

— Илтимос, аз ман бигиред,— гуфт Иброҳимҷон.— Ҳар кас, охир, ҳақ дорад, ки ба шахси дилхоҳаш ҳадьяе бидиҳад.

— Рост, аммо ҳар каси ҳадьяпир низ ҳаққи интиҳобу ихтиёр дорад.

— Аз барон савоб... хоҳед, қасам хӯрам, ки...— берабт сухан гуфтаниашро пай бурда, даступо хӯрд Иброҳимҷон Хиромон андоми тараххумовари ўро дида, аз афташ, дилаш сӯхт, ки гуфт:

— Хайр. Бубахшед, ки заҳмат додам. Раҳмат. Лекин ҳукми шумо дар ҳусуси он ки ҳар як инсон ҳақ дорад ба дилхоҳаш ҳадья барад, барон онҳое ки бо қои-

даю конуиҳои чамъият чандон меҳрубон нестанд, сипари балоғардоне мешуд. Як мулоҳиза кунед...

Иброҳимҷон воқеан мулоҳиза мекард, лекин на дар он мавзӯе ки Хиромон гуфта буд. У фикр мекард, ки ин ҷавонзани крандор ба тарзи ачибе сухан мекунад. «Ҳақиқии интиҳоб», «Сипари балоғардон»... Худо медонад ӯ чӣ гуна китобҳо меҳонда бошад. Хайр, чӣ ҷои тааҷҷуб? Идора кардани маноракран кори ҳазл нест. Крандор дар асл бояд коргари соҳибфазилят бошад, аз ҷиҳати дониш ва ихтисос тақрибан дар наздикиҳои техники бинокор бошад.

— Ба ҳаёл рафтед, рафик... оператор?

— Номи ман Иброҳим. Дар гурӯҳи мо фикре пайдо шуд...

— Мебахшед, акаи Иброҳим, вай чӣ гуна гурӯҳе будааст?

— Дар киностудия гурӯҳи хроника ва филмҳои кӯтоҳи ҳуҷҷатӣ алоҳида аст.

— Ҳа-а.

— ...фикре пайдо шуд, ки порчаеро, ки шумо акс ёфтаед, ба шумораи навбатии журнали хроника илова кардан ҳайф мешуд. Онро васеътар карда, ба филмаки мустақил табдил додан лозим будааст.

Иброҳимҷон аз номи гурӯҳаш гап зада, муҳолиға мекард. Аз он порча ба ҷуз ҳуди ӯ ҳанӯз касе хабар надошт. Аммо нақшаеро, ки ба Хиромон баён кард, ҳавоӣ ҳам гуфта намешуд, зеро то алҳол ҳар таклифе, ки ба роҳбарони гурӯҳ пешниҳод мекард, мақбул мегардид ва оқибат ҷоман амал мепӯшид. Вай аз қабилӣ ҳодимони қобиле буд, ки аксаран кори ҳам муаллифи сценарий*, ҳам таҳиягар, ҳам операторро танҳо ҳудашон анҷом меоданд.

У амин буд, ки нақшаи ӯро дар боран сохтани филми мустақил аз қорубору зиндагонии Хиромон бечунучаро хоҳанд пазируфт. Хиромон, зоҳиран, аз аввалин тоҷикдухтарони крандор аст. Агар филм аз ҷиҳати техники ва бадеият сара барояд, монетае нахоҳад пайдо кард. Чанд сол қабл аз ин ҳамкасбони Иброҳимҷон барои тарғиби касби ронандаи мошинҳои пахтачин байни духтарон ва ҷавонзанин як силсила филмҳои майдамайдан ҳуҷҷатӣ сохта буданд. Ин кор, хушбахтона, са-

* Намунанома, асоси адабии филмҳои бадеӣ ва ҳуҷҷатӣ.

маран матлуб бахшид. Холо колхозе нест, ки занону духтарони ронанди мошинҳои пахтачин надошта бошад.

— Ризонияти ман зарур аст дар ин хусус?— пурсид Хиромон.

— Шарт.

— Ҳа, модом ки, ба гуфти шумоён, қаҳрамони асоии филм мешуда бошам, нақши худро бояд «ба дараҷаи баланди бадеӣ» адо кунам. Вағарна...

Сухани ӯ нотаом монд. Чанд нафар бинокорон рӯи девори иморати чала рост истода, бо як овоз «Хиромон! Хиромон!» гӯён фаръед мекарданд. Гилкорон, белчаву андоваҳошнро ба ҳам зада, ишора мекарданд, ки лою хишт тамои шудааст.

* * *

Иброҳимҷон ҷои гарми нимширин нӯшид. Берун баромада, ҳавои тоза гирифт. Китобаке дошт, ки онро ду сол инҷониб хонда, ба поён расонида наметавонист ва ҳар дафъае ки ба даст гирифт, дарҳол ҳамёза кашида-ҳамёза кашида, ба ҳоб мерафт. Он китоб ҳам суде наовард. Чанд маротиба аз як то саду дусад бишморид. Хобаш набурд, ки набурд.

Ниҳоят хеста либос нӯшид, ба кӯча баромад. Янгааш аз пасаш то таки дарвоза омад, аммо чизе нагуфт. Хомӯш гусел кард. Ба шабгардиҳои ӯ янгааш ҳам, бародараш ҳам кайҳо одат кардаанд. Пештар насихат мекарданд. Диданд, ки суде набахшид, ба ҳолаш гузоштанд. Фақат гоҳ-гоҳе бародараш Ҳамроҳ-ака ягон чизро баҳона карда, ӯро қоқиш мекард, баъд мулоим шуда, ба насихат мегузафт.

Вай полковники милиция, сардори яке аз муҳимтарин шӯъбаҳои идораи республикавии муассисаи худ буд. Одат карда буд, ки садҳо нафар зердастонаш бидуни муҳокимаю мунозира аз ҷанг ҷуғрон ҳар як супориш, ҳоқиқат ӯ амру фармонро меафтаданд.

Ба ӯ, зоҳиран, алам мекард, ки бисе одамони саркашу нофармонро ба иродати худ тобеъ сохта, ба роҳи неку савоб ҳидоят карда тавонистаасту додари худро, ки, ба қавле, дар дасташ калон кардааст, суҳан таъсир надорад.

Иброҳимҷон ба идораи шахрии қорҳои дохилӣ рафт. Ӯро дар ин ҷо аксари ходимон мешинохтанд. Дар бюрои

адресхо занн миёнсоле грелкаи электрро лӯлашакл печонда, ба шонааш дошта менишаст.

— Чӣ хизмат, барноӣгит?

— Елизавета Ивановна, якта карточкаро ёфта медидад...

— Хӯш, азони кӣ будааст-он?

— Карточкаи Хиромон Аҳадова. Таваллуди соли 1949 ё 1950. Ё шояд 1948 бошад.

— Ё, эҳтимол, 1947, ё 1946, ё худ 1951, ё 1952... Хеле аниқ будааст,— табассумкунон гуфт зан.

— Не, ё 1949, ё 1950. Номи Хиромон бисёр не-ку.

— Ба чӣ лозим будааст? Ягон соҳибчамоли нав-дия?

— Ҳамту, даркор.

— Ба назди ӯ пагоҳ, рӯзи равшан равед, дер мешудаст?

— Ман ба ҳеч чой рафтани нестам.

— Набошад, карточка чӣ лозим?

— Елизавета Ивановна...

— Боз акаат фаҳмида, мана пӯст наканад?

— Вай чӣ кор дорад? Ман ҳам гражданини комилхуқук.

— Мо ба ҳар комилхуқук нимишабӣ маълумот додан намегирем.

— Елизавета Ивановна, барака ёбед, азоб надихед. Ба акаам худатон нагӯед, кӣ хабар медиҳад?

— Хайр, ҳозир. Аз афташ, «Дидам чамоле, абруҳилоле...» А! Ёфтам?— зан ба паси чевонхо гузашта рафт ва баъди муддате коғазеро бардошта омад.— Ана адресаш. Навис. Ма, коғазу қалам.

— Адресаш даркор не.

— Э!— Елизавета Ивановна лаҳзае бо хайрат ба рӯи чавонмард нигоҳ карда истод.— Пас чӣ лозим?

— Боз чиҳо навишта шудааст дар карточкаатон?— пурсид Иброҳимҷон.

— Ҳа, ҳа... мақсад маълум... «Дил пора кард, холи сиёҳ...» — ба ночӯрнаш нигоҳ накарда, Иброҳимҷонро масҳаракунон замзама мекард зан.— Шодиёна, барноӣгит. Хиромоннисо, ё Хиромонбибӣ шавҳар надоранд... Акнун шавҳар надоранд...

— «Акнун»?

— Ҳа, доштааст. Аз қайди никоҳ бароварда шудааст.

— Раҳмат, Елизавета Ивановна. Елизавета Ивановна, илоҳо саратон дигар дарда набинад.

Аз дари кушоди палата садон гуфтугӯ ва шарфани пои мардуме ки дар долони дароз гаштугузор мекунанд, овози бошандагони палатаҳои ҳамшафат ба гӯш мерасад.

Мили соат ҳар қадар аз нӯҳ пеш бигзарад, ҳаракати одамон дар долон ҳамон қадар меафзояд. Духтурҳои стетоскопҳои узвҳои фулузиаш дурахшони оби никель давонидашударо ба гардан овехта, ҳар гуна қуттичаҳо, асбобҳои чену таҳлилкунанда дар даст бошитоб, вале ботамкин гузашта мераванд. Аз дунболи баъзеи онҳо, ки дар айни замон вазифаи муаллими институтро адо мекунанд, гурӯҳ-гурӯҳ донишҷӯён кашолаанд. Ҳама дар тан яктаҳсон сафеди оҳарзада, дар сар кулоҳҳои фаҳаки ҳамин гуна сап-сафеди рахношикаста доранд.

Ба палатаи пештараи Иброҳимҷон ҳам донишҷӯён тақрибан ҳар рӯз мебаромаданд. Бо сардории муаллими худ ва духтури палата Зардодхон мебаромаданд. Бештар дар назди як беморе таваккуф мекарданд, ки тарбоди деринае дорад ва ҳоло он дарди ҳарина ба дилаш ҳам таъсир расонидааст. Ғайр аз вай дар он палата як пирамарди кӯсаи захирандом низ мавриди домини муоинаю муҳокимаи онҳо буд, ки ба маҷмӯи касалиҳо: дарди чигар, меъда, гурда ва боз ким-кадом рӯдаи дувоздаҳангушта гирифтааст.

Иброҳимҷон аз тақдир миннатдор аст, ки донишҷӯён ба сари болини ӯ намеоянд, «чӣ шуду чӣ буд?» гӯён саволборонаш намекунанд.

Муаллим — роҳбари донишҷӯён ду-се бор аз мобайни палата истода, ба сӯи вай ишоракунон ба табибони оянда гуфт, ки ин бемор сактаи қалбро аз сар гузаронидааст. Тамом. Вассалом. Дигар чизе нагуфт. Донишҷӯён ҳам гӯё аз ин ишораи мухтасар як олам маълумот гирифта бошанд, ба ҳамдигар маънидор нигоҳҳо афканда баромада рафтанд.

Аммо ҳафтаи гузашта профессору доцентҳо як тӯда терапевтҳои аз шаҳри районҳо барои таҷрибаомӯзӣ омадаро ба палата дароварданд. Иброҳимҷон дид, ки чӯзъгири таърихи бемории ӯ, ки одатан дар чевони ҳамширани шафқат Зевар меҳобид ва Алихон Зардодхон ба он ҳар рӯз ҳеҷ набошад, ним саҳифа маълумоти тоза зам мекард, ҳоло дар дасти ин духтурҳост.

Чанд нафари онҳо садон дили ӯро ботааммул гӯш

карданд, набзашро санчиданд. Аз вачоҳаташон маълум буд, ки ҳамагӣ духтурони соҳибтаҷрибаанд. Фикри ҳамдигарро бо як-ду калима, ҳатто бо нигоҳе, ё ишорае мефаҳмиданд.

Роҳбар — муаллим дар анҷоми муоина гуфт, ки мутаҳассисе ки ин беморро муолиҷа мекунад, ба хулосае омадааст, ки сактаи ӯ атипӣ, яъне ғайритипӣ, ғайриоддист. Баъд бо лафзи омехтаи лотинию русӣ боз ким-чиҳо гуфт, ки фаҳмидан душвор буд. Азбаски Иброҳимҷон ба калимоти забонҳои хориҷӣ одатан мароқ зоҳир менамуд, ибораи *exemplum curiosum** ба ёдаш нишаст.

Оре, *exemplum curiosum*.

Ба ҳамин қарибӣ дар ҳаққи ин ҷавонмарди бисту-хафтсолаи бардам мегуфтанд, ки аз сад гулаш ҳанӯв яктоаш нашукуфтааст. Ӯ медонист, ки ин ибораи маҷозист ва саҳт муболиғаомез аст. Вале азбаски солиму тануманд буд, дар айни нумӯъ ҳам буд, ин баҳоро асосан дуруст мешуморид.

Акнун *exemplum* шудааст.

Худро, якдигарро таскин додан аз онҳон муқаррарии одамизод аст. Зардодхон меғӯяд, ки ҳоло ҳеҷ воқеа нашудааст. Ӯ боз сикҳат меёбад, мисли пешина ба қорубору рӯзгорӣ худ бармегардад. Ҳатто фаромӯш мекунад, ки як вақтҳо ба дарди хатарноке гирифтор шуда буд. Ана, меғӯяд духтур, инженерӣ машхури бинокор фалониро мешиносед? Ё муаллими худӣ Зардодхон профессор фалониро? Ҳар дуи онҳо ҳамин гуна касалиро панҷ-шаш сол қабл аз ин аз сар гузаронида буданд. Хӯш? Ҳоло асп барин бардам, бақувватанд, қорашонро карда гаштаанд. Профессори тиб бадани худро батадриҷ онҷунон обутоб додааст, ки зимистони қаҳратун дар нахри яхбаста оббозӣ мекунад. Бале, бале, яхро бо пошнааш гурс-гурс зада шикаста, баҳузур оббозӣ мекунад. Ё дар кӯча барф мебораду вай дар кабинети тирезаҳояш яла тани бақурта мешинад. Агар касе ба назди ӯ даромаданӣ бошад, хатман телпаку пальто пӯшида ворид мешавад.

Ба суҳанони тасаллиомези духтур гӯш диҳед, эҳтимол, хулосае ба миён ояд, ки барои Иброҳимҷон зиндагонии ҳақиқӣ акнун сар мешавад. Агар ба ин гапҳо аз тахти дил бовар кунед, ҳаёлотӣ ширин, эҳтимол, то ба чое бирасад, ки ба одамони сикҳат раҳматом биёяд, зеро

* Тимсоли аҷиб (лотинӣ).

онхоро ин гуна рӯз ба сар наафтодааст ва эшон зарурати обутоб додани тани худро ба ин дараҷа пухта нафаҳмидаанд...

Алихон Зардодхон омад. Вай тақрибан ҳамсинни Иброҳимҷон менамояд. Қади мавзун, андоми дилкаше дорад. Ба чашм ва абрувони сиёҳи сермӯй, тарҳи чеҳрааш нигаред, ҳаёл мекунад, ки ин мард аз гурҷихост.

Духтур салом дода, аввал ҳамаро бо табассуми нарма навозишомез аз назар гузаронид, пас назди кати Каримҷон-ака рӯи курсӣ нишаста, ба муоинаи ӯ пардохт.

Каримҷон-акаро ба қарибӣ оварда хобонидаанд. Фишори хунаш баланд шуда, ба ҳадди хатарноке расидаст. Худи ҳамон соати овардаашон ва боз дина рӯзона ба гардан ва чаккаҳояш зулук монданд. Холо гарданаш докапеч. Аз баъзе қойҳои зулукмакида ҳанӯз хун таровида, доқаро арғувонӣ кардааст ва ба ин марди кулӯлаи гумма намуди воҳимаангезе додааст.

Иброҳимҷон табибашро бори нахуст ҳангоми ниммадҳушӣ дида буд. Аввалҳо, ростӣ гап, фикр мекард, ки афсӯс, бахти ӯ чандон бобарор набудааст, ки дар чунин як рӯзи пуртахлука ба дасти духтури ҳузарби таҷрибаноке наафтодааст. Вай пештар ба дарди гулӯ, грипп ва дигар маразиҳои мавсимии ҳарсола гирифтор шуда, ба марҳамати табибон паноҳ мебурд. Ва аз ҷумлаи ин кавм ӯ шахсонеро меписандид, ки сарфи назар аз чинс ё синну солашон одамони бақуввату боғайрат бошанд, бурро-бурро ва бидуни фикру андешаи дуру дароз, омирона ва бо ҷиддияти том сухан бигӯянд.

Ҳамин қабил духтурон ҳастанд, ки ҳукми худро ба корафтода аз дақиқаи аввал мегузаронанд.

— Хӯш? Хизмат? — мегӯянд онҳо бо як ваҷоҳате ки дар воқеъ ба хотири шифо ёфтани бемор ба ҳама гуна хизмат, заҳмат, ҳатто лозим шавад, азобу укубат ҳам омода будани онхоро нишон медиҳад. Ва ҳамин ки шумо лаб ба сухан кушода, ба касалии худ андаке ишора намудед, дарҳол аз матлаб пай бурда, шуморо ҷустуҷолок ба рӯи тахтакати камбари қоқ ва тобиstonу зимистон ях барин сарди худ хобонида, бо дастони гирою пурзӯр аъзон баданатонро ба ғичим кардану пучидану тӯк-тӯк бо ангушт ё гум-гум бо ёнаи мушт зада-зада, ба санҷидану омӯхтан сар мекунанд.

Зардодхон гӯё тамои акси ин навъи табибон буд. Вай марди ҷисман тануманд ва қавию тавоно намояд ҳам, гӯё кадамашро мешуморида бошад, хеле оҳиста

роҳ мегардад. Хангоми муоннаи бемор ҳаракатҳояш ба-
ғоят суст ва ниҳоят бечуръатона. Ба ҳаёли Иброҳимҷон,
то даме ки ӯ куртаи беморро боло бардошта, нӯки рӯ-
даҷаҳои стетоскопро ба гӯшҳояш ҳалонда, худ асбоб-
ро ба синани бемор ниҳода, ба гӯш кардани тапиши қалб
шурӯъ мекунад, як олам фурсат гузашта мерафт.

— Кучоятон дард мекунад? — савол меод духтур.

— Ҳар вақт — ҳар чо... Ҳозир рағҳон ҷоғам сим-сим
дард мекунам, — ҷавоб мегардонид Иброҳимҷон ва бо
ғусса аз дил мегузaronид, ки не, бахти ӯ носозгор буда-
аст, ки бистухафт сол сикату саломат гашта-гашта, ак-
нун ба бемористон афтоду сад ҳайфу дарег, ки ба даст-
и табиби ҷаҳор кас меидагӣ наафтад.

— Аз ин пеш кучоятон дард мекард? — боз савол
меод Алихон.

Иброҳимҷон бо ҳамон оҳанги бепарвоёна, ки аз гуф-
тушунид ба натиҷае ҷашмдор набуданаширо ифода ме-
намуд, ҷавоб мегуфт:

— Дастам. Ҳа, ҷапаш.

Зардодхон бо шуморидани набз шурӯъ мекард. Ӯ
аз банди дасти бемор дошта, бо ангуштони коку дарозу
сермӯи худ ҷои мувофиқтарини набзсанҷиро кофта-коф-
та, ниҳоят меёфт ва ҷафат баъди ҳамин дасти ҷапашро
боло карда, остини яктаҳашро аз болон соат дур меан-
дохт. Муддате тавваққуф намуда, ба шумурдани набз
сар мекард. Баробари ҳар як зарби қалб духтур ҷашм
аз соат нақанда, сари худро як бор ҳаму рост менамуд.
Ба ҳамин тариқа, ҷи миқдор будани набзи беморро ҳа-
маи ҳозирон, аз ҷумла худ бемор низ равшан мефаҳ-
миданд.

«Зотҳое ҳастанд, ки чизеро бо қайҷӣ буриданӣ ша-
ванд, албатта даҳонашонро баробари теғҳои қайҷӣ ҳа-
ракат медиҳанд, — дилтангона фикр мекард Иброҳим-
ҷон. — Набзшуморин ин ҷаноб ҳам ба даҳонкаҷқунин
ҳамон қайҷидастон мемунад...»

Хайрият, акидан Иброҳимҷон дар хусуси духтураш
дере нагузашта, ҳанӯз пеш аз кӯчидан ба ин палатаи
кунҷакӣ дигар шуда буд. Қиёфа, тарзи рафтору гуфто-
ри Зардодхон дар зарфи ин як моҳ дигар нашудааст,
бешубҳа. Лекин Иброҳимҷон акнун ботини табиби худ-
ро, робитан ҳулку ҳислатҳои ӯро, ҷунон ки олимони ме-
фармоянд, бо сохти психикани ӯ дарёфт ва қисман бо-
шад ҳам, дарк намуд. Ӯ қабл аз ҳама пай бурд, ки
ҳаракати гаронборонаи духтур бо кори пуршиддати

фикрин $\bar{y}$ — бо андешаи амики $\bar{y}$ дар бораи вазъи бемор ва чараёни беморӣ, бо мулоҳизаи рафти муолиҷа ва бисъёр нуктаҳои дигар алоқаманд аст.

Зардодхон аз тонфаи одамонест, ки аз хусуси намуни зоҳирин худ, чӣ гуна таассурот гузоштани рафтори худ, яъне тарзи кадамгузорӣ, саломуалек ва гуфтор андеша намекунанд. Ба ин нуктаҳо ниҳоят кам эътибор медиҳанд, балки ҳеҷ аҳамият намедиҳанд. Оре, Зардодхон ҳангоми шумурдани набзи пациент сарашро ба як тарзи хандаовар, ба тарзи, метавон гуфт, кӯдакона ҳаму рост мекунад. Аммо $\bar{y}$ дар ин асно на фақат бо шумори оддин набз ва муқоисаи он бо гардиши сониясанҷ банд аст. Ба назари Иброҳимҷон, $\bar{y}$ бо ин кор то ба андозае амиқ машғул мешавад, ки аз рӯи ҷунбиши сахлаёни рағи хун аҳволи қалби аз назарҳо ниҳон, зарби кори гоҳ мураттабу гоҳе аз рабт баромадаи онро бо ҳаман нозукиҳояш мефаҳмад.

Рӯзҳои охир Зардодхон ба пеши Иброҳимҷон омада менишасту пас аз гӯш кардани садои қалб, санҷидани фишори хун мисли ҳарвақта онд ба дардҳо ва чараёни тағйироти онҳо қатор-қатор савол медод:

— Чӣ хел буд дард? Аломатҳояшро гӯед: сик мезад ё фишор медод, ё... тофтаю печонида мегирифт?..

— Оё дар ёд надоред, аввал аз тағи шона сар карда, баъд ба даст гузашт ё баръакс?..

Ва монанди инҳо.

Сонӣ ба нуктае чашм дӯхта, ба ҳаёл мерафт ва гӯе худ ба худ консилиум* ораста бошад, қарори қабулкардаашро эълон менамуд:

— Биёед, Олимӣ, дигар эуфелин истеъмол накунем. Папаверин ва даукаринро озмуда бинем. Чӣ гуфтед?

Иброҳимҷон акнун медонист, ки ин фикру ҳаёл ва ин қатор-қатор савол нишонҳои нопухтагии андеша ё хулосаи духтур нест. Вай аз услуби кори $\bar{y}$ баромадааст ва фақат аломати эҳтиёт ва мулоҳизакорист. Мутахассис бошеду ба ин нукта шубҳа кунед, марҳамат, ба хулосаи $\bar{y}$, ба қарори ба шакли саволи маслиҳатомез баёнкардаи $\bar{y}$ эътироз карда бинед.

Духтур Ивон-амаки диққинафасро дида, ба сари кати Носир Аббос рафт. Ба назди ҳамон касе ки ба назари Иброҳимҷон шинос менамуд, аммо ҳарчанд фикр кунад ҳам, ба ёд оварда наметавонист, ки $\bar{y}$ ро кай ва

* Машварати табибон.

дар кучо дидааст ва бо ӯ дар чӣ муомилае буд. Ба ҳар оина, Носир Аббос марди пурбардоште менамуд. Дарди қалб ӯро низ басте азият додааст ва гарчи ӯ аз Иброҳимҷон тақрибан ним моҳ қабл ба ин азияткада афтадааст ва чӣ гуна ранҷо кашиданааш ҳатто аз ҳикояти истиораомезаш дар бораи охирин донан гӯғирд аён аст, охувоҳе намекунад. Дандон ба дандон гузошта соқит меҳобад. Шаби гузашта ба сари болинаш духтур ва ҳамширан навбатдор омаданд, сӯзандору карданд, вале нолиши ӯро Иброҳимҷон боре нашундааст.

«Пагоҳ барномаи сӯхбатҳоямонро муфасссалтар арз мекунам,— гуфта буд Зардодхон. Кайи, садояш намебарояд-ку?..»

Иброҳимҷон суҳанҳои дирӯзаи духтурро бори дигар ба хотир овард. Ҳа, гуфта буд, ки пас аз фориг шудан аз муоинаи беморон, баъди пешин меоям.

Соат ханӯз ёздаҳ нашуда буд.

4

Духтари зебост Хиромон. Дӯстрӯй, хушрӯй, фаттону дилрабо. Аммо агар, чунон ки дар китобҳои қадима менавиштанд, чамилаи даврон бигӯед, муболиған нодаркор мешуд. Вай мисли он нозаниноне нест, ки дар фотосуратҳои арзони ранга акс меёбанду на аз Ховарзамин буданашон маълум, на аз Бохтарзамин. Монанди он паривашони «сарвақадди симинтан» нест, ки чашми ҷоду, «рӯй чун гул, мӯй сунбул» доранду чун намунаи хусну ҷамол овоза пайдо кардаанд, вале бо вуҷуди ин агар ба андомашон андаке бештар зеҳн монед, мебинед, ки дар чехрашон, дар тобиши ҷашмонашон чизе ҳаст, ки рағбати шуморо аз дубора ҷашм дӯхтан мекоҳонад.

Хиромон мисли навнихолест, ки дар боғи барҳаво қад барафрохтааст. Навнихоле, ки чӣ дар айёми гулу шукуфаю хангоми бороварӣ ва чӣ фасли тирамоҳу дар ҷиллаи зимистон ба як зайл назаррабою дилпазир аст. Чаро ки вай худ таҷассуми ҳаёт, ҳайкали зиндан зиндагонист.

Чӣ гуна метавон ба ин гуна як дилбаре дил набохт?

Иброҳимҷон пештар худ ба худ мегуфт, ки, эҳтимол, идроки эҳсосоти ошиқ ӯро ҳеҷ гоҳ насиб нагардад. Аммо дар дили ӯ муҳаббат макон гирифт. Аз кучо пайдо шуд он?

Шояд аз он ки ишқ ҳам барои бани одам аз имтихоноти ногузир аст, чунон ки ҳар зодаи инсон аз як сила озмоншҳои рӯзгор, монанди санҷиши бемориҳои шадид, имтиҳони шӯҳрат, сарват, имтиҳони бахт, мусибат ва ғайра хатман бояд бигзарад. Шояд аз он ки дар вучуди ҳар як зодаи одам дер ё зуд ин ҳисси ошӯбгар бо тақозои табиаташ бояд пайдо шаваду дар олами ӯ инқилобе ангезад. Ончунон, ки донан пуру мамлӯъ, ки баргашта ба оғӯши модар-замин афтодааст, дар соати худ ногузир бояд ба шакли майса дубора ба дунё биояд.

Пештар Иброҳимҷон нақли рафиқонашро аз ишқи дилфигор шунида, ё ботинан ханда мегирифташ, ё лоуболона ҳамёеаза кашаида, бепарвоёна гӯш меод. Гоҳо ба ӯ чунин менамуд, ки вай ҳам ба шарофати фалон ё фалон духтар аз сайри олами пурасрору ғариби ишқ баҳрамаида гашта буд. Ва ӯ низ ба он тарзе ки дар филмҳо дидаасту аз китобҳо хондааст, изҳори муҳаббат карда буд. Вале дере нагузашта ҳис мекард, ки чизе ки ӯ ишқ мепинодшт, ҳавою ҳавасе, мароқи даргузаре будаасту бас.

Панҷ соли таҳсили дорулфунун, панҷ соли кор аввал ба сифати муаллим, пас дар вазифаи кинооператор ба ҳамин тариқа гузашту рафт. Моддан ишқи ӯ, агар ба ҷавонони дигар муқоиса шавад, он қадар тез бадал мегардид, ки бародараш Ҳамроҳ-ака аз ин ҳол саҳт ба ташвиш афтода буд.

— Оча,— ба модар, ки он вақт дар қайди ҳаёт буд, муроҷиат карда мепурсид бародар,— дар аҷдоду авлоди мо ягон сабукфикри ҳардамҳаёл нагузашта бошад, ин бачаи булҳавас аз кучо пайдо шуд?

Модар таскиномез мегуфт, ки дар овони ҷавонӣ хуни ҳама дар ҷӯш аст. Холо Иброҳимҷон ҳам ҷӯшида-ҷӯшида, дамаш паст мешавад, ғигити вазнину ботамкин мешавад.

Иброҳимҷон чандин сол ба модар ва бародар «як муддати дигар бардошт кунед» гӯён, ҳар дафъа ба сифати арӯсшаванда номи духтари навро ба забон мегирифт ва бо ҳар баҳона хонадориро ба таъхир меандохт.

Нихоят, рӯзе Ҳамроҳ-ака ба модар гуфт, ки писараш бадгашт, бадахлоқ мешавад, бо занҳои сабукро робита пайдо карда, ба таъсири ҷавонони айёш афтодааст. Ӯ назди модар масъаларо кӯндаланг гузошта гуфт, ки эн-

ёда аз ин ихтиёрро ба дасти ин бесар дода мондан салоҳ нест. Ҳар чӣ бодо бод, ба тарзи қадима бошад ҳам, ўро навъе карда, побанди зану хонаву ҷой бояд сохт.

Бародар дар замири дил гумоне дошт, ки аз ин тақлиф додараш шӯрида, ҷанҷолу арбада хоҳад бардошт, вале бар ҳилофи пиндошти ӯ Иброҳимҷон ором буд. Ӯ ба худ меандешид, ки ҳамин қадар сол мунтазир буд, ки мисли ҳамсолонаш якеро дӯст дошта, бо ризониати тамоми тарафайн оила барпо намояд. Модом ки солҳо барҳадар гузашта рафтанд ва ӯ ба соли бистушашум қадам ниҳод, дигар хочат ба интизорӣ нест. Ҷўрахояш кайҳо падари ду-се фарзанд шудаанд. Таваккал! Ҳазорон сол аҷдодонаш ба ҳамин он хонадор шуда, рӯз гузаронидаанд. Ҳеҷ қадоми онҳо аз бадбахтӣ ғуссамарг нашудааст.

Иброҳимҷон ба дастури қадим хонадор шуд. Ва расо пас аз як сол аз зани никоҳиаш ҷудо шуд.

* * *

— Салом, Хиромон.

— Салом, Иброҳимҷон. Омадед?

— Омадам.

— Ягон қоратон чала мондааст?

— Не. Худам омадам.

— Дидам, ки худатон омадед, трактор кашола накардааст.

— Хочат ба трактор набуд.

— Ин ҳам бад не. Лекин дар ин хел мавридҳо, ба ҳаёлам, «роҳгузар будам, сари қадам даромадам» мегӯянд.— Нигоҳи шӯҳи ҷавонзан хичолати Иброҳимҷонро дучандон меафзуд.

— Росташро гуфтаму мондам: роҳгузар ҳам набудам, махсус ба назди шумо омадам.

— Илтифот кардаед.

— Ташаккур,— баноҳост аз даҳони Иброҳимҷон баромад ин калимаи берабт.

— Ба шумо ташаккур-дия. Пас... Пас чӣ қор мекунем? Агар шинос намебудем, мегуфтем, ки биёед, шинос шавем.

Хиромон як қадар носозниро, ки аз мулоқот бо марди бегона дар пеши назари ҳамкоронаш ҳис мекард, ба оҳанги шӯҳиомези гуфтор, бо ҷунин ҳоле рӯпӯш қардан меҳост, ки худро бағоят бебоку беинишон мекард.

Иброҳимҷон низ дар ин тадбир роҳи начотро аз ҳичолат дида, шартӣ бозиро пазируфт ва ба адои нақшаи худ пардохт.

— Одамон шинос бошанд, шиносиро давом додан мумкин, мегӯянд.

— Ефтед, акан Иброҳим. Баъд шиносоиро ба дӯстӣ табдил додан мумкин. Сонӣ дӯстиро — ба муносибати аз он ҳам қаринтар. Ҳамту не?

Баногоҳ Хиромон қиёфани ҷиддӣ гирифт. Ӯ ба соати дастнаш, сипас ба деворҳои ҷалаи ошъёнаи якуми иморат назар андохт, ки аз он ҷо коргарон ҳар замон ба сӯи ӯ бесаброна нигоҳ мекарданд, вале ҷизе намегуфтанд.

— Танаффус тамом шудааст. Шод бошед,— гуфт Хиромон ва ҷолокона ба пайкари оҳанини маноракран ҷаспида аз зина боло рафт.

* * *

Камар дина наомад. Имрӯз то ҳоло пайдо нашудааст. Ба ягон ҷо мерафт, албатта хабар меод он дарози сиёҳ. Ақаллан бо телефон, ба воситаи ҳамширани шафқаташон Зевархон.

Муносибати Иброҳимҷону ҷӯрааш Камар муомилани баъзе ошику маъшукаи сермуноқишаро мемонад. Як соат ҳамдигарро набинанд, аз ғусса мемуранд, лекин ҳамин ки ба дидор расиданд, ба якдигар талху пичинг, суханҳои нешдор мегӯянд. Гӯё вазифаашон адои қарзи ҷӯрагӣ, дӯстӣ неву заҳри забон тайёр кардан аст ва тани якдигар барояшон ҳадафи озмоиши қорони ин заҳр аст.

Парерӯз, масалан, Камар баъди саломуалек дарҳол сар кард:

— Медонӣ, Иброҳим, ба ту як лақаби соз ёфтам: Маҷнуни Сонӣ. Ало нигоҳ накун, ба ту ҳаҷон зарар дорад. Азбаски бо ин лақаб шӯҳрат ёфтан намехоҳӣ,— ӯ маънидор ба сӯи Носир Аббос ва Қаримҷон-ака нигарист,— кӯтоҳ карда М. С. мегӯям. Маъкул?

— Хайр. Маъкул. Ман — М. С., лекин ту С. М., яъне Сафсатафурӯши Мумтоз ё Машхур, ё Мохир. Худат интиҳоб кун. Хулоса, С. М., Маъкул? Нахоҳӣ зӯрӣ намекунам. Дигар унвон меёбамат,— гуфт Иброҳимҷон.

— Медонам, меёбӣ. Ту қарздор монӣ, гӯшти баданата қанда меҳӯрӣ.

— Қарздор шудан чӣ ҳоҷат? Хусусан аз ту барин мискин.

— Офарин! Ман, ошно, хурсанд: мисли пештара ба гап даромадӣ. Акнун ин тарафаш — чор амал.

Камар ҳар кори осону оддиро чор амал, ё арифметика меномид.

Ба ҳар ҳол наздиктарин чӯраи Иброҳимҷон ҳамин Камар аст. Вай ба ӯ ҳатто ҳаққи муаллимӣ, ҳукми устодӣ дорад. Инро эътироф накардан кӯрнамакӣ мешуд.

Боре Камар ўро ҳамроҳаш ба чарогоҳи дурдасте бурд. Он вақтҳо Иброҳимҷон муаллимӣ мекард, аммо давраи таътили тобистона буд.

— Ҳавои тоза меҳӯрӣ. Ба ман ассистент мешавӣ, яъне ки ёрдамчӣ. Ба як ӣйигит чил ҳунари кам.

— Университети тамом карда, ба ту ассистент мешавам?

— Оббо, дигар тамомкунандаҳои университет ман авлиё намегӯянд-ку!

— Авлиё нагӯянд ҳам, аз нав шогирд нашудаанд.

— Ба танбал кор фармо, панд бишнава. Ман ғами ин ношукра меҳӯраму вай ба ман маъруза меҳонад. Ҳой калла, гуфтам-ку: ҳавои тоза меҳӯрӣ. Ширу қаймоқи гӯсфанд, нони бамаззаи чӯпонӣ. Эҳтимол, гӯшти барра ҳам шавад.

Хулоса, Камар ўро розӣ кунонид.

Аз водӣ мудирӣ ферма, зоотехники колхоз ҳам бо мошинаи худ ҳамроҳ рафтанд. Онҳо беҳуду беёд буданд, ки чорводорони онҳоро, рамаҳои овозадори онҳоро акнун ба кино ҳам мегиранд. Лекин хурсандӣ аз биниашон баромад. Чӣ меҳнату машаққатҳое ба сари одамон наовард Камар! Гоҳ илтимос мекард, ки рамаро ба дара ҳай кунед. Хӯш гуфта, ба дара ҳай мекарданд.

— Акнун як кор кунед, ки гӯсфандҳо аз доманан кӯҳ ба фарозӣ бароянд,— талаб мекард ӯ.

Талабашро ба ҷо меоварданд.

— Хӯш, акнун боз як намуди ғалатӣ месозем: рама бояд ба тарафи офтоббаро ҳаракат кунад,— мегуфт Камар,— рост ба офтоббаро.

Одамон ба обу арақ гӯтида, рамаро ба самти офтоббаро меронданд. Чаҳор чӯпон, шофери колхоз, шофери киностудия, мудирӣ ферма, зоотехник, Иброҳимҷон аз атрофу акнофи рама «кур-эй», «кур-эй» гӯён, ҳуштаккашон ва ҳай-ҳайкунон медавиданд. Бо вучуди он агар

сағхон рамузфаҳми чӯпонӣ кӯмак намекарданд, одамон хуни ҷигар мешуданд.

— Қариб тамом шуд?— дилтангона мепурсид Иброҳимҷон.

— Қариб, азизам, қариб... Дила васеъ кун, ошно. Гуфтаанд-ку оқилон: духтари саросема ба дасти шавҳари ноаҳл меафтад.

— Ҳой Кармен*, ту аз афташ ҳаёл мекуни, ки ин ҷонварон аз сураткашии ту шод шуда, сар бар осмонҳо месоянд. О мон, бечораҳо камтар чаро кунанд, вақти нӯшхорашон мегирӣ.

— Мекунанд, ҷӯраҷон, ҳар кор вақту соат дорад. Санъат қурбонӣ металабад, гуфтаанд. Вақти нӯшхорашон ба ман лозим не, чарояшон лозим.

— А? Наход? Каромот қардӣ-ку,— писханд қард Иброҳимҷон.— Ин тавр бошад, ҷони ман фидои санъати беамсоли шумо!— ботантана хитоб намуд ӯ ва дақиқае рӯй турш карда рост истоду гардани хор-хорон калтаки дарозеро бардошта, боз аз дунболи рама давид.

Офтоб нишасту Қамар корашро қатъ намуд.

— Тамом шуд?

— Не ҳоло.

— Боз чӣ монд? Ду кассета навор гирифтӣ-ку!

— Ҳар кассетан пур ба экран баромадан намегирад. Аз сад-саду панҷоҳ метр навор гоҳо фақат чорьякаш ба қор мераваду бас. Дигараш — ба хокрӯба.

— Пули давлата барбод медиҳам, гӯй?

— Хайрият, ту бухгалтер набудай. Холо сабр кун,— ба нармай гуфт Қамар,— ба ту нишон медиҳам, ки пули давлат ба чӣ сарф шудааст.

Рӯзи дигар аз сахар боз даводав сар шуд.

Мардум агар гӯлу гапдари будани ягон касро фаҳмонидани бошанд, ӯро ба гӯсфанд ташбеҳ медиҳанд. «Бечора, ба ҳар ҷо фиристӣ, гӯсфанд барин рафтаи мегирад» мегӯянд. Бакуллӣ ғалат ин гап! Қас рамаи гӯсфандро ба тарафи дилхоҳаш ҳай карда бинад, шири модараш аз даҳонаш ояд, баъд мефаҳмад, ки гӯсфанд он қадар ҷонвари гӯлу гаранг набудааст.

Рӯзи сеюм ба водӣ баргашта, ба ферман гӯсфандхон

* Кармен Роман Лазаревич — кинооператори номии советӣ. Артисти Хаёлии СССР, муаллифи филмҳои машҳури ҳуҷҷатӣ; Лауреати мукофоти Ленини, Мукофотҳои давлатии СССР.

хисорӣ рафтанд. Гӯсфандҳои дунбакалон. Камар сер-
гӯштурувганин ҳамин зоти ачиби қадимро нишон до-
дан меҳост. Вай дар экран нишон додан меҳост, ки вази
ни баъзе гӯсфандҳои хисорӣ то ба яксаду ҳаштод ки-
лограмм, яъне ба вази гови калон мерасад. Дунбаи
ин гуна гӯсфанд то се пуд равшан медиҳад. Беҳуда нақл
намекунам, ки дунбаи баъзе ҷонварон аз бузургиву та-
рангии турс мекафад ва агар беҳабар монӣ, ҳайвони си-
хат ногоҳ ҳаром мемурад.

Камар аввал рама, баъд якта гӯсфанди калонро ба
навор гирифт. Барон ин ба объект ба ҳадди имкон наз-
дик расидан гоҳ нимҳез шуда, гоҳе сари дупо нишаста-
равон акс гирифтаи лозим меомад. Сандалии барин дун-
баи гӯсфанди хисорӣ дар ҳар қадам гузоштаниш камаш
ним метр ин сӯву ним метр он сӯ алвонҷ меҳӯрд. Азбас-
ки апаратро наздик доштан зарур буд, ба иловаи дик-
как «роҳ рафта» Камар ҳам мебоист ба чапу рост
мекалавид, то ки ҷуссаи ҷонвар, ба истилоҳи операто-
рон, аз кадр берун наравад.

Нихоят кассетаро пур карду дар ҳамон ҷой ба рӯи
замини пур аз саргину шошан ҷорво афтод. Иброҳим-
ҷон «Чӣ шуд?» гуфта, аз турс даме шах шуд, сонӣ то-
зон рафта дид, ки аз сару гардани ҷӯрааш шув-шув
арақ мешораду ҳудаш табассумкунон дароз кашнда хо-
бидааст.

— Кадрҳои олиҷаноб мебарояд! — бо ваҷд гуфт Ка-
мар ва охи сабуке кашид.

Э, гуфт Иброҳимҷон дар дилаш, ҳамин ҳам касб шу-
ду... Аз дунболи дунбаи гӯсфанд ғаҳвораҷунбон барин
алвонҷхӯрон ба обу арақ фарқ шуда, қариб мурда будӣ.
Боз эшон ба ҳунарашон дилбозу аз он сарфароз.

Баъди чанд рӯз Камар ўро ба киностудия бурд. Ба
як толори хушрӯе даромаданд, ки таҳмин шаст-ҳафтод
курсии нарми бароҳат дошт, аммо ғайр аз ҳардуюшон
дигар касе набуд. Иброҳимҷон гумон кард, ки он ҷо ҳо-
ло соате мунтазир хоханд нишаст, то ки толор аз одам
пур шавад. Лекин Камар ба сари мизи майдан пастаке,
ки дар пешгоҳи толор гузошта буданд ва рӯяш аз туг-
маҳои гуногуншаклу рангбаранг пур буд, нишаст ва ба
рӯи миз сар ҳам карда гуфт:

— Сашка, сар кун, азизам!

Чароғҳо хомӯш шуданд. Фильм оғоз ёфт. Вай ҳама-
гӣ ҳафт дақиқа давом кард, вале Иброҳимҷон моту маб-
хут шуда буд. Хироми рама дар заминан дашти сабз,

кӯҳҳои сарсафеди туманолуд, лабханди табиии ҷӯпоиҳои серришуфаши саллабасар, чапмони милтирросзананда, поякони нозуки баррачаҳо, частухези шӯхи онҳо чунон назаррабо буданд, ки ҳуши кас тасхир мешуд.

— Чӣ тавр? — пурсид Қамар вақте ки берун баромаданд.

— Нағз, — гуфт Иброҳимҷон. — Бисъёр нағз. Ростӣ, ман ин қадар умед надоштам.

— Хайр, охир, пули давлат насӯхтааст?

— Не. Пули давлат ҳалол буд, ҳалолтар шудааст. Фильмат ба экран барояд, боз рафта мебинам.

— Барои чӣ?

— Барои он ки эҳтиромам ба ту зиёдтар шавад.

— Яъне меҳокӣ боз бубинӣ?

— Ха. Такрор нишон медиҳанд?

— Набошад чӣ? Ин ҷо кинотеатр не. Ин ҷо мо, ҳудамон, ҳуҷаин.

Чавонписари малламӯеро, ки, яқин, ҳамон Сашкаи ба воситаи телефони пулт гуфтугӯкардааш буд, дар долон дошта, бо навозиш чизе гуфт. Ӯ ба аломати ризо сар ҷунбонид. Дар ҳуди ҳамон толор фильми навро дубора тамошо карданд...

Иброҳимҷон то охири таътилаш ҳамроҳи Қамар буд. Ба фабрикаву заводҳо, мактабу сохтмонҳо, лагерьҳои пионерӣ мерафтанд. Ба ғӯшаҳои хушманзараи бекас рафта, ҳусни табиатро акс мекунониданд.

Соли дигар Иброҳимҷон ҳам ба киностудия гузашт.

Одатан маҳсули тайёри захимати санъаткорро дида, тасаввур қардан осон нест, ки барои он чӣ қадар раҷ бурдаанд. Қасби кинооператор низ аз ин қатор истисно нест. То пой бар лаби ҷарии бетаг нагузорӣ, манзараи дилишиини дārаро аз боло акс кунонидан амри маҳол аст. То ҷон ба каф нагирӣ, расми куллаҳои барфпӯшо ба навор нақш бандондан муяссарат намегардад. Барои он ки ҳусни аспони хушзот ё барраҳои навзодро нишон диҳӣ, гоҳо пой бар тӯдаи саргин ё мурдоби шоша мениҳӣ, ё ҳатто ба рӯи ахлот гел мезанӣ.

Хӯш, ба навор гирифтани намонши идонаи пойтахти озода осон аст? Хайҳот. Милиционерон, нозирони намоиш «ин сӯ нарав, аз он ҷо нагузар, тартибро вайрон на-кун» гуфта, қасро саргаранг мекунанд. Гумоч мекунанд, ки ҳар чиз ки ба назари онҳо возеҳ менамояд, ба навор ҳам бояд бидуни давуғеч, ҳаму рост шудан, ба миёни

издихом зада даромадан, аз дунболи мошину мотоциклҳо давидан — ба осонӣ акс ёбад...

Конваси¹ кадрдонаш холо дар хонаи торики бекас як моҳ ин чониб даруни ғилофи чӯбин бекор меҳобад, Конваси азизаш, ҳамдаму ҳамқадамаш... Чӣ қадар роҳхоро якҷоя тай кардаанд! Хатто саргузаштҳои муштарак доранд. Боре Иброҳимҷон ба хандаки чуқуре ғелида рафт. Тасмаи Конвас ба гарданаш ҳамон буд. Аммо баъди ду-се бор ғелидан тасма чудо шуд. Ҳар ду баробар харошу тарош хӯрданд, вале, хайрият, зиндаву саломат монданд.

Ҳар пагоҳӣ, ки Иброҳимҷон аппараташро ба даст мегирифт, аз он қабл аз ҳама бӯи хуше ба машомаш мерасид. Наххати ким-чӣ гуна ранги муаттар, рағани атрогин, пӯлоди хушбӯй. Ҳа, пӯлоди хушбӯй. Иброҳимҷон гарду чанги Конвасашро пок мекард. Вай оҳиста-оҳиста гарм мешуд, ҳарорати тани ҳар ду қариб баробар мегардид. Гӯё аппарат ба яке аз узвҳои худаш мубаддал мешуд. Ҳамин ки тугмачаи автоматро пахш кард, диск ба ҳаракат мебаромад, наворро аз як ғалтак ба дигараш мепечонид. Оҳиста, нарма ширрос мезаду суруди ҷӯйчаҳои кӯҳистон барин садои форае мебаровард, мисли савти гуворон ҳамон ҷӯйчае, ки аз миёни боғи Иброҳимҷонини гузашта, ба поён, ба боғи ҳамсоя ҷорӣ мешуд ва шабонгоҳон ўро оҳанги ҳаловатбахши алла меҳонд. Ё монанди ширроси гандуми тозае ки марди деҳқон ба ҳаммаи анбор мерезад.

Эҳ фалак! У кай сиҳат шуда, аз бемористон берун меравад? Кай ба даст гирифтани аппарати кадрдонаш муяссар мегардад, ки акси Хиромони номехрубонро бори нахуст ин қадар пурҷозиба ба синаи худ ва дили соҳиби худ ҷой карда буд?

5

— Касалиҳои дил ва рағҳои хунгузарро мо, табибон, мухтасар касалиҳои ишемӣ меномем, — сухан сар кард Зардодхон. — Аз ин мавзӯ ба донишҷӯён даҳҳо соат лекция хонда мешавад. Агар ба шавқмандон маълумоти оммафаҳме доданӣ бошем, ақаллан ду соат лозим.

* Конвас — автомат. Номи аппарати советии фильмбардорӣ. Ихтисоран ному фамилияи ихтироъгараш Константин Васильев.

Лекин ман аминам, ки ба ҳар дуи шумо ҳамаи ин мавзӯро лӯнда карда, дар чанд дақиқа гуфта додан мумкин.

— Духтур, ташаккур, ба фазилати мо ин қадар эъти-мод доштаед,— гуфт Носир Аббос.

Зардодхон табассуме карду нақлашро идома дод.

Инак, касалиҳои ишемӣ аз замонҳои қадим маълуманд. Дар амалияи тиб ақидае ҳукмрон аст, ин беморин дил ва рағҳои хун оқибати тағйироти физиологист, яъне дигаргуниҳои соф биологӣ ва химиявист, ки дар ҳисми одам ба амал меоянд. Дар таркиби худ холестерин ном моддае пайдо мешавад, ки лаъличашакл буда, ба назари оддӣ ноаён аст. Холестерин тадриҷан меафзояд ва азбаски аз зарраҳои таркибии хун вазнину ноҳинҷортар аст, ҳангоми гардиш дар девораи рағҳо часпида, роҳи хунро танба мезанад.

Зардодхон нақл мекарду аз андомаш хувайдо буд, ки худро дар палатаи бемористон ба сифати ноқил ҷандон соҳ ҳис намекунад. Ҳар сафедпӯш аз дари хона нигоҳ кунад, даме лаб фуру мебаст ва муддате хавоси парешонгашташро аз нав ҷамъ менамуд.

Тасаввур қардан лозим аст, ки марде ба тарозун бозор даҳ ё понздаҳ кило санг монда, ҷусту ҷолок гандум бармекашад. Дигаре яқтаи сафед дар тан дар лабораторияи озодае ҳамон гандумро барои озмоише ё дигар нияти илмӣ тадқиқӣ ба тарозуҷан сабуки заргарӣ дона-дона бармекашад. Нутқи орому як қадар ҳаёмези духтур ба ана ҳамин гуна донабаркаш монанд буд дар муқобили нутқи пурғулғула, ҷарангосӣ ва боэътимод, нутқи оташини лектороне ки онҳоро гурӯҳи борондида меноманд ва қорашонро ба тарозудори қоридан сари бозор шабоҳат додан мумкин.

— ...Холестерин бошад, натиҷаи ҳӯроқи носоз аст,— гапашро давом қунонид Зардодхон.— Маҳсули ҳӯроқест, ки дар таркибаш рағған зиёд аст, хусусан рағғанӣ ҳайвонот. Шаҳси дардманд ба тарзе, ки бояду шояд, дар ҳаракат набудааст, яъне бо қори ҳисмонӣ машғул набудааст. Як навъи ғизо, аз қабилҳои сабзавот, анвои алафҳои ҳӯроқӣ — пиёзи қабуд, гашниҷ, шибит, ҷаъфарӣ, сир, ҳар гуна алафҳои кӯҳӣ ва даштӣ ба монанди рову ревоҷ — дар таркиби худ моддаҳои доранд, ки хунро аз пулакчаҳои часпаки холестерин тоза мекунанд. Аммо шаҳси бемор дар вақташ аз ҳамин навъи ғизо ё истеъмол накардааст, ё қарда бошад ҳам, ниҳоят қам.

Чунин аст акидан пешина, ки онро табибон назари классикӣ меноманд. Мурури замон мавқеи ин назарро тақдир дода, ҳеле ғолибгардонида. Ахбороти статистика онд ба навҳои касалиҳо имконият дод табибон ҳуҷҷат бароваранд, ки касалиҳои ишмӣ касалиҳои асри бистуманд. Яъне чи аз ҷиҳати мавқеъ ва интишорашон ва чи аз ҷиҳати характери пайдоиши худ ба замон алоқаманданд.

Дар айёми мо таҳаввулотҳои техника ба миқёсе расидааст, ки на фақат суд, балки як андоза зиён ҳам меоварад. Механикони ва автоматони истехсолот ҳосили меҳнатро беандоза баланд мебардорад ва дар бисёр соҳаҳо ҳиссаи қисми қисмониро ба ҳадди ақал мерасонад ё ҳатто зарурати онро тамомен аз байн мебарад. Ин ҳол аз нуқтаи назари тиб ҳам хуб аст, ҳам номатлуб. Хуб аз он ҷиҳат, ки муҳити қор тозаву озода мегардад, баъзе бемориҳои касбӣ ба қулӣ нест мешаванд. Номатлуб аз он ҷиҳат, ки байни фаъолияти марказҳои олии асаб, ки ба қисми мағз вобастаанд ва марказҳои ҳаракати мушакҳо идора мекунанд, таносуб вайрон мешавад.

Аз афташ, номафҳум гап мезанам? — ногоҳ савол дод Зардодхон.

— Не, духтур, фаҳмо, — эътироз намуд Носир Аббос. — Намерӯям, ки фаҳмиши ин нуқтаҳо мисли идрокӣ ягон сӯҳбат дар мавзӯи маишат осон бошад. Лекин ба ҳар ҳол фаҳмо.

— Олимон мағзи сари одамро ба ҳиссаҳо, ба иборат дигар ҷуғам, ба марказҳои мушакҳои дар айни замон ба ҳамдигар алоқаманд тақсим кардаанд, — матлабашро шарҳ дод духтур. — Як қисми ана ҳамин марказҳо ба фикри одам, ба узвҳои эҳсосот назорат кунанд, қисми дигараш, содда карда ҷуғам, ба қисми узвҳои ҳаракат, ҳаракати дасту пой, мушакҳо, мувозинати пайкар ва ғайра машғул аст. Ман ҳамин нуқтаҳо таъкид карданӣ будам.

— Фаҳмо, духтур, давом диҳед, — боз сухани ӯро тақвият кард Носир Аббос.

«Ин сӯҳбатҳо, бешак, ғолибгардонида, ҳатто мароқоваранд, — аз дил гузаронид Иброҳимҷон. — Лекин мақола ҳаст, ки себама ҳурдӣ, ғоз деҳ. Баъд ин олимони муҳтарам хоҳад гуфт, ки ана ман барномаро баён кардам, ҳатто ҷузъиёти ҳодисаро фаҳмонда додам, акнун навбат ба шумо. Марҳамат, саргузашти худро нақл кунед...»

— ...Боиси афзониши ин қабил бемориҳо на фақат дар тағйир ёфтани характери меҳнат аст. Ҳоло дар рӯи дунё шумораи шаҳрҳои ки аҳолиашон аз як миллион гузаштааст, бештар аз яксаду панҷоҳ адад аст. Дар ин гуна шаҳрҳо, хусусан дар шаҳрҳои азиму барои сокинонаш камҳавою камофтоби хориҷа одам аз имконияти бахузур сайругашт қардан, аз ҳавои тоза нафас гирифтани маҳрум аст. Бар болон ин шавқуни нақлиёт ва қорхонаҳо қасро тазъиқи иловагӣ медиҳад.

Аҳволи табақаи зиёиён боз марокангезтар аст. Аҷдодони мо дар зимистон, масалан, аз субҳ то шом давуғеч мекарданд, хезум меғундоштанд, онро арра қарда ва шикаста алаббоб мекарданд, оташ меафрӯхтанд, то ки хунук нахӯранд. Ҳоло барои даҳ-дувоздаҳ ҳазор аҳолии якта деги қалон об гарм мекунад ва он об тағ-тағи замин аз қубурҳо гузашта, хонаҳоро ҳарорат мебахшад. Дар шаҳрҳои қалон як ТЭЦ хонаи садҳо ҳазор одамонро гарм мекунад. Яъне ба ҷои қувваи хезумқашону хезумқабони дасту пой қувваи ақл қор мекунад. Мушак бекор мемонад.

Боз як мисоли дигар. Аҷдоди мо гандум пуштора қарда, ба осиеб мебурд, орд қашнда меовард ё дар хонааш бо осии дастӣ орд мекард. Барои сайди қабле ё оҳуе ба қӯхҳои баланд ё даштҳои фароҳ давида мебаромад.

Ақиқи чӣ? Ақиқи дар ошъёнаи якуми хавлиаш — дӯқони нон. Шонздаҳ тии дода, нони тайёри якрӯзаро мегирад. Дар паҳлӯи дӯқони нон — магазини гӯшт. Гӯшти гӯсфанд, гов, ҳук, мурғ, мурғобӣ. Шир, қурғот, ҳасибҳо, рағанҳои ҳел ба ҳел, консервҳо. Ходимони савдо хоханд, гӯштро дар яхдон бист-сӣ сол якзаӣл нигоҳ медоранд. Мевани ҳаминсоларо баъди даҳ сол ҷунон боб қарда аз яхдон бароварда медиҳанд, ки гӯё ҳамин ҳоло аз дарахт қанда, рӯи лаълӣ гузошта бошанд.

Соҳти асаби мо ва аҷдодонамон як ҳел аст. Вале аҷдоди мо медавид, меҳазид, меқабид, меовард, мебурд, ҳамла мекард, меғурехт. Асабаш фақат ба ҳамин муносибат қор мекард ва метавон гуфт, истироҳат ҳам мекард. Ҳоло он қисми асаби мо, ки бо қори мушакҳо робита дорад, суст шудааст. Он қисми асаб, ки бо қори мағз алоқаманд аст, ба ҳамлаи рӯзафзуни ахборот гирифтӣр шудааст. Дигар муқаррар қардаанд, ки миқдори ахбороте ки ба сари одамизод фуру мерезад — аз ҷумла қитоб, матбуоти рӯзмарра, радио, телевизион, ки-

но, театр, дар ҳар даҳ-дувоздаҳ сол ду баробар меафзояд.

Дар мамлакатҳои тараққиқардан ҷаҳон баробари афзоиши миқёси ахборот, шӯру валвалаи шаҳрҳо, воқитаҳои техника миқдори касалиҳои ишемӣ низ зиёд мешавад.

Пас ҳулосае бармеояд, ки маризии мазкур на фақат ба тарзи ҳӯрок вобаста будааст. Дар воқеъ одамон, тоҷикони мо ва дигар мардумони Осиёи Миёна аз ҷумла, даҳ аср қабл аз ин ҳам ҳӯроки серравған истеъмол мекарданд. Дар Европа аз замони Колумб инчониб тамоку мекашиданд. Дар як қатор кишварҳо майнӯшӣ анъанавӣ бостониист. Вале то асри мо саҳми стенокардия (диққинафас) ва инфаркти миокард (сактаи қалб) ин қадар набуд.

Дар мамлақати мо назди илми тиб вазифа гузоштаанд, ки вай аз илми табобат ба илми пешгӯӣ ва пешгирии касалиҳо табдил ёбад. Яъне тиб минбаъд бояд аз табobati бемор дида, ба масъалаи бемор нашудани одам, ба ҳифзи сикати мардум, боз аниқтар гӯем, ба ҳифзи сикати мардуми сикат машғул шавад.

Азбаски клиникаи Зардодхон хеле беҳтар шудани аҳволи саломатии Носир Аббос ва Иброҳим Олимиро ба назар гирифта ва бо ризояти ҳуди онҳо дар ин ҷо тадқиқоти таҷрибавие сар кардааст, духтур бояд мухтасар бифаҳмонад, ки сӯҳбати ӯ оид ба ҷараёни касалии онҳо ва пайдоиши он маҳз ба ҷи лозим аст ва дар қадом бобат ба кор хоҳад рафт.

Қарор қабул шудааст, ки дар Душанбе низ барои мубориза бо касалиҳои ишемӣ системаи ягонаи нави барпо кунанд. Зинаҳо ё марҳалаҳои ин система аз ҷиҳи иборатанд?

Аввалан, тадқиқоти эпидемиологӣ гузаронида, муайян мекунанд, ки ҳатари ҷунийн беморӣ ба қадом маҳал ё мавзеъ, ё қадом табақаи аҳоли ё худ ба одамони қадом синнусол бештар таҳдид мекунад.

Сониян, шахсоне, ки ба онҳо ин гуна беморӣ таҳдид мекунад, ба зерин назорати кабинетҳои профилактикӣ гирифта мешаванд. Агар касалӣ авҷ бигирад, онҳо ба бемористони қабл аз инфаркт гузаронида мешаванд.

Марҳилаҳои минбаъда аз: ёрии таъҷилии махсуси энддишемӣ, назорати махсуси пуркуват ба гирифтори инфаркт, табобатхонаҳои санаторию курортҳои инфаркт ва баъди инфаркт, кабинетҳои диспансерии баъди

инфаркт иборат аст, ки дар ин кабинет қобилияти бемор ба кори минбаъда аз нав барқарор карда, хавфи такрори сакта пешгирӣ мешавад.

Ба ҳамаи ин система як маркази диспансерӣ назорат ва роҳнамоӣ хоҳад кард.

Духтур дақиқае хомӯш монда, қалами дар дасташ бударо ба собунаки зонуи қоқаш тик-тик зада, ба фикр рафт.

— Мувофиқи супориши сардорон,— гуфт ӯ баъд,— чанде аз духтурони клиникаи мо, аз ҷумла ман, дар ана ҳамон маркази ояндаи диспансерӣ кор мекунем. Ба муассисаи нав ҳар кас бояд бо дастовезе биояд. Баъзе материалҳо дар бораи таъсири эҳсосоти ногувор ба пайдо шудану авҷ гирифтани ишемия дастовези ман хоҳад шуд.

— Эҳсосоти ногувор...— гӯё худ ба худ гап мезада бошад, ҳаёлолуд такрор намуд Носир Аббос ва охе камид.

— Ҳа, муаллим, боиси касалии ҳар дуи шумо маҳз эҳсосоти ногувор аст. Гап дароз нашавад гуфта, дар ин хусус таваккуф накардам. Ҳоҷати такрор нест, ки ҳиссиёти гуворо— шодӣ, хурсандӣ, ҳаңда, ҳазлу бозӣ— боиси истехком ёфтани ҳамаи аъзон инсон, боиси дарозии умр, ҳатто таҷдиди ҳуҷайраҳо мегардад.

— Лекин...— гуфт Иброҳимҷон бо оҳанги як қадар норозиёна ва даме мулоҳиза карда, боз такрор намуд:— Лекин духтур, мебахшед-куя, шумо хеле бозътимод ҳукм мебаровардаед.

Зардодхон аз ин лутқа лаҳзае саросема шуда монд, вале сонӣ бо таъҷҷуб китф дарҳам кашида гуфт:

— Ҳукми бозътимод фазилат аст, рафиқ Олимӣ. Аз рӯи маҷмӯи таҳлилоте ки дар бадали се ҳафтаи охир гузаронида шуд, хусусан, аз рӯи таҳлили чандинқаратаи хун ҳулоса баромад, ки тарзи зиндагонии ҳар дун шумо тавре набуд, ки фақат эволюцияи биологӣи ҷисматон оқибат боиси бистарӣ шуданатон гардида бошад.

— Аз таҳлили хун бисёр чиз фаҳмида мешудааст,— бо ҳамон оҳанги шубҳаомези кунҷковона гуфт Иброҳимҷон.

Зардодхон боз табассумкунон хомӯш шуд. Зоҳиран, ӯ фикр мекард, ки агар ба ҳамлаҳои шаккоконан ин мард бо услуби худӣ ӯ ҷавоб нагардонад, аз эҳтимол дур нест, ки сӯҳбат бо ин ду нафар, ки барои вай, ба-

рон муассисан вай, илми вай зарур аст, ранги номатлуби ҳазломез бигирад ва натиҷаи даркорӣ надихад.

— Ҳа,— гуфт ӯ ин дафъа рост ба чашмони Иброҳимҷон чашм дӯхта,— аз таҳлили хун вазъи аксари узвҳои инсонро мукамал фаҳмидан мумкин. Масалан, дар таркиби хун липид ном моддае ҳаст, ки аз аҳволи мағзи одам гувоҳӣ медиҳад. Воқеан, хеле равшан гувоҳӣ медиҳад, рафиқ Олимӣ.

Духтур чун дид, ки дар андоми Иброҳимҷон аз заҳрҳанда дигар осоре намондааст, барон баргардондани сӯхбат ба маҷрои асли, маҷрои орому ҳамвор илова намуд:

— Аз як катра хун дар бораи тарзи зиндагонӣ, сатҳи маишат ва боз бисёр чизҳои дигар хулоса баровардан мумкин. Маъзур медоред, ки аз мавзӯи андак ба канор рафтем. Ман мехостам илова кунам, ки чӣ қадар давом кардани сӯхбати мо ба ҳар дуи шумо вобаста аст. Ба он вобаста, ки дар ин кори нав ба мо то чӣ андоза кӯмак карда метавонед.

«Кӯмак кардан мехоҳед»— гуфтани буд, аммо «метавонед» гуфт, аз дил гузаронид Иброҳимҷон.

— Воқеан, аз сӯхбати мо ба ҳудуди шумо низ суде хоҳад расид. Он чизеро ки аз сар гузаронида, нотоб шуда будед, таҳти назорати табиб нақл мекунад. Чарағи нақл то андозае ба дубора аз сар гузаронидани он воқеот монанд аст. Ба назари мо, табибон, ин мусоҳиба аз ҳамин ҷиҳат як навъ машқ ҳам мешавад. Қабл аз ҷавоб шуда баромаданатон аз табобатхона мо бояд эъти мод ҳосил карда бошем, ки берун аз дари касалхона аҳволи шумо дигар вазнин нахоҳад шуд. Бегоҳӣ, пас аз соати истироҳат боз меоям. Зид нестед, ки сӯхбатро имрӯз бегоҳӣ сар кунем?

Носир Аббос гуфт, ки розист...

— Хуш, мулло Иброҳим, ману шумо ҳамтақдир будаем. Ба ин барнома чӣ мегӯед?— пас аз рафтани Зардодхон савол дод Носир Аббос.

— Чӣ мегуфтам? Бояд фаҳр кунем. Агар Ивон-амаку Каримҷон-акаю дигарон барон тадқиқоти оддин табибон хидмат кунанд, мову шумо барон ҷаҳиши бузурги тибби фардоина замина муҳайё мекунем.

— Рост. Фаҳр мекунем.

— Ба фикри ман, ба духтурамон ёрӣ расонидан зарур! — ба гап ҳамроҳ шуд Ивон-амак.

— Ман ҳам дар ҳамин ҳаёлам, Андреич.

— Шуморо-ку медонам, аммо ин писар,— ӯ ба сӯи Иброҳимҷон сар чубонид,— аз афташ, нияти кӯмак кардан надоранд. Мебахшед, писар,— вай аз бистараш бархоста, ба наздиктари Иброҳимҷон омад,— ин кори ҷаҳон шумо, аз як тараф, лекин ба ин масъала ҷиддӣ муносибат кардан лозим. Ҳангоми сӯхбати духтур ба вай кинояомез луқмаҳо партофтагон, ростӣ гап, ба ман маъқул нашуд.

«Ҳоло мо ношиносем. Ҳамин ки феълӣ хӯи шуморо омӯхтам, фақат қорхон писанди шуморо мекунам, суҳанҳои маъқули шуморо мегуям» гуфтаи мехост Иброҳимҷон, вале худро ба даст гирифт.

Носир Аббос гуфт:

— Байни духтурон мақола ҳаст. Мо худо нестем, ки мурдари зинда кунем, мегуянд. Лекин илм бояд ба пояе бирасад, ки ҳар як табиби хуб мисли худованд тавонад шавад. Инҳо ба сӯи ҳамаи поя равонаанд.

6

Гоҳо муаммос ба домани ҳаёл мепечаду то даме ки ҳал нашавад, то лаҳзае ки ҷавобашро дарнаёбанд, рӯҳи касро осуда намонанд. Аз он соате ки Иброҳимҷонро ба палатаи кунҷаки кӯчонида оварданд, андешаи он ки Носир Аббосро дар қучо ва қай дидааст, тадриҷан ба ҳаёли ҳарини азиятофарине табдил ёфт.

«Э, ҳайр, дар ёдам набошад, садақан сарам!— бо ғазаб мегуфт вай ба худ аз шиддати андешаи беқибат ҳаста ва дилтанг шуда.— Оббо, дида бошам, дидаам-дия. Чӣ воқеа шудааст? Ҳазрати Хизр набудааст, одами ҳақиқӣ будааст...»

Ӯ худро тасалли меод, аммо дере нагузашта, боз ба дилаш оташ меафтад: мегуянд, ки пас аз сактан қалб дар ҷисми аксари беморон атеросклероз авҷ мегирад, яъне рағҳои хун, аз ҷумла рағҳои хунгузари мағз охишта-охишта танг шуда, заъфи хотир рӯй медиҳад, заволи ҳофиза оғоз мешавад. Иброҳимҷон мепиндошт, ки ин дард ба пайкари ӯ низ рах ёфтааст. Вагарна шахси як бор дидаашро ҷаро фаромӯш мекардааст? Дар бистухастсолагии склероз сар шавад, минбаъд чӣ тавр зиндагонӣ хоҳад кард? Хусусан, ки акнун ба таҳияи филмҳои хурди бадеӣ гузашта, ба олами ҷозибӯ асроромези санъ-

ат боз як кадам наздиктар меравад. Ва ба қавли Зар-
додхон ҳам, умри эҷодии ӯ ҳанӯз дар пеш аст.

Мушкиле нест, ки осон нашавад. Муаммони ҳарина,
ниҳоят, ҳал шуд: баробари сар шудани соати аёдат ба
палата зани солхӯрдан резапайкар ва ситорагарме во-
рид гардид. Ӯ чашмони ачибе дошт, ки нигоҳашон гӯё
касро навозиш мекарданд ва осоншу таскин илқо мена-
муданд.

Носир Аббос шавҳари ҳамин зан, ҳамин муаллимаи
машхур будааст, ки ду сол қабл аз ин Иброҳимҷон аз
корубору рӯзгори ӯ филме сохта буд. Боиси ин қадар
дуру дароз ҷавоб кофтани ӯ ҳамин будааст, ки фами-
лияи зану шавҳар дигар-дигар буд, чунон ки дар байни
тоҷикону ўзбекон ин ҳол бисёр вомерхӯрад. Иброҳимҷон
акнун дарёфт, ки худ Носир Аббосро ҳеҷ гоҳ, дар ҳеҷ
ҷой надидааст, балки сурати калони ўро дар хонааш ди-
дааст. Боз сурати нав ҳам не, аксе ки даҳ-дувоздаҳ сол
муқаддам бардоштаанд.

...Иброҳимҷон ба хона бевактишаб омад, раҳматӣ мо-
дарааш пеш аз хоб таъин кард, ки сахарӣ бархезад, ба-
родарааш ба ӯ коре доштааст. «Саҳари барвакт, соати
ҳафти пагоҳи», таъкид намуд модар. Иброҳимҷон ҳатто
напурсид, ки ўро чӣ хизмате нигарон аст. Вай ба супо-
ришҳои ногаҳонии бародар кайҳо одат кардааст. Барон
полковники милиция Ҳамроҳ Олимӣ солҳои бисёре ин-
ҷониб мафҳуми шабу рӯз, барвақту бевақт тафовути худ-
ро гум кардааст. Шояд ӯ пиндорад, ки ин нукта барон
дигарон низ аҳамияте надорад.

Масалан, нимишабӣ янгааш Иброҳимҷонро бедор
карда мегӯяд, ки акаатон ба телефон даъват мекунад.
Ӯ чашмони хоболудаширо молида-молида ба назди теле-
фон меравад.

— Шер,— мегӯяд акааш аз он канори сим,— зуд ли-
бос пӯшу ба мошинчаат савор шуда пӯшоки урфии ма-
на даррав ба вокзал биёр. Чакқон бош, шер. Чашмони
хоболудатро шӯй, шер.

Иброҳимҷон чомаву курта-эзор ва мӯзаю токии ҷус-
тии бародарро ба вокзал мебарад.

— Мошин кам буд имрӯз, шер,— мегӯяд ӯ.— Барон
ҳамин туро аз хобат бедор кардам. Хайр, шер, ҳеҷ воқеа
не. Ту дар университет хонда, аз хизмати ҳарбӣ мондӣ.
Мард, шер, бояд ба ҳар шароит одат кунад, шер.

Акааш ба гӯшае ғайб зада, баъди лаҳзае дар сурати
деҳқоне ҳамроҳи дастан одамони ҳаррангалибос аз би-

нон хилвати вокзал баромада, аз болон роҳҳои оҳан гузашта дар оғуши торикӣ ниҳон мешавад.

Ё дар айни долузарбӣ кор директори киностудия ўро ба кабинеташ хонда мегӯяд, ки нимрӯза ба ихтиёри Ва-зорати корҳои дохилӣ фириастода мешавад. Қори чала-ашро, агар ниҳоят зарур бошад, ба сардори гурӯҳ супо-рад. Иброҳимҷон ҳамроҳи техникҳои идораи милиция рӯзи дароз ким-чӣ гуна як киноаппарати майдаяки ки-сагиро қисм ба қисм чудо карда кушода, таъмир ме-кунад.

— Боракалло, шер,— мегӯяд акааш дар анҷоми кор.— Ба мо зӯр ёрмандӣ кардӣ. Медонӣ, шер, мутахассиси ин кор дар шаҳр бисёр, лекин аппаратро ба ҳар кас нишон дода намешавад. То як муддати муайян, албат-та. Офарин, шер, акнун ба студияат бирав.

Соат даҳи шаб шудаасту «акнун ба студияат бирав» мегӯяд. Ҳаққо, ки тафовути шабу рӯзро заррае эҳсос намекунад ӯ.

Одамизод тарзе сохта шудааст, ки агар ба ҳаёти ӯ бевосита дахл накунад, аз пеши назараш садҳо симоҳо, воқеаҳо, даҳҳо рӯзҳои муқаррарӣ ё пурҳаводис дартоз гузашта мераванду дар шуури ӯ акс намеёбанд. Ибро-ҳимҷон, ки кайҳо боз ба мактабу маориф сарукоре на-дошт, фақат сахари рӯзи дигар ба ёд овард, ки он рӯз якуми сентябрь будааст, талабаҳои синфи якумро то ба остонаи мактаб гуселонидан лозим будааст. Бародараш ханӯз дина бегоҳӣ ба кадом районе баромада рафтааст, Янгааш потоб. Духтарчаи кенчаи онҳоро Иброҳимҷон мебоист ба мактаб месупорид.

— Хатман ба дасти муаллима Аҳмадова супоред. Акаатон пешакӣ бо он кас гуфтугӯ кардаанд,— таъин кард янгааш.

Дар сахни мактаб гӯё замин кафида, одам баромада буд. Иброҳимҷон аз дасти Раъно дошта, саргарангона ба ҷаҳор сӯй назар меандошт. Дар як тараф талабаҳои оянда гурӯҳ-гурӯҳ шуда меистоданд. Назди ҳар кадоме аз онҳо падар ё модараш ҳозир буд. Муаллимон байни гурӯҳҳо рост истода, ба дафтарҳои худ қайдҳо мегузош-танд, бо падару модарон сӯҳбат мекарданд.

Аз қарибӣ Иброҳимҷон ҷавони қадбаладе дартоз мегузашт. Аз галстуки сурхи ба гардан бастааш пионер-вожаты буданаш аён буд. Иброҳимҷон ўро аз роҳ боз-дошта, хоҳиш намуд, ки муаллима Аҳмадоваро нишон диҳад.

— Аҳмадова.... Аҳмадова...— худ ба худ такрор мекард ҷавони баландболо ва гӯё ба ӯ аз таърихи фалсафаи Шарқ ё физикаи ядрои саволи дандоншикане дода бошанд, ангушти шаҳодат ба пешонӣ гузошта, даме фикр кард ва номи муаллимаро боз чанд бори дигар зикр намуда, ниҳоят гуфт:

— Ха! Марҳамат, рафиқ ба он сӯи бино бигзаред. Муаллима Аҳмадова дар майдончаи спорт.

Ва худ ҳамчунон тозон ба миёни тӯдаҳои омехтаи бачаҳою калонсолон даромада рафт.

Дар он тарафи бинои мактаб манзара боз аҷибтар буд. Тахмин чил нафар бачаҳо дар таки дари дуввуми мактаб, ки ба тарафи боғ ва майдончаи спорт яла мешуд, рӯи суфаи бетонӣ рост меистоданд. Дар поёни суфа падару модарони онҳо байни ҳамдигар хушҳолона сӯхбат мекарданд.

Аммо дар пеши зина боз ҳамин қадар падару модарон бо ҳамин миқдор бачаҳо ва худи муаллима бо хавоси парешон ва чехраҳои ғамолуд меистоданд. Ҳатто чашми муаллима ва баъзе аз модарон гиряолуд менамуд.

— Аз дастам меомад, ман не мегуфтам?— бо овози хаста мепурсид муаллима.— Одамон тарбияи фарзандашонро бовар карда месупоранду ман не мегуфтам?..

Иброҳимҷон «ҷиянатонро ҳатман ба дасти муаллима Аҳмадова супоред» гуфта таъкид кардани янгааш, сухани ӯро ки бародараш бо Аҳмадова пешакӣ гуфтугӯ карда будааст, ба ёд овард ва пай бурд, ки ин гурӯҳе ки ҳама ошуфтаю малул менамоянд, аз чӣ сабабе бошад, низ мехоҳанд, ки фарзандонашонро маҳз ҳамин зани резачуссан ситорагарм таълим диҳад.

— Амакҷон, рафтем, охир,— гуфтани Раъно Иброҳимҷонро ба хуш овард ва ӯ катъӣ қадам гузошта, аз як гӯшаи давра ба худ роҳ кушода, ба муаллима наздик расид.

— Ана ин духтарча,— гуфт ӯ ба саволи муаллима мунтазир нашуда,— духтари бародари ман... Раъноҷон — илова кард ӯ ва дигар чӣ гуфтанаширо надоништа хомӯш монд.

— Хӯш?— дар чехраи муаллима табассум давид. Зоҳиран, Иброҳимҷон, ки дар байни издиҳом даступо гум карда буд, вачоҳати хандаоваре дошт.

— Бародарам дар сафар, занаш — нотоб. Ба ман таъин карданд, ки кӯдакро ба дасти шумо бисупорам.

— Йигити нозанин,— ба Иброҳимҷон ришхандомез гуфт марде ки дар пахлуяш меистод.— Бародари шумо ва завҷаи эшон ба шумо боз чихо фармуданд? Дилашон боз чихо мехостааст? Балки тухми анқо металабад дилашон? Ё мурғи хумой, а?

— Раъноҷон,— муаллима ба талхаву пичинги мард гӯш надода, сари духтарчаро сила кард ва аз ӯ номи падарашро пурсид.

— Ҳа, ҳа,— гуфт ӯ пас аз ҷавоби кӯдак ва комати худро рост карда, ба атрофиёнаш мурочиат намуд:— Раъноҷон духтари собиқ шогирди ман. Ният карда будам, ки фарзанди шогирдонамро ҳам дарс гӯям.

Муаллима кадом як хотираи хушро ба ёд оварду чеҳраашро лабханди латифе равшан намуд. Он шиддате ки фақат ҷанд дақиқа пеш дар муомилаи байни ӯву ин одамони ранҷидахотир вучуд дошт, аз байн рафт.

— Ҳар кас ният мекунад, ки соҳиби фарзанд шавад. Ҳамин ки ба нияташ расид, боз орзу мекунад, ки фарзандони фарзандашро бубинад... Ана,— муаллима варақаеро аз миёни дафтар бароварда ба сӯи он марди тундгап дароз кард,— мана, нигаред, номи ин духтарча дар рӯйхат кайхо навишта шудааст.

Марди тундхӯ ҳам шуда, варақаро ба ҷашмонаш наздиктар оварда лаҳзае зехи монд, пас норозиёна даст афшонид, ба канор баромад. Дар андоми ӯ чунин маъниёна нақш баста буд, ки дар ин дунё инсофу адолат гуфтани чиз набуду нест.

Мавзӯи фильми онд ба муаллима Аҳмадова ҳамин тавр қариб тасодуфан ёфт шуда буд.

Баъзе ҳамкасбони Иброҳимҷон аввал мавзӯи фильми ояндаи худро фикр карда, баъд барои таҳияи он ба миёни мардум — ба корхонаю муассисоти даркорнашон мебароянд. Иброҳимҷон бошад, аксаран бидуни нақшаву нияте ба мобайни мардум рафта, аз он ҷо мавзӯ меёбад ва фақат пас аз он аз паи таҳияи фильм меафтад.

Баҳсу талоши мардум барои супурдани бачахошон ба даст муаллима Аҳмадова ба Иброҳимҷон таъсири амиқе гузошт. Вай қарор дод, ки дар бораи ин омӯзгор фильме созад. Ханӯз нақшаи возеҳе нақшаида, тарҳи кори минбаъдаи худро муайян накарда, ба он мактаб боз омад ва бо ризоияти маъмурон дар як ғӯшани синф ба мушоҳидаю муоина пардохт.

Рӯзи дуюму сеюм бачаҳо ба ӯ дигар унс гирифтанд.

Аппарати майдаяк, сандукчаҳои батарея ва объективдори ӯ дигар ҳуши онҳоро парешон намекард. Рӯзи ҷаҳорум ҳар се танаффусро ҳамроҳи Раъночон ва дигар бачаҳо гузаронид. Дар ҷавоби саволборони онҳо якзайл мегуфт, ки овози муаллимашонро навишта мегирад. Азбаски аппарати майдари бачаҳо наменинохтанд, ба суҳанаш бовар мекарданд ва дар сарашон ҳаёле пайдо намешуд, ки ӯ сурати онҳо ва муаллимашонро рустӣ ба навор мегирифта бошад.

Зотан ба тадбирҳои эҳтиётӣ Иброҳимчон ҳочат ҳам набуд. Занг зада мешуд. Бачаҳо дар ҷанд сония ҷойҳои худро ишғол мекарданд. Муаллима дарсро аз сари миз ё тахтаи синф оғоз мекард ва баъд гӯе боғбоне бошаду миёни ниҳолакони бӯстони навбунӯд гаштугузор мекарда бошад, байни партаҳо озодона қадам зада, сабақ меод. Хангоме ки нақл мекарду роҳ мепаёмуд, сарҳои бачаҳо, гарданакони борики ғалатӣ, ҷашмони сиёҳи ба рӯи муаллима дӯхташудаи онҳо баробари муаллима ба самти ҳаракати ӯ тоб меҳӯрданд.

Мӯҷизае ба вукӯ мепаёмуд: онҳое ки фақат ҷанд рӯз қабл аз ин ба ҷизе бештар аз даҳ дақиқа диққат ҷалб карда наметавонишанд, акнун то даме ки худ муаллима руҳсаташон надихад, то лаҳзае ки «занг шуд, бачаҳо, ба танаффус мебароем» нагӯяд, аз ҷояшон намечунбиданд.

Иброҳимчон дар давраи муаллимии худ синфҳои ибтидоиро таълим надода бошад ҳам, аз феълӣ талабаҳои синфи як оғоҳ буд. Ӯ ҷашмдор буд, ки писараке баноҳост аз паси парта хеста, гӯе дар хиёбоне сайру саёҳат мекарда бошад, ба ину ону атрофу ҷавониб беғамона нигоҳҳо афканда, дарро кушода ва баҳузур аз пасаш пӯшида берун меравад ва фақат пас аз муддате гӯе ба хонаи худ мебаромада бошад, беарво ва бо савлати кӯдаконае омада, дар ҷояш менишинад. Ё духтарчае аз кӯса ҷизе аз қабилӣ шонаи дандонаҳояш шикаста ё порчае бўр бароварда, онро пеши худ мемонад ва он ҷизро зоча қарор дода, ба сӯхбати модарона бо он «кӯдаки беақл» оғоз мекунад.

Аммо дар синфи муаллима Аҳмадова ин гуна ҳодисаҳо, зоҳиран, истисно буданд. Иброҳимчон андоми муаллима, вачоҳати кӯдакон, ифодаи ҷеҳра ва ҷашмони ононро ҳар қадар ва ба ҳар тарзе ки меҳост, акс мекуноид. Овози муаллима, сӯхбати ӯ бо синф дар навори дигар сабт мегардид.

Фильмро монтаж карда, ба ҳамкоронаш нишон дод. Дар экран чехраи муаллима аз наздик, чи тавре ки ки-ногарон мегӯянд, дар плани якум, ё плани бузург падид омад. Фикру андешаи амиқе ҳонда мешуд аз вачоҳати ӯ. Дар айни замон як ифодан изтиробомезе инз.

«Чӣ гӯям ба шумо?— савол меод муаллима дар ҷавоби пурсиши Иброҳимҷон ва акнун ин суҳанро аз экранӣ васеъ рост ба толори торик, ба тамошобинон му-роҷиат карда мегуфт ва бинанда дар ҳақиқат ҳис ме-кард, ки ин зан аз тоифаи одамоне нест, ки гап гуфта, ҳар чизи ба даҳон омадаро изҳор медоранд. «Чӣ тавр фаҳмонам ба шумо?»— мегуфт ӯ ва боз аён мегардид, ки гӯянда зарурати зудтар ҷавоб доданро, албатта, ме-фаҳмад ва зотан, қодир аст, ки дарҳол ҷавоб ҳам бигӯ-яд, аммо меҳаҳад, ки ҷавобаш посухи расмӣ забонзад набошад. Бинобар ин боз ҳаёл мекунад...

Одатан дар фильмҳо, алаҳусус фильмҳои воқеии ҳуҷҷатӣ ҷараёни андешаро акс намекунониданд. Ҷои хо-лӣ аз амал ё суҳанро ҳангоми монтаж бечунучаро бури-да мекартафтанд. Иброҳимҷон метрҳои гаронбаҳои на-ворро, ки барои онҳо байни оператору режиссёрон, аз як тараф, ва маъмурияти студия, аз тарафи дигар, ҳамеша кашокаш вуҷуд дошт, дарёғ надошта, ба инъикоси су-кут ва ҷараёни ҳаёли муаллима сарф карда буд. Ин гу-зашт, ин услуб натиҷаи ғайриҷашмдоште дода буд. Ба қиёфаи андешаманди зан даҳ сония, баъд боз даҳ сония, сипас бист сонияи дигар нигоҳ карда меистодед, лаҳзан аввал қадаре дилтангӣ руҳ меод, пас ба андоми ӯ бо-диққаттар менигаристед ва ҳамроҳи ӯ ба ҳаёл мераф-тед, ки дар ҳақиқат ин саволи сабуки сатҳӣ нест, дар воқеъ: «Чӣ гуфтан метавон дар ин ҳусус?»

«...Медонед, дар ҳар қор нуктаи гардише мешавад, мегӯянд. Солҳои аввали муаллими андешае маро ором намегузошт. Аз дарс хаста шуда баромада, дар гӯшае нишаста, ба ҳаёл мерафтам ва аз тазоди аҷибӣ касбам тааммул мекардам.

— Ман муаллима,— мегуфтам ба худ.— Маро дав-лат ба ин вазифа омода кардааст. Бачаҳо бошанд, ба-рои хондан меоянд. Мактаб, муаллим, ашён хониш,— ҳамааш ба ҳамин мақсад омода шудааст. Лекин азбаски бачаҳо хурдсоланд ва ҳанӯз ақли расо надоранд, барои хондан меоянду хондан намехоҳанд. Мехоҳанд бозӣ кунанд. Агар ҳар се дарс ва баъдтар ҳар ҷаҳор дарси якрӯзаро бо хандаву бозӣ бигзаронед, аз шумо мамнун

мешаванд. Баъзе муаллимон ҳатто дар синфҳои боло дарсхоро бо афсонагӯӣ ё машғулоти ба ҳамин монанд мегузaronанд. Аз бачаҳо бипурсед, ки «Кӣ нағз?» аввал номин ҳамон муаллимро ба забон меоранд. Лекин то даме ки бачаанд. Пас аз балоғат он номро, бешубҳа, ҳеҷ набошад, бо писханд ёд мекунанд.

Инак, ман гуфтам, ки бачаҳо ба хондан меоянду дар муддати чаҳор дарс босубот гӯш додан, фикр кардан, аз бар кардан, навиштан, хондан, ҷавоб додан ба онҳо го омӯхта шудан гаронӣ мекунад. Агар бо амр, бо дӯғу ҷазаба ё дигар восита ба итоат маҷбурашон кунед, унсури шавқ, мароқи ихтиёрӣ аз байн меравад ва боз натиҷан матлуб ба даст намеояд...

«Солҳо... солҳои дарозӣ умрам дар мактаб... дар хона... дар ҳар гуна курсҳо, конференция ва семинарҳо сарфи ҷустуҷӯ шуд, ки чӣ навъ кунам, то дарс тавре бигзарад, ки мароқи кӯдак ба олами дониш ҳар чӣ зудтар бедор гардад ва маро ба ташвиқи тартибу низомии таълим эҳтиёҷе намонад...»

Аз экран сари писараке намоён мешуд, ки ҳама тан гӯшу хуш гардида, даҳонаш боз мондааст... Духтарчае ғарқи тамошон олами тасвиркардан муаллима яке аз кокулонашро ба даҳон бурда, нӯки онро беихтиёр меҳид... Писараки дигар манаҳ ба рӯи даст гузошта, тамои беҳаракат ба пеш ҷашм дӯхта буд...

Ҳаёти синф айнан ҳамон тавре ки дар воқеъ ҷараён дошт, аз экран намоён мегардид...

Дар хотимаи намоиш Қамар аз ҷой бархоста, бар хилофи одаташ, бидуни ҳеҷ гуна ҳазлу мутонба гуфт:

— Иброҳим, наворат аз ду истеъдод накл мекунад. Якум — истеъдоди худат. Ту ба ҳадди имкон ба фильми бадеӣ наздик шудай. Сониян, аз истеъдоди омӯзгор. Муаммон куҳане ҳаст: ба сӯхбат ё лекцияи муаллиме донишҷӯён бо дили нохоҳам меоянд, аммо ба сӯхбати дигаре на фақат донишҷӯён, балки ҳамкасбони омӯзгор бо ҳавас мешитобанд. Гоҳо нишастгоҳ намерасад, дар тағи девору роҳраву болохонаҳо рост менстанд. Фильми ту ба ҳамин муаммо ҷавоб медихад. Мегӯяд, ки гап дар сари истеъдод аст. Офарин, Олимӣ!

Ибро гуфта, Камари шӯху шаттоҳ ҳам шуда, аз рӯи рафикаш бўсид ва ба ҷои худ рафта нишаст.

Сардори гурӯҳ гуфт, ки рост, фильми хубе баромадааст. Ҳоло нусхаи хомакии он аз ду қисм ҳам калонтар шудааст, вале кӯтоҳ кардани онро касе на талзб

мекунад, на маслиҳат медиҳад. Ҳарчанд ки ба расмӣ даровардани ин гуна филми воқеии калонҳаҷм давуғеҷи иловагиро металабад.

Дар бораи ана ҳамин зан буд он филм.

Муаллима Иброҳимҷонро дар бемористон дида, бо оҳанги пурнавозиши модарона пурсупос кард, аз маърифати ӯ изҳори таассуф намуд ва суҳанҳои таскинбахш гуфт.

Иброҳимҷон низ аз дидори муаллима хушҳол шуд. Дар вақташ филм баҳои баланд ва мукофоти солонаи студияро гирифта буд. Аз ин сабаб номи муаллима Аҳмадова, ҳатто мавзӯи таълиму тарбияи талабаҳои синфҳои ибтидоӣ барои ӯ дилписанд буд.

Вай боз аз он чизҳо хурсанд буд, ки гумони азиятҳои дар бораи ӯ шудани ҳофизааш ботил баромад. Ба ҷои ӯ ҳар каси дигар ҳам мешуд, симон як бор аз сурати дерина дидаашро дар лаҳзи хотир ба осонӣ барқарор карда наметавонист.

7

— Сӯҳбатро сар кунем,— ҳалимона илтимос кард Зардодхон.

— Марҳамат. Аз чӣ сар кунем?

— Аз сараш.

Носир Аббос рӯи кат нишастани ӯ шуда, сар аз болин бардошт, вале духтур ӯро ба бистараш хобонид.

— Баҳузур, муаллим. Қадом ҳолат ба шумо маъқул бошад, ҳамон тавр хобед. Фақат ҳамин қадар илтимос, ки батафсил нақл кунед.

— Батафсил...— ҳаёломез такрор намуд Носир Аббос.— Аз тарҷуман ҳолам сар кунам?— бо лабханд пурсид ӯ.

— Ҳолат не. Тарҷуман ҳолатонро аз идораатон пурсидаам.

— Қай ба район рафта будед?

— Аз район не, аз Комитети республикавии назорати халқ.

— Ман беҳабар, шумо, духтур, хеле тайёри дидаед.

— Нотоб будед, нороҳат накунам, гуфтам.

— Ғалатӣ...— боз ҳаёлолуд гуфт Носир Аббос.— Ман гумоне надоштам, ки шахси ман ба ин дараҷа ҷо-

либи эътибори илми тиб гардад... Хайр, духтур, худатон гӯед, аз чӣ сар кунам?

— Набошад, муаллим, ман савол диҳам, шумо — ҷавоб гӯед.

— Ихтиёр.

— Сардори цехи қолибрезӣ будед. Дар заводи механикӣ. Дуруст гуфтам?

— Сад фоиз.

— Ба назорати халқӣ гузаштанатон амри ихтиёрий буд ё аз рӯи зарурат?

— Ба ин савол ҷавоби мухтасари «ҳа» ё «не» дода намешавад. Ин қисса дароз аст, духтур.

— Марҳамат, муаллим, ана аз ҳамин қисса сар кунем.

— Ман он вақт дар ҳақиқат сардори цех будам. Вазифаи ҷамъиятӣ ҳам доштам, — ба нақл даромад Носир Аббос. — Роҳбари гурӯҳи назорати халқӣ будам дар заводи худамон. Гурӯҳи назорат ба ҳазору як масъалаи ҳаёти корхона дахл дошт, аммо ба он чӣ берун аз остонаи завод меидам, ё мешунидам, кам аҳамият меодам. Воқеан, охир, ҷамъият чунон тартиб ёфтааст, ки ҳар яке дар ҷанбаи худ мутасадди қисматест.

Боре пас аз кор ба гастроном даромада, ҳоло дар ёд надорам, барои рӯзгор чизе харидам. Ақиб аз дар берун мерафтам, ки садои хандаи зане диққатамро кашид. Овози ханда аз қанори дури магазини бузурги тӯлонӣ, аз шӯъбаи қассобӣ ба гӯш мерасид. Кунҷковии оддӣ инсонӣ даст доду он сӯ равон шудам. Дар магазини озуқа шунидани хандаи кас, хандаи самимона, қаҳқаҳаи сидқии шахсе воқеан муқаррарӣ нест. Дар магазин, мутаассифона, аксаран садон баҳсу мунозира, ҳатто ҷанҷолу хархашаро мешунавед.

Зани таҳмин бистучор-биступанҷсолае назди пештахта истода, дар ҳолате ки бо ду ангушти дасти рост мурғи бағоят лоғари парканда, аммо сару пояш нобуридаро аз нӯги тоҷ бардошта, дар ҳаво алвонҷ меод, бо дасти дигар сари синаи худро дошта, бо завқ механдид. Аз паси шишаи арақпахшкардан яхдонӣ қассобӣ як тӯдаи азими ҳамин тӯна мурғҳои пӯсту устухон намудор буд.

Дар паҳлӯи ҷавонзан ҳалтаю сумкаҳо дар даст шавҳараш меистод.

— Э намурид илоҳо! — хандамез мегуфт зан. —

Мурғ гуфта, арвоҳи мурғ ба фурӯш баровардаанд. Э ба инсофатон қонл ман!

— Адиба, хайр, биё, бас акнун,— мегуфт шавҳараш бетокатона пой кӯфта.

Вале зан ҳамчунон меҳандид.

— Э чини хандонакат бедор шуд-ку!— боз мегуфт шавҳар.

Аз магазин баромада, роҳравон фикр мекардам, ки ҳақ аст он ҷавонзан, сад карат ҳақ аст, ки ба кори ҳодимони савдо ва саноати гӯшту шир меҳандад. Дар воқеъ, мурғи иборат аз пӯсту устухон ба кадом дард давост? Аҷиб, кӣ фармуда бошад, ки мурғи бисёреро дар ин ҳаробию назорӣ кушта ба фурӯш бароваранд? Дар олам девонае нест, ки мурғеро, агар моли ҳудаи бошад, дар чунин ҳолати дилшокаш кушта, ба бозор андозад. Хӯш, агар магазинҳои дигарро, дӯконҳои маҳсуси гӯштро низ ба ҳисоб бигирем, пас ҳазорон адад мурғи лоғарро ба ҷои парво ва фарбеҳ қунонидан кӣ ба дами теғ фиристодааст? Бешубҳа, касе фиристодааст, ки ҳуди ўро ба хӯрдани гӯшти ҳароба маҷбур нахоҳанд кард.

Ногоҳ ба ёдам расид, ки ҳарчанд худ аз ин гуна мурғ боре нахаридаам, чунин молро дар яхдонӣ қассобӣ як сол пеш ҳам дидаам. Ду сол, ҳатто се-чор сол муқаддам ҳам дидаам. Чаро боре напурсидаам, ки ин кори дасти кист, чаро забон ба эътироз набаровардаам?

Аҷиб ҳислате дорем мо, духтур. Баъзе расму оини ё зухурот мисли маъракаи паҳи мешаваду гузашта мееравад. Гуё худ аз худ пайдо мегардаду номаълум ғайб мезанад. Ёд доред, як вақт шаҳрамон аз кӯраҳои сиккабоб пур шуда буд? Атрофи театри опера ва балетро гиред. Дар ду тарафи Ҷаввораи хиёбони пеши театр ду кӯра дуд мебаровард. Тахмин сад қадам онсӯтар, дар таги дарвозаи мошиндарои меҳмонхонаи «Ваҳш» кибобпази дигар савдо мекард. Назди даромадгоҳи банк кӯраи ҷаҳорум дуд мекард. Сад қадам ба тарафи муқобил дар нишастгоҳи тобиствонаи ресторани «Помир» ҳам дуди кибоб ба осмон мепечид. Ин фақат дар ҳудуди як майдоне ки қаду бараш аз сад метр беш нест. «Нуқтаҳои» сиккабобҳои боғи истироҳати шаҳр, атрофи кӯли «Комсомол» ва баъзе ҷойҳои намоёнро ба ҳаёлам, сонув шуморе набуд.

Ғоҳ ба худ тасаввур мекардам, ки кас аз ягон ба-

ландие баромада, ба шаҳр назар андозад, эҳтимол, иморатҳо, гулгашту хиёбонҳои шаҳрро аз паси пардаи кабудӣ дуди кабоб дида натавонад.

Санитар сиккабоб кам шуда ҷои онро санбӯса гирифт. Дар пеши ошхонаҳо, пахлуи ҷойхонаҳо, паси дӯкониҳои пиво танӯрҳои санбӯса шинониданд. Дар баъзе ҷойҳо, ҷунончи дар пахлуи киностудияи Иброҳимҷон ҳатто қўштанӯр муттасил санбӯса мепухту аммо пай харидору хӯранда аз субҳ то шом канда намешуд.

Пештар агар касе дар ягон дӯкони нимкушод санбӯса мепухт, ба сараш рӯзе даҳ маротиба комиссияҳои санитарӣ, инспекцияи савдо, идораи сӯхторкушӣ меомад. Аммо дар ин айёме ки ман меғоям, танӯрҳои дӯкони талаботи рӯзафзунро қонеъ кунонида наметавонистанд. Бинобар ин танӯрҳоро ба аробачаҳои пастак савор карда, болояшро бо як ҷуфт шифер пўшонида, ба кўчаву бозор бароварданд. Акнун барфу борон он сӯ истад, аз осмон санг борад ҳам, танӯри санбӯса тасфон ва савдо ҷаққон буд. Акнун танӯри санбӯса худ ба ҷустуҷўи хӯранда дар болои ҷархҳои равшанмолида медавид.

Ман ҳам дар қатори кўп сиккабоб мекўрдям, аз санбӯса тановул мекардаму боре андеша накардаам, ки ибтидою нитиҳои ин савдо дар кучост? Айнан мисли ҳамин ба ёдам расид, ки мурғи харобаро чандин сол боз мефурушанд, вале шахсан ман боре аз касе напурсидаам, ки ҷаро ин тавр мекунад? Ҳар дафъае ки чашмам ба ин манзараи хузнобар меафтад, дарҳол ба ёдам мерасид, ки ман ҳам депутати Совети шаҳрам, лекин чун депутат ба худ як тўда вазифаҳои ҷамъиятӣ дорам, ки гоҳо барои адои онҳо фурсат тангӣ мекард.

Аммо он рӯз ба хона нарафта, аз нимароҳ ба магазин баргаштам. Гўё худро дар сари кори ношояме даст гирифта бошам, ба маломат сар кардам: то кай мудохила намекуни? Борҳо дидаӣ, ки дӯкониҳои кооператив сабзавоту меваро аз колхозу совхозҳо хому хатала харида, то ба бозор расвою радди маъракаи карда меоранд. Дар натиҷа деҳкони колхозчӣ ангури тозаю ширини худро қиояш нимсўмӣ мефурушад, аммо ангури аз боғи ҳамшафати он канда, бо мошини ташкилоти кооператив овардашударо касе ба бист тин ҳам намехарад. Чўтро ба даст гирифта, хуб ҳисоб кунед, мебинед, ки ҳар рӯз дар ҳамин як соҳан майдаҷаки савдо ба давлат ва ҷамъият ҳазорон сўмина зиён мерасад.

Аз чӣ сабабе дилам тақозо кард, ки аз фурушандаи мурғ чиҳо гуфтани ҷавонзани хандонруйро бифаҳмам.

Кассоб тушберан тайёри коғазпеч мефурӯхт.

— Ҷавонзан? Ҷавонзани хандон?— дар ҷавоби пурсишам туршрӯёна савол меод фурушанда.— Ҳеҷ чиз нагуфтааст. Хандид, хандиду рафт. Ман бо харидорҳо сӯхбат карда шинам, савдо чӣ мешавад, ака?

Дидам, ки бо ин зот муомила наменпазад, дамаш балеанд. Аз ҳавлии паси магазин ба ҳучраи директор даромада шаҳодатномаи депутатиро нишон додам ва матлабро арз намудам. Пас аз як дақиқа кассоби хавобаланд ба ваҷоҳате ки аз он ба ҷуз ҳалимӣ ва ҳайрхоҳӣ дигар маъное ҳонда намешуд, дар муқобилам нишаста, ба саволҳо муфасссал ҷавоб меод.

— Он кас аввал пурсиданд, ки ҳамина мурғро ҳам одамон меҳаранд?— аз қамоли одоб ҳатто дар бораи шахси ғоиб бо лафзи ҷамъи сухан мекард кассоб.— Соини ман гуфтам, ки ҳа, дусад кило буд. Аз нисфи зиёдаш рафт. Соини аз ман пурсиданд: «Медонед, ин мурғ ба чӣ монанд аст?» Ман аз қучо донам, ки ба чӣ монанд аст? Мурғ ба мурғ монанд нашуда ба шутур монанд мешуд? Соини он кас пурсиданд, ки чӣ будани лагерьҳои концентрационии нацистонро медонам? Соини гуфтанд, ки ин мурғҳо аз ҳамина ҳел лагерьҳо гурехтагӣ барин, гуфтанд...

Рӯзи дигар аз директор ҷавоб гирифта, рост ба комбинати гӯшт рафтам. Аз он ҷо ба фабрикаи мурғ. Оҳиста-оҳиста фаҳмидам, ки дар ин қор ҳодимони фабрикаҳои районии мурғ, Вазорати саноати гӯшту шир, ҳулоса, бисёр мутахассисон дахлдоранд. Чанде пеш аз он воқеа дар Вазорати саноати гӯшту шир машварате барпо шудааст, ки бист ҳазор килограмм гӯшти ҳамина гуна мурғро чӣ тавр ба пул зананд? Қарор додаанд, ки аз мағзи устухони гӯсфанд желе* пухта, ба гӯшти ҳароба қатӣ кунанд ва аз он консерв бипазанд.

Се рӯз аз қорам монда аз идора ба идорае гашта, аз ҷумлаи мусоҳибони бисёр ягон нафарро пайдо накардам, ки ба ин масъала на фақат аз ҷиҳати иҷроии плани истехсолӣ, балки аз нуқтаи назари оқибати ин қори ҳом низ нигоҳ мекарда бошад. Қасе нагуфт, ки ба ҷуз зарари моддӣ аз қушта ба бозор баровардани мур-

* Луоб, ларзонак.

ги хароба боз зиёни маънавӣ ҳам мерасад: ба системаи хоҷагии мо ва ба ин васила ба идораҳои давлат ва, ниҳоят, ба ҳуди давлати мо лакият мерасад. Ҳа, дар он ҳолат, ки мурғи лоғари баднамое то ба тарозуи магазини давлат расидааст, ба чуз як тӯда зотҳои бепарвофалаки худбин дигар касе айбдор набуд, аммо лакнат рафта-рафта ба номи давлат мешикаст.

Пас ба Комитети республикавии назорати халқ даромадам. Яке аз роҳбарони он рафиқи ҳаммақтабу ҳамъярокам аст. У ба ин ҷо чанд бор ба аёдат омада буд. Назди вай даромада, воқеаро нақл кардам.

Масъалаи ғӯшти мурғи хароба боиси тафтишу мувоҳисаю мунозираи доманадоре гардид.

Баъдтар маро ба комитети районии партия даъват карда гуфтанд, ки ба вазифаи раиси комитети районии назорати халқ таъин кардани ҳастанд. Ин, албатта, кори ҳамаи рафиқи ҳаммақтабам буд. Ман, ростӣ, на розӣ шуданамро медонистам, на барои рад кардани таклиф далели мантиқдори эътимодноке оварда тавонистам. Фақат гуфтам, ки ба тарк кардани завод дилам на мешавад. Ба ин завод пеш аз ҷанг даромада будам. Вай маро ҳунар омӯхт, ба курсҳо, мактабҳо фиристода, маълумотам дод, аз шогирди челонгар то ба мартабаи механик, сардори цех расонид.

Котиби райком гуфт, ки аксари ходимони ташкилотҳои партиявӣ, советӣ як вақт коргар будаанд, ё колхозчӣ.

Вазифаи навро қабул кардан лозим омад. Сонитар ба районии назди шаҳр гузарониданд. Хулласи қалом, ҳамин тавр шуд, ки ғӯе ман худ худамро ба қалоншавандаҳои назорати халқ манзур кардам. Аз тарафи дигар, дар завод сардори гурӯҳи назорат будам ва ба ин вазифа гузаштанам ғӯе давоми мантиқии кори ҷамъиятӣ буд.

8

Аз ошхона садои зарфшӯии занҳо мерасид. Холо барои ғӯши Иброҳимҷон садои гуворое буд он. Кош ӯ сиҳат мешуду ақаллаи бо ҳамин кор машғул мегардид, ки пештар аз дилу ҷон бадаш медид. Ҳа, зарфшӯӣ дар назари ӯ мисли хишовани полз ё ниғахбонии кӯдаки гириёне аз машғалаи дилнокаш буд. Лекин ин позҳо,

ин корро ба нағзу ганда, бобу нобоб чудо карданҳо ҳама аз серию ношукриҳо буд. Нотоб шуда, чунон ки дар урфият меғӯянд, як поят ба лаби ғӯр бирасад, баъд мефаҳмӣ, ки ҳаёт чӣ неъматест ноёб! Ҳатто ҳамон табақшӯнияш ҳам. Обро, масалан, ширгарм мекунӣ. Мебинӣ, ки барои шустани рағғани косаю табақ ҳарораташ кифоя нест. Боз гармтар мекунӣ. Аммо акнун даст ме-сӯзад. Ночор дастро гоҳ ба оби нимчӯш расонида ва гоҳе пас кашида, як-ду косаро мешӯй. Даст ба гармӣ одат мекунад, ҳатто аз он ҳаловатеро ҳис мекунад. Баъд ғарамии табақу табақча ва косаву қошукҳои тоза шустаро дида, чашмат ҳам роҳат мекунад.

Эҳ фалак, ростӣ ҳам барои фарзанди инсон як лӯнда муаммоӣ, гунбади пурасрорӣ! Чаро рӯзгорро чунин тартибу тариқат бахшидаӣ, ки кас то даме ки аз саломатӣ маҳрум нашавад, қадри онро нашиносад? Чаро барои хубтар, возеҳтар дидани ситораҳои баланд кас бояд ба чоҳи паст ё тағнони амиқ фарояд!

Иброҳимҷонро кабинети бесарусомон ба ёд омаду дилаш ҷиғғӣ карда рафт. Як сӯй — дегчаю оташдони электру косаю табақи ношуста. Як сӯй — ғилофи кино-аппарат, кассетаҳои холини парешон. Деворҳо пур аз расмҳои калон-калони ранга ва сафеду сиёҳи гуногун — намунаи бехтарин кадрҳо аз филмҳои ки ба худаш ва рафиқонаш писанд омадаанд. Тағи миз пур аз шишаҳои холини машрубот. Дар рӯи миз батареяҳои кӯҳнаи аз қор баромада болон ҳам хобидаанд... Тасмаҳои бисёре ки бо онҳо аппарат ва қуттин батареяро ба китфу миёни худ мебаст, то ки ҳамаи ин асбобу анҷом, ки баҳузур як пуд вазн дорад, ҳангоми роҳ гаштан биқинашро абгор накунад...

Дар тақи девор — кати сайёр. Ба рӯи он бистари гарми сафарӣ, ки геологҳо, кӯҳнавардон ихтироъ кардаанд. Онро Қамар ҳадя оварда буд ва ӯ ба сафарҳои дур ба ғӯшаи УАЗ-и қаппадорашон партофта ҳамроҳ мебуд. Дар домани кӯҳҳои барфпӯш, дар қарибни пирыяхҳои ҳазорсола аз хавфи сармо ё шамол катарсида, ҳавон тозаро бо ҳаловат ба димоғ кашида меҳобид. Бале, кайф карда меҳобид, вале ягон маротиба ба сараш саволе меҳмон нашуда буд, ки чаро Қамар ба ӯ чизҳои даркорӣ, ашёи ғалатӣ тўхфа мекунаду ӯ боре ба вай савгое ба ёдгор наовард? Рост, шароби гаронбаҳои импортӣ зиёфат мекард, пачка-пачка сигорҳои хушрӯю хуштаъм меовард. Лекин, яқум ин ки ин чизҳо

хама бар зиёни саломатианд. Сониян, Қамар аслан кам шароб меҳӯрд.

— Янгаат ба хона роҳ намедихад,— мегуфт ӯ узрхона.— Вай мисли подшоҳи занбӯрони асал. Аввал дахонатро бӯй мекунад баъд ба ошӯён роҳ медихад. Ягон чизи бечо хӯрда бошӣ, шартти каллаатро канда мепартояд.

Чаро ба қадри ягона чӯраи ҷониаш намерасид ӯ? Наход барои одам шудан, қадринош шудан ҳам ҳатман ба бистари беморӣ афтодан шарт бошад?...

Ивон-амак ба пойгаҳи кати Носир Аббос омада, аз тирезаи дуҷум ба берун чашм дӯхт. Иброҳимҷон ба чехраи пурочинг, вале нурони ӯ, ба андоми мутафаккиронан ӯ назар карда, худ аз худ хичолат кашид. Чӣ чин задааст ӯро, ки чигунагии инсонро ин қадар дер пай мебарад? Ба хулқу хислати Зардодхон ҳам аз ҳаракатҳои зоҳириаш баҳои ноҳақ дода, сахв карда буд. Ин мӯйсафеди ботамкин ва некдил ҳам фақат се рӯз қабл аз ин ба назараш дурушту дағал намуда буд. Барои эроди ҳаққонии пирамард дар хусуси маҳмадоноияш ҳангоми сӯхбати Алихон Зардодхон қариб монда буд, ки ҷавоби нохуш гардонад. Қариб монда буд бигӯяд, ки ман сухани ба худам маъқулно гуфта одат кардаам, қори ба худам писанд омадаро мекунам.

Хайрият, васвасаи шайтонро рафъ намуда, худдорӣ карда буд.

Ана, мӯйсафед ҳам, ба хушбахтӣ, он хел зоте набудааст, ки ду рӯзи аввал ӯ мепиндошт. Вай ҳам ба дарди худ, ба диққи нафас, ки рӯзе чанддақиқагӣ азияташ медихад, нигоҳ накарда, хушбин аст, аз вачоҳаташ, аз сухан ва оҳанги гуфтораи ғайрат, ҳамин хувайдост. Лекин гоҳ миёни ду навъ ҳолати рӯхӣ мекалади. Аксаран бардам, хушҳол ва ҷаҷкакист. Аммо, баъзан аз ягон воқеа ба риккат меояд, мутаассир мегардад. Он гоҳ ашқи пирона ба рӯи очингҳояш ҷорӣ мешавад, овозаш ларзон, нигоҳаш андӯхолуд мегардад. Пас аз соате боз хотираш меосояд, қиёфани андешамандонае мегирад ва доир ба воқеае ки мутаассираш карда буд, ба изҳори афкор медарояд. Гоҳ ҳолати мутафаккиронан соатҳои дароз таркаш намекунад.

Вай бемори эрка аст. Эркаи Зардодхон. Аз беморони ягона касест, ки шиму куртан худро дар либосовезаки таги дари палата овехта, рӯяшро бо ҷойпӯши касалхона

печонида мемонад ва ҳар гоҳ ки дилаш хост, тағбири либос карда, ба сайри атроф меравад.

Пагоҳӣ, баъди муоннаи духтур ана аз ҳамин имтиёзаш истифода бурда, ба кӯча баромад ва як соати том ғайб зад. Пас бо чашмони гирияолуд омад.

— Чӣ шуд, Андреич?— ба ташвиш афтод Носир Аббос.

— Ҳеҷ. Хотирчамъӣ, муаллим.

Носир Аббос дигар савол надод. Зоҳиран, медонист, ки пурсуков натиҷаи матлуб нахоҳад овард. Хоҳад, ҳудаш нақл мекунад.

Дар воқеъ Ивон-амак дар сари миз муддате фик-фик бинӣ кашида нишаст ва, ниҳоят, гуфт:

— Дар пояи ҳайкали Ленин пионерҳо посдорӣ мекунанд.

— Ҳа-а,— мад кашид Носир Аббос.— Муддате инчониб ҳамин он расм шудааст. Нағз. Бисёр нағз. Ҳам барои ҳуди бачаҳо, ҳам барои калонсолон.

— Медонед, Носирҷон, Павлик Морозовро дар ҷангали хилват ба пионерӣ қабул карда буданд.

— Дар ҷангал? Чаро?

— Аз тарси душманҳо. Аз райкоми комсомол ҷавоне меояд, ки дар деҳа ташкилоти пионерӣ барпо кунад. Мебинанд, ки дигар имконият нест, танҳо як писаракро ба ҷангали бекас бурда, бо риояи расму қондан маъмул ба сафи пионерҳо қабул мекунад. Акнун бинед, чӣ қадар пионер... Акнун бинед...

Сухани Ивон-амак дар гулӯяш печид. Иброҳимҷон аз ҷараёни андешаи ӯ пай бурд. Пирамард бо инзом саф кашида, зери савти нақора ба пояи ҳайкали пешво омада рост истодани бачаҳоро дида, дилаш ба рикқат омадааст.

Акнун ҳаёли ӯ дергоҳе ба фоҷиани Павлик Морозов, ба пионерони имрӯзаи дар назди ҳайкал дар қитъаи эҳтиром истода банд хоҳад буд. Аз тирезаи бемористон ба манзаран шаҳр чашм медӯзаду хушаш ба ким-куҷоҳо сайр мекунад.

— Ҳа, Ивон-амак?— рӯи кат нимҳез шуда пурсид Носир Аббос.

— Тамошон шаҳр.

— Тамошон шаҳр аз тирезаи бемористон. Ин ҳам як кайфияте доштагист?— боз гуфт Носир Аббос.

Дақиқае дар палата сукут ҳукм меронд.

— Хар рӯз тамошо мекунам, муаллим. Лекин ҳар дафъа ба назарам як хусни тоза мерасад.

— Андреич, медонед сабаб чист?— пурсид Носир Аббос.

— Чӣ?

— Соли чандум ба ин ҷо омада будед?

— Чӣ буд? Соли 1922. Ҳатто рӯзаш дар ёдам ҳаст: бисту якуми февраль.

— Пас сабабаш дар ҳамин.

— Нафаҳмидам, муаллим.

— Яъне шаҳр ба дидаи шумо мисли шахси зиндаест, ки дар пеши назар ба воя расидааст.

Иброҳимҷон низ аз кат фаромада, назди тирезаи дуюм омад ва ба берун чашм давод. Аз паси девори касалхона замин тадричан паст шуда, то ба дарьёбод мерафт; пас боз андак-андак баланд шуда, то ба домани адирҳои зумуррадфои мерасид ва дар ин масоҳат, ки онро табиат гӯё барои бехтар намоиш додани хусни шаҳр шакли хавзамонанде дода бошад, биноҳои се-чоркабата, касрҳо, хонаҳои серошӯнаи нав қомат афрохта буданд. Байни иморатҳо дар ҷое бештар, дар ҷое камтар дарахтони сабз ба назар мерасиданд, ки ба намуди умумӣ як нармин дилпазире мебахшиданд.

— Шумо, муаллим, дар бораи Нусратулло Махсум нақлҳо шундаед, албатта,— ба гап даромад Ивон-амак. — Мо ҷӯраҳои қарин будем. Дар бисёр ҷангҳо ҳампахлӯ будем. Сонитар, охириҳои тобистони соли 1929 буд, ба ҳаёлам, ҳа охири тобистон буд. Ханӯз Тоҷикистон республикаи мухтор буд, мо дар ҷое ки ҳоло майдони ба номи Чеслав Путовский аст, вохӯрдём. Ҷ маро ба идорааш таклиф намуд, таъин кард, ки албатта дароям. Вай Раиси Комитети Иҷроияи Марказӣ буд. Ба истилоҳи имрӯза, Раиси Президиуми Совети Олӣ. Ман ба КИМ рафтам.

Дар кӯчаи Чапаев як бинои дуошӯнаи сафед ҳаст. Ана ҳамин бино дар вақташ яккабата буд ва дар он чандин идораи калон ҷой мегирифт. Гӯш кунед, муаллим, кадом идораҳо: Комитети Марказии Ҳалқӣ, Комиссияи Тоҷикистон, Совети Комиссарони Ҳалқӣ, Комиссияи халқии маориф, Комиссияи халқии савдо, Комиссияи халқии ҳифзи сиҳат. Шояд боз ягон идораи фаромӯш карда бошам. Охир қариб чилу панҷ сол гузашт. Агар ҳамин палатаи панҷкасаро ба се ҳиссаи баробар тақсим кунед, яктоаш хонаи рӯда барин дарозӣ

камбар мешавад. Кабинети раиси КИМ ҳамон қадар «вусъат» дошт...

Иброҳимҷон ба сӯҳбати Ивон-амаку Носир Аббос, хусусан ба нақли пирамард бепарвоёна, бидуни шавк-ву мароқе гӯш медод. Ҳисси тааҷҷуби доимӣ аз суръати афзоишдан тараққиёту таҳаввулот ба ҳама маълум аст. Ҳатто Иброҳимҷони бистухафтсола ҳангоми сайругашт дар шаҳри худ биноҳои айёми собиқаро ки дар ҷои иморатҳои ҳозира буданд, пеши назари ҳаёл оварда, аввал дилаш аз фараҳ молотол мешуд, сипас гашти беамони ҷарҳи айёмо лаҳзае эҳсос намуда, вучудаширо як ҳиссиёти воҳимаангезе фаро мегирифт.

Ҳар боре ки аз пеши Хонаи матбуот мегузашт, ба ёдаш мерасид, ки киностудияи ӯ, ки ҳоло дар ҷаҳони бинои серошённа, павильонҳои бузурги барҳаво базӯр ме-гунҷад, як вақтҳо ана дар ҳамин ҷо, дар ҳавли на ҷаҳон калони паси тоҷони концерти филармония ҷойгир будааст.

Дар рӯбарӯи магазини «Афсона» айёми мактабҳои ӯ калонтарин дӯкони китобфурӯшии республика воқеъ буд, ки ин гуна дӯкони ҳоло дар ҳар гӯшаи шаҳр ҷаҳдтой ёфт мешавад. Дар ҷои хонаи ҷаҳдӣёнае ки дар кунҷи он ательеи «Зинат» воқеъ гаштааст, бузургтарин универмаги Тоҷикистон буд. Он бинои якҷабатаи пастакро бо навозиш «Люкс» меномиданд, ки ба забони франсавӣ сифати ҷиҳзи пуршукӯҳу дабдабанок аст. Дар болони боми «Люкс» соате устувор буд ва он дар охири умраш як рӯз мегашт ду рӯз дам мегирифт.

...Ҳаво оҳиста-оҳиста торик мешуд. Дар кӯчаи хушбӯиҳо ҷо-ҷо ҷароғи фурӯзон мегардид. Ивон-амак ҳанӯз аз пеши тиреза ба иморатҳои нави шаҳр ниғариста, дафтари хотираи худро сокинона варақ мезад. Иброҳимҷон бисёр меҳост бидонад, ки ҷаро китфи рост Ивон-амак қач аст. Мисли он ки як халтаи пурборро бар китфаи ноаён партофта бошанд, ба тарафи рост ҳам гардида, саҳле ба қафо кашола шуда меистод. Албатта, одам дар ин дунёи пурмоҷаро зиёда аз ҳафтаи сол умр бинад ва Ивон-амак барин ду ҷаҳи ҷаҳонӣ, ҷаҳи ҷаҳданиро аз сар гузаронад, ки дар шароити Тоҷикистон назар ба ҳамаи дигар ҷаҳонҳои мамлакат ҷаҳди сол бештар идома дошт, эҳтимол, китфаи як сӯи ҷаҳд, ҳудаи ҳам ҷаҳди маротиба ҷаҳдоби хӯрда, қачалаку буҷалак шавад. Лекин ба ҳар ҳол доништанаш хуб мешуд. Агар ин нуктаро Носир Аббос мепаурсид, Ивон-амак дарҳол ҷавоб

медод. Онҳо ҳар ду басте қаринанд. Додару бародар барин. Ҳангоме ки Ивон-амак «муаллим» гуфта муроҷиат мекунад, оҳанге эҳсос мешавад, ки гӯё «писарам» ё «додарам» мегуфта бошад.

Шояд Носир Аббос савол надода ҳам донад, ки чаро китфи Ивон-амак қач аст. Иброҳимҷон пагоҳӣ, аснон беруи рафтани Ивон-амак пурсид, ки чаро номи мӯйсафедро вайрон талаффуз мекунанд.

— Вайрон не,— ба лаҳни ҳукми қатъии баҳснопазир ҷавоб дод Носир Аббос.— Талаффузи қадимии тоҷикиаш ҳамин. Ивон-амакро нисфи республика мешиносад. Вай як вақтҳо Вана буд, сонӣ Ивон шуд, баъдтар — Ивон-ака, ҳоло — Ивон-амак. Умед ҳаст, ки Ивон-бобо ҳам шавад... Ин номро дӯстонаш додаанд, халқ додааст. Ба ҳудаш ҳам маъқул. Тоҷикӣ гап заданаширо гӯш кунед, магар завқатон намеояд?...

Аз дари палата доду валвалакунои Камар даромад:

— Эҳа-а-а, ёфти чоята, дароз кардӣ поята! Аз кӯчӯкҷат маълум, ки имрӯзу фардо баромаданӣ нестӣ!

У яктаҳи дарози кабудӣ бемористонро пӯшида гиребонашро то охир бардошта буд, то куртан расмию галстуки мӯди гулдорааш ба назари ходимони табобатхона нарасад. Вақти аёдат кайҳо гузашта буд, вале барои кинооператори кордидаю корбудкун режими табобатгоҳ садди роҳ шуда наметавонист.

Камар Иброҳимҷонро ба оғӯш кашид. Пас ба дигар сокинони палата бо нимтаъзими салом дода, гапашро давом кунонид:

— Лекин, ҷӯра, касалӣ бас, оху воҳ тамом! Имрӯз ба Алихон телефон карда будам. Гуфт, ки пас аз чанд рӯз даббаатонро бардошта мебаред.

— Худат дабба! Ходан гардафшонак! Ман кай оху воҳ карда будам, ки ин хел овоза паҳн мекуни?

«Хода» лакаб гирифтани Камар бечиз набуд. Гарчи қадаш он қадар ҳам баланди сирф набуд, азбаски газгӯшт ва сияхчурда буд, ба назар дар воқеъ ҳам, ҳодаҳои солдидан меваовезаки дехконҳо барин менамуд.

Қасе аз ошноҳои шӯхаш як байти Нозими Ҳиравиро андаке тағйир дода, дар ҳаққи Камар гуфтааст:

Монӣ ту ба шабҳои зимистон, Камаро,
Зеро ки дарозиву сиёҳиву хунук!

Ин байтро худӣ Камар бо завқ такрор менамуд. Хатто намегуфт, ки дар мисраи сонӣ аз як ҷиҳат муболиға

рафтааст. Рост, ӯ мисли шаби ялдон зимистон дароз аст, ту сиёҳ, аммо бар хилофи фасли сармогин хунук нест, баръакс аз чехраи сиёҳгуна, вале банамаки ӯ зиёи фазлу нури файз меборад.

— Даръёб, чӣ овардам,— халтачан коғазии мевадорро рӯи сандукча гузошта, боз як чиз коғазпечи дигарро рӯи даст нигоҳ дошта, пурсид Камар.

— Чизе, ки бошад, гаранг накарда, кушо, бинем.

— Фикр кун, ба фикр накардан одат карда монӣ, хучайраҳои мийяат шах мешаванд.

— Мегӯянд, ки он хучайраҳо на фақат аз кор нафармудан, балки аз шунидани гапҳои ғачу лач ҳам шах мешаванд.

— Ана, ана, дидӣ? Ҳамин ки мийяро андак кор фармудӣ, даррав забонат ҳам ба чунибиш омад. Гапа кам куну даръёб, ки чӣ овардам.

Бозие ки чӯрааш таклиф кард, Иброҳимҷонро хуш омад. Аз ҳавон дасти Камар маълум буд, ки он чизи овардааш чизи вазнинакест. Бешак, хӯроки нест, ҳарчанд ки тарҳаш ду пачка қанди буридан паҳлуи ҳам печонидашударо мемонад. Чӣ бошад он?

— Ба соат нигоҳ мекунам. Се дақиқа мӯҳлат. Наёбӣ, шаҳратро медиҳӣ.

Иброҳимҷон овони бачагӣ, чистонгӯӣ ва чистонёбиҳоро ба хотир овард. Агар ҷавоби чистон душворӣ кунад, иҷозат дода мешуд, ки саволҳои туфайлӣ дода, моддан чистонро барои худ равшантар намоед:

— Он чиз ҷондор аст ё бечон?

— Бечон.

— Мехӯрдагӣ ё намехӯрдагӣ?

— Мехӯрдагӣ.

— Тобистон мешавад ё зимистон.

— Тирамоҳ.

— Шаб мешавад, ё рӯз.

— Шабу рӯз.

Ва ҳоказо.

Қасе ки бо вучуди ин ҷавоб наёфт, «шаҳрашро медиҳад». Вой ба ҳоли шахсе ки шахр медиҳад, яъне сари итоат ҳам мекунад. Шаҳси ғолиб асири худро чунон ки аз рӯи дастури бисёрасраи фотеҳони боғурур мекунад, ба ҳар навъе ки хоҳад, «азоб» медиҳад: хаёлан мезанад, мекӯбад, ба ҳари ланги яғир чаппа савор карда, ба рӯяш сиёҳин дег ва ҳар гуна ифлосиҳо молида, дар кӯчаҳои шаҳри таслим кардааш чарх мезанонад ва фа-

кат пас аз силсилаи тӯлонии азияту укубат ва шармсо-
риҳо ҷавоби чистонро мегӯяд.

Камар дурбини калону гарони афсарӣ оварда буд.
Воқеан, мушкил аст ба хаёли одамии даррасад, ки ба аё-
дати беморе дурбини сахрони ҳарбӣ биоваранд.

— Ба ту, М. С., боз чанд рӯз поён фаромадан мумкин
набудааст. Ана бо ин асбоб аз тирезаат кӯчан калон, аз
инаш боғи истироҳатро тамошо мекуни. Гӯе ки «тотой»
шуда бошӣ.

— Раҳмат, ҷӯра. Ал-дарозу — аҳмакун вал калта-
ву-фитнатун, мегуфтанд. Дар мисоли ту мебинам, ки кон-
да воқеан беистисно намешудааст.

— Ту, азизам, базӯр аз он дунё баргаштӣ. Якта
дурбин чист? Ба шодиёна тайёрам аз пушти кӯхи Қоф
бошад ҳам, паризоди дилхоҳатро пайдо карда биова-
рам.

Дили Иброҳимчон шуввӣ карда рафт. Дар чашмони
Камар оташаки айёронае медурахшид. Суханҳои ӯ ҳа-
меша чунианд, бо ҳазлу шӯхӣ, киноя омезиш ёфтаанд,
аммо ҳоло дар он ифодае ки лаҳзае дар чашмонаш пай-
до шуд, аз ким-чигуна маънии ниҳонӣ огоҳ буданаш ҳон-
да мешуд.

— Хохӣ, аппарат оварда, дар ҳамин ҷо фильм ни-
шон медиҳам. Фильми дилхоҳата,— мелаққид Камар.—
Хохӣ, сурати ягон нозанина меорам. Агар аз чашии бе-
гона андеша кунӣ, илоче мекунам, ки танҳо мебинӣ.
Дар шаҳри мо ҳам устое пайдо шудааст, ки позитиви
рангаро ба даруни курачан пластмассӣ андохта меди-
ҳад.

«Сурати киро мегӯяд ӯ? «Нозанин»-аш кист? Наход
ин лаккии кунҷков пай гирифта, аз тағи воқеа, ки ба
хаёли Иброҳимчон сирри пӯшидаест, огоҳӣ ёфта бошад?
Чӣ тавр, аз кучо, ба кадом роҳ?»

— Мо комитети наҷот таъсис кардаем. Раиси коми-
тет банди фақир, камини камтарин.

— Чандон фақир камтарин нестӣ-куя. Номини турс
дар ду дунё аз рӯихати хоксорон ҷӯянд, ёфта намета-
вонанд.

— Ту фармой, ки аз рӯихати хоксорони соддалавҳ
наҷӯянд. Ман аз хоксороне ки қадри худагона медо-
нанд... Миёни гапама буридӣ, беодоб. Ва ҳол он ки бе-
мористон бояд як навъ мактаби одоб бошад.

— Ин тавр бошад, ту ҳам биё, мана якта кати ҳолӣ
ҳаст.

— Хайр, бас. Ман аз Комитети начот гап мезадам. Агар медонистӣ, ки онро барои начоти ту, М. С., сохта-
ем, ҷон-ҷон гуфта, гӯш медодӣ.

— Ҷон! Ҷон! Тасаддуқ! Ҳазор раҳмат, лаки дар лак
ташаққур. Боз чӣ?

— Ҳамроҳ-ака — аъзон комитет. Фаҳмидӣ, чӣ хел
ташкилоти обрӯманд? Комиссар Мегрен Тоҷикистон
аъзон комитети начотӣ ту барин як хурӯсаки подон.

— Дашном нақун, касави сари танӯр.

— Хайр, нотобиата ба инбат гирифта, дигар чизе
намегӯям. Набошад, бо собуни ман ҷомашӯӣ кардаӣ.

Қамар боз ҷӯраашро оғӯш карда баромада рафт.

* * *

Боре Хиромон гуфта буд, ки «Ман шуморо муносиб
нестам». Ҳм, пичинг буд ин гап, яқин. Зеро рафтораш,
гуфтораш ончунон буд, ки Иброҳимҷонро ҷуръати ази-
ме лозим мешуд, ки худро дар паҳлуи ӯ тасаввур кунад.
Тасаввур кунад, ки Хиромон ақаллан ба саволхояш бо
рӯи хуш посух медиҳад.

Хоҳиши дидани ӯ, шунидани садон ӯ гоҳо он қадар
боло мегирифт, ки дар вучуди Иброҳимҷон дигар ба
ҳеҷ гуна афқору эҳсосот ҷой намонд.

Рӯзе матни фильмеро ба забони модарии худ таҳия
мекарду дар ҷустуҷӯи кадом як калимае луғати тоҷикӣ-
русӣ Муҳаммадҷон Раҳимӣ ва Людмила Владимиров-
на Успенскаяро варақ мегардонид. Ногоҳ ба сараш ҳаё-
ле расид, ки аз ҳамин луғат фоле бубинад. Пештар мар-
дум аз девони Ҳофиз фол медидаанд. Гайр аз ин қатор-
қатор фолномаҳои махсус будаанд.

Иброҳимҷон чанд саҳифаи охирро варақ зада, чашм
пӯшиду ангушти ишорат ба ҳар ҷои саҳифот расонида,
ҷаҳор калимаро ба рӯи қоғазе бардошт:

Қабулгоҳ,

Қавмӣ,

Қаландархона,

Қишр.

Ана фолу мана фол! Даръёбу бигир. «Қабулгоҳ».

Қабулгоҳи кӣ? Қабули кӣ? Насиби кӣ хоҳад шуд қабул
ё ҷавоби мақбул? Ё ба ҳарифи ношиносу ноаёне кайҳо
насиб шудааст?

Қавмӣ — сифати авлодӣ, ирсӣ. Ин ба кӣ дахл дорад?

Аввал, чони бародар, коидан куръапартой ё фолбиниро бояд аз худ кард, баъд ба ин кор даст бояд зад. Сифати авлодӣ ба Иброҳимҷон дахл дошта бошад, чӣ маъное дорад? Агар ба Хиромон онд бошад, пас ба чуз он ки ӯ писараки сесолае дорад ва модараш, мисли волидаи Иброҳимҷон сола кабл аз ин фавтидааст, дигар чизе дар ин бобат наметонад.

Каландархонааш чист? Агар маъвои Иброҳимҷон бошад, ҳамин боби фол дуруст аст. Рост, ӯ хоҳ дар студия, хоҳ дар кӯчаи серодаму хонаи хилват бошад, худро каландари бесару сомоне ҳис мекунад.

Ё ҳаман орзую омоли ӯ қишр аст, пӯстлохи хушки ноарзандааст? Умуман барои инсонӣ ҳозиразамоне ки понздаҳ сол дар мактаби советӣ хондаасту холо дар деги санъату техникаи кино меҷӯшад, фолбинӣ чӣ номаъқулист?

Оё олимону адибон, соҳибдилони одамсанчидаву оламдида таъкид накардаанд, ки ишқ эҳсосест пок ва дар вучуди кас рӯху равони тоза меорад? Ку он рӯху равон, ку он илҳомӣ ҷӯшон, тавоноии ҳисму ҳон, ки Иброҳимҷонӣ ошиқ мебоист ҳис мекард?

Аз муҳаббат талхҳо ширии шавад,
Аз муҳаббат мисҳо заррин шавад,
Аз муҳаббат мурда зинда мешавад,
В-аз муҳаббат шӯх банда мешавад.

Шоир ва файласуфи кабир Ҷалолиддини Румӣ фармудааст. Аммо дар кучост он ширии шудани талхҳои ишқ? Иброҳимҷон ба ҳои ҳоми висол даст бар домани ҳаёл зада, худро бо ким-чи гуна машғулотӣ пуче таскин доданист.

Парешон аст бечора. Мисли як даста хаспора ё мӯи саре дар зерин ҳамлаҳои бодӣ бесар. Он мӯиро қабза карда меғундоред, ба ҳояш меҳобонед, лекин ҳамин ки панҷа аз он дур бурдед, боз ҳар сӯй парешон мешавад.

Дил пайваستا дар шиканҷи гумону шубҳаи азобофарин метапад, ки оё рӯзи висол хоҳад даррасид? Оё ҳунии рӯзи нишот дар ояндаи дур ё қариб вучуд хоҳад дошт?

Хайҳот, аз субҳи содиқ, аз поёни шаби ҳичрон нишоне ба назар намерасад. Ӯ лангари соатеро мемонад, ки гоҳо ба сӯи осмони умед боло мебаранд, вале бори яъс пайкарашро боз ҳониби замини аҷз мекашад.

Хуб кард Камар, ки дурбин овард.

Иброҳимчон кампалро чорқат карда, ба пештахтаи тиреза густарид ва рӯи он нишаста, дурбинро ба кӯча рост кард. Дурбинро эҳтиёт шуда кор фармудан лозим. Худо накарда, яке аз калоншавандаҳои бемористон, ё ягон табиби тундхӯн бемурувват, ё касе аз ҳамшираҳои камшафқат дида монад, эҳтимол, баҳонае ёфта, ўро аз ин дилхушӣ маҳрум созанд. Дар олам чӣ мӯл — баҳона. Аз чӣ сабабе бошад, коре ки карданаши мамнӯст, назар ба коре ки карданаши савоб ё ҷонз бувад, дар зиндагонӣ сершумортар аст. Ё ба назар ҳамин тавр менамуда бошад?

Рӯзҳое ки Иброҳимчонро ҳанӯз аз бистар хестанӣ ва бисёр ҳаракат карданӣ намонданд, оннаҳан майдаҳан ки дар рӯи ғилофи риштарошаки электрӣ часпонидашударо пеши чашм дошта, ба ҳамин васила ба берун менигарист. Он вақт оғози моҳи апрель буд ва шафтолузори ана он ҳавлии сари кӯча ғарқи шукуфа буд. Хар беҳи шафтолу гӯё фавворан гулобифоме буд ва дар хар дидан Иброҳимчонро чун машъали афсонавие моту мабхут менамуд. Он рӯзҳо ӯ ба эҳсосоти қадаре зӯртар тоб оварда наметавонист ва азбаски дар овози сихатиаш ҳам ба ҷилваи рангҳо, ба шӯри рангу лавиҳои дилошӯб бепарво нигоҳ карда наметавонист, хар дафъа аз шиддати ҳисс қариб нафасгардон мешуд.

Акиун дарахтон аз гул фаромадаанд ва ҷунон ки одамеро аз наздик насанҷида бошед, чӣ гуна касе буданаширо нахоҳед донист, анбӯҳи дарахтон низ аз дур ҳама ба як ранг метофтанд.

Аз раҳнаи девори табобатхона одамон ин сӯву он сӯ мегузаранд. Оре, ба деворҳои бетони оҳанинасос раҳна андохтаанд.

Пеш аз он ки дар он гӯша корпуси нави табобатхона рост шавад, роҳи мардуми бисёре аз ҳамон самт мегузаштааст. Биноро сохта, барои онон гузаргоҳе ҷудо накардаанд. Иброҳимчон аз оннаҳан мегид, ки гилкорон раҳнаро рӯзе бо хишти пухта, бори дигар бо хиштиҳои калони силикат, дафъан сеюм бо тахтасангҳои бузурги бетони аз нав мебастанд. Аммо сахари дигар раҳнаи нави пайдо мешуд. Боре оҳантахтаҳои фароҳ оварда, ба сутунҳои пӯлодин бо кафшерҳои электр васл карданд. Сар-

корон, аз афташ, гумон доштанд, ки ин гуна садди устуворро бульдозер ҳам чунбонида наметавонад.

Вале субҳи дигар девори оҳанин бо пояҳои пӯлодинаш ё дар ин сӯ, болои ҷӯи боғ ё дар он сӯй-рӯи роҳи пиёдагард парчини замин меҳобиду бачаҳо портфель ба даст ба мактаби худ мешитофтанд, занҳо халтаю сабад дар даст, ё дастархоне дар тори сар ба корубору бозори худ мерафтанд.

Роҳи мардумро баста мешудааст? Хохӣ, ки роҳи кӯҳнаро бандӣ, аввал роҳи наве бикушо. Ин фикр ба андозае содда ва равшан аст, ки кас дар ҳайрат менамояд: нахост зотхое бошанд, ки ҳамин ҳақиқати оддиро ҳам дарк накунад?

Пирамарде охиста-охиста, ҳаёлмандона қадам монда мегузарад. Кафшаш заминро мерӯбад. Дар дасташ — тӯрхалтае. Тахмин як кило пиёз, як кило картошка, аз боло — як бухонка нон. Дурбини хуб ҳатто пӯстлоҳи ҷудо шудаистодаи пиёзро баръало нишон медиҳад. Аз афташ, пирамард нафақахӯр аст. Назди ҳамсараш меравад, ки мисли ҳудаш бештар ба хотираҳои умри гузашта машғул аст.

Троллейбусҳо шохҳои дарозашонро ба кӯшасими электр шуввосанон совида, дартоз мегузаранд. Кош ҳоло Иброҳимҷон сикат мешуду савори яке аз ин троллейбусҳо ба сайри Душанбеи азизаш мебаромад! Бигузӯр даруни салон аз мусофирон молмомол бошад. Бигузӯр пояшро зер кунанд, халтаҳои хоҳолудашонро ба шими нав дарзмолкардааш расонида гузаранд! Ғинӣ нахоҳад гуфт.

— Намефаромадаӣ, чаро дар сари роҳ сутуни масҷид барин шах шуда истодаӣ? — дӯғ мезанад зани ҳашмигине.

-- Оҳ арвоҳ занад ин қавми лаванда! — ба унвони ҳамсоияи ноҳинҷораш меғӯяд мусофири дигаре...

Бигузӯр дашном диҳанд. Фақат ба қатори одамони бардам баргаштан, боз дар ҷустуҷӯи Хиромон ба кӯчаҳо баромадан, ба троллейбусҳои пагоҳию бегоҳӣ лиқ пур аз мусофирон савор шудан меҳаҳад Иброҳимҷон.

Ана ҳо дар он ҷо зери нури офтоби серхарорати баҳорон кӯлмаке медурахшад. Вай аз борони ҳаминшаба мондааст. Қай ба гӯшан ҳаёли Иброҳимҷон меомад, ки кӯлмаки оддин канораи пиёдагард, ки гоҳ-гоҳе обӣ онро роҳгузарон шалаппосанон пош дода мегузаранд, ин қадар банур, ин қадар дилкаш, ҳатто метавон гуфт,

ин қадар зебо мешудааст? Қай медонист, ки ба мобайни мардуми шаҳр даромада, дар кўчаву хиёбонҳо ҳел-ҳел гаштан, аз ҳавои тоза нафас кашидан, чашмҳоро нимпӯш карда, ба офтоби оламтоб нигоҳ дӯхтан, то ин дараҷа роҳатафзо будааст?!

Бемори ҳамсояпалата, мўйсафеди лоғари кўсан намозхон дар пайраҳаи боғи бемористон қадам мезанад. Ҳар замон шалвораши бардошта мемонад. Бечора, ба ин гуна шалвори резинкадор одат накардааст. Намедонад, ки резини онро кўтоҳ ва тарангтар кардан мумкин.

Вай ҳар саҳар ба қироатхонаи шўъбаи терапия рафта, дуру дароз намоз меконад. Замин тар набошад, ба ягон канори боғ рафта, аз рўймоли миёнбандаш ҷойнамоз сохта ибодат мекунад. Аммо баҳорон қариб рӯз дар миён борон меборад, аксаран борони сел мезанад ва ӯ ночор ба қироатхона даромада, намоз меконад. Дар самти ғарби он хона лавҳаи калоне овехтаанд. Лавҳаро ходимони шўъба дар арафои иди панҷоҳсолагии СССР тартиб додаанд ва расмҳои рангаи аз журналҳо бурида гирифташудаи он аз ободии ҳамаи республикаҳои Иттифок ҳикоят мекунанд. Мўйсафед рўйҷои бистарашро бурда, аввал рӯи суратҳоро мепошонаду баъд ибодатро сар мекунад. Аз афташ, метарсад офаридгори ҳаждаҳ ҳазори олам гумон накунад, ки ӯ ба сӯи Қаъба нею ба рӯи расми зебон Қреҷатик, ё филиали музеи В. И. Ленин дар Тошканд, ё меҳмонхонаи «Душанбе» нигоҳ карда, сачда меборад.

Гоҳо ба вачд омада, садояш баланд мешавад ва ба долон мебарояд, ба гӯши бошандагони палатаҳои наздик мерасад.

Пас аз намози бомдод «Субҳоноллоҳ, субҳоноллоҳ!» гуфта калимоти мадҳу саноро ба даргоҳи парвардигор қариб ним соат такрор мекунад. Сипас соате номҳои худовандро бо илтиҷо зикр менамояд: «Ё Қарим! Ё Раҳим! Ё Ғаффор! Ё Ҷаббор! Ё Саттор! Ё Қаҳҳор! Ё Халлоқ! Ё Раззоқ!...» ва ҳоказо. Хайрият, ки ҳамаи наваду нӯҳ номи парвардигорро намедонистааст, аз дил меғузаронад Иброҳимҷон.

Вақте ки Иброҳимҷон бо ӯ дар як ўтоқ — дар палатаи дувоздахум мезист, мўйсафед рӯи кат чорзону зада, сар ба мувоқифа мебард ва соатҳои дароз зери лаб пичир-пичир худоро парастидиш мекард, то ба ҳадде ибодат мекард, ки ба ҳоли ӯ раҳми Иброҳимҷон меомад...

Э ачаб, худи духтури мӯхтарам Алихон Зардодхон низ аз рахна гузашта меоянд. Аз рахнаи побарҷое ки сардорони ин кас кайҳо боз зӯр зада, бастан меҳоханду ҳеҷ ба мурод намерасанд.

Иброҳимҷон ўро бо дурбин гўё аз як қадам масофа мебинад. Пешонии баланду фароҳаш ба ў намуди мутафаккирона медиҳад. Қаллапӯш надорад. Мӯи сиёҳи мавҷдораш дар шуои офтоб ялаққос мезанад. Риши ғуллиашро зоҳиран нав тарошидааст, ки манаҳаш, ду бари рухсораш беҳи турби марғелонӣ барин кабудча метобад.

Рост меғўяд Ивон-амак. Парерўз ҳангоми сўхбати духтур ба ў луқмаҳои пичингомез доданаш хуб нашуд. Зор монад ин феъли ҳардамдигари ў. Сад бор ба худ қавл додааст, ки забонашро нигоҳ дорад, ба одамон баҳудаву беҳуда пичинг нағўяд. Зарофатгўнашро ба Қамар ва дигар чўраҳои ҳамсолаш кор фармояд, кифоя. Аммо ҳамин ки миёни мардум афтод, аз он қавлу шарт дар хотираш чизе намононад ва тақозои табиат боло мегирад. Дар одамшиносии ў пештар ҳам хатоҳо рафта буд. Лекин ҳеҷ кадоми он ба ин дараҷа қабехи маҳз набуд. Ё ин ҳол таъсири касбаш бошад, ки ў, чун кинооператор, дар навбати аввал ба зоҳир, ба он ҷиҳате ки дар навор акс меёбад, эътибор медиҳад?

Не, касб чӣ айб дорад? Баръакс, нахустин меъёри кори ў — интиҳоб аз рӯи маъноӣ мазмунӣ аз назарҳо ниҳонист. Оё умдатарини ҷиҳати персонажҳои филмаш, ба таъбири мунаққидон, фидокорӣ, софдилӣ ва ҳунарварӣ нест? Бале. Пас шояд гап дар таҷриба бошад? Дар таҷрибаи одоби муошират, хусусан.

Шоире гуфтааст:

Марди хирадманди ҳунарпешаро
Умри ду боистӣ дар ин рӯзгор,
То ба яке таҷриба андӯхтӣ,
Умри дигар таҷриба бурдӣ ба кор.

Умри ду он сӯ истад, Иброҳимҷон ҳанўз як умрро ақаллан ба нисфаш нарасонидааст. Синии ў дар пеши умри одамони рӯзгордида чист? Гўё фақат як серияи филми доманадорест, ки студияҳои телевизиони Ховару Бохтар вақтҳои охир ба сари тамошобинони хонанишин хавола мекунанд...

Дар пайраҳа Ивон-амак ҳам пайдо шуд. Бо духтур гармҷӯшон мулоқот карданд. Муносибати Зардодхону Ивон-амак низ аҷиб аст. Умуман Иброҳимҷон дар па-

латан кунчакӣ худро гоҳо бегона ҳис мекунад: Ивон-амаку Носир Аббос, духтур ва Ивон-амак бо ҳамдигар мисли падару писар, додару бародар муомила мекунанд ва, ростӣ гап, ўро баъзан рашк домангир мешавад, чин занад. Парерӯз Иброҳимҷон бори нахуст чашмони гирьяолуди мӯйсафедро дида ҳайрон шуда буд. Қаримҷон-ака ҳам. Духтур дар палата буд. Авзон мутааҷҷиби онҳоро дида, баъди ба долон баромадани Ивон-амак бо қиёфае ки наздиктарин шахси худро аз қасди бади касе Ҳимоя мекарда бошад, гуфт:

— Ивон-амак ҳамин хел. Тааҷҷуб накунад. Савол ҳам надихед, илтимос. Як вақтҳо, чанд сол пеш аз ин худам ҳам оби дидан ин касро дида, ба ташвиш афтада будам. Мо ҳамсояи девордармиён. Ивон-амак ба ҳараки пеши даромадгоҳ нишаста, газетан «Комсомольская правда»-ро меҳонданду юм-юм мегиристанд. Сонӣ он рӯзномаро ёфта хондаму аз тағи воқеа пай бурдам. Ҳоло қариб дар ҳаман шаҳрҳо ба ёдбуди шахидони Чанги Бузурги Ватанӣ ҳайкалҳои ёдгор сохтаанд. Ҳайкалҳои шаҳрҳои қаҳрамон ҳусусан боҳашамат, пуршукӯҳ. Дар ёд надорам ин воқеа дар Одесса рӯй дода буд, ё дар Севастополь. Хулоса, дар яке аз ин ду шаҳр. Як офицери солхӯрда аз пеши ҳайкали ёдгор мегузаштааст. Мебинанд, ки ду-се нафар ҷавонони сабукмағзи ширакайф дар пояи ҳайкал бо овози баланд, беадабона хандаву шӯхӣ мекунанд. Машъали ҷовид фурузон аст. Яке аз онҳо ба тахтасанги покиза пой ниҳода, аз аланган оташ сигор дуд мекунонад. Ҳо, аз оташи муқаддас сигор дармегиринад.

Полковник ба ӯ маломатомез чизе меғӯяд. Вай ба ҷои ҳиҷолат кашидан баръакс аз осмони ҳафтум меояд. Полковник кайҳо, баробари дидани ин манзараи таҳкиромез ба ғазаб омада, аз ҳашм меларзидааст. Пас аз ҷавоби авбошонан он ҷавон ба буни гардани ӯ муште фароварда, аз пой меафтаонадаш. Баъзе бўзбалаҳои сабук ба қуввати ҷавонии худ гарра мешаванд. Хабар надоранд, ки ба одамони ҷангдида, гарчи солхӯрда ё хатто пир шуда бошанд ҳам, ҳазл кардан кори бехатар нест.

Полковникро ба милиция мебаранд. Қонун ба ҳудатон маълум: қорашро ба суд ҳавола мекунанд.

«Комсомольская правда» аввал ҳамин воқеаро нақл карда буд. Сонӣ мактуби хонандаҳоро дарҷ мекард. Ҳазорон пиру ҷавони мамлакат бо як забон полковникро тарафдорӣ мекарданд, ки расман як боби қонуно вай-

рон карда буд, аммо ин кирдорро ба хотири ҳимояи инсоф, одамият, ба муҳофизати эҳсосоти муқаддаси мо карда буд.

Ивон-амак ҳамон мактубҳоро хонда мегиристанд. Баъд ҳудашон ҳам ба редакция як мактуби калон навишта фиристоданд.

— Шумо, ҷаҳор кас, муддате дар як хона истиқомат мекунад. Агар ҳамдигарро хубтар бишиносед, ҳамзистӣ, табобат ҳам осон мешавад,— гуфт Зардодхон ва илова намуд: — Бо ҳамин мулоҳиза аз ҳислати мӯйсафед боз як-ду мисол оварам. Пештар ҳар рӯзи ид дар Зебомайдони* Маскав паради ҳарбӣ мешуд. Перорсол ин хел парад фақат дар иди Октябр шуд. Ивон-амак аз ҳамин навигарӣ ҳам ба рикқат омада, оби дида карда буданд.

— Ҳа? — гуфтам ман.

— Иди якуми майро нағз мебинам. Иди баҳор, якдигар. Лекин паради ҳарбӣ, паради армияи инқилобӣ минбаъд фақат рӯзи иди Инқилоб мешавад. Фаҳмидед, духтур, мо ёди Инқилобро, эҳтироми онро дар шуури худ торафт маҳкамтар, амиқтар ҷой медиҳем? — мегуфтанд ин кас оби чашмашонро пок карда.

Ҳудашон ба шумо гуфтагистанд: соле се-чор моҳ вақташон дар ҳамин ҷо мегузарад. Рӯзхон Съезди бисту чорум ба пешӣ ман омада гуфтанд, ки дари хонаи телевизионро кушода диҳам.

Мо он дарро одатан шабона, пас аз таомӣ шом то соати ёздаҳ мекушоем. Рӯзона кушодан мамнӯъ. Мудирӣ шӯъба розӣ нашуд. Ночор ба назди сардухтур рафтам. Кӣ будани Ивон-амакро фаҳмонида, баъд илтимоси он касро арз кардам.

«Майлаш, гуфт сардор, лекин одам бисёр ҷамъ нашавад. Ба ҳар ҳол бемористон режим дорад». Дарро кушоем. Як-ду маротиба нигоҳ кардам, рӯмолча дар дасташон тайёр. Ҳар дам мегиристанд. Дар ин ҳислати мӯйсафед таъсири ҷароҳатҳо ва садамаи ҷанг ҳам ҳаст. Лекин сабаби асл дар сохти дилашон. Кӣ медонад, ҳоло мо пир шавем, ҷӣ хел мешуда бошем...

* Духтур Майдони Сурхро дар назар дорад. Ӯ дуруст меӯяд. Мазнони аслии «Красная Площадь» Зебомайдон аст, аммо аз ҷӣ сабабе ба забони тоҷикӣ (мутаассифона, на танҳо ба тоҷикӣ) тарҷуман нусаҳеҳи ин ном машҳур гаштааст.

— Мариванна! — санитарзанро аз долон ба палата даъват намуд Каримҷон-ака. — Илтимос, хоҳар, як дақиқа сабр кунед.

Мария Ивановна дастҷӯбаю латтаи полшӯякашро ба девор такъя дода, мунтазир шуд. Каримҷон-ака як дона себи сурхи дарвозиро аз сандукчаи назди каташ бароварда, бо коғазе бадикқат пок кард. Себ аз тозагӣ дурахш пайдо кард.

Пас ба мисли он ки дар дасташ себ нею гавҳари нестандарчаҳоне бошаду ҳоло атрофу акнофро аз ҷилою дурахш мунаввар сохта бошад, нӯг-нӯги пой қадам ниҳода, ба санитарка наздик шуд.

— Марҳамат, Мариваннаи азиз!

Санитарка ҳам ин ҳама доругирро дида, себро ҳамчун як тӯхфаи гаронбаҳое бо чехран пуртабассум ва ҳаракати эҳтиромкорона қабул кард, ҳар чанд хуб медид, ки ширан себ дар бадали ҳафт моҳи тирамоху зимистону баҳор хеле костааст, дар баъзе ҷойҳояш очинг афтадааст.

Меғӯянд, ки одамони табиатан хушсӯҳбату хушҳол ба фишори хун барин касалиҳо ҳаргиз гирифтор наменшаванд. Пас чаро ин дард аз гиребони Каримҷон-ака гирифтааст? Охир, аз ӯ кушодарӯйтар шудан ҳаққо ки амри маҳол аст. Ҳар дақиқан ҳаёт барои ӯ гӯе ид аст. Ҳар як чизи муқаррарию одатӣ барояш сарчашмаи хурсандист. Масалан, дидаи қаби аз наҳорӣ ду дона гули ҳасакро бардошта омад.

Роҳравон бӯй мекарду «ҳай-ҳай читу хушбӯй, бай-бай читу дӯстрӯй!» гуфта чунон тавсиф мекард, ки аз даҳонаш шираю шакар мерехт.

Иброҳимҷон бо тааҷҷуб медид, ки гулаш ақаллан садбарг ҳам не, балки наставари оддист, ки солҳои охир дар майдону хиёбонҳои шаҳр, дар боғи ана ин бемористон низ беҳадду ҳисоб шинонидаандаш. Медонист, ки вай андак намуди дилкаш дошта бошад ҳам, нақхати казoi надорад.

Вақте ки Каримҷон-ака бонкаеро пурн об карда оварда, гулро ба даруни он гузошт ва худ ба дар рафт, Иброҳимҷон аз кат фаромада, бонкаро бардошта, гулро бӯй кашид. Гумони ӯ дуруст буд.

Ба Каримҷон-ака зинадагонӣ бояд осон бошад, фикр

мекард Иброҳимҷон. Зеро хусни ҳар чизро хатман му- болиға мекунад. Ба олам чунон менигарад, ки гӯё барои рӯзгори гоҳ талху гоҳе ширин не, балки ба сайри алад- давоми идгоҳе омадааст. Аҷобатро бинед, ки ҳамин мард ба гипертония гирифтोर шудааст. «Чаро?» — боз ба худ савол дод Иброҳимҷон ва гӯё ба саволаш дарҳол ҷавоб меҳоста бошад, ба Қаримҷон-ака нигарист, ки ба китоб- хонӣ тайёри медид. Вай як китоби калони аз бисёр хон- дан фитшудае дошт. Шакли мансури «Шоҳнома». Рӯзе як ё ду бор онро бароварда, ба ҷашм айнак гузошта, чанд дақиқа бо овози баланд меҳонд.

Вақти хониш сар ва дастонашро ҳаракат меод, гӯё ки ҷи гуна синон бар синаи ҳариф задани паҳлавоне ё чи тавр назди шоҳ бо низом сухан гуфтани фиристодае- ро намоиш меод.

Аммо имрӯз ба хондан фурсат наёфт. Ба назди Но- сир Аббос ҷӯрааш омад.

Ҳамон шахсе ки аз рӯи нақли ҳудаш аз роҳбарони ташкилоти назорати халқ буд.

Иброҳимҷон пештар дар палатаи ҳамсоя меҳобиду овози ин мардро, ки ҳафтае камаш ду бор ба аёдат мео- мад, аз паси девори тунук шунида, бо шавқ фикр ме- кард, ки ҷи гуна касе бошад. Овози марҳум амаки ки- тобфурӯши вай айнан ҳамин гуна овози бами пурра, боиктидор ва ғулғуландоз буд. Айёми бачагӣ ҳар сари чанд гоҳ ба ҷои кори амакаш мерафт, ки сардори идо- раи китобфурӯшӣ буд. Ҳар дафъа ӯ ба додарзодан худ китобҳои ғалатӣ ҳадя мекард. Шарофати лутфи ӯ буд, ки Иброҳимҷон назар ба ҳамсинҳои худ хеле пештар ба забони русӣ китоб хонда мефаҳмидагӣ шуд. Вай ҳанӯз ба сарғаҳи долони дарози нимторик дохил нашуда, пай мебуд, ки амакаш дар идора аст ё не. Агар бошад, гул- дурӯси овозаш аз паси дари ғафси рӯкашдор ва меҳчако- рӣ ҳам берун меомад. Агар набошад, мунтазир менишаст. Аз бекорӣ ё нақши хуши қатори меҳчаҳои кулоҳчадори ялаққосини рӯи дари салобатнокро тамошо мекард. Ё пла- кату эълонномаҳои деворхоро меҳонду тамошо мекард, ки ҳамаи онҳо китобхониро тарғиб менамуданд. Нохост ҳис мекард, ки фазои бино ба як тарзи гуворо ба ларза даромад.

Ин овози тавонон амакаш буд, ки роҳравон бо касе гуфтугӯ мекард. Ё аз он сабаб, ки соҳиби овоз амаки ҳу- даш, ҷону чигараш буд, ё аз он сабаб ки ин ҳолат маҳз хосияти ҳуди он овоз буд, дарҳол долони нимторик, қа-

булгоҳи идора, ҳамаи дунё ба назараш равшану фарохтар мегардид.

Тоифае ҳастанд, ки махсус машқҳо карда, овози худ, оҳанги гуфтори худро сайқал медиҳад, «бехтар» мекунад. Чунон ки баъзеҳо гашт, нишасту хести басавлат, чандин шакли дастфишорӣ, саҳеҳтараш, тариқи дастдиҳиро ҳангоми вохӯрӣ аз бар мекунанд. Иброҳимҷон ошное дорад, хоҳ дар сари кор бошад, хоҳ дар хона ё кӯчаю бозор,— оҳанги гуфтораш ба монанди малакест, ки ҳамин ҳоло аз осмон афтодааст, махсус барои он фуруд омадааст, ки хусну кубҳи ин оламро ба чашми нобинон дигарон кушода диҳад ва оноро ба ягона роҳи дурусти зиндагонӣ ҳидоят кунад, ки онро фақат ӯ медонаду худо. Ба меҳмон вай «Марҳамат, биёед» мегӯяд. Вале аз оҳангаш маънии зайл ҳонда мешавад: «Худат мебинӣ, ки ба шарафи мусоҳибаи ман чандон муносиб нестӣ.

Аммо чӣ тadbир? Модом ки ба остонаи хона омадаӣ, акун ворид бишав, майлаш, чанд дақиқаи гаронбаҳоро ба садақа додан лозим меояд...»

Иброҳимҷон дар боран овози ҷӯран Аббос, аз лутфу меҳрубониҳои марҳум амакаш ба ҳаёл рафта, дуруст нафаҳмид, ки онҳо чиҳо мегуфтанд. Ҳамин қадар ба гӯшаш даромад, ки ҷинояти кадом як гурӯҳи фиребгарон, ки маблағи бузургеро ба киса зада, «фалон иншоот сохта шуд» гӯён як даста хуччатҳои қалбакӣ пешниҳод карда буданд, дигар фош шуда, ҳақ ба ҷояш қарор гирифтааст.

Ин кор, аз афташ, бо фаъолияти Носир Аббос алоқаманд будааст, ки ӯ изҳори хурсандӣ мекард, дастони дӯсти худро гаштаю баргашта мефишурд.

Аммо чараёни сӯҳбати ороми онҳо тағйир ёфт магар, ки Носир Аббос кӯтоҳ-кӯтоҳ ва бошиддат сурфа кардан гирифт. Аён буд, ки изтироби ботинӣ азияташ медиҳад.

— Не, ман дӯсту душмани одамони ҷудогонаро нагуфтаам, азони давлат, ҷамъиятро мегӯям. Сабр кун, миёни гапама нашикан,— эътироз кард Носир Аббос.— Барои душман будан автомат бардошта, ба кӯча баромадан шарт нест. Ман он ақидани ифротомези солҳои пеш аз ҷангро ҳам такрор карданӣ нестам, ки ба назари баъзе зотҳои фавқуллода зирак дар ҳар гӯша як хӯша душман, як даста нобакори ниқобдор пинҳон буд. Душмани навъи дигар, душмани дӯстнамон-замони осоиш-

таро мегӯям. Ҳамонеро ки либоси дӯстро дар бар кардааст, аз дахонаш савганди вафо канда намешавад.

Аз ваҷоҳати дӯшташ пайдо буд, ки чизе гуфта, эътироз кардан меҳадад, вале азбаски чӯраашро ба ҳаяҷон овардани нест, фақат сомеъ буданро салоҳ мебиннаду бас.

— Бе мисол мунозира таъсир надорад,— ба суханаш давом карда гуфт Носир Аббос.— Қасри осмонбӯси раиси номдорро шундайд? Набошад, гӯш кун. Худаш ҳақиқатан шахси хизматнишондода. Дар вақташ ботлокзори касногузарро боғу бӯстон кардааст. Колхоз сохтааст, онро обод кардааст. Аз ҷанг баргашта, дубора қомати хоҷагиро бардоштааст.

Ана ҳамин одам дар сари роҳи калон меҳмонхонае сохт. Биноро бар болон гулбаҳои ғафси бетони созонид, ки нӯги баландтарин дарахтони атроф базӯр ба остонааш мерасад. Аз он бино чӣ суд? Аз чоштгоҳ то ними шаб танӯр барин тафсон, гумон мекуни, ки ба даруни хумдон даромадаӣ. Зимистон бошад,— сайронгоҳи бодҳои дайд. Натиҷа чӣ шуд? Дар сари роҳи калон қасри не, меҳмонхона нею ҳайкали гурури пуч, муҷассаман бодиги бемаъни худнамои мекунад.

— Носирҷон,— гуфт чӯраи Аббос,— мо гоҳе фаромӯш мекунем, ки қор, мубориза ва умуман зиндагонӣ торафт мураккабтар мешавад. Ва ҳамин зайл шуданаш ҳам табиист.

— Хӯш? Баъд?

— Ҳар қадар душворӣ кашӣ, зарурати бартараф кардани он душворӣ ҳамоно қадар зиёдтар мешавад.

— Яъне мубориза сол аз сол мураккабтар, мушкилтар, аммо ба ҳамин дараҷа заруртар ҳам мешавад. Ту ҳамин тавр гуфтан меҳади? Лекин дар вучуди аксари одамон кайфияте ҳукмрон аст, ки акси ибро тасдиқ мекунад: яъне мо ба ҷамъияти созгору мутаносибу мукамал торафт наздиктар мешавем. Ҳар қадар наздиктар бирасем, ташвиш ҳамоно қадар камтар мешавад. Бигӯ, ҳамин кайфият аз қучо сироят мекунад?

— Шояд аз табиати одамон барояд, ки ба ҳар ҳол як андоза қоҳилӣ, таппарварӣ ҳосил аксари ин тоифа аст. Одамизод гарчи хурсандии худро дар заҳмат ва маҳсули он мебиннад, вале дар орзуи ҳаёлаш бахтро дар осоиш, истироҳат ва сайру сафои бардавом тасаввур мекунад.

— Рост. Барои тасдики ин ақидан ту як мисол оварам.

— Ана ин гапи дигар! — бо овози пуриктидорааш фазои хонаро ба ларза андохта, хушхолона гуфт ҷӯраи Аббос. — Аз ин ҷо сиҳат-саломат баромада, ба хона биё, Носирҷон, баҳсу мунозираро дар ҳамон ҷо давом медихем.

— Ҳа, муғамбир. Хайр, биё, гуфти ту шавад, баҳс лозим не... Дина духтурамон ба ману ана ин писар, ба мулло Иброҳим иҷозат доданд, ки дар худуди ошъёнаи дуҷум сайругашт кунем. Лекин ҳампалатаи дигарамон Қаримҷон-ака моро бо лифт ба ошъёнаи сеҷум баровард. Аз телевизор якта филм тамошо кардем. Фильми оличаноб — «Вокзали Белорусь». Яке аз ҷаҳор нафар ҷӯраҳои фронтӣ, бухгалтерии корхонаи калоне Николай... Николай... фамилияаш аз ёдам рафт, хайр, ҳамон Николай зимнан мегӯяд, ки мубориза дар фронт осонтар буд назар ба талоши ҳаррӯза дар ин ҷо, дар шаронти ҳозира. Он ҷо, мегӯяд, хати фронт муайян буд, ин тараф ту ва дӯстони ту, ҳо ана дар он тараф, дар сангару хандаҳои рӯбарӯ душман ниҳон аст. Фурсати муносибро дарёбу бикӯб бар сараш!...

Носир Аббос аз ғалладони сандуқча як дона валидол бароварда ба тағи забонаш партофт.

— Носирҷон, мон ҳамин гапҳоя, бас кун, — гуфта ҷӯрааш бархостани шуд. Вале Носир Аббос аз бозуи ӯ дошта, ба курсӣ нишонид ва суханаширо идома дод:

— Ташвиш нақаш. Мо тахти назорати духтурамон машқ карда истодаем. Дидаю доништа, хотираҳои ҳаяҷоноварро нақл мекунем, то ки ба ҳаёти пурвалвалаи берун аз худуди бемористон тайёр шавем... Ҳа, гӯш кун, баъд воқеае рӯй медихаду Николай мардаки худпарастии пастеро муште мезанад. Пас ба ҷӯраҳои рӯй оварда, мегӯяд: «Қайҳо боз ҳамин тавр возеху равшан надида будам, ки дар муқобилам ҳариф истодааст. Якта фурувардаму дилам аз ғусса ҳолӣ шуд...» Фаҳмидӣ?

— Фаҳмидам, Носир, фаҳмидам.

— Фаҳмида бошӣ, бигӯ, ки ҳамон ранси саду панҷох ҳазор сӯми колхоза барбод дода, меҳмонхонаи нодаркор сохтагӣ дӯст аст ё душман?

— Э ту боз сар кардӣ-ку!...

— Не, ту бигӯ: дӯст аст ё душман?

— Хизматҳои пешини ӯро худат гуфти. Агар ҳамин иро ба инобат гирем, вай дӯстест, ки хато кардааст.

— Гӯш кун, чӯра, ту роҳбари ман ҳастӣ. Одами ҷаҳонгашта, соҳибтаҷриба. Ростааша гӯям, фаҳр мекунам, ки ту барин як марди хирадманду баоброи кишварам дӯсти ман аст,— овози Носир Аббос қадаре ларзиш хӯрд, вале ӯ як сурфа карда, изтиробӣ худро фуру нишонид.— Бигӯ, чаро гоҳо дар идора, дар сари кор як хел гап мезанию берун аз идора — дигар хел?

— Нодуруст мегӯӣ, азизам. Ту ҳоло нотоб, духтур бифаҳмад, ки ман бо ту баҳсу талош мекунам, дигар ба ин ҷо роҳ намеридам.

— Ба ҳар ҳол барбоддихандаи моли ҷамъиятро дӯст номидӣ.

— Дӯсти сахвкарда гуфтам. Одамонро дар шароити мо ба дӯсту душман тақсим кардан салоҳ нест.

— Бо вучуди он — не. Не! Вай аввалҳо дӯст буд. Ба яксаду панҷоҳ ҳазор сӯм дар муҳити қишлоқ то бист-биступанҷ иморати хуб пӯшонидан мумкин. Дар як вақте ки ҳанӯз нисфи деҳқонон дар хонаҳои поҳсагини бўрьёфарш истиқомат мекунанд, раис бе изни мардум, бар ҳилофи раёю фармонишӣ партияи корӣ кард. Дар шароити деҳот раиси правления, котиби ташкилоти партиявии колхоз таҷассуми инсофи адолатӣ сохти ҷамъияти мо ҳастанд. Бар иловаи он қоре, ки ба ту гуфтам, он шахс баъзан ба шахр омада, занакабозӣ ҳам мекардааст, як автомашинаи сабукравро ба ошноияш додааст. Ҷамъияти ин қирдорҳо душмани мешавад, зиёнкори ҳисоб меёбад. Ба номи аъзои партия, ба унвони сарвари кӯп доғ гузоштан душманист, бародар. Аммо ӯ фақат бо як танбеҳи райком ҳалос хӯрдааст. Чаро?

— ...

— Чаро ҳап нишастай?

— Меҳроҳӣ, ки ӯро ҳаёс кунанд? Албатта, ӯ ба ҷазои вазнинтар сазовор будааст. Лекин... Охир, ҳама тарафаи андеша кардан лозим. Ҳама тарафаи дидаю санҷидан лозим.

— Ҳама тарафи қиро? Ҳама тарафи қиро? Ҳамаи зотро? Агар вай ҳафтаду ҳафт тараф дошта бошад ҳам, ҳоло — таъкид мекунам: ҳоло! — ҳамааш вайрон аст, мағор бастааст, аз захму мараз, фиску фучур иборат аст. Ҳамааш ҳоло — боз таъкид мекунам: ҳоло! — зидди қонуни, қоида, ҳилофи одат ва адлу инсоф аст.

Иброҳимҷон рӯболо ҳобида, ба мунозираи чӯраҳои гӯшӣ медоду дар дилаш мегуфт, ки дар вазифаҳои сарташвиши давлатӣ, партиявӣ ба Носир Аббос барин ода-

ми аз ҳад зиёд ҳассос кор кардан басте мушкил бояд бошад. Тоифаи ҳассос мисли аксари санъаткорон: артистон, нависандагон, бастакоронанд. Меҳроҳанд, ки ҳамаи нуксонҳои табиат ва ҷамъият дар як моҳ ё ҳеҷ набошад, дар зарфи як сол бақуллӣ нест шаванд олам гулистон гардад.

Вай гуфтаҳои Хиромонро оид ба навоҳҳои табиати одамон ба хотир овард. Яке молихулиё, дигаре балғаммизоҷ, яъне флегматик мешудааст. Сеюмӣ холерик, оташинмизоҷ. Боз сангвиник, ипохондрик ва ғайра ва монанди инҳо ҳастанд. «Лекин аҷиб, ки ҳуди ман гоҳ маҳзунтабиати парешонхотирам,— мегуфт Хиромон,— гоҳе шаккоку оташмизоҷ. Гӯё ба як ниҳол аз чанд дарахт пайванд карда бошанд. Пас чаро нагуфтаанд, ки ҳамаи хелаш ҳам мешавад? Мисли ҳамаи гуна ниҳолҳои серпайванд. Ё ба монанди баъзе сангҳои ғарибсурати дарёбод, ки як қабаташ зард аст, қабати тирафои чигаритоб ҳам дорад, сонӣ онро як раҳи мисли бўр сафсафед баурида мегузаранд, бар иловаи ин як табақа ҳам дорад, ки рангаш номуайяни хол-хол аст. Ва аз болои ҳамаи ин «алочаи нақшин» — сангро раҳи нораҷие уреб баурида мегузаранд...»

Табиати Носир Аббос низ, зоҳиран, ҳамаи гуна аст. Хар дафъае, ки Иброҳимҷон ўро бидуни либоси табобатхона тасаввур кардани шуд, гоҳ ҷун марди ҳалими бағоят орому солор пеши назараш ҷилвагар мешавад, гоҳе ҷун сарбози солҳои аввали Октябр. Сарбозе ки дар паҳлуаш ғилофи дарози ҷўбини маузер овезон аст, ба китфу миёну сари синааш тирнавори Максим печидааст ва ў бо ғиқори шахсе ки замонаро дигаргун сохтааст, аз кўча ба савлат қадам мезанад ва душманони замонаи нав, бадхоҳони инқилоб аз паси пардаҳои тиреза ва тарқиши дарҳо ба ў тарсону ҳаросон нигариста, ба кунҷу канораҳо ҷой мешаванд.

Носир Аббос ва ҷўрааш муддате соқит буданд. Баъд ҷўрааш аз ҷой бархост, парешонҳолоне ба тиреза, ба дари палата нигоҳ афканду гуфт:

— Меравам. Лекин пасфардо омада, турсо оромтар бубинам. Хуш бош.

Ва бозуи Носир Аббосро фишурда, ба дар рафт. Мӯи сараш парешон, яқтаи табобатхона фақат ба як китфаи андармон буд.

— Ҳм, баъди содир кардани гуноҳ хизматҳои пешина ҷӣ аҳамият дорад? — худ ба худ савол дод Носир

Аббос. Аҳли палата бо фикру хаёлот банд буданд. Ногоҳ Носир Аббос мисли он ки ба саволаш ҷавоб ёфта бошад, ба Қаримҷон-ака рӯй оварда, бо харорат гуфт:

— Кӯза агар ба зарбаҳои рӯзгор тоб оварда натавониста, чингаву пора шавад, чӣ суд аз он ки «як вақтҳо аз гили тоза сохта шуда буд» гуфта худро таскин диҳем? Оё бехтар нест, ки барои дертар пойдани кӯза лон онро бехтар расонем, ҳуди онро дар оташи хумдон хубтар пазонем? А, чӣ гуфтед?

— Чони гапа гуфтед, муаллим! — сухани ӯро тақвият кард Қаримҷон-ака, лекин ин гапро бо оҳанге мегуфт, ки гӯё илтимос мекард: «Аз барои савоб, муаллимҷон, ором шавед...»

* * *

Душмани одамизод ба дарди қалб гирифтор нашавад. Навакак Иброҳимҷон дар пештахтаи тиреза нишаста, бо дурбин бошад ҳам, аз нафосати рӯзи офтобии баҳорон нашта мебурд.

Холо парчини бистар шуда, аз шиддати дард дарундарун менолад. Агар ба такрор шудани дард ҳуди бемор сабабгор бошад, ягон хӯроки нобоб тановул карда, ё баръакси таъиноти духтур ҳаракати бечое намуда, худро хаста карда бошад, ин қадар алам намекард. Чон тааҷҷубу таассуф ҳам дар он ки коре накарда, баодобу ором менишинию дарди бетарахҳум нохост омада, аз гиребонат мегирад ва ба ҷаҳаннаи азоб меандозад.

Дар бачагӣ ба гулӯи Иброҳимҷон донани олу дармонда буд. Оби чашмонаш шув-шув мерехт. Яке об меод, ки бинӯш, дигаре таклиф мекард, ки нони қоқ биҳӯр, то ки донакро ба поён тела бидиҳад. Сеюмӣ ба тахтапушташ тап-тап зада, ким-чи гуна дуое мехонд. Имрӯзҳо Иброҳимҷон ҳамин гуна як дардро ба муддати чанд сония, не, балки то даҳ-понздаҳ дақиқа ҳис мекард. Лекин ӯ аз қучоқ кувват ёфта, ашқи чашмонро ба ашқдон бармегардонид.

Тасаввур қардан лозим аст, ки як порча пӯсти моли навкуштаро ба тахтапушти кас, ба рӯи шонаҳо часпонидаанд. Акнун фарз қардан даркор, ки ҳамин пӯст дар зарфи ним рӯзи офтобӣ не, тадриҷан не, балки баногоҳ, дар зарфи ним дақиқа хушк шуд, ҳаҷман ду баробар кӯчактар гардид ва ба ҳам кашида шуду пӯсту устухони касро низ баробари худ ба ҳам кашид.

Хар кас ниро ба худ тасаввур карда тавонист, азияти Иброҳимҷонро, андозаи сабру бардошти ӯро дар муқобили ҳамлаҳои пайдарпаи дард дарк карда метавонад.

Гоҳо дар дақиқаҳои мушкул ба назараш чунин меонамуд, ки марг ба шакли шабаҳи ноаёне, чун боди сарде дар фазои хона, дар долонҳо, рӯи ҳавли бемористон дар парвоз аст. Ё ана дар паси он тарнове, ки борони рӯи бом аз он шарросзанон ва гулгулакунон поён мерезад, камин гирифтааст.

Аҷиб, дар атроф шаҳри бузурге доман паҳи кардааст. Ҳама сӣҳат-саломат, машғули корубору ғаму шодини худ. Аммо дар ин қазира одамони хаставу нимҷон, ҳатто рамаке ба ҷои ғун шудаанд.

Зевари камсухани меҳрубон омада сӯзандору мекард, Иброҳимҷон дар интизории пасанда шудани ранҷ дандон ба дандон ниҳода, рӯболо меҳобид ва барои худ мойи таскин мечуст. Ана барги зумуррадгуни дарахти заранг, ки ба сари тиреза навдае ҳам кардааст. Ё мана порчаи офтоб, ки ба пештахтаи тиреза ё пойғаҳи кат афтадааст. Инҳо нишонаҳои ҳаётанд. Бояд хурсанд шуд. Ў ҳоло боз сӣҳат хоҳад ёфт, қувват хоҳад гирифт, хурсандиҳо хоҳад кард. Рӯҳияи одам як зайл наметавонад. Хар як рӯз, ҳатто соати умр ба фаслҳои гуногуни сол шабеҳ аст. Охир дар дохили хар як фасл аломатҳои фасли дигар ҳаст! Оё дар тирамоҳ кас сабзаи баҳористонро намебинад? Ё дар тобистон, хусусан тобистони кӯҳсорони баланд, гӯшаҳои намебинад, ки зимистонро ба ёд меоваранд? Ё дар баҳор нишонаҳои тирамоҳ, ё зимистон ё тобистон дида намешаванд? Мешаванд.

Иброҳимҷон ба ҳамаи ранҷҳо, азобҳо тоб меорад. Ба шарте ки рӯзе ба матлаб бирасад. Ба висоли ёр. Ба дидори зеботарин, боақлтарин, боназokatтарини занони олам, ба васли Хиромон.

Ғамат дорам, маро шодӣ ҳамин аст,
Зи баҳтам ҷои озодӣ ҳамин аст.
Зи бедодат харобобод шуд дил
Дар ин вайрона ободӣ ҳамин аст*.

«Ба шарте ки рӯзе ба матлаб бирасад», гуфт ӯ. Аммо ба пеши кӣ шарт метавонад ӯ?
Ба кадом ҳаққу ҳуқуқ?

* Аз Қамоли Хӯҷандӣ.

Хасан Абдуллоро, ки ба аёдати Ивон-амак меояд, Иброҳимҷон бародари тавъами ӯ пиндошта буд: ҳамон гуна рӯи гирда, чашмони мешии андаке сабзтоб дошт ӯ. Сохти лабу даҳону манаху пешонӣ, ҳатто гардану гӯш-хошон тақрибан як хел. Агар ӯ номи ин мардро наме-шунид ва хис намекард, ки вай тоҷикиро назар ба Ивон-амаки забондон ҳам ба ҳар ҳол тозатар талаффуз мекунад, ҳамчунон дар гумон мебуд, ки онҳо бародаронанд. Охир, дар байни тоҷикон, ки дар тӯли таърихи дароз бо қавму наҷодхон мухталиф басо омезиш ёфта-анд, чӣ қадар хоҳед, одамони малламӯй, ҳатто сафедмӯй ва сурхмӯй, одамони чашмонашон кабуд, сабз ва обиро мебинед.

Иди ғалаба дар пеш буд ва омадурафти Хасан Абдулло ва рафикони вай, ки ҳамагӣ бо Клуби ветеранҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ робита доштанд, торафт зиёдтар мешуд.

Иброҳимҷон аввалҳо ба мазмуни сӯҳбати онҳо сарфаҳм намерафт. Масалан: «Бачаҳо дар комиссариати ҳарбӣ баромад карданд», «Бачаҳо аз ёддоштҳои ҷангиашон маҷмӯа месозанд» мегуфт Хасан Абдулло ва Иброҳимҷон ҳайрон мешуд, ки бачаҳо дар комиссариати ҳарбӣ чӣ гуна баромад мекарда бошанд? Ё сухан аз концерти ҳаваскорони санъат мерафта бошад? Агар ин тавр бошад, ёддоштҳои ҷангӣ ба онҳо чӣ дахле дорад?

Фақат баъдтар ба ёдаш расид, ки дар боран ҳамдигар «бачаҳо» гуфта сухан рондан хоси як қабил мӯйсафедон аст. Дар воқеъ, онҳо ба ашъё, воқеот ва одамон бо ченаки айёми шабоб ё давраи камолоти худ назар мекунанд. Рафикони ҳамсиннашон — иштироккунандагони муҳорибаҳои гражданин солҳои 1922—26 дар Тоҷикистон, ветеранҳои Ҷанги Ватанӣ барояшон «бачаҳо» хоянд.

Дар гуфтушунид Сари Хосор, Сталинобод бариш номҳои кӯхнаро истеъмол мекунанд, ки аз забони умумӣ кайҳо баромадаанд:

— Ёд дорӣ, ба Сангвор мерафтем?

— Ҳа, ту он вақт дар Лақай-Тоҷик будӣ. Соҳитар ба Пахтаобод гузаштӣ...

Агар сухан аз нархунавон молу матоъ биравад, ханӯз ба ҳисоби пули кӯхнае, ки то соли 1960 маълум буд, сӯҳбат мекарданд:

— Ба наберача ба панҷсаду бист сӯм якта валасафеди оличаноб харидам. Э, бирав, гуфтам, бачекам, кайф кун-е, дар замони мо-ку ғайр аз хару хингил саворие набуд...

Ин дафъа хотири Ҳасан Абдулло мушавваш менамуд.

— Зик шудам, Андреич, зудтар мебаромадӣ...

— Чӣ зик мешавӣ, ба ту чуроббофӣ фармудаанд?

— Плансозӣ чӣ? Чуроббофӣ дар пеши вай ҳеҷ гап не. Плани сохтаамро ба маҷлис хонда додам, маъкул нашуд.

— Гардан метобанд?

— Не, не,— бо шитоб эътироз кард Ҳасан Абдулло, яқин, барои он ки рафикаш арзи ўро мабодо ҳамчун шикаҷ аз «бачаҳо» маънидод кунад.— Ҳама розӣ. Худат медонӣ, ки ҳамааш муштоқи ягон супориш, ҳатто бачаҳое ҳастанд, ки ду-се вазифаро якбора ба гардан мегиранд.

— Пас чӣ шудааст?

— Ё рӯзи таъинкардан ман маъкул нест, ё чое ки аз рӯи тақсимот расидааст.

— Набошад, рӯйхатро хомакӣ соз. Тақсимои супориш ва рӯзи мулоқотро ҳудашон ҳал кунанд. Олам гулистон.

Ҳасан Абдулло ба рафикаш бо чашмони шефта нигоҳ карда истоду гуфт:

— Барои ҳамин ҳам мегӯям, ки тезтар баро, Андреич. Қаллан ту, ба ҳар ҳол, дигар-дия.— Муддате хомӯш монда, илова намуд:— Ба ид табрикномаҳо омада истодаанд. Аз комитети ветеранҳои комбинати мебели Душанбе, аз мактаби рақами 45-и Чилликӯл табрикнома омад. Илтимос мекунанд, ки биёед.

— Бисёр кори савоб, биравед.

— Ту баро, ҳамроҳ равем...

— Ман ин ҷо ба истироҳат наомадаам, Ҳасан. Ба асабам нарас... Ба қарибӣ имтиҳони мактаббачаҳо сар мешавад. Сонӣ— таътили тобигона. Интизор накунад, ҷанд кас ҷамъ шаведу биравед.

— Ту баро, ҳамроҳ меравем.

— Ҳасан, баъзан кӯдаки таппа-тайёр мешавӣ-а!

— Хайр, чӣ? Одам синну солаша гирад, аз сари нав кӯдак барин мешудааст.

— Ман мегӯям, ки кӯдак барин шавад ҳам, дертар шавад.

— Хайр, майлат.

— «Майлат» — норозиёна ғур-ғур намуд Ивон-амак ва ранчишомез сари худро ба дигар сӯй тоб дода сокит монд. Ваҷоҳати ӯ ба забони ҳол меғуфт, ки ин масъалаҳо ҳаргиз муносиби баҳсу мунозира нестанд, аммо ту маро беҳуда дилтанг мекуӣ. Гӯе ман барои ҳавою ҳавас ин ҷо ҳобида бошам.

Ба назди Ивон-амак дирӯз ду нафар зан омада буд. Якеро мӯйсафед Алиева гӯён хитоб мекард, дигареро бо ҳавсалаи том: Наталья Коробкова-Степанова гуфта, ному фамилияи дуошъёнаашро пурра ба забон мегирифт. Ба назари Иброҳимҷон муносиботу муомилоти ин мӯйсафедон баъзан хандаовар менамуд.

Соли гузашта ӯро сардори гурӯҳашон ҳафтае қабл аз рӯзи Армияи Советӣ ба хонаи офицерон фиристода буд. Ба ӯ гуфтанд, ки Комитети умуминттифокии ветеранҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ як гурӯҳ иштироккунандагони ҷангро аз шаҳри онҳо бо тавсифномаҳо мукофотонидааст. Иброҳимҷон мебоист маросими супурда шудани он тавсифномаро барои журнали хроника ба навор мегирифт.

Маҷлиси ветеранҳо оғоз шуду яке аз онҳо аввал дар бораи шакли тозаи тарғиби анъанаҳои ватандӯстона — оид ба мусоҳибаҳои ки бояд дар ҳавлиҳои калон-калон гузаронида мешуданд, маъруза кард. Мӯйсафедон ба ҷӯшу хурӯши ҷавонона ин масъаларо батафсил муҳокима карда, нақшаи амалиёт тартиб доданд. Ивон-амак дар ҳайати раёсат менишаст.

Вақте ки мукофотсупорӣ сар шуд, Иброҳимҷон ба ҷароғдори худ ба кор шурӯъ намуд. Аммо дар яке аз лаҳзаҳои ин маросим ӯ қариб монда буд, ки қори худро худаш расво кунад. Садри маҷлис номи яке аз ветеранҳои ҳоро гирифта, эълон намуд, ки фалонӣ барои хизматҳои шоиста дар тарбияи ватанпарваронаи насли ҷавон иштироки фаъолона дар қорҳои оммавӣ сиёсии клуби тавсифнома мукофотонида мешавад.

Ин буд, ки пирамарди қадпасти руҳсораш пурочиғе, ки пойҳои қачи қавалеристӣ дошт, қачал-қачал қидам ниҳода, ба мизи раёсат наздик омад. Тавсифномаи гирифта, дастии раисро бифишурд. Пас рӯ ба аҳли эҳтишор овард, ки тақрибан панҷоҳ нафар ҳамин гуна мӯйсафедон, аз ҷумла се-чор нафар занҳо менишастанд ва бо овози гирифтаю дупӯстаи пирона фаръёд кашид:

— Ба хизмати Иттифоки Советӣ тайёрам!

Иброҳимҷонро, ки ҳамаи ин манзараҳоро гоҳ аз чапу рост, гоҳ ҳам шудаву гоҳе болои курсие баромада, ба навор акс мекунонид, даст баногоҳ ларзид ва худ беихтиёр пиккос зада хандид. Хайрият, худӣ ҳамаи лаҳза худро ба даст гирифта, чунон вонамуд кард, ки наҳандидааст, он садон бегона хиширроси аппарат буд, ки хангоми тақон хӯрдани дасташ шунида шуд.

«Ба хизмати Иттифоқи Советӣ тайёрам!» Ин нидои ҷанговарони барною тавоноро аз даҳони пири ларзони қачпо шунидан, ростӣ, як қадар хандавар менамуд. Лекин дар чунин як вазъият хандидан, ҳеч набошад, носиносӣ буд.

Аксари ин пирони рӯзгордида агар аз панҷ-шаш пиллапоии зина саҳле бошитоб бароянд, бояд ним соат харсасзанон нафас рост кунанд. Бо вучуди он сарфи назар аз заъфи тан, онҳо рӯҳи бардами шикастнопазире доранд. Дар воқеъ, ҳоло ҳам, фардо низ ва то нафаси воқасин ба хизмати Ватан ҳозире нозиранд. Кӣ медонад, шояд ин хизматро аз мулло Иброҳим барини ҷавонони ба қомати мавзунашон ғарра, ки гармию сардиҳои рӯзгорро нодида, дар ишқи як духтар дил бохта, аз ҳомӣ ба бистари маризӣ афтадаанд, чандин маротиба ҳалолтар адо кунанд!

Иброҳимҷон саҳт изи кашид. Маълум мешавад, ки ӯ ба риши сафеди пирон ба қадри бояду шояд эҳтиром надоштааст, дар тарбияи ӯ аз як ҷиҳати бисе нозук нуқсоне рафта будааст. Вай то анҷоми он рӯз ҳар замон худ ба худ аз ҳаё сурх шуда, ба худ таъкид мекард, ки сазовори маломат аст.

* * *

Ивон-амак ба гусели ҷӯрааш рафт. Носир Аббос ҳам қайҳо ба долон баромада буд. Иброҳимҷон оҳиста-оҳиста ба тағи дари палата баромад. Рӯзҳои нав аз бистар бархостанаш мустақилона ақаллан ду қадам роҳ рафта наметавонист. Гуё малакаи бистухафтсолаи роҳгардиаш ба якбор барбод рафта бошад, худро кӯдаки ба рӯи замин ханӯз ягон қадам нагузоштагӣ барин ҳис мекард. Як ҳафтаи том поҳон ӯро молиш дода, дар рӯи бистар ба ӯ машқҳои сабуки гимнастикани муолиҷавӣ омӯзонид, осори қарахтӣю ночунбонии сеҳафтаинаро тадриҷан барҳам меоданд.

Дар гӯшаи истироҳат чанд кас доминобозӣ мекард. Ҷавони лоғари захирранге дар сари онҳо рост истода,

беист мечунбид. Чунбиши ў даме ракси арабӣ ё хинди-ро ба хотир мерасонид, лаҳзае ҳаракати дорбозеро, ки вазнаш яктурафа майл карданисту ў мекушад мувозанатро барқарор намояд. Аксаран китфу косаш ночунбон, аммо миёнаш ба мисли камари духтараконе ки чанд сол муқаддам бо чанбарак хула-хупбозӣ мекарданд, тоб меҳӯрд.

Беморони ғарибе ҳастанд, ки тамошояшон гарчи шугли хузнавар аст, лекин ночор қолиби диққат мешавад. Аз тирезаи кироатхона бинои беморони асаб менамояд. Яке аз беморони он шӯъба ба дарди ҳайратангезе гирифтور аст. Дар мағзаш, ба гуфти Зардодхон, маркази идоракунандан ҳаракати пой осеб ёфтааст, ва ў ҳамин ки аз ҷои нишасташ бархост, дар пайроҳаҳои боғи бемористон ғайририхтиёр метозад. То ба даре ё деворе барнахӯрад, то танаи дарахте ё дастӣ имдодгареро нагирад, худро боздошта наметавонад. Гӯё касеро таъкиб мекарда бошад, бо шастӣ тамои медавад. Алҳазар, алҳазар.

Зевар меғӯяд, ки ҷавони заҳирранг бо чунбиши худ дарди ҷонкоҳи меъдаю рӯдаҳои заҳминашро андаке пасанда мекунад. Дирӯз ў дар сари миз бо се нафари дигар доминобозӣ мекард. Ногоҳ дардаш гирифтӣ аз сари миз барҷаст ва ба «ракси» пуразоб оғоз кард. Шариконаш то охири ракси ў бо хавоси парешон мунтазир буданд. Меғӯянд, ки ў шароби зиёде нӯшида, худро ба ин ҳолат расонидааст. Бар болои ин боре ким-чи гуна спирти техникӣ хӯрдааст. Ҷавонӣ-дия, чаро оқил кунад коре, ки боз орад пушаймонӣ, фармудаанд хирадмандон. Рӯзе аз алам дар ҳамин ҷо, дар табобатхона ҳам арак нӯшида, ҷақа маст шудааст. Ҳамшираҳои раҳмдил «профессор дар ин аҳвол бубинад, аз табобатхона пеш мекунад» гӯён ўро дар анбори рӯйчою пӯшок руст кардаанд.

Бечора, пӯсти рӯяш ба ранги қоғазӣ рағғанолуда: на тарҳи рағе, на ақаллан андак нишонҳои хуне. Бо ҳамин аҳвол аз он канори бинои дароз, аз шӯъбаи ҷарроҳӣ меояду номаълум аз дур Зеварро тамошо мекунад. Ҳатто дар ҳамин бемористон чанд кас ошиқи зори Зеваранд. Аммо касеро ҳадде нест, ки дар ин хусус ба худӣ ў ҳарфе бигӯяд, ишорате бикунад. Аён аст, ки дар ҷавоби изҳори меҳр Зевар мисли баъзе духтарони ба хуснашон ғарра сухани дурушт намеғӯяд, дашном намедиҳад. Факат як нимтабассуми писхандолуде карда, аз

«ошиқи зор» рӯй метобад ва бо ҳамин кори ўро тамои мекунад.

Ҳар шанбе Зевар шабона ҳам навбатдорӣ мекунад. Он шаб ошиқони дармонда дар долони шӯъбан терапия махсусан бисъер сайру гаш мекунанд, дар ниҳони дил, аз афташ, оҳҳои сарди бадард мекашанд.

Аз он канои долон шавқуни марди ғафси шикам-калоне шунида мешавад. Ў дини дар адл мобайни долон рост истода, ба сари ҳамшираи қадбону боиғ мезад, ки одами нозуктабнати асабонист, касалаш вазнин аст, эҳтимол, аз умраш фақат чанд рӯз боқӣ монда бошад ва ба охи воҳу нолаю ағғони дигарон тобу тоқат надорад. Бояд ўро ҳар чи зудтар ба палатаи яккаса бигзаронанд. Ў коре надорад, ки ин хел палата ҳаст ё не.

Имрӯз фаръед мекард, ки телефони шӯъба вайрон. Дар кучо дидаанд, ки телефони бемористон кор накунад? Магар тақдирӣ одамони носихат барои калоншавандаҳои ин муассиса бозича аст, ки ба телефон барин асбоби зарурӣ аҳамият намедиханд?

— Сардухтурро зуд ба назди ман биёред! — дағдаға мекард бемори нозуктабият ва дар он сӯи долон такудави ходимони табобатхона авҷ гирифт.

Маълум мешавад, ки касали корчаллон муаммони палатаи алоҳидаро ҳал кардааст. Ҳамин хел дӯғу даранг кардан гирад, ба пеши мардак телевизор, радиоприёмник, телефони алоҳида ҳам оварда мемонанд, аз дил гузаронид Иброҳимҷон.

Бузургии вичдон ва ҳаловат аз рӯзгор ба ҳамдигар номутаносибанд, яъне вичдони кас ҳар қадар қавитар, поктар бошад, соҳиби он ҳамон қадар дар ташвиш ва ранҷу азият аст ва баръакс вичдон ҳар қадар заифу олудатар бошад, ҷони соҳибаш ҳамон қадар дар ҳаловат.

Ќўрааш Қамар ҳикмати шўҳиомезе гуфта буд, ки агар вичдон дар воқеъ ҳосияти азоб додани вичдондорро медошт, дар кўчаҳо фақат пўсту устухони одамон мегаштанд.

Аз тану тўши он бемори инҷик пайдост, ки ў аз ҷуни хатаре эмин аст.

* * *

Сокинони деринаи палатаи кунҷакӣ онне доштаанд, ки ҳар кас ба қадри тавонаш бар бистари беморӣ афтодани худро бо ягон воқеаи дигари ҳаёташ муқоиса

мекардааст. Нақле ки Иброҳимҷон рӯзи ба ин палата кӯчиданаш дар боран саргузашти гӯгирддонаи охирин аз Носир Аббос шунда буд, аз ҳамин қабил тамсилот будааст.

Дар ин палата пинҳонӣ аз духтур ва Зевар муқаррароти табобатхонаро вайрон карда, пас аз хӯроки нисфирузӣ хоб намекарданд.

— Рӯзона хобем, шабона хоб тунук мешавад,— гуфта буд Ивон-амак рӯзи дигар ба Иброҳимҷон ва гӯё аз номи ҳама таклиф намуд:— Лекин, писар, агар шумо хобидан хоҳед, мо ҳалал намерасонем, ҳап ёзида меҳобем.

— Бахузур сӯхбат-кардан гиред,— дар ҷавоб гуфт Иброҳимҷон,— агар сӯхбат аҷонб бошад, хоб мегурезад, вагарна овози касе ба хоб монев шуда наметавонад.

Ивон-амак ба Носир Аббос маънидор нигоҳе партофт. Яъне, дидед, Носирҷон, чӣ изҳороти ҷавобаландона!

Оре, Иброҳимҷон баъзан ягон суханро хуб насанҷида, барнакашида мегуфту пас пушаймон шуда, дарундарун ба таб месӯхт ва сухани хом ё духӯра баромадан худро гоҳ ба ҷавонӣ ва камтаҷрибагӣ ҳама кунад, гоҳ бо алам эътироф мекард, ки аслан рӯзи тақсими ғажу фаросат дар ғафлат будааст. Хозир ҳам ӯ хичил шуд, ки ба ду нафар одами аз ҳудаш калону боақлтар эҳтимоли сӯхбати дилгирро нисбат дод.

Бозини анъанавии аҳли палатаро Ивон-амак саркард.

— Ман,— гуфт ӯ,— ҳудама мисли аробаи кӯҳнаи шалақ ҳис мекунам, ки усто Зардодхон мурватҳо, ҷарҳ ва тире шотуҳояшро тарангтар кашида, губҷақхояшро рағгани тоза молидааст.

— Ман мисли касе ки аз минбар кашола карда фароварда бошанд,— гуфт Носир Аббос, ки якпахлӯ ёзида, рӯй ба Ивон-амак меҳобид ва аз ӯ савол кард:— Оё шуморо боре аз минбар фаровардаанд? Не, ман намегӯям, ки албатта вақти сухан карда истоданатон. Фарз кардем, вақте ки ба сӯи минбар бо нияти нутқ равона будед, ё мисол гирем, номатонро ба рӯйхати нотикон дароварданду баъд нохост онро хат заданд.

Шумо бо дили пуризтироб, ки тук-тукаш ҳатто ба

гӯшатон мерасад, мунтазири навбати худ ништааст. Мунтазиред, ки ҳозир садри маҷлис эълон хоҳад кард:

— Сухан ба рафиқ Аллаев, тайёри бинад рафиқ Баллаев.

То навбати шумо боз чанд каси дигар мондааст! Тук-туки дил шиддат мегирад. Ба сари синаатон менигаред, аз тапиши қалб ларзидани нишони сарисинагӣ ва гиребонатонро мебинед. Сухани рафиқон Баллаев, Валлаев, Галлаев, Заллаев ва Қаллаев ба поён мерасад. Ҳозир бояд раис эълон кунад:

— Навбати рафиқ Маллаев, тайёри бинад рафиқ Паллаев.

Рафиқ Паллаев — шумо. Тук-туки дил ба гуп-гуп ва сонӣ ба гурс-гурс бадал мешавад. Аммо сухани рафиқ Қаллаев ба анҷом мерасаду чунин эълон шунида мешавад:

— Сухан ба рафиқ Маллаев, тайёри бинад рафиқ Саллаев!

Паллаев аз мобайн биафтод.

Одаи чунон сохта шудааст, ки баъзан қисми ўро рӯҳаш азоб медиҳад, баъзан рӯҳро — қисм. Дар айни ҳиллаи тобистон рӯзи истироҳати ҳудро дар универмаги серодами хавояш дами вайрон гузаронида, барои зимистони оянда либосу пойафзол мечуста бошед, бидонед, ки қисматон, яъне зарурати ҳифзи он аз сармо рӯҳро дар вартаи азоб андохтааст.

Баръакс асное, ки дар маҷлисе мунтазири навбати сухан менишинед, рӯҳи ба шӯриш омада қисми шуморо озор медиҳад. Ба зами ни ба шумо бо овози басо нарма, бо табассуми ҳалимона хабар медиҳанд, ки номатонро касе аз рӯйхат баровардааст. Дил фишор меҳӯрад, тук-тукаш паст ва номураттаб мегардад, дар бадан ким-чи гуна араки сарди ғичиноваре медамад.

— Боре нақши рафиқ Паллаев ба зимман ман афтода буд,— ҳикояташро давом кунонид Носир Аббос.— Устон ман ба нафақа баромад. Қарор доданд, ки аз номи шогирдон ман нутқи табрикӣ кунам ва тӯҳфаи шогирдонро бисупорам. Худам дар ҳазлу ҳаҷв чандон қобил нестам, аммо бо кӯмаку маслиҳати рафиқон як табриқномаи шӯҳи саршор аз ҳазлу мӯтоиба тартиб додем. Чандин рӯз кашокаш карда, тӯҳфае тайёр кардем, ки хеле зебанда ва дар айни замон шакли ҳазломезе дошт.

Рафиқон Аллаев, Баллаев, Галлаев ва дигарон гап

заданд. Паллаев аз байн биафтод. Сонӣ Саллаев, Фаллаев, Чаллаев, Яллаев, Ғаллаев ва Ҳаллаев низ ба минбар баромада, баъзеҳо то даҳ-понздаҳ дақиқа вақтро гирифта, табрикномаҳои хушку холию дилгиркунандаро хондан гирифтанд. Як қисмашон айнак бар болои бинӣ гузошта, чашм аз коғаз нақанда қироат мекарданд ва аз аҳли зал ҷамъе ҳамёёза мекашиданд, камсабртарон омодаи хурроқ мешуданд.

Садри маҷлис эълон кард, ки таклиф омад табрикгӯиро бас кунем. Боқимондагон ба саҳнаи клуб баромада, номаҳои худро ба соҳибчаши бисупоранд.

Симои ноадолатиро нахустин бор ҳамон рӯз возех дида будам.

Гоҳо ба сарам андешан маъюсонае меояд, ки агар танҳо ба умеди такмили вичдону ақоиди худ шавем, ошнобозӣ барин як иллати бузургеро бо маҳалчигӣ, миллатчигӣ, ҷӯрабозӣ, ришвахӯрӣ барин шоҳаҳояш ба ин қарибӣ аз ҳаёти ҷамъият нест карда наметавонем. Олимони бояд ҳар чи зудтар мошинҳои электронии одаминишро ихтироъ карда, ба кӯмаки мо бирасанд. Холо дар баъзе ҷойҳо, масалан дар ГАИ ва институтҳои тадқиқот санҷиши одамон ба зиммаи ҳамин гуна мошинҳо гузошта шудааст.

Дар ин асно бародари Иброҳимҷон ба палата даромад ва ӯ нафаҳмида монд, ки оё нақли Носир Аббос ба поён расид ё ӯ боз ҷизе илова кардаи буд.

Ҳамроҳ-ака аҳли палатаро хуб мешинохт. Бо Ивонамак ва Носир Аббос чун ошноҳои дерина вохӯрӣ кард. Дар палата низ чун дар кӯчаи кушод коматашро рост дошта, ба тарзи низомӣ қадам мегузошт. Туфлини сиёҳи ялаққоснаш босавлат ғирҷос мезад.

Иброҳимҷон саросема рӯи кат нишаста, гиребони бетугмаи яктараф қач шуда, ба китфаш фаромадаро дуруст кард. Бародараш ҳам шуда, ўро ба оғӯш кашид, аз рӯяш бўсид. Пас рӯи додарро бо навозиш сила карда: «Э бале, шер! Офарин, шер!» гуфт.

Аз ӯ бӯи хосаш меомад, ки солҳои дароз инҷониб ба димоғи Иброҳимҷон нишаста буд. Бӯи махлути як қадар атромезе ки фақат аз сару либосу пайкари бародараш меояд. Агар бӯи портфели нави мактаббачаҳо, куртаи тозаи дарзмоли, папироскутӣ ва андаке каланфури марҷонро ба ҳам омезанд, ба ҳамин бӯи хуши махмуркунанда наздик мешавад.

Ҳамроҳ-ака хомӯш нишаста, тадричан киёфаи ҷид-

дӣ мегирифт. Ҳар замон ба афту андоми додарааш, ба бистар, тиреза, дурбин, сандукчаи чизмонак, сақфу девори палата нигоҳҳо афканда зери лаб «ҳм..хӯш» ме-
гуфт.

— Одам, шер, дарди дилашро ба ҷону ҷигарааш на-
гӯяд, ба кӣ мегӯяд?— ниҳоят савол дод Ҳамроҳ-ака.

— Қадам дард?— худро нофаҳмида вонамуд кард
Иброҳимҷон.

— Бача нестем, шер, хуб не,— норозиёна рӯй гар-
донд бародарааш.

Камар омада, аз парирухе гап мезад. Ишораҳо ме-
кард, ки Иброҳимҷон розӣ шавад, сурати он нозаниро
биёварад. Боз аз қадам як комитети наҷот сухан мекард
он лаккӣ, ки Ҳамроҳ-акааш аъзои он комитет будааст.

Бародар талаб мекунад, ки дарди дилашро гуфта
диҳад. Чиро гӯяд? Чӣ тавр гирифтори ишқи Хиромон
шуданашро? Магар ҳамин бародарааш набуд, ки баҳсу
мунозираи бутун-бутун ташкилотҳо, маҳаллаҳо, гурӯҳ-
гурӯҳ одамонро ба осонӣ ҳал карда метавонисту носо-
зиеро ки дар оилаи додарааш буд, ба ҷои бартараф кар-
дан баръакс мураккабтар мекард? Магар ҳамин марди
хирадманд, ҳамин ходими маъруфу машхури идораи
корҳои дохилии республика рафиқ Ҳамроҳ Олимӣ на-
буд, ки бо раҳмати модари пирашон аз як гиребон сар
бароварда, Иброҳимҷонро зӯран ба хеши ҳудашон хо-
надор карданд? Ҳар бор, ки Иброҳимҷон баҳонае ёф-
та, тӯйро ба таъхир андохтани шавад, саҳт карда ме-
гуфт:

— Бас! Шаш-ҳафт сол интизор шудем, ки арӯс меё-
бӣ. Натавонистӣ, шер. Акнун, шер, ба гапи модар гӯш
кун.

«Ба гапи модар гӯш кун» мегуфту гапи ҳудашро ме-
гузаронид. Баъди он ки Иброҳимҷон бо зани ёфта до-
даатон зиндагонӣ намекунам, гуфт, бародарааш қариб
ҳар рӯз ўро аз ҳаллоҷӣ мегузаронид.

Бародарони Иброҳимҷон аслан ду нафар буданд.
Ҳамроҳ-ака — нахустин писар. Ба падарааш ҳамроҳ ша-
вад гуфта, бо умед Ҳамроҳ ном додаанд. Бародари дую-
маш дар хурдсолӣ вафот кардааст. Гоҳе ки Иброҳимҷон
аз насиҳат ё коҳиши бародар ба танг омад, фикр ме-
кард, ки агар ҳар дуи онҳо зинда мебуданд, ҳоли ў чӣ
будӣ? Инро аз дил мегузарониду дарҳол ҳичолат ме-
кашид. Ҳис мекард, ки аз ҳаёлотӣ шикваомези ў бўи
носибосӣ меояд, гӯё ҷуниин ҳулосае бармеояд, ки хуб

шуд, ки аз бародарон холо фақат яктоашон дар қайди ҳаёт мондаасту бас.

У бародари ягонаашро ҳаёлан рӯи бистари марг ё миёни гулу гулчанбарҳо, тасмаҳои шохии сурху сиёҳи мотамосор дида, дилаш тағ кашида мерафт. Дарҳол мижа таҳ карда, мекӯшид, ки ин манзараи мудҳишро зудтар аз назари андеша дур андозад. Ва худӣ ҳамон лаҳза дилаш аз меҳру муҳаббати риққатомез ба бародар лабрез мегардид.

Воқеан, чӣ чои ношукрӣ! Ҳамроҳ-ака ўро ба чои падар буд. Модараш нақл мекард, ки вақте ки Иброҳимчони шашмоҳа саҳт касал шуда, дар ғахвора ғаш мекард, Ҳамроҳи чаҳордахсола «акнун укаҷонам мемурад» гӯён гурс-гурс сар ба девори хона мезад ва ҳой-ҳой мегирист.

Бо мурури солҳо меҳру парастории бародар бар додар торафт бештар мегардид. Аз рӯзе ки Иброҳимчон худро мешиносад, гӯё ҳар қадамаш бо ғамхории ин марди мўнис хотирнишон гаштааст. Дар ёздахсолагӣ соҳиби фотоаппарат шуда, суратгириро омўхтанааш... Аз синфи як то курси охирини университет на дар хўроку пўшок, на дар кисахарҷӣ ё асбоби хониш ё транзистору мотороллер барин чизҳо эҳтиёче ҳис накарданааш,— ҳама аз шарофати меҳрубонии бародар буд, ки орзўҳои ўро ҳатто дар шуури ҳудаш шакл нагирифта, пай мебурд ва аз пай амалӣ гардиданааш мекӯшид.

— Ману янгаат ба ту бегона нестем, шер,— боз гуфт бародар.— Ту, шер, мебоист аз ғаму ташвиши худ моро огоҳ мекардӣ.

Иброҳимчон чизе нагуфт. Бародар ўро ба китф таскиномез тап-тап зада баромада рафт.

11

Одамон гоҳо ба маҳсули ҳаёли рангини худ дил мебозанд. Иброҳимчон онд ба ин гуна киссаҳо аз қабилӣ Пигмалион* бисёр чизҳо шунидаву хонда ва фильми

* Пигмалион — мувофиқи асотири бостонии Юнон ҳайкалтароше будааст, ки ҷинси занро тавачҷӯх надоштааст. Олиҳан хуси ва муҳаббат Зўхран заҳро барои танбеҳи Пигмалион дар дили ў шики ҳайкали занро меафканад, ки худ бо дасти ҳештаи тарошидааст. Аммо шики ў ба дараҷае афзуда, ба андозае муктадир гаштааст, ки дар бадани ҳайкал ҷон дамидааст ва он ба зани ҷамилае табдил ёфта, оқибат ҳамсари ҳайкалтарош шудааст.

саран америкони «Хонуми соҳибчамоли ман»-ро низ дидааст. Нигоре, масалан, табиатан нармгуфтор ва хушрафтор аст. Табассуми латифи ӯ, ки аснон ҷавоб ба саволи дилбохта дар лабони дилрабоияш медамад, ба назари дилдода чун аломати тавачҷӯх ё ҳатто чун муждан меҳр метобад. Хаёли барошuftа ва ба висол ташнаи ошиқ килки рангин бардошта, тасвираҳо, манзараҳои дилнавозе мекашад ва ҳар зоҳираеро ки дар рӯ ба рӯяш мебинад, ҳатман ранги матлуб медиҳад, аз ҳар сухани нигор оҳанги марғуб мешунавад, дурри мақсуд мебинад.

Мисли он ки ташнаи обро дар биёбони сӯхта сароби бетараххум фанд мезанад, дар назар чашмаҳои ҷонбахш, нахрҳои ҳаётофарин ба ҷилва меорад.

Мисли он ки дар назари роҳгумзадае, ки аз сармо қарахт шуда, аз пой дарафтодааст, давраи гарми гирди гулхан, бистари нарми дӯсти куҳан, боғу бӯстонӣ пур аз меваю гулу гулшан пеши дидагон меояд.

Ошиқи бечораро ба ин кӯн талбис ва пурхатар на ҳарифе, балки андешаи муболиғакори худ дар бораи фазилату хусну хислати ҳештан меандозад. Чунон ки ин навъ фиреби маҳз дар камингоҳи сари кӯн ҳар фарде ҳаст, ба назари ошиқ низ шахси ӯ аз будаш бехтару меҳтар метобад.

Ҳар гоҳ, ки эҳтимоли ин гуна гумони қаззоб ба ҳаёли Иброҳимҷон меомад, ҳис мекард, ки фикри даҳшатангез мадори дасту пояшро хушк мекунад.

Аммо муддате мегузашту андешаҳои талх парешон мегаштанд ва ӯ дар самони ҳаёлотӣ ширин аз нав ба парвоз медаромад.

Ҷро фақат якто қран лозим буд. Ӯ медонист, ки он қран ҚБ-100 ном дорад, баландиаш баробари иморати шашошъёна аст, якбора панҷ тонна бор мебардорад. Дар шароити Тоҷикистон аз қранҳои миёна ба шумор меравад ва дар сохтмони биноҳои ҷаҳор-панҷқабата қор фармуда мешавад. Аммо ба ҳар як қрани борбардор бе изтироб нигоҳ қарда наметавонист. Ҳам ба қранҳои мапозарде, ки ба ракетаҳои баллистикии ба сӯи осмон ростшуда мемонанд ва онҳоро бинокорон ҚБ-100.1 меноманд. Ҳам ба қранҳои бузурги панҷаратане ки иморатҳои даҳошъёнаро рост мекунанд. Пиёдаравон беихтиёр ба қранҳои қанори роҳ ё қранҳое ки дар паси иморатҳои сари кӯча қомат афрохтаанд, бо умеде мингарист. Аз тирезаи автобус, троллейбус, аз даруни

«Москвич»-и худ хатман ба ҳамаи кранҳои ба назараш бархӯрда синчакунон менигарист.

«Рафту ҳамаи кран ҳоло азони Хиромон бошад... Ман беҳабар монда бошаму дар муддати ин як рӯз ӯ ба ин сохтмон кӯчида, ба ин кран гузашта бошад...»

Аз дур ба иморатҳои нотамои чашм дӯхта, пайкари Хиромонро дидан, шинохтан меҳост. Вале магар аз дур касеро шинохта мешавад? Вай чашм дӯхта, аз ҳаракати милаи кран меҳост даръёбад, ки оё онро дастони дилбараш идора мекунад? Бале, бале, аз бисёр нигоҳ кардан, ҳар як ҳаракати миларо бо диққат таъкиб намудан ӯ рафта-рафта, ба андозае мушоҳидакор гашта буд, ки аз чунбиши манора ва милаи кран, аз назми ҳаракати боре ки он бардошта, дар ҳаво сайр медиҳад, услуби кори Хиромонро тафовут карда метавонист.

Аҷаб офаридаест дили одамизод. Крани бегонаеро аз дур медид, хуб медонист, хеле хуб медонист, ки ин дастгоҳи шахси дигарест. Бо вучуди ин ба он сӯй мерафт, ба зерӣ пояш нигоҳ накарда, чашм аз кран наканда, дар сахтии ноҳамвори сохтмон пешпо хӯрда-пешпо хӯрда, пеш мерафт ва фақат баъди дидани каллапӯши мардонае дар байни тирезаҳои ба нури офтоб дурахшандаи кабинаи кран маъюсона бармегашт.

Е, баръакс, ҳангоме ки сӯи иморат мерафт, яклин медонист, ки Хиромон аз рӯи ҷадвал ҳоло кор мекунад, дар кабинаи худ нишаста, ба поён менигарад, ки кашаҳои симтанобро ба гӯшаҳои ҳаммаи лойбетон ҷи гуна мегузaronанд. Оре, хуб медонист, ки ӯ он ҷост, вале ҳамаи ки чашмаш ба рӯймоли осмониранги ӯ афтод, ё гесувони ба гирди сар ҷанбарсон печонидаашро медид, мисли он ки баноҳост дар ҷои ғайриҷашмдошт вохӯрда бошад, дилаш гӯё аз қин бармеҷаст ва ҷунон бо шиддат метапид, ки аз ҳамлаи ногаҳонии хун дар як он тасфида рафтани сару рӯяшро ҳис мекард.

Ошхонаи назди он сохтмон аз гӯшаҳое буд, ки дили ранҷпарварди ӯро ҳамеша таскин мебахшид. Ин ҷо Хиромон аз падидор шудан, наздик омада салом додан ва пурсуков кардани Иброҳимҷон намекебид. Бинобар ин ҳам ӯ ин ошхонаи сутунзорро, ки девори байни толор ва матбаҳашро аз рӯи мӯд афтонида буданду дар фазои он бӯи пиёздоғ, бухори ошу сабзавот сайр карда, иштихоро мебаст, аз ресторанҳои ороштаю пероста афзалтар медонист.

Тираномон баробари ворид шудан ба он ошхона ав-

вал ба либосовезак менигарист: оё борончомаи гулобии нигораш овезон аст, ё он рӯз, ки ҳаво серунтар аст, ӯ пальтон сабуки ҷигарнашро пӯшидааст? Бигузор бо ӯ гуфтугӯ кардан муяссар нашавад, бигузор Хиромон ваъда ба мулоқот надихад. Фақат чехраи дилрабоияшро як лаҳза, як сония бубинад, руҳсори гулгун ва босафояшро фақат як он бубинад, ҳамин кофист. Бигузор ӯ бо дугонаҳояш саргарми сӯхбат бошаду ба сӯи ӯ ҳатто назаре наафканад. Танҳо чанд сония овози дилхуруши ӯро бишнавад, кифоя аст. Ҳамон савти чонофаринро, ки чун насими атрафшони мавсими гул фораи, мисли нурҳои саҳарии хуршед нарму навозишгар, монанди суруди мурғони хушхон ё навои чашмасорон дилпазир асту то ба замири қалб мерасад ва он ҷо ҳар дафъа нақшҳои тозаи гуворо меафканад. Ҳамон оҳангеро ки маншани хузуру ҳаловат аст барои дили ташнаи висол.

Хайр, бигузор овозашро ҳам нашунавад. Ҳамин қадар басандааст, ки аз дур ба саломаш бо ишорае алек бигирад, ё ҳатто бигузор, ки ҳамин қадар ҳам илтифот нанамояд. Иброҳимҷон ҳазор бор розист, ки нигораш он ҷо бошад ва ӯ аз дур ақаллан болаи дилҷӯ, пайкари мавзунӣ ӯро, нигоҳи бепарвои чашмони шахлонӣ ӯро бубинад ва бидонад, ки мойи бахти ӯ зинда ва саломат аст, машғули қорубору рӯзгори хештан аст.

Гоҳо, сарфи назар аз он ки ба дидори нигор мушарраф шудааст, ё на, аз ӯ ягон ҳарфи умедбахше шундааст ё на, дили Иброҳимҷон худ аз худ, бидуни сабабею сабабгоре аз ҷиққат моламола мешуд. Ӯ ҳис мекард, ки дар айни замон ҳам хушбахттарин, ҳам бадбахттарин зодан инсон дар рӯи олам маҳз вай аст.

Он гоҳ суруди маҳбубашро бо сӯзу гудозе замзама мекард:

Тарки ёри қардию ман ҳамчунон ёрам ту ро,
Душмани қонию аз қон дӯсттар дорам ту ро.

Ғар ба сад хори ҷафо озурда сози хотирам,
Хотири нозук ба барги гул наёзорам ту ро.

Қасди қон қардӣ, ки яъне даст кӯтаҳ кун зи ман,
Қон зи қаф бигзораму аз даст нағзорам ту ро.

Ғар бурун оранд қонамро зи хилваттоҳи дил,
Нест мумкин, қони ман, қ-аз дил бурун орам ту ро

Як-ду рӯзе сабр кун, эй қони бар лаб омада,
З-он ки хоҳам дар хузури дӯст биспорам ту ро...

Агар кайфияташ нисбатан мӯътадил, вазъаш оромтар бошад, ҳамаи ғазалро меҳонд. Аммо аксаран танҳо ҳамаи байти охирро тақрор ба тақрор месаронд. Савти оғоз, мобайн, авҷи аввал, авҷи дуюм ва навои анҷоми суруд — ҳамаи оҳангро бо ҳамаи ду мисраъ меҳонд. То даме ғаштаву барғашта меҳонд, ки оқибат дар ҷашмонаш сиришк мекурахшид ва агар дар он ҳин берун аз ҳона бошад, аз атрофиён ибто қарда, ҳудро ба қаноре мекашид ва машғули қоре вонамуд месохт.

Аҷабо, ӯ асири муҳаббат ғаштааст! Ғуломи ҳамаи эҳсосоти ноҳонда, бешафқат ва бемурувват, ки пеш масҳарааш медошт, беақл.

То риш набарорӣ, ба кӯса наҳанд, ғуфтаанд. Ҳикматҳои халқ таҷрибаи рӯзгори ҳазорсоларо ғунҷониш додаанд, нодон.

Алиҳон Зардорҳои омада, оғоҳ намуд, ки имрӯз дертар меояд. Не, дарҳол баъди ҳӯроки пешин не. Вай режими маъмулиро вайрон қардани аҳли ин палатаро донд ва аз он дидаю доништа ҷашм пӯшад ҳам, ба ин қори онҳо шарик шуда наметавонад. Майлаш, соати ҳоби рӯзонро бо мутолиа ё сӯхбат бигзаронанд, фақат овозшон аз дар берун наравад.

Қаримҷон-ака қитоби қалони ҷопи сангири, ки аз истеъмоли зиёд муқовааш фит шуда, варақҳои дарода, қатупату қачубуҷ шуда буданд, аз сандуқак берун қард, ба пештахтаи тирезаи тарафи боғи шаҳр оварда монд. Пас шишаҳои айнақашро бо домани қурта пок қарда, бар болон бинии лӯндааш устувор намуд. Қурсиеро оварда, ба тиреза наздик ғузошта нишасту аввал ба ҷаҳор тарафи палата ҷашм давонид, бовар ҳосил қард, ки ба истироҳати қасе ҳалал намерасонад. Сипас қитобро аз ҷои хатҷӯб ғузоштааш қушода, ба қироат даромад.

Аз бозе ки аҳволаш сабуқтар шудааст, ӯ рӯзона қанд дақиқаи ором ёфта, ҳамаи қитобро меҳонад, ки нусхаи ба насри қамобуранг ғардондашудани «Шоҳнома»-и Фирдавси, саҳеҳтараш, баъди ҳушки сюжетҳои дoston асту бас.

Иброҳимҷон як-ду маротиба аз ӯ қурсидани шуд, ки Қаримҷон-акаи ҳушсаводро ҷӣ ҳоҷатест, нусхаи аслии ин қитобро — ин шоҳасари безаволи ҷаҳониро монда,

ривояти берангубӯи онро меҳонад? Вале ҳар дафъа бо камоли ваҷд қиссаҳои қардани ўро дида, аз пурсиш даст мекашид.

Қаримҷон-ақаро бобҳое ки масофи паҳлавонон ё ҷанги мағлубан ду лашкар тасвир мешуд, алаҳхусус маъқул буд ва ўро шавқу сурури бениртихое мебахшид.

— Рустаи Дастон, паҳлавони соҳибқирон, — дасташро дар ҳаво алвонҷ дода меҳонд Қаримҷон-ақаро, — гурзи гарони ҳафт ҳазору ҳафтсаду ҳафтоду ҳафтманиро бардошта, бар сари он ғабри баддину бадкеш ҷунон кӯбид, ки пайкари азимаш то ба миён бар замин фуру рафт ва равонаш ба ҷаҳаннам раҳсипор гардид...

Ин гуна китъахоро Қаримҷон-ақаро гоҳо тақрор меҳонд ва аз ғояти кайф ва нашъа каф ба каф месовид ва нидоҳои таҳсину ситоиш баланд карда, ба атрофиён музаффарона нигоҳҳо меафканд, гӯё тавсифоти китоб ба қаҳрамонони дoston не, балки ба худи ӯ дахл дошта бошад.

Аммо китобҳои одатан ҷандон тӯл намекашид. Таҳмин як-якуним саҳифаро бо овози шунаво қироат менамуд, боз ҳамин қадари дигарро зери лаб нимгурма меҳонду пас хомӯш мегардид. Баъзан умуман бо овози баланд намеҳонд, балки варақҳои латтакӯҳна барин шалҳашударо бо эҳтиёт гардонида, тасвираҳои фаровони китобро тамошо мекард. Дар ҳар ҷанд саҳифаи китоб ягон расми аҷиб ёфт мешуд, ки ба услуби мусаввараҳои асри миёна кашида шуда буд. Қаримҷон-ақаро ба сурати воҳиманоки девҳои дарозчанголи шоху думдори танашон пури пашм, ки бар болои сарашон дар дохили доираяке маҳз кадомин дев будани онҳо навишта шуда буд, ба тасвири шохон, паҳлавонон, занони паричеҳра, ки чашмҳои бениҳоят калон-калон менамуданд, вале бо вучуди ин ба соҳибонашон мезебиданд, дуру дароз соқитона нигоҳ карда менишаст.

Китобҳои Қаримҷон-ақаро имрӯз ҳам ҳамагӣ ҷаҳорьяки соат давом кард.

Носир Аббос аз Ивон-амак маслиҳат пурсид, ки ба духтур аз зиндагонии худ чӣ тавр нақл кунад?

— О қисса дафъаи гузашта сар шуда буд-ку! Магар ин тарафаш осон нест? — пурсид муйсафед давоми қиссаро осон пиндошта.

— Ин гуна қиссахоро ба ҳамдардон нақл мекунанд, — гуфт Носир Аббос.

Ивон-амак «фаҳмидам» гӯён сар чунбонид.

— Кас чароҳати худро пешни табиб бикшояд, хуб аст. Ё ақаллан пешни касе, ки танга барин яраро табақ барин накунад. Агар ба муолича кӯмак накунад, ақаллан сабабгори авчи дард ҳам нашавад.

Ивон-амак гуфт:

— Агар ба одамшиносии ман андаке эътимод дошта бошед, ба Зардодхон бовар кунед. Марди худист. Мавзӯи кораш — гувоҳ.

— Рост, аз мавзӯи кораш аён, ки бо роҳи сабуки ҳамвор рафтани нест, — ба фикри мӯйсафед розӣ шуд Носир Аббос.

Бо вучуди он вақте ки Зардодхон ба сӯҳбат ҳозир шуд, андешаманду парешонҳол буд, хомӯш менишаст.

Иброҳимҷон кайҳо аҳд карда буд, ки агар духтур аз ӯ нақли қиссаи зиндагонинашро талаб намояд (охир, ӯро беҳуда ба ин палата нақҷонидаанд!), хоҳад гуфт, ки ӯ қиссаи чандон дароз надорад, аммо ҳамон ҳам чизе камаҳамиятест. Вале агар, чунон ки духтур гуфтанд, нақли ӯ барои тадқиқоти муҳиме зарур бошад, марҳамат, гуфта медиҳад, аммо пас аз ҳикояти муаллим Носир Аббос. Дар урфият ҳам меғӯянд, ки об аз хурду нон аз калон, салом аз хурду калом аз калон.

Оре, ӯ қарор дода буд, ки аз вай саргузашт пурсанд, рости дурӯғ чизе бофта, ҷони худро раҳо хоҳад кард. Лекин духтур ба сӯи ӯ ким-чи гуна нигоҳҳои маънидор ва асроромез афканад ҳам, алҳол саволе надодааст.

Воқеан, Зардодхон на фақат дар боби тиб, балки дар илми маош ҳам балад будааст. Дарҳол пай бурд, ки имрӯз кайфияти Носир Аббос сӯҳбатбоӣ нест. Баҳонае ёфтӣ аз беморе сухан сар кард. Бемори бегона, аз клиникаи дигар. Нақлаш гӯё ҳам ба сифати кафшери гап хизмат мекард, ҳам изҳори дарди дили духтур ҳисоб меёфтӣ ӯро ба катори ҳамсӯҳбатони баробарҳукуки ин палата дохил менамуд. Яъне ки ҳар кас аз корубори худ, фикру ҳаёлотӣ худ озод нақл кунад, ҳеҷ воқеае нест.

Баъд ӯ аз нозукиҳои кори ҳодими назорати халқӣ ба гап даромад. Оре, ба ҷои он ки дар ин хусус ҳикояти Носир Аббосро гӯш кунад, ҳудаш мушоҳидаҳои аз сӯҳбат бо кадоме аз ҳамкасбони Аббос бардоштаашро баён мекард.

— Мураккаб аз он сабаб, ки, — мегуфт ӯ, — асосан аз тафтиши иҷрои қарорҳои ҳукумат иборат будааст.

Охир, тафтиши иҷрои қарор ё қонун қисми муҳимтарини кори партиявист. Оё дуруст нест?

— Сад фоида,— тасдиқ мекард Носир Аббос сухани духтурро бо завқ гӯш дода.

— Намоиши кори муассисае, рейд ба ягон соҳа ё корхона, ҳуди тафтиши бевосита — навиҳои ҳамин тафтиш ба шумор мераванд.

— Дуруст.

— Барои он ки ҳалқаҳои поёнии назорат хуб кор кунанд, дар корхона ва колхозу совхозҳо мактаби назоратгарони халқ ташкил карда мешавад; барои роҳбарии гурӯҳҳо, постҳои назорат семинарҳо мегузаронанд. Оид ба ташкили тафтиш ва роҳи усулҳои тафтиш ҷамъомадҳои дастурӣ мегузаронанд.

— Дуруст, боз чӣ?— хандида, бо чехраи кушод пурсид Носир Аббос.

— Боз ин ки, комитети районии назорати халқ дар силсилаи назорат ҳалқаи асосист. Душвории кор аз он иборат, ки ғайр аз раис дигар ҳамаи аъзоёни комитет ба тариқи супориши партиявӣ, ҷамъиятӣ кор меkunанд. Ҳуди раис ҳам раис, ҳам котиби техникӣ, ҳам мирзони мактуби қарорнавис, ҳам ронандаи автомобил, ҳам челонгарии таъмиргари он.

Носир Аббос бо мароқи афзоянда табассумкунон гӯш меод.

— Ақиб чанд мулоҳизаи худам дар асоси ин гуфтаҳо.

— Марҳамат, духтур, мо роҳҳои онро иваз кардем. Биёед, онро то охир адо кунем.

— Нафъе ки комитет, фарз кардем, комитети районии назорат ба давлат ва халқ мерасонад, гоҳо аз баъзе муассисаҳои ки дахл-дувоздаҳ нафар онҳо кор меkunанду мошинҳо, котибу шофери дову дастгоҳи зиёде доранд, бештар аст. Лекин ходими назорат дар бораи таҳияи фикр намекунад. Чаро ки фикри ӯ шабу рӯз ба андешае банд аст, ки чӣ коре кунад, ки ҳарчотӣ давлат ба аппарати идораҳо камтар шавад. Аммо ҳамаи ин чизҳои зоҳирии кор аст. Ба ақволи саломатии ходими назорат, агар аз нуқтаи назари тадқиқоти мо назар кунем, баҳсу мунозира, ҷанҷолу кашокаш таъсири манфӣ мерасонад.

— Э, э, духтур, сабр кунед. Иҷозат диҳед, ки ба шумо эътироз кунам. То ҳамин ҳо мушоҳидаҳои дуруст

буданд. Лекин оид ба мавқеи кашокаш ҳақ ба ҷониби шумо нест.

— Шумо ҳам, ба назарам, даъвое надоред, ки низоъи муноқиша ба сихати мардум хизмати марҳамро адо мекарда бошад?

— Не, духтурҷон, лекин вай шакли мубориза ва омили пешрафти ҷамъият аст. Намакро шӯр гуфта, аз истеъмол бароварда намешавад.

— Шубҳа дорам, ки муноқиша чун воситаи пешрафти ҷамъият ҳалқани ногузири силсилаи зиндагонӣ бошад.

— Беҳуда. Беасос шубҳа мекунад, духтур. Агар бо як амр, бо як қарори бамънию хушрӯй ободии ҷамъияту табиат таъмин мешуд, ҳолати ин ҳама дову дастгоҳ набуд... Одамии гоҳо ба назар чун мӯре менамояд, ки ба девори лағжоне часпидааст. То ба сари девор нарасида, ба поён мелағжад, аммо боз мебарояду мелағжад, боз ва боз часпида мебарояд. Аммо рӯзе аз рӯзҳо бар сари девор мебарояд, ба мақсад мерасад. Лекин ўро девори тозае дар сари роҳ аст, зеро бинон зиндагӣ яқиниёна нест. Ба низоъи талоши харобкунандаи асаб зид будани шумо, табиби ғамхор, ҳодисаи табиист. Лекин баҳси байни ду кас, ё ду муассиса чист? Иқтилобҳо, табaddулотҳои сохтҳои ҷамъиятӣ, ҷангу ҷидол ва хунрезии азиями дарқору нодарқор воқеъ шуда буданд, то ки ҷамъият ба пояи имрӯзааш бирасад.

Аз дар Зевар намоён шуд, ки куртаи шиннами атласашро пӯшида, ба рафтаи омода буд. Ў хабар овард, ки Зардодхонро ба назди сардухтур даъват мекунад.

— Ман, аз афташ, фикрамро фаҳмонида натавонистам,— аз ҷо хеста гуфт духтур.— Ман ҳам намегӯям, ки зиндагонӣ бояд ҳатман беихтилофу беталош шавад. Мегӯям, ки шояд илоче ёфтаи муяссар гардад, ки таъсири нугувори ин кашокаш ба сихати одамон камтар шавад. Шумо, муаллим, нағз гуфтед, ки рӯзгор бе намак намегузарад. Лекин, охир, ба нону ош ҳам намакро бо меёраш меандозанд.

Аҷабо, мегуфт ба худ Ибраҳимҷон. Гапи ҳар дуаш ҳам аз мантиқ ҳолӣ нест. Пас кадомаш ҳақ? Ё ҳамин ҳел баҳс ҳам мешавад, ки сухани ҳар ду ҷониб баробар ҳақ ё ноҳақ бошад?

Ба ҳар ҳол духтурашон ҳам аной не. Аз байни духтурон беҳуда ин қадар одамони фозилу оқил намебарояд. Дар ин ҷон тааҷҷуб ҳам нест, чунки духтур ба шаро-

фати касбаш бо фалсафани рӯзгор бисъёр машғул мешавад. Ҳар кас тани худро бишносад, мавҷудотро, ҳамаи ҳаётро беҳтару тезтар мешиносад. Ҳаракати мондари дар ҷисми худ ё пайкари беморон эҳсос кунед, ҳаракати онро умуман дар олам назар ба дигарон равшантар мебинед. Табиби ҳозиқи ҷисми одамизодро он қадар возеҳ мебинед, ки дигарон масалан, лӯнда будани тарбузро.

Пас аз рафтани духтур Ивон-амак абрӯи гиреҳ карду бо оҳанги таънаомез гуфт:

— Ба ҷои шумо мешудам, корро кашол накарда, маълумоти лозимаи Алихонро зудтар гуфта меодам.

— Шумо аҷиб, Андреич, ман ҷи гуна «маълумот» дорам?

— Хайр, ман сахв кардам. Саргузашт. Ба забони илми имрӯза ҳама ҷиз маълумот будааст; ҳам саргузашти шахсу ҳам гуфтори радио, ҳам ахбороти идораи статистика. Меғӯянд, ки шавқуни автомобилъ ҳам як навъ «маълумот» будааст.

Носир Аббос ҷизе нагуфт. Ивон-амак ба Иброҳимҷон рӯи оварда, бо ҳамон лаҳни нақӯиш гуфт:

— Ба ҷои шумо ҳам, писар, ҳамту мекардам. Хуб нест, ба ҳаёлам. Вай бо кори зарури илмӣ машғул. Ман ҳамин хел фаҳмидам бо ин ақли кӯтоҳи пиронаам.

Носир Аббос аз ҷи сабабе аз нақли саргузашташ гардан тофт. Духтур маҷбур шуда, ҳар ҷизе ки дар бораи касбу кори ӯ медонист, ба мобайни овард, то ба ҳамин восита риштаи сӯҳбат яла шавад. Бо вучуди он Носир Аббос ҷизе нагуфт. Ивон-амак бошад, аз ин гуна ранг гирифтани қор норозист, ҳатто метавон гуфт, қадаре озурда ҳам шудааст.

Иброҳимҷон аз даҳони худ Зардодхон шунда буд, ки ӯ бо Ивон-амак ҳамсояи девордармиён аст. Аммо намедонист, ки онҳоро риштаҳои дӯстии дерина ба ҳам пайваستاанд. Соли панҷум аст, ки ҳар фасли баҳор диққи нафаси Ивон-амак авҷ мегирад ва ӯ худро ба дасти Зардодхон месупорад. Ивон-амак ба ин духтури ҷавони пурдон ва пухтакор он қадар эътиқод дорад, ки баъзе қасон ба эшонро муллоҳои азимхон доранд.

Ивон-амак бо киёфани ранҷида зарфҳои ва газетаҳои дар рӯи сандуқчан ҷизмонакаш бе ин ҳам бо тартиб хобидаро аз сари нав ҷо ба ҷо карда, акнун меҳост ба дар равад, ки яке аз ошноҳои табобатхонагонаш, писарки даҳ-ёздаҳсолае даромада омад. Ба пешни мӯйса-

фед чанде аз беморони кайхо боз хобида ҳамчун ба назди шахси наздикашон рафтуомад доштанд.

Мӯйсафед писаракро ба сари миз нишонида, дар паҳлӯяш худ нишаст ва табакеро ки пур аз себу нок буду рӯяшро бо дастархонаки сафеде пӯшонида буданд, ба сӯи меҳмон тела дод.

— Бигир, Сӯхробчон, мева бихӯр. Ҳамааш тоза шустагӣ,— рӯйпӯши табакро гирифта, мурут намуд Ивон-амак.

— Раҳмат. Якта нок меҳӯрам,— гуфт писарак бо тамкин.— Инҳо,— ӯ ба сӯи долон ишора намуд,— хӯроки хуштам пухта наметавонистаанд. Хайфи озуқа. Пагоҳӣ аз ширбиринчашон бӯи дастмоли дег меомад. Нахӯрдам.

— Писарам, ин ҷо ҳам пазандаҳо ҳастанд,— эътироз намуд Ивон-амак,— лекин дар табобатхона таомро пеш аз ҳама ба нияти шифо мепазанд, на барои лаззаташ.

— Бо вучуди он, лазизтар пазанд, нияти шифо ҳам зудтар ба ҷо меояд,— гуфт Сӯхробчон ва пирамард ба ин гапӣ бамантиқ ҷавоб ёфта натавониста, ҳичолатомез сурфа кард ва ба сақфи хона чашм давонид.

— Хайр, корҳо читу?— риштаи сӯхбатро ба дигар тараф кашид ӯ.

— Он қадар таърифӣ не.

— Боз чӣ шуд?

— Падарам омада буд. Ҳозиракак рафт. Ба анбори «Сельхозтехника» омада будааст. Меғӯяд, ки қариб дар нисфи замин пахта аз нав коштан даркор. Дар ҳамаи район аҳвол ҳамин. Шумо машаққати кори сахрия нағз медонед, худатон агроном.

— Ман зоотехник будам, Сӯхробчон.

— Умрам дар сахро гузаштааст, гуфта будед.

— Умри зоотехник ҳам дар сахро мегузарад. Ман ба галаи аспон нигохубин мекардам.

— Ҳа-а, акнун фаҳмидам. Ба ҳар ҳол, мо ёш-дия.

— Ҳа, ту холо ёш. Лекин дигар бачаҳои ҳамсиннат ҳам ту барин аз дунё бохабар мешуданд, ман ба гуфти шумо, тоҷикҳо, тоқиама ба осмон мекартофтам.

— Бачаҳои дигар ҳам дуруст, амак. Насли ҳозира пухта, хушёр.

Иброҳимчон базӯр аз ханда худдорӣ мекард. Қалонвор гап задаҳои ин писаракро оромона гӯш дода хобидан ба ӯ душвор буд. Ӯ ба Носир Аббос ва Қаримчон-

ака нигарист. Онҳо ба сӯхбати пиру барно бо киёфани чиддӣ гӯш дода менишастанд. Одат кардаанд, аз афташ.

Иброҳимҷон ба ҳар эҳтимол рӯй ба тарафи тиреза гардонид.

— Обу ҳаво бисъёр нобоб омад,—боз ба мавзӯи мароқангезаш баргашт Сӯҳробҷон.— Оқибаташ бахайр шавад-дия.

— Ғам нахӯр, бачем, боз ҳавои хуб мешавад, пахта нағз месабзад, нағз мепазад.

— Чӣ хел ғам намехӯред? Иди май гузашту дубора пунбадона киштан лозим, амак! Зиндагонии мо, деҳқон мардум, ба пахта вобаста.

Сӯҳробҷонро як бор ҷарроҳӣ кардаанд. Ҳоло ба захирадонаш рӯдаяки борики резинӣ пайваста, як нӯги онро ба даруни шишаяке андохта, ба миёнаш баста мондаанд. Чанд муддат бояд дар ҳамин ҳол гардад. Сонитар боз як бор ҷарроҳӣ мекунанду вай асли қадим барин сихат мешавад.

Писарак ҳар пагоҳӣ ба Ивон-амак аз сари кӯча як даста рӯзномаи тоза меорад. Аз муомилан тарафайн маълум, ки онҳо ошноҳои деринаанд.

— Сӯҳробҷон бачани бағайрат,— гуфт мӯйсафед.— Дар шӯъбаи ҳудашон ба як палата занҳои бемор дастгирӣ мекунад. Чӣ қадар зан дар он палата, Сӯҳробҷон?

— Ҳашт кас.

— Ана, ҳашт кас. Офарин, бачем. Баъди воқеаи яхмос дигар ҳодиса нашудааст?

— Дар ҷое ки зан ҳаст, бе ҳодиса намешавад, амак.

— Рост,—сухаҷи ўро қувват дод Ивон-амак, то ки ҳодисаи тозаро низ нақл кунад.

— Як занак аз маркази райони мо хобидааст. Дар ҳамон палата. Ба ҷарроҳӣ тайёр мекунанд. Дастпонааш андак танг будааст. Аз ким-чи хел металли сахт. Дасташ варама карда истодааст. Бурида гирифтани он сӯиштад, ҳатто даст расонидани намонанд. Занҳо ба чизуҷора ҳарис меомадаанд.

— Воқеаи яхмос чӣ буд? — пурсид Қаримҷон-ака.

— Ҳамту як воқеа шуду гузашт,— бо дили нохоҳам гуфт Сӯҳробҷон.

Ивон-амак ба ҷои ӯ ҷавоб дод:

— Ин писар ба занҳо аз магазин, почта, бозораки таги дарвоза чизҳои даркорнашона харида меорад. Рӯзе яхмос фармоянд, овардааст. Ду зан дарди гулӯ шуда-

анд. Акнун Сӯҳробчон ба ҳамсоypалатахо «яхмос нест» ё «яхмосфуруш кӯчидааст» гуфта ҷавоб медиҳад.

Ивон-амак ҳамроҳи Сӯҳробчон баромада рафт.

Иброҳимчон хеста ба рӯи каташ нишаст.

— Китфи Ивон-амак чаро қач шуда бошад-а?— ба ҳеҷ кадоме аз ду нафар мурочнат накарда, ба мобайни палата савол партофт Иброҳимчон.

— Китфаш? Киссаи китфаша аз ман пурсед!— ҳозирҷавобона гуфт Қаримчон-ака ва бо шавқ ба нақл сар кард:— Тағ-тағи пирамард киссаҳои аҷибу ғариб, аммо то хушаш наояд, намеғӯяд. Воқеае шаваду ягон хотира тоза шавад, ҳудаш ба гап мебарояд. Ё дар ҳузураш ягон кас аз таърихи гузашта маҳмадоной кунад, ба мунозира даромада меравад.

— Хайр, китфаш аз ҷӣ қач шудааст?— такрор пурсид Иброҳимчон аз сарсухани Қаримчон-ака қадаре дилтанг шуда.

— Китфаш аз бардошта гаштани пулемёти вазнин яктаарафа шудааст,— гуфт Қаримчон-ака. — Вақте ки аскарони сурх ба ҳудуди кӯхистон дохил мешаванд, қор фармудани пулемёти Максим як андоза душвор мегардад. Онро одатан ба ду қисм ҷудо карда, ба асп бор мекарданд. Дар лаҳзаи зарурӣ, ҳусусан агар фурсат танг бошад, ташвиши барзиёд будани васли он ба ҳама маълум. Сонӣ, дар сангистон аз ҷое ба ҷое кашола карда-наш ҳам нобоб.

Аз ҳамин сабаб Андреич ду сол пулемёти дастии «Шош»-ро ба китфаш бардошта мегаштааст. Дастӣ бошад ҳам, хеле вазнин будааст. Қариб як пуд. Лекин қирон вазнаш садою тирандозиаш, воҳимааш ба Ивон-амак маъкул будааст.

Шош дар наздикии Воронеж аз сафедхо ғанимат меафтад ва дар қатори лавозимоти полк ҳамроҳашон аз кишваре ба кишваре мекуҷад. Рӯзе Ивон-амак онро дар аробаи интендантҳо* дида, дигар то ба даст оварданаш ором намегирад. Он вақт ҷавони бистуяксола буд-дия. Пулемёти аз «Льюис», «Кольт» фарқдоштаро бардошта гаштан дар ҷавонӣ гӯё як навъ бинои ифтихораш мешавад.

Калибри Шош калон, барои аз пой барафтонидани, масалан, фил як дона тираш кифоя. Командирҳо аз са-

* Хизматчиёни ҳарбӣ, ки ба таъминоти кӯшун аз лавозимоти ҷангӣ ва озуқа машғуланд.

дои воҳимаангези он розӣ будаанд. Меғуфтаанд, ки «пулемёти ту, Иван, ба ҷои тӯпи сабук хизмат мекунад». Бинобар ин ҳам аз кашокашу мунозираи вай дар болои тирӯ тирдони захиравӣ, ҷи гуна бардошта гаштанаш он пулемётро ҷашм мепошанд ва аксаран тарафгирӣ меку-
нанд.

Қитфаш ана ҳамон солҳо қач шудааст. Сонитар, бо-
хабар шуда, ба қитфи дигараш мебардорад, аммо дигар
дер шуда будааст. Солҳои сиёҳ дар Қолхозцентр қор
мекардааст, бо-маслиҳати як духтур машқ карда-машқ
карда, қоматашро хеле рост мекунад. Лекин дар Ҷанги
Ватанӣ боз аз ҳамон қитфи рост ярадор шуда, аз госпи-
таль дубора қач шуда мебарояд.

— Дар таърих Ивани муқаддас буд, Ивани Қалита
буд, Ивани сеюм, Ивани Бузург ё Ивани шаддод буд,
Иван Андреевичи масалсаро буд, Иван Поддубнийи пах-
лавон буд, лекин Ивани Қач набуд, ки ин ҳам пайдо
шуд,— меғуфтаанд ҷӯраҳои ҳазлкашаш.

Ивон-амак дар ҷавоб меғуфтааст, ки одам қач боша-
ду дилаш рост.

12

Як саҳар Носир Аббос дар маркази райониш аз ав-
тобус фаромад, ки дар истгоҳ ду кас интизораш буданд.
Яке нобино, айнаки гирдан сиёҳ дар ҷашм, асое ба даст
ба панҷараи шипанги истгоҳ тақья карда менестод. Дую-
маш, зоҳиран, барои шунавонидан ба ҳамроҳи нобинояш
«Салом, рафиқ Аббосзода!» гӯён ба ӯ наздик шуд. Баъд
ба марди нобино ишора намуда гуфт, ки ин кас шуморо
нигарон аст. Ва худ бирафт.

Нобино дасти ӯро фишурд. Сипас онро сар надода,
аввал нарангушт, сони бо навбат ангуштони дигарашро,
қафи даст, паси онро алоҳида-алоҳида палмосид, гӯё қа-
дом як нишонан таиҳо ба ҳудаш маълумеро ҷустуҷӯ ме-
кард. Ниҳоят, дар рӯи доғи нағзакдори ӯ аломати мам-
нуний падидор гашт. Ӯ гӯш ба атроф дода сабр мекард,
то ки мардуми аз автобус фаромада пароканда шаванд.
Баъд гуфт, ки ӯ дар комбинати таълимию истеҳсолии
қару кӯру гунгҳо қор мекунад ва ба раиси комитети на-
зорати халқӣ арзе дорад.

...Тафтиши комбинати таълими истеҳсоли ҳуди ҳа-
мон рӯз сар шуд. Мувофиқи қоида бояд қамаш аз се ду

хиссаи коргарони комбинат инвалидҳо бошанд. Дар воқеъ камтар буд. Хайр, камтар бошад, ҳилофи меъёр аст, аммо ҳилофи қонун нест, чунки, дар ҳақиқат ҳам, инвалид кам бошад, хуб аст ва ҳоҷате нест, ки касе аз ин нукта ғамгин шавад. Лекин дар ин қабил муассиса кор бояд тарзе ташкил шавад, ки солимон бар очизон ҳукмфармой накунад.

Дар комбинат бехтарин хонаҳо, хонаҳои ба ҷои кор наздику бароҳат дар тасарруфи солимон буд. Инвалидон бист километр дур аз коргоҳ истиқомат мекарданд. Автобуси махсусе ки ба қашонидани онҳо мутасаддӣ буд, ба иҷрои супоришоти солимон банд шуда, пайваста дер мемонд.

Сарбухгалтер ва дигар калоншавандаҳои комбинат ҳаман корҳои сермаошро ба хешу табору муқаррабони худ ҳаҷья карда буданд. Маоши инвалидон, хусусан нобиноён, назар ба солимон дучанд камтар буд.

Мувофиқи қонун қару гунгу нобиноёнро бояд ҳунароҳои нав меомӯхтанд, дар ҷойҳои дилхоҳашон ба кор таъин мекарданд. Қомбинатҳои таълимиро давлат махсусан ба ҳамин мақсад — барои эҳтиёҷ нақшаидаани очизон таъсис додааст. Аммо дар он ҷо ин қонун тамои фаромӯш шуда буд. Ба сари нобиноён дӯғу даранг мекарданд, агар аз ягон хусус яке шикоят кунад, «бирав, додатро ба худо бигӯ, ҳар чиз аз дастат меояд, бикун» меғуфтанд.

Он ҷо гӯё оламаки ношиносе, ба истилоҳи физикҳо, антиоламе буд, ки манзараҳои ҳузновари он на дар дидаи бино менишаст, на дар ақли солиме меғунҷид.

Дар урфият қару гунг ё шалу нобиноро аз қадимулаиём «одамони худозада» меғуфтанд. Боз меғуфтанд, ки худозадаро банда набояд занад. Аммо ноинсофони он муассиса доди бедодгариро дода буданд.

Рӯзи дуҷоми тафтиш чанде аз онҳо дар муқобили раиси қомитети райони назорати халқ бо чехраҳои тамаллуқбор рост меистоданд. Носир Аббос мебоист ба онҳо гуноҳашонро ҳулоса қарда, эълон менамуд. Аммо ӯ сурати одаи ва сирати ноодамонаи эшонро дарқ қарда ба андозае могу мабхут шуда буд, ки даҳон ба сухан кушодан наметавонист.

Ҷ борҳо дар дилаш ё дар сӯхбат бо рафикон қори назорати халқро бо қори милиция, прокуратура ва суд муқонса мекард. Қори ин муассисаҳо низ душвор аст, ҳулоса мебаровард ӯ. Лекин онҳо ба ҳар ҳол медонанд, ки

бо пасмондаҳои ҷамъият: дуздон, ҳаннотон, кисабурон ва қаллобон саруқор доранд.

Агар ҳамин ҷиҳатро мулоҳиза кунем, меғуфт Аббос, ба ходимони назорат осон нест. Прокурор ё милиционер ба мулоқот бо зотҳои паст қаблан омодаанд. Аммо ходими назорат бо одамоне кордор аст, ки дар идораҳои обрӯманд хизмат мекунад, одамоне ки халқ ба онҳо мансабҳои муҳимро бовар карда супурдааст. Аз байни ин қабил ба ромадани ягон нобакор ҳам ғайримунтазир аст, ҳам воқеан аламовар. Мисли он ки аз дӯконе нон биёреду аз даруни он як газ таноби ғафси ифлос барояд. Дар воқеъ, солҳои пас аз ҷанг аз миёни нон баъзан меҳ, тугма, латтапорае ё ресмоне мебаромад. Холо нонро тоза мепазанд, вале аз байни мансабдорон гоҳ-гоҳе зотҳои мебароянд, ки чашми касро ба аҷоиботи олами башар мош барин мекушоянд.

Носир Аббос дар рӯбарӯиаш чехраҳои арақшори аз ҷоплусӣ ё бими подош қачу қилебшудан роҳбарони комбинати инвалидонро дида, ҳис кард, ки меҳодад ба ин зотҳо аввал мояи гуноҳашонро бигӯяд.

«Гуноҳи азими шумо ин ки нодонед,— меҳост бигӯяд ӯ.— Ҳар кадоме дахҳо сол умр дида, ҳанӯз наметонед, ки дар мамлакати мо фиреб бако надорад. Зердас-теро ё забардастери фақат муддате, ана равед ки ду ё се сол фанд зада метавонед. Баъд ногузир фош мешавед, чунки табиати ҷамъияти мо чунин аст, ки зӯроварӣ, найранг, ситам, ҷоплусӣ ва ҳоказо барои реша давонидан замина наметабанд. Чаро ки дар мамлакат миллионҳо чашму гӯш нозири қоранд, аксари қулли бошуури мардумон худро соҳиби тақдир, қор, давлати худ мешуморанд. Ана ҳамин нуқтаро надонистани шумо боиси бадбахтиатон аст...»

Ҷ меҳост ба ин даста ҳамин суҳанҳоро бигӯяд. Аммо дар дилаш гуфт: «Садқаи суҳан шавед шумо». Ногоҳ эҳсос намуд, ки дар сараш қим-чи гуна андешаҳои ба ҷаъни ӯ нозеби садистӣ пайдо шуда истодаанд. Ҷ меҳодад, ки дар ин ҷо қарҳифалаки бузурге пайдо шавад. Вай ин зотҳоро ба сандуқаҳои қарҳифалак занҷирбанд карда, тугмаи мотори электрикии онро пахш кунад. Ва ин тӯдан беандешаҳо аз қарҳ задан; аз болою поён рафтан, аз зорию тавалло қардан, омурзиш қурсидан беҳолу бемадор қарданд. Аммо ӯ ҳамчунон ба нигоҳ доштани қарҳифалак иҷозат надиҳад.

Чаро маҳз қарҳифалак? Чаро, масалан, фалаҳ не, ра-

вед, ки агар ҳатман аз воситаҳои қадимаи қину азоб лозим бошад, чаро кундаву зиндон нею маҳз ҷарҳифа-лак? Ҷархе ки асбоби дилхушии кӯдакон ё калонсолони барнодил аст? Носир Аббос дар он дақиқа ба ин савол ҷавоб дода наметавонист. Ҷавоб намекофт ҳам.

Вай бо таассуф ҳис мекард, ки андешаҳои ӯ дарҳам-барҳам шудаанд ва зӯр мезад, ки онҳоро ба сомон овар-рад:

«Давлати Советӣ барои одамони нотавон муассисаи махсус кушодааст, то ки ба ҷиҳати нуқси ҷисмонӣ хору-зор нашавад, қадри инсонии худро мукамал эҳсос ку-нанд.

Вале ин ноинсофӣ вучуди Давлати одилу байнсоф-ро, вучуди қоидаи қонунҳои инсонпарваронаи онро аз ёд бурдаанд.

Пас ӯ, намояндаи ин давлат, ин ҳокимият, бояд коре кунад, ки онҳо муддати мадиде аз хотир набароранд, ки хато кардаанд.

Хато кардаанд!

Саҳт хато кардаанд!»

Бори якум дилаш ана дар ҳамон комбинат хала зада, нафасаш танг шуда буд. Тағъири вазъи ӯро дида, бедод-гарон аз хона баромаданд. Як гурӯҳ коргарон ӯро ба автобус савор карда, ба маркази район оварданд.

...Носир Аббос ҳикоятнашро тамом карда, ба рӯи кат ёзид. Зардодхон аз обғина ним истакон об рехта ба ӯ да-роз кард.

— Раҳмат, духтур, лозим нест. Ҷи тавре ки худатон гуфта будед, охиста-оҳиста обутаоб меёбем.

Зардодхон табассум кард.

— Ба шумо ҳамин хел нақлҳо лозим. Аз сӯҳбати оирӯза ҳамин қадар фаҳмидам.

— Раҳмат, муаллим. Лекин ба ман ҳамма хелаши ло-зим. Аз як сар. Аз ибтидои кор то ба рӯзи ба ин ҷо афто-данатон. Ва на фақат он воқеаҳои ки дар ҷои кор рӯй додаанд.

— Ойлаи ман тинҷ. Янгаатонро дидед, писарҳоро, аз дур бошад ҳам, дидед. Ойлаи ман, ба гуфти олимони, ой-лаи идеали.

— Фақат оиларо не, муносибати беруни аз идораро бо одамон дар назар доштам.

— Набошад, боз бегоҳи биод, духтур. Воқеан, ман бояд худро аз гуноҳи дируза пок кунам, набошад орои шуда наметавонам.

— Боз кадом гуноҳ будааст?

Ивон-амак шитобон ба мобайни гап даромад:

— Ҳеҷ воқеа не, духтур. Муаллим шӯҳӣ мекунамд.

Аммо Зардодхон бо фаросат аз асли воқеа пай бурд магар, ки ба Носир Аббос таскиномез гуфт:

— Андреичу мо дӯстони қарин, хаводори ҳамдигарем. Хайр, бегоҳӣ меоям.

* * *

Иброҳимҷон рӯ ба тиреза хобида, чашм аз шӯълан оташи ҷовидон намеканд.

Ин онни савоби дар сари қабри шаҳидон машъала афрӯхтан кай ва аз кучо расм шудааст? Носир Аббос меғӯяд, ки аввалин оташи ҷовидро қариб дусад сол қабл аз ин дар Париж, зери Токи зафар бар сари мақбаран шаҳидон афрӯхтаанд. У нагуфт, ки ба он ҷо ин онн аз кучо омадааст. Эҳтимол, худаи ҳам надонад.

Иброҳимҷон динашаб аз Ивон-амак савол кард. Сари у бо ҳаёли дигар банд буд магар, ки саволи ўро нафаҳмид ва гуфт:

— Соли 1966 аз рӯи лоиҳаи ҳайкалтарош Чередниченко Г. Г. ва меъмор Соломинов Г. В. сохта буданд.

Не, у: «Чередниченко Ге-ге, Соломинов Ге-ве» гуфт. У ҳамин ҳайкали ёдгору дар назар дошт. Вай ба ин ҳайкал меҳре дорад. Саргузашт ва фоҷиан шаҳидоне ки дар ин ҷо хобидаанд, ба хотирашон мӯйсафед бо риштаҳои зиёде марбутанд. Рӯзе ҷӯрааш Ҳасан Абдулло ба аёдат омад, ба у гуфт, ки фурсат ёфта, ба комитети комсомоли шаҳр дарояд, ба сарвари ҷавонон бигӯяд, ки аз холи ҳайкал огоҳ бошанд. Ба умеди посбону фаррошони боғ партофта мондан хуб нест. Пеш дур буд, намедид, аммо аз ин тиреза Ивон-амак чанд маротиба дид, ки баҷаҳо омада, дар пояи ҳайкал бозӣ мекунамд. Аввал дақиқае алангаро бо ҳайрат тамошо мекунамд. Пас дар саҳни машъала бозӣ сар мешавад. Аз кучоҳо сангча оварда, ба ҳавзи пуроби атрофи машъала санг меғурронамд: «Қанӣ санги кӣ чанд бор рӯи об меҷаҳад ва дуртар меравад».

— Ба калонҳои комсомол албатта бигӯ. Эҳтироми маҳалли покро аз хурдӣ омӯхтан бехтар...

Хайр, ин онн аз кучо омадааст? Аз Юнони қадим афсонаи мавзунӣ Прометей мондааст. Прометей худ аз одҳои баҳодур — аз атлантҳое будааст, ки бо фармони

худон Олимп — Зевс гумбази фалакро бо навбат бар дӯши худ бардошта меистодаанд. Лекин гарчи аз надимони худованд ба шумор мерафтааст, парастори одамон будааст.

Дар ҳамон замона ҳам одамон ба худо бочу хироч медоданд. Боре Зевс фармуд, ки говеро кушта, ду тақсим намояд, нисфаш барои ӯ, яъне барои худо, ними дигараш — барои мардумон. Прометей говро кушта, гӯштро майда кард. Парчаҳои лаҳм ва нармро як сӯ гузошта, болояшро бо шикамба ва пӯсти гов пӯшонид. Пораҳои серрагу пай ва серустухонро ба дигар тараф тӯда карда, бар болояш чарбу равған гузошт.

Зевс қисми равғанпӯшро интихоб карда, фанд хӯрд ва хашмгин шуда, оташро аз хонаи мардум бирабуд, то аз гӯшти лаҳм бенасиб гарданд.

Прометей оташро аз маскани худо — Олимп дузида, ба одамон баргардонид. Зевс дарғазаб шуд, ба сари одамони маъсум дарду балои бисёреро фиристод. Пас фармуд, ки Прометейро ба яке аз бузургтарин, баландтарин ва дастиорастарин харсангҳои Кавказ занҷирбанд кунанд. Синаашро бо найза бишкофанд. Ҷӯби азимеро фармуд, ки ҳар сахар ба чигари паҳлавони инсондӯст минқор занад ва онро пора-пора канда бихӯрад. Ҷӯб ҳамин тавр мекард. Лекин шаб, ки фаро расид, ҷои костаи чигар боз пур мешуд, бар пайкари таҳахтан боз ҷои медамид.

Прометей ба хотири он ки дар хонаи мардум оташ фурӯзон бошад, ҳазорон сол ба ҳамин минвол ранҷ мекашид. Оқибат Ҳироқли паҳлавон уқобро кушта, Прометейро аз шиканча раҳо намуд.

Дар Юнон ҳар сол ҷашни Прометей барпо мегардад. Ҷавонон, мардону занон машъалаҳои фурӯзон бардошта, дар кӯчаву хиёбонҳо метозанд.

Ҳар гоҳ ки бозиҳои спортии байналхалқии олимпӣ барпо шуд, оташи Олимпиадаро аз ҳамон Олимпи бостонӣ меоранд.

Не, достони Прометей фақат афсонаест, маъхази ин он расми ҳазорсолаи зардуштиён — аҷдоди аҷдодони худи Иброҳимҷон аст.

Зардуштиён аснон ибодат ва парастии ба сӯи равшаной рух меоварданд, рӯзона ба офтобу шабона ба моҳ таваҷҷӯҳ мекарданд. Оташ, ки намунаи он ҷисмҳои нуронӣ, яъне Хуршеду Моҳ буд, барояшон муқаддас шуморида мешуд.

Барон оташ оташкадаҳо месохтанд. Аз оташкадаҳои машҳури шаҳрҳои бузург махсусан ҳафттоаш бисе мӯътабар буд. Дар он маҳалҳо оташи ҷовид месӯхт. Онро аз ҳомӯш шудан нигоҳдорӣ мекарданд. Агар ногаҳон оташ мемурд, барон аз нав барафрӯхтани он аз шонздаҳ маҳал оташ меоварданд: аз оташдони оҳангар, аз таниӯри нонпаз, аз кӯраи заргар, аз гулхани ҷӯпон, аз оташдони оилаи некиқболи бошарофат ва монанди ин.

«Маздо ҳамон хиради муқаддас аст ва ихтилофи муддаиён ва муҳосимонро ба василаи оташ ғайса медеҳад,— ҳонӣшҳои айёми донишҷӯиро ба ёд овард Иброҳимҷон, ки ин матиро он вақтҳо аз ёд мекарданд.— Рӯзе ки деви бузург Ахриман шикасти ниҳой бардорад ва мағлуб гардад, суруди ҷаҳонӣ ба сӯи Ахура ба парвоз меояд.

Одамиён барои нобуд сохтани зӯри ва ситам офарида шудаанд.

Дур шавед, эй девҳо ва эй дурӯғпарастон!..

Ман бо сурудҳоям тӯро меситоям ва хайроти баракот аз Маздо хостгорам!..»

Оре, ҳамин ривоят ба ҳақиқати таърих назар ба афсонаҳо ва дигар дostonҳо наздиктар аст. Иброҳимҷон то осоре ба даст оварда, бо ҷашми хеш нахонад ва бовар ҳосил накунад, ки онд ба русуми оташпарастӣ ва оини оташи ҷовидон дар ҷаҳон ривояти дигари мӯътамадтаре ҳаст (агар ин гуна осор аслан вуҷуд дошта бошад), дар ақидае хоҳад буд, ки сарманшани ин расми нақӯ аҷдодони ӯ — зардуштиёнанд.

Дар оини оташпарастӣ боз як нукта ба ҳисоби ҳоли ӯ мувофиқе ҳаст: ҳар кас оташ парастад, бояд дар оташ бисӯзад. Чун парвона, ки ҳамаи умри муҳтасари худ гирди ҷароғ гардад, сару тан бар оташ андозад ва дар ишқи он бимирад. Чун ҳуди Иброҳимҷон, ки пас аз синни балогат даҳ соли расо беғаму бепарво ғашт-ғашту ногаҳ чун мӯй дар оташ, оташи муҳаббат бириён гардид.

Лекин ӯ аз дарди ишқ наменолад. Вай аз дарди ҷисм гоҳо ба худ менолад, вале аз сӯзи муҳаббат наменолад, балки меболад.

Хуршеди сипехри безавоӣ ишқ аст,
Мурғи ҷамани хучистафолӣ ишқ аст,
Ишқ он набувад, ки ҳамчу булбул ноӣ,
Ҳар ғах, ки бимирию наноӣ, ишқ аст.

...Барои ӯ гаронтарини рӯзҳо рӯзҳои истироҳат буданд. Кӯша-кӯша ва зуд-зуд даррасидани онон болон сӯхта намакоб буд.

Ханӯз дастурӯй нашуста, ӯ суруди беанҷомашро оғоз мекард:

...Як-ду рӯзе сабр кун, эй ҷони бар лаб омада,
З-он, ки хоҳам дар хузури дӯст биспорам туро...

У ин байтро ба савти ҳазини дилафгор бесону шумор такрор менамуд. Чала-нимкола ношто мекарду месуруд, худро ба коре андармон мекарду месаронд. Ниҳоят, дилаш танг шуда, фишор меҳӯрд ва ӯ худро ба кӯча меандохт. Аввал мошинсавор мебаромад, як чашм ба роҳу як чашм ба пайроҳаҳои пиёдагарди ду самти кӯча охишта-охишта мошин меронд. Пас ба худ мегуфт, ки ба ин тариқа вучуди матлубро дидан маҳол аст. Моширо ба хона мебурд. Аз хона як истгоҳ болотар баромада, ба троллейбусе ки одатан Хиромон савор мешуд, бо умеде ки ўро бубинад, савор мегардид. Чун медид, ки аз ӯ нишоне нест, дар истгоҳи оянда фаромада, троллейбуси дигари ҳамин маршрутро мунтазир мешуд.

Он рӯзҳое ки бо баҳонаи расм, филмӣ хуччатӣ ва порчаҳои иловагии филм назди Хиромон равуо мекард, ба назараш, чун хоби хуш, чун ҳаёли ширин гузаштанду рафтанд. Муомилан Хиромон бо Иброҳимҷон гӯё бидуни боисе якбора тағйир ёфт, сард ва нохуш гардид.

Иброҳимҷон акнун ба таманнои дидани ӯ дар кӯчаҳо саланг-саланг мегашт. Дар сари роҳи троллейбуси ҳамон маршрут соатҳо рӯи ҳаракҳо менишаст. Ҳамин ки мошин омад, аз ҷой pariда, мисли девонаҳо сару либоси худро ба гарду ҷанги дару девораҳои мошин олуда, аз тиреза ба дарун чашм медавонид. Ё, агар мусофирон камтар бошанд, аз дари пеш тозон ба зина баромада, ҳамаро аз назар мегузаронид ва бо ин кирдор ба даро-барои одамон ҳалал расонида, маломат мешунид. Дах троллейбус бигзарад, бист, сӣ, чил троллейбус ояду биравад, ки шароран умед дар дилаш ҳамчунон хомӯш намегардид.

«Бахти дар ғафлати ман, бедор шав, мегуфт Иброҳимҷон боз ба ҳараки истгоҳ нишаста. То кай меҳобӣ? Э фалак, чаро ин гуна толеи шӯрида маҳз насоби ман шудааст? Толеи вожгуни хоболуд. Аз миллионҳо одамон фақат якта-нимтааш ба дарди летаргия гирифта мешавад, яъне ҳафтаҳо, моҳҳо меҳобад. Вай меҳобад ба да-

ҳонаш обу атола мерезанд, ки намурад. Бахтбаргаштае аз Ҳиндустон ҳатто панҷ сол хоб карда будааст. Баҳти маро оё ҳамин мараз домангир шудааст?

Чаро гирифтораи шумо? Чӣ чизе ҳаст дар вучуди ӯ? Фатонаташ дар чист? Шояд дар он аст, ки дар ҷӣ буданиаш ноаён аст? Олами ноаён пурасрор метобад, сирру асрор бошад, ҳамеша қозибӣ дорад.

Чӣ сафсатае мегӯям?!

Дар ҳусн аст фатонати ӯ!

Дар таровати беамсол, малоҳати беназир, назокати бемонанд. Дар ҳусни зоҳири ботин. Дар назари воло ба молу пулу ашъён одаму олам. Дар завуқ ҳавас ба зебӣ ва нафосат.

Боз дар он нукта, ки ҳусни ҳудро гӯё намебинад, гӯё аз ҷамоли ҳештан хабар надорад, зеро аз тоифаи занҳои ноҳаҷаст, ки зотан боғурур ва сарбаланданд ва ба таҳсини офарини бинандаҳо, ҳайронӣ мафтун шудани онҳо эътинос надоранд...

Як-ду рӯзе сабр кун, эй ҷони бар лаб омада,
З-он ки хоҳам дар ҳузури дӯст биспорам туро...

Ороми ҷонам. Рӯҳи равонам. Ин ҷӣ рӯзест, ки бар сари ман овардаӣ? Ин ҷӣ савдоест, ки ҳастии маро, тану ҷону фикру зикру орзуи омоли маро тасхир кардааст? Роҳравон — туро, хобравон — туро пеши назар мебинам. Гоҳе ки ҳушам ба қор, ба рӯзгор, ба ди-рӯзу им-рӯз аст, боз туро мебинам.

Вале фардо ба сарам ҷӣ ҳоле хоҳад расид? Оё саодати бозиди ту муяссарам мешуда бошад? Қай дили ҳайрони ман аз бодаи висол наҷаббардор хоҳад шуд?

Оё ҷунин рӯзи мурод хоҳад буд?

Агар ҷунин айёми нишот даррасад, оё дили озурда, дили афғори ман қудрат хоҳад дошт, ки бори азими он шодкомиро бар дӯш бардорад?

Ба ман ҷӣ шуд, эй ёрон! Чӣ хо мегӯям? «Дили ҳайрон...» «Бодаи висол...» Магар ин сухани Маҷнунҳо нест? Наҳод аз ақл бегона шуда бошам?...»

...Иброҳимҷон соати даҳи пагоҳӣ ба сеанси якуми кинотеатри Ҷомӣ даромад. Аз рӯзе ки ходими киностудия шуда буд, хеле кам ба кинотеатр мебаромад. Ходимони кино клуб доранд, ки он ҷо рӯзҳои муайян филмҳои тоза ҳама гуна жанру намудҳо намоиш дода мешаванд. Ҳатто яқта-нимта филмҳои ки фақат барои дидани он-

ҳо, мутахассисони санъати кино, аз мамлакатҳои хориҷа меоранд ва тамошон он, ростӣ ҳам, барои дигарон гаронӣ мекунад.

Вай он пагоҳӣ ба кинотеатр барои он даромад, ки дар паси тавораи шишагӣ Хиромонро дид. То оғози тамошо даҳ-поздаҳ дақиқа монда буд ва Хиромон дар пештолори театр аз дастӣ писаракаш дошта, эълонномаҳои мусаввароро аз назар мегузаронид.

Саломуалек карданд. Дар хусуси дилгир гузаштани рӯзҳои истироҳат, кам будани тамошогоҳ барои бачаҳои хурдсол сухане чанд радду бадал шуд. Одам кам буд. Иброҳимҷон ҳаёл мекард, ки модоме иқболаш баландӣ карду онҳоро дар чунин ҷое ба ҳам рӯбарӯ овард, кош боз кӯмаке карда, бо Хиромон дар як ҷой менишонид. Вале хангоме ки онҳо паҳлӯи ҳам ба толори тамошо ворид мешуданд, Хиромон «Хайр, мо ба ҷои худамон меравем» гуфт. Вай ин ҷумларо бо оҳанге гуфт, ки ба назари Иброҳимҷон, махсус таъкид мекард: ҳар кас ҷое дорад. Ҳам дар ин толор, ҳам берун аз он. Шояд одамон бошанд, ки ба ҷои дилхоҳашон нишастан хоҳанд. Вале ӯ, Хиромон, дар ҷои худ хоҳад нишаст ва дар ҷои хеш нишастани дигаронро низ салоҳ медонад.

Бояси тағйири муносибат чӣ бошад?— фикр мекард Иброҳимҷон. Эҳтимол, ба ӯ гӯшрас карда бошанд, ки Иброҳимҷон онладор аст. Занҳо ғайр аз воситаҳои маъмули ахборот байни худ боз як василаи ахбор доранд, ки басо дақику мураттаб амал мекунад. Зан доштани Иброҳимҷонро, бешак, хабар додаанд аммо илова накардаанд, ки бо ин зан ба риштаи никоҳи расмӣ дар пайванд бошад ҳам, дар воқеъ дигар ҳеҷ гуна равобита надошту надорад.

Боз рӯзҳо паси ҳам мегузаштанд. Аксари рӯзҳои шанбею якшанбе Иброҳимҷон ба ҳамон кинотеатр, ба сеансҳои пагоҳӣ мерафт. Вале бесуд. Рӯзе Хиромонро дар назди идораи сохтмон дида, зимнан гуфт:

— Хеле вақт шуд, ки Шарифҷонро ба кино намебаред.

— Ҳа, акнун бачаҳои ҳамсоямон мебаранд,— гуфт Хиромон ва лаҳзае ба чашмони Иброҳимҷон чашм дӯхта пурсид:— Шумо аз куҷо медонед?

Иброҳимҷон сурх шуда, сар ҳам кард.

— Фильмҳои бачагонро дӯст медоред?

— Не. Дар ҳамин гуна сеанс боре бо касе мулоқот карда будам. Такрор шудани он мулоқотро орзу дорам.

Хиромон муддате сокитона аз пахлӯяш қадам мезад. Пас гуфт:

— Орзуи кас ба зиндагонӣ мутобик ояд, хуб аст. Аниқтараш, ба он шароит, ки зиндагонӣ муҳайё кардааст.

— Рост. Лекин инсон тарзе сохта шудааст, ки чизи дилхоҳашро орзу мекунад ва кам иттифок меафтад, ки аз шароити мусоид андеша кунад.

— Ин ҳам рост. Одам ҳислатҳое дорад, ки боиси ранҷу озораи мешаванд. Ҳислатҳои шоистаи надомат.

Хиромон бо ҷавобҳои тунди киноядораи шарораи умедро дар қалби Иброҳимҷон хомӯш мекард. Лек боз муддате мегузашту аз кадом ғӯшаи дил шарорае аз нав ҷон мегирифт.

Дар нахрҳои калони киштипаймо барои шабона нишон додани маҷрои киштиронӣ миноҳо мегузоранд. Пеш дар қафаси мино фонуси мукарраи фурузон буд, ки онро минобонон шомгоҳон даргиронида, субҳи дигар хомӯш мекарданд. Ақнуи ҳолат ба фонус нест. Миноҳо фотоэлемент доранд. Рӯзона ҳамагӣ соате рух намудани офтоб кифоя аст, ки батареяҳои мино аз нури он қувваи электр ҷамъ оварданд. Баъд тамоми шаб ҷашмак зада, ноҳудоӣро ба роҳи дуруст ҳидоят мекунанд. Шаб торикӣ тӯлонӣ бошад ҳам, ба умеди рӯзи нав, ба умеди руҳи Меҳр онро ба поён мерасонанд.

Иброҳимҷон ҳам ҳар дафъаи ҷавоби рад гирифтаниш ба кӯи сарду зулмонии навмедӣ меафтад, аммо аз кадом як манбаи ниҳоние ба худ неруи тоза мегирифт ва ба таманнои висол, дар орзуи мулоқоти нав зиндагонӣ мекард. Ҷоҳе дар хусуси дostonи Лайли ва Мачнун андеша ронда, ба ақидае меомад, ки аз ишқи ноком ҷунунӣ шудани Кайс афсона нест, фақат бофтаи ҳаёли шоир нест. Муҳаббат дар вучуди кас то ба андозае манзил гужинад, ки аз сӯзи фироқ азоби руҳии вай тадриҷан ба азияти ҷисмонӣ табдил ёбад, дар ҷунин ҳолат савдой шудан ҳаргиз аз эҳтимол дур нест.

Шомгоҳе роҳравон ҳамон суруди дилкаши худро зерӣ лаб месаронд, ки ҳанӯз ба авҷи нахуст норасида, аз донаҳои сиришк тар шудани руҳсорашро ҳис карду дарҳол худро ба қафои катори автоматҳои обфуруш гирифт. Ашқи ҷашмонашро номаълум бо ангушт ва паси даст поқунон (ҳамин намерасид, ки аз кеса даструймол бароварда, оби дида хушк кунад!) аз дил гузаронид, ки, аз афташ, фурсат расидааст, ки ба духтури бе-

мориҳои асаб муроҷиат кунад. Лекин худ ба хаёли худ захрханда кард, ки кадом девона назди табиб рафта гуфтааст, ки ошики шайдоём, дарди бедавои маро дармоне бояд?

13

Акиун Иброҳимҷон бе ёрии касе, ҳатто бе асо охиста-оҳиста гашта метавонад. Фақат саросема нашудан лозим. Холо камтар мегардаду рафта ба қояш меҳобад. Фармониши духтур ҳамин. Аз ин сар то он сари долон — садубист метр. Ду карат садубист-дусадубист метр. Бегоҳӣ низ як бор сайр мекунад, чамъ ним километр мешавад. Ба ғайр аз ҷунбӯҷули дохили палата. Зардодхон ваъда дод, ки пас аз як-ду рӯзи дигар ба фаромадан ба сахни хавлӣ ва боғи бемористон иҷозат медиҳад. Он гоҳ рӯзе то се-чаҳор километр гаштанаш мумкин.

Воқеан, дина духтур аҳли палатаро ба муаллими роҳбараш, ба профессори институт, марди солхӯрдаи гармчехрае нишон дода, дар бораи ҳар кас алоҳида маълумот дод. Нисфи гуфтугӯи онҳо ба забони лотинӣ ва забони маршрутаи ҳудашон мегузашт. Азбаски барои аҳли палата мавзӯи сӯҳбат маълум буд, ҳатто аз гуфтугӯи лотинии ду табиб ҳам баъзе чизҳоро пай бурдан мумкин буд.

Профессор мамун шуд, ки мусоҳибаи тадқиқии шоғирдаш ҳоло ҳозир хуб мегузарад. Вай боз изҳори қаноатмандӣ кард, ки пастрафти фишори хуни Каримҷон-ака назар ба меъёри маъмул тезтар қараён мекунад, ки дар ин ҳол хидмати Алихон намоён аст. Сонӣ профессор пурсид, ки чаро кати панҷум холист? Зардодхон гуфт, ки барои муваққатан ҳолӣ нигоҳ доштани ин кат аз маъмурият иҷозат гирифтааст, то ки сӯҳбатҳояш онд ба ишғоли дар вазъи маҳрамона бигзаранд. Ӯ дар айни ҳол ба сӯи Носир Аббос ва Иброҳимҷон ишора намуд ва илова кард:

— Инҳо ба ҳамдигар унс гирифтаанд.

Сӯҳбат ба мавзӯи Иброҳимҷон кӯчид. Ибораҳои мубҳам радду бадал мешуданд:

— Чавон чӣ тавр?

— Ханӯз хомӯш

— Савол василаи сӯҳбат нест?

— Агар майли ҷавоб бошад.

— Ба назарам, *feminam quarite**.

— Probabile**.

Зардодхону муаллимаш рафтанд. Онҳо, яқин, эъти-
моди кулл доштанд, ки он чанд калимаи лотиниашон
байни худашон хоҳад монд, барои гӯши беруна чун ас-
рори тилисмот хоҳад монд. Вале Иброҳимҷон бо кӯмаки
Зевар ба ординатура даромада, ба Камар телефон кард
ва ин калимаҳоро бо талаффузи на чандон саҳеҳ бошад
ҳам, дикта кард ва ҷӯрааш пас аз даҳ дақиқа тарҷуман
онҳоро гуфт.

— Хой М. С.,— илова намуд Камар,— агар ҳамин
иброҳоро духтурон дар ҳаққи ту намегуфтанд, ба пӯс-
тинат кайк намедаромад. Модом ки дар бораи ту гуфта-
анд, дигар асрорат фош шудааст. Факат касе ки калла
гуфта ошқадуру бардошта гаштааст, инро намефаҳмаду
бас.

— Ту барин, тамошокадуру бардошта гашта бошад
ҳам, эҳтимол, ҳамин ҳол рух диҳад,— қарздор намонам
гуфта, ҷавоб дод Иброҳимҷон.

— Probabile,— ба забони табибон ҷавоб дод Камар
ва гӯшаки телефонро ба ҷояш гузошт.

Иброҳимҷон ба он канои долон расида нафасашро
рост гирифт. Он ҷо дар паси тавораи шишакорӣ, дар
майдончаи зинапоя гурӯҳе аз беморони сарипони шӯъба-
ҳои ҷарроҳӣ ва терапия рустӣ тамоку кашида, сӯхбат ме-
карданд. Ҷавоне ки меъдан худро аз ифротӣ шаробниӯшӣ
аз қор бароварда буд, бо як даст панҷараи зинаро дош-
та, сигори дарозеро дудкунон миёни худро ба ҳамон тар-
зи ҳайратангез мечунбонид.

«Пас, ҷон на барои ҳама ба як зайл ширин будааст
аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Дар олам ин хел махлу-
қот ҳам мешудааст».

Аз кабинети мудирӣ шӯъбаи терапия мизу курсиҳоро
бароварда, барои бемори мансабдор палатаи ҳоса му-
хайё мекарданд. У ду рӯз инҷониб дар хонаи алоҳида
танҳо мезист. Вале ин сахарӣ аз касе шунидааст, ки дар
он хона одатан беморони назъӣ, шахсони имрӯз-фардо
мефавтидагиро ҷой медоданд. Баробари шунидани ин
хабар ба долон баромада, ғавғо бардошт:

— Қӣ ҳуқуқ дод, ки маро ба мурдаҳона ҷой кунед!?

— Домулло, ин ҷо мурдаҳона не. Пештар кабинети

* Зақ сабабгор (Айнан: «заиро бичӯед»).

** Эҳтимол (лотинӣ).

сарвари ҳамшираҳои шафқат буд. Махсус барои шумо холи кардем онро.

— «Барои шумо» мегӯяд-а! Инсоф кай? — бонг мезад ӯ.— Намегӯянд, ки бечора бемор мурдагона буданини катакро фаҳмад, ба чӣ ҳолат меафтад? Тавба! Маълумоти олидор шуда, психологияи касалро ба назар намегиранд. Боз эшон мутахассис ном доранд!

Акнун аз кабинети мудирӣ шӯъба ҳам хурроки бемори эрка ба долон хоҳад баромад. Мудир бошад, коғазҳои даркорнашро ба сари мизи Зевар оварда, нависонависашро давом медиҳад. Воқеан, сазои сараш. Аз афташ намедонад, ки чӯби нармаи кирм меҳӯрад.

Дуруст мегӯяд Носир Аббос. Мансаб, ҳокимият ба сари одамон, ҳатто амали начандон бузург ҳам маҳаки одамшиносист. Мисли маҳакест, ки ба зари холис бирасад, ҷилон онро биафзояд ва ба тиллон носара бирасад, мисашро бароварад. Мансаби баланд одами асил, назар-баландро ғайрату ҳиммати нав, начобат ва вусъати тоза, назари боз ҳам волотар ато кунад. Ноаслу ноахло зуд масту беёд ва хонахароб созад, чунон ки истеъмоли таръёк дар ибтидо нашъае бахшад, пас нашъамандро расвои олам гардонад...

Мӯйсафеди кӯсае дар гӯшан қироатхона нишаста, ба атрофиёнаш ривоят мегуфт. Ду-се нафар рӯзномаю маҷаллаҳоро ба сӯе монда, ба нақли ӯ гӯш медоданд:

— ...Ҳазрати Зайналобидин* аз дасти кофирон гурехта, дар ҳамон кишлоки гуфтаам руст шудаанд. Куффор омада, ҳамаро ба майдон бароварда, истинтоқ мекунад. «Чои пинҳон шудан он ҳазрататро ту медонӣ!» мегӯяд. Ба ҳар бандан мӯъмин «Ту медонӣ!», «Ту медонӣ!» гуфта дӯғу даранг мекунад. Ана аз барои ҳамин номи он кишлоқ Тумдонӣ шудааст.

Берун аз палатаи мо чӣ хел одамон ки нестанд, ба худ меандешид Иброҳимҷон. Палатаи моро, ба истилоҳи ходимони кино, палатаи персонажҳои мусбат, палатаи қаҳрамонони эҷобӣ гӯянд, меарзад. Носир Аббос — раиси комитети райони назорати халқ — сарвари ин дастан қаҳрамонон, бешубҳа. Ивон-амак муовини раиси Клуби ветеранҳои инқилоб ва Чанги Бузурги Ватанӣ. Яъне шахсест то мағзандармағзи устухон персонажи эҷобӣ. Каримҷон-ака коргари пешкадам, боз ихтироъкору

* Чаҳорумин (аз дувоздаҳ) имомии машҳури мусулмонон, писари имом Хусайн, набераи Халифа Хайдар (Алӣ).

навоар. Вай ҳам хуб ҷангидааст, нағз кор кардааст. Депутати Совети шахр. Депутати Совети меҳнаткашонӣ пойтахти республика барин як шахри калон, шахси обрӯманд, хушодоб. Ҳама кораш ба Иброҳимҷон маъқул ва писанд ба ҷуз як ҷиз: «Шоҳнома» асло монда, нусхаи ғачи онро хонда мешинад ва ҳол он ки саводи хуби форсӣ дорад. Хӯш... Худи Иброҳимҷонро гарчанде ба тоифаи қаҳрамонони мусбат дароварда намешавад, ба тӯдаи персонажҳои манфӣ ҳам ҳавола кардан аз инсоф намебуд. Вай то алҳол фақат бо таҳсил, кор, заҳмат машғул буд. Гуноҳаш ҳамин, ки то тирамоҳи перорсол — то он рӯзе ки Хиромонро дид, бо зани никоҳияш зиндагонӣ накарда, бо иборати маҷлисҳои тарбиявии муҳокимавӣ гуфта шавад, ҳаёти бадахлокона ба сар мебард. Имрӯз бо Фотимаю фардо бо Зӯхро айшунӯш карда мегашт. Агар маҳсули боқимондаҳои урфу одати бою феодалӣ будани ин ҳолро ба эътибор бигиранд, яъне ба назар бигиранд, ки модари «қаҳомонда» ва бародари пешқадамаш забон як карда, ўро маҷбурӣ ба ҳеши дурашон хонадор карданд ва сабабгори носозии оилавиаш гардиданд, ўро низ ба яке аз сатрҳои поёни рӯйхати қаҳрамонии миёнаҳол даровардан мумкин.

Магар ўро бо он ҷавоне ки шароби фаровоне ва кимчи гуна спирти техникӣ нӯшида, худро ба ҳоле расонидааст ва акнун субҳу шом дар интизори ҷарроҳӣ рақси арабӣ мекунад, ё бо ин кундаи ҷувоз, ки худро Нофи Замин пиндошта, дар табобатхона барин ҷое барояш палатаи ҳоса, телефони алоҳида талаб карда, аррос мезанад, муқоиса кардан равоаст?

Ҳаргиз.

Иброҳимҷон ба палата баргашт. Қаримҷон-ака дар рӯи миз коғазу корду тахтача ва бонкаю табакчаҳои бисёреро паҳн карда, ба тайёр кардани хӯрише аз алафу сабзавот омода мешуд.

— Хӯш, ҳозир ба нахорӣ даъват мекунам, — худ ба худ бо овози шунаво ва хушҳолона мегуфт ў. — То он дам мо бояд худро аз витаминот серӣ таъмин кунем. Хӯш, дар рӯи миз ваъҷияти аз ҳар ҷиҳат гигиенӣ. На духтурони хӯрдагиртарин эрод гирифта метавонанд, на Зевархони худамон. — Ў аз ҳалтаи целлофанӣ, ки дар яхдони умумии шӯъба нигоҳ медошт, ҳар гуна сабзавот мебаровард. — Ана Мулло бодиринг! Барра бодиринг! Сарз бодиринг! Гулбасар бодиринг! Шахдасар бодиринг! Бодиринг-диринг-диринг. Кӣ овардат? Муллоҷиринг. Хӯш-ш,

ана пиёзи кабуд, мана шалғамча, ки ба кавли мӯхтарам Зардодхон, анбори витамини С будааст. Мана шибит, ана гашниҷ. Чаккаи тозаи рағғанӣ! Фурсати як пиёла чой нӯшидани шумо нагузашта, як хӯриши олиҷаноб тайёр кунам, ки бобокалонатон дар хонаи хушдоманаш нахӯрдааст!..

Қаримҷон-ака қариб ҳар рӯз салат месохт ва ҳамна-латаҳо ба ҳавсалаи ӯ аҳсану офарин хонда, аз хизмати ӯ баҳра мебурданд ва шукрона изҳор мекарданд.

Ивон-амак ба пештахтаи тиреза парӯ шуда ва сар аз тиреза бароварда, ба дӯсташ Ҳасан Абдулло, ки дар поён меистод ва дар ин соат ба даромаданаш иҷозат набуд, ҳар гуна супориш, фармоиш ва дастури амал меод:

— Ордену медальхона ҳамашон овехта раванд. Не, не. Планка, аввал ин, ки зеб надорад. Сонӣ, аз дур кас чӣ медонад, ки ин планкаҳо нишони кадом орден ё медаланд?

Ивон-амак аз муносибати нарму лутфомези Зардодхон сӯиистеъмол карда буд: дар ким-кадом гӯшан боғ дар рутубат бисёр нишаста, шамол хӯрда буд. Дина Зардодхон шуши ўро гӯш карда дид, ки хиш-хиши он зӯртар шудааст. Ба Зевар фармуд, ки Ивон-амакро муваққатан аз шӯъба беруи рафтани намонад.

— Медонӣ, Саид чӣ кор мекунад? Не, Санди якдас-тая меғӯям. Як пиджаки сабук дорад, хокистарранг. Ҳам дӯхташ, ҳам рангаш чунон боб, ки хоҳӣ тобистон мепӯшӣ, хоҳӣ зимистон. Ҳамаи ордену медальхона ба ҳамон пиджак соз карда овехтааст. Ҳамин ки ба ягон вохӯрӣ рафтани лозим шуд, ҳамон пиджака ба чамадонча андохта мегирад. Дар маҳалли мулоқот охиста ба гӯшае рафта, пиджаки ордендора мепӯшад. Вассалом. Ҳар дафъа орденҳоя аз либосе ба либосе кӯчонидан осон не. Сари сина ғалбер мешавад.

Аз поён Ҳасан Абдулло, аз афташ, чизе гуфта эъти-роз кард, ки дар сухани Ивон-амак оҳанги таънаомез пайдо шуд:

— Оббо-е, ба ту гуфта истодаам, ки дурусттар фаҳмон. Нашавад, илтимос кун. Мо ба ҷаҳор тараф ба хо-тири тарбияи ҷавонон давутоз мекунем, барои сзехат, ё худнамой не! Қаллая кор фармоянд дурусттар. Намуди берунии ветеран ҳам дар ин мавридҳо — мефаҳмӣ, дар ин мавридҳо, гуфта истодаам! — аҳамият дорад. Хайр, бирав, ғам нахӯр. Хушрӯ мегузарад.

Пирон ба хотири мардумони бегона, аз барои тарби-

яи ҷавонон ба мулоқотҳо мераванд. Клуби онҳо сола се маротиба — дар арафаи иди Октябр, Рӯзи ташкил ёфтани Армияи Советӣ ва иди Ғалаба серкор, серодам мешавад. Холо иди Ғалаба наздик меояд. Ин мӯйсафедон аз дарду ранҷи устухонҳои пириҳои худ, норухатиҳои рӯҳҳои дур, аз мувофиқ будан ё набудани руҳияи худ сарфи назар карда мераванд. Ташвиш, такудав, фикру андеша ба хотири дигарон бо мурури замон ба сари ҳар кас ҳам меояду баъд афзудан мегирад, аз афти кор.

Ҷавонон бештар дар ғами хештананд.

Дар яке аз мулоқотҳо Хиромон, хайрият, нармагар буд. Рӯзҳои аввали шиносӣ барин табассуми кушод мекард. Ҳатто ҳудаш таклиф намуд, ки ба қаҳвахона дароянд. Як порсӣ яхмос хӯрданд. Баъд чехрааш яла шуда, гуфт, ки Иброҳимҷон камтар май бифармояд. Пешхидмат шароби сабуки ангурӣ овард.

Оё Иброҳимҷон медонад, ки чаро Хиромон дар манорақрани борбардор кор мекунад? Ҳаваси техника? Не, Хиромон пештар экскаватор меронд. Механизми вай аз кран хеле мураккабтар аст.

Хубии кран аввалан дар он, ки вай аз ҳама гуна иморатҳои баланд ҳам баландтар аст. Пеши назарат — аз уфуқ то уфуқ — доимо кушода. Ё осмони соф, ё абрпораҳои рангини парешон. Масоҳати бекарон! Олам гӯё ҳадду ҳудуде надорад ва ту дар фазои беохир, дар оғӯши баҳри лочвардгун мурғвор парвоз мекуни ё моҳисон шино. Ҳатто агар ҳаво абр бошад, абри ғафси тирафои сурбранг миёни заминро осмон домон паҳн карда бошад ҳам, манзарае ки аз кран мебинӣ, дилкаш ва дилкушост!

— Вира! Вира, Хиромон!

Марҳамат, Хиромон борро боло мебарад.

— Майна! Ҳой, нозанин, майна!

Бор поён меравад.

Оё Иброҳимҷон медонад, ки кран боз чӣ фазилате дорад? Аз боло ба поён нигаристан, чунбучӯли одамони майда-майдакро дидан ба кас ҳар ҳел фикрҳои фалсафӣ илқо мекунад. Ба кас амиқтар, бавусъаттар дидани табиати одамон ва зиндагониро меомӯзад. Ана ба ягон баландие бароеду озмояд. Дарҳол мебинед, ки дар мағзатон ҳамин қабил фикрҳо пайдо мешаванд: «Одамонро бинед-а, дар ҳамин биёбони хушкҷаб об бароварда (ё дар ҳамин тангҳои сангистон ҷое ҳамвор карда) ин қадар хонаҳо, иншоотҳо бунёд кардааст... Акнун мӯрсон аз пан рӯзгори худ чунбучӯле дорад...»

Албатта, ҳамин гуна андешаҳо ба саратон меоянд.

Кори крандор боз як бартарӣ дорад. Ростӣ гап, назар ба атрофиён андак ситорагармтар бошӣ, рӯзи дароз байни мардҳо будан осон нест. Ҳама бо ҳавас менигарад, як қисмаш бо дили соф, аммо қисми дигараш бо нияти таҳқиромез. Ин ҳел мард ба ту чашм бидӯзад, мебинӣ, ки чашмонаш гӯё пармасон гирд мегарданд, бадани туро сӯрох мекунад, пайкари туро аз зери комбинезон, аз таги пирӯханат ҳам диданист. Нигоҳи шилқинаш аз пой то ба сар ва боз аз сар то ба пой мелағжад ва чунон ки камераи аксбардори Иброҳимҷон гоҳ дар ину гоҳе дар он нуқтаи объект таваккуф мекунад, нигоҳи часпаки ин қабил мардон дар миёни зан, дар чехра, гирди лаб, хусусан дар сандуқи сина дармемонад. Кас худро тавре ҳис мекунад, ки бараҳна карда, ба ҳонае тела дода бошандаш ва аз берун ким чи гуна зотҳо чароғҳои бақувватро равона кунанду ту ҷои гурез надошта бошӣ.

Хиромон дар болои манораи кран аз субҳ то шом кор мекунад. Фақат ба танаффуси нимсоата ба пеши одамон мефарояд. Занҳо бо тааҷҷуб мепурсанд, қи чаро ӯ аз одамон гӯё канораҷӯӣ мекунад? Ин кӯтоҳии феъли одамы эҳтимоле ҳаст, ки рафта-рафта ба одат табдил ёбад...

Не, ӯ аз ҳама гурезон нест. Ӯ аз ҷамъияти якта-нимта бадчашмон, аз мардони даҳонашон бефаровез ҳазар мекунад. Мардони хушрафтору баодоб, ононе ки ба ӯ ҳамчун ба инсонӣ ҳамкор, ҳамкасаба, ё ба зани шоистаи эҳтиром бо назокати зебандаи инсон, бо меҳрубонӣ ва хидматгузорӣ муомила мекунанд ва кӯшиш мекунанд ҳамин меҳрубонӣ ва хидматгузориашон ба чашм назад, ин гуна мардон ба Хиромон маъқуланд.

На ҳар кас тасаввур карда метавонад, ки барои бевазани бистусесола, ҷавонзани гармчехра миёни мардҳои бисёреро қор кардан чӣ андоза душвор аст.

Нон. Зан. Шӯҳрат.

Қадам як файласуф гуфта будааст, ки меҳвари талоши бани одам аз ҳамин се ҷузъ иборат аст. Хиромон агарчи расман фақат мактаби миёна ва ба иловаи он омӯзишгоҳи касбии техникиро хатм кардааст, аз китобҳои соҳаи адабиёт, таърих, фалсафа ва техника он қадар хондааст, ки худро як шахси аз одаму олам ба андозае бохабар шуморида метавонад. Ба назари Хиромон ҳам, ақидан он файласуф яктарафа метобад. Ба ақидаҳои мо бегона менамояд. Маҳз се унсӯри мазкур мавзӯи талоши бани инсон гуфтан муболиған нотарошидааст.

Тахаввулоти чамъиятро ба ин тарика шарх дода наме-
шавад. Аммо ба ҳаёли Хиромон, дар ин ақида ҷихати
қолибе низ ҳаст, ки мунаққидон онро таъкид намеку-
нанд. Онҳо одатан агар гурзи гарони танкидро ба даст
бигиранд, ба сари андешаи ҳариф чунон мефароранд, ки
на аз кубҳу хатояш осоре мемонад, на аз хусну атояш.

Бигузор Хиромон сахб кунад, аммо агар ӯ бо мисоли
ҳаёти дар айни оғоз шикастхӯрдаи худ ба субут расонад,
ки ақидаи он файласуф андак қоне ҳам доштааст, ба ин
ҷӣ хоҳанд гуфт?

14

Номи ӯ Абӯ буд.

Абӯ аввали номаш, нисфи он буд, лекин ҳама ӯро Абӯ
меномиданд.

Аз дасти он бадаъмол, он муштзӯри бадсигол хонаво-
даи Хиромонро рӯзи равшан набуд. Абӯ меид, ки ӯ бо
шавҳари худ, модари худ, кӯдаки худ шоду масрур аст,
аз одаму олам дигар таманное надорад, чун мӯй дар дами
оташ ба худ мепечид. Найрангҳо ба кор бурда, фитнаҳо
меангехт, торҳои дасиса метанид.

Хиромон ба деҳаи зодгоҳаш ба хоҳири модари пир
рафта буд, вагарна рӯзашон дар шаҳр ба неқӣ мегузашт.
Шавҳараш аслан фарзанди шаҳр буд, муносиби ҳол дар
шаҳр молу маконе дошт. Ӯ дар устохонаи таъмири назди
гаражи колхоз ба сифати челонгар ба кор даромад. Хоҷа-
гии ғаллақору қорводор мошини трактори зиёд надошт
ва ӯ бо як нафар ёрдамчӣ аз ӯҳдаи ҳамаи кор мебаромад.

Хиромон дуртар аз деҳа, дар қарибии даромадгоҳи
дара дар қони гили заводи цемент кор мекард. Бо экска-
ватори қалон ҳоки адирро қанда ва нарм намуда, ба са-
мосвалҳо бор мекард.

Дар зарфи ду сола ки дар деҳа, дар хонаи модар ме-
зистанд, шавҳараш боре нагуфт, ки биё, модарро бигире-
му ба шаҳр бикўчем. Нагуфт, ки ба рақобати ваҳшиёнаи
ду-се разили дун таҳаммул овардан эҳтиёче надорад...

Хиромон аз нахустин рӯзи шиносоняшон боре нашуни-
дааст, ки аз даҳони шавҳараш бар ҳилофи раъи ӯ ҳарфе
берун омада бошад, боре надидааст, ки рост ба рӯяш ни-
гоҳ карда, эътироз он сӯ истад, изҳори норизоӣ карда бо-
шад.

Ба рӯяш аксаран бо табассум, бо чашмони пурҳанда,

пур аз нури навозиш, назокат ва муҳаббат менигарист ва мегуфт:

— Ихтиёр ба ту, чароғам.

Ё:

— Майлат, чароғам. Ба дилат нигоҳ кун. Хохӣ, ба чону дил, биравем, нахоҳӣ, ба дилу чон бимонем.

Қайфаш махсусан чок, рӯҳаш болида бошад, боз ҳам ошқортар изхори эҳсосот мекард:

— Чанд бор гӯям, Хиромонам, фақат якта ғуломат ман...

Ииро мегуфту қадаре сурх мешуд ва дарҳол худро ба қоре андармон месохт.

...Рӯзе аз қор баргашта, шавҳарро хаставу афғор дарьёфт. Ба ӯ Абӯ, тағои бригадираш ва писари тағо — секаса дарафтодаанд. Баҳона ҳамин будааст, ки «дарахти колхозро нопурсиш буридаӣ». Ва ҳол он ки бедӣ афтонидаш дар замини рӯидарича воқеъ буд ва ҳанӯз як сол қабл аз он хушк шуда, танааш ба мӯрчахона табдил ёфта буд. Ҳанӯз ду сол муқаддам дар ду тарафи он бедӣ сиёҳ худи ӯ ду ниҳоли сурхбед шинонида буд.

Аз тағи варам як чашми шавҳараш тамои наменамуд. Лабаш мисли лаби хум ғафс шуда буд.

— Башара читу? — дар ҳамон ҳолат ҳам зӯракӣ шӯхӣ мекард шавҳараш.

Хиромон чизе нагуфта, либоси тозаашро пӯшид. Меҳост рост ба маркази район биравад, то аз дасташ меояд, ғавғо бардорад, аз ин бедодгарӣ, зӯроварӣ, ноинсофӣ, ки соли дароз давом дорад, мардумро огоҳ намоад. Ӯ аз ҷанҷолҳои собиқа медонист, ки арз бурдан ба раиси колхоз ё Совети қишлоқ мисли он аст, ки мушт бар дарафш бизанӣ: ҳама ҳамкосою ҳамдаму ҳамфикри ҳамдигаранд.

Аз дари боғ мебаромад, ки модараш аз роҳ баргардонид.

— Шавҳарат ҷеғ дорад.

Ночор ба наздаш баргашт.

— Нарав, райхонам.

— Ҳамроҳ ёфта меравам.

— Ман на барои ин мегӯям. Боиси хусуматро худат медонӣ. Пурсуков сар шавад, чӣ мегӯем?

— Хайр, то қай тоқат мекунем? — муддати мадида ба ҳаёл рафта, пурсид Хиромон.

— Бригадир афтода буд, гулакам. Аввал бифаҳм, баъд ба шикоят бирав.

Шавҳараш рост мегуфт. Ӯ ба муқобили се кас танҳо

бошад ҳам, қарздор намонда буд. Абӯ пас аз он рӯз як моҳ ба назари мардум нанамонид. Хешовандонаш мегуфтанд, ки варақан эъзомӣ доштааст, ба Хоҷа Обигарм рафтааст. Тағои бригадираш бо як қабурған фуру ништа дар хонааш як ҳафта нолишкунон меҳобид.

Дили Хиромон аз одамизод хунук шуда буд. Агар меёри зиндагонии ҷамъият, чунон ки бояду шояд, қонуни бародарӣ ва баробарӣ набошад, ҳайфи умр, ҳайфи зиндагонӣ, ҳайфи номи инсонӣ, мегуфт ӯ ба худ.

Шавҳараҷро ба шӯъбан қорҳои дохилии қомитхона даъват намуда, паспорт, ҳуҷҷатҳои ҳарбиашро аз назар гузарониданд. Маълум буд, ки ин санҷиш ҳам аз рӯи қиммати ғуна бӯхтони ҳамон зотҳои паст сурат гирифтааст. Баъди ин воқеа Хиромон гуфт, ки агар ҳоҳӣ, ба шаҳр мекуҷем. Шавҳараш, бешак, ба шаҳр баргаштаниро меҳост, вале андеша мекард, ки мардум гурехт гуфта, гумон набаранд. Гуфт, ки дар сари роҳи қалон, дар даҳанаи қалони истиғҳи обии электр ба ӯ қор тақлиф карда буданд. Механики асбобу дастгоҳҳои дарғот ва дар айни замон ҷенкуниандан сатҳи об. Вазифа ин ки шабу рӯз аз сатҳи оби дарёе огоҳ шуда меистад ва ҳар рӯз се маротиба — соати ҳашти нагоҳӣ, ҷаҳори аср ва дувоздаҳи шаб натиҷаи ҷенакро бо телефон ба маркази тадқиқи обу ҳаво арз мекунад. Ба механизмҳои дарғот нигоҳубин мекунад. Дар ҳуди ҳамон ҷой хонаи бароҳате ҳаст. Газ дорад. Аз дуди оташдон ҳалос мешаванд. Ба қори Хиромон ҳам роҳ хеле наздик мешавад...

Яке аз рӯзҳои охири март буд. Дар қӯҳсор қорони қел қорид. Қоштгоҳи ақро қароканда шуданд. Оби наҳр оҳиста-оҳиста ҳира меқардид. Қешини тамом қажваранг шуд. Дар айни аср мавҷҳо ҳез қардан қирифтанд. Рӯи амвоқ ҳасу хошқ, қундаҳои урьёнреша, ҳатто бутун-бутун қарахтони қарнақуншуда алвонқхӯрон меқарданд.

Қорқарони истиғҳҳои электр, ҳодимони нигоҳубинқунандаи ҳамаи иншоотҳои қари қанал ва наҳр аз қамлаи қел қаблаи огоҳ ва ҳама дар қари даҳана қамъ-омада буданд. Анбӯҳи одамони ҳодаю сешоҳаю қанҷшоҳа ва қанҷақҳои дастадароз бардошта манқаран балқои асримие-нақиро ба хотир меқаронид.

Дарвозаҳои оҳанин даҳанаро қалон қушоданд. Ба қанал дигар оби ифлос намерафт. Истиғҳҳои электр то аз нав тоза шудани наҳр танавфус ҳоҳанд қард.

Танаҳои қарахтон, қундаҳои бузурги қелон рӯи мавҷҳои қираи қифқолуд ҳез қашида, қанпаву роста шу-

да бо шаст омада, ба оҳантахтаҳои дарғот бармехӯрданд. ва музаффарона гумбурсзанон гузашта мерафтанд.

Оби лой атоласон ғафсу нарма гашта буд, аз он сабаб садояш ҳам харвақта барии бурро не, хастаю кӯнд ба гӯш мерасид. Сели девонаазвоъ дар болотар зарфи бузургӣ мазутро сарнагун кардааст ва кайҳо боз дар рӯи обдорҳои бунафшранги рағғани нафт шино мекарданд.

Дарахте омада, байни ду пояи дарвозаи мобайнии дарғот кӯндаланг дармонд. Вай тӯти ғафси каллакшудае буд. Онро мебоист фавран дур меандохтанд, вагарна чӯбу чаҳси дигар ба осонӣ банд шуда, роҳи обро мегирифт ва он гоҳ қор хароб мегардид. Се-чаҳор нафар мардон ҷангаку ҳодаҳо дар даст аз боло истода, танай тӯти пирро гаҳе кашола мекарданд, гаҳе тела медоданд, аммо ҷараёни зӯри об танай тӯтро ба девори бетони дорғот саҳт парчин карда буд.

Хиромон аз дур дид, ки шавҳараш ба забаррави оҳанини қафаси дорғот овезон шуда, бо пошнаи мӯзааш ба танай дарахт мекуфт.

Мавҷҳо ҳамчунон боло меҷаҳиданд, ҳудро ба девораҳои дорғот, ба танай тӯт зада, ба атроф пош меҳӯрданд. Аз паси пардаи оби лойолуд, ки онро лон оболуд гуфтаи саҳеҳтар менамуд, андоми шавҳарашро шинохтан душвор буд. Дар ҳар ҷанд зарбати ӯ танай тӯти кӯндаланг фақат ба кадри як ангушт лағжида, поён мерафтӣ бас. Лаҳзае буд, ки пояш миёни тӯт ва кундаи бо шаст оянда монда, қариб маҷақ шавад. Хайрият, одамони боло аз наздик расидани кундаи гароне, ки пайкари ҳудро зерини об пинҳон карда меомад, ӯро сарин вақт огоҳ намуданд.

Ногоҳ назари Хиромон ба Абӯ афтод, ки дар соҳили муқобил маҳсус барои тамошои ҳарби одаму об рӯи ҳарсанге баромада, издиҳомии сарин даҳанаро мушоҳида мекард. Нигоҳи тезини ҷашмони тамаъқори ӯ ба Хиромон, бешубҳа, бештар таваккуф мекард.

Сонияе тӯфанги панҷтиран дар девори хонаашон овезон пеши назари Хиромон омад. Азбаски шавҳараш ин ҷо вазифаи посбониро низ адо мекунад, ба ӯ ин тӯфангро додаанд. Хиромон тасаввур мекард, ки ҷи гуна пешонии ялаққосии ин шӯрапушти мағрурро нишон гирифта, кулаки тӯфангро бо лаззати тоҷ паҳш мекунад ва баъд миёни ҳасу хошоки амвоҷи лойолуд ғалтон рафтани ҷасади хунии ӯро тамошо хоҳад кард. Пас аз ин дарҳол маъзарани дигаре пеши назараш омад: милиционерҳо ӯ ва

шавҳарашро даст ба пушт баста ва пешандоз карда, ба кучое мебаранд ва аз паси маҷмаи хангоматалабон модари нотоб ва писараки нав ба роҳ даромадааш афтону хезон метозанд...

Шавҳараш боло баромада, оби дорчинранги сару рӯяшро бо дастонаш пок мекард. Дарахти кӯндаланг аз сари роҳи оби пурталотум дур андохта шуда буд.

Хиромон даст ба рӯй ниҳода, чашмони ашколудаашро аз назари бегонагон пинҳон намуд. Чанд қадам ба сӯи хона гузошт, вале боз ба он соҳили наҳр, ба хайкали манфури душманаш, душмани шавҳараш, душмани модар, писар, душмани саодати бо заҳмат, бо саъю зӯру кӯшишҳо ба даст овардааш нигоҳе афканда, аз дил гузаронид, ки агар, худо накарда, дар ин соати пуртахлука ба шавҳараш осебе мерасид, ҳамон нияти аз дил гузаронидааш бешак чомаи амал мепӯшид. Чунки маҳз кирдувори ҳамин шумзот, таъқиботи ҳамин ноҳалаф боис шудааст, ки шавҳараш, механики даҳ дасташ хунар касбувори асли худро партофта, ин ҷо омада, вазифаи оддиери адо менамояд ва ҳоло аз рӯи маҷбурият бо наҳри лачомгӯсехта набард мекунад.

...Хар дафъа пас аз сели кӯҳистон дар соҳилҳои наҳр ҳезумчинӣ сар мешуд. Аҳолии деҳоти атроф аз санглоҳи соҳилҳо, қазираҳои байни шохобҳо ҳезуми фаровоне меғундоштанд. Оилаҳои хушҳавсала сӯзишвориҳои ду-сесоларӣ рӯзгори худро захира мекарданд.

Рӯзи дигар, сахарӣ поёнтар аз даҳана дар қазираҳои байни ду шохоб Абӯ ба мошини боркаш ҳезуми тар бор мекард.

Вакте ки Хиромон ба кори худ мерафт, шавҳараш мурватҳои лойпахшкардан дарвозаҳои дорғотро пок карда, рағани тоза мемолид. Хиромон ўро охири бор дар ҳамон ҳолат дида буд. Пас аз як соати дигар ў ҳалок шуд. Ў фаръеди гӯшхароши Абӯро шунида, фақат лаҳзае андеша кард, ки маънии ин фаръедро дарк намояд ва ба рои худ муайян кунад, ки оё ба ёрии ин шахс шитобидан лозим аст, ё не. Лекин шавҳари Хиромон миёли дигарон набуд. Сиришти ў, ҳислат ва табиати ў тамом дигар буд. Ў дар ин гуна мавридҳо дергоҳе фикр карда наметавонист. Ў башафт давид ва душмани худ, бадҳои худро аз хатари марг вораҳонида, худ ба зерӣ чархи мошини ў монда ҳалок гардид.

Суди район Абӯро ҷазое надод. Ўро ҳамин қадар гунаҳгор донишанд, ки мошини колхозро ба эҳтиёҷи шах-

сии худ кор фармудааст. Боиси фалокат бошад, сабаби техникий будааст. Дар рӯи санглохи ковок баногоҳ аз болон паҳсанге лағжида фаромадани домкрат будааст.

Одамон ба Хиромон мегуфтанд, ки ҳукми суд аз рӯи адолат нест. Ба суди дигар муроҷиат намояд. Аммо Хиромон ба касе муроҷиат накард. Рӯзи дигари пас аз суд ӯ аз дур дид, ки Абӯ савори аспи таърифнаш аз пайроҳаи танги болон даҳана ба роҳи калон мефарояд. Тозон ба ҳона даромада, панҷтираро бардошта баромад, ба девори тахтагини такья дод ва нишон гирифт.

Тир ба асп расид.

Боз суд барпо шуд, лекин ин дафъа ҳамаи ғочна аз сари нав таҳлил шуд ва Абӯро ба замини он ки бо аспаш аз баландӣ сарнагун рафта гарданаш шикаста буд, ба ҳабси даҳсола ҳукм карданд.

Хиромон ба шахр кӯчид. Дере нагузашта, модарашро ба ҳок супорид.

Муддати як сол ҳар моҳ аз маошаш маблағеро ба ҷарима нигоҳ медоштанд.

...Хиромон мочарои дубора шавҳар карданаширо ёдоварӣ кардан намехоҳад, аммо пас аз он ки қиссан қариб ҳамаи рӯзгори пурушӯби худро гуфта дод, инашро ҳам илова накардан ночноз мебуд. Хусусан, ки ҳамин мочаро сабаб шуда буд, ки ӯ дигар ихтиёри шавҳар накарданиро ба худ аҳд намояд.

Оре, ӯ як сол қабл дубора шавҳар карда буд, вале ақаллан ҳафтае нагузашта аз ӯ чудо шуд. Рост, воқеае ки боиси чудой гардида буд, чандон қобили таваҷҷӯҳ набуд: сахарӣ Хиромон аз бистар хеста, ба рӯи шавҳари наваш нигарист, ки хуррок кашида мехобид. Даҳони ялан ӯ ба назараш ким-чи гуна бенуру берӯх намуд. Ба хуроки канда-кандан фосиладор ва нофорами ӯ дақиқае гӯш доду ба ҳаёлаш расид, ки садон шавҳари маҳбубаш, ки «Чароғам, фақат якта ғуломат ман...», мегуфт дар гӯшаш баръало садо дод. Бо ҷашмони ашқолуд писаракашро аз хоб бедор кард ва ба яслӣ бурд.

Бегоҳӣ дертар аз қор баргашта дид, ки шавҳар Шарифҷонро мувофиқи таъиноти ӯ аз яслӣ овардаасту лекин бо як безъғиноии бемуруватона аз банди як даст дошта, аз остонаи баланд бардошта мегузаронад.

— Кӯдака ҳамту мебардоранд?— тозон ба паҳлӯи ӯ расида, бо ғазаб фаръед кашид Хиромон.

Мард ба тавраш ҷавоб додани шуда, «ҳеҷ воқеа не, бача обутоб меёбад, мушакҳои баданаш, устухонҳои

сахт мешаванд» ва боз чизе мегуфт. Хиромон ба хона даромада, сару либосу дигар чизҳои мардакро саросема ба ғундоштан сар кард. Ӯ худӣ ҳамон дам қарор дода буд, ки бо он зот дигар як соат аз ҳавои як хона нафас нахоҳад гирифт.

Шавҳари бечора бо сари ҳам чамадон дар даст аз дар мебаромаду ханӯз мепиндошт, ки Хиромон ҳазл мекунад.

Оре, ҳар сари чанд гоҳ ходисае мешаваду ҳамин гуна катъияти ғазабomez вучуди ӯро тасхир мекунад ва дар ин гуна лаҳзаҳо Хиромонро илочи аз роҳ боздоштан нест. Чанд бор Хиромон ба воситаи инженерон илтимос кард, ки бинокорҳо дар ҳузури занон носазо нагӯянд. Боре ҳатто ба сардори трест муроҷиат карда буд. Аммо як қисми мардон бе дашном гӯё рӯз гузаронида наметавонистанд. Даҳони шалақи худро ҳатто айб намешумориданд. На фақат ҳамдигар, балки андова, сатил, занбар, ҳатто хишту лойро ҳақоратҳои болохонадор медоданд. Ҳарчанд Хиромон дар баландии ошъёнаи шашум кор мекард, гоҳо ба самъаш алфози қабех даромада, димоғашро месӯзонид, дилашро сиёҳ месохт.

Боре ӯ чунон оташии шуд, ки кранро дар айни долузарби кор бепарастор партофта, рост ба Вазорати корҳои дохилии республика равон шуд. Он вақт онҳо дар кӯчаи ба номи Свириденко бино месохтанд ва барои Хиромон аз вазорат дида, собиқ идораи шӯъбаи дуҷуми милиция се баробар наздиктар буд. Вале ӯ рост ба вазорат рафт ва ҳамроҳи як майори мӯйсафеде баргашт.

Дар пеши хоначаи прораб «сӯхбати мардона» шуда гузашт. Сохтмоне ки Хиромон кор мекунад, аз ҳамон рӯз аз дашному ҳақорат пок гардид.

15

Оре, духтур, зиндагонии Носир Аббос баъди таъиншудан ба вазифаи нав ҳам зоҳиран дар ҳамон маҷрои пешина ҷараён дошт, аммо зимнан доираи назар, шавқу мароқи ӯ, ҳатто қисман рафтору кирдори ӯ ба як тарзи аҷиб тағйир ёфт.

Дар марҳилаи оғоз ӯ худро чун донишҷӯе ҳис мекард, ки ба як кишвари ноозмуде барои таҷриба фиристодаандаш, ба кишваре фиристодаанд, ки ҳаргиз надидааст, лекин дар тарҳи он аз рӯи нақлҳои пештар шунидааш яқта-нимта аломатҳои шайнос мебинанд.

Акнун ў дар кўчаҳо мисли пешина ақаллан соате фориғболона сайру гашт карда наметавонист, ё агар ба колхозе, ё сохтмоне, ё худ корхонаи саноате биравад, ба сайёҳи бегаме монанд шуда наметавонист, ки аз дигаргуниҳои хуши ин муассисот ба ваҷд омада, шодмонӣ изҳор мекунад.

Агар пештар ў, масалан, дар худуди ягон сохтмон меидид, ки як қисми хишти пухтае ки бо автомобиль оварда рехтаанд, ханӯз ба замин нарасида, ба тӯдан нимхиштиҳо мубаддал шудааст, ё хишти бисёре дар ҷои хобидааш, бидуни он ки касе ё чизе онро пахш карда, ё кўфта бошад, фақат аз таъири рутубат аз ҳам рехта, ба қавле, «об шуда», ба хоктӯдай сурх табдил ёфтааст, дар дил ҳаромкоронро дашином методу ба роҳаш мерафт. Акнун ў чилд-чилд китоб хонда, ё бо мутахассисон сўҳбатҳо карда, худро ба тарзи таъҷилӣ аз курси худомӯзи технологияи хумдони хишт меғузaronид. Акнун ў медонист, ки дар заводи хишт қондаҳои тайёр кардани хишти хом ва пухтани он риоя нашудаанд; ҳоке ки аз он лой сохтаанд, ифлос будааст; лое ки аз он хишт рехтаанд, ба қадри кофӣ кор нахӯрдааст...

Лойро ба сие буридаанд, ки аз меёр дучанд ғафстар аст; ва ин гуна сим лойро намебуррад, балки медарронад...

Хиштро ба вагонакҳо соз начидаанд ва шакли он вайрон — қачу буҷ шудааст; ба ҷои ҳашт фонзи эътидолӣ хишти хомро бо намини ҳаждаҳ-бистфонза ба хумдони тафсон даровардаанд, чунки дар таъҷил будаанд, ки плани истеҳсолиашонро ҳар чи зудтар ба иҷро бирасонанд...

Режими ҳарорат чи дар камераҳои хиштихомхушккунак ва чи дар кӯраҳои хумдон риоя нашудааст.

Ба ёди Носир Аббос мерасид, ки мӯйсафедде боре дар ҳамин мавзӯ ғап кушода гуфта буд, ки «дар замони қадим хиштро ҳалол мепахтанд». Хишти пухтан қадима чандин аср (асрҳо!) зери барфу борон ва офтоби тафсон хобида, ҳатто таъири ранг намекард. Аз хишти пухта пайраҳа фарш мекарданд. Баъзе хиштҳо аз моломолу совини тӯлонӣ миёнашон охурча мешуд, ё як тарафашон мисли табар дами тез мебаровард, аммо намешикаст.

Он ҳамсўҳбати пир ҷиҳати дигари масъаларо қасдан ба инбат гирифтани намехост. Ё шояд яқин тасаввур ва муқоиса карда наметавонист, ки ҳоло дар як сол дар Тоҷикистон он қадар иморатҳои хиштӣ ё оҳану бетонӣ сохта мешаванд, ки он миқдор дар замони қадиман ў дар бада-

ли садҳо сол бунёд мегардид. У фақат аз сифати хишт ҳарф мезад, аммо мулоҳизааш яктаарафа бошад ҳам, аз мантиқ ва ҳақиқат ҳолӣ набуд ва Носир Аббос дар дил аламе ҳис мекард, ки афзалияти баҳснопазири асри худ, замонаи ҳудро ба мусоҳиби пир исбот карда наметавонад.

Ё масъалаҳои ҳифзи техникаи зироатро бигиред. Носир Аббос акнун медонист, ки тракторҳо, мошинҳои пахтачиӣ, кӯрактозакунии, асбобҳои шудгор ва киштукор аз анҷоми тирамоҳ то оғози мавсими нав бояд мувофиқи қоидаҳои маъмули техникӣ нигоҳ дошта шаванд. Яъне:

аз хоку лою хору хас тоза карда шаванд;

аз боқимондаҳои рағани кӯҳна пок карда шаванд;

тасмаҳо, шлангҳо, занҷирҳо, асбобу олати электрик, ки ин мошинҳо доранд, чудо карда ғирифта, тоза карда, алоҳида нигоҳ дошта шаванд;

ҷарҳҳои резинии мошинҳо кушода ғирифта, ҳуди мошинҳо ба рӯи пояҳо устувор карда шаванд; боди дохили камераҳои резинӣ кам карда шаванд;

ҷои ҳифзи мошин аз боду барфу борон эмин бошад...

Духтури мӯхтарам шояд шунида бошанд, ки қоидаҳои дар муддати зимистон нигоҳдории аккумуляторҳо худ ба сари худ як боби томи дониши техникист.

Носир Аббос гоҳо ҳис мекард, як гӯшаи мағзаш ба анбори параграфҳои рангоранги қоидаҳо, рақамҳои гуногун мубаддал шуда истодааст: барои як тонна-километр қори автомобилъ ҳафтсад-ҳаштсад грамм бензин, барои шудгори ҳар як гектар замин дувоздаҳ килограмм сӯзишворини дизелӣ сарф мешавад.

Ҳаҷми тои пахта, ки дар завод мебаранд, хатман бояд фалону фалон сантиметр бошад. Агар бараш, ё қадаш, ё баландии тоӣ аз меъёр ақаллан чанд сантиметр зиёд ё кам бошад, ҳангоми ба вагон бор карда, ба корхонаҳои дури бофандагӣ фиристодани он таносуби ҳаҷму вазн вайрон мешавад, тоӣҳои ғайристандарт ҷой «медузанд» ва ин бонси бар ҳадар рағгани ҳазорон сӯмина маблағи давлат мегардад...

Вай ба шумо, мӯхтарам Алиҳон, якта-якта гуфта метавонад, ки барои бехтар кардани ҷароғоҳи тобистонии ҷорво ҷӣ тадбирҳоро ба амал татбиқ кардан лозим; тафтиши анбори корхонаҳоро ҷӣ тавр бояд гузаронид, то ки кубуру ҷӯбу тахта, рангу фулузот, шиферу симтӯр барин ҳазору як навъ ашёи аз меъёр барзиёд пинҳон карда ва аз муомилоти умум ҷабран хориҷ намуда, ба моли

майита табдил дода мондан баъзе зотҳои худбни ошкор гардад.

У ба шумо нақл кунад, хоҳед дид, ки аз истгоҳи роҳи оҳан то ба киштзорон расонидани нуриҳои минералӣ, ё то ба заводи чармгарӣ хушсифат расонидани вӯсти чорво низ ба сари худ як соҳаи мустақили илми амалиро монанд аст.

Ҳа, ҳа, баробари таъин шудан ба вазифаи раиси комитети районии назорат барои Носир Аббос ноҳияи пахновари қору бору ташвиши тоза кашф шуд. Аввал яктадута китобу рисола хондан кифоя кунад, рафта-рафта гарам-гарам адабиёти онд ба истехсолот, хусусан, китобҳои мушқилфаҳми техникиро мутолиа кардан лозим омад. Вай гоҳо соатҳои ёздаҳ-дувоздаҳи шаб ба ягон мутахассиси ошно телефон карда, баъд либос пӯшида, дар ҳамон беаҳалӣ ба назди ӯ тозон мерафт, ки аз мутахассис тафсилоти ягон масъаларо фаҳмида бигирад.

Лекин ин ташвишҳо ҳаргиз бонси ғусса ва дилтангӣ нашудаанд. Баръакс, дониши тоза дили касро фараҳ мебахшад, ба як навъ изтиробӣ гуворое меандозад. Ҳалли муаммоя бошад, ҳамеша илҳомӣ нав меоварад. Асаби Носир Аббосро шиддат гирифтани қор не, шабҳои камхобӣ, маҷлисҳои пайдарпай, даводавии бенизому беохир ҳам не, балки ҳаёлу андеша тадриҷан таъсири номатлуб мерасонид. Андешаи беҳадду қанор аз муносибати одамон ба қор, ба вазифаҳои ҷузъии имрӯза ва вазифаҳои умумию бузург ки назди ҷамъият, назди мардумон истодаанд. Як рӯз ба назараш олам чун гулистон менамуд, дар ҷаҳми ҳаёл медид, ки чӣ сар то сари республика, чӣ берун аз ҳудуди он, ҷуноне ки мегӯянд, аз Мағриб то Машрик, одамон бо дили соф, аз рӯи вичдон барои ҷоман амал пӯшидани мақсади деринаи навъи башар захмат мекашанд.

Рӯзи дигар дунё ба назараш тира мегардид. Ана он шахс, мегуфт ӯ ба худ, ҷоплус аст, вале нуқси худро ҷунон устокорона рӯпӯш медорад, ки эроде гирифта наметавонӣ. Мана он найрангсоз дар ғами он аст, ки курсии мансабро аз тағаш нарабоянд. Сирру асрори Алибойро, мисол гирем, ҳама медонанд, вале намегӯянд. Зеро биме доранд, ки фаразан тарафи Алибой дастболо шуд. Валибой, ки язнаи Алибой аст, ўро аз амал маҳрум хоҳад кард.

Хайр, ин муаммони мушкили муҷаррадро як сӯ монеду

боз ҳамон масъалаи «хурду чузъии» муносибат ба техникаи деҳотро бигиред. Тасаввур кунед, ки дар аксари хоҷагиҳои район маҷмӯи он дастурхоро, ки як ҳиссааш нав зикр шуд, риоя намеkunанд. Касе мошини колхозро, ҷуноне ки душманони сохти колхозӣ дар ибтидои солҳои сиёҳ мекарданд, надуздидааст, ба ҷарие тела намодааст, ё оташ назадааст. Аммо аз он ки қоидаҳои ҳифзи техника муроот нашудаанд, дар як бригада панҷ-шаш ҳазор сӯмина, дар миқёси колхоз — панҷоҳ-шаст ҳазор сӯмина, дар ҳамон район тақрибан як миллион сӯмина зиён расидааст. Бале, фақат аз он ҷиҳат, ки дар як ҷой фалон қисми трактор занг зада, аз қор баромадааст, дар маҳалли дигар резини ҷархро ҷабран пӯсонидаанд, дар қитъаи саввум як зоти ғалатӣ ба бордони мошини пахтачинӣ қарам бор карда, ба кучое бурдааст ва ғайра.

Асное ки ин гуна мисолҳо, ҳодисаҳо дар маҷлиси комитет муҳокима мешаванд, ё дар «қарорҳои дахлдор» акс меёбанд, таърифи зайл мегиранд: «ба моликияти ҷамъиятӣ ғамхорона муносибат намеkunанд».

Хӯш, ҳодиса дар «қарори дахлдор» зикр шуд. Вазифа ҳам муайян шуд. Лекин ҳамин гуна як норасоиро чанд бор ошкор кардан, чанд карат дар қарорҳои дахлдор номбар сохта, роҳи илочашро нишон додан лозим аст, то ки ягон вақт дар ҳақиқат ҳам он нуқс ислоҳ ёбад?

Чанд маротиба?

Оё духтур ба ин савол ҷавоб дода метавонад?

Фарз кардем, ки ин масъалаҳо аз доираи амали ӯ дуранд. Пас Носир Аббос мисоли шиностаре меорад: барои табobati одамоне ки ба касали тарбод, қанд, дизентерия, сил, саратон, касалиҳои хун ва рӯҳӣ, бемории саръ гирфторанд, бо қарори махсуси ҳукумат ҳар сол маблағи иловагӣ ҷудо карда мешавад, ки ба онҳо доруи бепул ё арзон дода шавад. Вале аз нисф зиёди ҳамин маблағ сол аз сол истифода нашуда мемонад. Шояд духтури арҷманд донанд, ки ҷаро ҳамкасбонашон ба ин масъала ин тавр хунук менигаранд? Ё ҳамкасбони Алиҳон сарфаҳм намеравад, ки ин нуқта ба сиёсати инсондӯстонаи ҳукумат дар боби ҳифзи сиҳати мардум вобаста аст?

Не, хуб сарфаҳм меравад.

Пас, гап дар сари чист?

Дар сари он аст, ки мо бояд на фақат бар муқобили муқобилон мубориза кунем, балки бо ҳуди ҳудамон, бо камҳавсалагӣ, коҳилӣ, бепарвонии ҳудамон низ пайваста набард намоем.

Тахмин соатҳои дуи шаб оварданд ўро. Шаби навбатдори Зевар буд, ки ҳар ҳафта боре такрор мешуд: Зевар ва санитарзан ҷароғи сақфро афрӯхта, аробачаро тела дода дароварданд. Ҳама, ба ҷуз Қаримҷон-ака, бедор шуданд.

Ҳамсини Иброҳимҷон менамуд бемор, вале паҳлавонҷусса буд: पोҳояш аз аробачаи касалкашонӣ қариб ду ваҷаб берун баромада буд. Ингити зебоандоми малламӯе. Агар мавриди суҳанпардозӣ мешуд ва суҳанорое хузур медошт, дар ҳусни ӯ ҳар чиз мегуфт, меарзид.

Духтури ношиносе ҳамроҳ омад. Эҳтимол, навбатдори қабулгоҳи бемористон бошад, аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Аробачаро ба кати ҳолӣ ҷафс карда, беморро бардошта ба рӯи он хобонидани шуданд. Лекин санитарзан ва Зеварро, ки ҳар ду аз як тарафи кампал мебардоштанд, ба ин кор зӯр нарасид.

— Худам меҳезам, даст нарасонед, ҳозир мефароям,— мегуфт бемор.— Духтур, ба инҳо бигӯед, ки маро ба ҳолам бимонанд. Охир ман саду дах кило вазн дорам.

— Дусад бист кило бошад ҳам, ором хобед. Ҷон мунозира нест ин ҷо!—саҳт карда гуфт духтур.

Иброҳимҷонро аз ин гуна муомилаи духтур, ки дар ҷеҳрааш аз ҷӣ сабабе исрозиғии ҳашмолуде хонда мешуд, тамои хоб гурехт. Ақун ӯ ба воқеа бо диққат назора мекард. «Модоме ки ҷунбидан намеронанд, дардаш хавфнок будааст», гуфт ӯ ба худ.

Аробача дар ҳолате ки дар болояш бемор меҳобид, ҷанд дақиқа истод. Сипас марди лифтбон, санитарзани пости ҳамшафат низ омаданд. Панҷкаса шуда, беморро ба кампалу рӯйҷо печонида, ба кат кӯчониданд.

— Аз барои худо, хандаи кас меояд ба ҳаман ин доругир,— хандакунон мегуфт бемор.

— Боз таъкид мекунам: гап назанед. Шумо...— духтур лаҳзае суҳани муносиб наёфта, хомӯш монд ва ниҳоят илова намуд:—Шумо одами тарбиятдида менамод-ку!

— Бубахшед, ман дигар хомӯш. Мисли моҳиён бебабон, монанди қабристон — сокит.

— Шуд,— аз ташбеҳи дурушти бешафқати бемор рӯй турш карда гуфт духтур.

— Шуд, шуд,— тасдиқ намуд бемор ва дар воқеъ хомӯш гардид.

Духтур синан ўро бараҳна карда, ба садон дилаш гуш дод. Набзаширо шуморид. Ба санитарзан рӯй овард:

— Кани кардиограф? Қабати поёниро бинед, илтимос, зудтар биояд.— Духтур аз ҷой бархост ва пушт ба бемор гардоида, ба санитарзан наздиктар омада, такрор намуд:— Зудтар!

Духтур ва Зевар баромаданд. Қаримҷон-ака имшаб пас аз ким-чи гуна сӯзандоруи оромбахш сахт ба хоб рафта буд. Дигарон дар бистарҳои худ нишаста, ба бемори навомада, нигоҳҳои ҳамдардона меафканданд. Аммо худӣ бемор гӯё шохиди бетарафи намоиши тарабангезе бошад, пайваста табассум мекард, ба ҳар сӯй хушхона нигоҳҳо партофта, гӯё дар ҷустуҷӯи ҳамсӯхбати муносибе буд.

Зевар шприци майдан дору дар як даст ва порасе пахтаи спиртолуд дар дасти дигар ворид гардид.

— Духтари зебо,— ҷавон боз ба гап даромад,— номатон чист?

— Зевар.

— Зе-вар. Ин ҷӣ маънӣ дорад ба тоҷикӣ?

— Ҳамту, асбоби ороиш.

— Шуморо зеби дунё, ороиши рӯзгор гӯянд, меарзад.

— Бемор, ба шумо гап задан мумкин нест.

— Пештар мешунидам, ки духтарони кӯҳистон ҷамла мешаванд. Ҷаҳор рӯз инчониб ба ростии ин гап бисёр далелҳо дидам. Ҳоло қавитарини онҳоро мебинам.

— Ба шумо, бемор, гап заданро манъ кардаанд.

— Дар олам бераҳмон бисёранд.

— Хоҳиш мекунам, ҳомӯш бошед. Сихат ёбед, ҳар қадар имконият бошад, сӯхбат мекунем.

— «Имконият бошад...». Шумо балоча, Зевар. Хайр, ба ҳамина қадараш ҳам ташаккур.

Иброҳимҷон пай бурд, ки духтур ва Зевар ба бемор ҷӣ андоза хатарнок будани лаккиданаширо бо мулоҳизаи маълум нагуфта истодаанд. Аммо аҷобати касалии ӯ дар ин буд, ки, аз афти қор, ранҷе ҳис намекард.

Зевар пас аз сӯзандору қардан ҳам ба андоми бемор ҷашмони шаҳони аз бедорхобӣ ҳуморину боз ҳам фаттонтар гашташиро дӯхта рост меистод. Ҳамин ки бемор лаб ба сухан кушодани мешуд, ангушт ба даҳони худ гузошта, ишора мекард, ки ҳомӯш бошад. Зевари ҳамеша ҷиддиро ба ин дараҷа меҳрубон дидан ғалатӣ менамуд.

Гӯё бо каси дигар бадал карда бошандаш. Одатан ҳадди касе набуд, ки оид ба ҳусну латофати ӯ ҳарфе бигӯяд, ақаллан кинояомез хушомад занад, берун аз он доирае ки ҳадди муомилаи ҳамширани шафқатро бо дигарон муайян мекунад, ягон қадаме бигзорад.

Ҳамширани кардиограф сандукча ва як даста симҳои рангорангашро бардошта омада, нақши танҳо ба чашми духтурон аёни вазъи қалби беморро ба чанд газ коғазиннавор навишта рафт.

Боз духтур ва Зевар омаданд. Ба сари синаи бемор марҳами хардал бастанд. Чароғи рӯймизро ба кати ӯ наздиктар оварда, чароғҳои сақфро хомӯш карданд. Иброҳимҷон муддате ба пичир-пичири Зевар ва санитарзанак гӯш дода, ба хоб рафт.

Саҳарӣ аз мӯлҷари ҳаррӯза бармаҳалтар бедор шуда, дарҳол ба кати мобайнӣ нигарист ва онро ҳолӣ дид. Рӯйчо ва сачоқи онро иваз карда, бистарро бо ҳавсалаи том тахту ҳамвор карда монда буданд.

Қаримҷон-ака дар каташ набуд. Ивон-амак бошад, рӯи кати худ мисли мардумони шарқ чаҳорзону зада менишаст. Носир Аббос масти хоб буд. Иброҳимҷон ба кати ҳолӣ ишора намуда, назари саволомез ба Ивон-амак дӯхт. Мӯйсафед ҳам бидуни он ки овоз барорад, бо сараш имо кард, ки «рафт». Ишоран ӯ ба иловаи вачоҳаташ он қадар возеҳ буд, ки ба «кучо рафт?» гуфта пурсидан эҳтиёе надошт.

Чизе аз поёни сандуки синаи Иброҳимҷон, аз паси шушаш гӯё гел-гелон омада, роҳи нафасашро банд намуд. Ӯ дарҳол рӯи бистар ёзид ва аз болои сандукча нитроглицерин* гирифта, ба тағи забонаш партофт.

Ивон-амак қариби пешин хабар овард, ки зани марҳум ҳамроҳи падараш ва директори институти тадқиқотие, ки ӯ кор мекардааст, ба Душанбе расидаанд. Падари занаш генерал будааст. Генерал-лейтенанти кӯшунҳои ракетӣ. Чавони марҳум аз олимони болаёқати геофизика будааст.

Хосияти касалхона аст, ки сирри касе ё воқеае, ё нуқтаи номафҳуме дер намеояд. Ё сабаб дар бекории аксари бошандагонаш аст, ё дар он аст, ки ҳисси ҳамдардӣ боиси авҷи мароқ ба ҳолу аҳволи яқдигар мешавад. Ба ҳар оина, дере нагузашта, маълуми умум мегардад, ки

* Аз доруҳои фавранамалкунанда барои рафъи диққи нафас ва ҳалал дил.

фалон бемори навомада кист, чикора аст, ба кадом дард, кай ва чаро гирифтор шудааст? Шавқмандон ҳатто ба осонӣ метавонанд бифаҳманд, ки шахсе ки ба назди фалон бемор ба аёдат меояд, кист, бо ӯ чӣ робитае дорад ва ҳоказо.

Ана бо ҳамин гуна роҳҳо маълум шуд, ки генерал ба ин зудӣ бо самолёти ҳарбӣ омадааст; ҳоло дар гӯшан дурдасти бемористон чанд нафар ҳамроҳони ӯ ҳасадро ба тобути фулузӣ андохта, омодаи сафар мекунанд.

Зардодхон бо аҳли палата мухтасар пурсупосе карду рафт. Хавосӣ ӯ низ парешон буд: «Фочлаи марди мусофир ба қораш ҳалал расонид», ба худ гуфт Иброҳимҷон ва дарҳол ба ин мулоҳиза ҳудаи зид баромад. Не, духтур одами некдили ҳассосест, дар чунин соат набояд дар ғами қорубори хештан бошад.

Ба палата се кас даромад. Пешопеш — генерал, марди таҳмин панҷоҳсолаи қорпаҳлӯи пуррабадан. Чашмони ӯ сурх ва лиқ пур аз ашк буданд. Дар чунин як рӯзи барояш машғум оби дида рехтани ӯ ҳолати табиӣ буд. Бо вучуди он ба назари Иброҳимҷон, ки гиристанӣ ҳарбиён, алаҳхусус генералро ҳеҷ гоҳ надида буд, ин манзара ба ӯ ҳузнангез менамуд.

Аз паси ӯ ҷавонзана ворид шуд, ки рӯи худро бо дастонаш пӯшида, пешпо хӯрда-пешпо хӯрда роҳ мегаишт. Шаҳси саввум марди қадбаланди аспруе буд. Аз андомаш сивупанҷ-сивушашсола буданиш аён бошад ҳам, мӯи сараш сап-сафед. Аз гиребони баргардони пиджаке ки беътилоёна қат карда, рӯи дастӣ ҷап уреб партофта буд, нишони тиллои лауреатӣ овозон буд.

Онҳо даме дар мобайни хона ба кати ҳолӣ нигоҳ карда рост истоданд. Қаримҷон-ака, Ивон-амак курсиҳоро аз гӯшаҳои палата оварда, дар атрофи миз гузоштанд ва омадагонро ба нишастан таклиф карданд.

Генерал охи бадарде кашид, пас ба сақфи хона ҷашм давонида, бо овози ларзоне гуфт:

— Соати охирини фарзанди моро шумо дидаед... Қаме нақл мекардед...

Дар палата ҳомӯшӣ ҳукмрон шуд.

Ҷавонзан ноҳост бо овози баланди ҷигархарош ҳой-ҳой гирифт. Падараш оринчи ӯро фишурда, ором намуд ва боз ба аҳли палата мурочиат кард:

— Шояд ягон ҷиз гуфта бошад? Васиат...— давомӣ гап дар гулӯяш печид.

Боз муддате сукут ба миён омад. Дар тағи дар духтур

Зардодхон бо сари хам ба пахлӯдарӣ такъя карда меистод. Дар дасташ ким-чи гуна коғазҳо буданд, аз афташ, нусхаи таърихи бемории мархум, справкаҳои лозима, ки дар ин гуна маврид одатан ба муқаррабони мархум медиҳанд.

— Писаратон фақат меҳандид, шӯҳӣ мекард,— гуфт Носир Аббос ниҳоят. Ба Иброҳимҷон «домод» нею маҳз «писаратон» гуфта муроҷиат кардани ӯ маъқул афтод.— Мо фақат як соат шоҳиди зиндагии ӯ будем. Вай аз ҳоли худ хабар надошт, ба ҳаёлам. Фақат шӯҳӣ мекард. Агар ин фоҷиа амри воқеъ намебуд, касе бовар намекард, ки ҳамин ҳел як паҳлавон-йигит аз ҳаёт баноҳост мерафта бошад.— Пас Носир Аббос гӯё ҳамаи захираи суханро тамои карда бошад, такроран гуфт:— Фақат меҳандиду шӯҳӣ мекард.

Генерал сар аз ҳаёл бардошта, ба ҷониби Иброҳимҷон назаре афканд. Иброҳимҷон низ ҷизе гуфтан меҳост, аз қиёфааш падидор буд, ки ба анҷоми нақли ҳамхонааш мунтазир аст. Лекин гуфта натавонист. «Мебахшед, ман сонитар...» зери лаб ғурунгос зад ӯ, гӯё дӯстони мархум дар воқеъ имкон дошта бошанд, ки ҷанд соати дигар ба нақли ӯ нигарон нишинанд.

Ивон-амаки бофаросат мусофиронро бо имо ба долон даъват карда баровард.

— Он ҷо як гӯшаи ором ҳаст. Рафтем, бародар, ба шумо боз баъзе ҷизҳо мегӯям,— ваъда дод ӯ.

Мусофирон, ғайр аз зани мархум, бори дигар барои хайрбод омаданд. Олими аспруи сафедмӯй ҳамчунон ҳарфе намегуфт. Нигоҳи ҷашмонаш гӯё шах шуда буд.

Оре, ҳифзи оташ на ҳамеша муяссар мешудааст, аз дил гузаронид Иброҳимҷон ҳикояти Носир Аббосро доир ба охири ғӯгирдона ба ёд оварда. Ва ҳаёлаш ба воқеаҳои собиқа рафта, намоиши расмҳои як рассоми хориҷиро пеши назар овард, ки дар Эрмитаж* дида буд. Рассом ба ҷаҳор тахтаи мураббаи матои катонӣ расми ҷаҳор дона ғӯгирдро кашида буд. Ғӯгирди аввала нав буд, саракӣ лӯндаи доруолудаи андаке ҷило мебуд. Донаи дуввум ҳамин ҳоло оташ ғирифта буд ва алаваи ба шакли оташи таркиш ба ҳар сӯй забонаҳои тез ёзонда буд. Донаи саввум то нима сӯхта, аз донаи ҷаҳорум танҳо ангиштики борики боқӣ монда буд, ки камонсон кат шуда буд.

* Музеи давлатии санъат ва таърих дар Ленинград.

Хавоси ҳама парешон буд. Хӯрок аз гулӯяшон базӯр мегузашт. Алихон, ин табиби хушфаҳм инз ба сӯхбат наомад. Ғуссаю андӯх аз марғи шахс, яқин, на фақат вобастаи риштаҳои дӯстию рафокат будаанд, фикр мекард Иброҳимҷон. Вагарна фавти он ӣнгит ба онои ин қадар таъсири амиқ намегузошт. Чӣ сабаб буд, ки онҳо ба ин дараҷа ғамгин шуданд? Эҳтимол, чунин ҳолат, ки марди мусофир ханда дар лаб аз олам бигзашт. Эҳтимол.

Иброҳимҷону Ивон-амак ба долон баромаданд. Қаме дуртар аз онҳо мӯйсафеди лоғари кӯсаи намозхон менишаст ва зери лаб вирд мегуфт.

Аробачаеро санитарҳо аз он қанори долон, аз қаноти ба дарунтари хавлӣ даромадарафтаи бино кашолақунон омаданд ва дар пеши палатаи кунҷакӣ ба рост тоб хӯрда, сӯи лифт равои шуданд. Рӯи аробача бо рӯйҷои сафед пӯшонид шуда буд. Бемор зинда мешуд, рӯяшро кушода мемонданд. Пас ҳасаде он ҷо меҳобид: аз тағи суфи тунук тарҳи пои лоғар ва теғи тезии биннаш аён шуда меистод.

— Имрӯз чӣ бало шуд? Болон ҳам ду мурда аз як шӯъба,— абрӯ ғиреҳ карда гуфт Ивон-амак.

Чӣ бало мешуд? — дар дил ба ӯ ҷавоб гардонид Иброҳимҷон. Ин ҷо бемористон аст, ғариштаи аҷал доимо дар тақопӯю парвоз аст.

Асрори азалро на ту донию на ман,
В-ин ҳарфи муаммо на ту хонию на ман.
Ҳаст аз паси парда ғуфтуғи ману ту,
Чун парда дарафтад, на ту монию на ман.

Хайём фармудааст.

Мӯйсафеди кӯса гӯё барои тасдиқи андешаҳои Иброҳимҷон пичир-пичирашро қатъ намуда, ба ривоят даромад. Ҳар чанд Иброҳимҷон дар паҳлӯи ростии Ивон-амак менишасту аз ӯ дуртар буд, мӯйсафед маҳз ба ӯ рӯй оварда гап мезад:

— Парвардигор ҳазрати Ҷабраилро ба замин фирисотод. Гуфт, ки фалон бандаам пир шуд, дигар мадори ҷунбуҷӯл надорад, ҷонаша ғирифта биё. Ҳазрати Ҷабраил омаданд, ба афту андому ҳолу аҳволи он пирамард нигоҳ қарданд-нигоҳ қарданду раҳмашон омад. Баргашта ба худованд гуфтанд, ки не, ман ҷонситон намешавам. Сонӣ, садқаи номи покаш шавам, парвардигори

рахмону раҳим ҳазрати Микоелро роҳӣ кард. Он зоти азиз ҳам ба ҷон гирифтани ҷуръат карда натавониста пас гаштанд. Ана баъдаҳу оллоҳи таоло ҳазрати Азроилро ҷеҳ зад. Он кас ҳам ба замин фаромаданду гашта омада «не» гуфтанд...

Аҷаб парешонхотиранд ровиёни афсонаҳои бостонӣ, аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Афсонаеро мебофанду намеғуйанд, ки аз ҳоли мантиқ ҳам бохабар бошем. Дар ҷое меғуйанд, ки худованд муқтадир аст, офаридагонаш на фақат аз фармони ӯ сар печида наметавонанд, балки ҳаққи баҳсу мунозира надоранд. Дар ҷои дигар меғуйанд, ки фалон ҳазрат аз иҷрои амраш гардан тофт, фалону беҳмадон гуфта, маҳмадоной кард. Шайтон бошад-ку парвардигорро дар ҳар қадам мулзам мекунад, ранҷ медиҳад, ҷунон ки Ҳоҷа Насриддин шохону амирон, боёну вазиронро хандахариш менамуд...

— «Ҳама не гуфтанд, ту набояд ин тавр кунӣ!» — катъӣ гуфт ҳудои таоло, — наклашро идома меод мӯйсафед.

— Не! Не! — гарданшаҳӣ мекарданд ҳазрати Азроил. — Ҷаро ҳамаро ба як ҷашм намебинӣ, эй худованд! Ҷаро дигар малоиқа бо кори хайр машғул мешудаанду мани шӯридабахт бо ҷонситонӣ? Онҳо ба сарашон шохдоранд? Ҷаро маҳз ман ба гандагӣ шӯхрат меёфтаам?

Худованд гуфт:

— Қорат набошад, дӯстам. Ту аз масъулият натарс, аз таънаю маломат ибто макун. Худам коре месозам, ки ҳеҷ кас ҷон дода, аз ту домангир нашавад. Ба сари яке, масалан, девори кӯҳнаро тела медиҳам, дигареро ба об ғарқ мекунам. Заминҷунбӣ, тарма, сел, тӯфон, ҳазор навъи касалӣ, боз лаки дар лак баҳонаи дигар ёфт мешавад.

— Рост, баҳона мӯл, — ба гап ҳамроҳ шуд Ивон-амак. — Аварияи автомобиль, таркиш дар лабораторияҳои тадқиқӣ...

— Ҳа-а бале, ҳамин гуфтаҳои шумо ҳам ба сабаби аҷал медарояд, — истилоҳоти душворталаффузи Ивон-амакро айнан такрор карда натавониста, ба ин тариқа хулоса баровард пирамард.

Зевар Иброҳимҷонро фаръёд кард, ки ба кабинети процедура биравад.

Шомгоҳон ҷӯран Носир Аббос омад. Ин ду нафар, ки мулоқотҳоиашонро аксаран бо мубоҳисаю мунозира мегузарониданд, он рӯз хомӯш менишастанд. Фақат гоҳе ки

ҷўрааш аз ҷой бархоста, хайрухуш мекард, Носир Аббос аз касали сернозу гавго шикоят намуд:

— Такаббураш ҳамаро ба дод овардааст. Мард маъно ҳам ин хел сернозуну мешавад? Тавба, зани ягон подшоҳ барин инҷиқнаш. Дар ҳамин ҷо ҳам аз мансаб истифода мебарад. Наход илоче набошад, ки нўхтаашро андак кашида монанд?

— Кӣ будааст?— пурсид ҷўрааш.

Ивон-амак бо майли тамои хеста, ба он канори шўба бирафт ва дере нагузашта, аслу насаби он зотро фаҳмида омад. Хангоми адои ин супориш қомати Ивон-амак, хусусан китфи қачаш росттар шуда буд. Ҳм, китфи мўйсафед гўё гувоҳи вазъи кайфияташ аст, мегуфт Иброҳимҷон. Табъаш андак равшантар бошад, қачин китфаш фақат сахле аён мешавад, димоғаш сўхтагӣ бошад, он ба мисли манҷаники сари ҷоҳи об ба назар яктарафа метобад.

Ҷўраи Носир Аббосро хамагӣ гуселониданд. Ҳатто Иброҳимҷон аз оринҷи Ивон-амак дошта, охишта-охишта то ба лаби зина рафт. Дар дили ӯ низ ба ин марди фурутани ботамкин, ки аз одамони обрўманди диёраш буду дар рафтору гуфтори ӯ аз калоншавандагӣ нишонаҳои нозеб зоҳир намешуд, меҳре нақш баста буд.

* * *

Ҳама ҳис мекарданд, ки бояд тадбире андешид, то ин вазъияти ғамафзон пуршиддат бартараф гардад. Кӣ адо хоҳад кард ин вазифаро? Бояд, ки калонсолон кунанд. Ивон-амак ё Носир Аббос.

Андренч назди тирезаи тарафи боғи шаҳр рӯи курсӣ нишаста ба хаёли рафта буд. Боди тунде мевазид, катраҳои дар рӯи баргу навдаҳои тозаи дарахтон андармон шударо меафшонид. Пардаҳои тунуки тирезаҳои палатари, ки бо камарбанде аз миён баста шуда буданд, чун бодбони заврақҳо аз ҳаво пур карда, алвонҷ меод.

— Марги йигити баркамол гарон аст,— хаёлолуд гуфт Андренч ба касе рӯй наоварда. Ҳар чанд дар бемористон ҳаёту мамот ҳамеша ҳампахлуи якдигаранд, марги марди тануманд ӯро низ саҳт мушавваш карда буд.— Лекин марги муфочот даҳчанд гаронтар. Дар умри дарозам марги муфочотро бисе дидааму боз дили зормонда одат намекунад, ки намекунад. Хусусан дар майдони ҷанг.

— Марг дар майдони чанг марги ногаҳонӣ намешудагист, Андреич? — эътироз кард Носир Аббос.

— Ногаҳониаш ҳам мешавад, муаллим.

Каримҷон-ака аз кайфияти пирамард қабл аз ҳама огоҳ мегардид. Вай қариб ҳар рӯз ба ӯ меҷақид, ки аз саргузаштҳои ҷангиаш, аз воқеоти дидаву шунидааш ҳикоят кунад. Холо низ пай бурд, ки Ивон-амак бидуни илтимоси касе чизе гуфтанист, номаълум аз бистар бархоста, ба наздиктари муйсафед рафт ва дар пойғаҳи кати ӯ нишаст.

Онҳо аз як маҳал, аз як корхона, ки дар он айём заводи асп меномиданд, се кас ба фронт рафта буданд. Ивон-амак ва бародарон Ҳасану Ҳусейн. Ҳусейн додари ҳамон Ҳасан Абдуллоест, ки ба аёдаташ меояд. Бародарон аз Ивон-амак ҳашт сол хурд буданд, дар пешии назари ӯ калон шуданд, дар тағи дасти ӯ кор омӯхта, ба воя расиданд.

Ҳар се дар як қисм хизмат мекарданд, лекин баъди муҳорибаи нахустин Ҳусейнро ба ротани махсуси разведка гирифтанд. Вай соати ҳолӣ, ки дарёёфт, ба назди бародаронаш меомад. Чанд дақиқа чак-чак карда бармегашт. Ӯ барои шуҷоат кайҳо як орден гирифта буд.

Деҳан Прохоровка ба таърихи Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар қатори шаҳрҳо, қалъаҳо ва деҳоти қаҳрамон дохил шудааст. Дар ҷангҳои хушину моҳи июли соли 1943 дар ҳалқаи Курск-Орёл ном баровардааст.

Дар назди ҳамин деҳа як ДЗОТ-и* немис пешрафти батальони онҳоро ба таъхир меандохт. Вай дар сари теплае, дар мавқеи дидгоҳаш фароҳе ҷой гирифта буд ва аскарони моро имкони аз хандакҳо сар баровардан наметод. «Пешони» он аз қабати якунимметраи оҳану бетон сохта шуда буд ва ба он на гулӯлаи тӯпу мино аса-ре дошт, на бомбаҳои авиационӣ.

Командири батальон дар ҷамъомади мухтасари шабонаи фармондеҳон бо андӯх мегуфт, ки ҷаҳор танк ба он ДЗОТ расида натавонида набуд шуд. Ҳама медонистанд, ки танк ҷӣ гуна аслиҳаи гаронбаҳост. Лекин командир ҳаргиз гуфтани набуд, ки танк аз ҷони одам қиматтар аст. Вай, зимнан, гуфтан мехост, ки танки пӯлодин ба оташи тӯпи ДЗОТ тоб оварда натавонида бошад ҳам, инсон, ҷанговари ҳарбидида қодир аст аз шуҷоат, хи-

* Истеҳсоми зиреҳпӯши тирандозӣ.

рад ва фаросати одамӣ зиреҳи мустаҳкамтаре сохта, бар он манбаи аҷал зафар ёбад.

Аммо боз кӣ меравад? Даҳ нафар ҷавонмардони ротан Андреич ва ротаҳои ҳамшафат дар ин роҳ ҷон фидо карданд.

Моҳи июль дар кишварҳои маркази Россия соати сеи саҳар рӯз равшан мешавад. Ана дар ҳамин соат дар хандаки онон Хусейн пайдо шуд. Командири батальон пешопешаш меомад. Хусейн мисли ҳарвақта ором менамуд, вале ҷашмонаш аз кадом як андешаи нӣҳонӣ барки ифтихоромез мепошиданд.

— Андреич, Хусейн Абдуллоев ба ДЗОТ меравад,— гуфт комбат.— Фармони подполковник.

Ивон-амак гоҳ ба Хусейн бо тааҷҷуб менигарист, гоҳе ба командир ва Ҳасан, ки низ бедор шуда, ба назди онҳо омада буд. Бо тааҷҷубе ки бо ҳисси хичолат омешиш ёфта буд. Охир, ДЗОТ, ба ҳар ҳол, дар рӯбарӯи ротан онҳост, дар минтақаи онҳост. Илочи онро ёфтан пеш аз ҳама вазифаи онҳост. Лекин Хусейн омадааст, ки танаширо барои онон сипар кунад. Ивон-амак хуб медонист, ки ҳамин ки вазъият танг шуд, аз ротан махсуси разведка ба кӯмаки ёрон дастае мерасад. Вале ҷаро маҳз Хусейн омадааст?

— Аз ротан худам кас меравад, рафиқ комбат,— катъӣ гуфт Ивон-амак.— Ҳамин пагоҳӣ як илоҷ мекунем. Даҳони ДЗОТ-ро мебандем. Худам меравам.

— Гӯш кун, Андреич,— саҳт карда гуфт комбат.— Ба ту гуфтам-ку, ин фармони подполковник аст. Мо ба пешат барои мунозира наомадаем. Хусейн аз ту як илтимос дорад. Гранатаи ту ба вай даркор будааст.

— Андреич, гранатаҳои италийӣ доред. Дар блиндажҳои худам дида будам,— гуфт Хусейн.

Рост мегуфт. Андреич аз рӯи одати деринааш, ки ҳанӯз аз ҷангҳои замони инқилоб монда буд, аз ақибгоҳи ҳариф, ё майдони партофта гурехтан ӯ ҳар аслиҳаи ба назараш писанд афтодари кашолакунон меовард. Рост, ӯ дувоздаҳ донна гранатаи италийӣ дошт. Гранатаи италийӣ дастадарози ноҳинҷор мешуд, аммо бо вучуди ин назар ба гранатаҳои дар таркиш басо пуриқтидор ва дар соҳт бисёр шинаму базеби худамон, ростӣ гап, як бартарӣ дошт, ки шаддаи онро ба миён баста, рӯй-рӯи замин ҳазидан нисбатан камхатар буд. Рӯй-рӯи замин баробари пайкари сарбоз кашола шавад, танааш сад бор ба хо-

шоку буну бутта, сангу кулӯх расад ҳам, ба осонӣ наме-
таркид, хавфнок набуд.

Сафари Хусейнро ҳаман тирандозони батальон, ҳаман
батареяҳои артиллерии онон дастгирӣ мекарданд: Вақте
ки ӯ аз чувориҳои кайҳо помол ва хокаш бодшуда га-
ваккашон мегузашт, тирборони ҳаман автоматҳо, туфанг-
ҳои танкзан, миномёт ва тӯпҳои сабуки батальон ба даҳа-
наи оташфишони ДЗОТ-и фашистон мерехт ва мувакка-
тан онро ба хомӯшӣ водор сохта буд. Аммо ДЗОТ бо ин
ҳама бо фосила тирӣ марг мепошид.

Пурхатартари қисми роҳи байни хандаҳо ва ДЗОТ
тахмин сӣ қадам майдоне буд, ки мисли кафи даст ҳам-
вор менамуд ва ақаллан ягонта чуқурӣ ё теппаяки панох-
гоҳе надошт. Хусейн ба қанори ҳамин тахтмайдон раси-
да, ногоҳ часта бархост, қачмақачак пеш давид ва аз ча-
ҳор се ҳиссаи масофаро тай намуда, ба замин афтод ва
ғелғелон боз чанд метр онсӯтар рафт. Аксари онҳое ки
ҳаракати ӯро аз дур муоина мекарданд, қарор доданд, ки
ӯ ҳалок шуд ва он чанд қарат гелиданаҳ аз шасти пеш-
наи тохташ буд. Ҳасан ба тағи хандақ нишаста, ба ғирья
даромад. Қомбат чашм аз телескоп кайда, навмедона
даст афшонид. Дар воқеъ бо дурбин баръало дидан мум-
кин буд, ки Хусейн ба чаҳор тараф дасту по ёзонида, рӯ-
боло беҳаракат меҳобид.

Баъдтар ӯ ба бародарон ва рафиқонаш нақл мекард,
ки чун хис кард, ки пас аз охирии бор гелидан аз дидгоҳи
ДЗОТ, аз доираи тиррас берун шуд, ба шукронаи гузаш-
танаҳ аз арсаи аҷал осмони софи Ватанро дақиқае тамо-
шо карда хобид. Бо ихтиёри худ, дидаю доништа, ба ҳар
тараф кӯдаквор дасту по ёзонида меҳобид, то ки тапиши
дилаш сахле фурӯ нишинад, то ки барои ҳаракати мин-
баъда дар ҳаёли худ нақша бикашад.

Сонӣ ба ёди ӯ расид, ки дили рафиқон, командиронро
беҳуда барошuftа, ин ҷо баҳузур меҳобад. Боқимондаи
роҳ беҳатар буд. Ӯ гаваккашон ба сари теппа ва аз он
ҷо ба боми дӯнги ДЗОТ баромад. Рост бар болои сӯроҳи
дарозрӯи истехком ҳазида омад. Аз он сӯроҳӣ аз милаи
як тӯпи танкзан ва ду пулемёти вазнин жоласон тир ме-
борид. Дуди тези борут димоғро метарконида.

Хусейн якта гранатаро аз дастаи дарозаш дошта, ба
даҳони ДЗОТ ғурронид. Таркиш ба аъзои баданаҳ ҷунон
мерасид, ки ӯ гӯё себаки сабукесту рӯи лаълие гузошта,
аз тағ бо мушти қорӣ мекубанд. Оташфишони қатъ гар-
дид. Аммо ҳисси шодмонӣ ханӯз ба шуураш нарасида, пу-

лемётҳои душман боз ба кор даромаданд. Хусейн қадаме ба чап хазид, боз граната ғурронид. Баъд ҳар замон чой иваз намуда, паси ҳам граната мепартофт. Дами пулемётҳо ва тӯпи танкзан кайҳо ба дарун афтода буд, вале ӯ ҳамчунон бо фосилаи муайян гранатаҳои дастадарози Андреичро ба камингоҳи фашистон мепартофт.

Ҳамон рӯз эълон шуд, ки номзоди Хусейн Абдуллоев аз тарафи фармондеҳи дивизия ба гирифтани ордени дуҷум пешниҳод шудааст. Орден сеюмро Хусейн барои диловарӣ дар ақибгоҳи душман гирифт. Вале дере нагузашта, марг ӯро аз байни дӯстон бирабуд. Чавоне ки даҳо маротиба аз вартаи ҳалокат мардона гузашта буд, дур аз пешхатти фронт, дар лаби наҳри хушманзаре, дар соати оромии дамگیری полк ҳалок гардид. Ва Андреич дар марги ӯ худро гунаҳгор медонист.

Хусейн мисли ҳарвақта ба назди онҳо ба меҳмонӣ омад ва Ивон-амаку Ҳасан спирти захира кардаашонро бароварда, секаса нӯшиданд. Хама сархуш шуданд. Хусейн ба ёдоварии ватанаш, хусни диёраш сар кард. Зебоҳои наҳри Қофарниҳонро, ки овози кӯдакӣ ва айёми шабобашро дар соҳилҳои дилкушон он гузаронидааст, тавсиф намуд ва ноҳост гуфт, ки ба наҳр рафта оббозӣ мекунад. Сӯи наҳр тозон мерафту ба минаи дар марғзори соҳил тасодуфан боқимондаи немисҳо бархӯрда ҳалок шуд. Мисли он паҳлавон ӣигити ҳамин шаб ғавтида, барбехуда, беаҳал, ногаҳон ва пурғоҷи ҳалок шуд.

Агар Андреич онҳоро шаробнӯшӣ наменонд, шояд он ғоҷи рух намедод ва ҳоло ба назди ӯ ҳар ду бародар ҳамроҳ меомаданд. Майнӯширо, дар соати дамگیری қисмашон каме дилхушӣ карданро маҳз Андреич ташвиқ карда буд.

Бародаронро ба ҳам муқоиса кардан хуб нест, ҳатто эҳтимол, ҳилофи одоб ҳам бошад. Лекин ӯ чунин андешаеро аз сар дур карда наметавонад, ки Хусейн аз бародараш хеле тафовут дошт. Ва на танҳо дар ҳасрат ва мардонагӣ...

Ҳаво торик шуда буд. Боди тунди кӯтоҳнафаси баҳорон ҳоло сӯст мевазид.

Аз алағи машъалаи ҷовидон дар сақфи палата партави ҳамворе афтода буд.

— Забонаҳои ҳамин машъала,— гуфт Ивон-амак бе он ки ба сомеонаш рӯй оварад,— гоҳо ба пешии чашмам ҳамон оташеро меоранд, ки аз мили автомати ӣигитҳои ҷавонмарг шарора пошида мебаромад. Гоҳо ба назари

хаёлам доғи забонашакли хуни сурхеро меорад, ки мани сарсахт дар рӯи синаи ёру дӯстони шаҳидшудаам бисъёр дидаам. Еронӣ курбоншудаам... ҳам дар ин ҷанг... ҳам дар он муҳорибаҳо...

Овози мӯйсафед ларзид.

Иброҳимҷон дар ҳавои нимторик ба пайкари Ивон-амак нигоҳ карда, болаи каташ ночунбон менишаст. Носир Аббос ҳам наметунбид, гӯё нафас ба дарун кашида буд.

Каримҷон-ака охи сарде кашиду аз рӯи миз хумҷой-никашро бардошта ба дар рафт. Пас аз муддате ҷой оварда, ба Ивон-амак бо оҳанги узрхоҳона «ман ҷароғро дар-гиронам» гуфт ва хопаро равшан намуд. Сипас аз оринҷи мӯйсафед навозишкорона дошта, ўро ба сари миз нишонид ва бо овози нарми ҳузнолуд гуфт:

— Хезед, ҷӯраҳо, як пиёлагӣ ҷой нӯшем.

Ҳарчанд ба ҳама мурочиат мекард, лекин асосан дар гирди Ивон-амак парвонасон ҷарх мезад. Нону ширинию мевахоро ба наздиктари мӯйсафед тела дода, ба пиёлаяки эркаи афғонинаш маҳз ба пирамард ҷой рехта медод.

Иброҳимҷон бо ҳайрат аз худ мепурсид, ки ҷаро ин мардак, ки худ дахшатҳои ҷангро дида, аз ҳафтаи маҳалли хунрезӣ безор шуда омадааст, ба нақлу ривоят дар бораи ҷангу ҷидолу ҳарбу зарб ин қадар мароқ дорад? Ин одамро ошу нон надихеду аз воқеоти ҷанг нақл кунед. Ихтилоти табиати одамиро тамошо кунед, ки дар муомила ва муошират ин қадар марди ҳалим, фурутан ва меҳрубон асту шугли маҳбубтарини ӯ шунидани қисси ҷанг ё қироати ҷангнома.

Дар маҳаллаи Иброҳимҷонино сартароши пире ҳаст. Вай баъди аз ҷанг баргаштан ҳатто дар пьеса ё филме ба тирандозии артистон нигоҳ карда наметавонистааст. Боре писаронаш ўро ба қадом филми мазҳака кашола карда бурдаанд. Мӯйсафед ҳам «мазҳака бошад, одамкушӣ намешавад» гуфта, ба тамошо розӣ шудааст. Лекин он филм аз қабилӣ мазҳакаҳое будааст, ки қаҳрамононаш ҳамдигарро таъқиб карда, рости дурӯғ тирандозӣ мекунаанд. Пирамард ҳуди ҳамон дам аз толори нимторик баромада қандааст.

Рост, дар олам ҷӣ миқдор одам бошад, ҳамон қадар навъи одамизод ҳаст ва ҳар қадоми он бори хотироти рӯзгорашро ба тарзи хося худ бардошта мегардад.

Лекин боиси муносибати илтифотомези ҳозираи Каримҷон-акаро танҳо дар шавқи ӯ ба ҳикояҳои фронтӣ ди-

дан галат мебуд. Ӯ ба алами тозагаштан мӯйсафед бо эҳтиром ва самимона ҳамдардӣ мекард.

Иброҳимчон ҳам дар катори ҳамхонаҳо ба сари миз нишаст. Аз наздик возеҳтар дида мешуд, ки пилки чашмони пирамард сурх шудааст.

18

Духтур омад, ҳамаро аз як сар дид, санчид, вале ҳарфе нагуфта рафт. Гарчи барои ором, ҳатто қадаре хушхол вонамуд қардани худ мекушид, хотираш мушавваш менамуд.

— Дар қораи нохушии рӯй додагӣ,— изҳори ақида қард Ивон-амак, ки сирдони Алихон ҳисоб меёфт ва дар воқеъ аксари андеша ва гумонҳои тасдиқ мешуданд.— Ӯри бетақотуқ нест, қори беғилуғиш.

Қаримчон-ака пешӣ сандуқчаи чизмонакаш диққат нишаста, «Шоҳнома»-ашро баровард. Пас мисли ҳардафъаина аз таги тирезаи равшан бахузур ҷой гирифта, айнан ба чашм гузошт ва ақиб ба қироат оғоз қарданӣ буд, ки Иброҳимчон гуфт:

— Қаримчон-ака, аз шумо як илтимос.

— Ба ҷону дил, додар,— дарҳол ҳалимона ҷавоб дод ӯ.

— Шумо одами нағз. Ба худо, бе рӯйбинӣ меғӯям, ба ман бисёр маъқул...

— Хӯш, хӯш. Ҷудо болобардор қард-ку.

— Хушёр шав, Қаримчон,— луқма партофт Ивон-амак.— Ҳозир аз осмон гирифта, ба замин мезанад ин писар.

— Не, Ивон-амак, ман аз Қаримчон-ака як чиза хоҳиш қарданӣ ҳастам.

— Хӯш, додарам, ба ҷону дил, гуфтам-ку.

— Илтимос ҳамин, ки асли ин китоба хонед. Яъне ҳудӣ «Шоҳнома», достони манзуми шоира. Чунки ҳеҷ шарҳу тафсиру дигару дигар нусха ба аслаш баробар шуда наметавонад. Як ҳудӣ савти мисраҳояш, оҳанги баёнаш — қони лаззат, олами ҳаловат,— ӯ даме таваққуф намуд, баъд боз суҳанаширо давом дод: — Албатта, хондани аслаш назар ба ин нусхаи насрӣ мушқилтар. Лекин одат мекунад. Саводи форсиёти хуб будааст.

Қаримчон-ака гаранг ва дудила шуда, ба Носир Аббос чашм дӯхт, зоҳиран, фикри ӯро дар ин хусус фаҳми-

дан мехост. Носир Аббос аввал хомӯшона ба аломати тасдиқ сар чунбонид. Иброҳимчон ҳақ аст, мегуфт ваҷоҳати вай.

— Шумо наранҷед, Каримчон-ака,— пас гуфт ӯ,— лекин дар нусхае ки дар даст доред, бузургтарин осори назми ҷаҳониро ҳор кардаанд. Ин нусха мисоли... шамман чой, мисли... лимӯест, ки шира ва шарбаташро макида партофтаанд. Ҳатто аз он ҳам харобтар, Каримчон-ака, чунки дар шамма ва пӯсти лимӯ ақаллан андаке аз бӯи хуш боқӣ мемонад.

Каримчон-ака китобро пӯшида, ба ҷояш бурда монд ва дар ҳолате ки аз ҷашм гирифтани айнакро фаромӯш карда буд, ба кати худ ёзид.

Некӣ мекунам, гуфта, гоҳо бегуноҳеро меранҷонӣ. Иброҳимчон аз карда пушаймон гардид. Маҳмадоной шуд-дия, арвоҳ занад. Аз ёд бурдааст, ки ғапхон сахту сухт, эродхон дабардӯккии ўро бечора Камар мебардорад, ба нозу нузаш бародараш Ҳамроҳ Олимӣ тоқат меоварад.

Хайр, боке нест. Палатаи онҳо палатаи экспериментӣ, яъне таҷрибавию тадқиқӣ будааст. Онҳо ин ҷо ҳам табобат, ҳам обутоб меёбанд. Ивон-амак аз ҷангҳо қисса мегӯяд. Носир Аббос — аз ҷанҷолу кашокаши касбу кораш. Каримчон-ака ҷангнома мехонад. Дина дар пеши назарашон як ӣигити нозанин хайф шуд.

Оре, ин ҷо онҳо бояд обутоб хӯранд, ба қавли Алихон, ба идомаи талошу набарди зиндагонӣ омода шаванд, ба худ таъкид кард Иброҳимчон ва дарҳол симон ғашовари прораби олуфтаи сохтмони Хиромон пеши назараш омад. Қиёфани ҳамон худорон густоҳу беҳаё, ки муомилани сард, ҳатто таҳкиромези Хиромонро дидаю доништа, даст аз тамаллук ва тамаъ барнамедорад.

...Ў кори худро анҷом дода, ба қарибни сохтмони Хиромон омада, дар масофае аз коргоҳи ӯ андаруни «Москвич» роҳи дилбарашро понда менишаст. Ба худ нақшаҳо мекашид, ки ҳамин ҳоло занги кран баланд шуда, аз хотимаи рӯзи кор мужда медиҳад. Ним соати дигар, не, бист-бисту ду дақиқа мегузараду дилбараш меояд. Ў таклиф мекунад, ки савори мошин берун аз шаҳр бираванд. Он ҷо фурсати мусонд ёфта, дарди дили хештаи изҳор медорад. Бо ҳаёли висоли ӯ шабу рӯзҳои дароз зистанашро мегӯяд. Мегӯяд, ки ҷамоли дилафрӯзи дилбараш як он, ягон лаҳза аз пеши ҷашмонаш дур намеравад. Боз мегӯяд, ки ҳаёту мамоти ӯ акнун ба вучуди

Хиромон, ба майли ӯ, ба як сухани илтифотосори ӯ во-
баста аст.

Агар ин гапхоро бигӯяд, ӯ ба самимияти эҳсосоти
Иброҳимчон дигар шубҳа нахоҳад кард. Он гоҳ доғи ти-
рае ки аз разолати як тоифа сияҳқалбон дар ибтидои
ҳаёти онлавиаш дар шуури ӯ нишаста буд, тадричан зу-
дуда хоҳад шуд, он захме ки аз фоҷиан шавҳар дар за-
мири дили ӯ маскан карда буд, шифо хоҳад ёфт.

Дар банди ҳаёл буду ҳар замон аз дур ба дарво-
заи шалақи ғоҳтмон, дарвозаи мошину механизмҳо за-
да-зада яклабаю афғор карда менигарист. Хиромон
ҳамроҳи ҷавонзана намудор шуд. Аз афташ, ҳамон
гилкорзана ки Иброҳимчон ўро ҳамроҳи Хиромон дар
ошхона, дар тағи дари идораашон борҳо дидааст. Тан-
ҳо набаромад-дия, бо таассуф аз дил гузаронид ӯ. Ҳар
ҷо ки сангест, пеши бузи лангест. Ҳар сафар монеае
ёфт мешавад, ки мулоқоти онҳоро ҳалалдор мекунад.

Хандан баланди масрурони дугонахоро шунида,
боз ба он сӯй нигарист. Ҷавонзани гилкор хандон-хан-
дон Хиромонро ба самте ки мошини Иброҳимчон меис-
тод, нарм тела доду худ тез-тез роҳ гашта, ба канори
дигари кӯча гузашт.

Лекин Хиромон даҳ қадам нагузошта, аз паси хо-
наяке прораб баромад. Сигор дуд кунонида, гӯё лоу-
болона қадам партофта баромад, аммо равшан буд, ки
роҳи Хиромонро мепоид. Тавре гап мезад, ки бинанда
ғумон барад дар боби кор чизе мегӯяд. Дар воқеъ бо-
шад, нияташ дигар аст. Чашмони беҳаёяш ҳаргиз ором
нигоҳ карда наметавонанд. Мардумаки чашмаш раққо-
саки соат барин пайваста дар ҷунбиш.

Бечора Хиромон. Хусни табиӣ, ин бартарии табиат
атокарда бар акси худ мубаддал шуда, сабабгори носо-
зию нороҳатиҳо, ранҷу озораиш гаштааст. Ӯ қиссан ҳа-
локати шавҳар, нобакориҳои Абӯро накл мекарду ҷан-
дон кушоду равшан набошад ҳам, ишора менамуд, ки
аз он ҳама бадсозӣҳо ғарази Абӯ висоли Хиромон буд.
Бале, мойи рақобат рашку ҳасад буд, мақсад аз байн
бардоштани шавҳари Хиромон буд, ҳаёли фосиде буд,
ки бо ҳар роҳу васила, ки бошад, ба васли Хиромон
бирасад, коми дили худ бистонад.

То чӣ андоза ба сирати аҷлоди аҷлодони худ қариб
аст тинати баъзе нусхаҳои бани-башар! Рост мегӯяд
Хиромон, маноракран барои ӯ на фақат коргоҳ, балки
низ гурезгоҳи дилпазир аст.

Лекин Иброҳимчон мисли шавҳари Хиромон он қадар нақўкори маҳзу соддадил нест, ки аз макру хияли ҳамчинсон ғофил бимонад. Фақат як ишораи дилбараш кифоя аст, ки дасти орзўмандони оғўшӣ Хиромонро кўтоҳ созад. Рост, вай аз ҷавонмардони арбадаҷўю ҷангара нест, аз муштзанҳои номин шаҳр ҳам нест, аммо ба як-ду бодии лаҷомғусехта дарси адаб омўхта метавонад.

— Шумо маро мунтазиред? — хандакунон пурсид Хиромон.

Аҷабо, ҳар дафъа руҳияи ин духтар ба як тарзи ғайримунтазира наву ноозмуд аст. Ба мулоқоти ӯ қаблан омода шудан ҷӣ қадар амри муҳол аст! Дуруст гуфта буд боре худаш, ки табиати ӯ мисли нахлест, ки ба он аз ҷанд навъи ниҳол пайванд гузаронидаанд.

— Мошинсавор, ки омадаед, аз афташ, сайри ягон ҷойро таклиф карданиед. Ефтам? — ҳамчунон хушнудона сухан мекард Хиромон.

— Ха! — бо шодмонӣ гуфт Иброҳимчон ва аз дил гузаронид, ки ўро ҳеҷ гоҳ ба ин дараҷа хуррам надидааст. Туф, туф, ҷашм нарасад! Пас нақшаҳои дар ҳаёл тартибдодааш ҷоман амал хоҳанд пўшид. Имрӯз ӯ рози дили аз муҳаббат лабрезашро, ниҳоят, ғошоғош хоҳад гуфт.

— Рафтем! — Хиромон аз тарафи ростии мошин гузашта, аз курсии пеш нишаст. «Аз курсии пеш нишаст, масрурона ба худ андешид Иброҳимчон. Пештар аз қафо ҷой мегирифт, мисли меҳмон менишаст».

— Ба кучо меравем? — пурсид ӯ баъди ба роҳ андохтани автомобилъ.

— Ба ҳамон ҷое ки худатон кайҳи интиҳоб кардаед.

Иброҳимчон ҳудро мисли дузди навмашке ҳис кард, ки бори нахуст ба «майдони корзор» баромада, худӣ ҳамон соат ба даст афтадааст.

Хиромон гуфт, ки бояд аввал писаракашро аз боғча бигирад. Шарифчонро гирифтанд. Пас ба хонаи иҷора нишастааш даромада, либоси тоза пўшид.

Иброҳимчон мошинро болотар аз ибтидои роҳи нави Қўктош—Евон, дар ҳамон ҷое нигоҳ дошт, ки роҳи мумфарш ба домани Боботоғ печида баромада, қабл аз ворид шудан ба мобайни кўҳсор муддате лаб-лаби адри баланд кашола мешавад. Аз он ҷо зиёда аз нисфи водии Ҳисор — аз агбаи Чормағзи Якка то домони дури

қаторкӯхи сарсафеди Ҳисор чун дар кафи даст измудор аст.

Хусни диёри худро Иброҳимҷон басо дидааст. У чашм аз ҷамоли дилбар ва риштаи ҳаёл аз нақшаи он сӯхбате ки меҳост сар кунад, барканда наметавонист. Ох тақдир, мегуфт ӯ ба худ. Маълум мешавад, ки ту ҳам аз кӯчан шафқат гузаштай, чӣ неъмате будани марҳамату навозишро медонистай!

Чӣ қадар шабҳои беҳобӣ ӯ ба худ маҳз ҳамин гуна як дақиқаро тасаввур карда, танҳо аз пеши назари ҳаёл овардани чунин як мулоқоте аз ғалаёни эҳсосоти пуршӯру пурсурур нафастанг мешуд! Ташаккур ба ту, эй толеи тобон! Кӯр бод Иброҳимҷон агар боре дар умри минбаъда аз носозгориҳои ту, инқилоби меҳрубон, бинолад!

Модару писар дар канораҳои роҳ, дар нишебу фарози ёнаҳо ҷобукона тохта, аз гулҳои саҳроӣ чиде, даста мекарданд. Ин ҷо мисли дараҳои сероби дарунтари кӯхистон гулҳои рангоранг фаровон насабзад ҳам, ба ҳар ҳол, ҷой-ҷой рӯнда, хоҳири ҳаводоронро шод мебошанд.

Очаву бача ҳар кадоме дастае гул дар бағал ба назди мошин омаданд. Шарифҷон дар канори роҳ, рӯи сабза нишаста, бо лафзи ширини кӯдакона гуфт, ки гулҳоро аз нав даста мебандад. Хиромон ӯро ба ҳоли худ гузошта, чашм ба сӯи шаҳр дӯхта буд, ки аз ду фарсах масофа туманолуд менамуд.

— Хушрӯй-а? — ҳаёломез гуфт ӯ.

— Кӣ?

— Шахрамонро мегӯям.

— Ҳа, шахрамон хушрӯй.

— Медонед, барои чӣ?

— Медонам. Худатон гуфта будед, ки ҳамин ки ба баландие баромадед, чунончӣ ба маноракран, ба саратон ҳар хел андешаҳои фалсафӣ меоянд. Ин ҷо аз маноракран ҳам баландтар.

— Шумо тавре гап мезанед, ки ба фикрҳои фалсафӣ гӯё зид бошед.

— Умуман не, аммо ҳоло муқобил.

— Хӯш, сабаб?

— Фалсафа — маҷмӯи афкори муҷаррад, ман бошам, як ҷизи конкрет гуфтаниам.

— Оид ба худатон?

— Ҳа.

- Ва ман?
- Бале, бале!
- Лозим не, акан Иброҳимчон.
- Чӣ «лозим не»?
- Ҳеч чиз гуфтан.
- Чаро?
- Чунки...— Хиромон даме суҳан мечуст, — чунки

маълум. Маълум, ки чӣ гуфтаниед.

Иброҳимчон даступо гум карда, хомӯш монд. Рост мегӯяд. Албатта маълум-дия. Эҳтимол, фақат нодонтарини гӯлон надонад, ки марде ҷавонзанеро берун аз шаҳр ба хилватгоҳе бурда, ба ӯ дар чӣ ҳусус гап задан меҳаҳад. Ачиб, ки Иброҳимчон ҳангоми фикру андешаҳои пешакии худ ҳама гуна ҷавобҳои Хиромонро худ ба худ андозу баркаш карда, асло ҷашм надошт, ки гуфтугӯяш ба чунин роҳи сарбастае даромада мемонад.

— Хиромон, ман он қадаб муштоки арзи дили худ нестам, ки иштиёқманди фаҳмидани фикри шумоям.

— Бубахшед, Иброҳимчон. Ман ҳам маҳз ҳамин нуктаро дар назар дорам. Ман ҳеч гуна ҷавобе дода наметавонам.

Гӯе чӣ андоза ҷанголуд будани автомобилро дониستان барояш ниҳоят зарур бошад, ангишти ишоратро ба паҳлун мошин андешамандона расонида-расонида, сечор қадам дур шуд ва ногоҳ рӯй ба пас оварда, ба Иброҳимчоне ки аз хайрат шах шуда буд, такроран гуфт:

— Ҷавобе дода наметавонам...

Фақат дар бозгашт, дар қарибҳои шаҳр дили Иброҳимчон аз фишори гусса каме озод шуд ва ӯ зерӣ лаб мисраҳои Камолӣ Хучандиро зикр мекард:

Он шӯҳ, ки рафт аз бари мо, боз кучо рафт.
Дур аз назари аҳли вафо боз кучо рафт?

Дарди дили ранҷури маро з-он лаби ҷонбахш
Нодода башорат ба шифо боз кучо рафт?

Он шох к-аз ӯ хонаи дил шохнишин буд,
Аз кулбаи эҳсонӣ гадо боз кучо рафт?

Дил рафт ба бӯи ту зи масҷид ба харобот,
Бечора, назар кун, зи кучо боз кучо рафт...

Аз чӣ сабабе дар лаҳзаҳои дилтангӣ ӯро аз ҷумлаи шонрони шаҳри гузаштаи халқаш маҳз мисраҳои Хайём ё Камол ба ёд мерасиданд. Фигони мисраҳои

онон ба назари ӯ лабхандомез менамуд ва табассуми байтхошон аламомез. Шояд сабаб ҳам дар хамин ҳайси ашъорашон буд.

Иброҳимчон дар кабинети электрокардиограмма паси тавораи сайёр рӯи нимкате меҳобид. Ҳамшираи кардиограф симҳои аппараташро бар банди дасту по ва синани ӯ часпониду худ баромада рафт.

— Усторо чег мезанам,— гуфт ӯ.— Ин аппаратро боз ким-чӣ балое расид. Рангаш ба когазиннавор паҳн шуда истодааст.

Дақиқаҳо паси ҳам мегузаштанд. На аз ҳамшира дараке буд, на аз усто. Иброҳимчон қасде кард, ки дасту по аз бандакҳои резинӣ ва симҳо вораҳонаду ба долон барояд. Боз аз раъҷаш баргашт. Чӣ лозим? Ба кучо ҳам хоҳад рафт? Ба палата биравад, аздусар бекор менешинад. Чӣ фарқ дорад? Хавои ин кабинет тозатар. Се тирезаи калонаш васеъ кушодагӣ. Хонаро нахати гулҳои рангубаранге ки дар поён, дар сахни боғ мерӯянд, пур кардааст. Хониши мургони сари дарахтон ба гӯш мерасад.

Ду мард мувоҳисакунон ба кабинет даромаданд.

— ...Анҷоми тадқиқот аз нбтидояш маълум. Ин аксиома* аст,— мегуфт яке.

— Мебахшед, муаллим, ин аксиома нест,— эътироз мекард дигаре. Иброҳимчон дар овози шахси дуюм сандои духтури худро шинохта, хурсанд шуд, гӯё дар хилваткадае дер боз нишаста, ногоҳ оҳанги дӯстери шунда бошад.— Тадқиқоте ҳаст, ки борҳо оғоз меёбаду анҷом не. Ҳамин ҳелаи ҳам ҳаст, ки оғозаш яқесту анҷомаш тамом дигар.

— Ман дар ғами он, ки вақтатон беҳуда наравад,— мегуфт соҳиби овози ношинос.

— Барон хайрхоҳӣ ташаккур. Лекин, муаллим, ман, ростӣ, ҳанӯз нафаҳмидаам, ки аз ин гуфтугӯ мақсад чист?

Аз тарзи гуфтори Зардодхон аён буд, ки ӯ ғап мезаду дар айни замон аз картотекаи кардиограммаҳо, ки дар ҷевои сербари ба катакҷаҳои бешуморе тақсимшуда ҷой гирифта буд ва дар мобайни кабинет воқеъ гаш-

* Даръое ки ҳочат ба далел надорад.

та, онро ба ду хиссаи баробар чудо мекард, чизеро мекофт.

— Ана халос! — таассуфомез гуфт он ки «муаллим» хитоб шуда буд.— Набошад, мухтасар карда гӯям: аз ахбороти шумо хамин қадар пай бурдам, ки беморе, ки мавриди тадқиқот қарор додаед, аз ҷиҳати физиологияи асаб фарди мӯътадил нест.

— Дуруст, мӯътадил нест,— тасдиқ намуд Зардодхон.

Мароки Иброҳимҷон ба ин сӯхбат меафзуд, зеро ӯ пай бурд, ки сухан аз Носир Аббос меравад. Вай лаҳзае аз дил гузаронид, ки сӯхбати дигаронро гӯш додан аз одоб нест. Боз дарҳол худро таскин бахшид, ки ба ин хона вай не, балки онҳо даромадаанд. Ба зами ин даступи ӯро ходими табобатхона симпеч карда рафтааст. Ғайр аз ин, духтуроне ки мунозиракунон ба ин уток ворид шудаанд, хуб медонанд, ки дар паси чевони дароз се нимкат ҳаст ва эҳтимоли он ҷо хобидани бемори гӯшу хушдоре ҳамеша вучуд дорад.

— Дуруст, мӯътадил, нест,— такрор намуд Зардодхон.— Лекин чаро меъёр шуда наметавонистааст?

— Зеро касалии вай оқибати ҳассосии фавкулудда аст. Ба рӯйдодҳои рӯзгор ва ба ҳодисаҳои ҷамъиятӣ ба ин дараҷа ҳассос будан аз доираи эътидол берун аст.

— Шумо, муаллим...

— Бардошт кунед, азизам. Шояд худатон ҳам ба ақидае омада бошед, ки ин ҳислати ӯ ирсист, аҷдодист. Хайр, фаразан бо мурури замон пайдо шуда бошад ҳам, ба ҳар оина, ӯ як фарди ғайриоддист.

— Ман ҳам айнан дар ҳамин ақидаам.

— Боракалло! Лекин илм, азизам Алихон, илми тибб, аз он ҷумла, бояд ба ҳодисаҳои типӣ мароқ зоҳир кунад. Алаҳусус, ки шумо дар баробари ҳулосаҳои соф илмӣ тиббии худ ба пациент зимнан аз нуқтаи назари иҷтимоӣ, яъне ҳамчун ба як типӣ ҷамъиятӣ низ бояд баҳо диҳед. Оё ҳамин тавр нест?

— Ҳамин тавр.

— Пас, ба ақидаи ман,— ва на фақат ба ақидаи ман, зеро ба ин фикр дигарон низ шариканд,— баҳои шумо ба фаъолияти ин шахс, ба мавқеи вай дар ҷамъият баҳои ҳарҷониба саҳеҳ ва ҳаққонӣ нахоҳад буд.

— Чаро?

— Гуфтам-ку: ӯ касал аст. Ҳассосии фавкулудда низ аз мизони муқаррарӣ хориҷ аст ва ҳар чиз, ки аз

меъёр берун аст, як навъ маризист. Ин нуктаро хочати исбот кардан нест.

Зардодхон муддате сокит буд. Иброҳимҷон дигар яқин карда буд, ки сухан аз Носир Аббос меравад. Ма-роки ӯ ба натиҷаи мунозира торафт зиёда мегардид.

Алихон чанд қадам ба сӯи мизи кории соҳибан каби-нет гузошта, як даста коғаз, зоҳиран, кардиограммаҳон аз ҷевон кофта ёфтаашро бар болон оинан миз пар-тофт. Пас баргашта, ба мусоҳиб наздик шуд ва бо лаҳ-ни нарма оромӣ худ ба сухан даромад:

— Аз сӯхбат сар карданатон дар ин хусус маълум, ки чанд дақиқа вақти ҳолӣ доред. Иҷозат диҳед, муал-лим, ба шумо бо мисоле ҷавоб гардонам.

— Марҳамат, азизам Алихон. Дар сӯхбат мисол овардан бакуллӣ ҷоиш бувад.

— Дар матбуоти марказӣ дар атрофи як кори ҷиной мувоҳиса шуда буд. Ду роҳзани маст як касро дар шаби торик, дар кӯчаи хилват куштаанд. Мактул фаръеди имдодталаби касро шунида, бо либоси хонагӣ ба кӯ-ча давида, бо роҳзанон дастбагиребон шудааст. Аксари хонандаҳо қотилонро бечунучаро нафрин меҳонданд, маҳкум мекарданд. Аммо аз байни онон касе ёфт шу-да буд, ки ба ин ҳодиса ақидан ҳосе дошт. Ӯ ба идораи рӯзнома мактубе фиристода буд.

«Барон ба вуқӯъ пайвастанӣ ин фоҷиа худӣ мактул ҳам гунаҳгор аст,— навишта буд он шахс.— Ҷаро ӯ бе-зорӣ будани он ду нафарро дидаю доништа, ба кӯчан торик баромад?

Қадам аблаҳ намедонад, ки роҳзанон беяроқ наме-гарданд?

Ҷаро аввал милицияро огоҳ карда, баъд набаро-мад?...»

Мулоҳиза кунед, саволҳои он шахс ҳам бемантик нестанд, лекин, муаллим, аз рӯи инсоф нест, ки гуноҳи қотилонро, қисман бошад ҳам, бар гардани соҳибдиле бор кунанд, ки шучоат нишон дода, бо дастӣ ҳолӣ ба нияти кӯмак расонидан ба шахсе ба муқобили одамку-шони кордида баромада буд.

— Шумо гуфтани ҳастед, ки...

— Ҳа, гуфтани ҳастам, ки ҳассосии ғавқулодда ҳам ҳодисаи типист. Ва дар он айбе нест, балки хуснест ни-хон. Владимир Ильич аз ҳассостарини ҳассосон буд. Дӯстони ҳамсафаш гуфтаанд, ки ӯ ханӯз дар охири ас-ри гузашта дидаю доништа аз худ шамъе сохта буд ва

он шамъро, такрор мекунам, муаллим, дидаю дониста, аз ҳар ду тарафаш ҳудаш оташ дода буд, то ки ҳонаи зулмоти Россияи қабл аз инкилобро ҳар чи бештар равшан созад.

— Э, азизам, қоида мунозира ин ҳел намешавад. Шумо аз ҳаёти Ленин мисол меоваред, кас ҳайрон меонад.

— Набошад, аз тоифаи муқобил мисол оварам. Вақте ки ба ман дар ин мавзӯ тадқиқот сар карданро супориш намуданд, ба ҷустуҷӯи пациент даромадам. Дар клиникаи дуввум як бемор меҳобид. Аз шиддати ногаҳонии ғам сактаи қалб шудааст. Лекин ба назди ӯ рафта натавонистам. Сабаб? Сабаб — боиси ғаму андӯҳаш. Домоди бемор ҳанноти бебоке будааст. ОБХСС* дастгираш кардааст. Ҳонаи падарарӯс, яъне он марди сакташударо кофтуков карда, қариб як пуд тилло ёфтанд: аз даруни новадони ғулбашакл, аз ковокии пояҳои кати кӯҳнаи оҳанӣ, ки дар як ғӯшаи таҳхонааш занг зада меҳобидааст.

— Хайр, Алиҷон, ихтиёр доред. Мавриди тадқиқот ба салоҳиди тадқиқгар вобаста. Ман огоҳ кардам, ки ҳангоми муҳокима, эҳтимол, ҳамин гуна эродҳо ба миён оянд.

— Ташаккур, муаллим. Аз меҳрубониатон миннатдорам.

Ҳамширани кардиограф, ниҳоят, устони аппаратҳои электрии тиббиро ёфта овард ва пас аз чанд дақиқаи дигар дастуи Иброҳимҷонро раҳо карданд. Ӯ фикр мекард, ки дида Ивон-амак дуруст гуфта будааст, ки хоҳири духтур аз ваҷҳи кораш парешон аст. Охир, ин ҳел «муаллими меҳрубон» дар атрофи Алиҳон Зардодхон танҳо набудагист. Муаллим ҳам гуфт-ку: «ба фикри ман дигарон низ шариканд».

Ба палата баргашт, ки он ҷо боз ҳамон мусоҳибан ҳазломезу бозмонанди пешина сар шудааст: «Канӣ, ҳар кас бигӯяд, ки ин ҷо рӯи бистар хобиданаш чӣ ҳодисаеро аз зиндагонӣ ба ёд меорад?»

«Айнан конференцияи матбуот барин,— зери лаб писхандкунон рӯи кат дароз кашид Иброҳимҷон.— Боз мунозира, мубоҳиса... Хайр, майлашон,— андаке мулоим шуда гузашт кард ӯ.— Дар бемористон одамон бо

* Шӯъбаи онд ба муборизаи зидди дуздони молиякити социялистӣ дар назди идораҳои Вазорати корҳои дохилӣ.

сӯҳбати ҳамдигар зиндаанд. Чунон ки дар сафари мадид бо поезд рӯзҳои дарозро бо хӯрокхӯри ва картабозӣ кӯтоҳ мекунанд. Дар ҳаммом суруд мехонанд... Дар стадион доду фаръед мекунанд... Дар сартарошхона хабарҳои тоза мешунаванд...»

Овони муаллимиаш чанд рафиқ тобистон ба саёҳати Маскав ва Киев рафта буданд. Дар вагон дӯстон айнаи ҳамин гуна бозӣ сар карданд: ҳар кас мебоист аввалин ёддошти айёми кӯдакиашро нақл мекард. Азбаски ҳама гуфтанд, Иброҳимҷон низ аз қатор намонд.

Нахустин ёддошти ӯ ин буд, ки бародараш барон ӯ чанд харгӯш оварда буд. Намедонад, ки он вақт ӯ се-сола буд ё қадаре калонтар. Яке аз харгӯшҳои майдагар ба ӯ омӯхта шуда буд. Онро Иброҳимҷон дӯст медошт, ҳатто шабона ба чоғаи худ медаровард. Харгӯш шаб то саҳар чанд маротиба ба мӯйлабаҳои сик-сикӣ дарозаш рӯю гардани ӯро хориш дода, бедор менамуд. Як пагоҳӣ хест, ки куртааш тар ва бӯйнок аст. Ҳамдаи чаҳорпояш дар бистар мезида, кӯрпаро тар карда худ гурехтааст ва ӯ хоболудона ба қои тари ифлос ғелида ва дар ҳавон серуни тирамохрӯя хунук хӯрда, гирьяро сар карда буд.

Нақли ӯ бонси хандан ҳамсафарон шуд. Рӯзи дигар рафиқон боз ҳамон бозиро давом доданд. Ақнун ҳар кас аз ишқи нахустинаш ҳикоят мекард. Иброҳимҷон ин дафъа фақат сомеъ буд: чизе гуфтани надошт.

Бигуздор ҳамхонаҳо сӯҳбат кунанд. Агар забони модариаш дар ихтиёри ӯ мешуд, ба қатори ҳазорон мақола зарбулмасал «Беморию бекорӣ» гуфтани мақолеро ҳамроҳ мекард. Дар рӯзҳои дарози табобат ба ҷуз фикру хаёл, ёдоварии хотирот, муҳокима ва мунозира бо ҳамсоягон ё худ бо худ боз чӣ коре мемонад?

— Ман аз ҳамаи шумо зиёдтар умрамро дар касалхона гузаронидаам,— мегуфт Ивон-амак.— Се бор дар ҷангҳои граждани, се қарат дар Ҷанги Бузурги Ватани ҷардор шуда, дар госпитальҳои саҳроӣ, беморхонаҳои гуногун хобидаам. Ана ақнун чаҳор сол боз ин диқи нафаси лаънатӣ аз гулӯям саҳт гирифтааст. Сар намедиҳад, вассалом.

Ҷ дар мобайни палата рост истода, гап мезад ва ҳама бо шавқ гӯш медоданд, ки ҷаро Андреич таърихи касалиҳояшро гуфта истодааст.

— Ана аз ҳамин сабаб ба шумо ягон чизе тоза гуф-

та наметавонам,— хулосаи ногаҳонӣ баровард мӯйсафед ва дар сари миз нишаст.

— Ман мегӯям,— нимхез шуд Каримҷон-ака.— Медонед, ОТК чӣ кор мекунад? Яъне шӯъбаи назорати техникӣ. Хар қисми тайёри асбобро, ки ба стандарт мувофиқ нест, шартошурт гирифта, ба як сӯ мемонад. Қисми аз ягон чихат нуқсондор аз қатори маҳсулоти тайёр мебарояд. Лекин онро намепартоянд. Аз нав ба ҷех баргардониди, рандаю суфта мекунанд ва бори дигар аз назари шӯъбаи назорат мегузаронанд. Фаҳмидед? Ин ҷо — ОТК! Шуд? — музаффарона гардан ёзонида хитоб кард Каримҷон-ака.

— Шуд. Нағз! — ўро таскин дод ва таъриф ҳам кард саркори мусохиба Носир Аббос.— Ақнуи ман бигӯям?— савол дод ў ба аҳли палата ва पोҳояшро аз кат овозон карда, ба нақл шурӯъ намуд.— Дар бачағнам назди хавлии мо қадокгаре нишаста кор мекард. Ҳаво соф бошад, ба майдони сари кӯчаи калон, тағи тут рафта, ҷов кор мекушод. Шамол бошад, дар паси иморати мо ҷафси девор менишаст. Барфу бориш ояд, аз дарвозахонам мо ҷой мегирифт.

Инвалиди якпояи хушфеъли камсухане буд. Бо таъиноти падарам зимистони хунук гоҳо ҷои гарм бароварда медодам, гоҳо як-ду хокандоз алави лахча. Аз субҳ то шом зарф қадок мекард. Аксаран зарфҳои чинӣ: коса, табақ, ҷойник, пиёла. Якта-нимта лапарии чинии ҷароғҳои давра ё гулдонҳои нақшин ҳам меоварданд. Зарфҳои шикаста ва баъзе чизҳои қадокшудани сохибонашон бо узре наомадаро ҳамроҳи курсичаи пастак ва дигар асбобу анҷомаш дар хавлии мо монда мерафт. Ман сабади пур аз шикастапораҳоро медидам, ки бо эҳтиёт рӯи ҳам ҷида шудаанд. Наздаш баромада, қорашро тамошо мекардам. Бо камоне ғир-ғир пармаи алмосиро мекашид. Бо болғачаи майдайки заргарӣ аз сими мисин тик-тик часпакҳо месохт. Чинипораҳое ки гӯё дигар нимпула арзиш надоштанд, дар пеши назар ба зарфҳои базеби бутун мубаддал мешуданд.

Табибон ҳамон қадокгари хунарманди хоксорро ба хотирам меоранд.

Иброҳимҷон, ки дафъаҳои гузашта дар ин гуна мусохиба ширкат наварзида буд, ҳоло изҳор доштани акидан худро ҷонз донист.

— Дар сари роҳи ҳамвор баъзан сангҳо ногаҳон пайдо шуда, боиси катъи сафар мегарданд,— гуфт ў.

Азбаски ба сӯхбати ҳамхонаҳо аҳён-аҳён шарик мешуд, ба суханони ӯ ҳама бо шавқ гӯш медоданд.— Мошинсавор равонеду санге аз пахлӯ, аз фарозие ғелон меояд. Ё бо суръат равонеду дар ҳамгашти роҳ надида мемонед, ки чанд санге дар миёнаи роҳ ғелида меҳобад: ё аз боло афтодааст, ё бачаҳои шӯҳ қасдан барои ҳангома чидаанд. Санг ғумбурӯсзанон ба ягон ҷон мошин мезанад. Бо вучуди он гоҳо мошин безарар мемонад, фақат ягон узваш андаке пачаку кат мешавад. Гоҳо ба санги бузургтаре бармехӯрад.— Ӯ муддате таҳаммул кард.— Ровандаҳо одатан баъди тайи хеле масофа, пас аз ҳаставу шалпар шудан ба ин гуна қасофат роҳ медиданд. Хайф аст агар қас дар ибтидон роҳ шикасте бинад ва ё аз нимароҳи мурод баргардад...

Ҳама хомӯш буданд.

— Ҳар шикастери қадоктаре ҳаст, додарам,— аз гӯшаи дигари хона дилдорӣ дод Қаримҷон-ака.— Ба шумо духтур гуфтанд-ку, худо хоҳад, ҳоло асп бари бардаму бақувват мешавед.

— Рост,— тасаллон ӯро тақвият кард Носир Аббос.— Тани гарм бедард намешавад.

— Писар, ба чанд даромадед? — пурсид Ивон-амак.

— Бистухафт, Андреич. Лекин ман ҳудамро нагуфтаам.

— Ҳа-а,— мад кашид мӯйсафед ба оҳанге, ки гӯё аз таги ғап пай бурдааст.

20

Муаллима Аҳмадова ҷаштгоҳӣ ба шавҳараш сим зада, таъин карда буд, ки соқинони палата имрӯз ба хӯроки пешини табобатхона нараванд. Ӯ тушбера хоҳад овард.

— Лекин ман аз хӯроки болаззат маҳрум-дӣ,— бо лунҷи овезон гуфт Қаримҷон-ака.— Мани бечора бояд рафта твороги турши фач, ширшуллони марҷумакдор хӯрам.

— Тушбера таоми сабук. Як бораи зарар надорад,— таскин додани шуд Носир Аббос.

Қаримҷон-ака оҳанги ҳазломезашро тарк намуда, гуфт, ки таоми сабук гуфта меҳӯраду фардо аз сахар хис мекунад, ки бич-бичи зормондан сараш аз нав сар шудааст.

Иброҳимҷон дар хонаи Носир Аббос як бор палави лазизе хӯрда буд. Баъди кӯчидан ба ин палата ҳам аз дӯлман хушмазаи муаллима чашидааст. Дар урфият дар ҳаққи ин ҳел замон меғӯянд, ки дасташ ширин аст. Ба фикри Иброҳимҷон, ҳуди одам боистеъдод бошад, ҳама кораш аъло мешавад. Не, ин ақида чандон саҳеҳ набудагист, боз худ ба худ эътироз намуд ӯ. Шахсоне ҳастанд, ки дар касби худ гулдастанд, лекин либоси кӯдакро дуруст пӯшонида наметавонанд, ё шӯрбо пазанд, тағаш мегирад. Ин гуна нусаҳо ҳатто дар байни занҳо ёфт мешаванд. Истеъдод аксаран яктана мешавад. Ҳатто меғӯянд, ки закиён маҳз барои ҳамин ҳам закианд, ки фақат дар ягон соҳаи маҳдуд мумтозанд.

Иброҳимҷон дурбинашро бароварда, ба пештахтаи тиреза ҷой дуруст карда нишаст.

Дар кӯчаҳо мардум кайф карда, кори писандидаашонро карда гаштаанд. Ҳар кучо дилашон хоҳад, ба ҳамон ҷо мераванд: хоҳанд, ба театру цирк мераванд, хоҳанд ба сайри лола. Айни вақти сайри кӯҳу дашт, ҷаману марғзорон аст ҳоло.

Ана он марди шикамчадор ба як даст тӯрхалтаи пур аз тухми мурғ бардоштаасту бо дасти дигар аз миёни банди боронҷомаи мусохибаш дошта, беист мелаққад. Аз чунбиши даҳонашон маълум, ки шикамчадор фақат ҷоғ мезанаду ошнояш «ҳа, ҳа» гӯён гӯш медиҳад.

Дар ин тарафи кӯча се ҷавони хушлибос ҷӯраи худро, ки аз болои пӯшоки беморхона пиджаке дар бар кардааст, миёнагир карда ҷақ-ҷақ мекунанд. Ҳар се ҷавонмардон мӯйлабчаҳои нозуку маҳини хушрӯе доранд. Сигорҳои дароз-дарози хуштаъм мекашанд.

Косан давр, қошук ба навбат, аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Вай ҳам дар вақташ мӯйлаб монда буд. Тамоку, ҳатто чубук мекашид. Ба нӯги чубукаш каллаи Мефистофель* шинонида шуда буд.

Савдои мӯйлабмонӣ аз хотири ҷамъу дили беғам ба сар мезанад. Дил ғамгин бошад, мӯйсари муқаррарӣ ҳам салмаи сақат менамояд. Хӯш, замони пеш ҷӣ тавр буд ҳол? Замоне ки ҳама ришу мӯйлаб доштанд? Он вақт нишонаи кайфият ҳуди мӯйлаб не, балки вазъи он буд. Ҷӣ тавр шона хӯрданаиш, ҷӣ қадар ҷилою дурахш доштанаиш, ба кадом сӯй — ба поён, ё боло, ё худ рост

* Персонажи фочии Иохан Вольфганг Хёте — «Фауст», тинҷоли шайтони васвос.

ба самти баногӯш — тоб дода шуданаш аз аҳволи рухияи соҳиб, чун оина, гувоҳӣ меод.

Мӯд барин ҳаваси дар сироят ҷустуҷолок нест, зоҳиран. Як вақт кӯчаҳоро гиторнавозон пур карданд. Ҷавонони аҷдодонашон европӣ дар китф гитор овехтанд, ҷоқику ўзбек рубоби кашқарӣ бардоштанд. Боз роҳравон навохта метавонистанд. Ростӣ, мафҳуми «навохтан» барои аксари кулли он гитору рубоббардорон муболиға мебуд. Онҳо бештар лонболона нохун зада, аз асбобашон садое мебароваранду бас.

Сонӣ транзистор ба мӯд даромад. Фарз кардем, се ҷӯра дар кӯча равонанд. Ҳар се транзистор дорад. Аз яке суруди афғонӣ радиои Кобул берун меомад, аз дигаре — ҷадони оркестри ҷаз, аз сеюмӣ — репортажи мусобиқаи заврақронон.

Дар сабатчаи духтараке, ки аз мағзини бармегашт, паҳлуи шишаҳои кефир транзистор месаронд.

Дар пештахтаи бозори колхозӣ, назди деҳқони мӯйсафед, ки гашниҷу шибит мефурухт, транзистор меҳонд.

Дар соҳили кӯл, дар пали юнучказор — транзистор, Дар ҳараки зери сафедор — транзистор. Дар гардану кишаву портфели ҳар мактабхон — транзистор.

Чист мӯд? Иброҳимҷон иброи яқин наметонад. Лекин он, бешак, мисли бодест, ки агар бивазад, ба ҳама ҷой, ба ҳама ғӯшаву канораҳо сар меҳалонад ва бар тафовути боди муқаррарӣ камандаркам ҷизе монанди сари роҳаш шуда метавонад.

Иброҳимҷон духтараки фарбеҳаки миниюбка пӯшидаро ба ёд овард, ки дар таксии маршрути дида буд. Минӣ будани юбка, ё ба таъбири Камар, «минияти юбка» хангоми гашт чандон ба ҷашм наметонад. Лекин духтараки минипӯши хушпайкар ҳамин ки ба ҷое нишастанд, ё ҷашми бинии мардон кӯр бод ё аз васваси шайтони раҷим паноҳе бояд!

Он духтараки аз қабилӣ заноне буд, ки минӣ пӯшидан меҳоханд, вале ба ин иқдом ботинан ҳанӯз тайёр нашудаанд. Дар микроавтобусҳои маршрути Душанбе ҳама рӯбарӯи якдигар менишинанд. Ҳар чанд касе ба духтараки ошкоро нигоҳ наметӯхт, ў худ ба худ изо мекашид, сурх мешуд, сафед мешуд. Ба сакфи микроавтобус, ба гиребону гардани ронанда менигарист. Аз тирезачаи ялаи шафати ронанда рост ба рӯю мӯи ў боди нофори ми рутубатомезе мевазид, бо вучуди ин ў ғӯё гарм шу-

да бошад, сарбандаки сегӯшан нейлониашро аз сар кашада, дукат карда, ба рӯи зонуяш партофт.

Чист, охир мӯд? «Хоҳӣ наштавӣ расво, ҳамранги ҷамоат шав?»

Ё баръакс?

Э хайр-дия, ҳар чӣ ҳам бошад, аз он тазохуроте нест, ки дар зиндагонӣ ягон ҷиҳати ниҳоят муҳимро ҳал кунад...

Ҷавонони мӯйлабчадор бирафтанд, аммо он мардаки шикамчадор акнун тугмаи боронҷомаи сомеашро байни ангуштон бозӣ доронида ҳамчунон бефосила гап мезад. Бечора ошнояш бо қиёфаи хастан маҳзунона базӯр ба аломати тасдиқ сар мечунбонид.

Худо нарасонад ба сари кас ин хел ҳамсӯҳбатони хушҳавсаларо. Боре Иброҳимҷон аз дасти якгон онҳо ба варами шуш гирифтोर шуда, ду ҳафта аз бистар барнахоста буд. Нисфишабӣ аз район омада, дар майдони ба номи Айни аз автобус фаромад. Фаромаду ба он кас вохӯрд. Он шахс аслан одами обрӯманд, ходими хеле хидматҳо нишондодан соҳан санъат буд. Аммо нутқаш на танобе дошту на иноне. Дар адл миёнаи майдон, мобайни меҳмонхонаи «Душанбе» ва музеи таъриху кишваршиносӣ Иброҳимҷонро дошту ба гап даромад. Фалон-фалон корхоро хуб анҷом дода, баҳои сазовор гирифтааст. Боз нияте доштааст, ки фалон корро саранҷом бидиҳад, ки мундариҷаи он мухтасар чунин аст.

Ва ӯ баён кардани мундариҷаро оғоз намуд, вале афсӯс ки нақл аз мухтасарӣ хело дур буд. Боди сард рутубатноки ноябрӣ торафт сахттар мевазид. Хунук аз як қабат костюм ва борони Иброҳимҷон гузашта, таги шонаҳояшро тадриҷан қарахт мекард. Троллейбусҳои охириини нимишабӣ ҳолӣ омада, ба вокзал гузашта ме-рафтанд ва ҳамчунон ҳолӣ аз он сӯ бармегаштанд ва ба истироҳатгоҳашон мешитофтанд.

Аммо шахси обрӯманд, ки аз зиёфати баъди ҷимояи диссертация аз толори банкетӣ ресторани «Душанбе» баромада буд ва машруботи истеъмолкардааш тани ӯро гарм нигоҳ медошту ба нутқаш авҷу ривож мебахшид, акнун ба ҳасрат сар карда буд, ки ҳасудон ва бадхоҳонаш қори охириини ӯро бо ҳар восита ба таъхир меандозанд. Ташкили гуруҳи эҷодкорон кашол мешавад, чунки фалонӣ иғво мекунад, беҳмадонӣ аз рӯй шона мезанад, аз тағ — фона.

Соат кайҳо аз як гузашта буд. Иброҳимҷон сели су-

хани ҳамсӯхбаташро боздоштани шуда, қасдан даст боло карда, ба соаташ дурудароз нигоҳ кард. Ин ҳаракат ҳам таъсире набахшид. Барои тасаллои хоҳири гӯянда: «Хайр, муаллим, ҳеҷ воқеа нест, ба ташкилоти партиявӣ муроҷиат кунед, лаҷоми фитнагаронро кашида мемонад» гӯён аз оринҷи ходими санъат дошта, дусе қадам ба сӯи истгоҳи мошинҳо кашола кард, то ки ақаллан аз худуди ин майдон берун бароянд ва ин иқдом шояд ишорате шавад, ки аз майдони фароҳи сӯхбатбоб берун омадем, акнун хона ба хона рафтаи ҳам мумкин.

Лекин ҳаракатҳои Иброҳимҷон ноаёнӣ нодида мемонданд. Ноқил ба ҳикояту шикоят бо рағбати афзоида давом мекард. Ғами санъатро хӯрдан даркор, меғуфт ӯ. Санъат худ ба худ равнақ намеёбад. Дар сари роҳи соҳибистеъдодон набояд монесае бошад...

Иброҳимҷон бо таассуф фикр мекард, ки кадом як маркази бисёр муҳиме дар мийяи ин одам аз кор баромадааст. Марказе ки рафтори касро аз назари танқид таҳлил мекунад, ба гуфтори ӯ назорат менамояд, аз ҷумла ба давомияти гуфтор. Сонӣ таассуф ба ҳашм табдил ёфт. Вале ходими санъат одами дар воқеъ иззатманд буд. Синнаш ҳам аз Иброҳимҷон хеле калонтар. Ранҷониданаш аз одамият нахоҳад буд.

Нигоҳи ҳасратомези Иброҳимҷон ба ҳайкали устод Айний дӯхта шуд. Ӯ дар дил орзу мекард, ки кош устод баногоҳ зинда мегардид, солорона қадам монда, ба назди онҳо мерасид ва даст бар китфи ин мардак гузошта, латифан обдоре дар боби лаққиҳо меғуфту манаҳи ӯро мебаст.

Иброҳимҷон ҳикояти як вақтҳо аз бародар шунидаашро ба ёд овард, ки зарифе аз ҷоғи як ошнояш ба танг омада, охир ҳам сухани ӯро бурида гуфтааст:

— Маъзур доред, миёни суханатонро шикастам. Як варақ қоғаз надоред?

— Дорам, марҳамат.

Зариф ба қоғаз расми калони гӯшро кашида, ба мусоҳиб гуфтааст:

— Ошно, ана ин гӯши ман аст. Шумо гапатоно ба вай гуфтаи гиред, ман ҳоло меоям...

Иброҳимҷон сахари дигар дар таби баланд месӯхт.

Кошкӣ ин гуна зотҳо якта-нимта бошанд! Хайҳот. Аз кучое ба саратон чун балон ногаҳонӣ пайдо мешаванду он мардаки шикамқалон барин аз рӯи эҳтиёт аз

ягон ҷои либосатон маҳкам дошта, даҳони ҷуволи гапро яла мекунанд. Кошкӣ гапи даркорӣ бошад! Аз чӣ тавр тарошида шудани ҳован, каланддаста ё барои чӣ лозим будани примус бо ҳавсалаи том лекция меҳонанд. Баҳс сар мекунанд, ки оё ба ширбиринҷ намак андохтан лозим аст ё не? Бо шавки тамом мефаҳмонанд, ки дар кишлокҳо атрофи полезу боғҳоро одатан ғав мекашанд, то ки гову хар ва бузу бузғола растаниётро помол накунад. Пас шарҳ медиҳанд, ки ғавро аз чӣ гуна чӯб месозанд, онро аз кучо бурида, чӣ тавр меоранд. Рангу бўи он чӯб, ғафсию дарозиаш, сахтию бақодориаш ба чӣ андоза мешавад...

Иброҳимҷон аҳволи раҳмангези сомеи бечораро бо дурбин тамошокунон аз дил гузаронид, ки чӣ хуш будӣ агар ин ҷо як туфангчаи спортӣ ҳам медошт. Нағзакакинишон гирифта, тӯрхалтаи пур аз тухми он серманахро шартӣ мезад ва шояд бо ҳамин васила боиси наҷоти он сомеи ҷабрдида мегардид...

Муаллима тушбера овард. Лагани пури таом ба чанд қабат дастархон печонида шуда, мисли он ки ҳамин ҳоло аз сари оташдон оварда бошанд, чӯшон буд. Чаккаи нарму рағанин бо қабудӣ омехташуда дар косаи алоҳида гирифта шуда буд.

— На бинам, на сӯзам,— гуфт Қаримҷон-ака ва ба ромада ба хонаи таомхӯрии беморон рафт.

— Ана ин машиня! Илоҳо, дастатон дард набинад, хоҳарам! — дуо мекард Ивон-амак. Вай аксари калимоти тоҷикиро дуруст бехато талаффуз мекард, ба истиснои садоҳои «ғ», «қ», «ҷ» ва якта-нимта истилоҳоти душворталаффуз. «Маншат»-ро масалан, «машиня» мегуфт, «дарвоза»-ро — «давроза», «ғахвора»-ро — «гавхора».

Зану шавҳар дар сари дастархон бештар аз таҳсил ва тарбияи фарзандонашон сӯҳбат мекарданд. Онҳо се писар доштанд. Калонӣ дар курси сеюми университет меҳонд. Дуюмаш ҳамин сол политехникумро тамом карда, электротехник мешуд. Писари хурдӣ синфи ҳаштумро бояд хатм мекард.

Ҳамаи онҳоро Иброҳимҷон як-думаротибагӣ дидааст. Бачаҳои қобили баъдоб. Лекин ҳоло беихтиёр сомеи сӯҳбати зану шавҳар шуда, фаҳмид, ки калониашон бо-ақл аст, дар фанни дӯстдоштааш — физика лаёқати хуб дорад. Аммо бо вучуди ин содда, ҳатто метавон гуфт, як қадар гӯлнамоист. Писари миёна ба ду сол хурд бу-

данаши нигоҳ накарда, ӯро гоҳо ҳар барини кор мефармояд. Умуман дар табиати писари миёна ҳислати ташвишангезе пайдо шуда истодааст, ки ба кори вазнинтар ҳаргиз гардан намефарорад. Модараш аз рӯи навбат ба ӯ коре фармояд, ба ивази билети кино, ё калами автомат ё ягон чизи дигар он корро ба зимман акааш ё укааш, ё ҳатто бачаҳои ҳамсоя бор мекунад.

— Метарсам, ки ин ҳислат рафта-рафта, ба ҳӯи бад нагардад,— мегуфт модар.

— Намегардад, мегузарад,— мегуфт падар.— Боз ҳудат медонӣ. Охир ту мутахассиси ин соҳай.

Ивон-амак ва Иброҳимҷон ба долони баромаданд, то ки занушӯ озодона сӯҳбат кунанд. Вале Носир Аббос ҳангоме ки занашро гусел мекард, аз назди онҳо гузаштаравон дар хусуси гули хонагӣ гап мезад, ки дар бӯҷкае дар гӯшани кабинети кӯнаш дар раён месабад. Вай дар ташвиш буд, ки оё он гулро касе об меода бошад, гарду ҷанги барғҳояшро акаллан ҳафтае боре пок мекарда бошад?

Ивон-амак аз ин як пора гуфтугӯи ӯ ҳулоса баровард, ки Носир Аббос ба қораш пазмон шудааст. Воксан, мӯйсафед каромат карда буд. Аббос баргашта, аз паҳлӯи ӯ нишаст ва бидуни муқаддимае гуфт:

— Гоҳо беҳуда дилтанг мешудаам. Инро ба Зардодхон гуфтан даркор. Охир, аз ҳаштод то навад фоизи мактубу аризае ки ба комитети назорат меомад, ариза ё шикоятҳои хусусӣ набуд, балки аз манфиати умуми дахл мекард. Дар фалон ҷой ин тавр навиҷарӣ бояд ҷорӣ кард. Дар фалон соҳа тартиби кор бояд минбаъд ҷунопу ҷуниш шавад. Ва ҳоказо. Охир, кас ҷӣ тавр аз ин хурсанд намешавад?

У ногоҳ, ба сукут рафт.

— Бо вучуди он, кор душвор,— гуфт ӯ.— Бисёр мушкил! — боз лаҳзае хомӯш нишаста илова намуд: — Хабар доред, бемори сернозро мекӯҷонанд.

Ҳар се нафар ба он гӯшани долони рафтанд. Зевар ва санитарзанон ба ординатура мизу курсиҳои ҷанд рӯз пеш баровардашонро баргашта мекашониданд. Қатти баланди бемори эрка ҷафси девори долони урьён меистод. Барои ӯ дар палатаи ҳаштқаси он сӯи ординатура бистар омода мекарданд.

Ҳа, нолиши ӯ ҳар ҷанд зӯр буд, табибони терапевт аз танаши ягон касалии қазой ёфта натавонистанд. Таҳлил-

~~хо шаҳодат меоданд~~, ки ҳама узви мардак обҷувози нав барин нағз кор мекунад.

Бемори сертаманно дар долон муқобили як шахси ҷиддисимо ва олимнамое истода, бо овози нарма пасти нолишомез чизе мегуфт. Он шахс, яқин, сардори ӯ буд. Ҳамин гуна як шахси дигари ба китфаш яктаҳи беморхонаро партофтагӣ ба кашонидани зарфу транзистору дигар лашулуши бемор ба палатаи нав ёрмандӣ мекард. Дар андоми бемор ифодае нақш баста буд, ки ӯ гӯё аз ин ҳангома заррае хабар надорад, дар ин кӯчुकӯч на гуноҳе дорад, на хидмате; умуман ӯ ба корҳои дунё сарфаҳм намеравад; як одами гӯлу гумроҳу маъсумест, бечора.

Ивон-амак гуфт:

— Бачаҳоро модарон бо банкии мураббо ё як мушт конфет дастгир мекунад. Афташ, ба ҳаёлам, ваҷоҳати ҳамоно гуна бачаҳоро монанд аст.

* * *

Ҳа, чӣ мебоист мекард Ивон-амак? «Ман муаррих» гуфта, донам-надонам, таҳмин-таваккал ҳар чиз навишанд, Ивон-амак ҳап шиштан гирад? Рост, он китобро хонда оташин шуд, сонӣ мактуб навишт, ки санаҳои муҳорибаи дивизияи савораи Туркистон дар китоб ғалат нишон дода шудаанд. Адади кӯшуни ҳарифро дар ҷое аз будаи зиёд нишон додаанд, дар ҷое — кам.

Аз ӯ пурсед, ки полки якуми савораи Олой, масалан, кай аз Самарқанд баромад, кай аз Тахтақарача, Шеробод, Тирмиз, Деҳнав, Қаротог гузашт. Кай ба Душанбе, Файзобод, Фарм, баъд аз он ҷо баргашта ба Нораку Кӯлоб расид? То рӯзу соату ҳатто дақиқаҳояш гуфта медиҳад. Ана олими мӯхтарам раваду тафтиш кунад, якта хато бошад, ҳайфи ту, Андреич, гӯяд.

Тавба, аз куҷо мегиранд санаҳои таҳминии подарҳавоя? О ин таърихи инқилоби як республика аст, афсонаҳои модаркалони олимтароше не...

Мусоҳибаи Ивон-амак бо олими ҷавон аввал ба мубоҳисаи коҳишомез монанд буд. Сонитар мӯйсафед ором шуда, гуфт, ки олими ҷавон дафтару қаламашро бароварад, ҳар чиз ӯ мегӯяд, навишта бигирад.

Мухосираи Кӯлоб, ҷунонҷӣ, подуруст тасвир шудааст. Ҳа, ҳам дар таносуби қувваҳо, ҳам дар санаҳо саҳв

рафтааст. Дар гарнизони Кӯлоб ҳамагӣ ҳаштод нафар аскар буд, навиштааст муаррих. Аз кучо гирифтааст ин рақамро? Қабл аз муҳосира се гарнизон — азони Қизилмазор, Таноҷӣ ва ҳуди Кӯлоб муттаҳид шуда буд. Ду батальони нопурра — яъне чамъ чаҳорсаду ҳаштод кас буд. Аз ҷумла нимэскадрони савора. Он вақтҳо нимэскадрон гуфтани воҳиди кӯшуи буд. Эскадрони пурра — саду панҷоҳ савори шамшерзан.

Босмачӣ ҳам кам набуд, чунон ки муаллиф навиштааст. Қайд карда гирад олими мӯхтарам: Тӯғай-Сарӣ, Ашӯр-Тӯқсабо, Бароти Эшакбошӣ (ҳа, дар аморати Бухоро ҳамин хел мансабе будааст). Сардори ҳамаи ин дастаҳо — Абдуқодир-Тӯқсабо — домоди Давлатмандбин овозадор. Чамъ қариб се ҳазор кас.

Ивон-амак 22 сентябри соли 1922 дар Яхсу ярадор шуд. Қисми онҳо роҳи Кӯлобро баста меистод. Ҷро барои табобат ба Кӯлоб фиристоданд. Андак қувват гирифта, ба пой хеста буд, ки муҳосираи Кӯлоб сар шуд. Аз 22 декабри соли 1922 то 4 феввали соли 1923. Ҳамон рӯзе ки ҳалқаи муҳосира барҳам хӯрд, Абдуқодир Тӯқсабо ҳасади тақрибан ҳаштсаду панҷоҳ йигиташиро дар майдон партофта, бо дусад кас ба тарафи Мӯминобод, баъд ба Афғонистон гурехт, ва ҳуди ҳамон рӯз рамазон сар шуд. Дигар нӯқаронаш ё таслим шуданд, ё ба ҳар тараф пароканда.

Навишта монад ба ягон ҷой, лозим мешавад. Аз онҳое ки тафсилоти ин ҷангҳоро дар хотир доранд, магар одами бисёр мондааст? Шариф Чалил, Ҳасан Абдулло дар Душанбе, Иосиф Погребецкий дар Кӯктош. Боз кӣ? Тамом, вассалом. Имрӯз-фардо инҳо ҳам даргузаранд, баъд кӣ ба хонанди ин гуна китобҳо мегӯяд, ки фалон ҷиз саҳеҳ асту фалонаш хато?

Сардори гарнизони Кӯлоб Зуев буд. Навишта монад.

Намояндаи шӯъбаи махсус — Трифонов.

Раиси комитети революционӣ — Саид Назаров. Қотибаш — Мирзо Аъзам.

Босмачиҳо ошкоро ҳамла намекарданд. Чунон ки баъдтар дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ фашистон мекарданд, ҳалқи маҳаллиро маҷбурӣ пешандоз карда, аз дунболаш ҳудашон меомаданд. Хеле аскар набуд шуд, лекин сонитар илҷ ёфтанд. Чаҳор пулемётро дар бомҳои баландтарин устувор карда, бо шувох панаҳ карданд. Ҳамин ки душман наздик омад, аз болои сари беяроқон

сафи босмачихоро алаф барин даравиданд. Дигар ин номаъкулиашро такрор накард босмачӣ.

Ҳа, муаллиф боз гуфтааст, ки ба Душанбе бо телефон хабар доданд. Ана дурӯғ-а! Он вақтҳо телефон дар хоби шаб ҳам набуд дар он музофот. Телефон мешуд, ба хотири кӣ чилу шаш рӯз тоқат карда мешиштанд? Хӯрок баҳисоб, тир қариб тамои шуда буд. Ҳафтаи охириини муҳосира ба ҳар як аскар башумор чаҳор донегӣ тир меоданд. Тавба, аз чаҳор тараф кӯшуни ҳафт-ҳашт маротиба зиёди душман ҳамла мекардаасту телефони тайёр истода, ҳап мешиштаанд...

Аввал, ин ки қосиди зинда фиристода буданд. Дуюм, ин ки ба Душанбе не, ба гарнизони Сари Қамиш. Он чо як батальон аскари сурх буд.

Санд Назаров як ҷавони говҷигарро ёфта омад, ки ба рафтан розӣ буд. Аз халқаи душман гузашта рафтан хатарҳои марговар дошт.

Зуев ба кафи даст барин коғаз хатчае навишт, ки фалон вақт инчониб дар муҳосираем. Тир намонд, озука тамои шуд. Дастӣ ёрӣ дароз кунед.

Барон қосид асп оварданд. Лекин ӯ гуфт, ки аспатон лозим нест. Ман девона нестам, ки аспакӣ ба роҳ бароям. Харсавор меравам, гуфт. Яке аз аскарбачаҳо халачӯби ӯро гирифта, бо сими тафсон як нӯғашро сӯроҳ кард. Номаро найчасон печонида, ба он сӯроҳ андохтанд, аз болояш ҳамир, лой молиданд. Ана ҳамин буд «телефони» муаррих тасвиркарда.

Вақте ки эскадронҳои Сари Қамиш номаро гирифта, роҳи Кӯлобро пеш гирифтанд, ба полки саворае вохӯрданд, ки аз Душанбе меомад. Ин буд, ки муҳосирагарони Кӯлоб дар як рӯз торумор шуданд.

Боз муаллиф мегӯяд, ки командирони собик ҳама аз байни аскарони коргару деҳқон ба воя расида буданд. Ин гап асосан рост. Рост, ки садоқати командирон ба инқилоб баҳснопазир буд. Лекин як ҳиссаи фармондеҳон аз байни собик офицерони армияи кӯҳна баромада буданд. Одамони бовиҷдон буданд, бинобар он ба озод кардани халқ аз зулму истибдод ҳанӯз дар замони ҳукумати подшоҳӣ камар баста буданд. Масалан, Шапкин, ки дар вақташ бо се полки савора ба тарафи Армияи Сурх гузашта буд.

Ё командирӣ полки савораи Олой Красильников Дмитрий Евстигнеевич. Аслан аз казакҳои давлатманди

Дон, офицери армияи подшоҳӣ буд, дар гарнизони Тирмиз хизмат мекард.

Олими мӯхтарам аз рӯи инсоф ҳукм кунад, бо ин гуна хатоҳо китоб баровардан хуб нест. Марҳамат, ҳоҷат ба миннатдорӣ нест. Ивон-амак он мактубро ба институт таърих барои ташаккур шунидан нанавиштааст.

21

Пас аз хӯроки шом Қаримҷон-ака ба тамошони телевизор рафт. Дар бораи ҷанг филм нишон медодаанд.

Дигарон дар атрофи миз менишастанд ва ба гуфтугӯи ботамкини Сӯхробҷону Ивон-амак гӯш медоданд.

— Қораш мӯл, барои ҳамин як ҳафта боз наомадааст,— дар бораи падар нақл мекард Сӯхробҷон.— Дар ҳона зан набошад, ба мардина мушқил мешудааст. Хусусан, ки имсол ба гарданаши вазифаи сардорини механизаторҳоя бор карданд.

— Ташвиши сардорӣ зиёд,— сухани ӯро қувват дод Ивон-амак.

— Ҳа, бисёр. Лекин ба қарибӣ амакам меояд, ба падар насиҳат мекунад. Вай ба гапи амакам медарояд.

— Амакати чикора? — беҳтиёр «шумо» гуфта мувоҷиҳат кард Иброҳимҷон.

— Гап дар чикора будани одам не. Инсон бояд пеш аз ҳама ақл дошта бошад. Вай ҳам падарам барин дехқон, аммо гапаша гузаронида метавонад.

— Хайр, чӣ гуфта насиҳат мекунад? — савол дод Ивон-амак.

— Ҳа, писарам, қарсақ аз ду даст гуфтаанд.

— Дар хусуси зангирӣ-дия. Худам чанд бор «Ота, зан гир» гуфтам, гап намезанад. На «ҳа» мегӯяд, на «не». Хаёл мекунад, ки зан оварад, ба ман монидаарӣ мекунад. Не, муомила ба ду тараф вобаста. Ҳамту не, Ивон-амак?

— Боракалло,— ҷавоби дӯсташро маъқул донист Сӯхробҷон.

Ба ҳоли ин сағираи калонгап дили аҳли палата месӯхт. Меван бармаҳал пухтаро мемонд ӯ, ки рӯҳияи мардум ба қабули он ханӯз омода нашудааст. Дар кӯдакӣ аз модар ҷудо шуда, гӯё айёми бачагиро аз сарнагузаронида, яқбора ба остонаи балоғат, балоғати яктарафаи маънавӣ расидааст. Ба сифати ягона ҳамдами

падар ба калонвор муоина ва мулоҳиза кардани ҳодисоти рӯзгор, калонсон муҳокима намудани масъалаҳои зиндагонӣ одат кардааст.

— Шумо, ака, аз гапи ман наранҷед,— гуфт ӯ ба Иброҳимҷон.

— Аз кадом гап?

— Аз ҷавобам. Дағалнамо баромад, сабил... Хайр, хуш бошед,— гуфт ӯ ба ҳама ва ба Ивон-амак алоҳида рӯй оварда, илова намуд: — Хайр, амак.

Гаронборона қадам партофта, кисаи яктаҳчан кабудӣ бемористонро, ки Ивон-амак аз мавизу чормағз пур карда буд, номаълум ба паҳлӯяш ҷафс намуда баромад. Вақте ки пас аз як дақиқа тозон ба палата даромад, аз он тамкину салобати калонсолона дар ваҷоҳаташ осоре набуд.

— Биёед,— гуфт ӯ бо шиддат нафаскашон,— духтуратон дар телевизор. Гап мезанад. Ҳозир сар шуд.

— Духтури мо?

— Нон занад, духтури шумо. Ман Зардодхона намениносам? Тез биоед. Қаримҷон-амак таъин карданд.

Роҳ дур шавад ҳам, бо исрори Ивон-амак то ба миёнаҳои долон рафта, ба лифт савор шуданд ва ба қабаати сеюм баромаданд.

Оре, Зардодхон сӯхбат мекард. Бо садон форум, та-лаффузи буррою возеҳ рост ба ҷашми ҳозирон нигариста сухан мекард:

...Шод бошед, ханда мекунед, месароед, аз ҳаяҷон кафкӯбӣ мекунед, бонги шодӣ мебароред.

Ҳисси шодмонӣ пирро барно мекунад. Қомати ҳамидаро рост менамояд. Ба дидаҳо дурахш мебахшад. Чӣ не ки дар ҷабин аз андӯх пайдо шудааст, хангоми хушҳолӣ ҳамвор ва нопадид мегардад.

Ва баръакс аз ғаму ғусса гардиши хун дар рағҳо суст мешавад, руҳсора сафед, мушакҳо халта, ҷашм нимкоф мегардад; сар бар синае ки бе он ҳам фишор меҳӯрад, ҳам шуда, фишори иловагӣ медиҳад. Лабу лунҷи кас, мушакҳои рӯй кашол, ҷоғ овезон мешавад. Қас ба худ, ба атроф ва атрофиён бепарвою безътино мегардад.

Тарс ё ваҳм аз тавонотарини ҳиссиёт аст. Ривоят мекунанд, ки дар замони қадим ба кишваре вабо омадааст. Подшоҳи мамлакат шахси одил, раиятнавоз будааст. Хашмгин ба ҷустуҷӯи вабо баромадааст ва дар биё-

боне ба ӯ дучор омада, аз меҳмони нохонда пурсидааст:

— Ин дафъа чӣ қадар табаан маро бо худ хоҳӣ бурд?

— Ҳазор кас! — ҷавоб додааст вабо ва кори мусибат-осори худро анҷом дода, аз он кишвар рафтааст.

Аз қазо баъди муддате он подшоҳ бо вабо дубора вохӯрда, маломаташ кардааст, ки ба ваъда вафо накардааст, ба ҷои як ҳазор панҷ ҳазор касро аз рангӣ ӯ нобуд сохтааст.

— На,— гуфтааст вабо.— Ин кори ман нест. Чаҳор ҳазор касе ки ту мегӯӣ, худ аз тарс мурдаанд..

Ваҳм ҳастии одамро хароб мекунад, алаҳхусус агар тарсу бим оммаро фаро гирифта бошад. Вале дониши одамай бар зидди ваҳм аслиҳаи тавоност. Узви дастан сӯхторкуш худро ба коми оташ беиба мезанад. Аспбози соҳибтаҷриба бебокона рафта, аспи саркаши ҷароғ-пояшударо даст мегирад ва лаҷом мезанад. Шикорӣ ба пешвози шеру бабру филу хирс далерона меравад. Марде ки усулҳои самборо* азбар кардааст, метавонад ба танҳои бар чанд нафар безориёни мусаллаҳ зафар ёбад.

Ин гуна одамро одатан нотарс мегӯянд, ҳарчанд ки ҳисси тарс барои эшон низ бегона нест. Лекин онҳо ба қувваи дониш, ба таҷриба ва малака такя карда, тарсро мағлуб месозанд. Табиатан касе нест, ки натарсад. Парашютчиён қабл аз ҷаҳишҳои аввалин, дорбозон бори нахустин ваҳм мекашанд. Касе ки бори якум ба қони торики медарояд, ҳатман метарсад.

Духтури франсавӣ Ален Бомбар ба заваҷҷаи хурдаки резинӣ савор шуда, бе обу озуқа, яккаву танҳо Укьёнуси Атлантикро тай намуд. Бар қасди буздилои заваҷҷаи худро «Шаккок» ном дода буд. Гурӯснагиро бо гӯшти моҳӣ, ташнагиро бо оби борон рафъ менамуд. Дергоҳе борон наборад, оборо менӯшид, ки аз бадани моҳиёни сайдкардааш фишурда мебаровард. Дар бадали шаступанҷ рӯз ба ҳамин минвол ба Америка бираسد ва исбот кард, ки бани инсон ҳақ надорад, ки ҳатто ба ҷуни қувваи муаззами табиат, монанди Укьёнус, сари таслим фуруд орад.

Замони пеш мусофирони киштиҳои ба фалокат дучоршуда аз оби бекаронӣ мавҷҳои муктадир дида, беш-

* С а м б о — намуди спорт, маҷмӯи усулҳои набард бо ҳарфи мусаллаҳ.

тар аз тарсу ваҳм ҳалок мешуданд, зеро дар воқеъ ҳай-
бати Уқъёнус чизи каму андаке нест.

Духтур Бомбар бо корномаи худ таъкид намуд, ки
одам бо тарс бояд дидаву доништа дастбагиребон ша-
вад ва ғолиб барояд.

Ба маҷрои асосии мавзӯ баргашта, қайд мекунем,
ки дили инсон на фақат асбоби муҳаррики хун, балки
узви зоҳиркунандан ҳолати эҳсоси вай, шодию ғам-
ӯст. Чи қадар ибораҳо, мақолҳо бо мафҳуми дил мар-
бутанд: «Дил аз шодӣ аз сина берун ҷаст», «Дил ба бо-
зӣ даромад», «Дилам тағ кашид». Ё худ: «Дилам зарра
барини тағ гардид», «Дил аз сӯзи фирок менолид», «Ди-
лам хун шуд»...

Қаҳрамони ҳикояти Максим Горький Данко чӣ тим-
солест? Ба чӣ ишорат мекунад ӯ? Данко роҳи зулмонии
мардумро бо дили шӯълавараи мунаввар сохт, зеро қал-
би ӯ, ба фикри маҷозии раҳӣ, аз эҳсосоти тоза ва мусаф-
фо молотол буд.

Одамон бошуурина хиссиётро бо дил алоқаманд ме-
кунанд. «Аз тахти дил дӯст медорам», «Дил дар шика-
н ранҷ», меғӯянд.

Шоирони мухталиф фармудаанд:

Шӯҳи ман дӣ ба раҳе масту хиромон бигзашт.
Ҳоли чандин дили осуда зи сомон бигзашт;

Носеҳо, беҳуда меғӯй, ки дил бардор аз ӯ,
Ман ба фармони дилам, қай дил бар фармони ман аст;

Зи раши аз дида хун борам, гарам дар дил фуруд ой,
Зи дил фаръид барҳезад, агар дар дида бинишонам;

Нӯҳ фалак дар вусъатободи дили девонаам
Ҳамчу ҳалҳоле, ки дар пои мағас тағӣ кунад;

Дилам аз ғусса тағ омад, ки чашми мӯр пеши ӯ,
Бувад баҳре ки дар ҷавфи ҳубобаш осмон ғунҷад.

Эҳсосот аксаран бо тағири назми ҳаракати дил во-
баства аст. Аз ғусса суғта гаштани тапиши дил; фишор
хӯрдан, ларзидан, сик задани он ва ғайра. Ё баръакс,
аз шиддати шодмонӣ ҳам назми дил метавонад аз эъти-
дол барояд ва ба оқибати номатлуб оварад. Дар тағрих
басе мисолҳо ҳастанд, ки ашхоси гуногун аз зӯрии эҳ-
сосоти гуворо ҳалок шудаанд, ба ибораи дигар, шодӣ-
марг гаштаанд.

Драмнависи номии Юнон Софокл дар зерин садон
пурхуруши кафкӯбии ҳаводоронаш, ки истеъдоди ӯро

эътироф ва тақдир мекарданд, дилкаф шуда буд. Шохн Эрон Қайхисрави Сиёвуш хангоми хандаи сахт ҳалок гардид. Диагори юнонӣ ҷун фаҳмид, ки ҳар се писараш дар мусобиқаҳои олимпӣ зафар ёфтаанд, шодимарг шуд...

Дар анҷоми сухан духтур эълон кард, ки дар сӯхбатҳои минбаъдааш аз хусуси робитаи ҳиссиёт ва дигар узвҳои дохилӣ, дар боран алоқамандии эҳсосоту ҷараёни қор ва эҷод баҳс хоҳад кард.

Он шаб эҳтироми аҳли палатаи кунҷаки бар табиби худ як бар ду афзуда буд.

22

Алихон тасаввур кунад, ки маҷлиси комитети районии назорати халқ давом дорад. Яке аз масъалаҳои рӯзнома — масъалаи штати барзиёд дар колхозҳо.

Дар мобайни кабинет сардори управленини хоҷагии кишлоқ рост меистад. Онҳое, ки аз рӯи ин масъала тафтиш гузаронидаанд, арз мекунанд, ки дар ҳар як колхоз ба ҳисоби миёна то даҳ нафар мудирӣ хоҷагӣ ва мудирӣ анбор ҳаст. Чунки анбори ғалла алоҳида, анбори сабзавот ҷудогона. Боз анбори меваи тар ва хушк, анбори асбобу анҷому афзоли ҷӯбину ҷармин; анбори таҷхизоти оҳанин; анбори масолеҳи бинокорӣ; анбори махсуси сӯзишворӣ ва рағанҳои техникӣ ва ғайра ва монанди инҳо. Ва ҳол он ки як нафар мудирӣ хоҷагӣ бо якта ёрдамчиаш — он ҳам сола дар ду мавсим — айёми киштуқор ва хангоми ҳосилгундорӣ — ҳамаи ин анбору анборҷаҳоро саранҷом карда метавонад. Анбор — фақат як мисол, фақат як соҳаи қор. Дар дигар соҳаҳои хоҷагӣ низ аҳвол ҳамин.

Носир Аббос ба сардори управленини савол медиҳад.

— Рафнқ, шумо дар як сол сесад рӯзи қор доред. Бигӯед, нақод дар зарфи се сол — яъне аз ҷумлаи нӯҳсад рӯз ақаллан ним рӯза фурсат ёфта натавонистед, ки рӯйхати ходимони штатии нӯҳ колхозии райони дида бароед ва бо рӯйхати нормативӣ муқоиса кунед?

Сардор хомӯш меистад.

— Рӯйхати нормативӣ доред?

— Дорем.

— Барои муқоиса оё ним рӯз кифоя нест?

— Кифоя.

Қасе луқма медиҳад, ки ним соат ҳам мерасад.

— Ха, мерасад,— тасдиқ мекунад сардор.

— Пас чаро ҳамин корро накардед? Ё ба хаёлатон, дар гирду пеши идораи колхоз ҳар қадар нонхӯри бекорхӯча зиёд шавад, димоғи колхозчӣ ҳамон қадар чок мешавад?

Сардор ҳамчунон хомӯш.

Дар район кайҳо истгоҳи мошинҳои электрикии ҳисоббарорӣ (ЭВМ) ташкил шудааст. Вазифаи он осон кардани ҳисобу китоб дар ҳамаи муассисаҳои район, аз ҷумла дар колхозҳост. Вале чанд сол гузаштааст аз ин истгоҳ ба колхозҳо якпула нафъ намерасад. Дар ҳар колхоз ғайр аз гурӯҳи табельчиҳо то ёи нафар бухгалтерон, ҳисобгарон кор мекунанд.

Аз мудирӣ истгоҳ мепурсад:

— Чаро ба кори бухгалтерияи колхозҳо кӯмак намекунед?

— Кӯмаки мо беҳуда меравад-дия.

— Чӣ тавр?

— Карточкаҳои махсуси ЭВМ-ро ҳисобчиёни колхоз хушсифат пур карда наметавонанд-дия. Бинобар ин ҷавоби ЭВМ ғалат мебарояд.

— Магар ба ҳисобчиёни колхоз ёрӣ расонида, дуруст пур кардани карточкаҳоро омӯзонидан вазифаи шумо нест?

— Вазифаи мо-куя...

— Ё имкони ёрирасонӣ надоред?

— Дорем-куя...

— Пас чаро мадад намекунед? Оё тадричан иваз кардани кори меҳнатталаби бухгалтерон вазифаи муҳим нест?

— Муҳим-куя...

— Чаро вазифаатонро бачо намеоред?

Мудирӣ истгоҳ дигар ҷавоб намедихад. Бо сари ҳам, гунаҳгоруна ба зерӣ по нигоҳ карда меистад. У медонад, ки сари ҳамро шамшер намебуррад.

Фермаи шири колхоз мавзӯи муҳокима қарор мегирад. Ба раиси правления савол медиҳанд:

— Чанд модагови ҷӯшӣ доред?

— Дусаду даҳ сар.

— Шумо, раис ва ҳамаи дар ин ҷо нишастагон хуб медонанд, ки дар баъзе колхозҳои мамлакат, аз ҷумла республикаи худшмон, нигоҳубини ҷаҳорсад-панҷсад модагови ҷӯшоиро аҳли як-ду оила ба зимма гирифтаанд. Ва ин корро чунон хуб ўҳда мекунанд, ки бинандаро ба

ҳоли хуши ҳайвонот, ба озодагони ҷои хӯрок, хуфтухоби он ҳавас меояд. Модагов аз фарбеҳӣ, аз тозагии сару гардану пою пистон ҳиммас мезанад, ба ҳазор ранги дилкаш тобиш медиҳад. Шумо ҳамин хел фермаҳоро, албатта, дидаед?

— Ҳа.

— Пас айб нест, ки дар як хоҷагии бузург, ки ҳазорон адад дасти коргар, ҳазорон заҳматкаши устухонаш бо меҳнат шахшуда дорад, ҳамагӣ дусад даҳ сар модаговро озода, дар бинои сафеди тоза нигоҳ дошта, парвариш карда наметавонед? Ширро дар як муҳити мӯътадили покиза ҷӯшида наметавонед? Оё шарм намедоред, ки очизни худро намонш медиҳед? Ҳамин қадар вақт ба аҳли колхоз намонш медодед, ба онҳое, ки шуморо ба умеди раис интиҳоб кардаанд, имрӯз — ба аҳли ҳамин район?

Даме сукут ҳукм меронад.

— Ба ҳаёлам, аз намонш додани камҳавсалагӣ, дӯлобкорӣ ва коҳили мақсад ин набудагист, ки ба вазнин будани вазифаи раисӣ ишора кунед?

— He! He! — нохост гӯё аз хоб бедор шуда, саросема эътироз мекунад раис. — Рафиқ Носир Аббос, рафикони мӯхтарамӣ аъзоёни комитет! — ба нутқ медарояд ӯ, ки то алҳол ба гардани қаҷ маъсумона сомеъ буд: — Як бори дигар аз гуноҳам гузаред... Шумо гуфтагӣ камбудихоя ҳамеша даррав решакаи мекунем. Хар қадар таъқид кардед, дуруст. Тоҷи сар, нури дида. Мо аз ҳамин рӯз сар карда...

Ҷ қатор-қатор ваъдаҳо медиҳад ва дар хотири Носир Аббос лавҳаҳои ба ҳамин монанд аз нав чилвагар мешаванд, ки дар он лавҳаҳо даҳҳо ин қабил ваъдаҳо нақш бастаанд:

— Доир ба бартараф намудани камбудихо як қатор чораҳо муайян карда шудаанд...

— Барои нест кардани норасоиҳо, аз сари роҳ бардоштани мамоннатҳо ба ҳадди имкон кӯшиш мекунем...

— Кавл медиҳем, ки...

— Чора дида истодаем, ки...

— Ин масъала бомуваффақият ҳал карда хоҳад шуд...

Ва монанди инҳо.

Дар яке аз маҷлисҳои директори як мактаби ғушан дурдасти район, зани хушсурате, зоҳиран боназокат ва ғурмалоҳате низ ҳамин гуна ваъдаҳои тумтарок меод.

Ба дурӯғ гуфтани мардони мансабдор то андозае тоқат овардан мумкин. Аммо ваъдаҳои ҳавоӣ ба зан чӣ тавр нарезебад! Бадани кас аз ҳаё бичиррос мезанад. Не, инаш аз ҳар гуна ҳадду ҳудуд берун аст...

Носир Аббос хоҳиш мекунад, ки Алиҳон Зардодхон гардани ғафси раиси сельпоро пешин назар оварад. Ин гардан аз серравғани пӯст ялаққос мезанад. Хусусан чинҳои ғафси ғабғабмонанди суп-сурхаш. Лекин сараш яктаарафа ҳам ва қач, намуди беғунаҳонае дорад. Вай ҳам аз қабилӣ соддамуғамбиронест, ки бо гарданаки қач аз таҳлука наҷот ёфтавро тадбир мешуморанд.

Дар ошхонаҳои тобегӣ ӯ ифлосӣ ҳукмфармост. Сачоқи дастпоққун сип-сиёҳ, навишта шудааст дар ҳулосаи комиссияи махсуси назорати халқ. Кас баъди даст шустан чурбат карда наметавонад, ки ба ин гуна сачоқи чиркин ҳатто назаре афканад. Лаби истаконҳо, косаю табақҳо паридагӣ. Баъзе чангчаҳо қату пат, ё як-ду ангиштакаш шикаста, ба ҳоли ҳузноваре расидааст.

Даруни матбаҳ — сайронгоҳи пашша. Таки пой — пури пӯсту пӯчоки сабзавот.

Чаро? Чунки раиси хумгардан аз мудирӣ ошхона тозагӣ талаб намекунад. Барон чӣ? Барон он ки салиқан худааш баланд нест.

— Девори чанд ошхонаро сафед кардед?

— Деворҳои худааш сафед.

— Медонем, худааш як вақтҳо сафед кардагӣ буд. Лекин аз рӯи қоида ҳар сол ақаллан як бор аз нав сафед мекунад.

— Ҳа.

— Чӣ «ҳа»?

— Як ошхона сафед карда будем, ба ҳаёлам, Не, дута гуфтан мумкин.

— «Гуфтан мумкин» — тамасхуромез такрор мекунад касе.

У дар ин ҷо бо гардани қач истодааст. Медонад, ки пешхезӣ кунад, бой медиҳад. Аммо аз ин ҷо мебарояду аз пан дӯғу даранг, лофу газоф, маншати худ ва ёрони худ мешавад. Илоҷе бошад, ки кас ўро ба қоре бифиристад, ки равғани гарданааш каме об шавад. Қош равғани ноаён бошад! Ялтирос зада, қило дода, «Мана, тамошо кунед, гардан ин хел мешавад!» меғӯяд.

Чаро шахси гарданааш равғанбаста, виҷдонаш, имонаш, инсофаш, ғайрату ҳамияташ миёни чарб монда нопадид гаштаре, масалан, ба ягон қори қисмонӣ фиристо-

дан мумкин набошад? Чаро, дар воқеъ ҳамин гуна тадбир аз доираи имкон берун будааст?

Владимир Ильич дар анҷумани сеюми иттифокҳои касабан умуми Россия гуфта буд: «...Мо ба ҷуз шашсад ҳазор коммунист ва се миллион аъзои иттифоқи касаба барои ғалаба дигар армия надорем! Инро бояд дуруст фаҳмид!»

Коммунистони фидокор ҳоло ҳам бо ифтихор ҳудро сарбози партия меноманд.

Аммо аз эҳтимол дур нест, ки ин зот ҳам дар маъракае дахон пур карда, ҳамин гапро гӯяд, яъне «ман ҳам сарбози партия» гӯяд. Мабодо дар ҳузури ҷавонони навраш ин суханро бигӯяд, ки онҳо аз гарму сарди рӯзгор, пасту баландиҳои зиндагонӣ ҳанӯз воқиф нестанд ва ба калонсолон аксаран бо ҷашми эътимод ва умед менигаранд.

Ба назари Носир Аббос симои ин шахс шум ва манфур мерасад. Ӯ ба худ қайд мекунад, ки дар дил ба ин зот ҳамчун ба душмани шахси худ нафрат ва адоват ҳис мекунад. Лаҳзае аз ин ҳулоса ботинаи бесаранҷом мешавад. Ба андеша меафтад, ки оё ин кораш ғалат нест?

«Коммунисте ки ба душман адоват наменпарварад, оппортунист* аст» — ин ҳикмат ба ёдаш мерасад ва ӯ таскин меёбад.

Шуур тобон вучуд аст, мегӯянд. Шуур аз паси зиндагӣ кашола аст, мегӯянд боз. Ин каломни ҳакимона ба ҷуз маъноҳои маълумаш чунин моҳияте ҳам дорад, ки сифати кадрҳо хоҳу ноҳаҷ аз талаботи ҳаёт ба андозае қафо мемонад. Чунин аст ақидаи Носир Аббос, ки гоҳо зарурати аз мансабе дур кардани ягон фалакзадаро ҳис карда, дар айни замон ба андеша меафтад, ки ба ҷои ӯ киро тавсия кардан мумкин? Охир, мантиқан касеро бояд муаррифӣ кард, ки ақаллан як сару гардан аз ӯ баландтар бошад.

Он се нафари аввала ислохпазиранд. Аммо ин хик-гардан, бешубҳа, душман аст. Бале, бале, Носир Аббос боз такрор мекунад, ки ҳариф на фақат он аст, ки бар муқобили ҳокимияти халқ ошкоро набард мекунад ё мафкураи душманонро пинҳонӣ тарғиб менамояд. Хар як зараркунанда ҳам душман аст. Ин зот, ба ақидаи Аббос, бошууруна набошад ҳам, беихтиёр ба кори умум

* Муросоқори мунофиқ.

зиён мерасонад. У чои шахси дигареро ба чӣ ҳилаҳое банд карда гаштааст. Чоеро ки дар дасти шахси софдил, боғайрат ва коркун кайҳо обод мешуд, ба харобӣ расонида, худ бо кайфу сафо машғул аст. Уро парвоя нест, ки ошхонаи қарқин ва таомаш бемаза на фақат ба машоми хӯранда, ё меъдан вай таъсири нохуш мерасонад, ошхонаи ифлос ба номи район, кишвар ҳам иснод меоварад. Ба номи ободкунандагони ин кишвар, ки дар воқеъ қаҳрамонона кор мекунад ва сад бор месазад, ки дар ҳар қадам хидмати оноро ба ҷон адо кунанд.

Имрӯз фақат як ҷузъи хурди «фаъолияти» ӯ муҳокима шуд. Ба комитет аз найрангҳои бебокони зердастони ӯ — коркунони базаи сельпо ва фурушандаҳо низ мактубе омадааст, ки ҳоло санҷиши он дар пеш аст. Бигузор кирдори ӯро ташкилотҳои дигар ҳам муҳокима кунанд, ки ба ҷуз озод кардан аз вазифа ва ҷаримаи пулӣ ҷазоҳои дигар низ дар ихтиёр доранд.

* * *

Носир Аббосро Зевар ба кабинети процедура бурд ва Ивон-амак дарҳол ба Иброҳимҷон наздик омада, савол дод.

— Донистӣ, писар, Аббос чаро касал шудааст?

— Аз нақлҳояш фаҳмидам.

— Чӣ фаҳмидӣ?

— Вазифаи наваш касал кардааст: ҷанҷол, нохушӣ, кашокаш...

— Не, писар, — гуфт Ивон-амак. — Не! — бо хурӯше такрор кард ӯ. — Гап дар сари вазифа нест. Вай дарди дигаронро аз дарди худ зудтар ҳис мекунад, — ағушти ишораташро боло бардошта гуфт пирамард бо вачоҳате ки кашфи тозае кардааст ва рӯи палатаро як бор давр зада омада, илова намуд: — Дар назари аввал ин гап гуё ба ақл рост намеояд, чунки шарикӣ ғами дигарон будан аз ақл дида, бештар кори дил аст.

Боз рӯи хонаро давр зада омад.

— Ғайр аз ин барои дарки ин маънӣ аз ҳамин қавм будан ё ақаллан хаводори он будан шарт. Қавме ки номуси башар аст. Ширан замин, гули сари сабади баниодам аст.

Тавсифи Ивон-амак ба нафси Иброҳимҷон аввал саҳт расид. Аббос гули сари сабад асту ӯ, Иброҳимҷон, аз ҷинси хасу хошоки беарзиш. Лекин мулоҳиза карда, эътироф намуд, ки рост, ӯ дар воқеъ, аз вучуди норасоӣ-

хон рӯзгори одамӣ русса хӯрда, аз мураккаботи муносибати байни одамон андеша карда, ба ин ҳолат расидааст. Аз ояндаи халқ, мамлакат бисёр фикр кардааст. Он ҷамъияти нави аз ҳар ҷиҳат баркамол кай тамошакл мегирад? Хислатҳо, зухурот, ҷизҳои матлубу марғуб ба ӯ равшананд. Вале нуксонҳои табиати инсон ҷиҳат ва кай аз байн мераванд? Гоҳо ба саволҳои ҷавоби равшан меёбад. Гоҳо мағзааш аз ҳалли ин қабил саволҳо очиз мегардад.

Рост, Носир Аббос инсон аст.

Инсон, охир, ҳамон аст, ки на фақат ғами ҳеш, балки ғами дигаронро низ хӯрад. Ғами фардиро. Фардон худ, фарзандони худ, аммо дар баробари ин ғами фардон ҳаммаи ҳамватанон, ҳаммаслаконро. Агар дар вучуди нави башар ҳамин ҷиз муқаддас, ҳамин нури пок наменшуд, таҳаввулот намебуд, дар бадали ин даҳ ҳазор соли охир вай аз табари сангӣ то ба кишти атомӣ ё ракетаҳои кайҳоннавард намерасид, бешак.

Пахтакоре ки дар саҳрои гармӣ офтобӣ ба обу арақ ғутида кор мекунад, гарчи бо фалсафа машғул нест, фақат барои сер кардани шикаму пӯшонидани аҳли хонаводааш заҳмат намекашад. Духтарчае ки ғайр аз тағи дари квартираи худ боз чанд зинаи дигар, тағи дари ҳамсои куҳансол, инвалид, атрофи даромадҳои ҳавлии васеи сивушашхонадорро мерӯбад, низ инсонӣ хурдсол аст ва инсонӣ баркамол хоҳад шуд.

Кас пойафзоли дарбехдори ҳамгузашро дида нахандад, балки дилаш фишор хӯрад, инсон аст. Равнақи кори ҳамсои, ҳамкасаба, ҳаммаслакашро дида, аз сидқи дил шод шавад, инсон аст. Мисли он олимӣ фидокор, ки дар шароити саҳти биёбони регзори Туркменистон солҳо тадқиқот мебард, ки тадбири андешад, роҳе пайдо кунад, то ки кӯчи рег қатъ гардад ва дар болон регзор қабати заминӣ қорам ба вучуд ояд, дар Қароқуму Қизилқумҳо миллион-миллион гектар регистон ба боғи бӯстон мубаддал шавад.

Ин нуқта ба Иброҳимҷон ҳам ақибон яқин аст. Вале, ақибон. Пеш вай дар ақидае буд, ки ҳаммаи саъю кӯшиш, ҷидду ҷаҳд ва талоши Носир Аббос барин шахсон фақат зоҳиран ғӯе маъноие дорад, аммо дар асл ботил аст. Чунки ҷаҳду талоши онон ба хотири он аст, ки ҷамъият ба пояи камолоти олии ҳар ҷиҳат зудтар бирасад. Лекин, охир, маълум, ки ҳеҷ ҷиз, ҳеҷ кас, ҳеҷ гоҳ ба камолоти мутлақ нахоҳад расид. «Мо ба нуқтаи олии камол раси-

дем» гуфтани гап маъное дорад, ки конуни инкишоф аз амал бозмонд, диалектикаи таҳаввулот дигар вучуд надорад. Пас, саъи одамон дар кӯи такомулот ба ҳар ҳол бесуд ва ботил аст...

У медонист, ки ин ақидан тоза нест, бофтаи ақли ҳудаш ҳам нест, аз он бӯи мафкураи бегонае меояд, аммо дар замири шуур аз ин фикр ҳалос шуда наметавонист.

Дуруст мегӯяд Ивон-амак. Ақнуи Иброҳимҷон ҳам ба кирдори Носир Аббос бо назари ҳуди ӯ нигоҳ хоҳад кард.

Касе, фаразан, назди худ мақсаде гузоштааст, ки ба сӯи фалон манзил ё маъвое пеш равад. Магар барои ӯ тафовут надорад, ки то анҷоми муҳлати юриш, то интиҳои қувваю мадори ӯ ба марра оё даҳ фарсах роҳ боқӣ мемонад ё ҳазор фарсах? Албатта, тафовут дорад. Ва на танҳо аз он сабаб тафовут дорад, ки ин тоифа одамон аз наздик шудан ба маъи мақсудашон масрур мешаванд, балки аз осон гардидани кори насли оянда, насли фардоина низ шодмонӣ мекунад.

Қавме ҳаст, ки сарфи назар аз қасбу қораш, дар вучуди он ҳиссиёт ба мадди аввал баромадааст. Вай мехоҳад, ки одами нав, инсонӣ дар ҳар боб бенуксону оқилу фозил, софдилу баномус баъди масалан, ҳаштод сол не, бист сол не, балки пас аз панҷ сол, як сол, ё бехтараш, фардо ё ҳуди ҳамин асно ба майдони қор ояд.

Ивон-амак мегӯяд, ки замони пеш, ҳусусан асрҳои охир, инкишофи одамизод яктарафа ҷараён дошт. Таҳти таъсири инкилоби фан хиради инсон бо суръат рушд меёфт, эҳсосот аз он қафо мемонд. Аз ин сабаб ин қабил одамон аҳён-аҳён пайдо мешуданд. Сохти наваҷамъият, давлати мо аз рӯзи нахуст мекушад, ки фазилат ва савқи одамон ба як маҷрои умум бирезаду якҷоя ва баробар сабзад, ба ҳамдигар мавзуну мутаносиб бепайвандад. Бинобар ин ҳам ақнуи дар ҳар кишвар якта-нимта не, балки садҳо, ҳазорон одамон чун муборизонин беҳрӯзии умум ба воя мерасанд. Замони нав мушкилу осон нагуфта, фарзандони ҳудро пайваста дар ҳамин руҳия тарбият мекунад ва агар дар сиришти тарбиятиранда оро номус, ғайрат ва ҳамият бошад, ҳатман муносиби идеалҳои наҷиб ба воя мерасад. Чун коммунист ба воя мерасад...

Хайр, дигар аз ин масъалаҳои мушкил фикр намекунам, ба худ гуфт Иброҳимҷон ва дурбинро аз тағи болин гирифта, ба пештаҳтан тиреза наздиктар омад. Ақ-

мо дурбинро ба кӯча рост мекарду аз дил мегузаронид, ки ин аломати шифо ёфтаниш аст, ки боз мисли собика аз ҳар боб андеша меронад.

Дар кӯча ҳамон манзараи ҳаррӯза: мошинҳо, одамон ба ин сӯву он сӯ мераванд. Одамон мераванд, мошинҳо медаванд. Мошинҳои рангубаранг, хурду калон. Одамон низ гуногун. Хатто аз ҷиҳати гаронборӣ ё сабукии одамону мошинҳо ба ҳам монанд. Яке бе бор тезу сабук медавад. Дигаре зери маҳмулоти гарон фишшос мезанад. Ин ҷиҳат аз андоми роҳгузарон низ аён аст: яке ба қадри тавонаш бори фитрат бар дӯш гузоштааст; дигаре зери ин бор хатто гиреҳи ҷабин кушода наметавонад; сеюмӣ на парвон одам дорад, на парвон олам.

Дурбин ҳам Иброҳимҷонро мисли рӯзҳои аввал машғул намедорад. Аз тамошон дурбинӣ зуд сер мешавад акнун. Хайр, табиати одамон ҳамин аст. Бори якум, ки ба тарафи кӯча менигарист, зери шуои офтоб дурахшидани кӯлмакери дида, аз шодӣ қариб нафасгардон шуда буд.

Акнун хеле сихат ёфтааст. Бояд ба кӯча барояд. Аз рӯи ҷадвале, ки Ивон-амак ба сари худ сохта эълон кардааст, Зардодхон қабл аз ҳама ўро ҷавоб медиҳад. То Иди Ғалаба ҷавоб надихад ҳам, ду рӯзи ид хатман бояд иҷозат бидихад, ки пирамард ба мулоқотҳояш бишавад. Бе ин намешавад... Сонӣ Қаримҷон-ака мебарояд. Баъд Носир Аббос ва пас аз ҳама ўро ҷавоб медиҳанд.

Ин навбати тартибдодан Ивон-амак аст, ки ҳамчун касали пурдида худро баробари табибон хирадманд медонад. Иброҳимҷонро ў шояд барои ҳамин ба охири рӯйхаташ фароварда мондааст, ки ў ханӯз ба духтур ҷизе нақл накардааст. Яъне муносиби унвони палата, ки тадқиқӣ меноманд, ҳоло коре накардааст.

Ў ба каташ ёзида, саҳифаҳои хотироти худро гардонидан гирифт. Аҷиб, дар «китоби» ёддоштҳои худ ў акнун саҳифае намедид, ки бо вучуди Хиромон марбут набошад. Гӯё ҳамаи он саҳифотеро, ки айёми кӯдакӣ, наврасӣ, ҷавонӣ, солҳои таҳсил дар университет, кор дар маориф ва киностудия, хатто давраи яксолаи зандоринаш акс ёфта буд, касе аз китоби хотираҳои ў қанда партофта бошад, ё ҳамаи он варақхоро якҷоя дӯхта ва маҳкам барбаства бошад. Оре, силсилаи воқеоти солҳои гузашта ҳоло гӯё аз мадди ҳаёлаш дур рафта, ба саргузашти шахси бегона бадал шуда буд.

Ва ў аз ин ҳол шод буд. Ў ҳар як мулоқоти худро

бо Хиромон, ҳатто ҳар як дақиқаи ин мулоқотҳоро бо изтироби фароғатбахше, бо фаҳру нознише ба ёд меовард.

Он рӯзи тирамохро, масалан, ки аз чоштгоҳ то охираш ҳамроҳ гузаронида буданд. Саҳарӣ аз хоб бархоста, ба равшан молидани узвҳои мошинакаш сар кард. Узвҳои мошинро одатан пас аз тайн ҳар ҳазор километр равшан мемоланд ва худӣ ӯ низ ҳаман он чанд соли мошиндорнаш ҳамон тавр мекард, ҳатто гоҳо мӯҳлати нигоҳубинро аз беҳавсалагӣ дидаю доништа мегузаронид. Лекин акнун мошинаки худро ончунон меҳрубон буд, ки фақат модари мушфиқ метавонад ба фарзанди дилбанд ба ин поя ғамхор бошад.

Ана, аз мошиндорон пурсидан мумкин, ки баки сӯзишвориро дар кадом сурат тоза мекунанд? Дар китоби дастурҳо навишта шудааст, ки ҳар сол камаш як бор — беҳтараш аввали зимистон ё оғози тобистон. Аммо ин фармониши китоб аст ва онро на ҳама бачо меоваранд. Аксари ронандагон меғӯянд: ҳамин ки чирк пайдо шуд, бакро тоза мекунанд. Лекин Иброҳимҷон сатилу тағораҳои янгаашро бензинолуд карда ва аз ӯ барои бесомонаш таънаю нақӯҳиш шунида, дар ҳар мавсим як бор баки бензинро тоза мекард. Барои чӣ? На аз барои он ки ҳангоми сафар бо Хиромон агар заррае чирк ё паған пахта ё ресмоне рафта дар гулӯи карбюратор дармонад, ӯ илочи бартараф кардани ин монеаро надонад ё дар миёнаи роҳ аз равшанолуд шуда, банд-банд кушодан ва баргашта васл кардани ягон узви мошинаш шарм дорад. Не. Ӯ намехост, ки аз дақиқаҳои гаронбаҳое ки тақдир ба ӯ барои суҳбат бо Хиромон инъом кардааст, ақаллан лаҳзае сарфи дигар машғулоти бишавад.

Шаҳси хоксори меҳнатноро, фаразан, ба идораи қалоне даъват кунанду номи яке аз мӯътабартарин одамони мамлакатро ба забон гирифта, бигӯянд:

— Ҳамин касро мешиносед, албатта.

— Набошад чӣ! — ҳитоб кунад он шахс, зеро сухан ҳақиқатан аз касе меравад, ки машҳури олам аст ва ӯро фақат дируз аз моҳ афтодагон наметиносанду бас.

— Ана ҳамин кас пагоҳ меҳмони шумо мешаванд. Хоҳиш худашон ҳамин аст, агар шумо зид набошед, албатта.

Ҳех! Қадом девона ба қабули меҳмон зид мешудааст? Хусусан ин хел меҳмон!

Бо вучуди ин муддате он шахс моту мабхут бигардад. Фақат пас аз фурсате, баъди он ки ба ӯ ҳаман ҷид-

дияти ин воқеаро фаҳмонанд, ӯ баногоҳ ба як лӯндаи хуш мубаддал шуда, ба андеша биафтад, ки чӣ тадбире созаду бодушудӣ худро сарфи меҳмони азиз намояд, чони худро зерӣ қадами ӯ пояндоз созад.

Метавон гуфт, ки Иброҳимҷон ба мулоқоти Хиромон ҳар дафъа, ҳар сафари нав мисли ана ҳамин гуна мизбоне мерафт ба истикболи ҳамин навъ меҳмоне.

Ҳамон якшанбеи айёми тирамоҳ ду соат қабл аз вақти таъинкардаи Хиромон ба кӯча баромад. Ҳасли ҳазонрезӣ буд. Бодӣ сарсарӣ баргҳои нимхушкро тақон дода ва барканда, ба сари кӯчаву пайраҳаҳо мерехт. Тамомӣ шаҳр гӯё боғи бузургро мемонд. Бод тӯдаҳои ҳазонро ин сӯву он сӯ, гоҳ пешопеши автомобилъ теладиҳои мебурд. Агар ин бод шабона мевазид, ҳазони фурӯреҳтаро фаррошон кайҳо рӯфта партофта буданд. Аммо ҳоло ин манзараи аҷибро чизе ҳалалдор намекард. Чархҳои мошин ҳар ҷо-ҳар ҷо анбӯҳи барги хушкро шуввосанон зер карда мегузашт. Рахҳои сафеди рӯи роҳи мумфарш базӯр дида мешуд. Иброҳимҷон баъзан фаромӯш мекард, ки дар кӯчаи шаҳр гаштааст. Фақат светофорҳо ӯро ҳар замон хушбӯр мекарданд.

Ҷам ба ҷам ба соат нигоҳ мекарду зерӣ лаб сурӯд замзамакунон дар кӯчаҳо охишта мошин меронд. Нохост дар дилаш ҳавасе пайдо шуд, ки ба чойхонаи «Роҳат» рафта чой нӯшад. Чаро ҳамин қадар мардум дар ин маъвои рӯҳафзо баҳузур нишаста, чой нӯшида, истироҳат мекунанду ӯ худро аз ҷунин насиба бебаҳра месохтааст? Чаро ӯ бояд ҳамеша мисли роҳбалади сайёҳон аз гирду пешин ин чойхона бошитоб дартоз бигзарад? Боре ду кинооператори ҷе ро ба ин ҷо оварда, тамошо дода буд. Дафъаи дигар ҳамроҳи меҳмонон аз республикаҳои бародари Осиёи Миёна — иштироккунандагони фестивали филмҳо омада буд. Як маротиба ҳадаш ҳам барои қадом сюжете як порча аз нақшунигори сутунҳо ва сақфи чойхона ба навор гирифта буд. Аммо оператор ҳангоми кор аксаран ба мавриди эътибори худ маҳз ҳамчун ба манбаи нафосат назар намекунад. Вай нисбат ба чизе ки аксашро мебардорад, ончунин назаре дорад, ки деҳқон ба гандуми тозаи тухмӣ ё ҳокӣ нармаи ба тоб омадаю ба кишт омодае дорад, ки барои озмоиш бо навозиш ба каф бардоштааст.

Як чойник чой оварда, ба мӯйсафедоне ки катҳои майда-майдан бароҳатро пур карда менишастанд, даст рӯи сина гузошта, таъзимкунон салом дод. Аз гӯшан

ялонтан ин катҳо ништастан мехост ва ба худ ҷой мекофт.

— Муаллим, ин ҷо биёед, марҳамат, ана ҷои ҳолӣ,— ду-се нафар пирамардон зичтар ништа, барон ӯ ҷой ҳолӣ карданд.

Иброҳимҷон дақиқае ҳар тарафи иморатро бо шавк тамошо кард. Вале ҷӣ тавр аз иморат ба таърихи сохта шудани он ва аз мавзӯи сохтмон ба ҳаёти бинокорон, аз он ба маноракрани борбардор ва ниҳоят, ба Хиромон кашола шудани риштан ҳаёлашро ҳудаш нафаҳмида монд. Як вақт дид, ки атрофиён ба ӯ бо тааҷҷуб менигаранд: кайҳо боз бо даҳони то баногӯш воз ба сутуни мунаққаш нигоҳ карда мисли савдоиҳо табассум менамояд.

Аз хичолат: «Акиун равам... Аҷаб ҷои дилкушое!» барин ибораҳои беробитаро зерин лаб такрор карда, сӯи истоғои мошинҳо, ба паси театри драма давид...

Хиромон гуфт:

— Момои ман фармуд, ки барои намак кардан аз бозор қарам биорем. Мошинатонро қор фармоем, мешавад? — ӯ соҳиби хавлӣ ва ҳамсояи худро ҳазломез мого меномид. Аз суҳанҳояш пайдо буд, ки Момояш ба Хиромон ва писараки ӯ хеле меҳрубон аст.

— Мошини ман хизмат карданро ба Момои шумо бахт мелонад,— гуфт Иброҳимҷон.

— Мошини нақӯкор будааст.

— Моле ки ба соҳибаш намонад, ҳаром, гуфтаанд.

— Ба соҳиби хоксораш,— илова намуд Хиромон.

Иброҳимҷонро қарамхари Хиромон завқ мебахшид. Вай аз қарами арзони кооперативӣ дарҳол даст кашид. Сар то сари бозори қарамро давр зада, тӯдаеро хуш намуд ва ба соҳиби он рӯй овард:

— Ака, савдо карда намешинем. Ба нархи бозор хисоби мекунем. Ҷӣ гуфтед?

— Албатта, ба нархи бозор, хоҳар,— гуфт деҳқон дар ҳолате ки аз муомилаи ғайриоддӣ ин ҷавонзан ба ҳайрат афтада буд, илова ба ин аз андоми хуши ӯ ҷашм қанда натавониста, гӯё шах шуда меистод.

— Мо ду-се ҳалта қарам мегирем. Илтимос, худатон аз соз-созаш ҷудо кунед.

Мардак ба миёнаи тӯда даромада, гӯё қарбузаи шири интиҳоб мекарда бошад, ҳар як қалла қарамро аз назари таҳқиқ гузаронида, баъд ба дастӣ Хиромон месупурд.

Иброҳимҷон карамхарни янгаашро ба ёд овард. Вай ҳам ҳар сол як бӯчка карамро ба намак меҳобонид. Деҳқон агар килои карамро бист тин нарх монад, янгааш аз даҳ тин сар карда, ду тин-се тинӣ зиёд карда, боло мебаромад. Ба сари дигар тӯдаҳо рафта, баргашта, боз як-ду тин илова мекард. «Мо бисъёр мегирем-дия», мегуфт савдон саҳти худро сабаб нишон додани шуда. Оқибат, деҳқони бечораро ба ҳоле расонида, биниашро ба заминҳо молонида, ба нархи арзонтар розӣ мекунонид.

Интиҳоби карам сар мешуд. «Ииро гиред». «Не, намешавад. Ковок, дӯлмабоб. Гуфтам-ку: мо ба намак меҳобонем... Инаш ҳам намешавад, бинед, акаи деҳқон, мағз-мағзаш пури пашшайки сиёҳ... Дору занед намешуд сари вақт? Ин зормондая кир мекард...».

Зани бад нест янгааш. Ҳатто метавон гуфт, зани олиҷаноб. Оқила, хушсаризабон, раҳмдил. Ёро ба ҷои модар, ҳохари калон мӯнису меҳрубон гаштааст. Лекин ҳамроҳаш ба бозор ё магазин биравай, зиқ карда, сил карда мекушаду тамом.

Боз Иброҳимҷон карамхарни Хиромонро тамошо карда, дар дилаш онд ба ӯ, ҳаёти ӯ саволҳои бисъёре катор карда, ба онҳо ҷавоб ёфтани мешуд. Мегуфт, ки чаро ҳатто сабзавот харидани ин зан ба дигарон монанд нест? Вай ёро борҳо дидааст, ки аз руҳсораш, аз пайкараш, рафтору гуфтораш назокати ҳоси зани тоҷик меборад. Борҳо ҳангоми навозиши писаракаш Шарифҷон дидааст, ки аз қабилӣ бехтарини модарони меҳрубон аст. Бо вучуди ин ӯ ҳамон Хиромонест, ки ба одам (рост, ки Абӯро фақат шартан одам метавон номид) тир андохтааст. Охир, ӯ аслан ба одам тир андохтааст, на ба аспӣ ӯ! Агар аз он қабл тирандозиро ақаллан боре машқ мекард, эҳтимол, тираш ба ҳадаф мерасид ва ин духтар ҳоло қотил буд... Чӣ тавр дар вучуди ин ҷавонзани фаттону дилафрӯз ин қадар ҳислатҳои мухталиф ба ҳам омадаанд? Чӣ тавр?

...Онҳо тамоми он рӯз якҷоя буданд. Тақрибан нимишабӣ аз кинотеатри ба номи Ҷомӣ баромаданд.

Дар кӯча якта-нимта борон меборид. Аз ким-кучоҳон дур овози тундар ба гӯш мерасид. Гӯё баҳоррӯя бошад, абрҳои осмон ҳам ба тарзи баҳорона парешону сабук менамуданд, ҷандон тираи бадҳайбат набуданд.

Ҳама хандакунон мазҳакаи ҳамин ҳоло дидаашон «Тӯй дар Малиновка»-ро муҳокима мекарданд, ба осмо-

ни абрпӯш, борони дона-дона чандон аҳамият намедоданд.

— Воачабо! Чи шуд, ки ман ба ту дил бохтам-а! — сухани яке аз персонажҳои филм Попандопулои анархистро қоҳ-қоҳзанон такрор мекард Хиромон ва дукат шуда, камарашро дошта, бо завқ меҳандид. Попандопуло ин гапро бамавриду бемаврид, дар ҳар ҷо ва ба ҳар кас мегуфт ва боиси ҳанда мегардид. Охири бор ин суханҳоро ба шахсе мегуфт, ки ўро асир гирифта, ба қатлгоҳ пешандоз мебурд.

— Воачабо! Чӣ шуд, ки ба ту якбора дил бохтам-а! — боз такрор мекард Хиромон ва қоҳ-қоҳ меҳандид.

Нохост ба сари шаҳр борони сел фуру рехт. Ҷон гурез набуд. Баъди таъ шудан қарор доданд, ки, майлаш, зери борон рафтаи мегиранд. Қашшоқонро ба даст бардошта, ҷӯйчаҳои оби борониро мисли кӯдакони шӯҳ қасдан шалаппосзанон пош дода, роҳ мерафтанд.

Иброҳимҷон Хиромонро то тағи дараи гуселонид. Қайфияти мазҳака то дақиқан охир ўро тарк накарда буд. Суханони Попандопулоро ҳамчунон такрор мекарду меҳандид.

Он рӯзи тирамоҳро бо ҳазонрезнаш, бо савдои қарам дар бозор ва борони сели серун дар хиёбони бепаноҳгоҳе Иброҳимҷон хуб дар ёд дорад. Ў борони тирамоҳро — ҳам сел, ҳам симсими дилбазанаширо бад медид. Аммо мавсими сол, аз афти қор, аввал дар кишвари дил оғоз мешавад. Тақвими дилу тақвими рӯзгорон на ҳамеша ба ҳам рост меояд.

Борони оншаба дар ёди ӯ чун бориши пурфайзи бахоррӯя монда буд.

23

Носир Аббос магар бо дасти чап аз хоб бархост, ки аз чизе норозӣ, ҳатто қадаре ҳашмигӣ менамуд. Ба хонаи таомхӯрӣ ҳар ҷаҳор нафар ҳамроҳ рафтанд. Аббос гӯе саҳари соlexон бо касе дастбагирибон шуда бошад, дар он ҷо ҳам бо чехраи гирифта хомӯш менишаст. Твороги турширо бо қошукча тит карда, бо дили нохоҳам каме хӯрду дигар ба чизе даст нарасонида, ҳатто ягон истакон ҷой нанушида, ба палата баргашт.

Иброҳимҷон ба Ивои-амак ва Қаримҷон-ака саволомез нигоҳҳо меафканд, меҳост сабаби димоғи сӯхтаи Аб-

босро аз онҳо бифаҳмад. Аммо онҳо худ дар тааҷҷуб буданд.

Хамин ки ҳама дар палата чамъ омаданд, Носир Аббос Ивон-амакро сари миз дар муқобили худ нишонид, бо оҳанге, ки баҳси кайҳо саршударо идома медода бошад, ба ӯ мурочиат намуд:

— Ҳозир ман хезаму ба касе гӯям, ки тарбияи насли мо бо ҳамаи хубҳо, бартариҳои худ аз як ҷиҳат норақсон дошт, медонед, ба ман дарҳол чӣ мегӯянд?

— Чӣ мегуфтанд? Агар мусоҳиб шахси оқил бошад, мегӯяд, ки тарбия ҳам, мисли ҳар кори дигар бенуксон намешавад,— ҷавоб дод Ивон-амак бо иштиёқ, зеро меҳост боиси ҳоли парешони Аббосро ҳар чӣ зудтар бифаҳмад.

— Шумо, Андреич, даррав пеши гапа набандед. Мусоҳиб хоҳ оқил бошад, хоҳ не, фавран мегӯяд, ки не, нодуруст мегӯӣ. Агар тарбияи мо нуксон медошт, миллионҳо фидокорони панҷсолаҳои пеш аз ҷанг ва пас аз он ба майдон намеомаданд. Ҳазорон-ҳазор фарзандони халқ барои Ҷимояи Ватан, ҳаёти тозабунёи худ сина сипар намекарданд.

— Хайр, дуруст мегӯяд.

— Дуруст, аммо давомашро гӯш кунед. Мо чамъияти нав месозем. Чамъияте ки на дар таърих ба худ назире дошт, на дар рӯи олам. Мо ҳар як барори кори худро натиҷаи ҳислатҳои неки бинокорони ин чамъият медонем. Ва беҳтарини онҳо аз ҳама ҷиз мукаддамтар донишмандони маърифати чамъият аст. Рӯихати ҳислатҳои хубро нависед, як дафтар пур мешавад. Ин ҳама хуб аст. Лекин ҳар як ҷиз бад ва хӯи ногувор, ки ба назар мерасид, мо онро зухуроти боқимондан замони пеш аз ин мекардем. Ё ҳеч набошад, осори боқимондан чамъияти капиталистӣ... Боқимондан хурофот дар шуури одамон... Доғи лаънатин замони гузашта... Ва боз кимчиҳои дигар...

Шабу рӯз, дар мактабу хона, маҷлису машварат ана ҳамин маъно ба гӯшу хуши мо талқин мешуд. Магар боқимонда, ё доғи аз фалон ҷизмонда категорияи муваққатии умраш кӯтоҳе нест?

— Ха, ҳамту! — мегуфт Ивон-амак, вале аз вачоҳаташ аён буд, ки ханӯз пай набурдааст, ки Носир Аббос риштан суҳанро ба кучо бурданист.

— Пас, хоҳу ноҳақ, ба насли одамон ки ҳоло синиашон дар мобайни панҷоҳу ҳафтод аст, ва, ростӣ гап,

на фақат ба онҳо, дар айёми наврасӣ, баъд дар давран ҷавонӣ чунин фикри на аз ҳар ҷиҳат саҳеҳ талкин мешуд, ки ҳар ҷизи манфӣ, нолозим ва нохуше ки дар шуру дар рафтору кирдори одамони ҷудогона ё табақаҳои алоҳидаи аҳолии ҳаст, хеле кам умр дорад. Андаке зӯр занем, кифоя аст, ки худ аз худ аз байн биравад.

Рост бисъёр айбу нукси инсонӣ заминаи худро — он заминаи иҷтимоиро, ки ғизояшон меододанд, гум кардаанд. Масалан, миллатчигӣ ё муносибати ҷоҳилона ба занон дигар ҳеҷ гоҳ ба он шакле, ки дар замони пеш ё солҳои аввали инқилоб буд, такрор нахоҳанд шуд. Аммо он иллатҳоеро ки дар ниҳоди ҳуди инсон аст ва манбаи он — табиати мураккаби ҳуди одам, муносибати байни одамон аст, ҳодисаи муваққатӣ эълон карда, ҳудомонро фиреб додани ҳудамон ба кӣ лозим буд? Ба кӣ?

Иброҳимҷон ба ин гапҳо гӯш дода, аз мулоҳизаи онҳо дида, ҳаёлаш бештар ба муаммои банд буд, ки ҷӣ тавр мумкин аст, ки кас баробари аз хоб хестан, ҳанӯз ба касе ҳамгап нашуда ақаллан рӯзномае ё маҷаллае нахонда ё китоберо варақ назада, бо чунин масъалаҳо машғул бишавад? Ё Носир Аббос тамоми шаб дар хобаш бо он рафиқи гафсозаш, ё дар маҷлиси комитети назораташ мувоҳиса карда баромада бошад? Ё сахарӣ аз радио баромади мувоҳисаноки олиме ё адабиро шунда бошад? Воқеан, ӯ радиои гӯшаки дорад, ки зерин болинаш мемонад ва онро то ними шаб ва ҳар сахар гӯш карда меҳобад. Не, радио ҳам барномаашро одадан аз ҷиҳати сабуки: салому пайёми бондодӣ, мусикии фораи, гимнастикани сахарӣ ва ахбори муқаррарӣ сар мекунад. Ягон ҷиҳати баҳснок шунавонад ҳам, ин корро дар анҷоми рӯз мекунад, вақте ки мардум ба фикру андешаҳои фалсафӣ кам ё беш омода мешаванд...

Ба ҳар ҳол аҷиб. Хеле аҷиб. Қанӣ, боз ҷиҳати мегӯяд?

...Худбинӣ, мансабталошӣ, ришва, ошнобозӣ, маҳалчигӣ ва даҳҳо нуксони дигар қай барҳам меҳӯрад? Вай, Носир Аббос, охири солҳои бистум аз даҳони муаллимонии мактабаш мешунид, ки ҳамаи ин касофат бокимондан замони куҳан аст. Баъдтар дар маҷлисиҳои комсомолӣ ҳудаш ҳам ба ҳамин мазмун маърузаҳо мекард. Соинтар дар семинарҳои маҳфили сиёсӣ баромада арз мекард, ки ин иллатҳо бокимондан замони лаънатии пешинаанд.

Дар ибтидои солҳои ҳафтодум, яъне имрӯз ҳам, ба ин мазмун мақолаҳо меҳонад, сӯҳбатҳо мешунавад. Бо-

кимонда... Боқимонда... Доғи гузашта... Ба ҳар айбе, иллате нанигарӣ,— ҳамааш боқимонда. Ва ҳол он ки он иллатхоро ба ду гурӯҳ чудо кардан лозим: ба он ки зодаи зисту зиндагонии пешина буд ва дар воқеъ, боқимонда сабилмонда аст ва он ки аз сиршти худ ба ӯ одам сар мезанад. Модари яке ҳаёти нобаробар ва беадолати замони куҳан бошад, модари дигаре — худбинӣ, худпарастӣ, ба истилоҳи олимони эгоизми ҳоси худ инсон аст.

Не, вай ба даъвои маҳмадонохое, ки худ ин эгоизм — зодаи фалону беҳмадон ҷизҳо меғӯянд, эҳтироме надорад. Агар вучуди инсонро бо олами маънавияш чун хона тасаввур кунем, эгоизм — деви хоназод аст. Аввал ҷанин, пас зочаяк, сонӣ тифл, баъд девбачае ана дар ҳамин хона ба воя расида, рафта-рафта ба деви сиёҳи худпарастӣ мубаддал мешавад.

Воқеан, натиҷа чӣ шуд? Онҳое ки ҳаман ҳислатҳои бадро пасмондан муваққатӣ мешумориданд ва эътиמוד доштанд, ки ҳаман онҳо ба зудӣ нест хоҳанд шуд, акси ҳолро дида, қисме бепарво шуданд, «кори дунёе ҳамин будааст, ҳислати одам ба шир омада, ба ҷои меравад, одамро дигар кардан мушқил будааст» гӯён аз муборизаи фаъл ба канор баромаданд. Ҳисси дигар, онҳое ки матинтар, устувортар буданд, гуфтанд, ки боқимондахоро ҷонсаҳт мегуфтанд, маънои ин ҳикмат равшан шуд. Модоме ки боқимондаҳо ҷонсаҳтанд, муборизаро бар зидди онҳо боз саҳттар кардан зарур. Ва онҳо муборизаро давом доданд. Лекин агар дар ҳақиқати тоифаи устуворон бигӯем, ки ҳаман онҳо муборизаро бо қуввати пешина, ё ҷунон ки баъзе руҳшиносони ҳолабеғами пардозгари сохтакор менависанд, бо қуввати дучанд идома медиданд, ҳеле муболиға мешуд.

Соҳтмони ҷамъияти нав магар қабл аз ҳама ба дигаргунсозии аъзоёни он вобаста нест? Аз дигар соҳтани одам барин пурмашаққатар коре дар олам набуду нахоҳад буд. Магар бесабаб мо ин кори мушқилро аз мақсадҳои асосии худ қарор додаем? Замини мамлакат ба шарофати замонаи нав дигар шуд. Замини зарҳезе, ки ҳалқаш дар ҳар ҷанд сол қаҳтиро аз сар мегузаронид, инсфи аҳолиаш ҳамеша нимгурӯсна, нимбараҳна буд, ҳоло ба фаровонтарин сарзамини ҷаҳон табдил ёфтааст. Акнун ҳатто кӯдаки мактабҳои медреса, ки ин табодулоти ба ивази чӣ қадар заҳмат, чи миқдор меҳнату машаққат ва қурбонӣҳо ба даст омадааст. Аммо дигар қар-

дани одами ин сарзамин кори аз он осонтар нест. Ин ихтирои Носир Аббос нест, нуктаи ба ҳама маълуму равшан аст. Пас ин кори зӯрталабро ҳазл ба қалам додан ё ҳамаи мураккаботу мушкилоти онро возеҳу равшан гуфта надодан оё зарар надорад? Носир Аббос «зараррасони халқ» ё «душмани лаънатин халқ» барин ярликҳои дахшатангези мағорбастаро аз архивхонаҳо бароварда, шамол додани нест. Ӯ мехоҳад дар ин масъала возеҳияте, ки бояду шояд, барқарор гардад.

Фарз кардем, ба зуд барҳам хӯрдани норасоиҳои ҳулки одами бовар карда, ба воя расидани як-ду насли аввали бинокорони социализм як андоза ҳолати табиӣ буд, зеро он аз камтаҷрибагӣ ба миён омад, аз он сабаб ба миён омад, ки социализмро нахустин бор мо ме-сохтем ва таҷриба ҳам дар рафти кор ҳосил мешуд. Пас чаро, ҳоло, пас аз ним асри ғалабан сохти нав ҳам ҳамон ақидаҳои кӯҳнаи яктарафаро такрор мекунем?

Дар палата дергоҳе сукут ҳукмрон буд.

— Гӯш кунед, Носирҷон, — садо баровард Ивон-амак ниҳоят — Медонам, шумо ин саволро маҳз ба ман надодаед. Ғайр аз ин, маълум мешавад, ки дар ин бобат бисёр андеша кардаед, лекин барои ман ин чиз... ин масъала ҳатто дар гӯшан ҳаёл набуд. Бо вучуди он ба шумо як мисол оварам.

— Гӯшам ба шумо, Андреич.

— Масъалаи тарбияи ҷинсин бачаҳо ба ёдам расид. Инсон хоҳ зану хоҳ мард — то калон шуда, ман барин мӯйсафед шуданаш, тақрибан ҳама чизе ки ба муносибати марду зан дахл дорад, мебиннад, аз сар мегузаронад ва мефаҳмад. Оё ҳамин тавр нест?

— Бале, бале, Андреич, давом диҳед.

— Чаро мо тарбияи ҷинсин бачаҳоро, хусусан навра-сонро аз мураккабтарин ва нозуктарин соҳаҳои тарбия мешуморем? Чаро мо аз кӯдакӣ ё ақаллан аз дав-раи ҷибтидои балоғат сар карда, ҳамаи маълумоти дар ин соҳа мавҷударо ба фарзандонамон якбора арз наме-кунем?

— Э шумо, Андреич, ачиб...

— Сабр кунед, Носирҷон... Чунки ақида дорем, ки аз ҷиҳати педагогика сахт мешавад. Мо ақида дорем, ки на ҳама ҷизро гуфтан зарур аст, мисли рашк ва баъзе сабабҳои физиологӣи вайронкунандан онлан нав ҷи-хатҳое ҳастанд, ки ҳуди кас бо мурури замон бояд сар-фаҳмашон равад.

— Шумо гуфтани ҳастед, ки маълумоти иҷтимоии инсон ба маҷмӯи ҳамин гуна донишҳои соҳаи равобити маҳрамони ҷинси монанд аст? Ин муқоиса фақат аз як тараф асос дорад: аз он ҷиҳат, ки ба сари ҷавони, мисол гирем, шонздаҳ-ҳабдаҳсола якбора фуру овардани маълумоти зиёде чи аз роҳҳои сохтмони ҷамъият, чи онд ба маъсалаҳои маҳрамона ва бисе нозуки робитаи марду зан барои шуури ӯ гаронӣ мекунад. Ва ҷунон ки бори гарон миёни ҳанӯз шаҳнашударо метавонад бишканад, ин гуна бори вазнини маънавӣ низ ниҳоли ҳанӯз обутоб наёфтаи ҷавонро, эҳтимол, маъюб намояд. Ташбеҳи шумо фақат аз ҳамин тараф асосе дорад. Дигар ба ин маъсала, мебахшед, Андрич, дахле надорад.

Рост меғӯяд ин одам, ба худ андешид Иброҳимҷон. Худамон дар матбуот, дар сӯҳбатҳо эътироф мекунем, ки суръати дигаргуниҳои маънавӣ ва рӯҳӣ аз суръати табaddулотӣ иқтисодӣ қафо мемонад. Ҳар касе ки ба майдони зиндагонӣ қадам мегузорад, дар айни ҳол ба арсаи амалиёти иҷтимоӣ мебарояд. Агар вай дар хусуси мӯҳлатҳои кам ё беш аниқу возеҳи тағйироти маънавӣ тасаввурот дошта бошад, оё бад аст? Онд ба ҳарҷоту даромад, доир ба сохтмони хоҷагӣ ва маданӣ нақшаҳои панҷсола, нақшаҳои перспективӣ мекашем. Дар бораи ба фалон дараҷа бардоштани шуури одамон, ё конкреттар ғӯем, дар хусуси барҳам додани фалону фалон навъи норасониҳои ахлоқӣ — майпарастӣ ё ошнобозӣ, масалан, — нақшаҳои бист-сисола тартиб диҳем, ягон кас меҳандад? Олимони иқтисодшинос ҳар сари чанд гоҳ таносуби инкишофи истехсолоти гурӯҳи А ва гурӯҳи Б-ро таҳлил мекунанд. Агар ин таносуб ақаллан заррае аз доираи эътидол баромада бошад, ё ҳатто ҳавфи дар ояндаи на чандон наздик аз эътидол баромаданаи маълум шуда монад, саҳт ба ташвиш афтада, дарҳол тадбире меандешанд. Дар соҳаи таносуби неъматҳои моддӣ ва маънавӣ низ тадқиқоти доимӣ бурда шавад, ҷӣ бадӣ дорад? Охир дар мамлакат ҳазорон нафар ҷамъиятшиносон, рӯҳшиносони дурандешу нуктафаҳм ҳастанд.

Иброҳимҷон боз ба мунозираи ҳамхонаҳо ғӯш дод. — Зор монад ин диалектика! — меғуфт Ивон-амак. — «Бо ту будан ҳам мушқил, бе ту будан ҳам мушқил». Ғӯе ин мақолро дар ҳаққи диалектика бофтаанд.

— Диалектика ба шумо ҷӣ бадӣ кард? — аз нав ба хӯрӯш омада, ба сари Ивон-амак наздик шуд Носир Аббос.

— Бадӣ не, гаранг мекунад.

— Ҳм...— захрханда кард Носир Аббос.

— Ман гуфтани, ки гоҳ бепарво мекунад каса, гоҳ сари калобая гум мекунад.

— Бепарво?

— Ҳа, ба он маънӣ бепарво, ки масъалаҳои мураккабро ба тағ расида натавониста, «Э рав-е!» гуфта даст меафшонӣ. Аммо онро аз эътибор соқит ҳам карда натавонӣ.— Ивон-амак даст ба пешонӣ бурда, онро молиш дод ва зӯр зада, чизеро ба ёд овардани мешуд.— Мисол-дия, Носирҷон, ба тарафдорӣ ҷонварҳо намоишҳо сохтан ҳам кори инсон, аз гӯшти барра сиккабоб хӯрдан ҳам кори ҳамон инсон. Парерӯз аз як маҷаллаи ҳафтаина хондам, ки зане ба муқобили дар лабораторияҳо барои таҷриба истифода шудани харгӯш, сағ, муш ва монанди ин эътироз карда, мақола навиштааст. Ҳафтаи дигар писарчааш касал шудааст. Барон кӯдак дору лозим шудааст. Маҳз аз ҳамон навъи доруҳое ки дар натиҷаи таҷриба ба харгӯшу сағу муш ба даст меоваранд. Зан акнун аз истифодаи он дору даст нақашидааст.

— Ба ҳар ҳол, диалектика айбе надорад. Гап дар каллаи ҳудамон,— гуфт Носир Аббос ва ба долон баромад.

Вай ҳам қариб сикат шудааст, аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Ҳоло ба қору бораи асли қадим барин машғул хоҳад шуд. Лекин минбаъд бояд эҳтиёт шавад. Ин тавр баногоҳ ба шӯр омада ба изтироб афтодан гирад. дилашро боз афғор мекунад. Иброҳимҷон пайти муносиб ёфта, аз ин нукта ба Зардодхон ишорате мекард, қори савоб мешуд.

24

Аз рӯи нақшаи киностудия Иброҳимҷон мебоист аз ҳаёти ҷангалбоне, аз парвариши ҳайвоноти ваҳшӣ филм мебардошт. Нақшаҳои онон ҳамин гунаанд. Дар филмҳои ҳуҷҷатӣ, масалан, дар зарфи сол бардошташон бояд қорубору зисту зиндагонии мардуми ҳамаи соҳаҳои хоҷагӣ ва маданият инъикос ёбад. Хуб мешавад агар ҳатто ҷуни шоҳаҳои ҷузъии рӯзгор, ба монанди қори доруҳонаҳо, фабрикаҳои бозичаҳо, нигоҳубини ҷароғҳо аз нақша берун намонад.

У ба назди Ҳиромон барон ҳайрухуш омад.

— Чандрӯза меравед?

— Намедонам. Ба ҷангали кӯҳӣ бо кор аввалин бор меравам. Сардор мегӯяд, ки камаш ду ҳафта мемонӣ.

— Хайр, роҳи сафед. Мо дуогӯӣ, ки коратон барор гирад.

— Маро ҳамин кадараш кифоя, ки фаромӯш накунад.

— Бо касе шиносост шудан осон нест. Ошноро фаромӯш кардан ҳам сахл нест.

— Шумо худатон барин одамони самимири дар назар доред, Хиромон.

— Ташаккур.

— Аммо худпарастон ҳам ҳастанд, дар олам.

— Бало аз пасашон! Воқеан, кадом ҷангал, дар қучаст он?

Иброҳимҷон ба самти ғарбу шимоли Душанбе ишора намуд, ки он ҷо фақат теппаҳои сабзапӯш ва аз паси онҳо кӯҳҳои кабудфои сафедкулоҳ намудор буданд.

— Ман аз кабинаи кран ҳар рӯз ба шумо нигоҳ мекунам.

— Раҳмат. Лекин вай ҷангал аз ин ҷо наменамояд. Дур. Дар ҳамон ҷое, ки наҳри Алмосӣ аз домани пиряхҳо ибтидо мегирад.

— Майлаш. Бо вучуди он нигоҳ мекунам.

Хиромон ин гапро ҳазломез мегуфт, бешубҳа. Аммо ба Иброҳимҷон ҳар рӯз чунин менамуд, ки дилбараш ба сӯи ӯ аз дур назора мекунад, ҳар дам ёд мекунад, барори кор металабад. Иброҳимҷон хуб ҷараён гирифтани кори сеҳафтаинаашро аз шафоати ғоибонаи Хиромон медонист. Рӯзе ӯ аспакӣ мерафту (нахустин бор дар умраш асп савор шуда буд) ҳамроҳи зини такбандаш ковокшуда сарозер афтада, ба оби сарди наҳр сар то по шилта шуд. Ҳаво хунук буд. Дар водиҳо бодом гул карда бошад ҳам, дар кӯҳсори баланд дам ба дам барф меборид. Бо исрори ҷангалбон ҷилави аспро ба ӯ дода, худ то бошишгоҳ пиёда дар кӯҳу кӯтал медавид, то ки, ба қавли он марди ботадбир, ҷигарашро сармо назанад.

Аз ин таҳлука муфт ҳалос шуданаширо низ ӯ аз шафоати ёр медонист. Дар борони сели тӯфонмонанди кӯҳистон роҳгум назаданаш, ба шаронти ноозмуд ва гарони зиндагонии ҷангалбонон тоб оварда тавоништанаш ва аз силсилаи санчишҳои саҳти дигар гузаштанаширо низ аз шафоати Хиромон, хайрҳои ӯ медонист, ки оқибати неки сафари ӯро нигарон аст.

Нияташ аввал ин буд, ки фильми бештар манзаравӣ мебардорад. Дар бораи зебоиҳои ҷӯхсори дарахтпӯши Хисор. Дар бораи олами ҳайвоноти он: кабкҳо, мурғони хушилхон, рӯбох, гург, хирс, ҳуки ваҳшӣ... Муяссар шавад, аз «кирдукори» хирс муфасссалтар ба навор акс мегирад. Лекин фильм асосан ҳикояте шуд доир ба ҷағалбон. Оид ба касби нодир ва муҳиме ки аксари тамошобинон дар бораи вай тасаввуроти кофӣ надоранд. Чунки ин гуна касб дар Тоҷикистон пеш вуҷуд надошт. Холо, ки давлат ва ҷамъиятҳои ихтиёрии ҳавохоҳони табиат ҳифзи растанӣ ва ҷонварони кӯҳиро ба ӯҳда гирифтаанд, соҳиби ин касбро ба одамон муаррифӣ кардан савоб мешуд.

Рӯзҳои охир ба сӯзи фирок базӯр тоқат мекард ва аз бесабрӣ худ ҳудаи ғоҳ ба ҳайрат меафтод. Пештар вай ба сафарҳои тӯлонӣ бе парво рафта меомад. Таҳияи як фильм аз ҳаёти кирмакпарварони Қонибодом якуним моҳ кашол шуда буд. Боре ихтиёрий ба Хоруғ бирафт, то рафти сохтмони пойи нави ҳайкали Лениро ба навор бигирад. Дикқати ӯро ҳамин ҷиҳати сюжет ба худ каша буд, ки сухан дар бораи нахустин ҳайкали ба кӯҳистони Бадахшон овардашудаи пешво мерафт. Ҳамон ҳайкали табарруке ки дар заводи «Красный выборжец»-и Петроград аз биринҷӣ рехта, соли 1925 онро аскарони сурх ба Хоруғ оварда буданд. Фильм дар панҷ рӯз тайёр шуд. Аммо Иброҳимҷон ду моҳи дигар дар Хоруғ монд. Ҳава вайрон буд, самолёт намепазид. «Ана пагоҳ, мана фардо ҳава яла мешавад» гуфта, ду моҳ дар интизори гузашт. Аз ин таъхир Иброҳимҷон чандон ғусса нахӯрдааст. Охир ҳам мошинсавор то ба шаҳри Ўш бирафт ва аз он ҷо ба поезд савор шуда, ба хона баргашт.

Ақун аз Душанбе тобу тавони дурӣ надошт.

Қисми аввали корро дар студия анҷом дода, фильмо ба рафқонаш намоиш дод. Вай ҳанӯз беовоз буд ва ҳуди Иброҳимҷон дар як гӯшан зал истода, қаҳрамононашро муаррифӣ мекард, рафти воқеаро шарҳ меод.

Фильм тамоми шуд. Ҷароғҳои толорро даргиронданд. Ҳама ҳомӯш менишастанд. Чизи ба наворгирифтааш ба ҳуди Иброҳимҷон маъқул буд, лекин ӯ сукути бардавомӣ ҳамкоронашро дида, ба изтироб афтод, лаҳзае дар дилаш шубҳа пайдо шуд, ки зоҳиран бармаҳал хурсандӣ кардааст.

Ин дафъа ҳам аввалин шуда Қамар аз ҷой бархост.

— Нағз, Иброҳим,— гуфт ӯ.— Ед дорӣ, фильми «Чӯпон»-ро ҳамроҳ гирифта будем. «Чӯпон» дар фестивалъ мукофот гирифт. «Турфа шогирде ки дар ҳайрат кунад устодро». Мебахшӣ, ман худро устои ту эълон карданӣ нестам. Гуфтани ҳастам, ки таҷрибаи ман аз ту калонтар. Ту аз «Чӯпон» даҳ лой гузарондӣ. Қойил. Офарин! — ӯ бо ҳаяҷон гап мезад, сигар бароварда, дуд кунонид.— Ту ба мо шахсеро нишон додӣ, ки бинанда ба ӯ ҳатман дил мебандад. Талотуми сел... Боди девонаавзое ки сари дарахтонро ба пои ҳамдигарашон, ба рӯи харсангҳо ҳам мекунад... Гурғи гурусна, хукҳои ваҳшӣ, хирсбачаҳои машғули бозӣ... Рӯзгорӣ пурзаҳмати ҷангалбон. Ҳаман инро дида, кас ин мардро, чӣ гӯям? — Қамар даме пешониашро молида фикр кард,— кас худро дар пеши ҷангалбони ту ким-чи хел қарздор барин ҳис мекунад. Мақсад ҳам, ба ҳаёлам, ҳамин буд. Офарин, Олимӣ!

Оре, Қамар бар ҳилофи одат ҷиддӣ гап мезад. Агар ҳамин варианти нимҳому беовози фильм ӯро ин қадар мутаассир карда бошад, пас таҳминӣ муаллиф дуруст будааст. Дигарон низ ҳамфикри Қамар буданд. Сардор агар ҳузур медошт, низ таъриф мекард, бешак.

Иброҳимҷон аз тақдирӣ худ меболид, ки ба муҳити одамони ростқавлу некдил афтодааст. Ӯ медонист, ки дар дигар ҷойҳо, ҳатто дар як-ду гурӯҳи дигари студияи худашон ҳам ҳасад, рашк ва нотаваббинии баъзе зотҳо айши санъаткоронро талх мекунад. Шахсоне ҳастанд, ки ба зоҳирашон назар кунӣ, одами дуппа-дуруст, оқил, фозил, бамаънӣ менамоянд, вале агар навъе карда, аз ботинашон огоҳ шавӣ, аз барори қори ҳамкасб гӯё ба сарашон мусибати рафънопазире афтода бошад, саҳт андӯхгин мешаванд. Дар оташи ҳасуд месӯзанду бирӣён мешаванд. Ҳатто дар хона ба мотам мешинанд. Асари хуберо бубинанд, ба мардона, тантехона: «ин чиз хуб аст» гуфтан забонашон намегардад. Фақат баъди он ки асар аз тарафи ягон ходими номвари санъат эътироф шуд, ё пас аз он ки берун аз хоки республика, дар ягон кишвари бародарӣ, ё ҷуноне ки аксаран мешавад, аз тарафи мунаққидони Маскав бахон хуб гирифт, ноилҷо мегӯянд:

«Фалон чизатонро дидам, дуруст, мешавад». Гӯё акнун, фақат ба ҳамин қарибӣ дида бошанд. Дар ҳамин ҷо ҳам ба эътироф қардан гарданашон ҷрӣ намедиҳад, дар дили сиёҳашон теги ҳасад забони инсофро буридааст.

«Эҳ фалак! — мегуфт Иброҳимҷон дар ин гуна мавридҳо дилтанг шуда.— Чаро инсонро, зеботарини мавҷудотро хислатҳои нозеб бахшидаӣ?»

У аз киностудия баромада, ба ҷустуҷӯи Хиромон афтод ва ёро аз даромадҳои трести сохтмон дарёфт.

Авзон Хиромон парешон менамуд.

— Бахайр? — бо хавотир пурсид Иброҳимҷон.

— Брон сӯхт...

— Брон? — Иброҳимҷон дарҳол маноракранро пеши назар овард, ки дар ким-кучояш брон, яъне зиреҳи пӯлодин доштаасту касофате сар зада, он сӯхта фуру рехтааст.

Хиромон бо лабханди таассуфомезе шарҳ дод, ки ёро ба анҷумани биноқорони ҷавони Осиёи Миёна бирав гуфтаанд, аммо ӯ илтимос кардааст, ки каси дигарро бифиристанд. Хуччате ки барои ғайри навбат гирифтани билетҳои самолёт ба ӯ дода будаанд, яъне брон, мӯхлаташ гузашта сӯхтааст, соқит шудааст.

— Хайр, охир чаро каси дигарро нафиристоданд?

— Айб аз ман. Аз ҚМ комсомол таъин карда будаанд, ки маҳз ман биравам. Дидед, бо чӣ гуна шахси бонифуз шиносӣ доред? — боз шӯҳӣ кард Хиромон.— Аз афташ, ба сардорамон аз ҚМ комсомол ягон чизӣ нофорама гуфтаанд, ҳанӯз нарафтани маро ба мусоҳилакорӣ сардор ҳамла кардаанд, ки оташин шуда, хеле коҳиш кард. Ба ҳар навъе ки хоҳӣ, ҳошакалло, меравӣ меғӯяд.

— Худи анҷуман дар кучо мешудааст?

— Тошканд.

— Ғам нахӯред, Хиромон. То фардо сахар шуморо ба Тошканд расонам? Бо мошин меравед?

Хиромон мамнунона табассум кард, ба аломати ризо сар ҷунбонид. Иброҳимҷон ба соат нигарист. Вақти Душанбею Тошканд фарқ надорад. Анҷуманҳо, ҷамъомадҳои ботантана одатан соати даҳ-ёздаи рӯз сар мешаванд. Дар ихтиёри онҳо расо ҳаждаҳ соат вақт ҳаст. Афсӯс, ки роҳи ағбаи Анзоб ҳоло кушода нашудааст. Хайр, бо роҳи Тирмизу Самарқанд мераванд, дуртар бошад ҳам, камташвиштар ва барои «Москвич»-и Иброҳимҷон барин мошини наҷандон зӯр мувофиқтар.

Ҳар кас дар умри худ ақаллан як бор давраеро аз сар мегузаронад, ки онро айёми фирӯзӣ, даврони саодат, фасли қомронӣ метавон номид. Дар он рӯзҳо олам ба назари кас ба бӯстони беғаш, ба ҷаманзори хушнаҳате

табдил меёбад, ки он чо илова ба ҳамаи ин хусну наҳат, боз идғоҳи мардумон қарор ёфтаасту садон хандаю бозӣ, шодию суруди онҳо бар осмонҳо мепечад.

Солҳон бисёре бигзаранд, даҳҳо, садҳо воқеоти рангоранг аз сафҳан хотир зудуда шавад ҳам, таассуроти он айём бо ҳамаи тафсилоташ дар лавҳи ҳофиза мемунад.

Пас аз чудони сеҳафтаина Иброҳимҷонро ҳамин гуна даврони санд дар пеш будааст.

Дар баромадгоҳи шаҳр Иброҳимҷон аз дӯкони рӯбарӯи ресторани «Зарафшон» чанд шиша оби минералӣ гирифт. Тушан роҳ аз нону панир, ҳасиб ва микдоре себ иборат буд, ки Хиромон гирифтааст.

Иброҳимҷон шишаҳои обро дар фарши кабина чо ба чо карда, мошинро ба роҳ андохтан меҳост, Хиромон бо даст ишора намуд, ки андаке бардошт кунад. Ба рӯяш нигарист, ки ибӯомез табассум мекунад. Ба ӯ чизе гуфтанист, аммо истихола мекунад.

— Гӯшам ба шумо, Хиромон.

— Ин сафари таъҷили... ба шумо ташвиш шуд-дия...

— Хиромон, хуб медонед, ки барои ман ин ташвиш нест.

— Қоратон чӣ мешавад?

— Ба Камар таъин кардам. Шумо ўро надидаед. Ҷонон йигит.

— Пагоҳ ҳам рӯзатон ба бозгашт сарф мешавад...

— Камар ягон чиз бофта мегӯяд. Вай усто. Ҳеҷ набошад, мегӯяд, ки як қораиш чала монда будааст, ба назди ҷангалбон рафт... Хиромон, шумо чизи дигар гуфтаи мехостед.

Хиромон ба тирезаи тарафи кӯча андешамандона ҷашм дӯхта менишаст.

— Ёд доред,— гуфт ӯ бо нимовоз,— маро ба домани Боботоғ бурда будед?

— Ёд дорам. Шуд. Фаҳмидам. Он рӯз меҳостам изҳори дил кунам. Гуфтед, ки лозим нест. Аз он нуқта дигар лаб накушо, гуфтед. Қавл дода будам. Қавл ҳамоно аст, Хиромон.

Ба чехрааш нигариста, пай бурд, ки он чизе ки ҳоло гуфт, маҳз ҳамоно суҳанест, ки Хиромон меҳост аз даҳони ӯ бишнавад. Иброҳимҷон аз фаросати худ болида, бори дигар такрор кард:

— Гап яқта. То худатон изи надихед, аз он хусус гап кушода намешавад.

— Раҳмат, акан Иброҳимҷон. Шумо одами нағз.

— Туф, туф! Чашм нарасал.

— Хайр, рафтем. Не, сабр кунед. Одамони кадима пеш аз сафар фотиҳа меҳонданд. Мо чӣ кор мекунем?

— Мо? Ман шуморо дуо мекунам, ки сафаратон бе-хатар шавад, дар анҷуман нағз баромад кунед, сиҳат-саломат ба хона баргардед.

— Чӣ некӣ кардам, ки ин қадар дуон хайр мешу-навам?

— Ба ҳамсафарини ман не нагуфтед.

— Муболиға шуд... Хайр, қарз ба қиёмат намонад, ман ҳам шуморо дуо кунам... Хӯш... Чӣ гӯям? Ҳа! Илоҳо пири шофёрони СССР дастгиратон шавад!

— Чаро маҳз СССР?

— Пири шоферони дигарро намедонам. Фақат ГАИ-ро мешиносам. Хайр, омин!

— Омин! Инсон қабир, ҳаёт муқтадир!

Ҳар ду хандакунон даст ба рӯй кашиданд ва ба роҳ даромаданд.

Агар сафар сафари оддӣ бошад, кас дар роҳ аз та-мошон воҳаҳои сабз, деҳоти обод, аз манзараи пахта-зорон ва киштзорони нопадоканор ҳаловат мебарад. Чунки ҳарчанд табиат ба сари худ зебост, хусни он ҷое ки бо дасти одам обод шудааст, дучандон аст. Агар са-фар ғайри муқаррарӣ, сафари онрӯзаи Иброҳимҷон ба-рин амри матлуб бошад, на фақат воҳаҳои обод, балки даштҳои якранг, сангҳои урьёни кӯҳсорони хилват ҳам ба назар нақши фирдавсро шабоҳат пайдо мекунанд.

Дар сафари оддӣ мошин, фаразан, дар лойдоне дар-монд ва ронанда сар то пой лойолуд шуд. Дилаш ба ҳар ҳол зиқ мешавад. Вале агар дар паҳлӯяш мучассамаи ӯрзӯяш, вучуди барояш азизтарин нишаста бошад, лои часпаки сарди ғичиновар, ки кафширо пур кардааст, ё ба сару гардан часпидааст, чун чузъи муқаррарии сай-ри гуворо қабул мешавад. Ба соҳили ҷӯе, нахре расида, либосҳояшро тоза мекунад, сару рӯй мешӯяд ва боз олам гулистон мешавад.

Дармондан ба лойдон ҳам воқеае нест. Бел ба даст гирифта, фаразан, соатҳои дароз даруни оби хунук бо меҳнати саҳт машғул шудан лозим омад. Аз ин ҳам зар-рае нохушӣ намерасад, зеро офариниши ба ҷон баробар дар ҳамин қарибихост, аз гӯшае ба қорн шумо назора мекунад. Ў ба шумо эътимод дорад, дар дашти хилват

шуморо ҳамроҳ, ҳомӣ, пуштибони худ, шахси наздик ме-
шуморад.

Хиромон ҳилае ёфта, оби ширгарми шишаҳоро се-
рун мекард. У шишаро ба латтаи тар печонида ва даст
аз тиреза берун карда, ба шамоли роҳ медошт ва фа-
кат чанд дақиқа кифоя буд, ки об нӯшиданбоб шавад.

У боз таклиф кард, ки Иброҳимҷон ҳар вақт дам ги-
рифтаи хоҳад, ихтиёраш, аммо барон ҳӯрок махсус аз
роҳ бозистода, вақт сарф накунад. Лозим шавад, ишо-
рае кунад, вай нону ҳасиб ё нону панир бурида медиҳад.

Иброҳимҷон ба чону дил розӣ шуд. Агар ба ӯ таклиф
мекарданд, ки як рӯз не, балки ҳафтаҳо бо нону об қа-
ноат кунад, ӯ лом нагуфта, розӣ мешуд, ба шарте ки
ҳамроҳи Хиромон, ҳампахлӯи ӯ бошад, чехраи ӯро гоҳ-
гоҳе бубинад, садон ӯ ҳар замон ба гӯшаи бирасад, би-
донад, ки онҳо аз як ҳаво нафас мегиранд.

Иброҳимҷон эҳтиёткорона, вале тез мошин меронд.
Бо ҳамаи суръате ки «Москвич»-и нимдошташ қобил буд
зоҳир кунад, пеш мерафтанд. Аммо дар замири дил ме-
гуфт, ки кош анҷумани бинокорони ҷавон дар Тошканд
нею дар Мурманск ё Хабаровск, ё ақаллан дар Тифлис
мешуд. Ё агар онро ба дигар ҷой кӯчонидан аз имкон
берун бошад, кош фурсат мусондат мекард ва онҳо ин
ҳазор километр масофаро на дар понздаҳ соат, балки
ақаллан як ҳафта тай мекарданд, то ки дар ҳар ҷо-ҳар
ҷо дам гирифта, дар канори нахрҳо, дар домани саб-
запӯши кӯҳсорони сари роҳ нишаста, сӯхбат ороянд ва
ӯ аз дидори ин мавҷудан маҳбуба сер гардад. Агар аз
ҷунин дидор сер гаштан умуман имкон дошта бошад.

Хиромон хушҳол буд ва бозне таклиф намуд.

— Биёед,— гуфт ӯ,— ба афсона таклид мекунем.

«Ҳоҷат ба таклид нест, аз дил гузаронид Иброҳим-
ҷон. Ту, азизам, намедонӣ, ки ин сафар барои ман худ
як атои афсонавист...»

— Симурғ қаҳрамони афсонаро бардошта, ба кӯи
муродаш мебарад,— суханаширо давом меод Хиро-
мон.— Онҳо барои роҳи дурудароз гӯшту шир захира
кардаанд. Симурғ таъин кардааст, ки ҳар гоҳ гӯшт та-
лабам, шир медиҳӣ, шир бихоҳам,— гӯшт. Ба ҳамин
минвол парвоз карда, аз болон дарёҳои оташин, ҷан-
галҳои касногузар, кӯҳҳои осмонхарош ва биёбонҳои
сӯзони бекарон мегузаранд, ки он ҷо агар «парранда
парад, каноташ, одамизод по ниҳад, зурёташ месӯзад»...

Шумо ҳам, акан Иброҳимчон, об хоҳед, нон гӯед, нон хоҳед,— об.

— Хуб. Розӣ.

— Ед доред, дар афсона девҳо ҳам ҳамин тавр акси гуфтан худ ё акси фармониши дигаронро мекунад?

— Девҳо? Дев бошад, ман розӣ не. Шумо кучою дев кучо? — У меҳост «Шумо парӣ, фаришта, маликан хусн» бигӯяд, аммо қавли худро ба ёд оварда, забон нигоҳ дошт.— Бемалол бошад, об гӯям, об диҳед, нон гӯям, нон. Нахоҳед, ихтиёратон. Дар як рӯз аз ташнагӣ касе намурдааст.

— Э шумо аҷиб, акан Иброҳимчон,— таънаомез гуфт Хиромон.— Ин ҳазл-дия. Гуфтан-катӣ ман даррав дев шудаму шумо — симург...

— Ҳазл бошад ҳам. Ман розӣ не, ман ин хел ҳазла намебардорам,— бо киёфани ҷиддӣ эътироз мекард Иброҳимчон. У борҳо пай бурда буд, ки Хиромон ҳаёли рангине, ҳаёли басе ҷобуки қобили парвозҳои баланд дорад. Вай аз ин ҳол аксаран меболид, аммо баъзан ба ҳаёл мерафт.

— Хайр, набошад биёед, маслиҳат диҳед, ки дар анҷуман баромада чӣ гӯям? Медонед, рӯсташ, ман аз ҳамин азоби фикру ҳаёл ҳалос шавам гуфта, ба Тошканд нарафтани будам, ки нашуд. «Ба механизмҳо хуб нигоҳубин мекунем, планро фалон фоидаи ҷардем. Ҷаҳддор мешавем...». Ин гапҳо ҳама даҳонзадаанд. Ягон чиз тоза гуфтан лозим. Охир, анҷумани Осиёи Миёна, ба ҳар ҳол!

— Худатон ба гап усто, Хиромон. Дар як соли охир ман се бор нутқи шуморо шунидаам.

— Наход? Қай? Аз кучо?

— Аввал дар маҷлиси машваратии бинокорони республикаи худамон.

— Шумо набудед-ку!

— Дар гӯшае сомеъ будам. Маҷлисро Қамар ба извор мегирифт.

— Балоча! Барои коргурезӣ ягон рӯз аз киностудия пеш кунанд, чӣ мешавад?

— Аҷаб мешавад! Шоғирди крандор мешавам.

— Хай-ҳай, боз гап ба ҳамон тараф рафта истодааст. Хӯ-ӯ ба ҳамон тарафи навакак гуфтаам.

— Не, ман гуфтани будам, ки дар маҷлиси машварат хуб нутқ кардед. Дар хусуси дақиқаҳои ройгонграф-

та, сигоркашиҳои яксоатаи гилкорон, бетонрезон. Ҳарзагӯиҳои беҳудаи онҳо...

— Вай мавзӯи барои машварати дохили республика мувофиқтар.

— Пас...— Иброҳимҷон суръатро каме суст карда, як ба қафо, ба Хиромон нигоҳ кард.— Рӯзе аз кайфияти касби крандорон нақл карда будед. Ёд доред? Баландтар аз ҳаман иморатҳо, баландтар аз дарахтони баландтарин, дар оғӯши осмони соф ва ҳавои тоза нишастаед... Дар дақиқаҳои фориғ аз қор ба сари қас андешаҳои ҳикматомез меоянд. Онд ба зиндагӣ, одамон, имрӯзу фардо... Ба хотиратон расид?

Хиромон «ҳа» гуфту ба андеша рафт. Зоҳиран, нӯги риштаи нутқаш ёфт шуд. Бигузур фикр кунад.

Нимшабӣ ба Китоб расиданд. Иброҳимҷон мошинро ба майдончаи паҳлуи чойхонаи сари роҳ бароварда, тақияҳои пешини онро ҳобонида, барои Хиромон «бистаре» сохт.

— Андак дам гиред. Чаҳорсад километри дигар монд. Бомдодон боз ба роҳ мебароем.

Худаш аз чойхонаҷӣ, ки дар гӯшае пинак рафта буд, палосе пурсида, рӯи тахтасуфае ба таги сар комбинезони шофериашро лӯнда карда, ёзид. Бо вучуди ҳастагӣ ба чашмонаш ҳоб намеомад. Гоҳ-гоҳе аз кӯча мошинҳои пурбор ғурросанон мегузаштанд. Хусусан ғурроси автомобилҳои ки ба фарозӣ, ба сӯи кӯтали баланди Тахтақараҷа мебароманд, зӯртар буд. Вале ҳоби ӯ на аз мағали роҳ ғурезон буд. Ҳамон изтиробни хушбахтона вучудаширо тарк намекард.

Аз қояш барҳоста, ба назди мошин рафта, нигоҳ кард. Хиромон дар ҳоб буд. Хотирчамъ шуда, ба қанори кӯча фаромад. Андак обе дар қўяке шилдиросанон қорӣ буд. Порча-порча нури моҳ аз миёни навдаҳои аққун барг ёзонидаи дарахтон гузашта, рӯи об, асфальти роҳ, қатҳо ва дару девори чойхона ҳаёлолудона алвонҷ меҳӯрд.

Ба оби софи қўйча дастурӯй шуста, аз қанори роҳ ба қадамзанӣ даромад. Ӯ фикр мекард, ки қай он рӯз меҳрасад, ки Хиромон ба пайвастании тақдирӣ худ бо ӯ роӣ мешавад? Баъд саргузаштҳои гарони Хиромон, феълӣ аҷибӣ ғариб ва мураккаби ӯро ба ёд оварда, ба худ зътироф мекард, ки аз ҷавоб ёфтани ба ин савол очиз аст.

Гоҳо накли Хиромонро аз ҳаёти пешинааш, алаълхус аз зиндагонии оилавӣ, аз хислатҳои шавҳари ҷавонмурдааш ба хотир оварда, мушавваш мешуд. Он ҳол, ки ёди он мард аз хотир ва сурати ӯ аз мадди назари Хиромон дур наафтадааст, ӯро ҳам таскин мебахшид, ҳам навмед мекард. Аз он ҷиҳат таскин мебахшид, ки Хиромон зани бовафо, содиқ ва соҳибдил будааст. Аз он нукта ғамгин мешуд, ки бонси канораҷӯии Хиромон низ, бешак, ҳамин аст. Баъзан ҳолисона мулоҳиза ронда, ба худ иқрор мешуд, ки ба он марди марҳум ҳасад мебарад. На фақат барои он ки ёди зани вафопешаро пас аз марги бемаҳалаш ҳам ба муддати мадиде тасхир кардааст, балки низ аз он сабаб, ки он кас Мард будааст. Қалби беғашу начибе доштааст. Оё он коре ки ӯ беҳтиёр бошад ҳам, кард; аз дасти ҳар фарди дигар меояд? Оё агар ӯ ба ҷои шавҳари Хиромон мешуд, ба наҷоти ҷони душмани ҷонаш мешитобид, ки дар бадали ду сол манбаи ранҷу азобҳои онон буд? Ба гумон. Пас дар ниҳоди он мард чизе будааст, ки ҳатто идроки он барои Иброҳимҷон душворӣ мекунад. Пас Хиромон ҳақ будааст, ки Иброҳимҷонро ба ҳарамхонаи қалбаш, ки он ҷо ёди шавҳараш маскан гирифтааст, ба осонӣ роҳ наметаҳд.

Дар ин гуна соатҳои беҳобӣ ва пур аз фикру ҳаёлот ӯ зани никоҳнашро низ ба хотир меовард. Ба хотир меоварду дарҳол кӯшише ба қор бурда, фаромӯш кардан меҳост, чунки худро гунаҳгор ҳис мекард. Қошқӣ он духтарак табииатан одами бадфеълро зиштаҷмол мешуд! Он гоҳ «чаҳор айби шаръияш дар гарданааш» мегуфту аз ранҷи вичдон раҳой меёфт. Гуноҳи он маъсума танҳо ҳамин буд, ки натавонист дили ӯро ба даст оварад. Духтарин соддадиле буд ва тасаввуре надошт, ки ин қорро чӣ навъ мекунад...

25

...Саворе падид омад аз тухми Сом,
Ки Дастон-и Рустам ниҳодаст ном.

Биёмад ба сони наҳанги диҷам,
Ки гуфти чаҳонро бисӯзад ба дам.

Ҳаметохт андар фарозу нишеб,
Ҳамезад ба гурзу ба теғу рикоб.

Зи гурзаш ҳаво шуд пур аз чок-чок,
Наярзид чонам ба як мушти хок.

Ҳама лашкари мо ба ҳам бардарид,
Қас андар ҷаҳон ни шигифтӣ надид.

Дирафши маро дид бар як қарон,
Ба зин андарафқанд гурзи гарон.

Чунон баргирифтам зи зини ҳаданг,
Кӣ гуфтӣ надорам ба як пашша санг.

Қамарбанд бигусту банди қабой,
Зи ҷангаш фитодам ҳаме зери пой.

Бад-он зӯр ҳаргиз набошад хизабр,
Ду пояш ба хок андарун, сар ба абр.

Саворони ҷангӣ ҳама ҳамгурӯҳ,
Қашидақдам аз ҷанги он лахти кӯҳ.

Ту донӣ, ки шохӣ дилу ҷанги маъ,
Далериву кирдору оҳанги ман.

Ба дасти вай андар яке решаам,
В-аз он офариниш пурандешаам.

Яке пилтан дидаму шерчанг,
На ҳушу на дониш, на рою на ханг.

Ҳамоно, ки кӯпол сесад ҳазор,
Задандаш бар он тораки номдор.

Ту гуфтӣ, ки аз оҳанаш кардаанд,
Ба сангу ба рӯяш баровардаанд...

Ин порчае буд аз ҳикояти Афросиёб бар падараш
Фид ба нахустин набард бо Рустам, ки Қаримҷон-ака аз
«Шохнома» бо овози баланд меҳонд. Аз «Шохнома»-и
асл, ки писараш барон ӯ оварда буд. Қаримҷон-ака ҳар
рӯз ду-се бор аз дoston порчаҳо меҳонд. Баъди муомилан
духтур, ё процедуран муолиҷавӣ, ё хӯроки пешинию
шом андаке дам гирифта, он китоби ғафси бузург рӯи
даст мебардошт ва айнак ба ҷашм гузошта, кироат ме-
кард.

Рост, дар мутоллан бобҳои аввал душворӣ мекашид,
вайрон шудани вазин мисраъҳоро ҳис карда, хонишно
катъ менамуд, ба андеша мерафт, дубораю себора ме-
хонд. Гоҳо ба мазмун баъзе калимаҳо сарфаҳм нарафт-
та, бо ҷабини пурчин гоҳ ба саҳифаи китоб, гоҳе ба ҳам-
палатаҳо ҷашм медӯхт.

— Пур... пур... пури Сом, — мегуфт ӯ худ ба худ хаёлмандона. Он гоҳ Носир Аббос ё Иброҳимчон ба имдодаш мерасиданд:

— Писар. Пури Сом, яъне писари Сом.

— Ҳа, хӯш, раҳмат. «Аз ин духти Мехробу аз пури Сом...» шуд, фаҳмо, раҳмат,— боз ташаккур баён мекард Каримчон-ака ва ба хониш идома медод. Ҳамин ки ба «Шоҳнома»-хонӣ малакае ҳосил кард, дигар дар ҷое ором нишаста кироат карда наметавонист. Ҳатман ба мобайни палата баромада, рост истода, бо ҳамаи овоз меҳонд. Аксаран ҷилди қариб нимпудии муковаҳояш ғафсу гаронро бо дасти чап баробари сина бардошта, дасти рости озоди худро ба зарби мисраъҳо, ба оҳанги амал ё гуфтори қахрамонон ҳаракат медод. Аз ин ҳаракатҳо, бо изтироб сарафшонӣҳо баъзан айнакаш лағжида поён мерафт ва ӯ дилтангона китобро рӯи миз гузошта, саросема айнакро ба ҷояш устувор мекарду боз китобро ба даст мегирифт.

Ба остонаи палата ҳар дафъа беморони роҳгузар ба тамошо ҷамъ мешуданд ва бо тааҷҷуб сар мечунбониданд.

Аҷаб коре кардам, ба худ меандешид Иброҳимчон. Фишори хуни ин мард баланд аст. Ба изтироб овардани ӯ баробари корест, ки кӯдакero ба бозию ҷастухезҳо дар лаби ҷарии бетаг иҷозат диҳӣ. Холо ӯ фақат нахустин дostonҳоро меҳонад. Дар ин баҳри беканор ҳамин ки бобҳои пуршӯри муассир пеш омаданд, ҳолаш чӣ хоҳад шуд? Бобҳои Рустаму Сӯҳроб, Рустаму Ашкбӯс, Рустаму Исфандиёр, дигар dostonҳои пуртаъсире ки қалби хонанда ё шунавандарo ба ҷунбиш меоваранд, ҳоло дар пешанд. Ҳоли Каримчон-ака чӣ хоҳад шуд? Акиун акси ташвиқ кунӣ, бигӯӣ, ки хонданро бас кунад, суде намебахшад.

Мутаассибон ривоят мекунанд, ки оятҳое ҳастанд, ки ҳар кас қудрати зикри онҳоро надорад. Он касро, ки дилу имон заиф аст, кироати онҳо аз ақл бегона месозад. Ҳм. Агар мегуфтанд, ки кироати «Шоҳнома» кори ҳар кас нест, бовар кардан мумкин буд. Дар воқеъ, мухлиси назм бошӣ, ин китоб садҳо боб дорад, ки ҳангоми хонданаш гумон мекуни худӣ ту Рустамӣ номварӣ ва аз шиддати изтироб нафасгир мешавӣ.

Худи шоир гуфтааст:

Ҳар он кас ки «Шоҳнома»-хонӣ кунад,
Агар зан бувад, паҳлавонӣ кунад.

Бесабаб нагуфтааст.

Иброҳимҷон шунидааст, ки як дирижёрӣ америкӣ хангоми машқи «Концерти якум»-и Чайковский аз таъсири эҳсосоти ки ин асари симфонӣ илқо мекунад, ҳар дафъа чунон ба ҳаяҷон меомадааст, ки то онро азбар кардани оркестраш ба касали руҳӣ гирифтӣ шуда, ба табобатхона афтадааст.

«Шоҳнома» дар таъсири амал аз ҳамин қабил осор аст.

Иброҳимҷонро ҷамъияти мо дар руҳи интернационализм тарбият кардааст, дар ҳавои эҳтиром ва эътибори онӣ анъана ва ҳосиятҳои миллию тамаддуни ҷумлаи халқҳо ва қавмҳо. Лекин ба андешаи ӯ, агар адабиётшиносони олам ба як ҷой ҷамъ омада, конкурси дostonҳои эпикӣ бостониро бигзаронанд, аз рӯи адолат бояд «Шоҳнома»-ро шоҳи dostonҳо бишморанд. Осори Шекспирро қуллай драматургияи классикӣ медонанд-ку.

Чаро «Шоҳнома» ба қадри кофӣ дастраси хонандагон олам нест?

Ҷ фикир мекарду ба натиҷае меомад, ки ин нуқта ба хоҳиши одамон вобаста нест. Гап дар забон аст. Ин ҷо забон монеа шудааст. Забоне ки василаи робитаи мардумон аст, дар ин сурат ба монеа табдил ёфтааст. Нафосати «Шоҳнома»-ро ҷӣ гуна метавон ба забони дигаре бекамукост гузаронид? Магар, ки аз ҳар миллат Фирдавсие ба дунё ояду ин корро анҷом диҳад. Охир осори Пушкинро ҳам тарҷума мекунанд. Вале Пушкине ки ба русӣ меҳонӣ, дигар асту ба тарҷума меҳонӣ, боз дигар...

Рост, Қаримҷон-ака ҳоло соддатарин порчаҳои «Шоҳнома»-ро меҳонад. Ӯ ҳоло дар аҳвали деҳқонест, ки, фараз кардем, якумин бор ба саёҳати Маскав рафтааст ва ҳоло фақат шаҳмати аэропорт ва кӯчаю хиёбону биноҳои баланди атрофи онро дида, чуноне ки дар китобҳои қадима менавиштанд, ангушти шигифт ба дандони ҳайрат газидааст. Ӯ ба остонаи ҳуди пойтахт қадам гузорад, ба маҳалҳои бихиштонанди он бирасад, ҷӣ хоҳад кард, ба ҷӣ вазъе хоҳад уфтод?

Иброҳимҷон парерӯз аз паси Зардодхон ба долон баромада, оҳиста гуфт, ки Қаримҷон-ака шоҳномаҳои мекунанд.

— Медонам,— гуфт духтур.

— Вай «Шоҳнома»-и шумо дидагӣ не, духтур. Ақун аслаша меҳонад. Сахт ба изтироб меояд.

— Хабар дорам,— такрор намуд Алихон.— Аммо зарари хониш аён нашудааст, баръакс фишори хунаш тадричан ба меъёр наздик мешавад.

Духтур ба андоми Иброҳимчон лаҳзае табассумкунон нигаристу илова намуд:

— Хондани асли «Шоҳнома»-ро худатон тавсия карда будед. Ҳамту не?

Иброҳимчон ба аломати тасдиқ сар ҷунбонид ва дар саволи духтур «Акиун аз масъулияти кирдори худ ба тарс афтодай» гуфтани мазмунро пай бурда, сурх шуд.

— Майлаш,— гуфт Алихон.— Ба Зевар таъин мекунам, дар айни китобхонаи маро огоҳ кунад. Санчида мебинем.

Дина духтур дар ҳамин гуна аснӣ ба палата ворид шуд. Қаримчон-ака дасти озодашро дар ҳаво алвонҷ дода, ҷунон саргарми шеърҳои буд, ки ба паҳлуяш омадани духтурро, ҳатто ақаллан яктаҳи сафеди ўро пай набурд. Алихон вачоҳати ўро дида даруннокӣ меҳандид.

Қаримчон-ака бо ҳарорат меҳонд:

...Ду лашкар ба сони ду даръи Чин,
Ту гуфти, ки шуд ҷунб-ҷунбон замин.

Биёмад дамон Қорани размзан,
В-аз он сӯй Гарсевази пилтан.

Зи овози аспону гарди сипох,
На хуршед пайдо, на тобаида мох.

Дурахшидани теги алмосгун,
Синоҳои оҳордода ба хун...

— Як дақиқа,— гуфт Алихон ва китобро ба нармаӣ аз дасти Қаримчон-ака гирифта, рӯи миз ниҳод ва худӣ ўро ба кат хобонида, фишори хунашро санчид, набзашро бишморид, ба тапиши дилаш гӯш андохт. Пас рӯда-яки стетоскопро ба гарданаи партофта, гуфт: — Хезед. Қаримчон-ака, ҳар қадар меҳоҳед, хондан гиред.

Ивон-амак омад. Чашмонаш гирьяолуд менамуданд.

— Чӣ шуд, Андреич? — даст ба китфи лоғари пирамард ниҳода, бо оҳанги навозишкорона, вале хавотиромез пурсид Носир Аббос.

— Кӯса,— гуфт Ивон-амак ва лаб фуру баст. Иброҳимчону Носир Аббос ба ҳамдигар саволомез нигоҳ карданд. Қаримчон-ака, ки аз тақвияти духтур рӯҳ ги-

рифта буду бо вучуди хаста шудани овозаш боз китоб бардошта, омодаи хониш мешуд, аз раъяш баргашт.

— Ғалатӣ будааст ин кӯса,— гуфт Ивон-амак.

— Қадом кӯса?

— Вай бемори ҳамсинни ман аз палатаи дувоздаҳ.

Дигар аз ӯ чизе напурсиданд. Амин буданд, ки ҳамин холо ҳудаш ҳикоят мекунад.

Ивон-амак азбаски аз илтифоти духтур соҳибимти-ёз буд ва ҳар вақт ки хоҳад, таъбири либос карда, ба кӯчаҳои гирду атроф мебаромад, чанд бор пирамарди кӯсаро дар паси девори касалхона, дар паҳлуи дӯкони нон дидааст, ки назар аз рафҳои дӯкон нақанда, зери лаб пичиррос мезанад ва ҳар замон даст ба рӯй мекашад.

Имрӯз Ивон-амак аз ӯ пурсидааст, ки дар ин ҷо чӣ кор мекунад? Киро дуо мекунад?

— Ту номи ин нонхоро медонӣ? — ба ҷои ҷавоб худ савол додааст кӯса.

— Набошад чӣ?

— Ман намедонам. Номи нонҳои тоҷикии медонам: ширмол, фатир, нони хона, чапотӣ, кунҷидӣ... Боз як ғала. Ку, ту бигӯ.

— Наздиктар биё, ба ту номаша гӯям, — таклиф мекунад Ивон-амак, вале ҳамин ки ба девораи шишабанди дӯкон ҷафс мешавад, мебинад, ки худӣ ӯ номи на ҳаман он нонхоро медонад. Хайр, нони бўлкаи мудаввар, хиштшаклаш маълум, бўлкаҳои майдатари русӣ, венагӣ, франсавиро ҳам медонад. Вале он кулчаҳои рағнагӣ ё ана он ба рӯяш кӯкиордона пошида, ё мана он саллача барин қабат-қабат печида, ё бўлкачаҳои панҷ-той ба ҳамдигар паҳлу ба паҳлу часпидаро чӣ мегуфта бошанд?

— Дар наҷнома номаш навиштагӣ, — худро аз ҳиҷолат баровардани шуда мегӯяд Ивон-амак.

— Хайр, ғап дар номаш не, Ивон. Аз рӯяш гардам, ҳамааш ҳам нон. — Тасаллӣ медиҳад кӯса. — Ман ҳар рӯз аз Зевар рустӣ ба ин ҷо меоям. Бин, — ӯ ба дари дӯкон ишора мекунад. — Нон мунтазири хӯранда. Ни-гарони харидор. Агар ҷудо ҳавасам равад, ана аз он кулчаи ғилдирак меҳарам, кулчаи...

— Бублик. Ба русӣ — бублик.

— Ҳа, бўблеґ. Бисъёр бамаза. Як донаш панҷ тин. Панҷ тин-а!

Ивон-амак акнун пайхас меравад, ки мӯйсафедро ба тамошон дӯкони нон чӣ андешаҳое меорад.

— Чанд қахтиро дидаам ман,— меғӯяд пирамард.— Солҳои бисёр нони ҷав, зағора меҳӯрдем. Ҳамон ҳам серӣ не. Ту кунчора хӯрдаӣ?

— Не, Дар фронт гӯшти асп хӯрда будам.

— Э, ина бинанд! Гӯшти асп ҳалол-ку? Пайғамбари мо Муҳаммад алайҳиссалом салламо васаллам фармудаанд.

— Пайғамбари мо аз афташ, сахтгиртар будаанд,— киноя мекунад Ивон-амак.— Сонӣ, мо гӯшти асп аз таркиши бомба мурдари хӯрда будем.

— Ба ҳар ҳол тахтакунчора нахӯрдаӣ.

Мӯйсафед ба рафҳои дӯкон муддате ҷашм давонида, меғӯяд:

— Ман ҳар рӯз ҳукумата дуо мекунам. Дар ҳеҷ замин, дар ҳеҷ замон ин ҳел серию пурӣ, ин ҳел арзонӣ-амонӣ набуд. Ҷашм нарасад, гуфта дуо мекунам. Ина бин, Ивон, як нигоҳ кун: нон интизор. Дилам так кашада меравад, ки мабодо ҷашм расад... Қалоншавандаҳо, ҳондагҳо аз радиё нона эҳтиёт кунед, гуфта насиҳат мекунаанд. Дилам зиррас мезанад, ки нон ҳорузор нашавад, ношукрӣ нашавад. Ҳукумати совет аз Нӯширавони одил ҳам гузаронд.

Ивон-амак аз ҳаёлотии пирамард, аз эҳсосоти пур аз самимияти ӯ ба риққат омада буд. Пирӣ-дия, аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Аз саҳл гап ба риққат меояд. Набошад, ин ҳел одамон, ки ба қадри нон мерасанду ҳатто онро мепарастанд, лаки дар лаканд. Ҳамсоии онҳо, саҳеҳтараш, ҳамсоии бародараш, ки Язнапоччо меноманд, айнан ҳамин ҳел одам. Вақти ҷанг бо рафиқонаш дар муҳосира монда, рӯзҳои охири муҳосира решаи гиёҳ ва пӯстлоҳи дарахтро ҷӯшониди хӯрдаанд. Аз анҷоми ҷанг се даҳсола гузашту Язнапоччо то ҳоло аз пеши дӯкони нон бо дастӣ ҳолӣ гузашта наметавонад. Ҳарчанд медонад, ки хонааш пури нон аст, ҳеҷ набошад, боз як бухонка нон меҳарад. Аввалҳо ҳар ду пои сунғияш ҷӯбин буд, ҳатто аз болои шим ҷон гурмҳо, пайвандҳо, тасмаҳои ғафсу дурушташ намоён шуда меистод. Ҳангоми роҳгардӣ пойҳояш мисли ҷувози кӯҳна ғичиррос мезаданд. Ба ҳамон аҳвол ҳам бар иловаи дастовези ҳар-рӯзааш ба тӯрхалта ду-се бухонка нон андохта меовард.

— О ин мардака чӣ кор кардан даркор-а?— ба ян-

гаи Иброҳимҷон ҳасрат мекард зани Язнапоччо.—О, дигар шудани замоная ин одам кай мефаҳмад, а! Халта-халта нони қоқа гавдорҳо омада мебаранд. О ин убол нест, а, мусулмонҳо?...

26

Хиромон ҳоло дар кучо бошад? Бо чӣ коре машғул аст? Дар сӯхбати чӣ гуна одамон аст? Мабодо прораби сохтмонаш барин ягон олуфта хушомад зада истода бошад-а? Агар то ҳол ба Иброҳимҷон дар ҷавоби ихори муҳаббат ягон чизи андаке равшан мегуфт, дилаш ин қадар дар шиканча набуд, ба ҳазор кӯчаву кӯи сарбаста даромада намебаромад. Чунон ки офтоб қувваи таъсири худро доимо дар масофаи муайяне нигоҳ медорад, ӯ низ ошики бечораро на ба наздикиаш роҳ медиҳад, на дур рафтаи мемонад.

Ба Душанбе расидан замоно Иброҳимҷон ҳатто сару рӯи худро аз губори роҳи дур пок накарда, ба аэропорт бирафт. Вакту соати ҳамаи рейсҳои Тошканд—Душанберо навишта гирифт. Ҳарчанд медонист, ки имрӯз баргаштани Хиромон ва, фаразан, баргардад ҳам, ба қор баромадани ӯ мутлақо истисноӣ, ба сохтмонаш шитобида, аз дур ба ҷуссаи қрандор нигарист, ки шахси дигарест, мардакест.

«Ба шахрҳои калони наздик ғайр аз рейсҳои муқаррарӣ одатан рейсҳои иловагӣ мешаванд»— ба хотир овард Иброҳимҷон ва боз ба сӯи аэропорт шитобид.

— Аз Тошканд рейси иловагӣ намешавад?— пурсид ӯ аз зане ки дар будкаи бюрои маълумот менишаст.

— Шавад, эълон мекунем,— ҳамёёза қашида, бо дили ноҳола ҷавоб дод зан.

— Пешакӣ намедонед магар?

— Шумо пешакӣ медонед, ки имшаб чӣ хобе мебинед?

— Намедонам. Лекин мехостам, ки ягон одами хушмуомила ба хобам дарояд.

— Илоҳо, дарояд, аммо ҳамаи одами хушмуомиларо саволҳои зиёдатӣ-кати гаранг накунад.

— Хӯш,— базӯр худро қарда, аз пеши будкаи дуршуд Иброҳимҷон. Аҷиб хислате доранд баъзе одамон. Хаста шуда бошанд, ба саволҳои муҳтасар ҷавоб до-

данӣ шуда, чизе мегӯянд, ки бонси рӯда барин кашол ёфтани мунозира мегардад.

Худи Иброҳимчон ҳам соз. Рейс, ки иловагӣ, яъне берун аз чадвал шуд, онро қаблан аз кучо мефаҳманд? Пеш аз пурсидан мийаашро як дақиқа кор мефармуд, ҳоло табъаш хира намешуд. Бе ин ҳам хотираш парешон буд-ку...

Рӯзи дигар миёни киностудия ва аэропорт гӯе тор метанид.

— Иброҳим, ин қадар моку барин ба кучо рафтуомад мекуӣ?— дар таки дарвоза мошини ӯро дошта пурсид Қамар.

— Ба ҳар ҷо: ба фабрикаи замбарғалтак, институти табассум, артели бодбаракбофон...

— Бозори ҳавобаландон намеравӣ?

— Туро лозим бошад, марҳамат, бишин, мебарам.

— Сабр кун, ҷӯра. Барои ту шуда, ман, ба гуфти қадимаҳо, он дунёямро сӯзонидам.

— Яъне?

— Ба сардор, ба ҳамин хел як одами хуб дурӯғ гуфтам.

— Аввал ин ки фарқ надорад: ба одами хуб дурӯғ мегӯӣ, ё ба зишт. Сонӣ, дурӯғгӯии ту навигарӣ нест.

— Бас кун, ҳарзагӯ! Харат аз лой гузашт-дия. Якуним рӯз ғайб задӣ, сардор гумон мекунам, ки ту дари кабинетро баста, матни «Ҷангалбон»-ро менависӣ.

— Хайр, ҷӯрагӣ ҳамин-дия.

— Ҷӯрагӣ бошад, чаро сирру пиёзата аз ман руст мекуӣ?

— Ҳоло ба дараҷаи овоза кардан нарасидааст, ҷӯраҷон.

— Ба ман гӯӣ, овоза мешавад?

Иброҳимчон чизе нагуфту дасти ба дари мошин гузоштаи дӯсташро миннатдорона фишурд. Аммо Қамар ҳамчунон гилагузориашро давом медод:

— Вақтҳои охир бегона барин ту. Як бор ҳатто ба сарам ҳаёле омад, ки мабодо дар шаҳр дастан роҳзанҳо пайдо шуда бошаду туро ба он даста қашида бошад. Ба ростӣ!

— Ин хел андеша ба ҳар калла омадан намегирад, ҷӯра. Ин каллая мо бояд эҳтиёт кунем.

Ин дам аз қаровулхонаи даромадгоҳ Иброҳимчонро ба телефон даъват карданд.

— Акаи Иброҳимҷон! — аз гӯшак овози Хиромон баромад. Вай меҳост «Ҳа! Бале! Лаббай!» бигӯяд, аммо нафас дар гулӯяш печиду садои безеби хирросие баромад, ки ҳудаш ҳам чӣ нидое будани онро нафаҳмид. — Ҳа, Хиромон, ин манам, Иброҳим, ман — Олимӣ, аз киностудия, — саросема қатор кард Иброҳимҷон баъди гулӯяшро афшонидан аз тарси он ки Хиромон ҳазли бегонаҳо пиндошта, гӯшаки телефонро наовезад.

...Дар назди Почтаменти калон вохӯрданд. Ин аломати хайр, аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Ин ҷо мулоқотгоҳи деринаи ҷавонони Душанбе. Ҷон бахосият.

Хиромон гарм вохӯрӣ карда, дарҳол гуфт, ки агар вақт дошта бошад, ўро бегоҳӣ ба сайри сахро барад, бехтараш, ба ҳамон ҷое ки боре рафта буданд ва аз он ҷо, аз домани кӯҳ шаҳрро тамошо карда буданд.

Дар андом, хусусан дар нигоҳи ҷашмон, дар муомилааш дигаргунии хуше мушоҳида мешуд. Суханонаш нарм ва аз назокати ҳалимона рангин буданд.

Охири моҳи март, кӯҳу даман — ҳама сабзапӯш буд. Хиромон то ба сари кӯтал баромадан мошинро дар чанд ҷой нигоҳ доронида, гулҳон даштӣ мечид.

Ба ҳамон ҷои пешина расиданд. Ҳар ду берун омада, дар канори нишебӣ истоданд. Хиромон дақиқае шаҳри дар оғӯши тумани сафедтоб ором хобидаро бо шавк тамошокунон хитоб кард:

— Чӣ хел нағз! А, акаи Иброҳимҷон, нағз, а?

— Бисъёр. Фақат шаҳратона пазмон шудед?

— Ҳа, шаҳра! — хандакунон гуфт Хиромон ва дар ҷавоби кинояаш ангушт ба лаби ў гузошт, ки хомӯш бошад.

— Шаҳри хушбахт.

— Медонед, хуб шуд, ки ба анҷуман рафтам, — риштан суҳанро ба дигар сӯй мекашид Хиромон. — Хеле суҳанҳои тоза, нақлҳои аҷоиб шунидам. Як устоҳо буданд, ки... Охир, ман ҳамин касбама бисъёр дӯст медорам...

— Касбатон ҳам хушбахт будааст.

— Хайр, Иброҳимҷон монед. Ман ҷиддӣ гап зада истодаам.

— Ман ҳам ҷиддӣ...

— Медонед, агар аз ман пурсанд, ки касбата ба чӣ ҳунаре иваз мекуни, мегуфтам, ки фақат ба вазифаи пилоти вертолёт. Агар омӯзонанд, албатта.

— Ба ҳар ҳол, иваз мекардаед-дӣ?

Гуфтугӯи онҳо қадаре гуфтушуниди ду ношунаворо монанд буд: яке суханро ба сари мақсади худ кашола мекард, дигаре қасдан ба ин эътиное накарда, ҳарфи худро мегуфт:

— Ман аз шумо миннатдор. Раҳмат, акаи Иброҳимчон.

У аз оринци Иброҳимчон дошта, нармакак фишурд.

— Не, истед,— гуфт ӯ ва баногоҳ ба Иброҳимчон наздиктар омада, даст бар буни гардан ниҳода, сарашро ҳам кард ва аз рӯяш, аз наздиктари кунчи даҳонаш оҳиста бӯса кард.

Сабру тоқати пуртамкинтарини одамонро низ ҳаду худуде ҳаст. Иброҳимчонро инони ихтиёр аз даст рафт. Хиромонро маҳкам ба оғӯш кашид. Аз лабони атрогину акиқфомаш бӯсид. Ва худӣ ҳамон лаҳза хис кард, ки замин пеши чашмонаш гирд мегардад.

«Аҷабо, мегуфт ӯ худ ба худ, ин заи аз чинси занҳои заминӣ нест».

Иброҳимчон, яқин гуфтан меҳост, ки мани бистухафтсола, ки аз синфи нӯҳум инҷониб ҷӣ будани бӯсу канори духтаронро медонам, савганд меҳӯрам, ки ин духтар аз тоифаи занони заминӣ нест...

Бо чашмони аз тааҷҷуб калон кушодааш ба рӯи Хиромон нигоҳ карда меистод. Пас воқеан руҳдода, ниҳоят, ба шуураш даррасид ва ӯ беихтиёр боз ба Хиромон наздик омад.

— Шуд,— гуфт Хиромон бо ҷиддияти адоомез.— Медонед, бачаҳои шӯҳ ба пеши автомати об ё рӯзномафурӯш омада, ҷӣ кор мекунанд? Аввал аз рӯи қоида аз он ҳақ мегиранд. Сонӣ ба шавқ омада, бо ёрии ҳар гуна пулакча, симча ё ҷӯбчаҳо боз чизе ситониданӣ мешаванд.

— Фаҳмо,— ҷавоб дод Иброҳимчон.— Дигар бачагӣ намешавад.

— Фарқи автоматӣ одам ҳам фаромӯш намешавад?

— Ваъда медиҳам.

— Шумо ба ваъда усто, аз афташ.

— Ба вафо ҳам.

— Далел доред?

— Далел?— Иброҳимчон ба қафо, ба сӯи «Москвич»-аш нигарист, гӯё далели даъвоаш он ҷо бошад.— Барои шинохтани ваъдабоз мӯҳлати дароз шарт нест. Аммо барои донишани вафопеша мӯҳлат зарур. Сабр кунед, исбот мекунам.

— Кай, даст дихед,— таклиф намуд Хиромон. Он-
хо чуноне ки дар мулоқотҳои расмӣ мекунад, дастони
якдигарро саҳт фишурданд.

Лекин ишқ кай ба ҷаҳорҷӯбаи расмӣ гунҷида буд?
Хусусан агар ба ҳисси тарафӣ табдил шуда бошад?

...Хиромон хоҳиш намуд, ки дар назди магазини
«Олами бачаҳо» қарор бигиранд. Иброҳимҷон низ ҳам-
роҳаш даромад. Хиромон ба шӯъбаи пойафзол рафт.
Иброҳимҷон — ба шӯъбаи бозичаҳо, ки он ҷо шӯре буд
барпо. Дид, ки пулемет-бозичаи хушрӯе мефурӯшанд.
Ҳам садо мебарорад, ҳам аз милаш шарора мепошад.
Ҳавасаш омада, барои Шарифҷон якто харид ва ҳамин
ки Хиромон аз он гӯшаи магазин баргашт, ба дасти ӯ
дод.

— Барои Шарифҷон?

— Дигар писар нест...

— Чаро ба ман медиҳед? Ба ҳудаш дихед.

— Не, худатон.

Хиромон аз андешаи ногуфтаи ӯ пай бурд ва розӣ
шуд.

Вақте ки модару писар ба таки дарвозаи ҳавлии
инчора нишасташон расиданд, кӯдак аз дасти Ибро-
ҳимҷон дошта кашола кард.

— Наявед, амат,— илтимос мекард ӯ.

— Боз меоям, Шарифҷон, писараки ширин,— ба
риққат омада гуфт Иброҳимҷон.

— Ёшт, наяд, — такрор намуд Хиромон ба лафзи
писараш таклид карда. Зоҳиран, аз он сабаб, ки арзи
чунин таклиф аз забони кӯдак осонтар буд.

Ҳамхонаи онҳо, ки Иброҳимҷонро аз тирамоҳи соли
гузашта, аз рӯзи ду ҳалта қарам оварданиш аз бозор
мешинохт, ба ӯ бо ҷаҳраи кушод муомила мекард. За-
ни умрида, нағзу бадро басте озмудаву санҷида ки
буд, аз ҷашмони Иброҳимҷон хондани орзӯю омоли ӯ
барояш мушқил набуд.

— Дарвозаро кушоед, писарам, мошинатонро даро-
ред,— таклиф намуд пиразан.— Баҳузур, беҳавотир
ҷақ-ҷақ карда мешинед.

Иброҳимҷон ба гӯши худ бовар намекард.

— Э-э... кӯча ҳам тинҷ... меистод-дия,— забон хон-
да гуфт ӯ дар ҳолате ки дилаш аз шодмонӣ ба рақс
даромада буд.

— Рост, мошинро дароред,— ин дафъа сухани мо-
мояшро қувват дод Хиромон ва бо оҳанги шӯх илова

намуд:— Бачаҳо ягон чархаша кушода баранд, чӯлок шуда намонем. Моро боз ба лолачиний намебаред?

Не, Иброҳимчон ба чашму гӯши худ бовар карда наметавонист. Дар Тошканд чӣ воқеае рух додааст, ки Хиромон ба ин тариқа дигаргун шуда омад? Ё ҳамин зайл аяҷом ёфтани муносибати якунимсолаи онон ҳоли табист?

Пас аз таоми шом Хиромон писарашро ба сари бистар бурд. Аммо Шарифчон тозон омада, боз аз дасти Иброҳимчон гирифт ва боз ҳамон суханони эҷозасари худро такрор намуд:

— Наявед, амат... Намеед? Хай? Наявед. Хай?

— Хайр, хуб,— Иброҳимчон ўро ба сари даст бардошта, оғӯш намуд, аз рӯяш, аз сараки чингиламуяш бўсаҳо кард. Чашмони ў мисли чашмони модараш шаҳони ҷозибанок буданд. Аз ў нақхати форае меомад.

Шарифчон низ бо дили кӯдакони худ самимияти навозиши ин марди меҳрубонро ҳис намуда, дастонашро бар гардани ў халка кард. Хиромон аз кунҷи хона ба ин сахна даме назоракунон истоду пас пеши онҳо омад ва ҳар дуру якҷоя ба оғӯш гирифт...

* * *

— Чаро гирья мекунад?

— Гирья не.

— Ин оби борон аст?— Хиромон ангушти тари худро ба рӯи Иброҳимчон расонид.

— Оби дида, аммо дигар хелаш.

— Медонам, дигар хел. Ба ҳар ҳол, ҳосият надорад.

— Ин баҳосияташ, Хиромони ман. Ин сирешки сурур... Ман... Ман... ким-чи хел дилам суст шудагӣ.

— Қай боз?

— Худатон медонед.

— Эҳе-е! Холо ба тӯхмат ҳам мемонам?— хандид Хиромон ва сар бар синаи маҳбубаш гузошта, тапиши дили ўро гӯш дод.

Оре, аз шиддати изтироб чашмони Иброҳимчон чанд катра ашк фишониданд. Вай ҳаргиз баобидида набуд. Дар кӯдакӣ мегиристу бас.

Дар он айёме ки ҳама мегириянд. Овоне ки гирья асбоби талош аст. Василян эътироз, ё талаб, ё ғараз. Баъди калон шудан фақат дар вафоти модар гирифта буд.

Чӣ тавр ӯ ба дилбараш бифаҳмонад, ки бори нахуст дар умраш ашки шодӣ мерезад?

Чӣ гӯяд?

Бигӯяд, ки то холо дар зиндони подшоҳони қадима барин чоҳи торике буд? Рост, охир, ҳамин тавр буд! Магар он зиндагонии бесарусомон, бемаънӣ, бетартибу низоми пур аз фиске ки ӯ ба сар мебурду онро айшу нишот медонист, ғояти саодат мешуморид, ба он чоҳи бетағи тор шабохат надошт? Хафтае бо ин, хафтае бо он... Хатто рӯзе бо ину рӯзи дигар — бо он... Дар хона зани никоҳиаш ошuftаю парешон менишаст, ки ӯро, ростӣ, дӯст наmedioшт. Робитааш бо зане бештар аз ду моҳ ҳеҷ гоҳ тӯл накашидааст. Ба фильмҳои фоҳиши хориҷа, ки баъзан дар «экрани пӯшида» — махсус барои онҳо намоиш медоданд, таклид карда, «ошику маъшуки»-и дурӯза рӯи бистар бараҳна шароб менӯшиданд, магнитофон монда, рақсҳое мекарданд, ки аз одоби фозила ё ҳаёву ибo фарсахҳо дур буданд. Шароби муқаррарӣ ҳам не, барои зебаш, ба хотири мӯд вискӣ, ром, коньякҳои хориҷӣ ёфта меомаданд. Робитаи байни зану мард, ки бояд аз маҳрамонатарин, покизатарин ва нафистарин лаҳзаҳои ҳаёт бошад, барои ӯ ва тоифае, ки ӯ сарукор дошт, ба намоиши шахвати урьён, ба масх ва масҳари он бадал шуда буд. Магар ба ин гуна муҳит меҳру муҳаббати одамии қадам мениҳад? Ба занчир баста кашола кунед, ки намеояд.

Тираномии перорсол Қонваси худро бардошта ба сохтмони ҳавлини серошьяна омад. Хиромонро дид ва дар соате чашмаш яла гардид. Шаби арафани ҳамон рӯзро низ бо айшу тараби, ба қавли ҳудаш, риндона ба сар бурда буд. Ханӯз хуморолуда буд, сараш гарон менамуд. Бо вучуди он хушьяр шуд. Баякбор, батамом хушьяр шуд. Дигар даъвати ошноии худро ба ҳар бахона рад мекард.

Боре яке аз лӯъбатаконаш ба ҷону ҳол намонда, ба бошишгоҳаш бурд. Ҳамон рӯз Хиромон дар ошхонаи назди сохтмон, ки он ҷо Иброҳимҷон махсус ба дидораш рафта буд, рӯи хуш нанамуд. Иброҳимҷон саҳт малул ва маъюс буд. Бинобар ин таклифи ошноро қабул кард. Рафт. Нишастанду хӯрданду май нӯшиданд. Сархуш шуданд. Ногоҳ вазъи ӯ тағйир ёфт.

— Ҳа? — саволomez ба ӯ чашм дӯхт ҷавонзан.

— Ҳез, рангубори рӯята шуста биё,— гуфт Иброҳимҷон.

— Ачиб...— истехзоомез китф чунбонид зан.— Пеш халал намерасонид-ку!

— Ҳа, ачиб...— низ захрханда кард Иброҳимчон. Баъди дасту рӯй шуста омадани маъшуқа ӯ лаби кат нишаста, ба андоми ӯ бо диққат нигоҳ мекард, гӯё бо-ри аввал медида бошад.

— Чаро инту нигоҳ мекуни?

— Читу?

— Гӯё ман микробу ту — микроскоп.

Иброҳимчон хеста, ба сари миз бирафт, қадаҳро аз шароб пур кард ва бо як дам нӯшид. Ӯ мисли пешина маст шудан, оламу аламо фаромӯш кардан меҳост, лекин аз чӣ сабабе шароб «намегазид».

Зан аз кат ноумед ва озурдахотирона бархоста, пирохани худро пӯшид ва гуфт:

— Як духтури шинос ҳаст. Табиби зӯр. Меҳоҳӣ ошно кунонамат?

— Ба табиб ҳоҷат нест...

Магар ин қиссаҳоро ҳоло ба Хиромон нақл карда мешавад? Ба ӯ чӣ гуна фаҳмонидан лозим, ки дар якуним соли охир Иброҳимчон эҳёе шудааст? Имрӯз, вақте ки нахустин бор ӯро бибӯсид, сараш гирд гашт, қариб монда буд, ки ба нишебӣ гелад. Навакак ҳамон ҳолат боз муқаррар шуд. Гӯё ягон шароби афсонавии мӯъҷизакоре ошомида бошад. Ҳамин ки назараш ба лабони ақиқранги ӯ, ё аз нафаскашӣ чунбидани сандуки сини ӯ афтод, ё рӯяш нармӣ маҳмалини руҳсоран ӯро эҳсос кард, дилаш тағ мекашад. Хаёлаш... Не, на фақат хаёл, балки ҳам қисму ҳам қонаш гӯё ба парвоз меояду ӯ гоҳ худро дар қанори марғзори муаттар мебинад, гоҳе савори киштӣ ки рӯи дарёе не, дар фазои дараю водихо, кӯҳу дамани зебоманзараре шино мекунад.

Ин эҳсосотро ба дилбараш чӣ гуна арз кунад? Чӣ тавр бифаҳмонад, ки сирешки ӯ қосиди неқпае буд, пайғоме овард, ки ранҷу азоб, ғаму ғусса дар кӯи ёр ба поён расидааст?

Чӣ хуш, ки Хиромон худ зирак аст, соҳибфаросат аст, ба шарҳу маънидодҳо эҳтиёе надорад.

— Медонед, Иброҳимчон,— гуфт ӯ ноҳост мӯи сари ӯро навозишқорона панча зада.— Дергоҳе ба шумо бо-варам намеомад. Ҳатто то ҳамин шаб... Ҳатто навакак гуфтани будам, ки мабодо маро низ мисли дигарон фаромӯш кунед.

— Инту нагӯед.
— Акиун намегӯям.
— Раҳмат. Мо бояд хонадор шавем, Хиромони ман.
— Шудем-ку!
— Не, тамоман, мегӯям, расман, абадӣ, мегӯям. Тӯй мекунем. Дар амонаткасса як тӯда пул дорам.
— Наход? Фикру зикрам пулгундорӣ буд, гӯед?
— Не, не!— Иброҳимҷон пушаймон шуд, ки чаро дар ҳамин гуна як вақти номуносиб аз пулу пулдориаш гап кушод. Зор монад, ин забони беинон.— Ман дар омади гап гуфтам. Ҳамроҳи акаам зиндагонӣ мекунам. На вай, на ҷағам як тин харҷ карданӣ наместонам.

— Миллионер будаед-дия?
— Аз имрӯз эътиборан — миллиардер.
— Хайр, тӯй кунед. Ҳар кор хоҳед, кунед. Тӯн карнаю сурнайдор, ёр-ёру машғалдор кунед.
— Хиромон, бешӯхӣ мегӯям. Ман он қадар ҳам ҳаводори расму оинҳои рангубаранг не. Шумо ҳам тӯй дидаед, ман ҳам. Барои ҳамин тӯй мегӯям, ки ошною ношно огоҳ шавад. Ба зан бешавҳар бисёр чақа мешаванд. Хусусан агар хушрӯй бошад... шумо барин.

— Бадзот ба ҳама чақа.
— Ба хубрӯён хусусан. Дар ин ҷон баҳс нест. Абӯро фаромӯш кардед?

Хиромон ба андеша рафт. Иброҳимҷон боз хичил шуд, ки кохи кӯҳнаро беҳуда бод дод. Чӣ чине задааст ўро?

Ночоя суҳанҳо мегӯяд. Ин, эҳтимол, аз ғалаёни шодмонӣ будагист. Бори соадат ҳам чандон сабук нест. Бисёр касон ҳастанд, ки дар асл бохушу батамкин бошанд ҳам, дар лаҳзаҳои хушбахтишон серманаҳ, ҳатто гӯш мешаванд.

— Яқтан бадзотҳо ҳамоно прораби олуфтаатон,— гуфт Иброҳимҷон барои он ки Хиромонро зудтар аз олами хотирот беруи оварад.

— Ҳа. Бадҷашм. Худам ҳам безор шудаам.
— Илтимос, Хиромони ман: ягон даҳан гап занад, даррав ба ман гӯед. Як соз кардан даркор.

— Ҳамту зӯред шумо?
— Як илоҷ мешавад,— Иброҳимҷон қариб гуфта буд, ки дар мактаби самбо машқ кардааст, аммо, хушбахтона, ин дафъа сари вақт забон нигоҳ дошт. Дар воқеъ, ў соли аввали муаллимиаш рӯзи ид маст шуда, хуб шатта хӯрда буд. Ин воқеа ба ҷонаш алам карду аз ба-

родараш илтимос карда, ҳамроҳи ходимони милиция дар курси самбо таълим гирифт. Аз мансаби бародараш ҳамон вақт як маротиба истифода карда буд.

— Холо дар ҳеҷ ҷой ҳеҷ гап нею нақшаҳои шумоя бинанд,— бо оҳанги таънаи ишваомез гуфт Хиромон,— хонадор нашуда занозаниа сар мекунад, ман зиндабева монда ба таки дари ҳабсхона тор метанам...

— Ғам нахӯред, акаам калони милиция.

— Бо вучуди он...

— Бовар кардед? Акаи ман аз ҳамин хел зот, ки ягон гуноҳ гузарад, бегонаҳо афв мекунанду вай намекунад. Бо дастӣ ҳудаш ба паси панҷара бурда мемонад.

— Панҷара... Милиция... Мавзӯро дигар кунем ҳам, мешудагист?

— Узр.

— Хотирчамъ бошед, Иброҳимҷон. Касе ҳаҷ дорад, ки ба ман аз бинӣ боло гап занад? Ягон калиди вазини ё нимхиштиеро бардошта, чунон фарорам, ки...

Иброҳимҷон, воқеан Абӯро ба ёд оварда, Хиромони туфанг ба дастро пеши назар тасаввур карда, хандид. «Рост меғӯй, азизам, гапӣ касу нокаса нахӯр. Ҳамин ки аблаҳе ночоя чизе гуфт, фарор ба каллааш. Ман ҳас-там...».

— Иброҳимҷон, ҳезед, ба кӯча бароем.

У медонист, ки соат қариб як шудааст, вале филҳол «хуб» гуфт.

Хиромон момояшро узрхоҳон бедор намуд ва таъин кард, ки то омаданааш аз холи Шарифҷон хабардор бошад. Бача одати нимишабӣ бедор шудан надорад, аммо ба ҳар ҳол.

— Кӯчаҳо хилват. Эҳтиёт шавед,— хангоми гусел таъкид намуд пиразан. Аз оҳанги суханааш пай бурда мешуд, ки аз ўро ташвиш додани духтархондаш заррае малол нест, баръакс, аз аҳли Хиромон ба сайри нимишабӣ қадаре ба тааҷҷуб монда бошад ҳам, мамнун аст.

Дар кӯчаҳои ҷароғон даст ба даст дода, то бомдодон сайр мекарданд.

— Ягон шеър хонед,— хоҳиш намуд Хиромон вақте ки зерӣ яке аз дарахтони кастонаи хиёбони назди театри опера ва балет даме таваккуф карданд ва Иброҳимҷон мавридро муносиб дида, ўро ба оғӯш кашида бўса кард.

— Ба чашм,— гуфт Иброҳимҷон ва дарҳол «Гуфтам: ба чашм» ном шеърӣ машхури Камолӣ Хучандӣ ба ёдаш расиду онро хонд.

Пас сари Хиромонро миёни кафҳо нарма дошта, чехраи ӯро ба равшанӣ чароғ гардонид ва ба чашмонаш чашм дӯхт. Дар як оннаҳаи майдаҷаки чашми одамӣ ин қадар эҳсоси афқор акс меёбад: ҳам шодию фараҳ, ҳам андӯҳ ва орзую умед, ҳам ҷаҳон-ҷаҳон андешаҳо, мегуфт ӯ ба худ.

Аз чашмони шахлон нигораи нури шодмонӣ, шодкомӣ меборид.

Хиромон гуфт:

— Ба ман ҳамин ҳел шеърҳо маъқул: «гуфтам», «гуфто», «гуфтамаш». Ҳам хушрӯ, ҳам шавқовар. Гуфтугӯи ҳудамон барин менамоянд ба назар, лекин ҷӣ қадар нафис!

— Набошад, боз гӯш кунед:

Гуфтам: эй симзакан! Гуфт: киро мегӯӣ?

Гуфтам: эй аҳдшикан! Гуфт: чиҳо мегӯӣ?

Гуфтам: эй он ки надорӣ сари як мӯй вафо!

Гуфт: маълум шуд акнун, ки маро мегӯӣ.

Гуфтам: эй ҷон, зи дили саҳти ту фарёд маро!

Гуфт: бо ман сухани саҳт чаро мегӯӣ?

Гуфтам: аз бод наҷми ту шунидан ҷӣ хуш аст!

Гуфт: то қай сухан аз боду ҳаво мегӯӣ?

Гуфтам: ин зулфи парешони ту аз мушки Хитост?

Гуфт: то чанд парешону хато* мегӯӣ?

Гуфтам: аз дасти дили худ ба ҳалокам розӣ,

Гуфт: ин худ зи забону дили мо мегӯӣ.

Гуфтамаш: қай расад аз баҳт паёме ба Камол?

Гуфт: он рӯз ки аз мош саломе гӯӣ?

— Иброҳимҷон, шумо хучандиед?

— Аз Ҳофиз меҳондам, шерозӣ мегуфтед? Тоҷикам. Яксон вориси Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ибни Сино, Хайём, Саъдӣ, Ҳофиз, Камол, Ҷомӣ, Носир, Шохин...

— Шуд, шуд. То сахар рӯихат хонданиед? Медонам, аз Мадагаскар наомадаед.

— Истед, Хиромон, мабодо шахрҷӣ нестед?

* Ба алифбон форсӣ «хито» ва «хато» як ҳел навишта мешаванд.

— Шаҳрчиҳо бисёртар дар байни шумо, зиёно. Ман як коргари оддӣ,— қадаре ранчидахотирона гуфт Хиромон.— Шаҳрчӣ мешудам, кучой буданатонро перорсол мепурсидам...

— Ҳазл кардам, Хиромони ман.

— ...Меҳостам аз худатон камтар нақл кунед.

— Тарчуман ҳоламо гуфта диҳам?

— Хайр, чӣ айб? Одатан пеш аз ҳар як иқдоми муҳим тарчуман ҳолро менависанд, мегӯянд. Ин расми дерина.

— Ба ҷону дил,— Иброҳимҷон бо оҳанге ки ариза ё саволнома меҳонанд, тез-тез гӯё кироат мекард:— Соли 1946 дар шаҳри Душанбе аз онлаи коргар таваллуд ёфта, дар ҳамин ҷо мактаби миёна ва университетро хатм кардам. Падарам иштироккунандаи Ҷанги Бузургӣ Ватанӣ будааст. Дар хурдсолнам вафот кардааст. Модарам сола қабл аз ин ғавтида буд. Дар хусуси бародарам Ҳамроҳ Олимӣ маълумот расидааст. Вай ҳам шахси мӯътамад — полковники милиция. Боз чӣ? Ҳа, як бор берун аз хоки Ватан — ба Афғонистон ҳамроҳи дастан хунарипешаҳо рафта омадам. То ҳоло расман зандор будаму дар воқеъ мучаррад. Акнун...— оҳанги шӯҳ нохост ўро тарк намуд,— акнун шумо зани ман,— ду калимаи охириро таъкидкунон гуфт Иброҳимҷон ва ногоҳ аз роҳ бозистода, сари Хиромонро боз миёни дастонаш бигирифт ва аз даҳонаш бӯсид.

— Ҳа, азони шумо,— гуфт Хиромон.

— Зани аввалини ман... Зани чашму дида кушода дидаам.

— Хӯш-е, ақаллан чаҳордахум, гӯед...

— Не, Хиромони ман, аввалин.

27

Иброҳимҷон корхояшро саранҷом дода, аз сардор ҷавоб гирифта, аз студия як соат пештар баромад. Ҳоло то поёни кори Хиромон хеле фурсат бошад ҳам, майлаш.

Борони реза меборид. Хуб шуд, ки бармаҳалтар баромад. Хиромонро савор карда, ба боғчаи Шарифҷон, баъд ба хонааш мебарад. Дурусттараш, ба хонаашон.

Барвақттар мераваду дар ҳамон ҷои муқаррариаш — дар канори роҳи калон, дуртар аз сохтмони Хиро-

мон, зери чанор мошинро нигоҳ дошта, радио гӯш мекунад. Ё китоб мехонад. Аз утоқи кори Қамар ҷаҳор шумораи фитшудан мачаллаи «Иностранная литература»-ро охистаяк гирифта буд, ки дар он романи овозадоре дарҷ шудааст. Бештар аз як сол аст, ки ҳама ба ин роман дарафтодаанд. Ку, вай ҳам бихонад, ҷи гуна асаре будааст. Қамар сонӣ мехонад, вай бениҳоят тез мутолиа мекунад. Китобхониашро каси ношинос бинад, гумон мебарад, ки ӯ бо мутолиа машғул не, балки ҳамту китобро охиста-охиста варак мезанад. Матиро, ҳар ҷи гуна бошад, саҳифа-саҳифа гӯё фуру мебарад.

Не, дар наздикии Хиромон ба гумон, ки китоб хонда тавонад. Хиромонро, кори ӯро аз дур тамошо мекунад. Вай доимо ҳамин тавр мекунад.

Ҳозир, баъди гузаштани ду чорраха ба кӯчаи рост мебарояд ва аз дур крани ӯро мебинад. Аз тамошояш завқ мебарад, чаро ки, аввалан, ҳуди маноракран асбоби ситорагарм аст. Агар барои асбоби оҳанин ҳамин сифат ҷоиз бошад. Бесабаб тоҷикон, ўзбекон, умуман мардуми Осиёи Миёна онро бо навозиш «пахлавон», «полвон» намегӯянд. Ободии макони онҳо, кишвари онон ба хидмати пуршарофати ин дастгоҳ марбут аст. Вай дасти бинокоронро сабук, мушкилашонро осон кард. Маноракран намебуд, ҳоло панельҳо, блокҳои бисёртоннагиро кӣ то ба оғӯши осмонҳо бардошта, ба тори иморатҳои нӯҳ-дахқабата мегузошт? Аз ҳамин сабаб ин дастгоҳи зотан бесулукаи гардандарози лаклакшакл ба назари мардум гарм метобад. Аммо крани Хиромон махсусан. Дасти дилбари Иброҳимҷон гул аст. Нодуруст мегӯяд Хиромон, ки ӯ як коргардухтари оддист. Санъатгар аст ӯ. Ба ҳар кор қамар бандад, он ҷозибан санъатро касб мекунад. Ба ҳаракати милаи маноракранаш, ба болою поён рафтани симтаноби боркаши вай таваҷҷӯҳ кунед. Ҳар кас рақси аспро дар цирк ё ипподром дида бошад ва тафовути рафтори онро аз лўккаи аспӣ оддӣ дарк карда бошад, ҳамон кас тасаввур карда метавонад, ки крани Хиромон ҷи гуна бо низом, ҷи тавр нарма бо назокат ҳаракат мекунад. Гӯё намегардад, балки муносиби номи соҳибааш меҳиромад.

Э, кран наменамояд... Кучо рафтааст он?

Иброҳимҷон то ба таги дарвозаи шалаки сохтмон омад. Худоё, кран ғелида, якпахлӯ меҳобад!

Ногоҳ гӯшаш қулф зад. «Волга»-и милиция оби

кӯлмакхоро пош дода, башаст баромада рафт. Аз паси вай автомобили «Ерни техники» баромад. Иброҳимҷон пешпо хӯрда-пешпо хӯрда, сӯи майдони бинокорӣ мерафт. Мошини каппадори милиция омад.

Кран ба девори нотамоми қабати чаҳоруми иморат афтадааст. Дар атрофи пояш ва дар боло, он чое ки кабинаи тирезаҳояш шикаста фурӯрехтаи кран ба гӯлаи бетони оҳанаш қатшуда якпахлӯ такъя карда меҳобид, ходимони милиция, коргарони сохтмон, инженери идораи крану механизмҳои бинокорӣ, боз кимчи гуна одамон ҷунбӯҷӯл доштанд. Ба дафтарчаҳо чи-зе менавиштанд, бо фотоаппарат акс мегирифтанд.

ӯ ба издиҳом наздик шуд.

— Вазнин ахволашон,— меғуфт яке ба ҳамсӯҳбаташ.

— Ахволи кӣ? Кӣҳо?— саросема аз китфи он шахс дағалона кашида пурсид Иброҳимҷон.— Магар як кас не?

— Чаро як кас? Крандору боз як зан.

— Пас ду зан?

— Э гуфта истодаам-ку: крандору боз як зан! Яъне як марду як зан.

Хиромон! Хиромони ман! Эй чарх, ин чӣ рӯзест!...

Боз гӯши Иброҳимҷон чиппӣ маҳкам шуд. Ҷунбиши лаби одамонро меду намешунавид, ки чӣ меғӯянд.

«Мани нодон,— худро маломат мекард ӯ,— ин шахску роҳгузар аст. ӯ чиро медонад? Ман чаро ба ӯ часпида, савол медихам? Барои чӣ дар атроф ягон шинос наменамояд? Қанӣ он ҳама гилкорон, бетонрезон, ки ҳамеша ҳамроҳи Хиромон ба ошхона мерафтанд, як села шуда, ҳамроҳ аз кор мебароманд?»

Гӯшаш андаке яла шуд ва садоҳои атроф боз ба самъаш мерасид:

— Не, кран ҳеҷ гоҳ худ ба худ намеафтад. Нигоҳ кун, чӣ қадар порсанг* дорад. Камаш сад тонн.

— Набошад, нодуруст монтаж шудагӣ.

— Ду сол боз дуруст буд-ку. Кранро тағонат не, инженеру техникҳо монтаж мекунад. Инспекцияи давлатӣ акт монда, қабул мекунад, калла! Ин ҷо сирре ҳаст.

— Рост, сир набошад, милиция намеомад.

— Милиция ба ҳар фалокат бояд давида ояд.

Яке калиман «паспорт»-ро такрор мекард. Паспорти аз боло ёфтагид гӯё. Паспорти киро? Ба ин фоҷиа

* Балласти пояи маноракранро меғӯяд.

паспорт чӣ дахл дорад? Э, чин занад, паспорти маноракранро мегӯянд, зоҳиран, ҳамон хуччатеро ки ҳамеша дар кабинаи кран асту ба он ҳаман таъмирогу нигоҳубини асбоб сари вақт қайд карда мешавад.

— Хайфо! Чӣ хел зани хушрӯй!—мегуфт яки дигар.

— Рӯяш хунолуд буд. Хубрӯяш ба ту аз кучо маълум шуд?— эътироз мекард дигаре.

«Рӯяш хунолуд...» Боз гӯши ӯ қуфл зад. Хис кард, ки мадори дасту пояш мекоҳад. Ногоҳ касе ӯро аз домани пиджак кашола кард. Ҳамон дугонан ҳамкори Хиромон. Чашмонаш гириялуд. Э сабил, гӯш маҳкам, сар ғуввос мезанад. Намешунавад, ки ӯ чиҳо мегӯяд. Ҳа, ҳа... Хиромон ҳамроҳи кран чаппа шудааст... Ӯро мошин бурдааст... Ёрии таъҷилӣ, албатта. Не, не, зинда буд.

Зинда буд.

Зинда...

Пас чаро мегиряд ин зан?

Зинда буд...

Холо чӣ?

Аз кучо фаҳмидан мумкин, ки Хиромонро ба кучо бурдаанд? Кадом касалхона? Дар хоначаи чӯбини про-раб телефон ҳаст. Лекин бо телефон аз дусар ҷавоб нахоҳанд дод. Камаш баъди як соат маълум хоҳад шуд, ки ӯро ба кучо бурдаанд, ахволаш чи гуна аст.

Чӣ бояд кард? «Рӯяш хунолуд...» Ба истгоҳи мошинҳои ёрии таъҷилӣ рафтан даркор. Мошин тайёр, фикру ҳаёл чӣ лозим? Айёми шогирди Камар буданаш кори ин истгохро ба навор гирифта буданд. Он ҷо дар-хол ҷавоб медиҳанд, ки фалон беморро ба кадом табо-батхона бурдаанд ва ахволаш чун аст.

Иброҳимҷон мошин меронду гоҳ пеши роҳашро аён медид, гоҳ байни чашмони ӯ ва роҳу роҳгузарон пар-даи туман меафтод. Хангоми гузаштан аз чорраҳан назди агентии шаҳрии Аэрофлот ғичирроси гӯшхароши тормози кадом мошини вазнине баланд шуд. Аранг-аранг бонги дашном ба гӯшаш мерасид. Аз афташ, чор-рахаро бе навбат, ба чароғи сурх гузашт ва қариб бонси фалокати нав шуд. Боз дар кучое анбӯхи пиёдахоро ба-шаст бурида гузашт. Зане фарьёдкашон ҳақораташ мекард.

Диспетчери ёрии таъҷилӣ гуфт, ки андаке бардошт кунад, ҳозир ҷавоб хоҳад дод. Аммо ӯро дигар ёрон

сабр набуд. Дарди чонкохе аз кучо пайдо шуда омада, чоғояшро ба ҳам фишорид, гӯе устухонҳои манахро совида орд мекарданд. Базӯр имое карду ҷавони сафедпӯшро назди худ хонда, ба чоғаш ишора намуд ва худӣ ҳамон лаҳза, дар худӣ ҳамон ҷой — рӯи ҳақиқати сафеди назди мизи диспетчер ба паҳлу ҳобид.

...Нисфишабӣ дар палатаи дувоздахум ба худ омад. Дар ҳамон палатае ки он ҷо як моҳ ночунбон меҳобиду дар арафои иди қай ба палатаи кунҷаки кӯчонидаанд.

Чашм кушода дид, ки бар тори сараш гӯе хирмани пахтаро парӯ кардаанд. Пас аз муддате сарфаҳм рафт, ки ин пахта не, яктаҳои сафеди одамони ба сараш ҳамшуда, сақфи оҳақмолидан хона, ҷароғи сафеди курашакл аст. Яке аз яктаҳпӯшон бародараш аст. Ҳа, албатта, барои полковники милиция дари баста нест. Вақту бевақт, мумкину номумкин нест. Бародараш. Бародари ҷонаш, баробари ҷонаш. Шаҳси маҳбуби ӯ, ки ба ҷои падар тарбият карда, ба воя расонидааст. Шаҳсе ки ба ҷои сипосдорӣ Иброҳими ношукр сад бор, ҳазор қарат дилтангаш кардааст, озораҳ додааст. Кадрношинос, ноинсоф, ҳар.

— Ҳа, шер! Ана чашм кушодӣ, шер! Ба чашмонат, акаат мурад, дарди ту ба ман занад, шер...

Вай бо эҳтиёт ба сари ӯ ҳам шуда, рӯяшро, мӯйлаби нармашро ба руҳсори додараш молид. Духтури навбатдор ӯро аз китф дошта, рост кунонид. Рӯдан резини кислородро ба даҳони Иброҳимҷон дурусттар дароварда, ба дарунтари комах тела дод.

— Шер, вай зинда. Вай духтараки крандор зинда. Фақат андак маҷрӯҳ шудааст. Ҳеч воқеа не. Лекин ту, аҳмак, шер. Дарди ту ба ман занад, ту подон, шер,— боз ба сари Иброҳимҷон ҳам шуда мегуфт бародар ва аз чашмони ӯ ба рӯяш донаҳои сиришк метаровид. ба тораҳои мӯйлабаш андармон шуда, дар шунаҳи ҷароғ медурахшид.

«Зинда... Зинда...— пичиррос мезад Иброҳимҷон.— Фақат андак маҷрӯҳ шудааст...»

Саҳарӣ Камар либоси беморӣ дар бар назди кат пайдо шуд. Ба сараш ҳам шуда, нарма, вале дурудароз оғӯш намуд.

— Мана тарсонидӣ, ошно. Дар дунёе ҷӯра мӯлу якта ба эб наздиктараҳ ту,— мелаққид ӯ.— Ҳамон ҳам ба шарте ки минбаъд одами дуруст шавӣ, дамдуздӣ

накуни, худсарӣ накуни, тарбияи мана гирифта, баакл-тар шавӣ.

Иброҳимҷон мижа таҳ карда «хайр» мегуфт. Лақкидан бигир, мегуфт дар дилаш. Ман ба кадри ту ҳам намерасидам. Нодон будаам, аҳмак будаам...

— Хайр, рафтам. Холо ба пешн ту касеро намено-нанд. Лекин илоҷ ҳаст,— ӯ ба либоси касалхона ишора намуда, айёрони чашмак зад.

28

Зардодхон Ивон-амакро ба кат хобонида, набзи ӯро дурудароз санҷид. Ба соаташ нигоҳ карда, аз рӯи ода-ти худ, ба ҳар тапиши набз сарашро як бор ҳаму рост карда мешуморид. Баъд мӯйсафедро рӯ ба поён хобо-нида, ба тахтапушташ стетоскоп гузошта, муддати аз он ҳам мадидтар гуш кард.

— Чуқуртар нафас кашед,— мефармуд ӯ. Ивон-амак амиқ нафас мекашид.

— Акнун нафас гиреду нигоҳ доред.

Ивон-амак фармудан ӯро мекард.

Дар ин асно аз гӯшаи дури долон садон ханда шу-нида шуд. Ханда тадриҷан ба қаҳ-қаҳан баланд табдил меёфт. Ин чӣ ҳодиса? Одами батамиз дар бемористон ба ин тарика намерхандад ҳаргиз.

Иброҳимҷон аз духтур рухсат гирифта, ба долон баромад. Дар қаноти чапи долон, дар он тарафе ки шӯъбаи ҷарроҳӣ воқеъ будо бо тавораи шишакорӣ чу-до карда будандаш, чанд кас баробар меҳандиданд. Ка-римҷон-ака ҳам «Худаи чӣ гап?» гӯён баромад. Аз паси ӯ Носир Аббос, худн духтур ва, ниҳоят Ивон-амак курта-ашро пӯшидаравон беруи омадан.

— Чӣ гап? Чӣ шудааст?

Зевар аз он сӯ табассумкунон меомад.

— Зевар, чӣ ҳодиса? Кӣ меҳандад? — пурсид Зар-додхон.

— Эркатулфори ҷарроҳӣ кардаанд. Профессор ме-ҳанданд. Ассистентҳошон-катӣ. Аз шиками эрка беи равшан баромадааст.

Акнун дар шӯъбаи терапия ҳам ҳар касе ки маҷоли ханда дошт, меҳандид. Дар ординатура духтурон ме-ҳандиданд. Дар гӯшае донишҷӯёни таҷрибаомӯз меҳан-диданд. Бемороне ки дар пешн зинапои чамъ шуда, рус-тӣ сигор мекашиданд, низ қоҳ-қоҳ меҳандиданд.

Дар бадали чаҳор-панҷ ҳафта эркатулфор ҳамаро аз ҷон сер кард. «Зарфи пешоба дастам катӣ намедорам. Ман дар касалхонаи Маскав табобат шудагӣ одам. Он ҷо ҳамроҳи пешобдон дастрӯмоли тоза медиханд. Ёфта медихед!»— гуфта зитир мекарду ду пояшро ба як мӯза меандохт. Баъд барои хонаи алоҳида, барои телефон, барои хӯрок арбадаҳо карда, ҳоли ҳамаро танг мекард. Қариб ҳар рӯз сардухтурро ба наздаш даъват кунонида, бо ӯ аз осмони ҳафтум истода, муомила мекард. Агар Носир Аббос ба воситаи ҷӯрааш нӯхтаи ӯро андак кашида намомонд, ҳоло, эҳтимол, дар табобатхона барои худ санаторий дуруст мекард, ме-гуфт, ки ба деворҳо қолин овезед, ба ҳар ғӯша телевизор монед, ҳар соат меван тару тоза биёред.

Касали ӯро терапевтҳо муайян карда натавониста, мувофиқи талабаш ба шӯъбаи ҷарроҳӣ гузарониданд. Вай фиғон мекард, ки ба дарди саратон гирифтор будааст. Ҳа, ба дарди саратон гирифтор будаасту табии бемуруват ба ҷони ӯ раҳме надоштаанд. Дар воқеъ, ҷарроҳон дар аснои муоина дар шиками ӯ зери панҷа ноҳамворие ҳис мекарданд.

— Ин варами саратон! Маро худӣ профессор ҷарроҳӣ кунад!— талаб менамуд ӯ.— Шаҳр бедарвоза нест. Хоҳиши беморро ба инбат нагирифтан мумкин не! Қонуни советӣ талаб мекунад, ки...

Ва ҳоказо.

Ҳамин ҳоло ӯро ҷарроҳӣ кардаанд. Аз шикамаш, аз миёни рӯдаҳо беи равғанро бурида партофтаанд.

— Дар умрам ин ҳел гумроҳ нашуда будам,— ме-гуфт профессор ва оби чашмонашро бо рӯймолаке пок карда аз тахти дил меҳандид.

— Беи равған!— ҳитоб кард Носир Аббос.— Худаш беи равған! Нобакор! Паразит!— гарчи ӯ чандин муродифи тоҷикии ин калимаи юнониро медонист, лекин айнан ҳамин тавр: «Паразит!» гуфт.

Ларза ба андоми ӯ афтада, ранги рӯяш канда буд. Зевар ӯро аз бағал дошта, ба палата ҳидоят намуд. Ба қадаҳои шишагини дорухӯрӣ валерианка рехта, ба об омехта нӯшонид.

Ҳама ба палата баргаштанд. Иброҳимҷон беихтиёр пикирро с зада хандид.

Носир Аббос сар аз болин бардошта, ба ӯ таънаомез чашм дӯхт.

— Нахандед, Иброҳимчон. Мо механдем, ни безҳо ба тори сарамон баромада мегиранд.

Иброҳимчон хичолатомез сурфа карда, рӯи каташ ёзид. Аз рӯи навбат духтур мебоист назди ӯ меомад, вале вазъи Носир Аббосро дид, пеши вай рафта, ба курсӣ нишаст. Чизе нагуфта, коре накарда, ҳаёлолуд ба тиреза нигоҳ карда менишаст. Гӯё ба ваҷоҳати худ гуфтани буд, ки мунтазир аст, ки бемор ором бигирад. Ӯ онд ба роҳҳои ёрирасони осонӣ, баъзе ҳилаҳои психологӣ борҳо ишора карда буд. «Зуд диққати худро ба дигар нукта равона кунед...— мегуфт ӯ.— Як дақиқа тасаввур кунед, ки шумо танҳод; касе нест, воқеае рух надодааст, касе чизе нагуфтааст, коре накардааст. Ва ҳамин, ки оромӣ аз нав барқарор шуд, андешаатонро метавонед боз давом бидиҳед, лекин бо тааммул, гаронборона, бо тамкин.... Худнигаҳдорию омӯхтан лозим... Дигар чорае нест. Рост, барои беморе ки як бор ба дарди қалб гирифтोर шудааст, роҳи дигар нест.

Ҳамаи ин гапҳо ба гуфтан осон. «Худро ба даст бигиред...» Оҳани тофтаро ба даст гирифтани осонтар будагист...

— Духтур,— Носир Аббос қадаре таскин ёфта, ба гап даромад.— Гуфта будед, ки ман асли қадим барин сикҳат мешавам.

— Гуфта будам. Боз мегӯям.

— Бе муболиға, а?

— Мутлақо. Лекин шарт ҳамон муаллим: саҳт ба изтироб афтодан мумкин не мисли пештара.

— Чӣ хел ба изтироб намеафтед? Ана гӯш кунед. Як воқеа. Рӯзҳои нав ба қор таъин шуданам дар район аз идора мебаромадам, ки як шахс мошинсавор аз рӯ ба рӯ меояд. Аз як қанори кӯча қубури об мегузарониданд. Кӯча пури хок, ноҳамвор буд, мошин суст меомад. Ваҷоҳати он шахс диққатамро ба худ кашид. Гӯё ҳайкали тайёр. Ҳайкали гурур. Медонед рассомони қарикатура сурати ҳавобаландонро чӣ навъ мекашанд: сараш қадаре яктарафа, биниаш дар осмон, ба олам бо нафрати ҳашмомез менигарад, гӯё мегӯяд: ҳой гуломон, ҳой асирон ва факирон, чаро нигоҳ намекумед, ки ман меоям? Ман! Ман-а! Чаро ба замин намеафтед? Ба сачда намеравед? Садақан ман барин як зоти ноёб шавед!

Синнаш ҳанӯз ба сӣ парасидааст. Тасаввур мекумед? Ҳанӯз сисола нашудааст!..

— Ҳа, ҳамин хел зотҳо ҳастанд, афсӯс.

— Дар пешӣ ман омада қарор гирифт. Аз паҳлӯям гузашт. Аз рӯи онн, садқаи сар, гуфта, салом додан меҳостам, ба сӯям ҳатто нимназаре наафканд. Рост ба бино даромада рафт. Ба комиҷроия. Идораи мо ҳам дар ҳамон бино. Мӯи сарам, ба ҳаёлам, сӣх рост шуд. Пас гашта, аз дунболаш рафтам. Ба қабулгоҳи раис даромада, ба одамони дар навбат нишаста нигоҳ накарда ҳатто ба рӯи котиба ҳам нанигариста эълон кард. Ҳа, матлабашро изҳор не, бодабдабае эълон кард:

— Ба раис гӯед, ки директори трест омад.

Хулласи калом, бенавбат даромад. Сабр карда истодам. Аз афташ, қиёфани ғазаболуди маро ҳозирон дида, хайрон шуда буданд.

Вақте ки аз кабинети раис мебаромад, аз дасташ дошта, дубора ба он ҷо даровардам. Раис хайрон шуд. Ҳам раис, ҳам он шахс, ҳам ҳуди ман рост менстодем.

— Кӯчан одоб гуфтани иборае ҳаст,— гуфтам.— Ман мегӯям, ки кишвари одоб ҳаст дар рӯзгор. Дар он кишвар калонтарин, фарохтарин кӯча — кӯчан хоксориист. Афсӯс, ин кӯча камодамтар аст. Онро бояд пеш аз ҳама коммунистон пур кунанд, обод доранд. Шумо, директор, ба чӣ вачҳ аз худ худованди олам метарошед?

— Чӣ гуноҳ дорам ман? Барои чӣ маро аз роҳ боздошта, дӯғу дағдаға мекунед?— шӯрида рафт он хайкал.

— Ба атроф, ба замин, ба одамон ҳам нигоҳ кунед вақте ки ба замини осӣ қадам мемонед.

— Аз комитети назорат шуданатон ҳоло як моҳ нагузаштааст. Шумо пасту баланди ин районро аз кучо медонед?— паст намеомад ӯ.

Ин дам раис ба гуфтугӯ ҳамроҳ шуд:

— Пасту баланди район ҳамин, ки ин кас ҷияни Саид Ризоевич, котиби якум. Эроди рафиқ Носир Аббос ҷон дорад, бародар. Ман ҳам аз ин хислати шумо бохабар. Агар ҳуди Саид Ризоевич фаҳманд, ки ба ин тариқа обрӯёшонро рехта мегардед, шуморо навозиш намекунанд. Айб. Шуморо ба аъзони партия бо умеде қабул кардаанд.

Соҳитар воқеаро ба ҳуди Саид Ризоевич ҳам гуфтам. Директор бо одамон саломуалек мекардагӣ шуд.

Носир Аббос аз ҷояш хеста, як пиёла ҷон хунук нӯшид. Боз омада суханаширо идома дод. Ба ақидан ӯ, дар мамлакатӣ мо кайҳо боз синфҳои ба ҳам зид, ба

ҳам душман набошанд ҳам, муносибати синфӣ ба кор, ба адои вазифа ва муаммоҳои мураккаб вучуд дорад. Саҳеҳтараш, муносибати сиёсӣ. Яке ба кори давлат ҷонсӯз аст, ҳамчун фарзанди замонаи нав дилаш, ҷонаш, то мағз-мағзи устухонаш месӯзад. Дигаре мегӯяд: «Э садқан сарам! Дилама хун карда мегардам? Дар ҳамин дуруза дунё! Дилсӯзҳо кардан гиранд».

Ғаддортарин душмани Носир Аббос дузд не, ё авбошу дигару дигар қалтабонон не, балки он аст, ки мансаbero муваққатан бошад ҳам, ду-се сол бошад ҳам, то «баромадани мисаш» бошад ҳам, бо ҳилаю тазвир соҳиб шудааст, ноҳақ соҳиб шудааст. Душмани ғаддори ӯ онҳоеанд, ки ҷон дигаронро бо найрангу тадбир соҳиб мешаванд.

Баъзеҳо аз миёни халқи оддин заҳматкаш баромада, пас аз муддате мебинӣ, ки қарзу фарзро аз ёд бурдаанд, кӣ буданашонро фаромӯш кардаанд. Ба собиқ ҳамкоронашон — ба коргари қаторӣ, ба ронанда, қаровул, фаррош бо назари султоне менигаранд.

Носир Аббос ин гуна зотеро бинад, тамом, хунаш ба сараш мезанад. Пайкарашро нафрату ғазаб ба ларза меандозад. Хаёлаш ба кор даромада, манзараеро ки меҳост бубинад, пеши назараш ба чилва меорад. Дар хаёлаш ин гуна махлуқҳоро шармандаву шармсор мекунад, азоб медиҳад.

Гардани фарбеҳи чандқабата ғаб-ғаббароварда, гардани мисли кундан ҷувоз ғафси аз рағбан ялаққосзананда ва шиками бодбони пур аз бод барин дамида — ба истиснои якта-нимта беморон ё варзишгарон — барон ӯ аз манфуртарин диданиҳост. Ӯ борҳо соҳиби ин гуна гарданро хаёлан (сад афсӯс, ки фақат хаёлан!) аз мошини давлатӣ ба мобайни кӯча, пеши назари халқи фароварда, пиёда ҳай кардааст. «Рағбанро об кунед, ошно. Шумо дар мамлакати социалистӣ зиндагӣ мекунад. Ба атрофатон як назар андозед...»

Ё ин гуна зотро ба маҷлиси комитеташ даъват кардааст. Толори паҳновар аз одам пуру молломол. Ҳозирон каттагӣ, ғурури пучи ўро, ки муносиби кадом як феодалест, бо тамасхур маҳкум мекунанд. Бинобар ин гарданғафс ҳоло аз шаст фаромада, гарқи обу арақ мобайни мардум бо сари андаке ҳам меистад. Андаке ҳам, чунки қарби таранги гардани лўнда имкон намедиҳад, ки магнаҳ то ба сари сина бирасад.

«Аз вазифааш озод карда, ба заводи хишт ба кор

фиристода шавад. Гурӯҳи назорати халқии завод ӯҳдадор карда шавад, ки ба ислоҳи ин зот, ба об шудани рағбани изофани ӯ назорати махсус таъин кунад...»

Сонӣ Носир Аббос ба худ тасаввур мекунад, ки гарданғафс ҳарсасзанону фиш-фишкунон пиёда ба кор меравад. Хангоми савор шудан ба автобус аз дар нагунҷида, боиси писханди мусофирон мешавад. Духтарон, ҷавонзанон қикир-қикир хандида, ҷони ӯро ба халқ меоранд. Ӯ аз хидмати троллейбусҳо умуман даст мекашад, чунки дар аксари онҳо гӯё бар қасди ӯ, дар адмиёнаи дари қафо дастдораке шинонида, даромадгоҳи васеъро ба ду хисса таксим кардаанд. Ӯ фақат як бор бо сару рӯи арақшор ҷуссан худро яктарафа карда, ба дарун кишида тавоништааст. Баъд дар дилаш шукр кардааст, ки, хайрият, дари пеш ин хел дастдораки зормонда надорад.

Боз тасаввур мекунад, ки қачовашикам чӣ тавр хишти ходро гирифта, ба аробача бор мекунад. Ақаллан даҳ-дувоздаҳ бор ҳам нашуда, боз аз сару рӯяш шарросзанон арақ мешорад. Усто қасдан ҷанҷол мебардорад, ки ҷаққонтар бичунб, хумдон мунтазир аст. Ха, маҳз ҳамон устое ки як ҳафта қабл бо ӯ дар сари як дастархон нишастапро ба худ ор медонист.

Оре, Носир Аббос инкор намекунад, ҳамин гуна ҳаёло на ин ки гоҳ-гоҳе ба сараш меоянд, балки метавон гуфт, вучуди ӯро ҳеҷ тарк намекунанд. Аз ҳамин сабаб, ба гуфти он ҷӯрааш, гоҳо саҳтгириро аз ҳад мегузаронад.

...Аз дарвозаи анборе мебоист автомобили боркаш мебаромад. Вай ҳолӣ буд. Ронанда мегуфт, ки водопроводи саҳни анбор имрӯз фишори кофӣ надорад. Ӯ ба ҳавлии муассисаи ҳамсоя рафта, мошинро шустанист. Посбон мегуфт, ки рухсатнома биёр. Қоида ҳамин. Мунозира сар шуд. Аммо аз рӯи таомул бо посбон мунозира намекунанд. Итоат бояд кард.

Ронанда баргашт. Мудирӣ анбор бо телефони дохилӣ фармуд, ки «Мон, мошин барояд». Посбон боз намонд. Вай ҳам одами мустақил аст. Аз идораи муттаҳидан посбонон ва фақат ба сардори худ итоат мекунад, ё ба қонун. Ӯ исрор мекард, ки рухсатномаи расмӣ хаттӣ биёранд. Рақами мошинро ҳам нависанд.

Посбон, бешубҳа, як дараҷа хурдагирӣ мекард, лекин аз ҳудуди қонун набаромада буд. Мудир оташин шуда, ба тағи дарвоза омад. Худ ба сари руль нишас-

та мошинро ронданӣ шуд. Гӯе ӯ ба сари руль нишинад, монеае нахоҳад буд. Аммо посбон дарвозаро накушод. Мудир ва ронанда ӯро дукаса тела дода, дарвозаро кушоданӣ шуданд. Кашокаш шуд, ба занозанӣ гузашт. Ду дандони пеши посбон шикаста, ба комаш рафт. Вай солхӯрда буд ва он дандонҳо аз охири дандонҳои табииаш буданд. Ӯ ба идорааш телефон кард.

Арз, шикоят, мубоҳиса, муҳокима сар шуд. Носир Аббос мудри анборро аз кор озод кунонид. Ба сардори бевоситааш ҳам танбех эълон кард, ки ҳамин ҳел муштзӯри азхудрафтаро дар пеши чашм нигоҳ дошта мегашту чӣ махлуке будани ӯро намедонист. Меҳост, ки кор ба суд гузаронида, мудир ақаллан сола ҳафта шавад.

Талаби ӯ саҳт буд, албатта. Аммо шояд баъдтар нарма шуда, ба ҳазон камтаре розӣ мегардид. Лекин ёру ошноҳои мудир ба пой ҳеста, ғавғо бардоштанд, ки Носир Аббос зулму тааддӣ мекунад. Ошнобозӣ, ки шуд, бе тарафдорию тарафгирӣ намешавад. Як тоифа ҳаст, ки адолати қонунҳои ҷамъияти моро эътироф мекунанд, вале ҳамин, ки ягон моддаи онро ба ҳуди онҳо татбиқ карданӣ шудед, «Қанӣ адолат, кучо шуд инсоф!» гуфта фаръед мебардоранд. Хайр, фараз кардем, ки ин ҳам садақан сар, ҳок бар сари ошнобозон! Аммо ташкилоти ибтидоии партиявӣ ҳам тарафи онҳоро гирифта, қарор баровардааст, ки дар воқеъ ба ҳаққи мудри анбор ҷабр шудааст.

Носир Аббос ба ин қадараш тоқат карда наметавонист. Ба ташкилоти партиявӣ он муассиса котиби райкомро ҳамроҳ бурд. Он ҷо хуни чигар шуда, ғаҳмонида доданд, ки сухан на фақат дар бораи кирдори автошона, на танҳо дар бораи ду дандони шикаста меравад.

— Безҳо! Безҳои равшан! Безҳои касолат, касофат, қароҳат! Паразитҳо!— ҳамчунон меҷӯшиду меҳурӯшид Носир Аббос ва Зардодхон ба сари ҳам назди ӯ нишаста, гӯш меод.

Касолат, қароҳат, касофат... Рост, ба ӯ осон гирифта намешавад. Ва на танҳо ба ӯ. Ба ҳамаи онҳое ки бо ҳар гуна чирку фасод, ҳар ҳел ифлосиҳо сарукор доранд. Чунки, аз як тараф, бо нопокиҳо, ҳодисаҳои дилғашкунанда сарукор доштан ба сари худ мушкил аст. Ба зами ин кас бояд эҳтиёт шавад, ки ба ҳудаш ҳам чирк нарасад. Не, Иброҳимҷон ришва барин фасодро

дар назар надорад. Дар олам одамоне хастанд, ки усту-
хонашон аз азал поку асил аст, ниҳодашон, сиришта-
шон беолоиш аст, онхоро ҳазор карат ба имтиҳон ан-
дозед ҳам, заррае пастӣ, палидӣ намебарояд. Вай ме-
гӯяд, ки ба Носир Аббос мабодо яъсу навмедӣ барин
чизҳо сироят накунад. Яъс ҳам барои рӯҳи одамизод
аз чирк мондаи надорад. Вай зангест, ки сари вақт
зудуда нашавад, пайкари пӯлоди ро суда мекунад.

Шӯъбаҳои ҷарроҳиро одатан ба ду тақсим мекунад:
ҷарроҳии тозаву покиза ва ҷарроҳии захмҳои фасодин.
Ҷарроҳ бояд аслан боэҳтиёт бошад, лекин ҷарроҳи захм-
ҳои фасодин — дучандон бештар.

— Гурӯҳи моро вазир ба наздаш даъват карда
буд,— хабар дод духтур.— Гуфта будам-ку гурӯҳи мах-
сусе, ки минбаъд бо тадқиқ ва пешгирии касалиҳои
ишемӣ машғул мешавад. Мо аз рафти кор ҳисобот до-
дем,— Зардодхон даме хомӯш монд.— Ман аз шумо
нақл кардам, муаллим. Вазир гуфт, ки шуморо ба бех-
тарин санаторияи мамлакат,— духтур калиман «мам-
лакат»-ро махсус таъкид кард,— мефиристанд. Чанд
моҳ, ки лозим бошад.

— Ташаккур,— миннатдорӣ баён кард Носир Аб-
бос.— Лекин, духтур, о ин ғалатӣ шуд-ку. Худатон гуф-
та будед, ки аз касалхона мисли пештара бардаму ба-
қувват шуда мебароям.

— Аз касалхона нагуфтаам, муаллим. Баъди табо-
бат, гуфта будам. Ҳоло боз ду-се моҳ кор намекунед.
Ивон-амак аз каташ башаф бархост.

— Алӣ, ба санаторий фирист ёро, ба гапаш гӯш
накун,— нохост ба «ту» гузашта гуфт пирамард.— Ба
мо одам зарур. Одами безбур. Ту аз вай чаро иҷозат
мепурсӣ? Ба ҳар чой лозим бошад, фиристодан бигир.
Одамони хондагӣ бояд донанд: сухани духтур — қонун.

29

Ивон-амак ба паҳлӯи Иброҳимҷон омада истод, ки
аз тиреза алангаи оташи ҷовидонро тамошо мекард.
Оҳиста ба китфаш даст расонид ва бо навозиш гуфт:

— Писар, ман фаҳмидам вая... ўҳм... қиссан шумоя...

Сухани пирамард чала монду ба чашмаш об давид.
Чиро мегӯяд ў? Кадом қиссаро? Наход?...

— Шумо, ғалатӣ, Иброҳимҷон, руст кардан чӣ хо-
чат? Ин чизи пинҳон мекардагӣ не-ку. Ин бахт аст,

бахти калон... Ҷхӯ, кошкӣ бахти ошикӣ насиби ҳар кас мешуд...

Ҳм, гап дар як қой меиstadt? Ба қавли Носир Аббос, Аллаев ба Маллаев, Маллаев ба Саллаев, Саллаев ба Яллаев... Овоза аз Қоф ба Қоф рафт, гуфтаи гиред.

— Дар он қоҳо,— Ивон-амак ба девори ғарбии палата ишора намуд,— менавиштаанд, ки замони ишқу муҳаббат, оилаю хонадорӣ гузаштааст. Лоихан никоҳи муваққатӣ, никоҳи гурӯҳ ба гурӯҳ, чуноне ки дар ҷамъияти ибтидоӣ буд, муҳокима мешудааст. Зотҳое будаанд, ки базм ораста, масту лоякил шуда, бо ҳамдигар зан иваз мекардаанд. Одаминзод аз серӣ беҳуд мешавад. Меғӯянд, ки ин мараз ба ҳама сироят мекардааст. Не, ҷанобони мӯхтарам!— нохост наъра кашид Ивон-амак мисли он пирамарди қачпое ки дар Клуби ветеранҳо ногаҳонӣ фаръёд кашада, ўро ба тааҷҷуб андохта буд.— Не!— тақрор намуд ў бо овози пасттар ва баъд Иброҳимҷонро бо як даст аз китфаш оғӯш намуда, гуё сирре меғуфта бошад, ба пичиррос гузашт:

— Хусни одамҳои мо торафт зиёда мешавад. Агар ҳамту намешуд, ман ба тақдирам, ба ҳамаи ҷабру ҷафоҳои кашадаам лаънат меҳондам. Орзуҳо ҷоман амал мепӯшанд. Бале, писар, офарин...

Риши Ивон-амак тоза тарошида буд. Аз ў бўи одекони арзони «Тройной» меомад. Боз аз ҷӣ сабабе аз либоси бемористониаш бўи рангҳои матбаа ба димоғ мезад, ҳамаи бўе ки аз рӯзнои тоза меояд.

Ҷашмони мӯйсафед ҷанд қатра ашқ фишонида буданд. Вай номаълум оби дидаашро бо остинаш пок менамуд.

Носир Аббос ин манзараро аз болои каташ тамошо карда, ба Иброҳимҷон меҳромез табассум мекард. Гуё меғуфт, ки оре, гуфтаҳои пирамард ба ў низ маъқуланд. Аз ҷӣ нанг дорӣ? Баръакс фаҳр кун.

Ҳамаи ин кори Қамар аст, бешубҳа. Ў ба духтур гуфтааст, духтур ба Носир Аббос, вай ба мӯйсафед. Ҳоло ба ҳамаи шаҳр овоза мешавад.

Дар кӯча бод вазон буд ва шоҳаҳои дарахтонро ҳам карда, ба тирезаҳои палата мемолид. Партави оташи сари мақбараи шаҳидон дар рӯи деворҳои хона алвонҷ меҳӯрд.

— Ҷароғро дарнамегиронем?— ба аҳли палата савол дод Носир Аббос ва дар рӯи каташ нимҳез шуд.

— Ҳамту нағз, муаллим,— гуфт Қаримҷон-ака.

Ҳар чаҳор нафар рӯи катҳон худ меҳобиданд. Акнун то вақти ҳоб дигар коре нест. Фақат соатҳон даҳи шаб духтури навбатдор меояд. Аз дар медарояду салом дода, ҳамаро аз назар гузаронида, «Аҳволҳо чӣ тавр?» гуфта савол медиҳад. Агар касе ба кӯмаки ӯ эҳтиёҷ дошта бошад, арз мекунад, вагарна хушбошикунон бармегардад.

— Андреич, аз саргузаштҳо чорта нақл мекардед...— бо илтиҷо гуфт Қаримҷон-ака.

— Чӣ хел саргузашт?

— Дидаю шундаҳотон-дия.

— Матал намехоҳӣ?

— Саргузашти худатон аҷоибтар. Хайр, агар нахоҳед, матал гӯед.

— Буд набуд, будгор буд. Замин набуд, шудгор буд. Як коса дӯғ буд, ҳамекаш дурӯғ буд. Мешавад?

Қаримҷон-ака чизе нагуфт. Бо сукути худ фаҳмондаи мешуд, ки бача нест, ранчидааст.

Аввали шаб ҷароғ наафрӯхтаи дар ин хона одат шудааст. Одатӣ бечо нест, аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Вай ҳар шаб ба партави ҷароғи ҷовид ҷашм дӯхта, ҳаёлаш ба ким-кучоҳо меравад. Тамошон оташ барояш аз кӯдакӣ маъқул. Дар ягон гӯшаи ҳавлӣ ё кӯча бо ҷӯраҳояш гулҳан афрӯхта, то нимаи шаб коғазкӯҳнаю шувоху тахтапораҳо кашонида, гирди оташ рақсу бозиҳо мекарданд. Чанд сол қабл аз ин аз дараи Лучоб фавворан газ баромад. Геологҳо, аз афташ, нафт меҷустанд, аз ҷоҳи кофташон газ баромад. Ночор он газро оташ дардоданд, то ки ба саломатии мардум зарар нарасонад. Сутуни бузурги оташ наъракашон ба осмон печид. Мардуми кунҷков шабҳо ба лаби дара омада, аз дур тамошояш мекарданд. Иброҳимҷон низ гоҳ ину гоҳ он маъшуқаашро ҳамроҳ гирифта, ба тамошо мебурд. Хавсалаи дигар ҳангоматалабон пир шуд. Вале Иброҳимҷон ҳамчунон ҳафтае ду-се бор ба қарибиҳои машъалаи муаззамаи ғуррон рафта, аз оташ ҷашм нақанда меистод. Баъзан дар дил мегуфт, ки дар ниҳоди вай ким-чи гуна нуқсонӣ маънавие ҳаст: ким-чӣ қадар мутахассисон аз оташи сӯхтор ба ташвиш афтадаанд, барои бастани роҳи газ чораҳо меҷӯянд, маҷлису машваратҳо меороянд, давуғеч мекунанд, маблағи давлат ҳарч мешавад, аз Озарбойҷону Бошқирдистон устоҳоро даъват кардаанд, аммо ӯ мошинсавор омада, гулҳан тамошо мекунад. Аз ҳусни забонашон машъала, аз ғурриши мук-

тадири он, ки шабона то ба гӯшаҳои дури водии паҳновар мерасад, ҳаловат мебарад... Ё ин таъсири хуни аҷдодонаш бошад? Асари хуни оташпарастон, а? Охир нишонаҳои варосат ҳазорон сол поянда мемонанд.

— Андреич...— боз садон илтиҷоомези Каримҷон-ака шунида шуд.

— Ҳа.

— Нақл кунед. Барака ёбед.

— Э, ту аз нақли ҷанг ягон вақт сер мешавӣ ё не? Фильм дар бораи ҷанг бошад, давида пеши телевизор меравӣ. Рӯзона то гирифтани овозат ҷангнома мехонӣ.

— Хайр, Андреич. Ҷангнома дигар, қиссаҳои шумо дигар. Хӯ-ӯ, яқта гуфта будед-ку. Дар бораи бародаратон, додари Ҳасан-ака.

— Ин мардака бинед-а,— акнун ба дигарон шунавонида мегуфт Ивон-амак.— Қиссаи ҷанг, ҳикояти ҷанг, достони ҷанг... Ба дасти ягон мухбири хориҷӣ афти, аз болон ту миллион-миллион пул кор мекунад. «Ана далели зиндаи ҷангҷӯи одамҳои советӣ»,— мегӯяд.— «Дар хоби шабаш ҳам ҷангро мебинад», мегӯяд.

— Номаткул мекунад,— саҳт карда гуфт Каримҷон-ака.— Ман аз ҷанг безор. Лекин агар чиммакак нашишта, ягон фалоката ҳезонанд, дар хона ёнбош қашида намехобам.

— Акнун ба ману ту эҳтиёҷ ҳам нест-куя.

— Дар омади гап гуфтам-дия. Ҳа, Андреич-е, шумо балочакуя. Гапа номатлум ба дигар тараф мебаред-а. Ҳикоя кунед, ҷон Андреич, нақл кунед, ака.

— Хайр, чӣ нақл кунам...— Хаёломез гуфт ӯ.— Чизе гуфтан даркор, ки ақаллан дар китобҳо нанавишта бошанд. А? Чӣ гуфти?

— Боракалло, Андреич, ман ҳам ана ҳамин хелаша мегӯям.

— Медонӣ, барои чӣ ба полки якуми мо номи Полки савораи Олой дода шуда буд? Гӯш кун. Полк Фузайл Махсумро дар ҷанги Қалъаи Лабиоб шикаст дода, ба Дарвоз гурезонид ва худ роҳи Ҷиргаторло пеш гирифт. Ба он ҷо аз Фарғона ду дастан калон босмаҷӣ омада буд. Яке — дастан бародари кӯри Шермат — Нурматмингбошӣ. Дигараш — аз он Аскар-полвон.

Очилхон ном бой сардори қирғизҳои Кичик Олой буд. Вай ба забони русӣ гап зада метавонист, чунки дар Авлиё-ота — ҳозира шаҳри Чамбул — таҳсил карда будааст. Очилхон аз фармони бекҳо, кӯрбошиҳо сар печи-

дааст. Онҳо мегуфтаанд, ки мо молу мулки туро аз даст кофирҳо — яъне, мо, аскарони сурх — ҳимоя мекунем, ту ба мо андоз бидеҳ. Вай гуфтааст, ки молу мулкама навъе карда, худам муҳофизат мекунам. Ҳамту гуфта бочу хирочи таъинкардан кӯрбошиҳоро адо накардааст.

Ана ҳамон ду даста босмачӣ барон ҷазо додани ӯ ва ситонидани андоз омада буд.

Очилхон гурехт.

Фузайл Махсум дар Ҷиргатол озука, асбоби маншат чамъ карда будааст. Азбаски полки мо бо сардори Евгений Михайлович Кравцов Фузайловро гурезонид, асбоби маншат ба мо монд. Ростӣ гап, аз нимтанаҳои ғусфанд, фатиру маска дида, аз захираи ҷаву беда бисёртар хурсанд шудем. Одатӣ аскарӣ савора ин ки аввал шиками аспашро-сер мекунад, баъд ғами худаша меҳӯрад.

Ҳм, овози полки моро кайҳо ҳама шунида буданд. Нурмат-мингобию Аскар-Полвон, ҳатто ба мо рӯбарӯ нашуда, канданд. Пешсафи полк бо дурбин гурӯҳҳои дунболии ҳарифро медид. Аммо расидан мушқил буд: ағбаи Қарамуғи калон яхпӯш буд. Пирьяхҳои ҳазорсола. Мардуми маҳаллӣ, хусусан Ҷаббори кирғиз ёрмандӣ намекарданд, расида наметавонистем, албатта. Аз кучое таҳмин навад-сад дона намади калон ёфта омаданд. Ба рӯи ях намад партофта-намад партофта, аспҳоро аз ҷилав дошта пеш мерафтем. Намадҳоро аз қитъаи гузаштамон ғундошта оварда, боз ба пеш меандохтем. Гоҳо дусад-сесад қадам масофаро бе намад, лекин эҳтиёт шуда гузаштан муяссар мешуд. Сонӣ боз намад мепартофтем. Муболиға не-куя, лекин ин юриш як қадар бошад ҳам, юриши машҳури Суворовро аз болои Альп ба хотир мерасонид. Нӯҳ километри ду тарафи ағба ба ҳамин минвол тай шуд.

Босмачиҳо ҷасади нисфи Ҷигитҳои таърифиашона дар Кичик Олой партофта, боқимонда гурехтанд. Полк он ҷо дувоздаҳ рӯз истод. Очилхон гашта омад. Ҳамроҳаш даҳта қолини олампаҳои овард, ки ба командирҳои ҷасуратон, ба «полвон-аскарҳо» ҳадя кунед. Комиссари полк Жуков, марҳум Иван Иванович, ба Очилхон гуфт, ки ба мо тӯхфа лозим нест.

Лекин ӯ ҳеҷ сарфаҳм намерафт, ки ҷаро аскарҳо ба ивази озодии овардаашон пешкаш намегиранд.

Нусратулло Махсум ҳамроҳи мо буд. Намояндани расмӣ Ҷумҳурияи халқии Бухоро ва мутасаддӣи таъми-

зоти кӯшун буд. Нусратулло Махсум ба Очилхон дигар кел карда фаҳмонид:

— Шарияти мо намебардорад,— гуфт.— Барон аскарони сурх ҳадъя гирифтани ӯбол.

Очилхон қонъ шуд. Баъзеҳо маслиҳат меоданд, ки қолинҳоро ба қорводорони камбизоати қирғиз додан даркор. Аммо Евгений Михайлович гуфт, ки боз андак сабр бояд кард. Ба қарибӣ ҳам қолинҳо, ҳам рамаю ғаллаҳоро худи камбағалон соҳиб хоҳанд шуд.

Ана баъди ҳамина юриш полки мо полки савораи Олой унвон гирифт.

— Раҳмат. Раҳмат, Андреич. Боз гӯед, лекин аз қорҳои худатон нақл кунед.

— Носирҷон,— овози Ивон-амак баландтар шуд.— Шумо нашунидед, дар ҳақи баъзе арбобони хоини давран инқилоб мегӯянд, ки фалониро душмани рӯирифт гуфтан раво нест. Вай яъне ки одами мураккаб буд, чунки зодан замони мураккаб буд. Як шахс ҳатто дар бораи Усмонхоҷа Пӯлодхоҷаев, ки ранси комиссияи диктаторӣ буд, ҳамина тавр гуфтааст.

— Сиёҳсафедкунӣ, албатта, қори ғалат, Андреич, аммо бар муқобилаш далел даркор. Ба забони илм гӯем, бурҳони қотъ лозим.

— Чӣ хел далел? Хоин дафтари хотираашро аз нақли хиёнатхояш пур карда мерос намонанд-ку! Шояди зинда магар далел нест? Аз ман барин пиракиҳои он давра дар Тоҷикистон ду-се кас мондааст. Мақоли хуби тоҷикон ҳаст, ки одамизод имрӯз — тар, пагоҳ хушк, мегӯяд. Ҳамина як-ду мӯйсафед ҳам аз олам ҷашм пӯшад, баъд чӣ мешавад?

— Андреич, ҳамина, ки аз ин ҷо баромадед, ба институтҳои таърих биравед. Шумо, русҳо, ҳам як мақоли хуб доред, ки агар кӯҳ ба пеши Муҳаммад наояд, Муҳаммад ба назди кӯҳ меояд.

— Меравам. Як маротиба мактубаке навишта будам. Ёд доред, ходимаш кофта-кофта, ба ҳамина ҷо омада буд? Боз менависам, ё худам меравам.

— Ҳой Андреич,— ба мобайни сухан даромад Қаримҷон-ака.— Шумо гапро ба дигар тараф бурдан устуҳон надоштаед-дия. О нақл кунед, ҳамоно Пӯлодхӯча чӣ қор кард?

— Пӯлодхӯча не, Усмонхӯча. Пӯлодхӯча номи падараш,— гуфт Ивон-амак бо ҳарорати шахсе ки саргарми баҳс шудааст.— Чӣ қор мекард! Аз рӯй шона мезад,

аз так фона. Хангоме ки полки дуҷуми савора ба Ҳисор расид, гуфт, ки амир динаяк гурехт, зуд таъкиб кунед. Полк саросема аскарони шаҳидшударо зери Қалъаи Ҳисор дафн карда, аз пай амир афтод. Баъд маълум шуд, ки Олимхон қайҳо аз Омӯ гузашта будааст.

Пулхон ҷӯбини Янгибозор, Пули Сангин оташ зада шуда буд. Ғоратгарони Давлатмандбӣ ва Туғайсарӣ аз камингоҳҳо ба сари полк ҳамла оварда, осеби зиёде мерасониданд. Юриш бо талафоти калон анҷом ёфт.

— Хонасӯхта! — ба ғазаб омада аз ҷояш бархост Қаримҷон-ака.

— Қисса давом дорад. Ҳар ду полки савора — якуму дуҷум — супориш гирифтанд, ки маҳалҳои Тоҷикистонро давр зада, бо рӯҳияи мардум шинос шаванд, дар айни замон ҷӣ будани Армияи Сурхӣ сермиллат, нияти хайри онро, муносибати онро ба масъалаҳои миллӣ, ба обу замин фаҳмонида, ба Душанбе баргарданд.

Фармондеҳон мебоист аз таассуроти ҳамин сафар хулоса бароварда, ё онд ба монданиш дар Бухорои Шарқӣ, ё дар хусуси баргаштаниш ба Самарқанд хулоса мебароварданд.

Полки якуми мо ба Қизилмазор (ҳоло райони Совет), Яхсу (Данғара), пас ба воситаи Сангтӯда ба Кӯрғонтеппа ва сони ба маркази калони тиҷорат — Қабодиён сафар кард. Аз он ҷо ба Шӯрьёнбош (соҳили чапи Қофарниҳон) омад.

Полки дуҷум бо маршрути Мӯминобод, Ховалинг, Балҷувон, Кангурт, Тутқавул, Норақ, Янгибозор ба роҳ баромад. Усмонхӯча ба одамонаш таъин кардааст, ки дар ҳама ҷо полкхоро бо иззату иқром пешвоз гиранд, тавре вонамуд кунанд, ки дар сар то сари кӯҳистон як бадхохи ҳукумати нав нест.

Воқеан ҳамин найранг ба Усмонхӯча кор дод. Ҳар ду полк, ки бунёди қувваҳои мусаллаҳи ҳокимияти нав буд, ба ихтиёри штаби fronti Туркистон баргашт. Ана баъд дар Бухорои Шарқӣ воқеаҳои хунин, талаю торочи мардуми бенаво сар шуда рафт.

— Хайр, Андреич, акнун аз саргузашти худатон ҳам ҳикоят кунед, — боз ҷақид Қаримҷон-ака.

— О гуфтам-ку!

— Не, саргузашти худатон, — исрор мекард ӯ. — Аз ништирокотон дар ҷангҳо. Ақаллан ҷӣ хел ярадор шуданатона. Гуфта будед-ку: шаш маротиба ярадор шудаед —

се бор дар ҷанги якуми ҷаҳон ва ҷанги граждани, се бор дар Ҷанги Ватани.

— Ҳм,— норозиёна гурунгос зад Ивон-амак ва хо-мӯш монд.

— Майлаш, Андреич, гӯед набошад Қаримҷон-ака шуморо хоб рафтани намонанд. Хайр, фараз кардем, ҳамин шаб шаби хотираҳои шумо шуд. Ҳеҷ воқеа не.

Ивон-амак ҳамчунон сокит буд. Дар ҳавои нимторик маълум набуд, ки фикр мекунад, ё ҳамту ба партави машғала нигоҳ карда меҳобад.

Дар ҷангҳои шадиди бисёре иштирок карда, қорнома он сӯ истад, аз саргузашти оддиаш нақл накардани ӯ ба Иброҳимҷон ҳам ғалатӣ менамуд. Фақат шабе ки аз марги фоҷиавии дӯсташ Ҳусеин дар марғзори соҳили наҳр нақл мекард, дар разведка иштирок карданаширо хотиррасон карда буд. Ҳамонро ҳам барои таъкид кардани чунин нуқтае ки маҳз Ҳусеин боиси ҳалосии ёрон ва хуб анҷом ёфтани қорзор гаштааст.

Аҷиб. Ҳамроҳи рафиқони ҳамъяроқаш аз тарафи Қлуби ветеранҳо ба мулоқот рафта, чиро нақл мекарда бошад? Наход фақат аз қорзори ёру дӯстон ҳикоят кунад? Пас оё шунавандаҳо савол намедиханд, ки «ин як сари сина орденхоро ба шумо фақат барои ҳамроҳӣ бо рафиқонатон додаанд?».

— Аз қаҳрамонони ҳудам, аз шучоати бемисолам ҳикоят кунам?— пурсид мӯйсафед.

— Бале, бале! Лекин бе киноя.

— Сиюми октябри соли 1917, ҳашт рӯз пеш аз ибтидои инқилоб полки чоруми казакҳои Кубанро бегароқ кардем. Дар станцияи Зарубинец, роҳи оҳани Христов...

«Ба ҳофиза қонл ман-е,— аз дил гузаронид Иброҳимҷон.— Ҳам сана, ҳам номи душвори мавзӯ, номи кӯҳнаи роҳи оҳан ҳанӯз дар ёдаш энида...»

— Аксарияти полк аз ҷанг безор буд, барои ҳамин ба якта ротаи мо таслим шуд. Лекин дар байни казакҳои бебоқ ҳар гуна одам ёфт мешавад. Бо онҳо сӯҳбат гузаронидан лозим буд. Яъне митинг. Ба ҷои командири рота ман бар болои дрезина баромадам. Ҳис мекардам, ки пой бараҳна ба дами шамшер мегардам. Феълу ҳуи казакҳо маълум. Агар касе ба ман тир наандозад, мӯъҷиза мешавад. Лекин мӯъҷиза нашуд. Баробари суҳан сар карданам, тир андохтанд, нармаки гӯшамро сӯзонид.

да гузашт. Он казакро дарҳол даст гирифтанд. Боз чӣ гӯям?

— Қаримҷон-ака, ман пагоҳ ба духтур арз мекунам, ки Андреича сил кардед,— ҳазломез гуфт. Носир Аббос.

— Қифоя, шуд. Ҳазор раҳмат, Андреич. Акнун як чои лӯпакӣ менӯшем.

— Баъд «Шоҳнома» мехонем? — пичинг партофт Ивон-амак.

— Не, «Шоҳнома» — пагоҳ, насиб бошад. Айнак маза надорад. Қайҳо боз наваширо гирифтаниам.

У барои чой бирафт. Ҳоло чойники калони сирдорро аз чой пур карда оварда, ҳамаро ба сари миз кашола ҳадад.

Ин палата вағони поезд барин, ба худ андешид Иброҳимҷон. Касро зиқ шуданӣ наmemонанд.

Ҳанӯз Қаримҷон-ака барнагашта, аз берун, аз тағи тиреза садои писараш баромад, ки ўро ҷеғ мезад. Вай хабар оварда буд, ки занаш писар зоидааст.

— Аввалин писарнабера! — хитоб мекард пас аз дақиқае Қаримҷон-ака. — Акнун ин аҳвола тамошо кунед: чор марди бутун чор ката банд карда хобидаему нимта арақа барои ин хушхабар майда карда наметавонем. Ақаллан нимтая, а!? Рӯзи мард аз ин сиёҳтар мешавад?

30

«Комитети наҷот» омад. Ҳм, «комитети наҷот»-а! Ба каллаи Камари гоҷ коил шудан даркор. Девона. Комитеташ се аъзою як раис доштааст. Худаш худашро раис таъин кардааст. Ҳоло Камару янғай Иброҳимҷон дар поён мондаанд. Бародараш ва сардораш даромадаанд, зеро ба аёдати як бемор одатан ҳатто ду касро якбора роҳ намедиханд.

— Аз рӯи таомул, шер ҳайати комитетҳо, комиссияҳо, коллегияҳо тоқ мешавад, лекин шер, мо — чор нафар, — беҳбудии вазъи додарашро дида, хурсандона мегуфт бародар. — Раисамон, шер, дигар касро қабул намекунад. Ин кас, — Ҳамроҳ-ака ба сардори гурӯҳи кинохроника ишорат намуд, — барои ту, шер, ба курорт варақаи эъзозӣ тайёр карда мондаанд.

— Ҳа,— гуфт сардор ба аломати тасдиқ сар чунбонида.

Дар дунё одами халиму хоксори камгап дуто бошад, яктоаш ҳамин. Якто бошад, худӣ ӯ,— аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Аз вай чанд сол калону ягон бор «ту» нагуфтааст. Борҳо як рӯз-ду рӯз ба кор намебаромад, ақаллан як даҳан сарзаниш накардааст. Аз қабилӣ афродест, ки ба неруи вичдон эътимод доранд. Хатто агар хуб бидонанд, ки вичдони кас дар хоби гарон аст, бо вучуди он умеде мепарваранд, ки имрӯз не, фардо хатман бедор мешавад.

— Тобатон гурехт?— бо навозиш мепурсид сардор ва тавре вонамуд мекард, ки аз айшунуши ин ҷавон хабаре надорад. Иброҳимҷон хушёр мешуд, аз ҳаё замин намекафид, ки дарояд. На «ҳа» мегуфт, на «не». Номуайян китф мечунбониду бас.

Рӯзе ба студия омад, ки дари кабинеташ яла. Сардор аз тағи мизи корнаш, аз паси ҷевон шишаҳои холи машруботро мебаровард, Қамар ва фаррошзан берун бурда, ба кутти ахлот меандохтанд. Сардор шишаҳои шикамдори гардандарози ғарибшакли араку коньякҳои хоричиро лаҳзае дар даст нигоҳ дошта, навиштаҳои тамғаи онро меҳонд.

— ...«Камью»... «Виски»... «Наполеон»...— зери лаб мегуфт ӯ.— Ҳм, Наполеон. Бечора Бонапарт. Хайр, сазои сараш...

Вай, аз афташ, аз ҳаёл мегузaronид, ки агар русҳо ба ягон навъи шаробашон Кутузов ном медоданд, агар арманиҳо бехтарин коньякашонро Довуди Сосунҷӣ меномиданд, ё тоҷикон номи Муқаннаъ, ё Темурмалик, ё Восеъро ба шароби ангурӣ медоданд, мардум, хатто ҳаводорони бодавӣ май, оташин мешуданд. Ҳар тоифаеро хислатест. Хайём вассофи бузурги хурраӣ, саноҳони беназири бодаи ноб аст, лекин номи ӯро дар болон шишан арақ дидан ноҳинҷор мебуд.

Иброҳимҷон ба Қамар ало нигариста, бо ҷашмонаш мепурсид, ки «Дарро ту кушодӣ, нобакор, хоин?» Қамар «не» гӯён ишора мекард,— ба сӯи фаррошзан имо менамуд.

Хатто ҳамон рӯз сардор ба худӣ Иброҳимҷон як калимаи таънаомез нагуфт. Лекин шишакашоннаш аз сад тозиёна саҳттар расида буд. Иброҳимҷон дигар аз дарвозаи студия як қатра шароб надаровард.

Бародараш назди Носир Аббос рафта, бо ӯ сӯхбат

мекард. Сардор пеши Иброҳимҷон хомӯш менишаст. Ба ӯ, бо назари пур аз меҳр менигарист, чуноне ки падарони мушфиқ ба фарзанди яккаву ягонаашон баъди баргаштан аз сафари пурхатаре ҳамин гуна назар медӯзанд.

— Ба шумо ҳавои Кисловодск фоида доштааст. Хоҳед, ду моҳ мемонед. Масъала пухтагӣ.

— Раҳмат, сардор. Ман... ман...

— Намерзад.

Иброҳимҷон беҳуда нагуфта буд, ки палатаи кунҷакии онҳо, ба истилоҳи санъаткорон, палатаи қаҳрамонони эҷобист. Худашон ханӯз аз касалхона набаромада, аллакай ба курорту санаторийҳо варақан эъзомӣ тайёр. Ҳам барои ӯ, ҳам барои Носир Аббос. Қаримҷон-ака ҳам «Шоҳнома»-ашро бардошта, ба хонаи истироҳати заводаш меравад. Ивон-амак бошад, боре дар умраш ба санаторий нарафтаасту рафтани ҳам нест. Вай ҳар рӯз Зардодхонро гаранг мекунад, ки зудтар ҷавоб бидеҳ. Иди Ғалаба наздик мешавад, ҳамроҳи «бачаҳо» ба мулоқотҳо рафтаи зарур.

Лекин, эътироф мекард Иброҳимҷон, маро ба қатори инҳо Хиромон даровард. Набошад, худо медонад, ки ба чӣ ҳоле мерасидам. Хиромон... Чӣ хуш, ки зиндаӣ, сиҳат меёбӣ. Вагарна зиндагии ман чӣ маъние доштӣ? Хиромони ман... Сарви хиромони ман... Ҳастии ман, ҳаёти ман, рӯху равони ман...

Ӯ ба гусели сардор ва акааш баромад. Ҳамроҳ-ака дар долон аз зери бағали додараш гирифта, ба гӯшаш пичиррос зад:

— Шер, барои Хиромон ҳам варақан эъзомӣ фармудам. Лекин, шер, аз дигар қой. Дар санаторияи мо, шер, санаторияи Вазорати корҳои дохилӣ. Аз мансаби истифода бурдам. Як бор, шер, ҳеҷ воқеа не. Барои хоҳарам даркор гуфтам, шер. Ранси комитети маҳаллӣ гуфт, ки хоҳар надоштед-ку. Гуфтам, ки шер, дорам, ту намедонӣ.

— Ака, шумо Хиромонро дидед?

— Э, шер, «Комитети начот» ба чӣ даркор?

— Ранси касаба напурсид, ки чаро фамилияи хоҳаратон дигар?

— Дигар не, шер. Ман, шер, Хиромон Олимӣ нависондам. Аз ин ҷо барояд, худам, шер, паспорташа иваз кунонида медиҳам. Дар ним соат, шер.

— Хуб. Иброҳимҷон, барои чӣ акаатонро доим одами бераҳму шафқат нишон медодед?

— Ганда нагуфтаам. Сахтгир, мегуфтам.

— Сахтгириашон бечиз набудагист?

— Ба шумо маъкул шуда бошад, ман хурсанд. Кай омада буд?

— Ҳар ҳафта. Қамар, чӯраатон ҳам.

— Қамар хуб мелаққидагист?

— Шуморо дӯст медорад. Меғӯяд, ки «чӯран мана қариб куштед. Акиун худатон зинда мекунед».

— Рост гуфтааст. Хиромон, чӣ ходиса шуд? Нақл карда метавонед?

— Ҳа. Боз каме пештар нишинед. Шарм надоред, ҳамхонаҳои ман шуморо ғонбона мешиносанд.

— Қӣ гуфт?

— Ҳеҷ кас. Ҳамту аз рафтуони акаатон, чӯраатон... Янгаатон ҳам се бор омаданд.

* * *

Маноракран соате бекор менестод.

Дар поён тӯдаи калони сими печдори арматуриро ба се ҳисса тақсим мекарданд, то ки баъд ҳар тӯдаро алоҳида баста, ба ҳар гӯшаи ошёнани чаҳорум бардоранд.

Китоби хонда ба поён нарасонидаи Хиромон дар паҳлӯяш меҳобид. Худаш дар банди ҳаёлотӣ гуворо ба атроф назора мекард. Онсӯтар аз иморат як бульдозер хонаҳои кӯхнаи сокинонаш ба квартирахони нав кӯчида-ро вайронӣ ҳамвор менамуд. Боз як маҳаллаи кӯхнаи кӯчаҳои қачу қилеб, қулбаҳои пасту баланд аз байни мерафт. Яке хонаи худро аз хиштиҳои хомии калон-калон сохтааст. Дигаре девори истиқоматгоҳашро аз поҳса бардоштааст. Сеюмӣ аз бетон таҳкурсии баланду гафсе рехта, деворро аз хишти пухта ҷидааст. Бульдозер ҷанги қулбаҳои хокиро бар осмон бардошта, ба осонӣ ҳамвор мекард, вале дар пеши таҳкурсии бетонӣ, деворҳои хишти пухта бештар зӯр мезад, ба ҳаво дуди фаровони қабуд сар меод.

Дар ҷое ки бульдозер ҳафтаи гузашта тахт карда буд, экскаваторе барои таҳкурсии бинои дигар ҳавза мекофт. Хиромон, ки пештар экскаваторчӣ буд, қорӣ ҳамкасбашро бо ҳавас тамошо мекард. Агар байни мошинҳои хоккашон фосилае пайдо нашавад, экскаватор

ҳамеша дар ҳаракат бошад, тамошон вай чунон ҳаловат мебахшид, ки гӯё пеши назари Хиромон мошини бузурги дабанг не, балки як ҷонвари ҷобуки хушсимо дар қадом як бозии сабуки зебое ҳунарнамоӣ мекарда бошад.

Кори ҳунарманди асил оддӣ ва осон менамояд ва аз ин ҷиҳат назарфиреб аст.

Хиромон дар сӯҳбати дугонаҳояш боре аз ҳамин гуна фиреби назар хичил шудани худро ба ёд овард. Яке аз дугонаҳои ӯ тӯй мешуд. Он шаб баъзи духтарон барпо буд. Аз ҳешовандони арӯс яке дойра мезад ва ба ҳавои дилошӯби он духтарон мераксиданд. Гоҳо дойрадаст монда шуда, илтимос мекард, ки акнун магнитофон монед, каме дам гирам.

Дар яке аз ҳамин гуна мавридҳо Хиромон «Ман менавозам» гуфт. Дойраро ба даст гирифта, ба навохтан саркард. Ӯ чанд маротиба қабл аз ин ҳам дойра зада буд ва дугонаҳо мегуфтанд, ки бад наменавозад. Аммо он дафъа асбобро бардоштан ва ду-се зарб задан замоно ҳис кард, ки беҳуда ин корро ба ўҳда гирифтааст. Дойра аз ҳад зиёд гарон менамуд. Ангӯштонаш қафаси дойраро ба як ҳолат маҳкам ва ночунбон дошта наметавонистанд, қафаси беихтиёр мелағжид ва зарби оҳанг ҳалалдор мешуд. Агар хушӯ ёди худ ва қуввати дастонашро ба маҳкам доштани қафаси равона кунад, нафосати зарбу савт мекоҳид.

Хиромон аз ҳаё сурх шуда, дойраро ба касе биспорид ва берун рафт.

Фақат баъдтар, ба хона омада, дарёфт, ки бонси хичолаташ аз камҳунарии ҳудаи дида, бештар санъати баланд, вале оддӣ назарногири он дойрадаст будааст. Қоре бо санъати малех, устодона адо шавад, ба назари бегона осону оддӣ метобад. Ин ҳол гӯё акси мантиқ аст, аммо яке аз асрори ҳунари асл дар ҳамин аст. Дар ин ҳол нуқтае ҳаст, ки ҳукми қонуниятро дорад.

Хиромон кори бонизомии экскаваторро назоракунон ҳамон воқеаро ба хотир овард. Баъд аз тиреза сар бароварда, ба поён нигарист, ки тӯдан аввалинро сим баста, тайёр кардаанд.

Маноракран ба кор даромад.

Барон он ки Иброҳимҷон аз бонси ҳодиса огоҳ шавад, Хиромон ба ӯ бояд аз тарзи кори маноракран ақалан мухтасар нақл кунад. Маноракран ҷаҳор назвъ ҳаракат дорад: аввал ин ки пайкари вай дар атрофи тираш ҷарх мезанад; сони, дар болои рельсҳо ба тамоми тӯли

майдони бинокорӣ пасу пеш меравад; сеюм, милаи борбардори кран хаму боло мешавад; агар ин мила дар ҳолати уфуқӣ бошад, камтар бор мебардорад, лекин онро ба масофаи дуртар расонида метавонад; агар нӯги миларо баландтар бардорӣ, яъне ба шакли амудӣ бештар наздик оварӣ, устувории дастгоҳ афзуда, бори зиёдтарро бардошта метавонад; навъи ҷаҳоруми ҳаракат — ҷунбиши симтаноби борбанд аст, ки аз ғарғараҳо гузашта, болою поён меравад.

Сарнагун рафтани маноракран ҳодисаи подирест, Краиро бо эҳтиёту эътибори бузурге васл мекунад. Ба ин амал инженерон, устодони ҳамин асбоб назорат мекунад. Комиссияи махсус онро аз санҷиш мегузаронад ва агар дар монтаж зарраи нуқсон ошкор шавад, ба истифодааш иҷозат намедиҳад. Меғӯянд, ки дар эҳтиёткорӣ фақат ходимони доруҳонаҳоро ба ин кор баробар кардан метавон. Доруи тайёр се бор аз назари тафтиш ва тадқиқ мегузарад, чунки онро бемор истеъмол мекунад ва агар мабодо саҳве биравад, тадбири ислоҳ нахоҳад буд. Меғӯянд, ки масъулияти механикҳо ва мотористони аэродромҳо низ дар омода кардани самолётҳо ба парвоз ҳамин зайл аст.

Маноракран тақрибан панҷ тонна симро бардошта, қомат рост кард. Лекин бор ҳанӯз ба қадри зарурӣ боло нарафта, фақат ба нимаи девори қабати ҷаҳорум рост шуда буд. Крандорони ботаҷриба одатан ҳар ҷаҳор навъи ҳаракатро якҷоя мекунад, вале Хиромон ҳоло фақат се хели онро муттаҳид кардани буд: мила мебоист тоб хӯрда, боло мерафт ва симтанобҳо кашида шуда, ғарами арматураро ба фароз мебурданд. Аммо дар ин асно аз фарши кабина сари прораб намоён шуд. Ҳа, дари кабинаи маноракран дар ғӯшаи чапи фарш, дар паҳлуи курсии крандор воқеъ гаштааст.

Прораб сад бор ҷавобҳои талху тунд, саҳту дурушт, суҳанҳои пасту баланд шунида бошад ҳам, аз ҷакидан наемонд. Аз он ҳодиса пештар ҳам ду бор ба кабинаи кран баромада буд. «Ҳунаратонро ёд диҳед» — ҳамин буд баҳонааш. Ё мегуфт, ки прораб бояд аз ҳар ҷониби сохтмон огоҳ бошад, барои хабаргирӣ баромадааст. Талху пичинг мешунид, аммо пӯстғафс, ки буд, боз меҷақид.

Вай ҷуссаи худро боло гирифт, баъд ҳам шуда, дари ҷаро пӯшид.

— Уф-ф, монда шудам-е, — гуфт бо лабханди муқар-

рарнаш.— Аз поён назарногиру лекин баромадан мегирӣ, баромадан мегирӣ, ҳеҷ не ки ин зинаи морпеч ба охир расад.

Хиромон худро ором вонамуд карда, аз ҷояш намеҷунбид, дар воқеъ бошад, баробари дидани ӯ, мӯйсари равғанмолида, мӯйлабаки олуфтаёна, нигоҳи лағжандан чашмони бечон ӯ дилаш сиёҳ шуда буд. Акнун ҳоҷат ба пинҳон доштан нест, симон Иброҳимҷон мадди назараш омад. Суханони парешаб дар ҳаққи ин зоти густохи бе-номус гуфтаи ӯ дар гӯшаш садо доданд.

— Офарин, нозанин!— хитоб кард прораб ва даст бар китфи Хиромон гузошта, ҳаёле сила кард. Хиромон ҳамчунон гаронборона, вале бо қатъият дастӣ ӯро аз китфаш дур андохт. Он тарафи воқеа ҳамагӣ дар чанд сония сурат гирифт. Прораб ҳам шуда, аз гардани Хиромон бўсид. Ба Хиромон ҳамон ҳолате рӯй дод, ки се сол қабл аз ин лаҳзаи туфанг бардошта, ба пешвози Абӯ шитофтаниш вучуди ӯро фаро гирифта, ақлу хушашро тасхир карда буд.

Намедонад, ки дар он дами ошӯби ҳашму ғазаб ва нафрату карохат бо даст ё пой кадом фишанги дастгоҳро беихтиёр пахш кардааст. Рули автомобили босуръат-равандаро андаке такон додан кифоя аст, ки вай ҳатто дар роҳи ҳамвор чаппагардон шуда, чандин маротиба гел занад. Аз афти қор, ҳамин гуна қувваи доғи бонси фалокат шуд, хусусан, ки бор гарон буд ва мила ҳанӯз ба қадри кофӣ рост нашуда.

Хиромон ҳам мисли Иброҳимҷон нимишабӣ ба хуш омада, худро дар бемористон дарёёфт. Пой ва китфу бозуи чапаш дар қолаби ғач буд.

• • •

— Чаро ба ҳаёл рафтед?

— Холо вай дар кучо?

— Кӣ?

— Прорабатон.

— Ба назди ман муфаттишхо омада буданд. Гуфтанд, ки дар табобатхонаи худӣ истиғоҳи ёрии таъҷилӣ.

— Нагуфта будам, ки ӯро одоб омӯхтан лозим?

— Акнун эҳтиёҷе нест. Мағзи сараш осеб дидааст. Дигар сихат намешудааст.

— Яъне?

Хиромон ангушт ба чакка расонида, онро давр занонид, ки яъне аз ақл бегона шудааст.

— Сазон сараш. Ман хайрон, ки боз бо оҳанги таасуфомез гап мезанед.

— Инсон, ба ҳар ҳол.

— «Инсон»... Асло инсон набуд.

— Хайр, монед, Иброҳимҷон.

Иброҳимҷон боз чизе гуфтани буд, ки аз дари палата Ивон-амак, Носир Аббос ва Қаримҷон-ака дохил шуданд. Пешопеши ҳама пирамард як даста гули садбарг бардошта меомад. Қаримҷон-ака як дона лолан оташгунро мисли алмоспораи гаронбаҳо ё зарфи нафису нозуке, ки агар рафту биафтад, навъи башар аз азимтарин сарвати худ махрум хоҳад шуд, бо ҳар ду даст то ҳадди имкон ба пеш ёзонидааш бо тантанаю дабдабае бардошта меомад.

Ивон-амак гулҳоро рӯи бистари Хиромон, ба наздикии болинаш гузошт, ки нақҳаташ ба машом бирасад. Қаримҷон-ака лоларо ба дастии сикҳати Хиромон супурд. Носир Аббос фақат нимтаъзими карда, дар поёни кат рост истод.

Иброҳимҷон онҳоро муаррифӣ кард.

— Духтарам,— гуфт Ивон-амак, ки аллакай ба чашмонаш об давида буд.— Ман ғонбона медонистам, ки шумо духтари нозанин. Лекин шумо аз чашмдошти мӯйсафеди оламу одамдида ҳам зеботар будаед.

Хиромон «не» гуфтани бари онҳиста сар ҷунбонид. Рухсораш аз ҳаё лолагун гашта буд.

— Мо кайҳо омадан меҳостем. Аммо духтур иҷозат намедод.

— Духтури шумо не, азони мо,— шарҳ дод Қаримҷон-ака.

— Мегуфт, ки аввал бояд Иброҳимҷон биравад. Дурӯст мегуфт,— илова намуд Носир Аббос.

— Духтарам,— Ивон-амак бо оҳанги як қадар мутантан гап задан меҳост, лекин овозаш ба тарзи возеҳ меларзид.— Ман аз соли ҳаждаҳум аъзои партия. Яке аз куҳансолтарин коммунистони Тоҷикистон ҳозир манам. Лекин шуморо дуо мекунам, ки хушбахт бошед.

— Раҳмат, падар,— гуфт Хиромон.— Ба ҳамаатон раҳмат,— такрор намуд ӯ ва ба Иброҳимҷон сипосгузориона нигоҳ кард. Зоҳиран, ӯ гумоне дошт, ки ҳамаи ин суҳанҳои меҳромез, ин аёдати пуртантана, ин илтифот аз рӯи хоҳиши маҳбубаш, аз рӯи нақшани ӯ сурат гирифта-

аст. Аммо худ Иброҳимчон дар ҳайрат буд. Вай акнун сарфаҳм рафт, ки барои чӣ соате қабл аз ин Ивон-амак баробари ворид шудани Зардодхон ба палата ба ӯ «меравем?» гуфта савол дода буд. Ҳамаи ин хангома, бешак, кори дасти Қамар аст. Бечиз нагуфта будааст, ки «имрӯз дар сарнавишти ту саҳифаи тоза кушода мешавад».

Аз ҳама қор оғох, ба ҳар ош қатик ҳамаи ҷӯраи беқарораш аст. Иброҳимчонро ба ин гуна вазъи аблаҳона маҳз ӯ гирифтӣ кардааст. Якуним моҳ боз аз ҳар суҳан, ҳар қадами худ эҳтиёт шуда, зӯр мезанад, ки аз сирри ӯ касе оғох нашавад, аммо қиссан ӯ қайҳо ба ҳама маълуму машҳур гаштааст.

...Дар бозгашт ҳар чаҳор нафар ба дидани Сӯҳробчон даромаданд. Худаи яхмос хӯрда, таб баровардааст. Қалонвор ҳарф занад ҳам, бача-дия. Хусусан, ки аз яхмосҳарӣ як бор қимоб шуда буд.

Аз паҳлӯи Сӯҳробчон аз қанори қат рӯдачае ба поён овозон буд. Аз он ба шишае ҳар дақиқа қатрае пешоб меакид.

— Бечо қардӣ-дия, Сӯҳробчон,— гуфт. Ивон-амак ва ба Носир Аббос рӯй оварда, илова намуд:— Одатхон аҷоиб баромада истодааст. Моҳи март нарасида, яхмос-фуруширо сар мекунад.

— Гап дар ин не. Нафси одам — чизи зӯр, Ивон-амак,— носеҳона изҳори ақида намуд писарак.— Ҳайр боке нест. Пагоҳ меҳезӣ, гуфтанд духтурам. Боз ба шумо газета меорам.

— Раҳмат, писарам. Зудтар сикат шав.

Дар тоҷори васат ҳамаи қасали гирифтори захми меъдаро диданд, ки пештар ранги рӯиаш қоғазӣ равшанолуд барин заб-зард буду ба ҳамаи аҳвол ба ҳар баҳона ба шӯъбаи онҳо рафта, аз дур чехраи Зеварро тамошо мекард. Уро низ қарроҳӣ қардаанд, аз афташ. Дигар ракси арабӣ намекард ва ба рӯиаш қадаре хун давида буд. Аммо азбаски ханӯз қисмаш заиф буд, ба девор таъя намуда, ба суҳанони марди муаллимсимое гӯш меод.

— Қоидаю қонуни парҳез,— мегуфт шахси муаллимнамо,— имрӯз ихтироъ нашудааст. Вай ҳазорон сол инҷониб чӣ дорад? Вучуд. Лекин модоме ки фалокат пеш омаду инсон ба қангӣ дард афтад, бояд чӣ кунад? Тоқат...

Одатан Зардодхон ба сӯхбатхон тадқиқнаш чун меҳмони Ҷавқуллода хоксору хушодоб меомаду дар назди Носир Аббос хомӯш менишаст ва бо қиёфаи ғурутанона мунтазир мешуд, ки ӯ кайфияти худро ба изҳори розхон дил мувофиқ созад.

Имрӯз бар ҳилофи одат аз дари палата даромадан замоно хушҳолона эълон кард:

— Сӯхбатро давом медиҳем,— аз ҷӣ сабабе ӯ ба Ивон-амак муроҷиат мекард, ки рӯи каташ дароз кашада меҳобид ва духтурро дида бар пой хест.

Пас Алихон назди Иброҳимчон омад.

— Иброҳимчон, ба шумо ҷафат якта савол медиҳам. Охир, шуморо ҳам ба ин палата бо умеде кӯчонидаем.

— Марҳамат, духтур. Лекин ман ҳам ба шумо дута савол дорам.

— Набошад, биёед, аввал ба саволхон шумо ҷавоб ёбем.

Иброҳимчон дақиқае худро ба дуруст кардани сару либосу мӯйсари парешонаш, тахт кардани рӯйҷои бистараш андармон медошту зимнан сухани муносиб меҷуст.

— Вай... қиссан ман... э-э... саргузашти мана кӣ гуфт?

— Ин аҳамият надорад, рафиқ Олимӣ,— нохост ба оҳанги расмӣ гузашт Зардодхон.— Аввал ин ки касе гуфта бошад, аз дӯстонатон гуфтааст, ба нияти хайр гуфтааст. Хуб кардааст, ки гуфтааст. Сониян, табибон хабаркашӣ намекунанд. Ин — қонуи.

— Хайр, қонуи бошад, илоҷ набудааст,— маъюсона гуфт Иброҳимчон.

— Саволи дуҷуматона гӯед. Наранҷед.

— Чаро меранҷидаам? Худатон аз ман наранҷидаед?

— Ман чаро меранҷидаам?

— Ман... духтур, узр меҷоҳам. Рӯзхон аввал, ростӣ гап-дия, гумон мекардам, ки шумо духтури...— Иброҳимчон боз забон хонд,— духтури ҷавон... яъне ки он қадар таҷрибадор не.

— Гумонатон хато не. Ман як духтури оддӣ.

— Не, хушбахтона, гумонам ғалат баромад. Узр меҷоҳам.

— Хайр. Иброҳимчон, биёед, саволи дуҷумро гӯед.

— Гуфтам-ку: аз ман наранҷида бошед, шуд. Ақнуи

ба саволи шумо ман ҷавоб медиҳам. Садта савол диҳед, духтур.

— Яктааш кифоя. Пеш аз фалокати маноракран ҳам хамин гуна дардро ягон бор ҳис мекардед? Халаи дил, ё тангин нафас, ё якбора парешон гаштани ҳуш, ё ягон ҳолати дигар ба хамин монанд?

Иброҳимҷон гуфт, ки оре, хамин хел ҳоле ба ӯ рӯй дода буд.

Давраҳон аввали шиносониаш бо Хиромон ба ӯ ду маротиба изхори эҳсосот карда буд. Бори якум дар домани Боботог, дар сари роҳи нави Ёвон. Хиромон илтимос карда буд, ки аз ин нукта дигар даҳон накушояд. Се моҳ Иброҳимҷон дигар аз ин бобат гап назад. Аммо, дили ошики шайдо бо сабру токат кам ошноӣ дорад. «Дили ошиқ мисоли гурги гушна. Ки гурги гушна аз ҷӯпон натарсад». Ин мисраъҳон халқанд. Дили ошиқ магар ба амри хирад гӯш медиҳад? Иброҳимҷон низ гӯе ваъдари фаромӯш карда бошад, боз як маротиба изхори муҳаббат кард. Ин сафар Хиромон бештар малул шуд ва ба ваъдан аввалааш ишорат карда гуфт, ки агар ошноӣ хоҳад, дигар ваъдахилофӣ накунад.

Дили Иброҳимҷон баногоҳ танг шуд. Аммо ӯ бо саъе худро ба даст бигирифт. Хиромонро ба хонааш гуселонид. Пас мошинро ба гараж даровард. Янгааш мантуи болаззати зирадор пухта буд, лекин аз гулӯи ӯ хӯрок намегузашт. Ба тағи ҳар ду шонааш дард даромада буд. Пештар шамол хӯрад, хамин тавр шонаҳояш дард мекарданд. Раҳматӣ модараш мегуфт, ки шонаат часпидааст. Маслиҳат меод, ки ба ягон ҷой — шохи дарахт, ё болодарӣ, ё ягон чизи дигари баланд бо дастонаш овезон шавад, шонан часпидааш «канда» мешавад. Вай чанд бор хамин тавр ҳам карда буд.

— Парешонед, Иброҳимҷон,— бо меҳрубонӣ гуфт янгааш дар сари дастархон.

Бародараш абрӯ гирех карда, лабу даҳонашро бо сачоқ пок намуд ва маломатомез гуфт:

— Дуппа-дуруст зана аз ҷонаш безор кард, баромада рафт, бечора. О ин тирмизак майда набошад, ки эзораша кашида, нағзакак химчақӯб кунӣ... Ту сирри дилата ба акаат, янгаат нагӯӣ, ба кӣ мегӯӣ?

— Сир надошта бошам, аз дилам бофам?

Ҳамроҳ-ака зери лаб ғур-ғуркунон ба кори шабонааш баромада рафт.

Иброҳимҷон низ ба кӯча баромад. «Қайҳо боз нанӯ-

шидаам. Як маст шавам...,— мегуфт ў ба дил ва боз такрор мекард:— Як маст шавам, ки...»

Ба нишеманҳои тобистонаи ресторани «Помир» даромад, ки дар паҳлӯяш воқеъ шудааст. Аз қарибҳои даромадгоҳ мизи бекасеро ёфта, пушт ба одамон гардониданишаст. Дар паси тавораи сабзе ки аз гули ошиқпечон бардошта буданд, марде сиккабоб мепохт. Дуди кабоб аз миёни гулу барги ошиқпечон гузафта, ба атрофи мизи ӯ нишаста, ба пояҳои воиши болои нишемангоҳ мепохид.

Тағи шонааш боз ба дард даромад. Ў фикр кард, ки ба дигар чой кӯчад, дард пасанда мешудагист. Ба мизи дигари дуртар аз кӯраю дуди кабоб гузафт. Пешхизмат таому шароб овард. Ў қадахро пур карду даме ба ҳаёл рафт. Одаме дошт, ки ҳатман нӯшбодде гуфта шароб менӯшид, зеро ҳамеша ҳамқадаме дошт. Хурсанд бошад, ҳамроҳи рафиқон бошад, нутқҳои дабдабанок мегуфт. Гоҳо мухтасар «саломат бошем!» ё «намурем» ё ба ҳамин монанд чизе мегуфт. Холо чӣ гӯяд?

— Сари зулфи ту набошад, сари зулфи дигаре!— гуфт ӯ зери лаб ҳаёлан ба Хиромон хитоб карда, вале дасти қадаҳдораш боло нашуд. Аз изтироб ларзид. Шароб нонӯшида, таом даст норасонида бимонд.

Сесӯмиро таҳ карда зери қадаҳ гузошта ба кӯча баромад.

Ҳаво торик шуда буд.

Қамар дар хиёбони чароғони киностудия ҳаёломандона қадам мезад.

— Ту ҳам кори чала дорӣ?— пурсид ӯ аз ҷӯрааш.

— Дорам, лекин дасту дилам ба кор намеравад,— гуфт Иброҳимҷон.

— Чӣ шуд?

Иброҳимҷон маъюсона даст афшонид.

— Парешон менамоям,— сухани соате қабл аз ин янган Иброҳимҷон гуфтаре такрор намуд Қамар ва аз зери бағали ҷӯрааш гирифта, рубоӣ хонд:

Маро не сар, на сомон офариданд,

Парешонам, парешон офариданд.

Парешонхотирон рафтанд дар ҳок,

Маро аз хоки эшон офариданд.

Сӯхбат авҷ намегирифт.

— Қор барор накард, сабилмонда,— гуфт Қамар.— Зик шудам, партофта берун омадам.

Иброҳимҷон чизе нагуфт.

— Монтаж чалз, биё, ҳамроҳ кунем...— илтимос кард Қамар.

Иброҳимҷон боз ҷавоб надод. Сонӣ фикр кард, ки агар аз рӯи инсоф эътироф кунад, ўро аслан ба ин ҷо дидори ҷўрааш кашида овардааст. Агар ўро дар ин ҷо пайдо намекард, ба хонааш мерафт. Дигар ба куҷо ҳам мерафт? Ба хонаи ягон занака пояш намекашид. Маст шудани буд, шароб аз гулўяш нагузашт. Дар хонаи худаш боз янга аз хотири парешонаш пурсуков мекунад. Акааш омада, ба истинток сар мекунад, ё ҳеҷ набошад, як-ду талху пичинг меғўяд.

— Хайр, ман рафтам. Боз як зўр зада биам,— гуфт Қамар ва ба дари бинои баланди бетиреза, ки он ҷо яке аз павильонҳои киностудия ҷой гирифта буд, даромад.

Ба вай ёрӣ бояд кард, ба худ қарор дод Иброҳимҷон. Қамар илтимоси ўро дар умраш рад накардааст.

То соати дуи шаб дар сари мизи монтаж паҳлӯи ҳам нишаста кор карданд. Қамар дар бораи атлас филм кашида буд. Азоби филмбардорӣ ҳар қадар бузург набошад, машаққати монтажи он гоҳо зиёдтар аст. Навори акс бардоштаро ба садҳо порчаҳо тақсим мекуни, пасу-пеш мегузорӣ, аз дунболи якдигар мечаспонӣ. Аз сари нав чудо карда, ба тарзи дигар мечаспонӣ. Пас наворро ба ҳаракат андохта, дар экранчае ки аз дафтари талабаҳо сахле калонтар аст ва дар пешгоҳи миз устувор кардаанд, натиҷаи коратро тамошо мекуни. Дукаса баҳсу мунозиракунон маслиҳат мекардаанд, ки кадрҳои ҷеҳи атласбӯй, устоҳои бофанда, тўбҳои атлас, духтарони атласпӯш ва ғайраро ба ҷӣ тартибе пасу-пеш гузоранд.

Иброҳимҷон қай пасанда шудани азияти тағи шонахояшро яқин дар ёд надорад. Аз студия ҷўраҳо хушҳол баромада, ба хонаҳои худ рафтанд.

Иброҳимҷон сахарӣ роҳи Хиромонро понда, ўро бо мошин ба қораш бурда монд.

— Дина шуморо ранҷонида бошам, бубахшед,— гуфт ў дар роҳ.— Дигар ҷизе намеғўям. Фақат як илтимос: изи диҳед, ки ҳар рӯз ба пешвозатон биоям.

• • •

Зардолхону Носир Аббос дар сари миз рӯ ба рӯи ҳамдигар ҷой гирифтанд.

— Хуруҷи охири ба қоруборам дахл надошт. Мешавад?— пурсид Носир Аббос.

— Баръакс, боз бехтар, — гуфт Зардодхон ва хичолатомез илова намуд: — Мебахшед, муаллим, ба кор вобаста набуданаш барои худи ман бехтар гуфтани будам.

Носир Аббос «фаҳмо» гӯён сар чунбонид.

— Носирҷон, андак сабр кунед, — хоҳиш намуд Ивон-амак. — Ман ҳам гӯш кунам, охир аз аввалаш гӯш мекардам. Бемалол бошад агар, а, духтур?

— Марҳамат, Андреич, мо мунтазир, — гуфт Носир Аббос.

Иброҳимҷон ғайри ихтиёр пикиррос зада хандид. Мӯйсафед исхол шуда буд. Шаби дароз ва имрӯз то ин дам ҳар замон ба он гӯшан долон медавид. Қалдар-кулдури шикамаш барало шунида мешуд. Бо ошнои ҳамсоя-палата, он мӯйсафеди кӯсаи такводор ҳар ду чизе хӯрда, ба як дард гирифтोर шуда буданд. Чӣ хӯрданашонро бо маслиҳат пинҳон медоштанд. Аз таънаи духтур, хусусан Зевари саҳтгир ибo мекарданд. Мӯйсафеди кӯса бошад, аз он канори долон умуман ин сӯ намеомад.

— Шумо ғалатӣ-а, амак, — хоҳиш мекард ўро Зевар, — ба тағи ҳафтод рафтеду кирдоратон кӯдак барин.

— Зеварҷон, — афвталабона мегуфт мӯйсафеди порсо, — одамизод шири хомхӯрда. Наранҷед, пагоҳӣ ду истакон наботҷой хӯрдам. Мемонад.

— «Наботҷой хӯрдаанд...» Ба худатон ҷабр мекунед: акнун як ҳафта зиёдтар ин ҷо мемонед.

Ивон-амак омада, аз сари миз нишаст. Носир Аббос ба нақли навбатнаш шурӯъ кард. Ӯ қабл аз ин ҳам, аз афташ, гуфта буд, ки дар район кор мекунаду дар шаҳр — истиқомат. На аз барои он ки нофашро ба шаҳр баста мондаанд. Ба хоҳири занаш. Вай муаллимаи синфҳои ибтидоӣ. Як синфро аз рӯи таомул ҷаҳор сол таълим дода, ба синфи панҷум гузаронида, баъд озод шуда метавонад.

Хавлини онҳо дуқабата, бистучаҳор квартира дорад. Замини саҳни хавлӣ рӯзҳои якуми кӯчиданашон гӯё худ аз худ ба дувоздаҳ хисса тақсим шуд. Аз кучое расм шулааст, ки саҳни хавлӣ байни сокинони қабати якум тақсим мешавад. Болоиҳо ҳам гӯё аз азал ба тақдир тан дода бошанд, ба ин онн эътирозе намекунанд.

Онҳо ҳанӯз тирамоҳи соли гузашта маслиҳат карда буданд, ки дар рӯи хавлӣ қад-қад иморат хавоза бардошта, тоқ парваранд. Дар ҳама ҷо ҳабини тавр мекунанд. Ҳам хусни хавлӣ меафзояд, ҳам нишастгоҳи боҳа-

ловат пайдо мешавад, ҳам аҳли ҳавлӣ ангури «деҳқонӣ» меҳӯранд.

Тирамоҳрӯя ток шинониданд. Барои хавоза пул ғундошанд. Дар ин мобайн ҷаҳор нафари онҳое ки дар қабати якум мезистанд, аз хавозабардорӣ даст кашиданд. Чунки дусад сӯмро якбора на ҳар оила дода метавонад. Даромади ҳар хонавода ҳар ҳел. Оилаҳое ҳастанд, ки яхдон, қолин, пианино барин асбобу ашёи рӯзгорро аз магазин пасня гирифта, қарзашонро дар тӯли чанд моҳ кам-кам адо мекунанд. Ғайр аз ин аз боғдорию тоқпарварӣ барин корҳо яке ҳавас дорад, дигаре — безор. Хуллас, ҷаҳор оила аз қабати дуум шарик шуд.

Зимистон бо ташкилоти хизмати аҳолӣ шартнома бастанд, ки воиш бардошта диҳад, то ин ки хавозаи то-лоршакли яклухти хушрӯе сохта шавад.

Баҳор омад. Токҷаҳон тирамоҳ шинонидаашон муғча баст. Ҳама мунтазир буданд, ки кай он ташкилот оҳану цементу тахта оварда, ба кор сар мекунад.

— Ман воқеаҳои он рӯзро батафсил накл мекунам,— гуфт Носир Аббос ва ба аломати тақвият сар чунбонидани Зардодхонро дида, ҳикояташро давом кунонид.

Чоштгоҳӣ ўро ба комитети республикавии назорати халқ даъват карданд. Аниқтараш, ҳамон дўсташ, ки ба ин ҷо рӯзҳои истироҳат ба аёдат меояд. Бо телефон ўро назди худ хонд ва зудтар биё гуфта, таъкид кард. Носир Аббос муаммоеро ки он рӯзҳо пеш омада буд, ҷӣ тавр ҳал карданаширо надонида, дар идораи худ саргаранг шуда менишаст. То коғазҳои ғундошта, беруи баромад, ки «Волга»-и рафикаш ба таки дари комитет расидааст. Барои автомобили ГАЗ-24 райони ҳамшафати пойтахт чорьяксоата роҳ. Аз афташ, ягон нохушии рӯй додааст, бо хавотир андеша мекард Носир Аббос.

Аммо он ходиса ҳам нохуш буд, ҳам як андоза хандаовар. Дар системаи назорати халқ онҳо се рафики де-риниан ҳамсинну ҳамъяроқ кор мекарданд. Ба мудофияи Ленинград аз Тоҷикистон каси бисёре рафта буд. Вале ҳамин се нафар аз он қабил буданд, ки толашон баландӣ карда, зиндаву саломат баргаштанд. Рафики сеюмашон Бекназар дар яке аз районҳои ҷанубӣ раиси комитет буд.

Ҳар чанд Носир Аббос Бекназарро моҳе як-ду бор меид, оғӯш кушода вохӯрӣ кард.

— Ин қадар ҳам ўро навозиш накун,— гуфт рафи-

қаш.— Бе ин ҳам фукаш дар осмон, ба гапи одам гӯш намедиҳад.

— Гапи бамантиқ бошад, гӯш мекунам,— паст намеомад Бекназар.

— Ҳа, воқеан, овоза ҳаст, ки кони мантиқ ба районҳои ҷанубӣ кӯчидааст.

Носир Аббос намефаҳмид, ки онҳо дар чӣ хусус баҳсдоранд.

Рафикаш тугмаи зангро пахш кард. Қотиба даромад.

— Дари маҷлисоҳӯрс кушоед. Касе пурсад, бигӯед, ки ман дар маҷлисоҳ, баъди як соат озод мешавам.

Онҳо ба маҷлисоҳи васеи барҳаво даромаданд. Қотиба як чойник чои кабуд, се пиёла оварда монд. Аммо рафикаш ду пиёларо ба каноре гузошта, ба як пиёла чой кашид. Ин ишорае буд, ки онҳо рӯзҳои саҳти солҳои ҷанг аз як дегча ош меҳӯрданд, як бурида нонро се тақсим мекарданд. Мухосираи мӯҳсадрӯзаи Ленинград на фақат ба сари аҳолии шаҳр азобу маҳрумиятҳо оварда буд.

Рафикаш воқеаро баён кард. Бекназар духтарашро ба ҷавони дилбастанӣ ӯ не, балки ба каси дигар ба шавҳар додан меҳостааст. Аз воқеа роҳбарони район, баъд рафикаш низ огоҳ шудаанд.

— Ту ягон зарра мефаҳмӣ, ки чӣ коре карда истодаӣ? — мегуфт ӯ дилтангона.

Ҳарчанд ки мизи дарози мурассаъ ҳолӣ меистод, онҳо дар курсиҳои нарми толор паҳлӯи ҳам менишастанд. Бекназар ҳарфе нагуфт.

— Муддате мегузарату занҳои тоҷик аз ҳаман анъанаҳои номақбули пешина озод ва ба ҳаман маъноҳои занҳои комилхуқуқ мешаванд. Ман аксари кулли занҳоро дар назар дорам. Ман боз ақидае дорам, ки дар ҳоки Тоҷикистон ин ҳолат пеш аз ҳама дар Кӯҳистони Бадахшон муяссар мешавад. Чунки мардҳои помирӣ, ҳатто ҳамон якта нимта ҷаласаводаш ҳам дар муносибат ба зану духтар як навъ бартарӣ доранд назар ба дигар ҳаммиллатонашон. Як навъ бартарӣ дар озодфикрӣ, дар маданияти муомила бо зан. Ту фарзанди ҳамин кишварку, охир! — саҳт карда гуфт рафикаш ба Бекназар. — Туро чӣ ҷинни қачақ зад?

— Воҳима нақун. Мана ба дигар район гузарон. Ман аз роҳбарҳои хабаркеш безор.

— Ношукр ту, Бек. Қотиби райкомат одами бемулоҳиза мешуд, ба ман чизе нагуфта, туро ба бюро кашола

мекард. Дар маҷлиси бюро «Бекназарчон, садқа шавем, аз шумо илтиҷо дорем, як андеша карда бинед» гуфта тавалло намекунанд. Ҳаққи гапа мегӯянд, чангат ба осмон меҳезад.

— Чаро ба ҷавони дилхоҳаш намедихӣ? — пурсид Носир Аббос ҳам қадаре оташин шуда.

— «Дилхоҳаш»... Ҳабдаҳсола духтарча аз кучо медонад, ки нағзу бад чист? Чӣ қадар духтарҳо ба дилхоҳашон расида, сонӣ даст бо дандони ҳасрат мегазанд! Шумо, ду маҳмадоно, ин хелаширо ҳеҷ нашунидаед? Ё ба ғӯшатон пахта ҳалонида мегардед?

— Дӯғи ина бин, Носир. «Ғар гириёну дузд намозгузор». Чаро ба сари мо дод мезанӣ? Маҳмадоно мегӯй? Мо магар ҳақ надорем, ки ба кори оилаи ту дахл кунем? Дар соҳили Нарва чӣ гуфта, аҳду паймон карда будем?

— Ҳақ надоред, гуфтам? Аввал пурсиш, баъд кушиш. Шумо ҳам фикр кунед, мегӯям.

— Хайр, ҳамон ҷавони духтарат хостагӣ пеш будааст, ё маҳав, ё баднамо?

— Баръакс, олуфтасатанги даврон.

Носир Аббос ҳам ба Бекназар насиҳат кард. Гуфт, ки дар воқеъ, коре ки ӯ мекунад, ба шаъний ҳамин хел як одам намеzeбад.

Бекназар зоҳиран андак нарма шуд. Лекин вақте ки ба кабинети рафикаш бармегаштанд, ӯ Носир Аббосро лаҳзае аз роҳ дошта гуфт:

— Ин якраҳа гӯё ба гапи мо розӣ шуд, лекин ба ҳаёлам, тағи дилаш ҳоло ҳам дурда дорад. Ба хонааш рафта зарур. Чӣ гуфти?

— Ба ҷону дил. Духтараша се моҳ пеш дида будам: соли нав дар хонаи мо буд. Агар писари маро хуш мекард, сарам ба осмон мерасид. Рафта даркор.

— Шуд. Соати шашуним ба идораат мерасам. Нисфи шаб бармегардем. Рафту дер монем ҳам, воқеае не.

Дар хона ӯро занаш бо заҳрханда истикбол гирифт:

— Аз тақсимот мондед.

— Қадом тақсимот? Тақсимоми чӣ?

— Охану тахтаю цемент оварда партофтанд бинокорҳо. Дар ним соат ҳамсояҳо аз кучо пайдо шуда, — ҳама охир, ба корхонаи рафта буданд! — ҳар кас ҳисси худааша ба пеши хонааш кашонид.

— О барои чӣ?

— Ходаҳои оҳанӣ яклухту яксонаш будаасту пайванди гурмокаш. Яъне базебу камзебтараш. Тахтаҳои

нимбари болон хавоза ҳам. Ростӣ ҳамворааш будаасту андак қачалакаш. Ҳама хушрӯяшро хоста гирифтанд. Фақат азони мою ҳамсои челонгарамон монд.

— Дар кучо он боқимондааш?

— Хо, ана дар майдон. Дар таги панчараи газхона.

Носир Аббос ба майдон рафт. Дар ҳақиқат, як тӯда оҳанходаҳои ҳар кадоме аз ду ӯ се қисм васлу кафшершуда, тахтаболорҳои қачу қилеби ҷашмдор ва дар баъзе ҷойҳои пӯстлохи дарахт боқимонда пахну парешон меҳобид.

Хуш аз сараш парид. Дар бораи ҳамсоиҳо дар бадали ин ҳафт моҳи ба ин ҷо омадани ӯ ҳамагон чизе нохуш нашониданд. Ӯ медонист, ки як қисми онҳо аъзои партияанд. Аз сӯхбатҳо пай бурда буд. Хусусан рӯзҳои аввали ҳамсоӣ, дар арафа ва ҳуди рӯзҳои иди Октябр бо навбат бӯрьёқубон барпо мешуд. Бо ҳамдигар рафтуомад доштанд.

Фақат ӯ ва ҳамсои девордармиёнаш — челонгари гиражи муттаҳиди табобатхонаҳо аз тақсимои берун монда буданд, ҳамон марди фурутони камсухан, ки гоҳо савори мошини санитарӣ ба хонааш меомаду саросема нахонашро ба коғази печонида бозмегашт.

Баданашро арақи сард пахш кард.

Чӣ бояд кард? Райони ҳудаш мешуд, тозон ба назди котиби райком мерафту арз мекард, ки аҳвол ана ҳамин. Ё ҳатто ба комитети худ ҳамаро даъват мекард. Илтимос мекард, ки ҳамсоиҳои мӯхтарам нақл кунанд: вақте ки оҳанходаҳои яклухти бедарбех, тахтаболорҳои бенуксро ҷудо карда, ба таги тирезаҳои бурда мепартофтанд, чӣ андешае аз дилашон мегузашт? «Ҳодаҳои хавозаи назди хонаи ман зебо, назаррабо менамоянд. Азони ҳамсоиҳои кафшершудааш дӯнг ва баднамо метобад. Меҳмонони арҷманди ман, ҳешу ақраби ман, ки ана дар ин ҷо, дар рӯбарӯи тирезаи ман рӯи кати тобигона нишаста, ҷақ-ҷақу истироҳат хоҳанд кард, ба ҷолоқӣ, ба кордонии ман аҳсант хоҳанд хонд...» Оё ҳамин мулоҳиза аз дилашон мегузашт? Марҳамат, нақл кунанд. Ҳамсоӣ ва ҳамсоядориро онҳо чӣ хел мефаҳманд? Дар ҳавлии умумии коммуналӣ, яъне ҷамъиятӣ зистанро ба худ чӣ нафъ тасаввур мекунанд? Махсусан онҳое ки коммунист ҳастанд, саҳеҳтараш, ҳудро узви партия мешуморанд.

Ба ақидани онҳо, ҳамсоядорӣ мафҳуми ҳайрҳои ҳамсоя буданро гунҷониш намениҳад? Оё фақат аз ҳамсоя пешдастӣ карданро мефаҳмонад?

Дилаш боз фишор хӯрда, хала зад.

— Чаро рангатон кандагӣ?— ба андоми ӯ хавотиromo-мез чашм дӯхта пурсид занаш ва дарҳол ним пиёла оби хунук оварда, маҷбурӣ нӯшонид. Ба хонаи калон дарo-варда, рӯи диван хобонид, як табакаи тирезарo яла кард.

Дар рӯи хавлӣ садои ғалоғула баланд шуд. Бо як мошини боркаши брезентпӯш бинокорон омаданд.

— Чӣ лозим буд ҳамин кор?— бонг мезад сардори бинокорон. — О ҳодаҳо ҳоло ранг накардагӣ-ку! Ё дар ҳамин ҷо ранг молам? Ҳама ҷоро нақшин кунем? Дониста ба майдон партофта будем, ки ба девори газхона такъя дода, дар ҳамон ҷо ранг молам. Дар офтобрӯя тезтар хушк мешавад. Тавба!

Қоргарон ҳамаи оҳану тахтаҳоро пас гашта, ба майдони қушод мекашониданд. Суханони дашномомези онҳо чандон баланд набуд, аммо он қадар паст ҳам набуд, ки бошандагони хавлӣ шунида натавонанд. Қасе аз тақсимотчиён ё аҳли оилашон сар аз дар ё тиреза берун намекард. Аз афти кор, ба маънои кирдорашон акнун каме сарфаҳм рафта буданд, пай бурда буданд, ки кори нозебе кардаанд.

Носир Аббос пас аз ним соат берун баромад. Фишори дилаш рафъ гашта буд. Вакте ки аз як гӯшаи майдон мегузашт, қасе ба ӯ «Домулло!» гӯён хитоб намуд. Марди тоқипӯши чорпахлуе ба ӯ наздик меомад.

— Мебахшед, домулло,— гуфт ӯ баъди саломуалек. — Ин ҳодаҳоя беҳуда заҳмат кашида бурдаетон. О ин кори мо буд. Устоҳо,— ӯ ба сӯи қоргарон ишорат намуд, ки онсӯтар тӯда шуда, тамоку кашида рост меистоданд,— устоҳо мегӯянд, ки баъди ранг молидан боз як бор тақсим карда набаранд...

Дар сухани ӯ оҳанги таъна баръало шунида мешуд.

— Ин кори бачаҳо будагист,— дигар чӣ гуфтанашро надонист Носир Аббос.— Маъзур медоред, шуморо беҳуда заҳмат додаанд.

— Ҳа, бояд кори бачаҳо бошад, ҷулки халтаҳои цементи тақсим накардаанд. Вазнин-дия, ҳар қадамаш панҷоҳ кило.

Носир Аббос нимтаъзими карда, ба роҳаш равон шуд. Яке аз қоргарон чизе гуфт, ки аз он фақат калимаи «хӯҷани» ба гӯшаш даромад. Баъд қаҳқаҳаи онҳо баланд шуд. Ӯ қадаммониашро тезтар намуд.

Арвоҳ занад... Ин худбинӣ, худпарастӣ, ин майдафикрӣ, резакорӣ кай барҳам меҳӯрад? Рӯҳияи майдабуржу-

азӣ ҷонсаҳт аст, аз кучое ҳонда буд ӯ. Суханҳои Ильич, аз афташ. Боз ӯ аз шахсоне ки аксари нуксонҳои инсониро аз боқимондаҳои замони гузашта медонанд, гоҳо оташин мешавад. Охир, боқимондаи зормонда на фақат аз шахсе ба шахсе мегузарад, аз чашмаи ирсият ҳам об меҳурдагист.

Ба димоғи сӯхта, ҳуши парешон дар кабинетаи менишаст. Худро насихат медод, ки ба ҳар гапу воқеа ин ҳел муассир шудан фоида надорад. Амал бояд кард. Пагоҳ маҷлиси ғайринавбатии комитет. Ҳамаи ҳуҷҷатҳо тахт. Фақат лоиҳаи яқта қарорро навиштан даркор. Пас аз як соат рафикаш меояд. Ба райони сарҳаддӣ мераванд. Ҳавои баҳорон нашьае дорад. Кӯҳу даман ҳама сабззор, лолазор, саршор аз ҳавои муаттари мушкбор.

Дар хонаи дӯсташон Бекназар сӯхбат хоҳанд кард. Саргузаштҳои айёми ҷангро ба хотир меоваранд, ҷақ-ҷақ мекунанд. Мурури замон чунон қизи аҷоиб будааст, ки аз ҳамаи сеюним соли пур аз ҳавфу хатару даҳшатҳо низ хотираҳои дилангез мондаанд. Ё ин ҳодисаи табиӣ бошад? Айёми ҷавонӣ, агар худо накарда, фаразан, дар зиндони подшоҳи золиме гузашта бошад ҳам, эҳтимол, дар синни панҷоҳушашсолагии беназир ширин намояд, а?..

Масъалаи интихоби домоди Бекназар бошад, он қадар муаммои дандоншикан нест. Бекназар феодали таппа-тайёр шудааст, гуфта воҳима қардан лозим не. Фарзанд — мевани ширин. Баъзан дар ҳисси ғамхорию парасторӣ ҳам кас қадаре аз ҳад гузаштаниро нафаҳмида менамояд. Чуноне ки баъзе модарон кӯдаки наваздро аз рӯи меҳр саҳт оғӯш қарда, нафасқардон мекунанд. Рафикаш ҳам, Носир Аббос ҳам ин нуктаро хуб медонанд. Он ҷо фалокате рӯй надодааст, ҳоло ва рӯй нахоҳад дод. Лекин гуфтаанд, ки илочи воқеа қабл аз вукӯъ бояд кард. Ба ҳар эҳтимол, рафта бори дигар бо ҳудаш сӯхбат қардан, аз рӯҳияи занаш, духтараш огоҳ шудан бефоида нахоҳад буд.

Қист он кас, ки хато накунад? Носир Аббос ҳам давраи ибтидои қор дар комитети назорати халқ ба хатоҳои роҳ дода буд. Боре як одами бегуноҳро ҷаримаи пулӣ андохта буд. Сонӣ қарори махсус бароварда, он қарори ғалатро ислоҳ қардан, аз шахси зарардида қардани ҳорҳорон уэр қурсидан лозим омад.

Дигар шахсери аз рӯи қонда мебоист правленияи колхоз ҷазо медод, зеро ходими идораи давлатӣ набуд.

Аъзон колхозро аз рӯи конда роҳбарони колхоз мувофиқи пешниҳоди комитети назорат ҷазо меодаанд. Ин нозукиро ӯ пас аз содир кардани сахв фаҳмид.

Боз як коре шуда буд, ки боиси ханди рафикон гардид. Комитет қарор баровард, ки аз фалон инженери фалон сохтмон барои фалону фалон гуноҳаш се моҳ аз маош бист ғоизӣ ба ғондаи давлат ҷарима нигоҳ дошта шавад. Баъди як моҳ ҳоли он инженер вафот кард ва азбаски пиразан дастнигари ҳамон шахс буд, ҳароҷоти ғӯру кафану дигар гуна маросимҳои урфӣ ба зиммаи инженер афтод. Вай ба назди Носир Аббос омада, илтимос кард, ки ғавти ҳолашро ба назар гирифта, ҷаримаро бардоранд. Арзи ӯ боасос буд.

Вакте ки Носир Аббос дар заводи худ вазифаи ҷамъиятии сардори ғурӯҳи назоратро адо мекард, қарорнависӣ ба зиммаи ёрдамчиёнаш буд. Дар қори нав хусусан дар боби қарорнависӣ малака надошт. «Бинобар он ки ҳоли инженер фалонӣ вафот кард, ситонидани ҷарима аз ӯ қатъ карда шавад» — навишт ӯ дар қарор. Аз аъзоёни комитет ҳам касе ба ин ҷумлабандӣ эрод нагирифт.

Чанд рӯз гузашту рафикаш шабона ба ҳона телефон кард. Ҳамон боби қарорро тақрор карда хандид. Сонӣ гуфт, ки сахарӣ ба назди ӯ дарояд. Ду-се ҷузъгир қарорҳои рангубаранг медиҳад, мутолиа карда, қарорнависиро меомӯзад. Зормонда қарорнависӣ ҳам ҳунари будааст. Алаҳхусус, қарори комитет, ки ҳуҷҷати расмист.

Ҳа, рафикони деринаи ҳамтақдир ҳамъяроқ ҳамеша ба ғаму шодии якдигар шарик буданд, ҳамдаму мӯниси якдигар буданд. Бояд иқрор кард, аз ҳар сеи онҳо рафикаш бузургдилтар, наққортар ва бақубаттар аст. Зоҳиран, ягон маротиба ба сараш ҳаёле намеояд, ки ман аз қалоншавандаҳои республика ҳастам, аъзон ҳукумат, ину он ва ғайра ва ҳоказо. Арзиши вақти ман баробари қимати вақти Бекназар ё Носир Аббос нест.

Не ин ҳел андеша ба сари ӯ намеояд, ҷунки олами афқору эҳсоси ӯ мисли қалъаи мустаҳкамост ва фикри номатлуб, ҳисси номарғуб ба он ҷо роҳ намеёбад.

Ҳозир Носир Аббос лонҳаи он қарорро менависаду ба сафар тайёри мебинад. Лекин лонҳаро ҷӣ гуна бинависад? Одамон қорҳое мекунанд, ки на дар бел меиствад, на дар ғирбол. Директори фабрикаи мебель як мошини қалони ЗИЛ-ро ба Челябинск роҳӣ кардааст, ки аз он ҷо меҳи печдор биоварад. Водии Ҳисор қучою қӯҳсори Урал қучо? Мошинро инспексияи автомобилҳои Қирғи-

зистон аз даромадгоҳи шаҳри Фрунзе дошта, ронандаро гӯшмоле дода, ба пас фиристодааст, ки ин номаъкулиро на ӯ минбаъд такрор кунад, на сардораш. Агар автомобиль аз ҳудуди Ўзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон пахновар ва Россияи аз он ҳам бузургтар гузашта меҳ бардошта оварад, як донан он меҳ чанд пул меафтад? Лекин аз тарафи дигар фикр кунед, фабрикаи мебель бе меҳи печдор чӣ маҳсулоте дода метавонад? Масалан, часпаки серсӯрохро ба дари чевон бо ҳамир, ё ширеш. Ё оби даҳон часпонда намешавад-ку. Гунаҳгореро дошта, чазо доданӣ шавед, маълум мегардад, ки айб танҳо айбӣ ӯ нест. Дар бораи зарурати меҳ дар вақташ талабнома намодаанд. Ё дода бошанд ҳам, ба муассисаи даркорӣ нарасидааст. Расида бошад ҳам, ба ҳисоб нагирифтаанд. Ба ҳисоб гирифта бошанд ҳам, аз чӣ сабабе ҳудӣ меҳ кам истехсол шудааст. Ё меҳ фаровон бошад ҳам, вагон нарасидааст. Вагон дар истгоҳе дар тангкӯчаи сарбастае меҳобидааст ё ба дигар шаҳре рафтааст, ки он ҷо меҳ бе он ҳам фаровон аст... Қорӣ хочагӣ саҳл нест. Дар силсилаи бузурги одамон, ташкилотҳое ки ба ҳам марбутанд, саҳви андаки фақат ягон ҳолабеғам кифоя аст, ки тамоми силсила аз он зарар бинад.

Агар ҳамаи ин доругир ба назар гирифта шавад, директори фабрикаро ба чӣ андоза гунаҳгор доништан ва чазо додан аз рӯи адолат хоҳад буд? Лоиҳаро чӣ тавр бояд навишт? Лекин тайёр будани лоиҳа шартӣ ногузир нест-ку. Тайёр бошад, қор осон мешуд, набошад, баъд менависанд. Дар ҳалли масъалаҳои мураккаб маҳз ҳамин тавр мекунанд. Аъзоёни комитет бо маслиҳат ба қароре хоҳанд омад.

Аммо дар ҳона воқеаи нохуш рӯй дод, зор монад. Айб шуд. Хуб мешавад, ки ӯ имшаб ба ҳона дер бармегардад. Рӯяш ба рӯи бинокорҳо намеафтад. Пагоҳ ҳам саҳари барвақт хеста хоҳад гурехт. То пушти ҳодиса хунук шудана.

Хайр, ин ҳам мусибати ислохнопазир нест. Бо вучуди он Носир Аббос ҳудро тавоно мебинад, чун паҳлавон ҳис мекунад, тавре ҳис мекунад, ки бори гаронеро бар дӯши худ гирифтааст, вале бардам қадам мемонад ва дар ҳар қадами нав эҳсос мекунад, ки ба марра торафт наздиктар мерасад. Марра барон ӯ ақаллан бо гӯшан чашм дидани ҷамъияти аз ҳар ҷиҳат мукаммали нав ва навофарин аст. Ҷамъияте ки нави башар дар тӯли таърих дар орзуяш буд. Вай ҳам аз ҷавонӣ дар дил таманное

мепарварид, ки инсони навро бубинад. У ин гуна инсонро хар рӯз мебинад. Мебинаду меболад, ки рост, инсон муктадир аст. У аз ҷумлаи коргарон, деҳқонон, муаллимон, духтурон, дигар табақаҳои зиёни садҳо нафар одамони некро медонад. Аммо ба ҳаёлаш, микдори онҳо ҳаёз ба қадри кофӣ нест. У меҳонад ҳамаро баинсоф, фидокор, фозилу оқил, ҳушодоб ва зебо бинад. Чуноне ки аъзои сазовори партия ҳамин гунаанд. Ана ӯ боз «сазovor» гуфт, яъне зимнан эътироф намуд, ки носазоворон низ, ҳайхот, ҳастанд. Ва ҳол он ки узви партия, ки шуд, бояд ҳатман сазовор бошад. Чунки партиро халқ хирад, шараф, номуси замона меҳонад. Чаро худпарастон ба сафи тоифаи ононе ки хираду шарафу номуси замонаро таҷассум мекунайд, сар дароварда метавонанд? Партия, албатта, қалъаи дарбаства нест, мактаб аст, таълимгоҳ аст, ғавҷи фидокорон аст, лекин, охир, ба мактаб, ба кӯшун ҳам дониш ва аҳволи саломатии донишҷӯӣ ё сарбозро санҷида мегиранд-ку? Чӣ тавр мешавад, ки шахсоне ки ғазилат ҷустани нестанд ё сари ҳудро дар кӯн муроиди халқ бохтани нестанд, ба ин кохи муқаддас сар мефароваранд?

Носир Аббос боз ва боз ба дил мегуфт, ки ҳуб мешуд олимони мошини одамшиносӣ кашф мекарданд. Ҳамсари ӯ, муаллима Аҳмадова дар орзуи мошинест, ки дониши талабаро сарфи назар аз ҳолати рӯҳиаш дақиқ муайян карда тавонад. Оре, лозим аст ин гуна мошин ё ҳамин гуна як ҷизи ба он монанд.

Носир Аббос тирезаро пӯшид. Ҳозир дӯшташ меояд. Бояд ба кӯча баромад.

Аҷабо, ин чӣ ҳолест? Боз дилаш ҳала зад. Нишаст. Ҳала бартараф шуд. Барҳост. Боз қалбаш фишор хӯрда, ба нолиш даромад. У шунидааст, ки дар ин гуна мавридҳо духтур ҷеғ задан даркор. Панҷоҳушаш сол ҳама синни андак нест. Зор монад, ҳатто котиба надорад. Идораҳои ҳастанд, ки ба ҷамъият дупула нафъаҳои намерасад, аммо қатор-қатор котибу шофёру ёрдамчию мудиру боз ким-чи гуна ходимон доранд.

Ҳайр, ҳеҷ ғап не. Аз ин пеш ҳам ҳала зада буд дилаш. Ҳӯ-ӯ дар комбинати таълимию истеҳсолии инвалидҳо чӣ гуна саҳт ҳала зада буд? Чӣ шуд? Ҳеҷ. Намурд, зиндаву побарҷо ғаштааст.

Ба хар эҳтимол, аз зина оҳиста-оҳиста фаромада, ба кӯча баромад ва ба ҳараки сари кӯча нишаст. Ҳараки нишастгоҳаш панҷарашакл. Чӯбҳои саҳт. Ба замми ин

якта чӯбашро аз мобайн кандаанд, ки канораҳои роғи фароҳаш ба тан сахт мерасад. Писарбачаҳои шӯҳи бесаршабона аз бекорӣ зӯрашонро ба ҳамдигар нишон додани шуда, ҳаракҳоро мешикананд, панҷараи пӯлодини боғҳоро қат мекунанд. Онд ба ин масъала дар шӯъбаи маориф... дар шӯъбаи маорифи район...

— Носир!

Хайрият. Рафикаш омад. Аз мошин фаромад. Хозир ӯ «ҳа» мегӯяд, аввал нафасашро рост мегираду сонӣ «ҳа» мегӯяд. Аз ҷояш хеста, ба пешвози рафикаш, ҷӯраи дерина, дӯсти ҳамъярок, ҳамкасб, ҳамфиқру ҳаммаслакаш меравад.

Рафикаш даст ба пешони ӯ гузошт. Шофёрашро имокард. Хар ду ўро аз бағал гирифта, сӯи мошин бурданд, савор карданд. Сонӣ ба ким-кучое дароварданд. Касе сӯзандору кард. Ба димоғаш бӯи тезе расид... Боз ба кучое мебарандаш. Ақун рӯи занбар мебаранд. Пас ба ӯ ҳодисае шудааст. Занбар мошин барин нарма-нарма алвонҷ меҳӯрад. Э, охир, ўро рӯи занбар ба мошин бор кардаанд. Ана шишаи ширранги ҷароғаки сакфи мошин. Дар курсии паҳлӯи зани сафедпӯше нишаста, аз банди дасти ӯ доштааст. Ангуштонаш палмоскунон набзи ўро мечӯянд.

Ба бемористон оварданд. Солҳои ҷанг инҷониб ба бемористон наафтада буд. Грипп сироят кунад, ба поликлинника мерафту бас.

Ҳамин палата, ҳамин кати байни ду тиреза буд охирин ҷояш, ки ўро пас аз кашон-кашони тӯлоние оварданд.

Занаш ва рафикаш ҳамон шаб дар паҳлӯи каташ буданд. Агар ҳамшираи навбатдор аз дасташон дошта, беруни барад, ҳо-о ана дар он ҷо дар тағи девори он сӯи долон рост истода, аз дари ялаи палатаи кунҷакӣ чашм намеканданд.

Ў беёд нашудааст. Хушаш доим дар ҷояш буд. Фақат гоҳ-гоҳе одами нахустин бор тамоку кашиди ё шароб ошомиди барин сараш ҷарх мезад. Лекин ба муддати сӣ-чил сония не, ба муддати мадидтар.

• • •

Алихон Зардодхон бо сари ҳам ба ҳаёл рафта буд. Дигарон низ.

Ба сари Иброҳимҷон боз ҳамон андешаи як замон аз дил гузаронидааш омад, ки ӯ дар ғами маъшука касал

шуд, ана ни одам — дар ғами одамон. Аз ҷумла дар ғамнӯ, дар ғами Хиромони ӯ ва мисли онон ашхоси тамоман бегона.

Ба қавли Зардодхон ҳар ду аз тазъики ғусса гирифтори меҳнатанд. Ҳм, ҳар ду... Аммо, чуноне ки гуфтаанд, бубин тафовути раҳ аз кучост то ба кучо!

Хомӯширо Ивон-амак вайрон кард.

— Муаллим,— гуфт ӯ. — Хавозаи ангурро сохта шуданд?

— Ҳа, занам мегӯяд, ки кайҳо. Ҳоло токчаҳо барг кушодаанд.

— Ҳанӯз, ки токчаҳо ба хавоза нарасидаанд, як кори савоб кардан даркор.

Носир Аббос табассум кард. Вай гумон мекард, ки Ивон-амак ҳозир ягон чизи ҳазломез мегӯяд, лекин қиёфаи мӯйсафед ҷиддӣ буд. Ӯ ба назди сандуқчаи чизмонакаш рафта, китобу журналҳоро бароварда ба рӯи катпаҳи карду дергоҳе онҳоро алоҳида-алоҳида варақгардон менамуд. Пас як порча газетани буридаро ба сари миз овард. Ба назари Иброҳимҷон чунин менамуд, ки китфи рости Ивон-амак ҳоло аз ҳарвақта бештар ҳам хӯрдааст.

— Ҳамсояҳотон аз кадом миллат?— пурсид мӯйсафед.

— Ҳама ҷой барин: байналмилал.

— Набошад, ҳоло ки хавозаро ток пахш накардааст, ана ҳамин шеъра ба рӯи тахтаҳо бо ҳарфҳои калон кӯчонида, ба ду-се ҷояш овехтан лозим.

— Кай, хонед.

— Ман наметавонам.

— Чӣ, шеър тоҷикӣ?

— Не, русӣ, лекин ман нағз хонда наметавонам. Иброҳимҷон, ма, писарам, ту бихон, ба ҳар ҳол бо артистҳо нону чурғот хӯрдаӣ.

Дар порчаи ҳамвор буридашудаи газета бидуни сарлавҳа, унвону имзо чунин сатрҳо ҷоп шуда буд:

Не желаю в беде или счастье,
Не хочу ни в еде, ни в труде
Забывать сверх положенной части
Никогда. Никак. Нигде.

Никогда по уму и по стати
Не смогу обогнать весь народ,
Не хочу обгонять по зарплате,
Вылезать по доходам вперед.

Словно старый консерв из запаса
Запасенный для фронтовиков,
Я от всех передраг упася —
Только чуть заржавел с боков.

Вот иду я — сорокалетний
Средний,
 может быть, нижесредний.
По своей, так сказать, красе.
Кто тут крайний?
Кто тут последний?
Я желаю стоять, как все.

Дергохе хама хомӯш буданд.

— Шеърн кист? — пурсид Зардодхон.

— Борис Слуцкий. Номаш, хато нашавад, «Нимта-
наи пахтагинамро фаромӯш накардаам».

Боз хама ба сукут рафтанд.

32

Дина пагоҳи Алихон Зардодхон ханӯз ба кор шуруъ
накарда, рост ба назди Иброҳимҷон омад ва ба дигарон
нашунавонида гуфт:

— Хиромон Аҳадоваро то пешин аз ғач озод меку-
нанд. Ба аёдат имрӯз нараванд, бехтар.

Муомилан нарма чизи хуб-куя, аз дил гузаронид Иб-
роҳимҷон. Камар барин кас мешуд, дабар-дӯккӣ карда
мегуфт: «Имрӯз рафтан катъиян манъ! Маҷнуни сонӣ
бошӣ ҳам, токат мекуни, намеруй!»

Воқеан, худи Иброҳимҷон ҳам аз Қамар монданӣ на-
дорад.

Муомилан ҳалимона забони касро мебандад. Маҳма-
донон ду олам бошад, ки чизе гуфта наметавонад. «Но-
нат гандумӣ набошад ҳам, суханат гандумӣ бошад» ме-
гӯянд дар урфият.

Ҳарчанд Иброҳимҷон худро ба ҳамин тариқа таскин
медод, фақат то пешин токат карду бас. Баъд ҷои ни-
шаст ёфта наметавонист. Аз Ивон-амак коғазу қалам ги-
рифта, ба мактубнависи даромад. «Салому паём... Ди-
рӯз инҷониб, аз соате ки ба дидори ту расидам, дар
олам хушбахттар аз ман одаме нест... Худоё, кай мо
аз бемористон мебароем? Маро, аз афти кор, пас аз
ҳафтае ҷавоб медиҳанд, лекин ба шарте ки аз ин
ҷо рост ба санаторий биравам. Варақан эъзомӣ тай-
ёр...»

Мактубро хонда, худ аз худ оташин шуд. Онро пора-
пора карда, ба сабадчаи кунчи палата партофт. Э, чин
занад ту барин ошики зора!... Мактубат акаллан мактуб-
ҳои пештар фиристодаат барин бошад! Мухтасар бошад
ҳам, батаъсир бошад, хоҳиш мекард худаширо. Чӣ лозим
ин гапҳо! «Маро фалон вақт ҷавоб медиҳанд... Санатор-
ий... Варақои эъзомӣ...»

Пас қиссаи ғамангези як коллекционер* ба ёдаш ра-
сид. Шахсе дар яке аз мамлакатҳои Ғарб сурати занҳои
ҷамиларо гун карда коллекция тартиб медиҳааст. Дав-
латманд будааст, ба харидани қиматбаҳотарин сурат
ҳам қудраташ мерасидааст. Рӯзе дар сӯҳбате тавсифи
суратеро мешунавад. Ба ӯ нусхаи фотографии суратро
нишон медиҳанд, аммо наметӯянд ки соҳиби он кист,
офарандааш дар қучост. Касе наметодонад. Аз ӯ паи ҷусту-
ҷӯи тасвира меафтад. Коллекционерҳо як навъ савдон-
анд, то чизе дилбохтаашонро ба даст наоваранд, ором
намешаванд.

Қисса кӯтоҳ, он мард пас аз чандин моҳи кофтуков
дарак меёбад, ки муаллифи он тасвира кайҳо ғавтида-
аст. Худи сурат дар ҳучран хилвати калисое маҳфуз аст.
Хурсанд мешавад, ки дурри мақсуд ба даст омад: ба ка-
лисо сурати зани зебо ҳеҷ лузум надорад, ӯ ба осонӣ со-
ҳиби тасвира хоҳад шуд. Лекин ба маъбад рафта меби-
над, ки сурат сурати муқаррарӣ нест, онро ба девори ҳуч-
ра кашидаанд, ки дари он аксаран баста аст. Илочи ха-
ридан, ба коллекция ҳамроҳ карданиаш нест. Аз равуои
ӯ падарони рӯхонӣ ба ҷои расида, ба ҳукуматдорон арз
мекунанд, илтимос мекунанд, ки моро аз ин зоти шил-
қин наҷот бахшед. Коллекционер ба дарди асаб гирифта
мешавад, бистарӣ мешавад.

Иброҳимҷон дар мактуб ҳамин қиссаро мухтасар
баён кард ва ба ҷои ҳулоса аз ғазали Қамол ду байт ило-
ва намуд:

«Сар бар дари туам, бингар сарбаландиям,
Эй ман саги ту, авф кун ин худписандиям...

Гуфти: ба пурсиши ту чу оям, чӣ оварам?
Раҳме биёр бар ману бар мустақандиям...»

Афкору андешаи худро бо шеър тақвият додан, ба
ҳар нома байт, рубой қитъае илова карданро Ибро-
ҳимҷон аз ҷӯрааш омӯхтааст. Ҳар касро ба шеърхонӣ

* Ҷамъоварандан ашъён нодира ва гаронбаҳо

ташвиқ карданаш, масалан, Қаримҷон-акаро охир ҳам ба мутолиаи асли «Шоҳнома» моил кунониданаш ҳам аз таъсири ўст.

Қамар — ошиқи назм, ҳаводори шеърӯ шоирон. Беҳуда як пой ў дар институти забон ва адабиёти Академияи илмҳо нест. Он ҷо ошноҳои зиёде дорад. Гуё ба фольклоршиносон кӯмак мекунад.

— Аввалин бор дар таърих маҷмӯаи бистчилдан эҷодиёти даҳанакии халқи тоҷик нашр мешавад. Ба ин кори савоб ёрӣ расонидан даркор!— бо вачд эълон кард ў рӯзе.

Ба сафароти маъмурӣ бисёр меравад ва қариб ҳар дафъа ақаллан ним дафтарро аз байту дубайтаю рубою китъаю ғазалҳои халқи пур карда меорад. Ба афсонаю латифаҳо қор надорад, чунки он аз жанри назм нест. Масалу чистони манзум бошад, навишта меорад. Гоҳо шодиқунон ба институт мераваду бо лабу лунчи овезон бармегардад.

— Хай дарег-а!— афсӯс мехӯрад,— ин чизҳо буданд...

— Чаро надомат мекуӣ? Бошад нағз-ку!— эътироз мекунад Иброҳимҷон.

— Надомат не, гумон кардаам, ки ҳоло онҳоро касе навишта нағрифтааст.

— Гумон кардаӣ, ки Мулло Қамар ибни Мулло Сафар дар сайёраи мо китъаи ҳафтум кашф фармудаанд?

— Наёз. Гуфтанд, ки ин чизҳо нав нестанд, аммо дар байни дубайтаҳо вариантҳои нав ҳастанд. Масалан...

— Аммо, лекин, масалан...— масҳара медошт ўро Иброҳимҷон.

Қамар боз ба сафар мебаромаду боз варақҳои зиёдеро пур карда меомад. Агар яқта-нимта чизи тоза ёбад, чанд рӯз сарашро ба осмонҳо совида мегашт.

— Исто, ки ба ту, ҳолаи ҳамақора, ҳама қораш нимқора, аз ин ташвишҳо ҷӣ фонда?

— Ман одамҳо барин фондаҷӯӣ не.

— Фонда набошад, ягон ғараз будагист?

— Гуфтан-катӣ ҳар кас намефаҳмад.

— Об-бо, донишманд-е!— ба китиқи ҷӯрааш боз сахттар мерасид Иброҳимҷон.— Бигӯям, ки ҷӣ меҳохӣ? Шӯҳрат! Меҳохӣ, ки ҳамон бистчилдан фольклор нашр шаваду дар муқовааш бо ҳарфҳои калон-калон навишанд:

«Дар ҷамъоварӣ, таҳрир ва таснифи ин маҷмӯа ака-

демикхо фалонию фалониho... ва ходими намоёни студияи «Тоҷикфильм» Мулло Камар Сафарзода сахм гузоштаанд. Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ аз онҳо сипосдорӣ мекунад...»

— Бас кун, фач. Гуфтам-ку: наёз.

Вале Иброҳимҷон бас намекард.

Вай ҳам адабиётро, назмро дӯст медорад. Хеле шеър аз ёд кардааст, лекин ба Камар расида наметавонад. Камар ҳатто ҷон мекохонад, ки ба фильмҳои хуччатӣ, хусусан фильмҳои манзаравай ақаллан якчанд байт дароварад. Боре дар маҷлиси умумии истехсолии студия ҷонишини директор онд ба истехсолот дар қатори камбудҳои дигар қайд кард, ки гурӯҳи хроника супурдани як филми хурди дусадметраро понздаҳ рӯз кашол дод.

— Гунаҳгор номбар шавад!— лукма партофт аз мобайни зал кадом ҳангоматалаб.

— Сафарзода,— гуфт ҷонишини директор.

— Камар? Понздаҳ рӯз бе ҳеҷ сабаб?— бо овози баланд изҳори таъҷуб кард директор.

Камар аз ҷой хеста, бо сари ҳам, андоми гунаҳгори на гуфт, ки меҳост матни филм аз ягон байте ё қитъаи зебое оғоз ёбад. Чаро ки филм аз хусни деҳоти кӯҳистон ҳикоят мекунад...

Тартиби маҷлис вайрон шуда буд. Боз як маҳмадон дигар аз ҷон нишасташ лукма партофт:

— Халқи тоҷик аз чӣ бой? Аз шеър! Понздаҳ рӯз чӣ мекофтӣ?

Директор ба ҷонишинаш муроҷиат кард:

— Хайр, ин дафъа аз гуноҳаш гузаред...

Пас аз дақиқае мактубае даст ба даст гузашта, ба Камар расид. Сармуҳаррир ба коғазчае навишта буд: «К. Матни филмата биёр. Ҳамроҳ меҷӯем...»

— Дидӣ! — мегуфт Камар ба паҳлӯи Иброҳимҷон ниҳта зада.— Назм маро аз балои ҳорӣ сипар шуд!

• • •

Имрӯз баъди муоинаи ӯ Алихон гуфт:

— Холо меравед.

— Аввал сӯзандору мекунад Зевар?

Зардодхон хандиду «не» гуфт.

Зевар омада, имо кард, ки ба долон барояд. Иброҳимҷон аз паси ӯ мерафт. Духтур гуфт, ки дигар ба сӯзандору ҳолат нест. Ин духтари дамдузд ба кучо мебарад ўро? Аз пурсидан метарсад.

Ба худо, ки метарсад. Боз ҳамон хел таънаомез нигоҳ кунад, тамом имони кас ба сайри само меравад. Шоириони пешина чашмони дилбаронаширо гоҳо сеҳргар мегуфтанд. Бесабаб нест ин гап. Чашмоне ҳастанд, ки аз онҳо он қадар маънию нуктаҳо меҳонед, ки аз баъзе китобҳои ғафс намеебед. Крамской* «Зани ношинос» ном расме дорад. Ҳар кас пешин назар оварад, ки чашмони пурадон ҳамон нозанини боғурур ба ӯ нақӯҳишомез нигоҳ мекунад, тасаввур карда метавонад, ки нигоҳи Зевар чӣ гуна аст. Забон лол мегардад. Кас бе «чуну чаро» таслим мешавад.

Роҳи палатаи Хиромонро ҳудаш нағз медонад: дар ин ду рӯз ба ин роҳ ҳаёлан даҳ ҳазор маротиба рафта омадааст. Зевар ба кучо мебарад ўро?

Ба таҳхонаи бемористон фаромада, ба хонае ворид шуданд, ки аз ду тарафаш боз ду ўтоқи дигар воқеъ гашта буд. Рафҳои бешумори ҳар се хона аз рӯйчо, либоси беморон, чароғҳои рӯймизӣ, истакону миноҳо, тӯфдонҳо, асобағалу асоҳо ва афзоли дигар молумол буд. Маълум мешавад, ки он бемори аз шиддати дард рақс-кунандаро рӯзи маст шуданаш аз назари профессор ана дар ҳамин таҳхона пинҳон кардаанд.

Соҳибан хона, ба истилоҳи бемористон, ҳамширани қадбону, зани фарбеҳи солхӯрда будааст. Ӯ «ҳамин кас?» гӯён ба Иброҳимчон ишора намуд, маънидор табассум кард ва даме китфу бозу ва қаду бастӣ ўро бо назар чен карда, ба дарун даромад. Аз он ҷо пиҷамаи хушранги хуб дарзмолшудаеро бароварда дод. Иброҳимчон шарм дошт: ўро пеш аз рафтан ба назди Хиромон домод барин рост мекунонанд.

Аз саргузашти ӯ акнун ҳамширани қадбону ҳам огоҳ аст. Аллаев ба Баллаев, Баллаев ба Галлаев, Галлаев ба Даллаев, Даллаев ба Заллаев... Ох, ягон рӯз сикхат-саломат аз ин ҷо барояд, бинии он Камари лакқиро, худо хоҳад, ба заминҳо молида, гӯшмоли сазоворе надихад, наместонад. Комитетсозиро ба ӯ нишон хоҳад дод!..

Либоси ҳудаш тоза буду аммо ғичим, якта тугмааш намерасид, тангаи дутинӣ барин ҷояшро касе бо оташи сигор сӯроҳ кардааст. Хайр, модоме ки мурут фарму-

* Крамской Иван Николаевич (1837—1887)—рассоми номии рус, офарандаи тасвираҳои машҳури «Масехо дар биёбон», «Анӯҳи тасаллинопазир» ва ғайра.

данд, ба чон бояд қабул намуд. Либоси тоза эътибори касро дар чашми худаш набардорад ҳам, ба назари дигарон боло мекунад, таъи соҳибашро равшан месозад.

Ба қадбону миннатдорӣ изҳор кард. У гуфт, ки ба Зефархон ташаккур гуяд. Зефар кайҳо боло баромада, дар сари мизи таги девори долон гузошташудан худ ба дафтари процедура қайдҳо мегузошт.

— Зефарҷон, раҳмат.

Духтарак ҳаёле табассум намуд. Аз чояш бархост, гиребони жакети Иброҳимҷонро дурусттар ҳамвор намуд ва гуфт:

— Дина бегоҳӣ Аҳадоваро ман ҳам дидам. Барвақтар медидам, либосатонро парерӯз иваз мекунонидам.

Ғароиб махлуканд занҳо. Ҳаққо ки махзани асроранд. Агар фозилтарини оқилон даъво кунад, ки ман донишманди рӯҳияи занон ҳастам, ҳато мекунад, ҳеҷ набошад, муболиға.

...Хиромон рӯи каташ менишаст. Дасту пояшро ба ростӣ ҳам аз ғач озод кардаанд. Сарғаҳи кати ҳамуростшавандаро боло бардошта, чанд болинро рӯи ҳам гузошта буданд. Хиромон озод менишаст. Дар чехрааш табассуми латиф сайр мекард. Вай аз пешина гӯё даҳчанд дӯстрӯйтар шуда буд. Ё ба назари ошиқи шайдо ҳамин тавр менамуд? Не, дар ҳақиқат.

Муддате ба рӯи ҳамдигар чашм дӯхта, хомӯш менишастанд.

— Коллекционерро мисол овардаед,— гуфт Хиромон.— Аввал ба ҳоли он бечора раҳмам омад. Сонӣ дилам хавотир шуд, ки ман ҳам барои коллекция даркор нашуда бошам?

— Хиромон!— Таъна ва таваллоомез хитоб кард Иброҳимҷон.— Маро азоб надихед. Духтури ман гуфт, ки боз як бор ҳамон хел азоб диҳандат, тамом, ба асфалассофилин реҳлат мекуӣ.

— Эҳ духтуратон бутун бешафкат будаанд! Наход ҳамин хел саҳт гап зананд?

— Не, ман мазмунашро гуфтам-дия.

— Хайр, ман ҳам ҳазл кардам.

— Ман аҳволи диламро таъкид карданӣ будам. Боз ҳамин нуктаро, ки шумо дуред, дастнорасед, мисли сарвате ки дар маъбаде нигоҳ медоранд.

— Чӣ хел дур? Ҳардуямон дар як бино-ку!

— Вақти мактубнависиам дур будед: духтур ба омаданам иҷозат надод.

— Хайр, ин ҳам гузашт Вокеан, дар мактуб байт-ҳои аҷиб овардаед. Ман он газалро аз ҳофизон шундаам. Лекин чаро шоир худро «сағ» гуфтааст.

— Як умр шоири ошиқ будааст. Магар айб аст сағи тағи дари дилбарон будан?

Хиромон «намедонам» гуфтагӣ барин ишорате кард.

Иброҳимчон ба тақвияи андешаи худ боз далел овард:

— Ё ба маҳбубааш гуфтааст:

Дӯстонам сағи ту меҳонанд,
Дӯстон қадри дӯстон донанд.

Хиромон хандид.

Аз дари палата чарроҳ намоён шуд. Аз дунболи ӯ марди азимчуссае меомад, ки ҳайкалҳои бузурги Буддиро ба ёд меовард. Фақат ҳамин қадар тафовут буд, ки ӯ шофбурути ғафсу ғуллие дошт. Харчанд мард бо сари ҳам зерӣ по нигоҳ карда, чида-чида қадам мегузошт, аз помониаш тахтаҳои фарши хона ғичиррос мезаданд, зарфҳои рӯи миз, гулдонҳои болои яхдон ба ларза даромада буданд.

Дар ӯтоқи бемористон дидани чунин мучассамаи сикати ва бардамӣ тавоноӣ ба назар аҷиб менамуд. Дар дили кас рағбате пайдо мешуд, ки ҳамин фармонишоти духтурашро зуд-зуд бачо оварад, ба ӯ каф-каф дорухон хуб диҳанду ӯ чизе нагуфта фуру барад ва тезтар сикат шуда, аз ин ҷо барояд.

Сӯхробчон низ пайдо шуда, ба назди Иброҳимчону Хиромон омад ва бо ифтихоре эълон кард, ки ана ҳамин мард падари ӯст. Ҳозир дастпонаро аз дасти он зан бемор хоҳад баровард.

Дастпонаи бемор аз ким-чи гуна фулузи ниҳоят саҳт сохта шуда будааст. Бештар аз як ҳафта аст, ки озор медиҳад. Аз панҷа то сондаш варамида, гирд-гирди дастпона раҳи кабудчатобе пайдо шудааст. Сӯхробчон дар палатаи кунҷакии онҳо дар назди Ивон-амак ҳикоят карда буд, ки чанд устони касалхонаро оварданд, ягонтоаш кушода натавонист. Зан гарчи азият мекашад, розӣ намешавад, ки бо асбобе бурида бигиранд. «Ин аз тилло қимат!» гуфта ғафво мебардорад.

— Ин кас усто,— гуфт чарроҳ ба кати зан наздик шуда.— Дастатона нишон диҳед.

Падари Сӯхробчон ҳам шуд. Ба дастпонаи зан дастонашро расонида-нарасонида, қоматашро рост гирифт.

Дастпонаи сафеди ҷилдор дар рӯи кафи фароҳаш ме-
хобид.

— Ана тамом. Ҷонатон ҳалос,— бо овози тундарнаш
назму таскиномез гуфт Ҳайкали Буддо ва дастпонаро
бо эҳтиёт боз каме қат карда, ба ҳолати аслаш овард.
Сӯхробҷонро тамкину виқори одатнаш тарк карда буд.
Ӯ мисли кӯдакони ҳамсиннаш ошкоро меболид, аз чашмо-
наш барқи шодӣ, нури ифтиҳор меборид. Дар ҳамин хо-
лат аз дасти падар дошта, аз паси ҷарроҳ ба дар рафт.

Дар овони донишҷӯӣ як дандони Иброҳимҷон дард
карда буд. Вай, ростӣ гап, аз рафтан ба пеши духтур
метарсид. Медонист, ки дандон дигар таъмирбоб нест,
онро бояд хатман аз реша баркананд. Шабона дард
шиддат кард. Ӯ рӯи ҳавлӣ баромада, ба ҳар сӯй нолаш-
кунон қадам мезад. Раҳматӣ модараш низ баробари ӯ
бедорӣ мекашид. Дар гирди сари ӯ парвона буд. Гоҳ
хокистари гармо ба латтае печонида меовард, ки ба
лунҷаш бидорад. Гоҳе пахтаро ба атр тар карда медод,
ки миёни дандонҳо зер кунад. Акнун ба кӯча барома-
да, аз ҳамсояшон Язнапоччо як каф нос овардани буд,
ки бародари Иброҳимҷон аз хона либос пӯшида баро-
мад.

— Рафтем, шер,— гуфт ӯ омирона аз дасти додар
кашода карда.

Нимишабӣ ба хонаи духтури дандон рафтанд.

— Ман Олимӣ, оча, кушоед дара,— гуфт Ҳамроҳ-
ака ва дарро яла карданд. Духтур як кампири руси ко-
матхамидае будааст ва Иброҳимҷон ба воҳима афтод,
ки акнун ин пиразани нимҷонак бо дастони ларзонак
ӯро азоби дӯзах хоҳад дод.

Кампир ӯро ба курсие нишонида, равшани ҷароғи
рӯймизиро ба сӯяш равона кард ва гуфт:

— Канӣ, бачем, дандоната як бинам.

Иброҳимҷон пиндошт, ки ӯ аввал даҳон боз мекунад,
кампир аввал ду-се дақиқа ин сӯ-он сӯро муоина меку-
над, баъд ба фикру хаёл меравад, ки чӣ бояд кард, сонӣ
чангакҳо, анбӯрҳои ялаққоси бадвоҳимаашро оварда,
ба кор сар хоҳад кард. Лекин баробари даҳон кушода-
наш дарди сахтро ҳис намуд ва аз паси пардаи ашки
беихтиёр ба рухсорааш ҷоришуда дид, ки пиразан ба ӯ
дандони хунолуди кайҳо ба нӯги анбӯр гирифтаашро на-
монш медиҳад.

— Ана, бачем. Ҳозир камтар йод мемолам, олам гу-
листон. Ту ина бурда, ба мушхона парто. Мушак ба ту

дандони нав меорад,— мегуфт ũ ривояти урфиро, ки одатан ба кӯдакон накл мекунад.

Кори падари Сӯхробчон ба ũ ҳамон духтури пирро хотиррасон кард. «Канӣ, як бинам» гуфту фурсати мижа таҳ кардан нагузашта, корашро буд кард. Иброҳимчон дергоҳе он пиразанро дар дилаш духтури «Канӣ, як бинам» меномид.

Зани бемор чои тасмасон кабудшуда ва чӯякчавор фуру ништастан банди дасташро тез-тез меҳорид ва аз фароғате ки баъди раҳой аз он завлонан ихтиёрӣ хис мекард, қаноатмандона нолиш менамуд.

Дирӯз Иброҳимчон дар ин палата ба чуз рухсори Хиромон, чашмони шахлон ашқолуди боз зиёда фаттон гаштаи ũ дигар чизеро надида буд. Имрӯз гӯе бори нахуст медид, ки палата ҳаштқаса будааст. Зане охишта-охишта нолиш мекунад, дигаре фиш-фиш нафас кашида меҳобадӯ гоҳ-гоҳе хуррок кашида, боз ба нафаскашини ором мегузарад. Сеюмӣ аз нав ба зиндагонӣ дилгарм шудааст ва бо рағбати тамои мӯй шона карда, гесувонашро бо сарсӯзану чангаку печакҳои зиёде ба гирди сараҷ чанбар месозад. Чорумӣ китоб меҳонад ва гӯе аз мағале ки аз долон, аз тирезаҳо ба гӯш мерасад, аз садоҳои дохили палата ва ҳаман дунёе ба гӯши ũ заррае намедарояд. Касе аз ҳамхонаҳо ӯ ҳамширани шафқат ӯ санитарзанон ба ũ муроҷиат кунад ҳам, бо як-дундо ба худ намеояд. Ниҳоят, дафъан чорум ӯ панҷум хитоби одамон ба самъаш мерасад ва ũ базӯр чашм аз саҳифан китоб барканда, мадкашон мекурсад:

— А-а? Чӣ гуфед?

Духтараке дар таби баланд месӯзад ва ҳар дам ҳазъи мегӯяд: «Ин тепловоз-ку! Тепловоза аз сарам бардоред! Бардоред, мегӯям, ноинсофон...»

Зане писарашро истинтоқ мекунад, ки оимча ба ту, аз афташ, таомҳои болаззат пухта медихад. Барои ҳамин тарафаша мегирӣ. Ба ҳаёли ũ, шавҳараш дар ғайби ũ зани нав ғирифтааст, «оимчае»-ро ба хона рӯи рост оварда нишонидааст.

Писарак ба рӯи модар, ба чашмони хашмолуди ũ бо тааҷҷуб менигарад ва чӣ гуфтаниашро намедонад.

Дар рӯи миз, тоқчаҳои тиреза таҳмин дусад дон тухми мурғ. Баҳорон мурғҳо ба тухм медароянд. Дар кӯчаҳо рӯи тахтачаҳои чуқуракдори махсуси тухмкашонӣ ситой аз он чида, дар ҳар гӯша тухм мефурушанд. Ҳатто газобфурушони аробаҳои худро ҳамин ҳоло ба

кӯча баровардагӣ низ тухм мефурӯшанд. Ба аёдатояндагон, хусусан, мардҳои танҳомонда барон беморбинӣ камаш даҳтоӣ тухм меоранд. Ё, дар воқеъ, чӣ оварданашонро намедонанд, ё, зоҳиран, меҳоханд, ки зани ба иштиҳо даромадашон мӯлтар тухм хӯраду зудтар кувват гирифта, ба хона баргардад.

Даруни яхдонӣ палата, бешубҳа, аз тухм пур шудааст, ки боз тахмин дусад донаш дар ҳар ҷо косаю табаку дегчаҳои табобатхонаро банд карда меҳобад.

Болои яхдон — гулзор. Тоқчаҳо ҳам — пурӣ гулҳои рангоранг, ки ба даруни бонкаҳои обдор гузоштаанд. Ҳатто дар болои сандуқчан оҳанини аппарати кислородтаксимкунак — ду даста гул. Гулҳои лоламонанд. Баргҳои дароз-дарози савсаншакл. Ким-чӣ гуна гулҳои мисли шабпараки нақшин нозуку назаррабо.

Иброҳимҷон номи аксари ин гулҳоро намедонад. Лолаю садбарг, райҳону хиногул, бедғулу насрин барин гулҳои маҳаллиро камубеш мешиносад. Вале номи гулҳои тухмаш ё қаламчааш аз дигар сарзаминҳо омадаро намедонад. Халқҳо, миллатҳо, хайрият, ба ҳам баромехтанд, ёру бародар шуданд. Аз пахтаи тоҷикону туркманҳо духтари Ленинград курта мепӯшад. Он пахтаро мошини Ўзбекистон мечинад. Меван Булғористон, гули Кавказ, соати Пенза, автомобилу трактори Белорусь ба кишвари тоҷик омадааст. Дар катори хӯроку пӯшоку мошини масолеҳи сохтмон гулҳои бисёре ҳам омадаанд.

Гулҳои хушрӯй. Гулҳои хушбӯй. Аз ҷое ба ҷое гули бадрӯй намеоранд. Гули бадбӯй намеоранд.

Берун аз тиреза низ ҳаёт бо роҳи мароми худ идома дорад. Ба ин ғӯшаи бино рӯзона садои ғӯшхароше мерасад: дар паси ана он анбӯҳи дарахтон тунукаи бомеро иваз мекунад. Аз шӯъбан бачаҳо ғиряи ғашноки кӯдаке ба ғӯш мерасад.

— Читу палатаи мо? — пурсид Хиромон, ки муддате ба фикру ҳаёли Иброҳимҷон ҳалал нарасонида, чашмони меҳрвараширо ба андоми ӯ дӯхта менишаст.

— Нағз!

— Чияш нағз?

— Бахосият. Ман шуморо дубора аз ин ҷо ёфтам. Ҳоло бе қолиби гач дида, базӯр дар курта меғунҷам.

— Воқеан, куртаатон ҳам имрӯз оҳарӣ.

— Ин ҳам ба шарофати шумо.

— Яъне?

Иброҳимҷон суханони Зеварро такрор кардан ме-
хост, ки ин дам чарроҳ ба палата даромада, рост назди
Хиромон омад. Дар дасти ӯ ду дона сурати калони
рентгенӣ буд.

— Кори калон! — хитоб намуд ӯ ҳар ду варақан ти-
раи целлулоидиро ба Хиромон дароз карда.— Ман на-
гуфта будам? Бинед, Ахадова, ҳеҷ осоре намондааст!

Хиромон сурати устухони китфу бозу ва банди по-
яшро бо мароқ ва таваҷҷӯҳ аз назар мегузаронид, гӯё
мисли чарроҳон ҳар як хат, ҳар як нуктаи онро хонда
метавониста бошад.

— Меҳоҳед бинед?— пурсид ӯ аз Иброҳимҷон бо
чехраи шукуфон.

— Не,— гуфт Иброҳимҷон.

Вай сурати устухони дилбараширо дидан намехост.
Вай умуман ба акси устухони шахси наздик ором нигоҳ
карда наметавонист. Боре акааш ба ӯ як чизи тунуки
ба рӯзномаи кӯҳна печонидашударо дода фармуд, ки ба
хонаи ҳамоно кампираки духтури дандон — духтури
«Қанӣ, як бидам» бурда диҳад. Онҳо — додару бародар-
ро зуд-зуд дарди дандон озор меод. Дар роҳ хисси
кунҷковӣ Иброҳимҷонро ғалаба карду коғазро кушода
дид, ки акси рентгенини косахонаи сар аст. Устухони са-
ри бародараш, бародари азизаш, бародари ҷонаш мис-
ли устухони ҳавлангези мурдаи садсола менамуд. Дилаш
тағ кашаида рафт...

Не, вай сурати устухонҳои дилбараширо тамошо кар-
дан намехоҳад.

— Хоҳед, ба ёдгор нигоҳ доред,— гуфт чарроҳ ва
баромада рафт.

— Зӯр чиз инъом кард,— безътиноёна гуфт Ибро-
ҳимҷон.

— Инту нагӯед. Духтури ман — чарроҳи хуб,— эъти-
роз намуд Хиромон ва ба таърифи духтураш сар кард,
баъд умуман ба тавсифи чарроҳон гузашт. Ба акидаи ӯ,
дар байни аҳли илми тиб чарроҳон дар дониш, часорат,
муносибати мушфиқона ба беморон як андоза бартарӣ
доранд. Хиромон ба иззати нафси дигар гуна табибон
расиданӣ нест, аммо фикри ӯ ҳамин аст.

Оё Иброҳимҷон мушоҳида кардааст, ки аз чӣ сабаб
чарроҳон бепарвоёна либос мепӯшанд, ба зоҳири худ
аҳамият намедиханд. Баъзе чарроҳони номдор хастанд,
ки эшонро дар долоне, пайроҳае ё сахни табобатхона
дучор оед, гумон мекунад, ки ошпаз ё санитар беморис-

тонанд. Хусусан дар тобистон намуди фурӯтанонае доранд: яктаҳи сафедашонро аз болон майка пӯшида, аксаран бо сари хам, шонаҳои урьён, дар банди андешае роҳ мепаймоянд. Хайрият, одати хоксорона либоспӯшии онон аз дарвозаи табобатхона берун намеравад, вагарна байни мардуме ки ханӯз аз рӯи таомули хазорсола ба одам аз рӯи либос муомила мекунанд, хор мешуданд.

Иброҳимҷон нутки бохарорати дилбараширо гӯш карда, дар дил қарор дод, ки ба суханони ӯ оид ба як андоза бартарӣ доштани ҷарроҳӣ ва ҷарроҳон эътироз накунад. Хислати оддин инсонист, ки ҳар ҷизро бештару хубтар медонад, бартару авлотар мешуморад.

Вай ба Хиромон аз он оине ки дар палатаи кунҷаки расм шудааст, аз он ки Носир Аббос, Ивон-амак, Қаримҷон-ака бемории худро ба ҷи гуна воқеот ва ҳолатҳо ташбеҳ медиҳанд, хидмати табибонро ҷӣ навъ қадр мекунанд, нақл намуд.

— Пагоҳӣ,— гуфт Хиромон,— концерти радиоро гӯш мекардам. Мисрае ба ёдам нишаст: «Шона ҷабри арраро аз баҳри гесӯ мекашад...» Иброҳимҷон, ман намедонам, барон ҷӣ бояд ин қадар ҷабру ҷафо кашам?

Аввал Иброҳимҷон ба маънии саволи ӯ сарфаҳм нарафт. Сонӣ пай бурд, ки ӯ тақдири пурфитнаи худро дар назар дорад. Ҳалокати шавҳар, ҷанд соли машаққатнокӣ бевазайӣ, ки ҳар саге, ҳатто сангу кулӯҳе дар паи озои ӯ буд. Ҳар бетамиз ба ҷавонзани ҷамилаи бешавҳар ва бесоҳиб бо ҷашми тамаъ менигарист. Мабо-до тири туфанги посбони дарғот ба асп нею ба худӣ Абӯ мерасид, бо вучуди разолат, сифлагӣ ва нобакориҳои ӯ магар Хиромонро барон одамкушиаш ҷазо намедоданд? Дар он сурат аҳволи ӯ ҳоло ҷӣ гуна буд? Дар кучо буд? Ягона фарзандаш, дилбандаш, нури дидагонаш ҷӣ мешуд? Модараш ба ҷӣ ҳоле меафтод?

Ба хотири ҷӣ, барон ҷӣ ӯ ҷабру ситам мебинанд? Ғалат аст, тӣҳӣ аз маъною мантиқ аст бозии табиат, ки ӯро ҳусни камназир ато карда, ба вартаи ранҷу азобҳо, ташвишу балоҳо афгандааст!

— Шумо хеле азоб кашидед,— маҳзунона тасдиқ намуд Иброҳимҷон.

— Ин ҷо ҳам ду ҳафтаи аввал шиддати дардро бо до-ру фуру менишониданд,— гуфт Хиромон.

Вай нақл кард, ки аз хурдсолӣ то айёми духтаракиаш ӯро шаш бор қадум газидаст. Одамоне ҳастанд, ки заҳри ин ҷонвари бадғуҳарро як-ду бор ҷашидаанд.

Лекин Хиромон касеро надидааст, ки каждум ин қадар захр зада бошад. Раҳматӣ модараш мегуфт, ки дар ин дунёе касеро ҳафт бор каждум неш занад, дар он дунёе оташи дӯзах ёро ҳаром аст, яъне «бе пӯшт-пӯшт», рост ба ҷаннат меравад. Ҳаман гуноҳхояшро худованд меомурзад. Лекин агар малонкаҳои бухгалтерияи осмонӣ, ки бо ҳисобу китоби хайру шарри заминӣён машғуланд, малонкаҳои байнсоф, бофаросат бошанд, неши каждومي шашумро бояд ба ҷои ду, ҳатто се-чор неши он офаридаи зулмкеш ҳисоб кунанд. Чунки азоби он неш худ ба танҳой аз азоби ҷаҳаннам заррае кам набуд.

Хиромону модар дар ҳамон боғи аз ин пеш хотиррасон кардааш зери хавозан ангур, рӯи палосу кӯрпаҳои ба суфани пастаки хокӣ густурдашуда меҳобиданд. Дар як тараф оташдон, дар тарафи дигар, даҳ-дувоздаҳ қадам дуртар, гову ғӯсола ва ғӯсфанде баста шуда буд.

Шабона Хиромон аз дарди ҷонкоҳе бедор шуда, ғайриихтиёр фаръед кашид. Ғӯе бар буни ғӯши ҷапаши сикхи тафсонеро то ба охираш ҳалонида, тоб дода гирифта ва пас аз он ба ҷои ҷароҳати тоза намаку қаланфур пошиданд.

Модар ҷароғ даргиронид. Каждومي тахтапушташ каб-кабуди кафи даст барин пахну бузурге думи қаҷаки худро боло бардошта, аз намад фаромада, сӯи оташдон медавид. Модар каждумро кушта, аз он ким-чи гуна «давое» сохта баст.

Хиромонро аз ин пеш панҷ бор каждум неш зада буд. Қариб ҳар сол мавсими ангур занбӯр мегазид. Аз айёми кӯдакӣ то он вақт дарди ҷашм, ғӯш, ранҷҳои дигарро низ кашида буд. Аммо ин сафар азоб аз ҳадди тоқат берун буд. У бесадо мегирист. Катраҳои шӯри сирӣшк шув-шув ба руҳсораш ҷорӣ мешуданд. То рӯз нахобид. Одатан захири каждум то субҳ парешон мешуд ва озор пасанда мегардид. Вале ин дафъа ҳол дигар буд.

Саҳарӣ ба духтурхонаи деҳа давид.

— Хиромон, ту духтари батокат, баиродат,— гуфт духтур.— Бардошт карда метавонӣ. Доруи қарахтӣ додан мумкин, лекин... лекин вай дардро фақат андак пасанда мекунаду аз дигар тараф зиён дорад. Бирав, духтарам, тоқат кун, мегузарад.

Ҷоштгоҳи дарди муттасил нест шуд. Аммо пас аз як соат ҳамон сикхи оташиин боз аз дур, аз қучоғе пайдо шуда тадриҷан наздик омаду аввал неши тез ва пас тани

торафт ғафсу сӯзонтаршавандаашро ба мағзи сари Хиромон халонид. Азият чунон ногаҳонӣ тоза шуд, тарзи пайдо шудану авҷ гирифтани он чунон аҷибу ғариб буд, ки духтарак ҳам ба шиддати ранҷ токат карда натавониста, нолиш мекард, ҳам дар ғигони ӯ оҳанги тамом ғайричашмдошти таачҷуб садо меод.

И-и-и-и...—дод мегуфт Хиромон гӯе ба чарин бетаге ғелида мерафта бошад ва дар айни замон дар ҳайрат бошад, ки атроф пури одаму касе дасти ӯро намегирад.

Баъди чанд лаҳза дард хомӯш гардид. Хиромон бо кадом коре машғул буд, ки расо пас аз як соат сикх тафсону буррон боз ба мағзаш наздик шуд. Ин қарат барои он ки нолиши ӯ, гирьяи беихтиёри ӯро одамон нашунаванду набинанд, ба ҳона даромада, аз гӯшае қой гирифт ва даҳони худро бо остин пӯшида, то рафъ гаштани азият налид, сипас оби чашмонашро пок карда, берун омад.

Дард ҳар соат мунтазам такрор мешуд. Бо фосилаҳои муайяни ба ҳам баробар такрор шудани шиканҷанҷонгудоз қори асбобҳои автоматеро ба хотир мерасонид, ки ё бо супориши механизми соатдор ё бо амри релеи дақиқе амали худро дар мӯҳлатҳои лозима такрор мекунамд.

Ҳар бор Хиромон аз шарм худро ба қаноре меандоخت.

Рӯзи дуюм муддати байни шиканҷаҳо аввал ба якуним соат ва то бегоҳи рӯзи ба се соат расид. Фақат рӯзи чаҳорум заҳри қаждум тамом шуд.

Хиромон рӯзҳои нахустини дар қолаби ғаж хобидаи нах ҳамон гуна ранҷи тоқатфарсон дам ба дам такроршавандаро аз сар меғузаронид, ки чанд сол қабл аз ин аз заҳри қаждум қашада буд.

Иброҳимҷон дақиқае таҳаммул қарда, бо оҳанги таскинбахш байте хонд:

Қорвони ранҷу роҳатҳо қаминтози қаманд,
Ҳар қучо дарде расид, аз пай давое мерасад.

— Моли қист?

— Мирзо Бедил.

— Умеди ман ҳам ба қамин,— Хиромон дасти маҳбубашро гирифта, ба рӯяш молид, баъд самимона фишурда, оҳиста ба рӯи бистар, лаби қат ғузошт.

— Ман шуморо қаста нақардам? — қурсид Иброҳимҷон.

— Баръакс, бо ҳикояги кждуму захру зақум ман дилгиратон кардам.

Иброҳимҷон ба эътироз сар ҷунбонид.

— Набошад, шинед.

— Нишастаам. Мешинам. Хоҳам шишт. То бегоҳ, то пагоҳ, ҷи қадар иҷозат диҳед, мешинам.

— Шинед.

Иброҳимҷон ба сар то сари палатаи серодам бо ҳасрат чашм давонида, бо алам аз дил гузаронид, ки парерӯз соати мулоқоти онҳо беморони бапо ба долон баромада, боқимондагон худро ба нофаҳмӣ андохта буданд. Имрӯз касе парвои ӯро надорад. Ягон лаҳзаи муносиб фароҳам намерасад, ки ӯ аз лабони ёр ақаллан бўсае бистонад.

— «Ҳар кучо дарде расид, аз пай давое мерасад», — маънидор такрор намуд Хиромон аз нигоҳи бесабронан маҳбубаш пай бурда ва илова кард: — Пагоҳ ана он духтаракро ҷавоб медиҳанд, — ӯ ба сӯи кати тағи тиреза ишорат намуд. — Баъд аз тиреза меоед. Ҳар вақт, ки хоҳед.

— Шуморо аз тиреза дуздида мебарам.

— Қас моли худааша медуздад?

— Қас ҷи қор қунад агар молаш дар ихтиёраш набошад?

— Дар ихтиёраш.

33

Палатаро нақҳати гул фаро гирифта буд. Рӯи кати Ивон-амак пур аз садбарги рангоранг: гулҳои арғувонӣ, сафед, зард, гулобӣ, ҳатто садбарги нодири сиёҳфом. Дар пойғаҳи кат як қабзаи қалон, боқимондааш пахну парешон меҳобид.

Гулҳоро сахарӣ Алихон Зардодхон оварда буд. Бо илтимоси худӣ пирамард. Духтур ҳамеша аз худ доништа, ба ӯ ҳар гуна таомҳо, шарбат ва шириниҳо меовард. Лекин гулро аз рӯи таъиноти худааш овард. Аз гуфтугӯяшон пайдо буд, ки аз боғчаи худӣ Ивон-амак бурида овардааст.

Имрӯз ҳаштуми май — арафани иди Ғалаба. Алихон пирамардро дурӯза ҷавоб медиҳад ва ӯ бо рафиқонаш ба дастаҳо тақсим шуда, ба заводу фабрикаҳо, мактабҳо, ба хонаи офицерон, қасри сарҳадчиён ба мулоқотҳо

меравад. Як гурӯҳ ба дехот хоҳад баромад. Баъд Андреич даҳуми май бармегардад ва муолиҷаро давом ме-
диҳад.

«Таъмири тани пирон шикастурехти мадрасаҳои бос-
тонӣ барин, фикр мекард Иброҳимҷон. Оҳиста-оҳиста,
бидуни шитобу телбақорӣ идома мекунад. Чунки муоми-
лаи нозук металабад. Мадрасаро ҳам аввал ба гирдо-
гирдаш хавоза бардошта, сохташро, масолеҳи биношу-
дашро дуру дароз тадқиқ мекунад, пас ҳар як ҷузъ-
ашро алоҳида-алоҳида ва бо эҳтиёт дарбеху таъмир
мекунад. Ба шикастурехти он, воқеан, лойбетони имрӯ-
за ба қор намеравад, масолеҳе дарёёфтаи ва таҳия кар-
дан лозим, ки ба сохти он бино, ба таркиби хишту лои
асли он мувофиқат кунад».

Ин ақидаро ба Ивон-амак бигӯяд, эҳтимол, биран-
ҷад. Чунки бо вучуди маризӣ ва пирӣ на ба ину, на ба
он тан намедихад мӯйсафед.

— Ман бақувват,— оромона, бо лабханди ҳаёле
маҳзунона мегӯяд ӯ.— Ҳоло хеле чизхоро мебинам, ки
дар орзӯяш ҳастам. Мебинаму баъд аз дунёе чашм ме-
пӯшам. Лекин чашм пӯшам ҳам, боз гӯш меандозам, ки
шумо, ҷавонҳо, ҷонишинҳо, ҷӣ қорҳо қарда истодаед.

Соати дувоздаҳ «бачаҳо» меоянд, яъне рафиқони
ҳамъяроқаш. Сонӣ ҳамагӣ якҷоя ба пояи хайкали ёдго-
рин муборизони ҳокимияти советӣ, хо-о ана ба пояи он
хайкал, назди оташи ҷовидон гулдастаҳо мемонанд. Ҳо-
ло соат ақаллан даҳ нашудааст, аммо Андреич қайҳо
омодаи сафар аст.

Ҷ пиджаки ордендорашро дар бар қардааст. Тарафи
чапи пиджак аз сари кисачаи болоӣ то кисаи қалон
пур аз орденҳо, медальҳои ҷангӣ ва меҳнатӣ. Дар миёни
онҳо як ордени Байраки Сурхи Ҷангӣ, як ордени Рес-
публикаи Халқии Муғулистон, як ордени Республикаи
Халқии Шӯроии Бухоро менамуд.

— Ба Маскав рафта будам. Якуним сол пеш,— но-
хост ба ҳикоят даромад мӯйсафед.— Якта гул ҳарида,
ба мақбараи Ильич рафтам. Пеши мақбара панҷара-
банд. Одами бисёре аз дуру наздик омада, ба мармари
чигарифоми ҷилодори он, ба ҳарфҳои қалони номи пеш-
во, ба ду нафар сарбозе ки дар тағи дари мақбара но-
ҷунбида рӯ ба рӯи ҳамдигар истодаанд, хомӯш нигоҳ
мекарданд. Соати бадалшавин посбонро мунтазир бу-
данд. Меҳостам ҳамон як дона гулро ба пояи девораш
гузорам, лекин дидам, ки аз панҷара гузаштан мумкин

набудагӣ барин. Ба замми ин дар пояи девори мармарӣ гулчанбарҳои хушрӯй қатор меистоданд. Ба тасмаҳои абрешминашон навиштагӣ, ки аз номи ҳайати вакилони фалону фалон партияҳои коргарӣ — меҳмонони хориҷӣ тақдим шудаанд. Ягон дона гули алоҳида, ҳатто гулдаста ба назар намерасид.

Аз издиҳом дар ду тараф ду милиционерӣ қавихайкал рост истода, аз ҳамон ҷо ба тартиб назорат мекард. Ба пеши яктааш рафта, илтимос кардам, ки ҳамин гула ба пояи девор монам. Не, гуфт, мумкин не, гуфт. Зиёрати макбара фалон-фалон рӯзҳо, аз фалон то фалон соат, гуфт. Ана хӯ-ӯ дар он ҷо бо ҳарфҳои калон навишта мондагӣ, гуфт. Гуфтам, ки ман пагоҳ сахарӣ ба ватанам бармегардам. Ба соати ӯ гуфтагӣ расида наметавонам. Ҷавоб надод. Ба гирду атроф ҷашм давонидам, ки дар пеши даромадгоҳи Музеи таърих якта «Волга»-и милиция истодааст. Рафтам. Дар мошин се кас менишаст. Яктааш майор. Ба вай салом дода гуфтам, ки ман ҳам майори Армияи Советӣ фалонӣ. Аз Тоҷикистон омадам, ба маҷлиси Комитети ветеранҳо. Даррав аз мошин баромада, ба тарзи низоми қомат рост кард, сзлом дод. Гуфтам, ки ҳамин якта гула ният карда овардам. Ба пояи девори макбара монам. Ба андеша рафт. Аз афташ, илтимоси ман андак бечо буд, берун аз доираи муқаррарот ва онни маъмулӣ буд.

— Зиёрат соати муайян дорад, падар,— гуфт ӯ ҳалимона.

— Ман ба дарун мебароям, нагуфтаам-ку. Ният карда, гул овардам,— гуфтам. Зор монад ин пирӣ, ҷӣ шуду сабилмонда оби дида баромад.

Раҳмаш омад. Аз дастам дошта, ба сӯи макбара ҳидоят кард. Дар нимаи роҳ гуфт, ки шумо ба рӯбарӯи дари макбара биравед, ман аз дигар тараф меоям. Аз одамон илтимос карда, аз миёни издиҳом гузаштам, ба муқобили дар истодам. Майор аз он сӯи панҷара омада гулро аз дастам гирифт, бурда ба миёни ду гулчанбар рост монд. Пас гашта омада, ба ман боз саломӣ низоми дод ва ба сӯи мошиниаш рафт.

Аз он ҷо сарам ба осмон шуда баргаштам. Лекин, бачаҳо, гӯш кунед, боз ҷӣ воқеа рӯй дод. Дар поёнтар, дар гӯшани Александрӣ ёдгории Солдати номаълум ҳаст. Машъалан ҷовидон фурузон. Аммо ман дигар гул надоштам. Дар пояи он ёдгор гулчанбарҳои бисёре. Наздиктар, ки буд, навиштаҳои рӯи тасмаҳои хондам:

аз Иттифоқи ҷавонони Булғория; аз вакилони анҷумани ДОСААФ-и СССР, ки он рӯзҳо дар пойтахт барпо шуда буд; аз вазири молияи Эрон; аз октябрятҳои синфи якуми «В»-и кадом як деҳани назди Маскав. Боз садҳо гулдаста, гулҳои тару тозаи алоҳида. Дар пеши назарам як колхозчини кӯсаи казок, боз як зани мӯяш сап-сафеди муаллимасимо гулдастаҳои ба целлофан печонидашударо оварда монданд. Ман дигар гул надоштам. Дар дастам телпаки кӯхнаи коғазпеч буд: аз магазин телпаки нав харидам, фурушанда телпаки кӯхнаамро ба коғаз хушрӯ печонида дод. Агар ҳамон телпаки зормондаро намехаридам, боз ба чанд дона гул пулам мерасид.

Ивон-амак наклашро тамои кард. Аён буд, ки ин хикоят шарҳест барои ҳамхонаҳо. Яъне мӯйсафед фаҳмониданист, ки чаро холо рӯи каташ пури гул аст. Чаро ҳар сари чанд гоҳ духтури мо Алихон Зардодхон, ки ҳамсоии девордармиёни Андреич аст, вақти муоннаи аҳволи ӯ ба пирамард арз мекард, ки ба гулзори назди хонааш бачаҳои ҳавлиашон чӣ тавр нигоҳубин мекунанд, хоки атрофи буттахоро ба чӣ тарзе нарма карданд, аз нав ҷӯяк кашиданд, аз кадом тӯда чӣ қадар пору оварда андохтанд ва ғайра ва монанди инҳо.

Ивон-амак сандуқчан чизмонакашро бори дигар аз назар гузаронид. Маҷаллаҳоро аз рӯи рақам бо тартиб чид, ба қабати поёни сандуқча ҷой кард. Пас чандтон онро дубора гирифта варақ зад. Вай ҳозир, баъди ду-се дақиқа боз ягон чиз хоҳад гуфт. Хамин ки маҷаллаҳо-яшро варақ зад, ба мийяаш ҳар хел саволҳо, муаммоҳо, фикру андешаҳо ба ҷунбиш хоҳанд омад. Феъли ӯро акнун Иброҳимҷон ҳам омӯхтааст.

Дар воқеъ, пирамард якбора ба қафояш, ба Қаримҷон-ака рӯй оварда, савол дод:

— Чаро онҳо одамро расво карда, ба қалам медиҳанд? Ё дар филмҳои одамқушҳо, ғоратгарҳоро васф мекунанд?

Қаримҷон-ака мутаҳайирона ба Носир Аббос ниғарист. Гуё гуфтани буд, ки барои чӣ мӯйсафед ин саволро ба ӯ надодааст? «Аз шумо пурсад, намешуд?».

— Меғӯям, ки чаро иҷингу бичинги инсонро бароварда, фақат чирку фасодашро нишон медиҳанд? Мисли ҳайвон ваҳшӣ, бераҳм, ташнаи хун нишон медиҳанд? Ва ҳол он ки одами хуб, инсонии поксиршти меҳнаткаш дар ҳама ҷой лак-лак ёфт мешавад? А!

У акнун ба Носир Аббос мурочиат мекард. Иброҳимчон дар дил биме ҳис намуд, ки ҳоло ўро саволбон кунад-а... Вай, албатта, дар боран хусусиятҳои мошинан тарғиботи буржуазӣ, чуноне ки мегӯянд, батафсил изхори ақида карда метавонад. Лекин Ивон-амак дигар гуна ҷавобро ҷашмдор аст. Вай ба суханҳои умумӣ гӯш намедихад, ба вай ягон гап аниқу конкрет лозим.

— Чунки,— гуфт мӯйсафед бар пой хеста ва дар атрофи миз як бор давр заду аз рӯи одат ангушти ишоратро мисли воизон боло бардошт,— чунки ҷирку фасоди бани одамро нишон диҳанд, худ аз худ ҳулосае мебарояд, ки одамизод маҳлуки бемаза будааст. Модоме ки маҳлуки камарзиш будааст, ба қатли вай ҷафо додан ҳам осонтар. Боз ҷе ҳулоса баровардан мумкин? — Ё ба Иброҳимчон нигоҳ кард ва хайрият, боз ба саволаш ҳудаш посух дод:— Ба талоши ҳаёти дигар, ҳаёти нав, ҳаёти беҳтар бархостани инсон маъно надорад, муҳолифи ақлу хирад аст. Ана мақсад дар кучо!

«Ина бинанд-а, мегуфт Иброҳимчон ба дил. Худи ҳозир ин гапхоро аз кучои журналҳои сершумораш кофта ёфта бароварду бо вачоҳати кашшоф гап мезанад».

— Ин фикри худам,— гӯё аз андешаи Иброҳимчон пай бурда бошад, маҳз ба ў рӯй оварда таъкид намуд Ивон-амак.— Ман онро аз китоб нагирифтаам.

Муддате дар палата сукут ҳукмрон буд.

— Андреич, либосатона ҷудо барвақт пӯшидед,— гуфт Носир Аббос.— Ҳоло ҳам бармаҳал. Пиджака кашед, биёед, ба кати ман камтар дароз кашед. Ё гулхоро ба рӯи миз кӯчонем?

Ивон-амак ҷизе нагуфт. Гӯё на таклиф, на савол ба гӯшаш надаромада буд. Ў ҳамчунон андешаманд менамуд.

— Писархоям, илоҳо доимо зиндаву саломат бошед,— нохост бо овози ларзон ба дуогӯй даромад пирамард.— Ман аз шумо яки ба ҳазор розӣ. Ним аср пеш пулемёти зормондан якпудиро ба китфам бардошта, ба обу арақ гӯтида, дар дашту даман, кӯҳу дараҳои ин диёр миёни тирборони босмачиҳо меҳазидам, медавидаму орзӯ мекардам, ки дар ин ҷойҳо ҳам шумо барин одамҳо ба воя расанд. Мани мӯйсафеда хурсанд кардед, илоҳо як умр рӯи хафагӣ набинед.

Аз ҷашмонаш донаҳои сиришк равон шуданд.

— Э шумо ғалатӣ, Андреич,— гуфт Каримчон-ака

гилаомез.— Пагоҳ ид. Ба ид рафта истодаеду гирья мекунед-а. Кас намефаҳмад, ки шумо хурсанд ё хафа? — «Кас намефаҳмад» мегӯяд... Албатта, хурсандия. Ман, солдат, бародар! Солдат! Фаҳмидӣ? Ягон бор аз мушкилӣ, аз ғаму ғусса нагиристаам. Фақат аз хурсандӣ гирьяам меояд. Шуввӣ карда, ҳудаш меояд, сабил монад ин пирӣ.

Рост мегӯяд Каримҷон-ака. «Ман аз шумо розӣ»... Охир, ин хел суҳанхоро одатан дар дами вопасин ё видон охирин мегӯянд. Як ғайҳое мегӯяд ин мӯйсафед, ки ғӯё тамоман мерафта бошад ё васият меҳонда бошад, аз дил гузаронид Иброҳимҷон. Ва ҳол он ки пасфардо боз меояд. Хайр, майлаш, гуфтан гирад.

Носир Аббос аз суҳанҳои пирамард мутаассир гашта, абрӯ гирех карда менишаст. Ба ӯ хусусан мурочиати васиятмонанди Андренч таъсир карда буд. Боз он гапаш ки «аз дунёе чашм пӯшам ҳам, боз ғӯш медиҳам, ки шумо, ҷавонҳо, ҷонишинҳо, чӣ корҳо мекунед». Аз вачоҳати Носир Аббос аён буд, ки ба мӯйсафед ҷавоб доданист. Дар ҳақиқат ҳам ӯ ба мобайни палата рӯ ба рӯи Ивон-амак рост истода гуфт:

— Хотирҷамъ бошед, Андренч. Мо на фақат авлоди инқилобчиёнем. Имрӯз, фардо дар баромадхотон ҳамин гапа бахузур гуфтан гиред. Мо ҳам автомат бардошта, роҳҳои Ватанро аз ҳуни худ рангин карда, то ба лонаи душман расидаем. Ҷанги Ватанӣ—давоми Октябр буд, гуфтанишон дуруст. Сохтмони бинои шумо саркарда давом дорад, Андренч! Нағз давом дорад, падар!

Азбаски бо изтироб суҳан мекард, андаке дам гирифт, нафас рост намуд ва баъд гапашро давом кунонид:

— Як рӯз ба хона омадам, ки писарҳои калонӣ ба чӣ муносибате барои ҷӯрахошон зиёфат ороштаанд. Зиёфат тамом шудаасту акнун хона меғундоранд. Модарашон оташин менамуд. Либос иваз мекардаму ба гапаш ғӯш меандоҳтам. Коҳишомез мегуфт, ки ба қадри нозу неъмат расидан даркор. Дар ҷавонӣ, мегуфт, мо як бурда ноиро бо чӣ азобу машаққатҳо меёфтем.

— Вай замони шумо буд. Ин замони мо!—эътироз кард писари миёна, ҳамоне ки аз дигаронаш андак шайтонтар аст.

Ҷонам ба ҳалқам расид, Андренч. Давида ба хонаи

калон баромадаму ҳар сеяшро ба як ҷо шинонида гуфта-там:

— Як чиз мегӯям, ҳам аз ин ғӯшатон дарояд, ҳам аз онаш. Ин замона — замонаи мо. Замона замонаи касест, ки нон, бел, мошин, шароб, гул, самолёт маҳсули меҳнати ӯст. Шумо калон шавед, нозу неъматӣ ҷамъията офаред, ана сонӣ ҳақ доред бигӯед, ки замони шумо даррасид!

Писарҳо ҳап шуданд. Рост-дия! Ман ин гапа аз рӯи миннатгузорӣ нагуфтаам, ба хоҳири танбалу танпарвар, қадрношиносу носипос калон нашуданашон гуфтаам.

Чанд ҳафта сарам бо андешае банд буд, ки тарбияи ҷавонҳои мо суғуст шудааст. Аз мушкилоти рӯзгор беҳабар, нозпарвард ба воя мерасанд. Комсомол ҳам анъанаҳои инқилобиро дурусттар талқин намекунад. Мӯҳон дароз-дароз, куртаҳои нақшин дар тани ҷавонмардон, транзистор, рубобу гитора... Куртаи духтарон аз зону як вачаб боло...

Худ ба худ ғусса хӯрда мегаштам. Рӯзе нохост якта варақа ба дастам афтод. Хондам. Чанд иқтибос аз таълифоти файласуфон, адибон, муаллимон. Ҳамааш як фикрро таъкид мекунад, ки насли ҳозираи ҷавонон вайрон шудааст. Ахлоқаш нуқс дорад, одоштаи суғуст, танбал, дағал, ба қору таҳсил рағбат надорад, умри гаронбаҳо ба ройгон мегузаронад ва ҳоказо. Дар поёни саҳифа навиштаанд, ки ба паси варақа нигаред. Нигарам, он ҷо номи муаллифони он иқтибосҳо ва айёми зиндагонии онҳо нишон дода шудааст: яке донишманди Хитой будааст, ки шаш ҳазор сол пеш аз милод гузаштааст, дигаре — коҳини Миср, ки чаҳор ҳазор сол қабл аз милод зиндагонӣ кардааст, сеюмӣ — аз Юнони қадим... Ба ҳамин тариқа, охиринаш файласуфи асри гузаштаи немис.

Гоҳо мо ҳам аз ҷавонон менодем, Андреич. Гила аз ҷон даркорӣ. Лекин, шукр, ба нолиш ҳоҷат нест. Чӣ гуфтад?

— Рост,— тасдиқ намуд Ивон-амак хушҳол шуда.— Муаллим, чӣ мешавад, ки ҳама якҷоя дар пеши ана он машғала сурат гиронем?

— Фикри олиҷаноб!

— Лекин...

— Чӣ «лекин»?

— Ҳайкал дар сурат рӯзона бенур, нимранг меба-

рояд. Шабона, агар сурат гиронӣ, машъал менамояду одам не.

— Илоҷаш ҳаст!— хитоб кард Иброҳимҷон.— Дар навори кино хуб мебарояд. Дар навори ранга боз бехтар. Ҳозир Камарро чег мезанам,— ӯ аз пайдо шудани имконияти хидматгузорӣ ба ин одамони унсгирифтааш хушҳол шуда, аз палата баромад ва ба сӯи хонаи телефондори духтурон мерафт, ки Ивон-амак ӯро аз роҳ баргардонид.

— Ба кучо медавӣ? Ман гуфтам, ки ҳама якҷоя. Яъне баъди сикат шуда баромадани ҳама. Аббос, Каримҷон, ту, ана вай духтари хушрӯ... Хиромони ту...

Иброҳимҷон аз зикри номи Хиромон ҷавонҳои навраас барин сурх шуд.

— Шумоҳо дигар гап, ҳатто Хиромон ҳам,— гуфт ӯ ба кадом як нуқтаи тиреза чашм дӯхта.— Лекин ман..., ба гуфти ҳамкасбонам ба ин гуна қадр намегунҷам.

— Нодуруст! — қариб бонг зад Ивон-амак.— Нағз мегунҷӣ. Ба ин бача гап занед, Носирҷон!

— Иброҳимҷон хоксорӣ мекунам,— гуфт Носир Аббос.— Машъали ҷовидон рамзи ҳамаи чизҳои ҷовидонист: ҳам ҳаёту мубориза, ҳам озодиву дӯстӣ, ҳам ишқу муҳаббат.

— Боракалло, ҳам ишқу муҳаббат! — бо хушӣ такрор намуд Андреич.— Исто, ту аъзои партия нестӣ? — баноҳост пурсид Ивон-амак.

— Не,— гуфт Иброҳимҷон ва сар ба зер афканд, зеро дар як они воҳид чанд манзара аз рӯзгори бесарусомони пешинааш ба назар ҷилвагар шуд.— Хиромон аъзо,— гуфт ӯ бо оҳанге ки ин хабар қадри ӯро дар назари ҳозирон болотар мебардошта бошад. Бо оҳанге ки гунаҳгори дар мурофиа аз рӯзгори худ ягон қори хуби як вақтҳо қардашонро ногаҳон ба ёд оварда, ба ҳайати суд саросема арз мекунам.

— Андреич! — садо омад аз берун. Ин овози Ҳасан Абдулло буд.

Дар пайраҳи боғи табобатхона як гурӯҳ одамони солхӯрда бо сари синаҳои пур аз ордену медалу нишонҳои рангоранг рост истода, ба тирезаи палатаи кунҷаки менигаристанд. Дар пеш ду зани ба мӯи сарашон сафедӣ афтада ҳам буданд. Ҳасан Абдулло баробари аз тиреза сар баровардани Ивон-амак гуфт, ки тез бош, мошинҳои интизоранд.

Иброҳимҷон ва Каримҷон-ака гулҳои Ивон-амакро

даста карда бардоштанд. Носир Аббос салт меомад. Зардодхон Ивон-амакро то зинапоя гуселонида таъкид кард:

— Андреич, режим!

— Режим, писарам! Қавли солдат! — комат рост карда хитоб намуд Ивон-амак.

Эҳа, «қавли солдат» гуфта ваъда медиҳаду боз ягон ҳодиса мекунад ин мӯйсафед, ба дилаш гуфт Иброҳимчон. Боре дар боғи рутубатноки бемористон рӯи сабза ғел зада, шамол кашида буд. Сонӣ, аз ҳалвон равғанини кӯсан намозхон хӯрда исҳол шуд. Холо бо «бачаҳо» садта-садта ҳам мезадагист. Иди Ғалаба, охир. Пеш аз ҳама — иди ғалабаи онҳо.

Мӯйсафедонро то таки дар гуселониданд. Қомати Ивон-амак аз ҳарвақта росттар, ҳамин китфи росташ қариб ноаён буд.

Дар бозгашт Иброҳимчон ба пайраҳан дигар даромада, ба қаноти чапи бинои тӯлонӣ, ба сӯи тирезаи палатаи Хиромон равон шуд.

— Ин чӣ намоиш буд? Ин қадар гулу гулдаста... — пурсид Хиромон дасташро аз тиреза ба дилдораш дароз карда. Ба рухсори ӯ акнун сурхӣ дамида буд. Иброҳимчон ҳеч гоҳ ўро ин қадар фаттону дилрабо надида буд.

— Ивон-амак бо рафиконаш ба мулоқоти мардум рафт. Пагоҳ Иди Ғалаба.

— Ҳа-а, пагоҳ, дар воқеъ, иди Ғалаба... Чӣ хел нағз!

— Ман аз он тараф оям?

— Биёед.

Висер

МУНДАРИЧА

Дар он дунё (қиссаи ҳаҷҷи акбар)	5
17+1	7
Сафар бехатар бодо!	12
Онд ба ҳоб, абадиат ва дигар масъалаҳои муҳим	18
Ҳучрае дар рӯи Нил	24
Суфитӣ, мархабо!	35
Лаббайка, оллоҳумма, лаббайк!	42
«Эзор муборак!»	54
Ҳабси ихтиёрӣ	60
Мошоллоҳ! Мошоллоҳ! Боз мошоллоҳ!	71
Аз миёнаи аср ба асри миёна	75
Арафай арафот	94
Арафот	109
Табиби ланг	124
Шайтони раҳим	130
Қасби тоза	138
Ҳаҷ муборак!	146
Саёҳат дар боми «Форд»	156
Дар васфи пул	162
Ал-мадинат-ул-мунаввара	172
Ваъда ба фардо	187
Боз ваъда ба фардо	194
«Сафар мафӣ!»	198
Бародари қиёматӣ	202
Мӯи сафедаи ман	210
1+17	213
Палатан кунҷакӣ (роман)	221

Ҷаълиддин Мухаммадиев

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В ДВУХ ТОМАХ

том II

(на таджикском языке)

Муҳаррир Т. Расулова, Ороиши Э. Випирайленко
Муҳаррири ороиш Н. Ғаниев, Муҳаррири техникӣ Р. Анисимова
Мусахҳаҳ Қ. Ақобиров

ИБ № 223

Ба матбаа 7.08.78. супурда шуд. Ба ҷопаш 31.07.79 имзо шуд.
ҚЛ 04370. Формати 84×108^{1/16}. Қоғаз типографӣ № 1. Ҳуруфаш
алабӣ-бадеӣ. Ҷопи баланд. Ҷузъи ҷопи шартӣ 26.46. Ҷузъи наш-
рию ҳисобӣ 26.87. Адади нашр 14000. Супориши № 5306. Нар-
хаш 2 с. 10 тин.

Душанбе, нашриёти «Ирфон», кӯчаи Айӣ, 126.
Комбинати полиграфӣи Комитети давлатии РСС Тоҷикистон онд
ба корҳои нашриёт, полиграфия ва савдои китоб.

Душанбе, кӯчаи Айӣ, 126.

000839343

Классификация: УДК 62-50